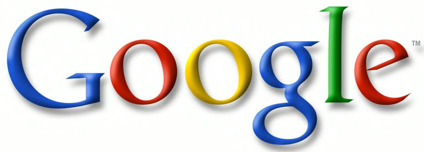
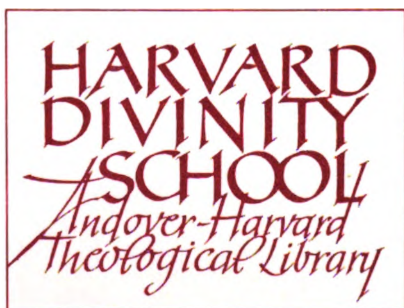
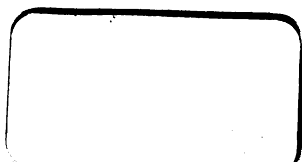

ANDOVER-HARVARD LIBRARY
AH 12MG P

HARVARD
DIVINITY
SCHOOL
Andover-Harvard
Theological Library

DET

EVANGELISKE KIRKELIVS

NUTID OG FREMTID.

AF

DR. HENRIK NIKOLAI CLAUSEN.

ANDEN, AF FORFATTEREN GJENNEM- OG OMARBEJDEDE, FORØGEDE UDGAVE.

UDGIVET EFTER HANS DØD.

I. HALVDEL.

KJØBENHAVN.
FORLAGT AF G. E. C. GAD.
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE.
1878.

DET

EVANGELISKE KIRKELIVS

NUTID OG FREMTID.

DET

EVANGELISKE KIRKELIVS

NUTID OG FREMTID.

AF

DR. HENRIK NIKOLAI CLAUSEN.

ANDEN, AF FORFATTEREN GJENNEM- OG OMARBEJDEDE, FORØGEDE UDGAVE.

UDGIVET EFTER HANS DØD.

KJØBENHAVN.
FORLAGT AF G. E. C. GAD.
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE.
1878.

„Visselig takker jeg den store Gud for den usigelige Velgjerning, som i Reformationen er bleven Kirken til Del, idet allerede Dette er noget Stort, at komme saa vidt, naar det ikke er tilladt at komme videre. Jeg holder derfor de Guds Redskaber, som han har brugt i denne Sag og udrustet med den Naade, der var nødvendig til denne Gjerning, i skyldig Ære. — Men jeg tror vistnok, at der ved Reformationen langt fra er gjort Alt, hvad der har skullet gjøres, og paa hvis Fortsættelse Efterkommerne, som billigt er, ere pligtige at arbejde. Man er bleven staaende med Bygningen, da endnu blot Grunden er bleven lagt.“

Ph. Jak. Spener.
(Teol. Bedenken).

Fortale til første Udgave.

Det var min Agt, var min kjæreste Tanke, i den første Del af dette Aar at skulle forsøge engang igjen at samle en Kreds af Tilhørere og Tilhørerinder omkring mig — saa mange som vilde laane mig velvilligt Øre —, for at berede Vej for Indholdet af de her følgende Foredrag ved det mundtlige Ords Hjælp.

Det kan ikke fejle, at der jo findes Mangfoldige iblandt os, som ved at følge Tidstegnene paa de kirkelige Enemærker med alvorligt Øje, ved at lytte til de skærende Røster i lige modsat Retning, og spørge sig selv, hvortil disse stormende, som det synes paa Kiv og Opløsning rettede, Bevægelser tilsidst skulle føre, — føle sig mere end bekymrede og urolige, føle sig betagne af Mishaab og Tvivl. Det er Skriftens Lære og den Kristnes Tro, at Kristi Rige, skjønt ikke et Rige af denne Verden, skal være et evigt Rige i denne Verden, det ene uforgængelige, over hvilket Mørkets Magter Intet skulle formaa. Men der er ogsaa et Ord af Herren (Matth. 12, 25), som siger: at „hvert Rige, som er splidagtigt med sig selv, lægges øde"; — og hvor findes der Splidagtighed, saa dybtgaaende, saa bitter og uforsonlig som i Det, der henregner sig til Kristi Rige? Arbejder ikke ethvert Samfund, fra det største til det mindste, der kalder sig efter Kristus, paa at afslutte sig ret skarpt til alle Sider, saa at ethvert andet skal staa udelukket fra Ret og Adgang til det samme hellige Navn? Og i det enkelte Kristensamfund for sig, bliver dèr ikke stridt, som om det ikke var Tanken at stride sig frem til Fred, men som

om Striden — Strid om Menneskers Meninger angaaende de guddommelige Ting — var Livets højeste Maal? — Det er den Kristnes Haab, at Kristus mere og mere skal staa, som det lysende Midtpunkt i Menneskehedens Historie, at al aandelig Velsignelse, Oplysning og Helliggjørelse, Fred og Samdrægtighed, Menneskelivets sande Værd og Skjønhed mere og mere skal erkjendes at have sin rette Grund i evangelisk Tro og Sindelag hos Individer og Folk. Men, naar vi maa se saa mange af dem, der synes at indtage Dannelsens Højdepunkter og at hellige Humanitet, Oplysning, Civilisation deres udelte Interesse, søge hen til ganske andre Kilder end Evangeliet, naar Statssamfundene selv stille sig fuldkommen interesseløse overfor Kristendommen, hvor skal da Haabet søge sin historiske Stadfæstelse? Og dog, — om Nogen vilde give efter for Mistvivlens fristende Aand, vilde forsøge at bryde med Troen paa Kristus og med Forjættelsens Haab, som deri er indeholdt, hvor skal da vel Tanke og Fremtids-Udsigt søge sin Støtte? Hvad have de nye Profeter at byde til Erstatning? Hvor føres man hen uden i vandløse Ørkener, hvor Sporene krydse hverandre i alle Retninger, for omsider at tabe sig i Sandet? — Dette er den nagende, trøstløse Tvivl, der upaatvivlelig i vore Dage opfylder mangen alvorlig Sjæl.

Der gives vistnok nu som altid dem, der aande og leve saaledes i Øjeblikkets Bevægelser, at de søge og finde deres Tilfredsstillelse og Beroligelse ved at tage Tjeneste hos en eller anden af de stridende Parter i Kirken; i travl og nidkjær Virksomhed for den enkelte kirkelig-teologiske Retning tabe de i Partikampens Hede og Bulder det rette Øjesyn for Kirkelivets Tilstand, hvis Forvirring de bidrage til at forøge. Man kunde fristes til at misunde de Stridbare den Sorgløshed, hvormed de se Bølgerne bruse omkring sig, som om de holdt en god Del af Magten til at styre Bølgegangen i deres Haand. Men for Den, der selv har oplevet, hvor pludselig den ene religiøse Strømning kan afløse den anden inden den snævre Tidsgrænse af en Menneskealder, og af Kirkens Historie kjender den aandelige Naturlov, hvorefter enhver religiøs Yderlighed

har sit Tilbageslag som sikker Eftervirkning, kan der i denne Selvtilfredsstillelse kun vise sig en egoistisk Selvbedaarelse. Paa ganske andet Punkt maa han fæste sit Øje, i ganske anden Grund sænke sit Anker, for at skulle gjøre sig Rede for Troen og Haabet, hvormed det kan blive muligt, under Tingenes brogede Forvirring, at holde fast ved Kristendommen som Lyset og Vejen, der skal føre Menneskeslægten til sandt aandeligt Velvære.

Trangen til at udtale mig offentligt om de store Æmner, om Kristendommens Stilling til Nutidens og Fremtidens Liv, og Tanken derom har jeg længe baaret hos mig selv. I det første Omrids ere disse Foredrag nedskrevne i elysiske Sommeruger paa Fredensborg i Midsommeren 1857, i mere udført Form i lignende Uger, tilbragte i Sorø i Sommeren 1858. Kun en Omarbejdelse stod endnu tilbage. —

Ønsket, saaledes som jeg havde næret det hos mig, har jeg maattet opgive for Tiden. Men den samme Haand, som har lagt sig imellem dette Ønske og dets Udførelse, har paa højere Vis, i højere Betydning velsignet mit Arbejde.

Thi Kristus-Troen, saaledes som den er Underbygning og Hjørnesten for dette Arbejde, er for mig bleven ført igjennem Livets Ildprøve. Dengang da jeg i vaandefulde Nætter, i de lange Vintersolhverva-Nætter, havde med klar og fuld Bevidsthed afsluttet med Livet hernede, havde draget Sind og Tanke bort fra Fortsættelse af dets Id og Gjerning, — da denne Livsgjerning laa for mig i al sin Forfængelighed og Svaghed, og Virkeligheden med sine ubarmhjærtige Furer sønderskar hvert bedaarende Blændværk: da klyngede min hele Sjæl sig ved Evangeliets Trøst, saaledes som den er given af Herren selv, — og der var i min Sjæl, med den fulde Følelse af Intethed og Brøst, kun Længsel efter at give mig hen i den albarmhjærtige Faderligheds Naade, hvortil Sønnen har aabnet Adgang for hver ydmyg og oprigtig Troende. — Dersom der oftere forelaa Vidnesbyrd om, ved hvilken Tro det er, at Kristus udløser af Dødens Frygt, gjør Sjælen gudhengiven og rolig i Livets alvorligste Time: hvorledes vilde ikke Dommen blive om

det Meget og Mangfoldige, der har trængt sig ind imellem Kristus og dem, hans Kjærlighed har villet forløse! — om de tætte og skarpe Tjørnehegn, hvormed Menneskehænder i Kirker og Skoler have omgivet den hellige Plantning (Matth. 15, 13), saa at de Mødige og Forsmægtende have ondt ved at finde Skygge og Hvile nnder dens Ly! —

Den sidste Haand, hvortil Arbejdet endnu er trængende, vil sandsynligvis nu behøve noget længere Tid, end det tidligere var beregnet. Dette er Grunden til, at jeg har bestemt mig til en Udgivelse heftevis. Derimod har jeg ikke kunnet beslutte mig til at opgive den oprindelige Foredrags-Form; der er ved den givet baade en naturlig Begrænsning og en særlig Behandlingsmaade. At jeg ved Betragtning og Fremstilling af „evangelisk Kirkeliv“ nærmest har havt vore egne Forhold for Øje, er naturligt. Men Livsbevægelserne i det enkelte Kirkesamfund, især hvor dette er af indskrænket Omfang, staa paa de fleste Punkter i nær Forbindelse med Livet udenfor. Blikket har derfor ofte maattet føres udenfor vor Landskirkes Enemærker, men dog for at gjøre Anvendelse paa vore hjemlige Forhold.

Der kan Intet ligge længere borte fra mit Ønske, end om de Spørgsmaal, der her sættes under Forhandling, og det Forsøg, her gives til en Besvarelse af dem, skulde levere nyt Stof til et kirkeligt Røre af den Art, der ikke fører til Noget, fordi det gaar ud fra Uklarhed og driver om i en aflukket Kreds af taagede Forestillinger eller fastslaaede Partimeninger. Helst ønskede jeg naturligvis, at Det, som her bydes — ikke uden at være længe og vel overvejet — maatte blive optaget ikke alene med et velvilligt Sind, uden hvilket der kan suges Forgift ud af det bedst mente Ord om aandelige og hellige Ting, men ogsaa til alvorlig, fordomsfri Eftertanke, uden hvilken ingen Forhandling om disse Gjenstande kan føre videre fremad. Men, hvor den kirkelige Rørighed er i visse Kredse saa stor som nu, vilde det være Daarskab at give sig hen til slige Ønsker. Et Ord, som har Fred og Forligelse til Formaal, kan ikke andet end træde op imod saadanne Retninger, som

følge en overspændt eller udelukkende Karakter ikke kunne føre til Fred.

Jeg sigter herved til tvende fremtrædende Retninger i vor Tid, af hvilke den ene har Betingelserne for et kirkeligt Samfunds Bestaaen imod sig, den anden den evangelisk-protestantiske Kirkes Frihedslov. Det Første gjælder om den Anskuelse, der vil gjøre den Enkeltes subjektive Synsmaade, Omdømme og Vilje til højeste Lov i de kirkelige Samfundsforhold, — det Sidste om den, der vil have en enkelt kirkelig Periodes Læresystem oprejst som ufravigelig Lov, hvortil Kirken, Lærere og Menigheder, skulle være bundne, under hvis Lydighed Livet skal føres tilbage. I begge Retninger gives der imidlertid forskjellige Afskygninger. Det er ikke de aandelige Interessers Lod paa Jorden at fremmes i lige fremadskridende Linje, men i krydsende Gang, der bliver bestemt snart ved én, snart ved en anden af forskjelligrettede Kræfter og Strømninger, og saaledes kan netop Modsætningen imellem hine tvende Retninger, saalænge en vis Ligevægts-Stilling bliver bevaret, blive Middel til ønskelig Udvikling og Fremgang af det kirkelige Liv. Den ene af disse Retninger er en Friheds-Retning, — hvis Princip, om ellers noget, har Rod i Evangeliet og i Reformationens Værk, — en Retning, som er uundværlig, for at Kirkens Liv skal kunne trives og udvikle sig i evangelisk Sundhed og Frodighed. De, som i Sandhed og Virkelighed staa paa denne Side, kunne ikke, uden at opgive al Fordring paa Konsekvents, indskrænke sig til Anstrængelser og Fordringer, beregnede paa Udvidelse af den personlige Lære- og Handlefrihed; men det er paa denne Side, at det levende, frie Tro'sliv skal søge og bør kunne finde sit Forsvar imod al lænkebindende Avtoritet, Aandens Ret sit Forsvar imod Bogstavens Trældom. Den anden er en Samfunds-Retning, der er uundværlig for det synlige Kirkesamfund, som for ethvert andet, naar det ikke skal falde ud fra hinanden i løse, usammenhængende Dele. De, som staa paa denne Side i Alvor og med kristelig Indsigt, kunne ikke indskrænke sig til at sysle med blot Restavrering af ældre

Tiders Efterladenskab; men de maa fornemmelig finde sig kaldede til, ved fremskridende Udvikling af Kirkens Organisme at søge den betrygget imod Selvraadighedens Forstyrrelser, uden at Friheden, for saa vidt som den har evangelisk Hjemmel, bliver forulempet. I begge Retninger er der saaledes et Element, hvormed enhver oprigtig og besindig Iagttagelse af det evangeliske Kirkelivs Nutid og Betragtning af dets Fremtid maa sympatisere, og det kan heller ikke fejle, at jo Saadanne, som — overvejende, men ikke udelukkende — tilhøre den ene eller den anden Retning, ville finde ikke Lidet i de efterfølgende Fremstillinger og Overvejelser, hvormed de fra deres Side finde sig samstemmende. Men paa den ene og den anden Side staa ogsaa Individer, fuldfærdige i teologisk og kirkelig Henseende — og hvor tidlig og let bliver ikke Fuldfærdigheden naaet nutildags! —, og derhos slagfærdige ved første Tegn. Imod hvad der kan blive rustet og rejst fra saadan Kant være mit Forord dette ene: at der derved hverken vil komme Mere eller Mindre for Dagen, end hvad mit eget Ord, som jeg haaber, giver tilstrækkelig tilkjende, og hvad jeg ønsker tilkjendegivet saa uforbeholdent som muligt: et Forhold af fuld Modsætning fra min Side til begge Yderligheder af kirkelig Ubevægelighed og kirkelig Ledeløshed.

Men fra Saadanne, som synes at tage Skriftens Opfordring til „Herrens Stridsmænd“ i bogstavelig Forstand: som Kald til at leve af Strid og for Strid, vender jeg min Tanke til alle dem, der søge hen til Evangeliet som Lysets, Fredens, Livets hellige Kilde, — og ikke blot til Disse, men ogsaa til Enhver, som, uden endnu at søge derhen, dog høre til de med Alvor og Oprigtighed Søgende. Til dem Alle vender jeg mig med det Ønske, at mit Ord maa befindes i den urofulde, vildtbrusende Tid som et Ord, der med Alvor viser og stræber hen til det ene og for Alle fælles Fornødne: til evangelisk Tro's- og Kjærligheds-Liv.

Langfredag, den 22de April 1859.

Forfatteren.

Forord til anden Udgave.

Det er 16 Aar siden, denne Bog udkom i den første Skikkelse. Naar den skal udkomme i den fornyede — om efter noget kortere eller noget længere Tid —, staar i Forsynets Haand. Lang vil Fristen vel ikke blive. Første Gang var et livsfarligt Sygdoms-Anfald gjennemgaaet imod Forventning; naar Tiden er der anden Gang, vil den sidste Strid være udstridt.

Men med hvad Grund tør den Bortgangne vente at finde Ørelyd hos den efterlevende Slægt?

Der kommer profetiske Stemmer til Orde, som varsle enhver Tanke om Muligheden af fortløbende Meddelelse af Slægt til Slægt saare ilde. En jødisk Boglærd, født og fostret midt i et Kristenfolk, stiller sig op — maaske dog i en Slags Selvforglemmelse — som dette Folks Ordfører. I sin „Antikritik" (1872) tiltaler Dr. G. Brandes Forfattere af den ældre Slægt saalunde: „Den Slægt, I tale til, er en Slægt, som har studeret og atter studeret Feuerbach, som har set den sammenlignende Mytologi blive til, som har fulgt den religionshistoriske Kritik paa dens første store Felttog og været Vidne til dens Erobringer. Vi have gjennemgaaet Rénan, medens I endnu næppe ere saa vidt, at I kunne stave hans Navn. I maa tale et andet Sprog til os, end til den Slægt, der 1848 saa' op til Eder; vi forstaa Eder ikke mere, saa lidet som I forstaa os."

Det er Sejrssikkerhedens hoverende Sprog, der her føres, — lidet elskværdigt og saare hoffærdigt. Det maa indrømmes,

at med Individerne af den Slægt, som her skyder sig op imellem os — mest dog fra fremmed Grund —, er der ringe Udsigt til at komme til nogen Forstaaelse; hvorsomhelst de ville blive drevne hen — til Judaisme, Buddhaisme, Nihilisme — af Vind og Vove, er ikke let at sige. Det er det danske Folk selv, hvorfra Forfatteren maa hente Svar paa en saadan Tiltale, og Svaret vil være i en vedblivende oprigtig Tilslutning til livsalig Kristentro overfor Stentavlernes Lov, saavelsom overfor en Sum af hule, ufrugtbare Tankespind. Den nihilistiske Tomhed er en Kval, hvor Mennesket ikke lider vel i Længden. I denne Forvisning vender ogsaa dette mit Ord sig til en kristelig Efterslægt, som søger sin Velsignelse i Evangeliet, og som har megen Forsyndelse at afsone mod det miskjendte, vragede Evangelium. Mulig er det saaledes beskikket i Guds Raad, at Kristendommen skal gjennemgaa Ildprøver, saa stærke og voldsomme som ingensinde før; men, forudsat at den evangeliske Kirke vil slutte sig nær og inderligt til den Grundvold, som er lagt (1 Kor. 3, 11), og til den alene, kan det ikke for nogen troende Kristen være tvivlsomt, hvis Sejren skal blive.

En religiøs Opvaagnen synes unægtelig at være begyndt iblandt os: hvorsomhelst Ordet lyder i vækkende eller bevægende Toner, trænge lyttende Skarer sig til det, og af Andagtsbøger — gamle og nye, oversatte og hjemmefødte — er Bogmarkedet overfyldt. Men hvad der gaar ud over det fælles Opbyggelses-Indhold, har endnu bestandig ondt ved at finde sin Læserkreds. Det skulde dog være synderligt, om den Tid ikke skulde være forhaanden, — Udviklingen gaar jo nu paa alle Punkter i Ilskridt, — da det Kristelige og Kirkelige vil være draget indenfor den dannede Almenheds alvorlige Eftertænkning, da der vil være Trang til at søge Belæring angaaende Spørgsmaalene om Kristendommens Betydning for det sædelige Liv, for det enkelte Menneske som for det hele Folk, om det Kristeliges Stilling overfor de u- eller antikristelige Strømninger, om Forholdet imellem det Evangeliske og det Kirkelige, imellem kristelig Tro og teologiske Læreformer, imellem Stat og Kirke,

imellem Tro'sfrihedens Krav og Samfundsordenens Ret, imellem Menighed og præsteligt Embede. Og fremdeles: skulde der ikke være Haab om, at den febrilske Ophidsning, hvortil det kirkelige Partivæsen i vort eget Samfund er skruet op, omsider vil sætte sig? Ogsaa af den Grund har jeg foretrukket at lade mit Ord henligge, indtil min personlige Gjerning var afsluttet.

Et naadigt Forsyn har udspundet min Livstraad langt ud over Menneskelivets almindelige Grænse. Dog er det ikke derfor, jeg bringer min Tak, men derfor, fordi den aandelige Livskraft ikke er svækket i nogen mærkelig Grad, selv ikke i Aarene, da der er forundt mig Hvile fra den offentlige Arbejdssyssel. Hvad jeg har erfaret, — umiddelbart eller middelbart, fra nær og fjærn, — har jeg været lykkelig ved at kunne indarbejde i denne Bog, som saaledes ved det mangeartede Stof er bleven en ny Bog.

Hvorsomhelst religiøse Æmner bringes offentlig paa Bane, er der Hensyn af forskjellig Art, som — i større eller mindre Grad, med større eller mindre Ret — gjøre sig gjældende ved Fremstillingsmaaden. I nærværende Tilfælde, hvor Ordet er henvendt til en efterlevende Slægt, tør slige Hensyn ikke blive bestemmende. Hvad der har staaet for mig som eneste Ønske er: at udtale, hvad der igjennem et langt Liv har godtgjort sig for mig som usvigelig Sandhed, med fuld Oprigtighed, saa helt og uforbeholdent, saa klart og uforblommet, som det var mig muligt.

Maatte da Ordet, som det her bliver efterladt — vejet og frit —, finde sit gode Sted hos Efterlevende!

31. December 1875.

Forfatteren.

I.

Kristendommen overfor dens Modstandere.

I.

Der er i det Nye Testament, i Evangelier og Breve, Tale om Kristi Fjender (Matth. 22, 44. 1 Kor. 15, 25 Hebr. 1, 13), Kristi Korses Fjender (Fil. 3, 18), Antikrister, Fornægtere af Faderen og Sønnen (1 Joh. 2, 18. 22). Kampen med disse Modstandere skal blive staaende, efter Apostelens Ord i 1 Kor. 15, 24—28, indtil Dagenes Ende, da Sønnen, efter at have lagt alle Fjender under sine Fødder, skal overgive Riget til Gud og Faderen, at han skal være Alt i Alt.

Hvilke ere disse Fjender af Kristus og hans Rige?

I kirkelige Proces-Akter af gammelt og nyt Datum saavelsom i den teologiske Stridslitteratur, ældre og nyere, er der gjort rundhaandet Brug af det stærke Bibelord. De skriftmæssige Betegnelser ere blevne grebne med Begjærlighed. I hvor mange Stridigheder, som ingenlunde i Virkeligheden have gjældt Kristi Person, hans Gjerning og hans Ære, men have drejet sig om enkelte konfessionelle Lærebestemmelser eller dogmatiske Skoleteorier af under-

ordnet, vel endog tvivlsom kristelig Betydning, har man ikke, naar det mangengang bristede paa Grunde, ladet sig friste til at udslynge det Ordvaaben, hvori det stærkeste kristelige Anatema er indeholdt, for med ét Slag at faa Modstanderen stillet udenfor Loven, faa ham gjort kristelig retløs og fredløs! Ifølge Kirkens og dens officielle Ordføreres Sprogbrug kunne saaledes Mange findes betegnede som „Kristi Fjender“, der i Virkeligheden kun have rettet Indsigelsen imod den kirkelige Autoritet og dens Magtsprog, vel endog have søgt og gransket med Sjælens fulde Alvor, i en Aand, som vi kun yde dens Ret ved at erkjende den som kristelig, men ere ved ugunstige Forholds Magt blevne førte ind paa skjæve Spor.

Det er altsaa indenfor en langt snævrere Grænselinje, at Begrebet af det Antikristelige maa søge sin kristelige Sandhed: hvor det Kristusfjendtlige træder utvetydigt og uforbeholdent frem i Lære eller Liv. Men, saalænge det her er enkelte historiske Skikkelser med individuel Personligheds Præg, der stedes for Dommen, enkelte Mennesker, enkelte Partier eller Sekter med dogmatiske Særmærker, vil Omdømmet bestandig være udsat for store Misgreb. Der vil ikke sjældent kunne paavises Strid med Kristus og hans Evangelium i Et eller Andet, som er blevet lært eller anordnet og anbefalet, — og endnu snarere i Det, som ved Slutningskunst lader sig udlede af en enkelt Læreform eller Levevis —, uden at der derfor tør forudsættes en egentlig kristusfjendtlig Karakter. Thi hvad er almindeligere end i den menneskelige Personlighed at finde Mangel paa Enhed og Sammenhæng, paa Klarhed over sig selv og sin Tro! Der kan findes forbundet i Ord og Idræt, hvad der synes at vise hen til

ganske forskjelligt Udgangspunkt og at føre i ganske forskjellig Retning, og der kan findes skilt og splittet som løse Brudstykker eller endog som indbyrdes stridende Elementer, hvad der synes at maatte bøje sig sammen ved enhver følgeret Udvikling af Tænkning og Liv. Men det er øjensynligt: at Skriftens Tankegang fører ud over deslige historiske Enkeltheder, naar Herren i sine Lignelser (Matth. 13, 19. 25) sammenfatter den fjendtlig modstræbende Magt i „den Ondes", Djævelens mysteriøse Benævnelse, naar Apostelen taler om den kristusfjendtlige „Magt, Vælde og Herredom", ja nævner Døden som „den sidste Fjende", der skal blive underlagt Kristi Fødder (1 Kor. 15, 24. 26).

Det er altsaa at følge de hellige Tankespor, naar vi søge ud over Det, der hører til enkelt Tid og Sted, der kommer og gaar, dukker frem og forsvinder, og derimod fæste Øjet paa det Almindelige, der altid og allevegne — kun i Form og Grad vexlende — paatrykker de historiske Enkeltheder det bestemt antikristelige Præg: visse Udgangspunkter og Hovedretninger i Tankegang og Vilje, i Anskuelse af Livet og dets Formaal, i Anlæg af den hele Livsplan og Virksomhed.

II.

Som det yderste Modsætningsforhold viser Herren selv hen til „Bespottelsen af den Hellige Aand" (Matth. 12, 31). Og er det ikke, som om Fjendtligheds-Forholdet gaar ud over Menneskelighedens Grænse, slaar ind paa en menneskelig Unatur, naar det Hellige selv, hvor det kommer Mennesket imøde, ikke blot mødes med Ligegyldighed og Kulde, ikke blot finder Tillukthed og Forstok-

1*

kelse, men naar det virker opirrende, frister og ægger Betragtning og Tanke til Spot og Haan? Det er Sjælens dybeste Antipati, der her giver sig tilkjende: ikke alene en bestemt Bortvendthed fra Evangeliet, men en rodfæstet Modstemning i al dens Bitterhed og Skarphed, — og en Modstemning, som ikke gjælder Det alene, der særlig hører Kristendommen til som hellig Historie og positiv Gudsaabenbaring — „hvo som taler noget imod Menneskenes Søn, ham skal det forlades, men hvo som taler imod Aanden, ham skal det ikke forlades", saaledes skjelner Herren selv i Matth. 12, 32 —, men en dæmonisk Modstemning, en Modstræben, som gjælder selve det religiøse Grundelement i og for sig, Grundlaget for alt gudeligt, fra Gud udstrømmende og til Gud tilbagesøgende Liv.

Det er ikke at svække Ordene i Herrens Mund, om vi mene, at Herren lader det henstaa som aabent Spørgsmaal: om Vanhelligheden paa sit Højdepunkt skal som Virkelighed være at søge inden- eller udenfor Menneskenaturens Grænse. Der er saa stor en Afstand, saa dyb en Kløft imellem Fornægtelse og Bespottelse, at det er tilladt at tvivle, om det gudbilledlige Præg kan være i den Grad udslettet i en Menneskesjæl, at det Hellige skulde staa for den som Gjenstand for bevidst Haan og Spot, om ikke Ugudeligheden her har naa't et Punkt, der hører den dæmoniske Verden til. Men i alle Tilfælde have vi her Betegnelse for en Aandsretning, som staar i uforligelig, i den allerdybeste og øjensynligste Modsætning til den kristelige. Efter den hellige Skrift er Troen „Overbevisning om de Ting, der ikke sés" (Hebr. 11, 1): d. v. s. Bevidsthed om, at, hvad der selv stiller sig frem som det uafladelig Skiftende, det brat Forgaaende, kun er tomt

Skin, er gaadefuld Tant, dersom det ikke er Aabenbaringsglimt af et Bestaaende, som maa søges hinsides den legemlige Verden, — Bevidsthed om, at der kun er Fyldestgjørelse at finde for Menneskets Tanke, Haab og Idræt derved, at det „søger Det, som er oventil“, „det Himmelske“, „det Tilkommende, Evige“ (Kol. 3, 1. Joh. 3, 12. 1 Tim. 6, 19), — den Tro, at den utvivlsomme Virkelighed af Ideernes og Idealernes Verden, — i Skriftens Sprog: „Det, der hører til Guds Rige“ —, alene gjør det muligt for det selvbevidste Menneske at færdes i og med det Forfængelige, mellem idel Skuffelser og Misvisninger uden at forsage, ja med den Fortrøstning, at der i denne Trædemølle kan arbeides i det Uforgængeliges Tjeneste. Til denne troende Livsretning er det fuldstændige Modstykke dér tilstede, hvor Sansernes Vidnesbyrd gjælder som det ene paalidelige, hvor det Legemlige, som fornemmes ad Sansernes Vej, — Det, der kan ransages og udmaales ved Knivens, Mikroskopets, Vægtens Hjælp, — gjælder som det ene Virkelige, hvor det bliver anprist som Sundhed i Tanke og som den rette Levevisdom at søge Sandhed og Livets Idealer indenfor den legemlige Virkeligheds Begrænsning. Al Søgen ud over Sanseverdenens Grænse, al Tanke om Begrundelse af det Synlige i et Usynligt, Modsætning af Materie og Aand, Legem og Sjæl, Verden og Gud gjælder her som selvdannet Hjærnespind, Symptom af sygelig Aandsforskruelse.

Hvor denne Retning i Tænkning eller Liv findes afsluttet som gjennemført **Materialisme, Naturalisme, Sensualisme,** er Modsætning til Kristendom og til Kristelighed i Tanke og Vilje given paa den bredeste Basis, i fuld og uforsonlig Skarphed. Og hvorsomhelst der kan paavises Tidsrum

hvor aaben og uforbeholden Fjendtlighed imod Kristi Evangelium hører til de aandelige Karaktermærker, der vil det vise sig, at ogsaa Underlaget for denne Stemning er tilstede: en Aandsretning fjendtlig imod den sande Livs-Idealitet, — ikkun at denne Stemning kan træde frem mere i Tanke, eller mere i Livsform.

Da Islams sejrrige Vaaben i det 15de Hundredaar væltede sig altid mere truende ind over det østlige Evropa, indtil i Aaret 1453 Kristenhedens anden Hovedstad faldt i Tyrkernes Hænder og Sophiakirkens Kuppel maatte lade sig paaplante Halvmaanen i Korsets Sted, forefandtes der endnu i Grækenland et vist Lærdoms-Liv, vistnok forkunstlet og forkrøblet, men dog holdt i Aande ved de store Traditioner om en klassisk Fortid og til Tarvelighed næret ved Levningerne derfra, medens Italien i den hele Række af mellemliggende Hundredaar havde været oversvømmet af vilde Horder og sønderslidt ved indre Borgerkrige. Efter en vandalsk Rasen imod Mindesmærker af al boglig og billedlig Kunst, der havde beredet Vej for en langvarig Tilstand af Barbari og Vildhed, var det først langsomt og med Møje, at en lovordnet Tilstand atter havde begyndt at fæstne sig her. Nu søgte den græske Lærdom Ly hinsides Havet i Italien, og saaledes oprandt en Tidsalder, sædvanlig kaldet den medicæiske, hvis Pris har gjenlydt indtil vor Tid i begejstrede Lovtaler. Virkelig hører den ogsaa til de mærkeligste i den menneskelige Kulturhistorie. Et Lyspunkt glimter pludselig frem efter lange Tiders trøstløse Mørke; en Stræben fuld af Energi afløser den fuldkomneste aandelige Slappelse. Ikke alene er det til denne Tid, vi maa søge tilbage for at finde Mønsterværkerne

af den nyere Tids Billedkunst; men ogsaa udenfor det Skjønnes Enemærker er det, som om en elektrisk Strømning bringer Liv i det Døde. Den græske Litteratur, efter mange Hundredaars Forløb paany omplantet i vestligere Jordbund, holdt sit glimrende Tog igjennem Italiens Stæder: allevegne ikke blot Jubel over de litterære Skatte, der nu med omhyggelig Søgen droges frem for Lyset af de støvede Gjemmer, hvor de havde hvilet uænsede og forglemte, men Anstrængelse for at faa disse Skatte oplukkede, meddelte, udtydede, — ikke blot Velbehag ved al den Skjønhed og Velklang i bunden og ubunden Stil, der her traadte den sunkne Slægt imøde, men ufortrøden Iver for at efterligne de store Mønstere, tilegne sig deres Tanker, Anskuelser og Udtryksmaader! Olympens Guder og Heroer syntes atter at indtage de gamle Sæder; det var, som om den entusiastiske Leven i og med den antike Verden skruede Livet selv tilbage i Hedenskabets Old. Men det var nærmest Plato og Platonismen, der indtog Højsædet. „Uden Platonismen", mente Lorenzo af Medici, „var det vanskeligt at være god Borger og Kristen" [1]). Florents var Sæde for en virkelig Plato-Kultus. Platos Fødsels- og Dødsdag blev festligholdt med Afsyngning af orfiske Hymner, og Marsilius Ficinus, — som i sin Stue havde en bestandig brændende Lampe foran Billedet af Plato, — drev derpaa, at Platos Dialoger skulde forelæses i Kirkerne ved Siden af Bibelen, og at der skulde tages Texter af dem [2]). Men Plato var allerede i den kirkelige Oldtid bleven betragtet som kristelig Forløber i det græske

[1]) J. Burckardt: Die Cultur der Renaissance in Italien. 1860. S. 214.
[2]) S. Evang. Kirchenz. 1864 N. 50.

Hedenskab; Kirkefædrene havde omhyggelig paavist de mange Slægtskabspunkter imellem Kristendom og Platonisme. Ogsaa nu kunde man derfor have ventet en lignende Bestræbelse i mæglende Retning indslaaet. Det kunde ikke have faldet de platoniserende Lærde, — deriblandt Kardinaler og Prælater, — vanskeligt at eftervise kristelige Dogmer bag Platonismen, at benytte denne som Forbindelsesbro imellem Klassiciteten og den kristelige Bekjendelse, dersom Interessen havde ført i denne og ikke i den lige modsatte Retning. Men Kristus og hans Evangelium var hos Ordførerne for den glimrende Tidsalder kun Gjenstand for bitre Angreb og frivole Bespottelser. I selve Kristenhedens Midtpunkt, ved Leo den Tiendes Hof, hørte blasfemisk Spot til den højere Verdensdannelses Tone [1]), og det blev varslet af Gemistius Pletho: at Menneskeslægten vilde inden faa Aar vende tilbage til en hedensk Universalreligion [2]). Den inderlige Antipati mod Kristendommen blev ogsaa her baaren af en Aand, som, bortskræmmet ved den bundfordærvede Kirketilstand, var fra at tvivle om alt Oversanseligt sunken ned i ren religiøs Fornægtelse. Indenfor den zirlig afglattede Skal var ormstukken Kjærne. Platonismens virkelige Aand stod saa fremmed for den overforfinede, overmættede Tids-

---

[1]) Det er et bekjendt Sagn om Pave Leo X: at han skal have udtalt sig paa den mest paaskjønnende Maade om, „hvor indbringende Fabelen om Kristus var for den pavelige Stol." S. Gieseler's Kirchengesch. II. 4. S. 509, hvor der tillige anføres et andet Vidnesbyrd af en samtidig Forfatter: „En anden Pave, paastodes der, havde bekjendt for sine Husfolk, at han, ogsaa medens han beklædte den pavelige Stol, ikke tro'de der var nogen Gud, og en anden Pave har jeg hørt erklære for en Fortrolig, at han ikke tro'de Sjælens Udødelighed".

[2]) S. Evang. Kirchenz. anf. St.

alder, at sand Sympati sikkert kun kan forudsættes hos ganske Enkelte. For de Allerfleste var det Modesag at sysle med den græske Vise, og af Saadanne blev Platonismen hyldet i anti-platonisk, epikuræisk Aand. Nydelse stod som Maal over Alt. Hvad der eftertragtedes ved disse Sysler i de nydelsessyge, men ved Nydelsens Ensformighed trættede og mættede Kredse ved Fyrstehoffer og i glimrende Paladser, var først og fremmest en Kilde til ny, mere udsøgt og krydret, for den ulærde Mængde utilgængelig, Art af Forlystelse; og selv hvor der fandtes større Alvor, var dog Interessen ulige mere henvendt paa Sprogformen og Tankernes Indklædning end paa Ideens Indhold og Væsen. En platonisk Begejstring af denne Art kunde ganske vel gaa sammen med et al Religion, enhver Tro'sretning haanende, i Materie og Kjødelighed nedsunket Sind. Vi læse om Filosofer fra den Tid, som anstrængte sig for at godtgjøre det Grundløse i Tanken om nogen væsentlig Forskjel imellem Menneskets og Dyrets Sjæl; vi læse om en pavelig Bulle (1513), som maatte komme den anfægtede Lære om Sjælens Udødelighed tilhjælp ved et Anatema [1]).

Dog er det først i en Tid, der ligger os langt nærmere, at den antikristelige Stemning træder frem i ret udpræget Form og med fuldbevidst Hensigt: i Encyklopædisternes Skole, som i det 18de Hundredaar førte det aandelige Herskerord i Frankrig og fandt aabne Øren og modtagelige Sjæle i den største Del af Evropa. Voltaires Virksomhed paa Kristendommens Enemærker er betegnet

[1]) Ranke: Die röm. Päbste. I. S. 73—75. Erdmann, die Reformation u. ihre Märtyrer in Italien, S. 17—18 (s. Nyt Tidskr. f. udenl. teol. Litt. 1856. 148—223).

ved det bekjendte Feltraab: „Knuser den Infame!"[1]); — et glødende Had til Kristendommen, der for ham smeltede sammen til Ét med Hierarki og Fanatisme, ulmer bag dette Ord. Diderot, Udgiver af det store encyklopædiske Værk, véd ikke at finde en mere hædrende Benævnelse for den „store Broder og Mester" end: „ophøjede, retskafne og dyrebare Antikrist[2])!" Men denne Krigserklæring var kun en enkelt Ytring, en enkelt Anvendelse af Systemet, der trinvis hulede Afgrunden, hvori baade Alter og Trone omsider styrtede ned[3]). Krigen imod Kristendommen var tillige Krig imod al Religion, imod Alt, hvad der hører til Ideernes Verden, Alt, hvad der løfter Mennesket op over den bevidstløse, ufrie Skabning. For Mængden, hed det, er den religiøse Tro nødvendig for at holde den tilbage fra endnu værre Forvildelser; Helligdomme ere ligesom Sikkerhedsventiler imod de ødelæggende Udbrud af det fanatiske Vanvid, der bestandig gjærer lønligt i de store Masser. Ateismen kan derfor kun være en lille Skoles Ejendom. Men — „til Filosofien er Vantro

---

[1]) Hvad Ordet „l'infâme" angaar, vil D. F. Strausz have godtgjort (i sine Foredrag om Voltaire. 1870, S. 277 f.): at det i den voltaireske Kreds af Indviede (Encyklopædisterne og Fredrik II) overalt forekommer i Forbindelse med et feminint Nomen, hvoraf det bliver klart: „at der ved „den Infame", hvis Udryddelse var Løsenet for denne Kreds, er tænkt ikke paa Kristus, men paa den kristne Kirke som Bærer af Overtro og Fanatisme".

[2]) Rosenkranz: Diderots Leben u. Werke (1866). I. 202.

[3]) En højst interessant og gribende Fremstilling af den hele aandelige Udhulings-Proces i dens mange Forgreninger, som giver et Indblik i det bundløse Dyb af Fordærvelse, er given i Bungener's Julien (ogsaa oversat paa Dansk); — særlig af Encyklopædisternes Færd og Betydning i det anførte Værk af Rosenkranz. I. 147—163. II. 59—85. 144—191

det første Skridt“ — var det sidste Ord af en Mand, der havde levet som Ateismens entusiastiske Herold; og dog, hvor mærkeligt! af den samme Mand (Diderot) er ogsaa den Ytring til en Fortrolig opbevaret: „Jeg lider dødeligt ved ikke at kunne tro paa Gud“.[1]) Mennesket, lærtes der, er alene forskjelligt fra Dyret ved en kunstigere, mere sammensat Organisme. Den sædvanlige Forestilling, vel beregnet paa at smigre den menneskelige Forfængelighed: at Mennesket skal være et Dobbeltvæsen, hvis Tænkning og Selvbestemmelse er grundet og fuldbyrder sig i et aandeligt, af Materien væsentlig uafhængigt Princip, er idel Tankebedrag. Sandheden skal være den: at den hele Tankevirksomhed er en Muskelbevægelse ligesom enhver anden, ikkun forudsættende et særligt, kunstigere Maskineri; „Hjærnen“, hedder det med en udtryksfuld Vending, „er en Mave, som fordøjer og afsætter Tanker“.[2]) Paa samme Maade skal det forholde sig med den saakaldte frie Viljes-Virksomhed: kun at den afklædes det gjækkende Friheds-Skin! der bliver da hverken Mere eller Mindre tilbage end instinktmæssig Bevægelse, fremkaldt ved den særlige Forbindelse, hvori det menneskelige Jeg staar med den hele Kjæde af samvirkende Naturkræfter. Ideerne af Pligt og Dyd, Ret og Ære vise, sete i Sandhedens Lys, tilbage til en fælles Rod: beregnende Egennytte, som erkjender, at det er til Alles Gavn i det offentlige og det private

---

[1]) Rosenkranz. II. 337. 373. 419.

[2]) Ord af Cabanis, s. Bungener: Voltaire et son temps. II. p. 230. „Jeg er Legeme, og jeg tænker,“ — siger Voltaire i sine „filosofiske Breve“, — „hvorfor skulde jeg vel tilskrive en ubekjendt Aarsag, hvad jeg har saa let ved at tillægge den legemlige Aarsag, som jeg kjender?“ Bungener, anf. St. S. 229.

Livs Forhold, naar de selvsyge Drifter lade sig holde indenfor visse Grænser. Den tildigtede Karakter af ubrødelig Hellighed skyldes Opdrageres og Læreres, Lovgiveres og Regeringers Kunst.[1]) Hvor træffende er ikke et saaledes afklædt Menneskeliv lignet af en nyere Visdomslærer (J. F. Fries † 1843) ved en Kirke, hvor man har rømmet Altrene ud for at fylde den med Oplag af Varer!

Men det er vor egen Tidsalder, det nittende Hundredaar efter Kristus, vi maa søge hen til, for at finde Materialismen, — teoretisk og praktisk, paa Tænkningens som paa Livets Omraade, — i saa vidt udbredt Retning som ingensinde før, i alle Lande, gjennem alle Stænder opbyde sine Kræfter til Stormløb imod Ideernes Verden og Kristendommen. Det er lidt efter lidt, at Uvejret har samlet sig; vi have havt Lejlighed til at agte paa de truende Tegn. Thi det er nær vore Landegrænser, at Vaabnene ere smeddede og beredte til Angrebet. I Tyskland, Systemernes frugtbare Fosterland, har en plat, cynisk Materialisme, i længere Tid arbejdet paa at iføre sig en ny videnskabelig Form, og det er navnlig paa Naturforskningens Grund og i dens Navn, at Faklerne løftes, ved hvilke Sandhedens Lys skal sprede de religiøse Fordommes Hær og godtgjøre Naturens og Legemlighedens Ret til at gjælde

---

[1]) Moralen i „Système de la nature“ af Holbach. 1770. („Den fuldstændigste, den koldeste Fornægtelse af Alt hvad der er stort, ædelt, sandt i det menneskelige Hjærte“; jvf. Demogeot: Litterat. franç. S. 483), og „De l'esprit de l'homme“ af Helvetius, — for at navngive enkelte Skrifter af en Litteratur, som dengang i Originalsprog og i Oversættelser oversvømmede Evropa.

som eneste Virkelighed.[1]) Det er ofte blevet ytret, at Naturvidenskaben ved konsekvent Behandling maa føre til disse Resultater, og man har endogsaa villet søge Hovedgrunden til Tidens materialistiske Retning i en Overvægt, Naturvidenskaberne have tilvundet sig over andre Videnskabsfag. Det kan vel heller ikke nægtes, at Faren ligger nær for Den, der er henvist til at iagttage Materiens Liv for igjennem det at efterspore Kræfterne, som ligge til Grund for dette Liv, at forfølge de forskjellige Ytringer af disses Virksomhed og udgrunde Lovene for samme, — at standse ved Materien som disse Kræfters Grund og Udspring, og saaledes at betragte den hele Tilværelse som afsluttet inden Legemlighedens Grænse, — efter den berømte Astronoms (Lalande's) Bekjendelse: „Jeg har gjennemsøgt det hele Himmelrum, og ikke fundet Gud deri". Naar imidlertid Naturvidenskabens Historie, i Modsætning til den aandelige Armod og Tomhed[2]), fører os i saamange af sine ypperste Heroer: Kopernikus, Keppler, Newton, Pascal, Euler, Haller, Geografen C. Ritter, G. H. v. Schubert o. F. Exemplet imøde, hvorledes den dybe Indtrængen i Naturmysterierne er bleven Opløftelse af Aanden til

---

[1]) Exempelvis kan nævnes: L. Büchner, L. Feuerbach, J. Moleschott, C. Vogt, Burmeister, Czolbe, Virchow.

[2]) Som et saadant Modstykke kan henvises til den Bøn, hvormed Johan Keppler har sluttet sit Værk om Verdens Harmoni: „Jeg priser dig, Herre og Skaber! at du har forlystet mig ved din Skabning, da jeg var hensunken i Beundring over dine Hænders Gjerning. Jeg har kundgjort dine Gjerningers Herlighed for Menneskene, saavidt som min indskrænkede Aand formaa'de at fatte din Uendelighed. Er der fremført noget af mig, som er dig uværdigt, eller har jeg søgt min egen Ære, saa forlad mig det i Naade!"

levende religiøs og kristelig Tro, til „ikke at se andet i hvad man kalder Naturlove end Angivelse af Maaden, hvorpaa Himlens og Jordens Skaber er virksom“,[1]) saa maa vi vel snarere søge Fænomenets Grund i det bekjendte Ord af Baco af Verulam: at Granskningen, som bliver staaende ved Overfladen, fører bort fra Gud, hvorimod den, naar den søger i Dybet, fører til Gud. Det aandelige Liv bliver, ligesom det legemlige, periodevis hjemsøgt af epidemiske Sygdomme, hvor den smittende Indflydelse er Kjendsgjerning, uden at det er muligt at skjelne Aarsag og Virkning; og i Tider, hvor en materialistisk Retning, henvendt til det Nyttige, det Yppige, det Forlystende, har angrebet det menneskelige Liv og kommer til Ytring paa de forskjelligste Punkter af Samfundet, er intet naturligere, end at ogsaa den videnskabelige Virksomhed kommer til at lide under denne Indflydelse. Det er tilmed vitterligt, at man fra alle Enemærker af Videnskabens store Rige mødes hyppig nutildags i de selvsamme — aandløse og trøstløse — Resultater[2]). Sandheden, naar Alt kommer til Alt, er simpelt hen den: at hvo som selv bringer Gud med sig til sin Granskning over Verden og Naturlivet,

---

[1]) E. Naville: „Det evige Liv“. d. Overs. (1870). S. 161. — I et andet Skrift: „Den himmelske Fader“ har den samme Forf. søgt ved historiske Exempler at godtgjøre det Ugrundede i den Paastand, at Flertallet af naturvidenskabelige Lærde skal høre til Gudsfornægternes Klasse (S. 176—187).

[2]) Exempler paa den bitre Stemning imod Kristendommen hos Skjønaander i Nutiden findes hos Nippold: Neueste Kirchengeschichte (1867) S. 379; — Wolfg. Menzel: „Kritik des modernen Zeitbewusstseins“. 1869. (N. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1871. S. 182—193. Saml. ogsaa E. Naville; „Nutidens Gudsfornægtelse“ i „den himmelske Fader“ S. 110—163).

finder ham der overalt, og at Den, som ikke bringer ham med sig i eget Inderste, finder ham intetsteds[1]).

Den Visdom, der her dukker frem i det 19de Hundredaar midt i den kristne Verden og udraabes og anprises i høje Toner, er i det Væsentlige ikke forskjellig fra Epikuræismen, som dengang i selve Hedenskabet, 300 Aar før Kristus, fandt sin Modsætning i Platonismens ideale, opadstræbende Retning; det er kun den rigere Udstyrelse med kemiske og fysiologiske Laanesætninger og den blændende dialektiske Indfatning, der adskiller den moderne Materialisme fra den antike. Ligesom Iagttagelse ved de sanselige Organer skal være den eneste Kilde til Sandhed, saaledes skal Sanseverdenen, det materielle Stof være ensbetydende med det virkelig Værende. At Mennesket gjør Fordring paa at være noget Andet og Mere end en Skabning, dannet af Støv, for at vende tilbage til Støv, skal være forfængelig Selvindbildning. I Modsætning hertil bliver, med favnisk Velbehag, Aben stillet Mennesket ved Siden som „nærmeste Nabo“;[2]) — thi er vel Mennesket mere end en forkrænkelig og forgængelig Naturting som enhver anden? — „Produkt af Forældre og Amme, af Sted og Tid, af Luft og Vejrlig og af Lyd og Lys, af Næring og Klædning“.[3]) Istedetfor at være fremstaaet, som Skabningens Krone, ved det almægtige Skaberbliv, skal Mennesket, — med Alt, hvad der lever paa Jorden, — være Jordprodukt (Autokton), frembragt ved avlende og fødende Kræfter, som Jorden i sin Ungdomsalder skal

---

[1]) Jvf. F. de Rougemont: Astronomiens Historie i dens Forhold til Religionen (sammest. S. 367—419).
[2]) C. Vogt: Bilder aus dem Thierleben. S. 52.
[3]) Moleschott: „Der Kreislauf des Lebens“. S. 419.

have baaret i sit Skjød, og som skulle have sat den i Stand til ud af dette Skjød at lade Frembringelser i opadstigende Linje opstaa, alt efter som den igjennem Række af tusindaarige Perioder har kunnet gjøre sig beboelig for dem; — eller ogsaa skal det fælles Udspring for Mennesket og samtlige Dyreklasser være at søge i en eneste oprindelig Dyreform af den allerlaveste Art, hvis Afkom igjennem fra først af ganske umærkelige Varieteter skal, i Millioner af Slægtled og under Indvirkning af forskjellige Naturforhold, have undergaaet en Forvandlingsproces (Transmutation), hvis Virkning nu staar synlig for os i de utallige Forskjelligheder af Dyrearter fra Mennesket til Krybdyret. Til denne Nedstamningsteori af Darwin[1]) har nu en hel naturvidenskabelig Litteratur knyttet sig, der bearbejder som Yndlingstema: „l'homme bête“, — ved Sammenstilling af Dyrets og Menneskets forskjelligartede Livsytringer stiller sig som Opgave at godtgjøre: at Menneskekarakteren, selv paa de højere Kulturtrin, er intet videre end en højere udviklet Dyrekarakter, som skinner igjennem ogsaa hvor Mennesket synes at handle i ren sædelig-religiøse Interessers Tjeneste. Er det vel andet end Rovdriften i Dyrenaturen, der kommer, forfinet og tilsløret, frem i Mennesket som Egoisme!

Selvfølgelig skal da ogsaa Tankefrembringelse og Viljesværk ligesom ethvert Naturprodukt være bundet til

---

[1]) „Naturvidenskabelige Genealogier, i Særdeleshed den Darwinske Teori“. (N. Tidskr. f. udenl. teol. Litt. 1866. 398). C. Schmid: „Den Darwinske Hypoteses Forhold til Religion og Moral“ (sammesteds 1871. 552). — Det er en fin Bemærkning, der skyldes Prof. C. W. Smith: at det er Skade, at den menneskelige Abe-Genealogi er alvorlig ment; „dersom den var Spøg, kunde den være en god Vittighed“.

materielle Organer og være grundet i Sammenstød af materielle Betingelser, undergivet materielle Love. Hvad der kaldes Sjæl er alene Indbegreb af visse særegne Funktioner, som hidrøre fra en Kvintessents af Materien, et Organsystem af særegen Finhed og Sammensætning. Det kan være fremtidige anatomiske og mikroskopiske Opdagelser forbeholdt at komme det hemmelighedsfulde Værksted nærmere paa Spor; hvo véd, om man ikke da vil blive i Stand til, ved Sammensætning af de rette Substantser i det rette indbyrdes Forhold, at bringe en sjælelig Virksomhed tilveje med samme Sikkerhed, som det fysisk-kemiske Resultat af elementariske Stoffers Forbindelse kan beregnes og ledes. Tankelivet i al sin Rigdom og indbildte Frihed, Selvbevidstheden, i Kraft af hvilken Mennesket mener at staa over den hele øvrige Skabning, skal simpelthen, som alle andre stoflige Bevægelser, have sin Grund i visse Irritationer i Hjærnesubstantsen eller visse elektriske Strømninger; — nærmest antages det at være fosforagtigt Stof i Hjærnen, hvorved Tankelysene tændes: — „ohne Fosfor kein Gedanke“(!).[1] — Over Viljen skal Mennesket ligesaa lidt have Magt som over Virksomheden af de indre Legems-Organer, som Aandedræt, Blodomløb og Fordøjelse skyldes; personlig Tilregnelse og Ansvar, som Samvittighedens Dom gjør gjældende, hører til de mørke Tanker, som — Tak være Opdragere, Moralister og Lovgivere! — forfølge Menneskene til Hæmmelse og Forkvakling af Livet fra Vuggen indtil Graven; for den fordomsfri Betragtning opløser Det, der gjælder som selvbesluttet Viljesakt, sig i Bevægelser, hvor Mennesket

[1]) Moleschott, anf. St. S. 367.

bliver ført fremad med uimodstaaelig Nødvendighed ved udenfra drivende Kræfter. Og Livs-Opgaven, hvortil denne Livsfilosofi fører? Den kan følgerigtig ikke blive nogen anden end den: at sprænge indtil det sidste Led alle disse Baand, der ikke have nogen anden Magt end den, Fordomsfuldheden indrømmer dem: Tro paa en Gud over Verden, paa en immateriel udødelig Sjæl, paa Samvittighedslovens ukrænkelige Hellighed, — og derimod at fordybe sig, ikke blot teoretisk men praktisk, i Materiens Liv, for at nyde i fulde, frie Drag, — i det modernfilosofiske Kunstsprog: Kjødets Emancipering.

Men er det dog ikke uimodsigeligt, at en Tankegang, som lægger an paa at godtgjøre, hvorledes al Virkelighed er sammentrængt i Materien og dens Liv, netop indeholder sin stærkeste Gjendrivelse, naar den vil forme sig videnskabelig, bringe sine Forudsætninger og sine Slutninger i System? Tendentsen er sørgelig og ydmygende: at trykke Mennesket ned i Linje med Dyret. Men, naar Beviset bliver ført ved Hjælp af en Opfindelsesevne, en Forening af Skarpsindighed og fantastisk Digtning, som overrasker ved Kløgten, der kan afvinde selv det Sælsomste, det mest Urimelige et taaleligt Skin, — hvad andet er da her bevist paa det klareste og uigjendriveligste end dette: at Aandens Kraft, selv hvor den maa lade sig bruge i Paradoxiens forfængelige Tjeneste, intet har tilfælles med Kræfterne, der ibo' de materielle Ting. Hine Teorier om Menneskets Udspring og Tilblivelse skulle fortrænge Troen paa en guddommelig Skaber og hans Skaberværk som grundet paa overtroisk Fordom. Men hvilken Analogi ligger dog den menneskelige Tanke nærmere end den, som hentes fra et

ædelt Kunstværk, undfanget og fostret efter Kunstnerens Tanke-Model og udført ved Viljens Kraft! Hvad der bydes i Stedet for denne Analogi er Fiktionen om fysiske Processer, der hviler paa de vilkaarligste Forudsætninger og fuldføres ved de æventyrligste Kombinationer[1]).

Den brutale Fornægtelse af Kristendom og Kristentro har allerede længe baaret Ateismen i sit Skød.[2]) Det er ikke de store Tanker, der med Aaret 1789 traadte ind i Livet, — grundede i sand Menneskelighed og ret forstaaet Kristendom —, men det er Giften, som er udklækket af disse Tanker i lige samfundsfjendtlig og kristusfjendtlig Forvanskning i Selvsygens og Nydelsessygens Tjeneste, og som efterhaanden har forgiftet saa mange Safter i Stats-

---

[1]) Schultz: Skabelseshistorien efter Naturvidenskab og Bibel. N. Tidskr. f. udenl. teol. Litt. 1866. 178.

[2]) Joh. v. Müller (Werke. V. 71): „Ingen har talt mere træffende om de aandelige Ting end Plato. Som en stor Aand begreb han, at det ikke er muligt at forklare og bevise det Oversanselige ved Det, der falder i Sanserne, — og dog beviste han, at der er en udødelig Sjæl. Hvorledes greb han Sagen an? Saaledes, at han ved sine Ords Magt vakte i alle levende Sjæle en saadan Selvfølelse, at det ved Læsningen af hans Ord synes ligesaa umuligt at tvivle om Sjælen som om Haanden. I Sandhed, efterdi vi have Begreb om Aand, maa der gives Aander. Deres Begreb er deres Bevis.“
Den festlige Sammenkomst af Forfatter-Foreningen i Leipzig 1845 sluttedes med en Skaal, som gjaldt „den frie tyske Aand, der engang skal frigjøre sig fra Magtens Lænker: den virkelige Magts paa Jorden og den indbildte Spøgelsemagts i Himlen“. Skaalen blev passende indledet som „Ateisternes Skaal“, men syntes som saadan ikke at finde forønsket Gjenklang, hvad Præsidenten ved Festbordet senere paa Prent forklarede deraf: „at vi alle endnu ere saa svage ifølge Opdragelse og Dannelse, at vi endnu trænge til Gud“. Hundeshagen: Der deutsche Protestantismus. S. 221.

legemerne, der efter 80 Aars Forløb kom til Udbrud i Paris i Aaret 1870. Og selv i den rædselvækkende Skikkelse, hvori dette Udbrud foregik, — trædende under Fødder alle menneskelige og guddommelige Love med Landsforræderi, Mord og Mordbrand indtil dyrisk Kannibalisme, — savnede det ikke Billigelse og Tilslutning i alle Nabolande. Fra „Internationales Generalraad" i Genf og Zürich, i Brüssel og London indløb Takadresser til Kommunen i Paris, hvori Kampen, der var ført, erklæredes „retfærdig og værdig, tilsigtende at indvie Retfærdighedens Tidsalder i Statens og Samfundets Ordning, — som Forløber for et nyt Samfund." [1]) Som hundredhovedet Hydra skød nu „Internationale" sig offentlig frem som Forening, der alt i flere Aar havde bestaaet i Civilisationens Hovedlande: Frankrig, England, Tyskland, — som højrøstet Vidne om det Hedenskartede i denne Civilisations Grund og Retning. Dens Katekismus, — ifølge „højtidelig Erklæring" af de tyske Arbejderes Sektion i Genf, — lyder først og fornemmelig derpaa: „at Religionen, som altid kun tjener til at brede en guddommelig Viljes Hellighedsskin over de nedarvede Tilstandes officielle og lovhjemlede private Uretfærdigheder, vil med Fornuftens og Retfærdighedens Sejr miste al Tilværelsesgrund og forsvinde", — at Gudsideen med dens Lyksaligheds Himmel-Lokkemad er udslidt og maa afløses af Menneskehedsideen, — at hvo, der vil afskaffe Kirke-Præstevæsenets Landeplage, ogsaa maa afskaffe Vorherre, — at Kjendsgjerningernes Fornuftsammenhæng, Omstændighedernes Magt er det eneste virkelige og i Sandhed almægtige Forsyn, — at Nydelse af

[1]) Rosenberg: Internationale (1872). S. 112—113.

aandelige, sædelige, legemlige Livsgoder er det eneste Øjemed med Livet, og at den fælles Nydelse er den højeste, mest fornuftsvarende og mest lykkebringende Kultus" [1]).

Men som videre Følge bliver tillige Ægteskabet bandlyst som „umoralsk Institution", med Ægteskabet tillige Husstand, Familieliv erklæret som betydningsløs, — ligesaa Fædreland og Nationalitet betegnet som tomme Navne, „der altid har tjent til Opretholdelse af Fyrste- og Klasseherredømmet, ligesom Vorherre til Opretholdelse af Præsteherredømmet" [2]).

Men just derfor tør vi tro, at denne Krise, — den voldsomste, Kristi Kirke har havt at bestaa, — skal gjennemgaas, for at det skal blive ret indlysende, — til Beskæmmelse og faktisk Gjendrivelse af Nutidens religiøse Indifferentisme, — at al Ærefrygt, al Pietetsfølelse, — dens Gjenstand være hvilkensomhelst i Fædreland, Modersmaal, Familie, Lov og Ret, — har sin sidste Grund i den religiøse Pietet, og at derfor den Interesseløshed overfor Alt undtagen for egen Lyst og egen Fordel kun kan modarbejdes fra Grunden af, i samme Forhold som det lykkes at bringe sandt og usminket Kristenliv tilbage som Grundlag i Ungdomsdannelsen og Folkelivet. „Hvor Guldkalven er Gud og Egennytten Moral, der tager det tilsidst en Ende med Forskrækkelse". [3])

Vende vi Blikket til vore egne hjemlige Forhold, da tør vi til nogen Beroligelse sige os selv, at der bliver adskillige Trin at gjennemgaa, førend der hos os er Udsigt til nogen Systematisering af Materialisme og Ateisme.

---

[1]) Rosenberg. S. 84.
[2]) Sammest. S. 17. 80. 185.
[3]) O. Lehmann, efterl. Skr. II. S. 9.

Overfor de cyniske Udbrud af blasfemisk Vanvid befinde vi os aabenbar i en halv Uskyldighedsstand. Hvad der hidtil har været budt tilfals paa det litterære Marked i beslægtet Retning, — der begynder med Sensualisme og ender med Socialisme, — er sydfra indførte Varer, aabenbar ikke stammende fra eller stemmende med nordisk Naturgrund.[1]) Dog tør vi ikke anslaa Værdien af denne Tilstand for højt. Det er naturligt, at under vore smaastilede Forhold Tendentser, som ret vel kunne være i fuld indre Virksomhed, alligevel træde mindre udformede frem, at de stærkere Ytringer holdes tilbage ved forskjelligartede Hensyn. Men overalt hvor det mangler paa en tilstrækkelig Modvægt imod de materielle Interesser og deres paatrængende Krav, — hvor der tværtimod røber sig interesseløs Ligegyldighed for Det, der i Videnskab, Kirke, Poesi og Kunst bestræber sig for at bryde den materielle Grænse, for Bestræbelsen at bringe store Tanker, høje Interesser til Virkelighed i Livet, — hvor Ironiseringens kritiske Kulde er tilrede, hvorsomhelst dybere liggende Strænge blive anslaaede, for at skræmme enhver naturlig Begejstrings Rørelse tilbage, medens en raillerende Kunst, der møder Alvor med Vittighedsleg, og kun lægger an paa at afvinde Alt en lattervækkende Side, bliver dyrket med Forkjærlighed og finder Bifald og Efterligning, — ogsaa der er man paa farlig Vej. Den hellige Alvor mangler i Sjælens Bund, — og med denne Mangel er man kun alt for let paa Vej til at sløves for et højere Kald og lade alskens Tant og Forfængelighedsværk faa Magt over

[1]) Jvf. „Den ny sensualistiske Lære og Dr. Brandes“. Af Ax. Kbh. 1872.

Tanke og Vilje. „Det er dog Alt forfængeligt og Intet undtagen Aandens Syslen med de højeste Gjenstande“.[1])

Man maa tilstaa det: hvor Materialismen er sig sit Udgangs- og sit Endepunkt bevidst og forfølger sit Maal med Konsekvents, der er ingen Kamp retmæssigere, mere begrundet end den, der fra det materialistiske Standpunkt bliver ført imod Kristendommen. Thi, om det end visselig er i Kristendommens Aand at anvende Materien, udvikle Betingelserne for det materielle Liv i Aandens Tjeneste og til Guds Forherligelse, staar derimod al Lære om den materielle Verden som Selvformaal, om Kjødets Højhedsret dømt med Antikristeligheds Mærke. Derfor er det Selvforsvar, naar Materialismen tager alle Vaaben i Brug for at bekæmpe Kristendommen og dens Indflydelse paa Verden: naar den fremstiller den som aandsformørkende, livsfordærvende Magt, der drager sine mystiske Slør for Lyset, hvor dette ellers vilde skinne i fuld Klarhed for det naturlige Øje, for derefter i Dæmringsmørket at fremmane disse forstyrrende Spøgelsebilleder af en usynlig Skaber, Styrer og Dommer, af et ulegemligt Princip for den menneskelige Tænkning og Viljesvirksomhed, af en indre Lov, der kræver Forsagelse af Kjødets Lyst og et nyt Liv til Helliggjørelse, af højere Goder, hvis fulde Virkelighed viser ud til en hinsidig Tilværelse. Materialismen har ganske rigtigt Syn for, hvor den skal søge sin mest afgjorte og farligste Fjende; thi Kristendommen bekæmper fra sin Side den materialistiske Retning med alle dens Affødninger, dens Følgeslutninger og Anvendelser paa Liv og Død.

---

[1]) Schelling: „Aus Schellings Leben“. 1870. III. 197.

Naar derfor Teologen Strausz, som for 40 Aar siden (1830) endnu saa' i Kristendommen „den fuldkomneste Religion“, i Kristus „den guddommelige Genius i Mennesket“, har i sit nyeste Skrift: „Der alte und der neue Glaube“ (1872) stillet sig som vor Tids Voltaire overfor Kristus og Kristendommen, saa er det uden Tvivl først paa dette Punkt, at Sindsretningen er kommen til fuld Udvikling. Vi læse her saaledes: „Vi beholde Følelsen af Afhængighed, Religionens Væsen, — kun ikke som Afhængighed af Gud, men af Universet, for hvilket vi kræve af ethvert Menneske den samme Pietet, som den Fromme i gammel Stil kræver for sin Gud“. Denne Religion „frembringer vistnok ikke nogen Kultus, — der altid udspringer af Afhængighedsfølelsens uædlere Bestanddel, — men den frembringer dog sædelige Virkninger: Pietet for det Blivende i Omskiftelsen, for Orden og Lov i Naturen, for Uddannelse til det Højere af det Lavere, hvad der — i Verden saavelsom i Menneskelivet — maa kaldes det Fornuftige, det Gode“... „Istedetfor at bøje os i stum Resignation hengive vi os med kjærlig Fortrøstning; vi føle os i det Inderste beslægtede med det, hvoraf vi finde os afhængige, og derfor føle vi os paa én Gang frie, stolte og ydmyge“ [1]).

Men i den store aandelige Verdenskamp — skulde det vel kunne være tvivlsomt, til hvilken Side Menneskenes Børn, om end sent og lidt efter lidt, om end efter langvarig Vaklen og mange Tilbagefald, ville blive dragne hen for tilsidst at søge Fodfæste? — Kristendommen staar

---

[1]) Jfr. A. Réville: Om Strausz's nye Trosbekjendelse (Nyt Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1875. S. 320). de la Roi: D. F. Strausz (sammesteds 1876. S. 566).

der overfor Menneskeslægten, — den i al sin udadvendte Travlhed, under al bedøvende Sanselyst lønlig lidende og betrængte Slægt, — med sin Naadesaabenbaring, sin hellige Lov og sin Forsoningstrøst. Forudsætningen for Kristi Evangelium og dets Sandheds- og Naades-Aabenbaring er en menneskelig Verden, selv afmægtig og hjælpeløs, men altid dog med opadsøgende, længselsfuld Sjæl og aandeligt Syn — for at bruge et Ord af Göthe: „ligesom den første Samtale, Naturen har med Gud" —, med lønlig, paa én Gang nedtrykkende og oprejsende, Bevidsthed om det tabte Ideal, med Evne til fri Selvbestemmelse, med Udødeligheds Tanke og Haab i sit Bryst. Men hvad er sælsom Unatur som den: at Mennesket opbyder al sin Tankes Kraft og Kløgt, for igjennem selvstændige Tanke-Kombinationer og Slutningsrækker at nedbryde Tænkningens ejendommelige, fra Naturlivet grundforskjellige Væsen! Hvad er selvmodsigende som dette: at de aandelige Evners underfulde Kraft, der gjør Mennesket til Skabningen, mægtig nok til at tøjle den overlegne Dyreverden og lede Naturens hemmelige Kræfter i sin Tjeneste, — der udmaaler Verdenskloderne og deres indbyrdes Afstand, udregner deres krydsende Baner og Lysets Lynfart[1]), — der véd at sam-

[1]) „De astronomiske Beregninger vilde knuse os, dersom vi ikke kunde sige os selv, at det er os, der have udført dem, og at det tænkende Atom, der kan veje Solen, er noget Mere end denne Sol". Bungener: Julien, III. 205. — Et enkelt Exempel: Efterat man havde lært at kjende Uranus's Bane og beregnet baade den Tiltrækningskraft, Solen udøver paa den, og Masser og Stilling af alle hidtil synlige Legemer af vort Solsystem, blev man opmærksom paa visse Uregelmæssigheder (Perturbationer), der ikke lode sig forklare af Solen og de os bekjendte Planeters Indvirkning. Astronomen Mädler skrev i 1841: „Det ligger nær at slutte til en Planet hinsides Uranus, som udøver denne

menknytte de fjernestliggende Tidspunkter, af levnede Brudstykker at tyde Jordklodens og Menneskeslægtens Fortidshistorie, forklare Nutidens Skikkelse af Det, som engang var, og af det Nuværende danne sig Forestilling om Det, der skal komme, — der er i Stand til at svinge sig ud over Tid og Rum, bevæge sig med fuld Frihed i Ideernes Rige, opføre de dristigste Tankebygninger, skabe Verdener ud af sig selv, — at denne Kraft, hvorved Mennesket, — som materiel Skabning kun et forsvindende Støvgran, — staar som selvstændigt Jeg overfor Verdeners Myriader, skulde ikke i sin Grund og sit Væsen, men alene i Retning og Udtryksmaade være forskjellig fra Kræfterne, der virke igjennem Maskineriet af Legemets Muskler og Sener![1]) Hvad er trodsende imod Selvbevidsthedens, Samvittighedens umiddelbarste, utvivlsomste Kjendsgjerning som den Paastand: at det skal være Blændværk af forfængelig Indbildning, naar Mennesket føler Evne og Forpligtelse i sig til selv at fatte sin Beslutning, til ikke blot at afstikke sig sin Livsvej, men til at forfølge den med Sjælens Energi gjennem Modstand og Hindring, staa urokket i Nidkjærhed for erkjendt Sandhed og Ret, for Sædelighedens Lov imod Forlokkelse og Trusel indtil Hengivelse af

---

forstyrrende Indvirkning.“ Le Verrier i Paris angav da efter Beregninger det Sted paa Himlen, hvor den ubekjendte Planet maatte staa, og efter denne Angivelse fandt Astronomen Galle gjennem Teleskopen i 1846 den lille i det Fjærne vandrende Stjærne: Planeten Neptunus.

[1]) „Mennesket er kun et Siv, det svageste i Naturen, men det er et tænkende Siv. Om end Verden sønderknuste Mennesket, vilde han dog være ædlere end Det, der dræbte ham; thi han véd, at han døer og at Verden udøver en saadan Magt over ham; Verden véd intet derom.“ Pascal: pensées. IV. 6.

Legem og Liv! Hvad er Menneskenedværdigelse som dette: at ville vise det menneskelige Liv, der i al sin Formørkelse dog ikke er forladt af de ideale Formaal og af Smerte over Afstanden imellem Ideal og Virkelighed, hen til Svælgen i Nydelser, hvor Overmættelse og Lede er Nydelsens umiddelbare Eftervirkning![1]) Og endelig: naar man vil stille sig hen som forstokket Vantro, ikke blot tvivlende men benægtende og spottende, overfor Selvbevidsthedens sikreste Udsagn, hvad er da vilkaarligt og grundløst som det at stille sig som den godmodig Troende overfor Sansernes Vidnesbyrd, til Trods for hvad hver Dags Erfaring lærer om, hvorledes Sanserne bedrage og føre paa Vildspor, naar ikke Eftertanken kommer de sanselige Indtryk udfyldende og rettende til Hjælp! Og Selvmodsigelsen bliver aabenbar, naar de materialistiske Systemer, langt fra at blive staaende ved Det, Øjet sér og Øret hører, indlade sig paa Granskninger og Gisninger om Materiens Væsen og Væren i sig, Forholdet imellem Kraft og Stof, opføre Teorier om Bevægelses-Processer med organiserende og udformende Kraft, opstille Hypoteser, hvorefter de forskjelligstartede, sjælelige, og legemlige Fænomener tilsammen udledes af Stoffernes usynlige Spil. Ogsaa her er en Spekulation, men som, uagtet Materiens Evighed er dens Grundforudsætning, dog mangler alt Fodfæste, og som

---

[1]) „Forklarer et Menneske, at han efter Fysiologiens Love ikke har kunnet handle anderledes! — rører der sig endnu nogen ædel Følelse i hans Hjærte, har han ikke opgivet sin Egenskab af moralsk Væsen, saa vil han undslaa sig for at gjøre sig selv til Dyr for derved at undgaa en Ydmygelse; han vil minde Eder om, at han er Menneske, og at hans største Kval, naar han bukker under, er Følelsen af, at han har kunnet gjøre Modstand". E. Naville: Det evige Liv. S. 73.

intet forklarer, uagtet den gjør Fordring paa Klarhed som Hovedfortrin.

IV.

I Platheden, som mener at finde Livets Udspring i Materien selv og Livets Formaal i Sanseverdenens Lyst, har Kristendommen vel sin afgjorteste, men ikke sin stærkeste eller farligste Modstander; thi ved at bekæmpe denne tør den gjøre Regning paa at finde Medhold og Understøttelse, hvorsomhelst der er Bevidsthed om højere Menneskelivets højere Kald. Men der er ogsaa Gudsfornægtelse, „Forvendelse af Guds Sandhed til Løgn“ (Rom. 1, 25) —, uagtet der bliver sat Aand imod Materie, Aandens Lov imod Kjødets Lov, og i fuld Alvor vist hen til en Religion og en Kultus —: hvor det Guddommelige søges i den endelige Verden, ikke over Mennesket men i dette selv. Det er i det menneskelige Jeg, at Gjenstanden skal være at finde for religiøs Bekjendelse og Dyrkelse, — ikke vistnok saaledes, som det kommer tilsyne i det menneskelige Enkeltvæsen, begrænset og mangelfuldt. Ved de store Lyspunkter i den menneskelige Aands Historie bliver der standset, ved de højtbegavede Personligheder, der kunne gjælde som Repræsentanter for den menneskelige Natur; idealiserede, omgivne med et Glorie-Skin, stilles disse hen som Gjenstand for en sværmersk Forgudelse, en „Geniusdyrkelse“.[1]) Dog

[1]) I et lille Skrift af Strausz (paa det ovenf. S. 24 nævnte Overgangstrin): „Das Vergängliche u. das Bleibende im Christenthum“, 1839 (s. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1839. S. 330), er der med digtersk Begejstring givet en Udvikling af Geniusdyrkelsens

er det højeste Punkt ikke endnu opnaaet i nogen menneskelig Individualitet. Det er først i den rene Menneske-Idé, at Gjenstanden skal være givet for den religiøse Kultus, for ubetinget Tro og andagtsfuld Tilbedelse. I denne dristige Skikkelse: Jeg'ets Guddom istedetfor Guddommens Jeg er Gudsdyrkelsen først fremtraadt i den nyeste Tid. Den er naturlig Frugt af en panteistisk

---

Begreb: „Den eneste Kultus, som denne Tids Dannede have beholdt tilbage af den sidste Tids religiøse Forfald, er den, der ydes den guddommelige Genius. — Prædikat af Genius tilkommer kun Den, der er heldig nok til at løse en Opgave, som Fortid og Nutid har anvendt forgjæves Umage paa, — den at forløse Menneskeheden fra Trykket af en Gaade, en Mangel. Fidias forløste den græske Verden fra den Uformaaenhed, ikke at kunne have en sanselig Anskuelse af sin højeste Idé: den olympiske Zeus. Sokrates forløste den fra den Vanmagt, i at tænke og handle at maatte støtte sig paa begrebløs Slendrian eller at synke i det bundløse Dyb af subjektiv Vilkaarlighed. Alexander forløste Orienten og Occidenten fra det Usalige i deres gjensidige Afsondring. Kopernikus forløste Menneskeheden fra den Skam at have falske Forestillinger om Verdensbygningens Indretning og Bevægelse, at betragte det synlige Afbillede af Fornuften og dens Orden i den mest forvirrede Karikatur." — Paa Kristus gjøres nu Anvendelsen saaledes: „I Geniernes Kor træder Religionsstifteren forrest, og saafremt Kristendommen bliver erkjendt som den fuldkomneste Religion, tilkommer dens Stifter Førstegrøden af den Ærefrygt, som vi yde den guddommelige Genius i Mennesket. I ham godtgjorde den Idé, som han først indførte i Menneskeheden: Bevidstheden af det sande Menneskeliges væsenlige Énhed med det Guddommelige, en saadan Almagt, at hans hele Liv blev ligelig og i den Grad gjennemtrængt og forklaret deraf, at enhver mærkelig Formørkelse forsvandt" o. s. v. — Jvf. E. Renan (Études d'histoire religieuse S. 215)! „Den evige Skjønhed vil altid leve i Jesu Kristi Navn, saavelsom i alle de Personer, som Menneskeaanden har udkaaret, for at erindre sig, hvad den er, og beruse sig i sit eget Billede. Det er den levende Gud, det er ham, vi bør tilbede."

Religionsfilosofi; thi, hvor det religiøse System ikke kjender en personlig, selvbevidst skabende Gud, men et abstrakt Tankevæsen, som ved et Spil af Tankebevægelser først bringer det til Bevidstheds-Tilstand i Menneskeverdenen, der kan det unægteligt være i sin Orden naar det menneskelige Jeg, i hvem det guddommelige Bevidsthedsliv skal tage sin Begyndelse, træder i Guddommens Sted som Gjenstand for bevidst Tro og Tilbedelse.[1])

„Mennesket" — saaledes begrunder og udvikler dette System (en religiøs Antropologi) sig — „kan ikke tænke sig eller tro paa, ikke elske eller tilbede noget andet aandeligt Væsen end det, der godtgjør sig som oplysende og virkende i Mennesket selv d. e. den menneskelige Aand. I de enkelte Menneske-Personligheder er denne Aand vistnok endelig og begrænset; men man behøver blot at borttage Individualitetens mange Særegenheder og forskjelligartede Kanter for at have Idealet i

---

[1]) Schillers 100aarige Fødselsdag af er i A. 1859 bleven grebet paa flere Steder i Tyskland som Lejlighed til at sætte en Apoteose af den menneskelige Genius i Scene med Klokkeringning, Basunblæsning og Psalmesang. I Leipzig anmeldtes Festen med følgende Dithyrambe: „Da Tidens Fylde var der, sendte Gud sin Søn. For 100 Aar siden fødtes i en lille ubekjendt By i Schwabenland den Guds-Søn, som skulde udløse sit Folk fra Dyrkelsen af fremmede Guder. Det tyske Folk hørte den af Gud Udsendte, hørte ham studsende, men forstod ham ikke; ja, det naglede ham til Sorgens og Trængselens Kors, saa at han døde en tidlig Død. Men Profetens Aand blev tilbage i udødelige Værker; den vedblev at virke i Stilhed i Folket, lutrede og opløftede Sjælene, styrtede de falske Guder og lærte dem at tilbede den sande Gud: den rene Skjønheds, den evige Retfærdigheds Gud, som tillige er Kjærlighedens, Frihedens Gud, — kort: den tyske Gud, d. e. Gud saaledes som han afspejler sig i det lutrede tyske Væsen" o. s. v. Allg. Kirchenz. 1860. N. 1.

fuldkommen Renhed, og dermed Idealet af den højeste Aand — af Gud. Den uendelige Aand, i Modsætning til den endelige, er altsaa det tænkende Menneske i og for sig selv, udløst af enhver individuel Begrænsning; den fuldkomne, hellige Gud er intet Andet end Menneskets eget Jeg som sædeligt Væsen, som Samvittighed. Religion altsaa — i den Betydning, hvori Ordet almindelig tages: som Tilbedelse af et Væsen, forskjelligt fra Verden som Skaber fra Skabningen — er hverken mere eller mindre end „den menneskelige Aands Drøm"; der ligger nemlig en Virkelighed til Grund, men det Virkelige bliver ikke sét i Virkelighedens og Sandhedens, men i Indbildningskraftens og Vilkaarlighedens gøglende Lys. Frigjort fra dette Lys er Religion Erkjendelse af Menneskeaandens uendelige, ubegrænsede Væsen, Hylding af Aanden i dens rene Idealitet. Men til denne frigjørende Sandhed bliver Mennesket kun ført ad en Omvej. Hæmmet, forvirret og ængstet ved Beskuelse af sit eget Jeg, dets mangehaande Brøst og Syndighed, bliver Mennesket uvilkaarligt, ved Fantasiens skabende Drift, bragt til at søge Idealet af Menneskenaturen udenfor sig selv, til at samle de enkelte Træk i et Tankebillede, som det stiller hen for sig til from Beskuelse. Mennesket overfører paa dette Væsen Alt, hvad det mangler og savner hos sig selv, sit eget personlige Jeg. Saaledes opstaa'r et Fantasispil af ejendommelig Natur, et Dobbeltsyn af blændende Illusion. Thi hensunken i dette Syn glemmer Mennesket, at det ideale Væsen, saaledes som det staar der udstyret med alle Fuldkommenheder, fængslende dets Tanke og Længsel, er selv den menneskelige Tankes Skabning, det største Vidnesbyrd om dets Skabers underfulde Magt.

Dette Tankefoster trænger sig, som personlig Virkelighed, ind imellem det menneskelige Jeg og den rene Menneskeheds-Idé, og i sælsom Selvforglemmelse vender Mennesket sin Tro, sin Bøn og Tilbedelse udad og opad istedetfor indad. Først lidt efter lidt, alt som Mennesket arbejder sig ud af sin drømmende, halvbevidste Tilstand, spreder Blændværket sig; Mennesket lærer at søge og finde — ikke længere Gud, som personforskjellig fra sig, men sig selv, Menneskeaandens Væsen som Gud. Saaledes bliver Mennesket Religionens Begyndelse, Midtpunkt og Ende. Hvad der kaldes Aabenbaring er alene Menneskets Selvbestemmelse; thi hvadsomhelst der kommer fra Gud til Mennesket, kommer fra Gud i Mennesket d. v. s. fra Menneskets ideale Væsen til det enkelte Menneske. Troen er „den umiddelbare Forvisning om, at Menneskets eget Væsen er det absolute Væsen, Væsenernes Væsen“ Bønnen, — „Menneskets Tiltale af Gud eller Menneskets Samtale med sig selv“, — er „Sjælens Forvisning, at dens Magt er større end Naturens Magt, at den er Verdens absolute Nødvendighed“; den er „Menneskets Tilbedelse af sit eget Hjærte“. I Bønnen „forglemmer Mennesket, at der er en Skranke for dets Ønsker, og det er saligt i denne Forglemmelse“.[1])

Det er et ganske eget Forhold, hvori denne antropologiske Religionslære har fra først af stillet sig til Kristen-

---

[1]) De her sammenstillede Træk ere tagne — mest med Forf.s egne Ord — af et Skrift, der giver den ejendommeligste og konsekventeste Gjennemførelse af Menneskeforgudelsens System: L. Feuerbach: das Wesen des Christenthums (1843). — Om de Afsindige i Menneskeforgudelsen s. E. Naville: „Den himmelske Fader“ i Afsnittet: „Menneskeheden“ S. 286 ff.

dommen. Det nedenfor anførte Skrift, der endnu bestandig her er Hovedværket, bærer til Titel „Kristendommens Væsen“ (!). Det vil altsaa give sig Mine af at meddele den hemmelighedsfulde Nøgle til ret Forstaaelse af Kristendommen; — det udgiver sig for at være „en tro og paalidelig Overførelse af den kristelige Religion fra Orientens billedrige Fantasisprog i klart, forstaaeligt Nutidssprog“. Nemlig: det er givet som Kristendommens ejendommeligste Hovedlære, at Gud er bleven Menneske. Men „den menneskeblevne Gud er kun den synlige Fremtræden af det gudblevne Menneske; forud for Guds Selvnedladelse til Mennesket gaar nødvendig Menneskets Ophøjelse til Gud“. Altsaa: „ikke jeg, men Kristendommen selv nægter og fornægter den Gud, der ikke er Menneske; thi Kristendommen selv gjør den menneskelig dannede, menneskelig følende og menneskelig sindede Gud, som i intet er forskjellig fra Mennesket, til Gjenstand for Tilbedelse og Dyrkelse“. Og saaledes skal det da være „det nødvendige, uafviselige og uomstødelige Resultat af Kristendommen selv: at det overmenneskelige, overnaturlige og fornuftstridige Væsen af Gud reduceres til det naturlige, virkelige Menneske-Væsen; hermed skal Protestantisme og Kristendom blive udløst af sin Grundmodsigelse og ført tilbage til sin Sandhed“. [1]) Det er i samme Betydning, at Strausz giver os Kjærnepunktet af den hele Lære om Kristus i det simple Resultat: at Alt, hvad der bliver tillagt Kristus, er at forstaa ikke om et historisk Enkeltvæsen, men om Menneske-Ideen; thi Menneskeheden, tænkt som Ideal, er den menneskeblevne Gud, i hvem Guddom-

[1]) Saaledes L. Feuerbach, anf. St. S. VIII—XI. 73. 522.

meligt og Menneskeligt er forenet: det undergjørende, det syndfrie Væsen, det forløsende Princip, ved hvilket alt det Individuelle bliver ført Forklarelsens Maal imøde.[1])

Alligevel kan det næppe antages som alvorlig ment, at Kristendommen skulde kunne modtage den Tjenestegjerning, der her tilbydes; den kan kun paanødes med øjensynlig Vold. Kun altfor tydelig bryder fra denne Side den sande Stemning mod Kristendommen frem, hvor vanskeligt end de bitre Udbrud synes forenelige med Forjættelsen om, at Kristendommen først ved at gaa igjennem den filosofiske Smeltedigel skal bringes til at lyse i sin fulde Sandhedsglans. Alt nemlig, hvad der i den Feuerbachske Skole bliver paasagt Aabenbaringstroen: at den er „Overtro og Sofistik", idet den indskrænker til enkelt Tid og Form, hvad der kun har Sandhed som evigt og absolut, at den „ikke blot fordærver den moralske Sans og Smag, Dydens Æstetik, men forgifter og dræber den guddommeligste Sans i Mennesket: Sansen og Følelsen for Sandhed", — maa selvfølgelig, udtalt af det spekulative Visdoms-Orakel, falde Kristendommen ubetinget til Last. Og saaledes bliver det da ogsaa uden mindste Forbeholdenhed erklæret: at „Dannelsens Undergang er Ét med Kristendommens Sejr", at „Kristendommens Princip er i sit inderste Væsen modsat Videnskabens, Dannelsens Princip", at Kristendommen, „naar den ikke længere bringer sin Gud blodige Offere, derimod bringer Sjælen, Tænkemaade og Karakter som Offer". Thi Kristelighed, kristelig Tro er Sjælens Ufrihed, Forbrydelse mod Aandens Majestætsret. Den Kristne skal, efter et Ord af Strausz, ikke være et

[1]) Leben Jesu. II, 739 ff.

Menneske af ên Støbning, men i det bedste Tilfælde „en Engel ridende paa et tæmmet Dyr“, med bestandig Fare for at Dyret vil emancipere sig ved Lejlighed. Reformationen blev Kristendommens Frelser for en Tidlang, idet den, i Følelse af Menneskeaandens Kraft og Værdighed, rev sig ud af Hierarkiets Slavelænker; men Aanden staar nu i samme Forhold til Kristendommen som dengang til Hierarkiet, og paa sin rastløse Frihedsflugt vil Aanden sprænge Fængslet, hvori den for en Stund har ladet sig indespærre.[1])

---

[1]) I et lille Skrift af Fr. Feuerbach med den betegnende Titel „Mensch oder Christ“ (1845) opstilles følgende Hovedsætninger: „Menneskets Vilje ske! — hermed er udtalt den højeste Lov, den egentlige Vilje, Sjælen i Fremtidens Religion“. — „Vi skulle hverken søge vor Frelse over eller under det menneskelige Væsen: ingen Frelse udenfor Mennesket!“ — „At prædike Tillid til Gud er at kvæle vor menneskelige Bevidsthed i Spiren, at gjøre os Mistro til Menneskene til Pligt, fra Grunden af at undergrave Tro og Love iblandt dem.“ — „Tiden kan ikke udeblive længe, da man vil med Alvor være betænkt paa ganske at udelukke Læren om Gud af Menneskeslægtens Opdragelse.“ — „Forsoning, Forsoning med den menneskelige Natur! Men i den kristelige Sjæl — det maa vi ikke glemme — er denne Forsoning en ren Umulighed!“ En anden renommeret Ordfører for den frie Tankes „Lygtemænd“, Büchner, gaar endnu videre: „Ateismen alene fører til Friheden, til Fremskridtet, til den rette Erkjendelse af Mennesket og det ægte Menneskevæsen, med ét Ord til Humanismen“. — I et Brudstykke af en ateistisk Ode tager denne Bekjendelse sig saaledes ud:

„Ich bin zu stolz,
Zu trösten mich mit dir,
Mit dir, den sie zitternd nennen
Den Herrn, den Almächtigen.
Empörung ruf' ich durch's All, Empörung!
Auf, ihr Creaturen zahllose,
Die ihr genannt seid wie ich,
Die ihr seyn müsst, und nicht wisst warum!

Fjendskabet er altsaa her ligesaa erklæret, ligesaa uforsonligt. Og hvorledes skulde det kunne være anderledes? Thi dette Menneskeforgudelses-System viser ikke hen til en tilkommende Gjenoprejsnings- og Forklarelses-Tilstand af den menneskelige Natur, hvortil Kristendommen just viser forjættende hen: — da Menneskene skulle være „lig Engle“, skulle „sé Ansigt til Ansigt“, og sé „Gud saaledes som han er“ (Luk. 20, 36. 1 Kor. 13, 12. 1 Joh. 3, 2). Betragtning og Fortrøstning gaar her ikke ud over den timelige Tilværelses Grænse. I den Sandhedserkjendelse, den Sædelighedskraft, den Styrelses-Visdom, der udvikler sig af Timelighedens Skjød og kommer tilsyne i dens Historie ved Menneskeaandens egne Kræfter, skal Menneskelivet have Alt, hvortil det trænger; her skulle dets Idealer være at søge, den højeste Gjenstand for Beundring og Ærefrygt[1]). Men Kristus stiller sig ikke

---

Wär' ich die Erde, die Sonn', ein Stern,
Ich risse mich los
Vom ausgetretenen Gleichmaass ew'ger Kreise,
Möchten die Sphären all'
Entfesselt durch einander tosen,
Zertrümmern und untergehen.“

(S. Hundeshagen, anf. St. S. 223.)
Og ved de schweizerske Fredskongresser (!) i Genf og i Bern (1867 og 1868) ere de samme vanvittige Hyl udstødte: „Bort med Religionen! Bort med Gud! Naar man erkjender Guds Tilværelse, gives der ingen Frihed mere; thi da er jeg nødt til at underkaste mig Gud, har ikke mere min frie Vilje. I Sædelighedens Interesse maa man angribe Religionen.“ Se N. evang. Kirchenz. 1868, Nr. 14.

[1]) For 25 Aar siden var dette det Thema, der uafladelig blev behandlet i „Hallische Jahrbücher“ af den moderneste Visdoms Apostle; og En af disse, Arnold Ruge, er i 1869 atter traadt frem paa Scenen med sit Evangelium under den parodierende Titel: „Reden über die Religion, ihr Ent-

lige med nogen Kvindefødt, nøjes ikke med at faa Del i en Geniusdyrkelse, til hvilken Højde end Begrebet herom bliver skruet op; hans Historie er ikke Beretning om en stor Visdomslærers, et menneskeligt Fromhedsmønsters, en Sandhedsmartyrs Liv og Død. Kristendommen stiller sig ikke hen i Rækken af Menneskelærdomme, der have samlet større eller mindre Kredse af Lærlinge om en beundret Lærer eller Folkene om en Lovgiver eller Religionsforkynder; den vil ikke betragtes som en Væxt, fremskudt af menneskelig Tankes Sæd, der skal udfolde sig i Blomst og Frugt, for derefter at henvisne og overlade Stedet, den har indtaget, til en anden Lære, svarende til Eftertidens formentlig højere stegne aandelige Krav. Og Kristendommen stiller sig imod enhver Tro paa menneskelig Selvtilstrækkelighed; den lader overfor Gud ingen Trodsen paa Menneskevisdom, paa Menneskeforløsning gjælde; den fuldfører Ydmygelsens Værk uden Skaansel. Kristendommen gaar ud fra den Forudsætning: at der er Bevidsthed om egen Hjælpeløshed, dyb og levende Bevidsthed om, at det Lys og den Støtte, menneskelig Viden og menneskelig Evne

stehen und Vergehen, an die Gebildeten ihrer Verehrer." Gudsideen skal være udsprungen af fantastisk Naturbetragtning, fostret og lavet til System af listige Præster, hvis Værk det er Filosofiens Kald at forstyrre, for at den undertrykte Sandhed kan komme til sin Ret: „det højeste Væsen = det tænkende Menneske." En jødisk født Forfatter J. Jacoby, som tidligere endnu havde kæmpet for Jødedommens Gud, er i sine i 1872 udgivne „Reden und Schriften" kommen til den Erkjendelse: at „det er den nedarvede Guds-Overtro, der er Skyld i alt Ondt paa Jorden". Frelse skal alene være at finde i „den urokkelige Tro paa den menneskelige Selvherlighed, paa Menneskets uskabte Aand".

har at byde over, er afmægtig overfor Løgnens Blændværk, Kjødets Lyst, Fristelsernes Magt, at et Menneske i Hjemsøgelsens haarde Time maatte forsage i sin Tvivl og sin Afmagt, om han ikke havde Aabenbaringstroens Vished om Meddelelse og Styrkning ovenfra at støtte sig til. „Mennesket kan i fuld Oprigtighed hylde det menneskelig Store og Ædle, kan begejstre sig for Ideer, opofre sig for dem i Liv og Død; men de kunne ikke blive hans Religion, hans Kultus i sand, specifisk Betydning; thi han erkjender i dem, ogsaa naar de træde frem for ham hos Andre, kun sin egen Natur, det, hvortil han selv vilde være formaaende“ [1]).

Herom altsaa drejer tilsidst Modsætningen sig — om den Fordring og Forudsætning, hvorfra Kristendommen gaar ud. Har Trangen til oplysende, vejledende, frelsende Hjælp ovenfra, som Kristendommen stræber at kalde til Live og styrke i Mennesket, sin Sandhed og Gyldighed i Menneskets egen Bevidsthed? eller er den strænge Fordring af Selvydmygelse en Forurettelse af den menneskelige Aands Væsen? og er det grundet i sygelig Overspænding og Selvsvækkelse, naar lignende Selvanklage er gaaet over i det kristelige Fromhedsliv? I sidste Tilfælde maa Kristendommen være beredt paa at møde altid stærkere Indsigelse, se sine Enemærker altid mere indsnævrede, jo mere Slægten rykker frem i den selvbevidste Myndigheds Alder. I første Tilfælde vil Kristendommen i enhver alvorlig Samvittigheds Vidnesbyrd have den bedste Medforbundne til at imødegaa den Modstand, der rejser sig fra

---

[1]) J. H. Fichte: Verm. Schriften. 1869. II. 309—10.

den menneskelige Grundsynd: Selvophøjelsens Hovmod[1]). Og Historien, den menneskelige Aands og dens Værkers Historie, — hvorledes stadfæster den ikke Selvbevidsthedens Vidnesbyrd! Giver ikke den hele lange Kjæde af menneskelige Lærdomme, Systemer, Visdomsskoler Synet af en Søgen i alle Retninger, vistnok baade ædel og frugtbringende, men dog en Søgen uden at finde beroligende Løsning af de mørke Gaader —, Synet af grundforskjellige Besvarelser af Livets, Tilværelsens første Spørgsmaal, hvor Bygning bliver opført efter Bygning, og Nedrivnings-Arbejdet slutter sig umiddelbart til Opførelsen?[2]) Giver ikke de menneskelige Individers, Nationers, Kirkesamfunds, Partiers

---

[1]) Et Ord af Herder har her sin rette Plads: „Vi Stakler, som ikke vide, hvad vi selv ere, ville udgrunde Væsenernes Væsen, som han kjender sig selv! Endelige Skabninger, omspændte af Tid og Rum, ville gaa i det Uendelige, hvor der ikke er Tid og Rum! De, der ikke vide, hvorledes de røre deres Haand, hvorledes deres Aand virker ind paa Legemet, ville paatage sig at bevise, hvorledes Gud virker paa Verden, paa andre Legemer, Elementer, Aander! — Insania insaniarum!"

[2]) Hvilken Elegi er ikke en Bekjendelse som den, hvori en af den reneste Sandhedskjærlighed besjælet Filosof, Reinhold, udgyder sig til Vennen Jacobi: „Hvad er det dog for en elendig jammerlig Ting med vor nærværende Tilstand, selv der, hvor den er bedst, naar Mænd, begavede med den reneste Sandhedsfølelse, den største Skarpsindighed, efter aarlang Granskning angaaende de for os vigtigste Ting dog ikke frembringe noget, som i Virkeligheden og varig kan berolige dem, og som de, — om det endogsaa lykkes dem nogenlunde at dæmpe egne Tvivl, — ere i Stand til saaledes at meddele andre ligesaa redelige Forskere, at disse opnaa virkelig Overbevisning og lige Beroligelse!" — Og Jacobi besvarer hans Suk: „Klagerne over Utilstrækkeligheden af al vor Filosofering istemmer jeg desværre af Hjærtet, men jeg véd dog intet andet Raad end at blive ved at filosofere endnu ivrigere, — eller at blive Katolik; der gives intet Tredje." (Aus dem Leben Schleiermachers, II. 340—341.)

Livshistorie, ved Siden af enkeltstaaende Lyspunkter, Billedet af Forfængelighed og Daarskab i alle Retninger, af Forvildelser, der føre til Karikatur af det Hellige, af bogstavelig Ceremonitjeneste under Aandeligheds og Helligheds Maske? Og er det muligt at oversé den Tvivl og Forsagthed, den Uro og Angst, som drager sig igjennem den hele Række af Religionshistoriens Led og som finder, tidligere eller senere, Gjenlyd i den Enkeltes Bryst, eller at miskjende Trangen, der rører sig altid og allevegne, om end ofte lønlig og sky, til en vejledende Vished, til en Forsonings-Fred, til en Oprejsnings-Kraft, som Mennesket ikke har i sig selv? Vi kunne kun beklage de menneskelige Individer, som først i den dybeste Nød, ved den fulde Følelse af Hjælpeløshed og Forladthed lade sig bringe til at klynge sig til Troen paa en altstyrende Naadevilje. Heine, det flagrende, parodierende Digtergeni, skulde ti Aar igjennem hensmægte som lamslaaet Krøbling paa sit Smertesleje, førend han kom til en Bekjendelse som denne: „Ved Tabet af Sundhedens uvurderlige Gode var jeg bleven bankerot paa al jordisk Lykke. Da fandt jeg i mit Hjærte det stille Sted, hvor Religionens Skat havde henligget, uden hidtil at være bleven ænset. Derved er jeg bleven reddet fra at forsmægte!“[1]). Paa det angivne Livstrin har Heine afgivet den offentlige Erklæring: „Jeg hader det tvetydige Ord, de hykkelske Blomster, de fejge Figenblade. Men en ærlig Mand har under alle Omstændigheder Ret til at tilstaa sin Vildfarelse; derfor bekjender jeg uden Forbehold, at Alt, hvad der i Bogen de l'Allemagne navnlig har Hensyn til det store Gudsspørgsmaal, er ligesaa falsk som

[1]) Steinmann: H. Heine, Erlebnisse. 1857. S. 307.

ubesindigt. Ligesaa ubesindig som falsk er den Paastand, hvor jeg kun har talt Skolen efter Munden, at Deismen skulde være domfældt i Teorien og endnu blot skulde friste tilsyneladende et kummerligt Liv. Nei, det er ikke sandt, at Fornuftkritiken, som har tilintetgjort Beviserne for Guds Tilværelse, ogsaa skulde have gjort Ende paa Tilværelsen af Gud selv. Deismen lever, lever sit fulde Liv; den er ikke død, og allermindst har den nyeste tyske Filosofi slaaet den ihjel." Paa samme Livstrin har Heine vedgaaet: „For Gjenopvækkelsen af min religiøse Følelse har jeg at takke den hellige Skrift, og den blev mig ligesaa meget en Kilde til Frelse som en Gjenstand for den frommeste Beundring" [1]). Ret forstaaet, er det saaledes til alle Mennesker uden Undtagelse, Frelseren vender sig med sit Kjærligheds-Ord: „Kommer hid til mig Alle, som have Møje og Besvær, jeg skal give Eder Hvile" (Matth. 11, 28). Naar Apostelen udbryder: „Herre! hvor skulle vi gaa hen? Du har det evige Livs Ord" (Joh. 6, 68), da vil det blive mere og mere erkjendt, alt efter som Livet vinder i sand, menneskeværdig Alvor, at der her er et Ord, talt ud af det menneskelige Væsens Inderste.

V.

Endnu i en tredje Retning har Kristendommen en Modstander at bekæmpe. Modsætningen falder her mindre i Øjet end ved de tvende Retninger, vi hidtil have betragtet; det er først i den yderligere Udvikling af Systemet og i dets praktiske Anvendelse, at den indre Modsætning bliver ret øjensynlig. Der kan nemlig her være fuld Er-

[1]) H. Heine: Verm. Schriften. 1854. I. S. 72 f. 77.

kjendelse og Indrømmelse af Gudsideens Virkelighed og af dens Uundværlighed for Mennesket, af det Guddommeliges opløftende Indvirkning paa Menneskets Aand. Der kan derfor ogsaa være Sympati med det mystisk-religiøse Element i den kristelige Lære og Tro, og — indtil et vist Punkt eller med Forbehold af en vis Frihed i Tydning af det hellige Sprog — Fællesskab i Udtryksformer for den fromme Tanke og Følelse i Tale og Sang; Bekjendelsen af Gud som „Alt i Alt" (1 Kor. 15, 28), som Den, der „ikke er langt borte fra Nogen af os, i hvem vi leve og røres og ere til" (Apg. 17, 27—28), vil ethvert panteistisk System kunne vedkjende sig som træffende Udtryk for Gudsideen. Alligevel er Modsætningen af den mest indgribende Indflydelse paa det hele religiøse Liv. Vistnok løfter Sjælen sig her i Tro og Andagt op og ud over den endelige Verden til Gud, men kun for at søge Gud i Verdensaltet, søge ham der som den ene, uendelige, over alt det Enkelte ophøjede Grundkraft, Bærer af alt Tilværende i dets uudtømmelige Mangfoldighed. Dette er Panteismens Grundtanke. Men dens Væsen er bøjeligt og mangfoldigt; under højst forskjellige Skikkelser er den optraadt i den gamle og den nye Verden: hist under den fysisk-fantastiske Form af Udstrømning, Udstraaling (Emanation) fra det ene, udelte, evige Lys, eller som den oplivende, beaandende Sjæl i Verdens-Legemet, her under Tankelivets abstrakte Form: som det absolute Tanke-Subjekt, der, for at blive sig selv bevidst, maa stille sit Jeg hen som andet Jeg til Beskuelse, d. e. udfolde (objektivere) sit Væsen i Verdensform (Hegelianisme).

Den panteistiske Grundform kan ogsaa uformærket gaa over i en Opfattelse (den deistiske), hvor Gud og Verden

vel holdes principielt ud fra hinanden som Skaber, Ordner overfor Skabningen, Verdenssystemet, — men saaledes at Verden, efter først at have opnaaet fuld og færdig Tilværelse, staar i fuldkommen Selvstændighed og Selvtilstrækkelighed. Verdensorganismen, udrustet som guddommeligt Kunstværk med evige Verdenskræfter, indtager det guddommelige Forsyns Sted, og Verdenslivet med Alt, hvad deri omsluttes, er et Verdensløb, der fuldbyrder sig efter Naturnødvendighedens uforrykkelige Love.

Den kristelige Tro derimod er Bekjendelse af, at alt Tilværende er af Gud, ved Gud, til Gud: som Verden er skabt ved Guds almægtige Vilje, saaledes er Alt i Verden bestaaende og styres ved det guddommelige Forsyn til Virkeliggjørelse af hans Kjærligheds Vilje. Faderligheds-Viljen er her det Første som det Sidste. Kristendommen er ikke bleven til, anmelder sig ikke som Naturnødvendigheds-Akt; — den er Historie, grundet i den verdenstyrende Naadevilje, bestemt i Guds evige Visdoms og Kjærligheds Raad, forberedet igjennem Slægternes Række, indført i Verden, da Tidens Fylde var der, ved Guds styrende Haand. Kristendommen er den himmelske Faders Selvbevidnelse, Selvaabenbarelse i Sønnen den énbaarne. Kristus, skjønt kvindefødt og ved Fødselen delagtig i Kjød og Blod, er ikke fremgaaet som menneskeligt Individ ifølge givne Naturbetingelser. Han er ved Guds Aands Kraft stillet udenfor Slægten som Helhed af Enkeltvæsener, udenfor dens Synd og Forkrænkelighed, som den rene Menneskeform, i hvilken Guddommelighedens Fylde, dens Kjærlighed og Hellighed, dens Visdom og Magt har givet sig Udtryk i endelig Skikkelse. Hans Menneskeliv er omstraalet af mægtige og

veldædige Guddomsgjerningers Glans; han er ved Opstandelsens Kjendsgjerning hævet ud over Kjødets Dødeligheds-lov, og Han, i hvis Person den menneskelige Natur er ført tilbage til oprindelig Renhed, er ogsaa Gudmennesket, fra hvem Livets Fornyelse skal udgaa i Forsonings-Fred og Helliggjørelse. Saaledes staar Kristus og hans Evangelium som Midtpunkt i en hellig Frelses- og Forløsnings-Historie, som har den Tro til Forudsætning, at Verdensbegivenhedernes Udviklingsgang, Menneskehedens Historie ikke er den uendelige Følgerække af Naturaarsager og Virkninger, hvori det uendelige Tankeliv udspinder sig igjennem Rækker af Tankeled, eller hvori Verdensmekanismen løber ud i den evige ved Naturlovene bestemte Orden, men den faderlige Visdoms-Styrelse af Ham, der holder Legemverdenens og Aandeverdenens Traade i sin Haand[1]).

Modsætningen oplukker sig her i sit fulde Lys: hist er Alt lovbundet — fysisk eller logisk —, forud ordnet i den hele indbyrdes Sammenkjædning, fremskridende ifølge Tankelovgivningens eller Verdensmekanismens Nødvendighed; her er al Bevægelse og Udvikling i Natur- og Menneskelivet indordnet under Ideen af Aandens, Visdommens og Naadens frie Styrelse. Efter hint Tanke- eller Naturnødvendigheds-System er ingen Plads at finde for frit-

[1]) Et Ord af dyb kristelig Trosfylde er udtalt af Hamann: „Naturen er herlig; hvo kan oversé den! Men hvo forstaar dens Sprog? den er livløs for det naturlige Menneske. Skriften, Guds Ord er herligere, fuldkomnere; den er Ammen, som giver os den første Spise, og gjør os stærke til lidt efter lidt at staa paa egne Fødder. Vore Øjne faa Ørnens Skarphed, faa Del i Englenes Lys, naar vi se Alt i dit Ord, alkjærlige Gud! sé Himmel og Jord, dine Hænders Gjerning!“ (Brømel: J. G. Hamann. (1870.) S. 37—38.

virkende Væsener, for Indvirkningen af disse Væseners Selvbestemmelse paa Naturlivets og Menneskelivets Gang. Den menneskelige Frihedsbevidsthed opløser sig i et uforklarligt Selvbedrag, og med Opgivelse af Frihedstroen falder Samvittighedsforholdet bort, alt personligt Ansvar, Tilregnelighed, Skyld og Brøde, — Grundlaget for en højere sædelig Livsorden. Men hvad Andet bliver der da tilbage for Mennesket, som sér sig stillet overfor den ubøjelige og uundvigelige Nødvendigheds Magt, hvor enhver personlig Indvirkning er udelukket, end med Hinduen at kaste sig ind under Vognens knusende Hjul, eller med Stoikeren at stivne sig i fortvivlet Trods imod Naturordenens Overmagt? Først ved Kristendommen, ved Evangeliets Lære om Gud som Lovgiver og Dommer og faderlig Styrer og om Menneskets personlige Friheds-Forhold overfor Loven og Dommen og Forsynsstyrelsen have hine Begreber kunnet erholde en Magt, ukjendt i den forkristelige Verden, hvorved de ere blevne de stærke Bærere for det kirkelige, borgerlige og huslige Liv. Og kun i Evangeliets Lære om Faderen og om Menneskenes Barnlighedsforhold til ham er der Lægedom — ikke bedøvende eller ophidsende, men dulmende og styrkende — mod al Livets Nød og Smerte, den være legemlig eller aandelig.

VI.

Det er saaledes tre forskjellige Spor, ad hvilke Menneskeaanden søger at finde Tilværelsens sidste Grund: — et nedadvisende: til Materien, et indadvisende: til Kræfterne i den menneskelige Sjæls Dybder, et udad-

visende: til Verdensaltet, Verdensorganismen[1]). Til dem alle staar Kristendommen i Modsætningsforhold: den viser opad til den personlige Gud, skabende ved Almagtsordet, forsynstyrende ved Kjærligheds-Viljen, ophøjet over og væsensforskjellig fra Verden, dog værende, levende og virkende i Verden.

I dette Begreb om Gud har Aabenbaringstroen sin Forudsætning og sit Grundlag, — Troen paa historisk Virkelighed, hvor Gud nedlader sig til Mennesket: afslører sit Væsen, forsaavidtsom det Uendelige lader sig fatte af det endelige Syn, kundgjør sin Vilje, forsaavidtsom Mennesket er i Stand til at gjøre den Fyldest. Kristendommen kommer den menneskelige Uformuenhed til Hjælp ved at udfolde Faderlighedens Naadesværk gjennem dets forskjellige Trin: Beslutning af den frelsende Foranstaltning ifølge den evige Kjærlighed, Forberedelse gjennem Tidernes Løb, Udførelse da Tidens Fylde er der. Og gives der vel nogen Form, under hvilken Guds Væsen skulde med større Sandhed og større Kraft kunne bringes nær til den menneskelige Tro og Tanke, end Menneskeværsenets Form, som er hentet fra Guds eget Billede!

Gudsaabenbaringen maa være i Stand til at godtgjøre sig for Menneskeverdenen; thi det vilde være selvmodsigende, om det af Gud Aabenbarede ikke havde sine Tilknytningspunkter givne i det menneskelige Væsen, ved hvilke det kan finde Indgang og fæste Rod,

---

[1]) Hviken Dybde er der ikke i Ordet af Amos Comenius (den sidste Biskop af den bøhmiske Brødre-Menighed, † 1671): „Grunden til alt Ondt i Verden ligger deri, at Menneskene søge sig selv udenfor sig, Tingene over sig, Gud under sig.“ (G. Liebusch: A. Comenius. N. Tidsk. o. s. v. 1875. S. 131 ff.)

blive Kilde til aandeligt Lys og Liv. Denne Selvgodtgjørelse kan nu vistnok kun fuldbyrdes paa aandelig Vis: ved Aabenbaringsindholdets egen Beskaffenhed, ved Kraften, som udgaar derfra. Hvad som stammer fra Gud, maa formaa at løfte Menneskesjælene til Gud og holde dem fast ved ham, at samle dem i Tro paa ham og ved denne Tro give Kræfter til at arbejde paa Livets Fornyelse i Gudsfrygt og Broderkjærlighed.

Men, har Himmel og Jord, Aand og Legem fælles Udspring i Guds Skabervilje, saa er der en højere Viljeslov, der sammenknytter det Himmelske og det Jordiske, det Aandelige og det Legemlige i harmonisk Helhed, — og renere, fuldstændigere, øjensynligere kan den harmoniske Samvirken intetsteds tænkes at komme tilsyne end i Gudsaabenbaringens Tjeneste. Tænke vi os et Personvæsen, udsét til at være Tolk for Guds Hemmeligheder iblandt Menneskene, Stifter af et Guds-Rige paa Jorden, dertil udrustet med Aandens ypperste Gaver og med Magt over Sjælene: til at gjennemskue dem, vække og vinde, lede og bøje dem, — men uden noget Tilsvarende i Stillingen til den fysiske Verden, afmægtig overfor Menneskenes legemlige Elendighed, Brøst og Lidelse, ved intet synligt Tegn løftet ud over den almindelige Menneskelod: — er det ikke aabenbart, at en saadan Fremtræden, en saadan Gang hen over Jorden vilde efterlade et føleligt, et uforklarligt Savn? Skulde vel en saadan Aabenbaringsform kunne siges at være beregnet paa den menneskelige Slægt, der hører Legemverdenen til saavelsom Aandeverdenen, følgelig trænger til at vækkes og paavirkes saavel ad sanselig som ad aandelig Vej!

Her staa vi ved Grænsepunktet imellem Naturlighed og Overnaturlighed. Al Undersøgelse og Forhandling angaaende Underet, den overnaturlige Gudsvirkning, fører tilbage til Begrebet om Gud. Paastanden om det Umulige, fordi selvmodsigende, eller det Overflødige, Intetbevisende i Underet, de skarpsindige Vendinger, hvori denne Paastand er ført frem i ældre som i nyere Tider, hvile i Regelen — om ikke paa materialistisk Gudsfornægtelse, dog paa panteistisk Forflygtigelse eller deistisk Stivnen af Gudsbegrebet. Hvor Gud og Verden flyder sammen i Ét som Ideen med sin Form, eller hvor den skabende Almagtsfylde tænkes at have udtømt sig i Helheden af Verdensfænomener, af Naturkræfter og Naturlove som lovordnet System af Aarsager og Virkninger, der falder en umiddelbar, overnaturlig Indvirkning bort af sig selv; al Tanke og Tale derom bliver meningsløs [1]).

Men den kristelige Tro bekjender Gud som almægtig Faderlighed. Den ser i Verden ikke alene Værket af den skabende Almagt, men ogsaa Gjenstanden for den altstyrende, naadefulde Forsynsmagt. Selv i sit ypperste Værk har den menneskelige Kunstner ikke udtømt sin

---

[1]) Selv en Religionsfilosof, som med dyb religiøs Sans har draget Kristendommens Dogmer ind i sit System, C. H. Weisse (Prof. i Leipzig, † 1867) har stillet sig som bestemt Modstander af Underets Begreb: „Jeg betænker mig ikke paa at udtale Ordet: det er blevet til religiøs Nødvendighed ikke at tro paa overnaturlige Undere“. (Zukunft der Kirche. 1849. S. 160.) — Fra samme Standpunkt („Naturlovene som en hele Naturen gjennemtrængende og beherskende Fornuft“) H. C. Ørsted: „At kalde Noget i Tingenes Løb overnaturligt er at kalde det baade fornuftstridigt og stridigt mod Guddomsviljen („Aanden i Naturen.“ S. 83.)

Aands Kraft; han staar overfor det som selvbevidst Personlighed, levende, tænkende og tankeskabende. Hvorledes skulde den guddommelige Skaber kunne tænkes anderledes overfor Verden end frit virkende i sin Skabning styrende og ledende den ad sine Veje til sine Formaal? Og ligger det i den guddommelige Skabertanke at lade frie Væsener fremstaa i Verden med Raaderum for egen Viljes Selvbestemmelse, — der saaledes i alle Tilfælde ligger udenfor et forud lovordnet Løb af Naturkræfternes System —, hvorledes skal vel Opnaaelse af de guddommelige Verdensformaal kunne tænkes mulig uden ved en fri Gudsvirken, modsvarende Virksomheden, der udgaar fra Brugen og Misbrugen af Skabningens Frihed[1]). Denne Betragtning, som kun fører det kristelige Faderligheds- og Forsynsbegreb ind i Verdenslivet, standser først ved en guddommelig Virken ud over Naturkræfternes ordnede Gang: ikke som om den skulde tænkes at gribe hæmmende og forstyrrende ind i denne; men føjende sig ind i den og dog paa synlig Maade adskilt derfra, leder den med Nødvendighed Sind og Tanke hen til den almægtige Styrer, hvem Elementer og Naturkræfter tjene. Her have vi „Tegn og Undere", — Glimt af en højere Verdensorden, hvor Naturtingene i deres indbyrdes Forbindelse, — ikke ad lange Omveje, som oftest ad ukjendelige Spor, men i slaaende Øjensynlighed, — tjene til at fremme den aandelige Verdens For-

---

[1]) „Skabelse af Frihed er alle Miraklers Mirakel. Synden er paa én Gang det klareste Vidnesbyrd om det Væsens Magt, der formaar at skabe Friheden, og den mærkeligste Begrænsning af det hellige Væsens Magt, hvis Vilje er bleven overtraadt." Naville anf. St. S. 168.

maal [1]). „Hvad der er berettiget i Tidsaandens Indvendinger imod de bibelske Undere: den indtrængende Fordring, at der skal være indre Overensstemmelse i Alt, hvad Gud virker, den bestemte Afvisning af enhversomhelst Vilkaarlighed og Modsigelse i den guddommelige Verdensstyrelse — bliver her taget til Følge, og derfor vil denne Betragtningsmaade være stærk og sejrrig. Den hellige Histories Undere ere os et Forbud paa den tilkommende Verdensfuldendelse, hvor Underet ikke mere vil danne Undtagelsen, men Regelen, fordi der da vil findes en højere, en fejlfri, en forklaret Natur“ [2]).

---

[1]) En kristelig Toneklang er umiskjendelig i de efterfølgende Göthe'ske Strofer:

„Was wär' ein Gott, der nur von aussen stiesse,
Im Kreis das All am Finger laufen liesse!
Ihm ziemt's die Welt im Innern zu bewegen,
Natur in sich, sich in Natur zu hegen,
So dass was in ihm lebt und webt und ist
Nie seine Kraft, nie seinen Geist vermisst.“

Lancizolle: Ueber Göthe's Verhältniss zu Religion u. Christenthum. S. 31.

[2]) Beyschlag: Underets Betydning i Kristendommen. 1862. (N. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1864. S. 768. 770.) — Th. Christlieb: Paa hvilken Maade bør den moderne Vantro rettest bekæmpes? (N. Tidsskr. o. s. v. 1875. S. 179.)

II.

Kristendommen og Verden.

I.

Der gaar igjennem det Nye Testament en dobbelsidet Betragtning af Verden, grundet i Forholdet, hvori Verden ses til Gud.

Verden, — Indbegrebet af de endelige Ting og Væsener, men nærmest og især deleshed af Menneskene, — har ikke blot Liv og Tilværelse fra Gud ved det guddommelige skabende Ord (Joh. 1, 10); men den har sit Liv og sin Tilværelse ved Gud, i hvem Alt lever og røres (Apg. 17, 28). Og Livsforholdet, hvori Verden staar til Gud, er et Kjærlighedsforhold, grundet i Guds Væsen selv: Verden er Afspejling i Timeligheds Form af den Eviges og Uendeliges Fuldkommenheder, Skueplads for hans Almagts og Naades Gjerninger (Rom. 1, 20), — og Verden er den evige Gjenstand for Skaberens Faderkjærlighed, hans frelsende Foranstaltning; — „saa elskede Gud Verden, at han gav sin énbaarne Søn, for at hver den, som tror paa ham, ikke skal fortabes, men have det evige Liv“ (Joh. 3, 16). Gud „sendte sin Søn til Verden, ikke for at dømme Verden, men for at Verden skal frelses ved ham“ (3, 17.

12, 47). „Ageren", hvori den gode Sæd bliver nedlagt, er „Verden" (Matth. 13, 38). „Guds Brød kommer ned fra Himlen, og giver Verden Liv" (Joh. 6, 33). Og Evangeliet finder Indgang i Verden: Kristus bliver „prædiket for Hedningene og bliver tro't i Verden" (1 Tim. 3, 16. Joh. 17, 21); Jødernes Forskydelse af Frelsens Ord bliver „til Rigdom, til Forligelse for Verden (Rom. 11, 12. 15).

Saaledes fra den ene Side. Men hvor ganske anderledes lyder Ordet fra den anden! Thi vi læse ogsaa: at „Verden kjender ikke Kristus" (Joh. 1, 10. 1 Joh. 3, 1). Thi de, som ere „af Verden", leve kun i og for „det Lave" (Joh. 8, 23. 1 Joh. 4, 5); i al sin formentlige Visdom formaar Verden ikke at kjende Gud; dens Visdom er Daarskab for Gud (1 Kor. 1, 20—21). Verden elsker kun „sit Eget" (Joh. 15, 19); „den hele Verden ligger i det Onde" (1 Joh. 5, 19); den maa derfor hade Kristus og dem, der høre Kristus til (Joh. 7, 7. 15, 18. 1 Joh. 3, 13). Saaledes forstaa vi da Advarslen: „ikke at elske Verden eller de Ting, som ere i Verden", efterdi „Alt det, som er i Verden, Kjødets Lyst og Øjnenes Lyst og Livets Hoffærdighed, ikke er af Faderen, men af Verden" (1 Joh. 2, 15). „Den, som vil være Ven af Verden, bliver Fjende af Gud" (Jak. 4, 4), og Paulus vidner derfor: at „for ham er Verden korsfæstet, og han for Verden" (Gal. 6, 14). „Denne Verdens Fyrste er Djævelen (Joh. 12, 31. 14, 30), og Fordømmelse er Verdens Lod" (1 Kor. 11, 32).

Hvad er da Verden i Skriftens Betydning? Hvorledes maa Verdens Begreb opfattes, for at det skal blive muligt at samle de tvende modstaaende Sider i en Enhed? — Verden staar ikke i og for sig i Modsætning til Gud;

som Guds Skabning og Guds Tempel kan den ikke være at tænke som det Gudforladte eller Gudfjendtlige. Men Verden er det Tilblevne, Endelige, der ikke bestaar ved sig selv, ikke er, hvad det synes at være, ikke har Væsens-Sandhed og Livskraft i sig selv; den er det Omskiftende og Forgængelige, det Skuffende og Daarende. Verden maa derfor i enhver Tanke og Betragtning føres tilbage og knyttes til sit Væsens Ophav, sit Livs Kilde; kun saaledes sét, i denne Væsens-Afhængighed har den Virkelighed og Sandhed. Naar Verden derimod, som det Selvstændige, med Betydning og Værd i sig selv, vil drage Sjælen til sig istedetfor at tjene som Mellemled til at føre den til Tilbedelse af Skaberen i hans synlige Værk, naar det forlystende Spil af Former og Farver fængsler den menneskelige Attraa, bliver Endemaal for den menneskelige Stræben, da staar den selv som det fra Gud Affaldne; Mennesket bliver i dens Tjeneste draget altid længere bort fra Gud, ud i det Tomme, Forfængelige, Syndige.

Og overført paa Menneskenes Slægt betegner da Skriften ved „Verden“ den udenfor levende Gudsforhold staaende, fra Gud bortvendte, for Gud fremmedblevne Slægt, navnlig som den fandtes i Hedenskabet, ved Kristendommens Fødselstid, da Menneskene, uden Aabenbaringens Lov og Forjættelse, „sade hen i Dødens Land og Skygge“ (Matth. 4, 16), „vandrede deres egne Veje“ (Apg. 14, 16), „uden Haab og uden Gud i Verden“ (Efes. 2, 12), ja „forvendte Guds Sandhed til Løgn, dyrkede og tjente Skabningen over Skaberen“ (Rom. 1, 25). Dog fik Apostelen, der blev „det udvalgte Redskab til at bringe Kristi Navn frem for Hedningene“ (Apg. 9, 15. Gal. 2, 8), ikke det mindst taknemmelige Hverv. „Den ubekjendte Gud“ (Apg. 17, 23)

stod Hedningefolkene fjærn; men af det anelsesfulde og længselsfulde Sind var han ikke trængt ud; og da Ordet lød om en Gud, aabenbarende sig som Alfader i Himlen, var der aandelig Modtagelighed hos Hedningefolkene, aabent Øje og Øre fremfor hos Israel. Og saaledes vil der da, hvor Talen er om en „Verden" indenfor Kristenhedens Grænser, men udenfor Kristendommens Omraade, ikke være at tænke paa bevidste Fjender af Kristus, paa Modstandere med Viden og Vilje, — om disse er der handlet i det foregaaende Afsnit —; men Tanken standser her ved det Fremmede, det Fjærnstaaende, ved Saadanne altsaa, som midt i Kristenheden leve mere paa hedensk end paa kristelig Vis, idet de staa i aandelig Henseende udenfor, uden Interesse for Trossamfundet, i hvilket de ere fødte og opfostrede, upaavirkede, — idetmindste forsaavidt som de selv ere sig det bevidste, — af Evangeliets Kraft, ligegyldige for Kristi Ord, hans Navn, hans Ære, — staa saaledes som Göthe engang har betegnet sig selv overfor Lavater[1]): „ikke som Antikristen, heller ikke som egentlig Ukristen, men dog som afgjort Ikke-Kristen." —

Det er nu over to Menneskealdere, siden der i Tyskland udkom et Skrift, der ikke blot til sin Tid vakte almindelig Opmærksomhed, men endnu stedse, efter saa mange aandelige Svingninger og Omslag, staar som en, efter Indhold og Form, lige mærkværdig Aandsfrembringelse. Bogens Titel er: „Taler om Religionen, til de Dannede

---

[1]) Bodemann: J. C. Lavater, nach seinem Leben, Lehre und Wirken, S. 264. — Jvf. Martensen: Den kr. Ethik: „Menneskets Grundpræg i Syndighedens Tilstand som Verdslighed", S. 128 ff.

iblandt dens Foragtere" (1799). Det er den efterreformatoriske Tids ypperste Kirkelærer Schleiermacher, som ved dette Skrift indviede sin dybtindgribende Virksomhed som teologisk Forfatter. Den Klasse af Religionsforagtere, Forfatteren har for Øje, bliver skildret saaledes: „Til enhver Tid er Religionen kun bleven erkjendt af Faa, medens Millioner paa mangfoldig Maade have gjøglet med de Omhyllinger, som den smilende finder sig i. Men især-deleshed nu er de dannede Menneskers Liv langt bortfjærnet fra Alt hvad der ligner den. Ja, jeg véd det, at I ligesaa lidt i hellig Stilhed tilbede Guddommen, som I besøge de forladte Templer, at der i Eders udsmykkede Boliger ikke findes andre Helligdomme end de kloge Ord af Eders Vise og de lettere Digtninge af Eders Kunstnere, og at Menneskehed og Fædreland, Kunst og Videnskab har taget Eders Sjæl saa fuldstændig i Besiddelse, at der ikke bliver noget tilbage for det evige og hellige Væsen, som for Eder befinder sig hinsides Verden, og I ikke have nogen Følelse for eller af dette Væsen. Jeg véd, hvor godt det er lykkedes Eder at udforme det jordiske Liv saa rigt og mangesidigt, at I ikke mere trænge til Evigheden, og at I, efterat I selv have skabt Eder en Verden, nu ere fritagne for at tænke paa det Væsen, der har skabt Eder." — Bogen er affattet under de umiddelbare Eftervirkninger af den fritænkerske, koldt nedbrydende, frækt spottende Tidsalder. En bitter, af det Inderste frempresset, Smerte udaander sig i Ordets hellige Strænghed. I alle Forhold, ogsaa de religiøse og kirkelige, er Meget i Løbet af to Menneskealderes Tid blevet anderledes, har skiftet Form og Farve, og Ordet maa føjes og stilles noget anderledes for at træffe det Samme. I Forordet til tredje Udgave (20 Aar efter den første) har

Forfatteren ytret sig saaledes: „Tiden har imidlertid forandret sig meget; man kunde nu maaske finde det nok saa nødvendigt at skrive Taler til Fromtladende, som gjøre sig til Trælle af Bogstaven, og i Overtro eller Overspænding af Troen fare frem med ukjærlig Fordømmelse." Men den oprindelige Gjenstand for disse Taler er truffet saa godt og sikkert, at den ikke tør skydes tilside. Man behøver i al Fald blot at sætte „Kristendom, Kristi Evangelium" istedetfor „Religion", sætte istedetfor „Guddommen" „vor og vor Herres Jesu Kristi Fader," — og Ordet vil i al sin Skarphed, som Anklage og Dom, fuldtvel kunne vendes imod vor egen Tid.

II.

Altsaa — paa vor egen Tid skulle vi fæste vort Blik, paa Forholdet, hvori den nuværende Slægt stiller sig til Kristus, hans Evangelium og Kirke. Naar vi her tale i Skriftens Sprog om „en ikke-kristelig Verden", som befinder sig i vort Kristensamfunds Midte, da kan dog Meningen ikke være den, at der skulde findes et Antal Individer, fødte og fostrede i dette Samfund, til hvem ingen kristelig Indflydelse har naaet hen. Ingen formaar at stille sig udenfor Kristendommens Atmosfære; den trænger, bærende og nærende, vækkende og stemmende, ind i det personlige Væsen, den hele religiøs-sædelige, videnskabelige, æstetiske Dannelse. Saamange, som maaske gjærne fralægge sig Lod og Del i kristelig Tro og kristelig Livsanskuelse, vilde undre sig, dersom det var muligt at de kristelige Bestanddele, der uvilkaarlig have flættet sig ind i deres hele Væsen og Væren, kunde skilles ud fra deres Jeg, dersom

de vare istand til at øjne det Underlag, der igjennem den Indflydelse, Kristendommen har tilvundet sig paa alle Samfundstrin, har dannet sig for den Enkeltes Tanke og Viljesliv[1]). Heller ikke kan der ved dem, der her sammenfattes i Navnet „den ikke-kristelige Verden" være at tænke paa en ensartet Masse, hvor Afstanden fra kristelig Tro og kristelig Interesse skulde være lige stor. Det er tværtimod en broget Mangfoldighed, baade i Art og i Grad, der lader sig sammenfatte under denne Benævnelse. Der er Saadanne, som finde sig paa antipatisk Maade stødte tilbage fra Kristendommen, — netop ved enhver Drøftelse af de aandelige Livsspørgsmaal. Ved det afgjørende Sprog, hvori Kristendommen tilegner sig Sandheden, ved den Myndighed, hvormed den træder op, finde de den frie Tænknings, Videnskabens og de humane Livsinteressers Ret truet og krænket. Ikke blot lægge de uforbeholdent, ved Ord og Gjerning, for Dagen, at de kun have Ønske om at holde

---

[1]) Göthe ere vi, efter hans Bekjendelse, fuldberettigede til at henregne til „den ikke-kristelige Verden"; han har selv med kjendeligt Velbehag foretrukket Hedningenavnet for Kristennavnet. Alligevel, — for at vi skulle holde os til dette Exempel, — „tvivler næppe Nogen derom, at Göthe ikke vilde være bleven Göthe, dersom han ikke var opvoxet i kristelig Luft, i Nydelse af kristelig Dannelses Velsignelse, og at det ofte er, som om vi fornemme i hans Sang Gjenlyd af en Røst, til hvilken han højst sjælden har laant Øre. — Selv Ifigenia har man ikke med Uret kaldt en kristelig Madonna; „die Bekenntnisse einer schönen Seele" (i 6te Bog af „Wilhelm Meister") lære os at kjende dybe Hemmeligheder af det kristelige Liv; og den sørgelige Splid i det menneskelige Hjærte, som vi se i Faust, vilde vel Göthe have kunnet skildre den med saa rørende Farver, dersom ikke Evangeliet havde holdt Selverkjendelsens Fakkel for ham?" van Oosterzee: Göthes Stellung zum Christenthum. (Gelzer's protest. Monatsbl. Decb. 1857).

ethvert kristeligt Mærke borte fra sig; ved enhver historisk Undersøgelse om Grundene til Menneskehedens Fremgang i Oplysning og Sædelighed søge de saavidt mulig at holde den kristelige Faktor udenfor Beregningen. Men der er ogsaa Saadanne, som ikke alene omhyggelig undgaa Alt, der kunde synes at røbe Mangel paa Agtelse for det Hellige i Kristendommen, men som ogsaa ere virkelig modtagelige for kristelige Indtryk, for mangen Indvirkning derfra af religiøs, sædelig, æstetisk Art. De kunne ikke alene være villige til at erkjende den mægtige Indflydelse, der er udgaaet og endnu bestandig udgaar fra Kristendommen til Oplysningens og Folkecivilisationens Fremme; men det kristelige Trosliv selv, ikke blot i Skikkelse af Martyriets Heltemod, men ogsaa som det fromme Stilleliv i fordringsløs Enfoldhed, gudhengiven Taalmod under Korset, kunne de lade vederfares Ret; de kunne vel endogsaa mangengang have Ønske om at eje Andel i den Fred, den Frejdighed, den Fasthed, som fra Evangelietroen meddeler sig til Livet i dets Bølgegang, og i mangen besværet Time kan maaske et lønligt Suk trænge sig frem som hint: „Herre! hjælp min Vantro!“ (Mark. 9, 24). Men selv formaa de nu engang ikke at give Kristendommen Rum i deres Sjæl. Det er under ganske andre Skikkelser at det Sande, Ophøjede og Skjønne fremstiller sig i Idealets Lys for deres Aand, ad ganske andre Veje, i ganske anden Retning, at de maa søge sig det religiøse Støttepunkt, som Livet heller ikke kan undvære for dem. Uden Sympati med Kristendommens Ejendommelighed i Indhold og Form staa de derfor, for saa vidt som det kan ske uden Anstød, som udeltagende Tilskuere af det kirkelige Samfundsliv, dets Kamp og Lidelse, dets Arbejde og Frugt, og de holde sig

helst i Afstand fra Alt, hvad der foregaar indenfor det kirkelige Omraade[1]). Det er Kjendsgjerning, hvorpaa Ingen kan tænke at ville lægge Dølgsmaal: der gives i vore Dage næppe nogen Kreds, større eller mindre, nær eller fjærn, i Kristensamfundet, hvor ikke et overvejende Flertal maa henregnes til de saaledes Stemte; og heller ikke tør det vel drages i Tvivl, at det nu som dengang er iblandt dem, der — ofte dog med Uret — henregnes iblandt de Dannede, at de fornemmelig maa søges, som staa med fornem Ringeagt eller kold Ligegyldighed overfor Evangelium og Kirke. Men tilvisse er dette en Kjendsgjerning, som maa vække de alvorligste Betragtninger, opfordre til

---

[1]) „Jeg ærer vore Fædres Religion; jeg véd, hvad den er for Mange. Den har givet min Aand det første Stød til Virksomhed, og jeg har med Flid og Alvor søgt at faa ret fast og urokkeligt Fodfæste i den. Men Enden paa disse Bestræbelser var, at jeg er bleven Tvivler og Naturalist, uden at have læst andre Bøger end saadanne, som vare skrevne til Kristendommens Forsvar, og som man regner iblandt de bedste af den Art. For mig har Kristendommens Gud ikke endnu aabenbaret sig, og indtil dette sker, gives der ingen Overbevisning for mig. Jeg er gaaet igjennem en Mængde af Trin lige indtil Ateist, og hvad jeg nu er, véd jeg ikke selv; i det Mindste have vi intet Navn dertil.“ Manden, som har aflagt denne Selvbekjendelse, hører ikke blot til de Dannede, de Højtdannede, men han var en alvorsfuld, indadvendt og højtstræbende Aand, der Livet igjennem havde at kæmpe med Grublerens Tvivl og Anfægtelser af en hypokonder Stemning: — Slesvigeren Georg Zoëga (Præstesøn fra Dahler ved Møgeltønder), den berømte Oldgransker (f. 1755, † i Rom 1809, Welcker: Zoëgas Leben 1819. S. 143). Han døde som Katolik. „Førend jeg havde Interesse ved at overlægge Sagen med Hensyn paa mig selv, har iblandt alle kirkelige Sekter (!) den katolske staaet for mig som den bedste og ærværdigste“ (I. 454). — Hvormange af vor Tids Dannede skulde ikke gjenkjende sig selv i denne Bekjendelse! og hvormange skulde ikke under lignende Førelser ende kirkelig uden al Betænkelighed paa denne Maade.

den alvorligste Eftertanke over Grund og Aarsag til det baade sørgelige og forbavsende Fænomen. Upaatvivlelig maa Hovedskylden her være at søge i selve den personlige Vilje. I ethvert evangelisk Kirkesamfund staar Vejene aabne til den evangeliske Sandhedskilde; disse Veje ere mange, og med den personlige Ret følger personlig Forpligtelse. Om der end til sine Tider er blevet sørget maadeligt fra Kirkesamfundets Side for kristelig Sandhedspleje, ja selv om der kan være øvet et moralsk Tryk ved Indsnævring af Frihedens Grænse paa det religiøse Omraade, ved Forsøg paa at gjøre Kristendommen til Ét med Kirkedom, er der ikke hermed givet Undskyldning for Nogen, som vil gjøre Fordring paa at høre til de „Dannedes“ Klasse, d. v. s. dem, der — indvortes og udvortes — ere i Stand til at leve et frit aandeligt Liv. Det kunde endog synes som om den tilstrækkelige Forklaring af det beklagelige Forhold allerede er givet i det profetiske Ord (Luk. 2, 34), at Kristus er „sat til Fald og til Oprejsning for Mange og til et Modsigelsens Tegn“; thi dette Ord viser nærmest hen til den menneskelige Viljesfrihed til det Onde som til det Gode, til Forstokkelsen, som har det i sin Magt at tillukke sig for Sandheden. Men, naar dette Ord rammer dem, der sætte en bestemt Uvilje eller Modvilje imod Evangeliet, finder det derimod ikke fuld Anvendelse paa de Mange, som man ikke kan frakjende baade Sans og Modtagelighed for det Aandelige og Ideale, paa dem, der maa henregnes til de Søgende, de Opadstræbende. Saadanne burde, efter Tingenes naturlige Gang, høre Kristus til; thi aabenbart ere de aandelig anlagte efter kristelig Typus; det kristelige Samfund burde i dem have en Støtte og en Prydelse. Skulde man mene at finde en

nærmere, bestemtere Forklaring af den mistrøstende Kjendsgjerning med særlig Hensyn til „de Dannede“, i Apostelens Ord: at „ikke mange Vise efter Kjødet, ikke mange Mægtige, ikke mange Fornemme ere kaldede“ (1 Kor. 1, 26), saa bliver det overset, hvad der ikke tør overses, at de historiske Forhold, hvortil Apostelen sigter, netop ikke længere ere de samme. Det var dengang en Kaldelse, der foregik udaf Jødedommens og Hedenskabets Midte; det var dengang en Visdom, udklækket og udformet udenfor Kristendommen, som derfor snarere maatte føre bort fra end henimod Evangeliet, og Fornemheden og Magten, der vendte sig bort fra Kristus og hans Lære om den fælles Lighed af Alle for Gud, hørte dengang til den Verden, som Evangeliet havde at bekæmpe og overvinde udenfra. Nu derimod er Talen om at gjøre en Kaldelse til Sandhed og Virkelighed, som efter det Ydre allerede er foregaaet i Kraft af Guds Forsynsstyrelse: om at vinde dem for Kristendommen, der ere udsprungne af kristelig Æt, opvoxede og dannede i Kristensamfundets eget Skjød. Vilde Kirken vedblive, Slægt efter Slægt, det ene Hundredaar efter det andet, saaledes at berolige sig, naar den ser hele Skarer i sin Midte staa fremmede, interesseløse for Kristus og hans Ord, se Ordet fortrinsvis forsmaaet der, hvor det burde finde sin sandeste Paaskjønnelse og sin fuldeste Tilegnelse, hos de aandelig Dannede, de Vise og Forstandige, — da vilde der heri ligge en bedrøvelig Misforstaaelse. Apostelordet giver her ingen Beroligelse, ingen Forklaring, ingen Retfærdiggjørelse. Thi, skal der være Sandhed i den Benævnelse, at Kristus er „Guds Kraft og Visdom“ (1 Kor. 1, 24), at alle „Visdommens og Kundskabens Skatte ere skjulte i ham“ (Kol. 2, 3), — maatte ikke

da denne Sandhed godtgjøre sig derved, at Evangeliet faar Magt over den granskende Tanke, det belærende Ord, den lovordnende og styrende Magt, til at bøje og føre den i kristelig Retning! Og derimod, — skulde den rigere aandelige Begavelse, den højere Indsigt og Aandsudvikling, eller endogsaa den mere fremskredne Civilisation tænkes at føre til et Punkt, hvor Evangeliet ophørte at have overbevisende, forpligtende, fyldestgjørende Kraft, Betydning og Værd, da vilde vi befinde os i trøstløs Modsigelse med Indholdet af Kristi Tro og Bekjendelse.

Thi den kristelige Bekjendelse udtrykker den Tro: at Kristus er Verdens Forløser, Overvinder af Mørkets Magt i Verden, af Løgn og Synd og ugudeligt Væsen, at hans Ord er det evige Livs Ord til Sandhed og Salighed, og at hans Rige er uforgængeligt, hans Magt vil blive sejrende i Aandens Verden. Er det fuldt Alvor med denne Bekjendelse, da tør ej engang det Omraade lades ude af Beregningen, der indtil den Dag idag staar som øjensynligt Indbegreb af ukristeligt Væsen, Staternes, Regeringernes Politik. Da de tre store evropæiske Magter, — hvis tidligere Fællesbedrift havde været Sønderlemmelsen af Polens Rige og hensynsløs Folkeundertrykkelse, — fremtraadte i Septbr. 1815 med „højtidelig Erklæring for Verdens Øjne i den hellige Treenigheds Navn“ lydende paa „den urokkelige Beslutning: ikke at tage anden Regel for deres Gjøren og Laden, være sig i Styrelsen af de enkelte Stater eller deres politiske Forhold til enhver anden Regering, end den hellige Religions Forskrifter, — Retfærdighedens, Kjærlighedens og Fredens Forskrifter, — som, langtfra at være alene anvendelige paa det private Liv, tværtimod bør have umiddelbar Indflydelse paa Fyrsternes

Beslutninger og lede alle deres Skridt, som eneste Middel til at give de menneskelige Indretninger Fasthed og raade Bod paa deres Brøst,“ [1]) — da studsede Verden — og den maatte vel studse ved at høre dette Sprog af kronede Hoveder som fælles Udtryk af deres „inderste Overbevisning“. Manifestet af „den hellige Alliance“ staar nu kun som en forargelig Farce og tillige som skaanselløs Fordømmelse af de mellemliggende Aars hele Politik. Men, hvor uhyre end Forregningen er med Hensyn til Tidspunktet, — den dengang udtalte Grundtanke har sin væsentlige Sandhed, og for den kristelige Tro staar det besvorne Løfte som en Profeti, hvis Opfyldelse er sikker, naar der regnes Hundreder eller Tusinder af Aar. Thi Kristi Værk paa Jorden er dog ikke fuldbragt derved, at der omkring i Landene høres prædiket om Kristus i Kirkerne, lært om ham i Skoler og Høresale, bedet og sunget til ham i Husene.

Men, for at vende tilbage til det, der staar som Opgave for Nutidens Overvejelse og Bestræbelse: det kan umulig nægtes, at det tyder paa dyb indre Brøst i det kristne Samfund, naar store Dele af Befolkningen, og deriblandt Saamange af dem, der ikke i udvortes, men i

---

[1]) Vie de Mad. Krüdener par C. H. Eynard, II. S. 97. — Ogsaa for Göthe stod den hellige Alliance som „det Største og for Menneskeheden mest heldbringende, der nogensinde er indstiftet.“ (Eckermanns Gespräche mit G., I. S. 277). I Grunden er det den samme Tanke, man har opstillet som et fjærntstaaende Maal, der nu tilstræbes gjennem mange og store Hindringer —, som, mere end et halvt Hundredaar senere har bragt retskyndige Mænd og Statsøkonomer fra alle Stater i Evropa sammen i en „Forening for international Ret“: kristelig Folkeret i Stedet for Spydstagens og Kanonens Voldsherredømme. Talrig besøgte Møder i Brüssel, Genève og Haag.

indvortes Henseende, i Aandsdannelse, i Videnskab og Kunst indtage de højere Pladser i Samfundet, staa til Kristendommen ikke synderlig anderledes, end Hedningeverdenen stod paa Apostlenes Tid. Men, forholder det sig saa, da bliver Erkjendelsen af de medvirkende Grunde til den nedslaaende Erfaring det første Skridt til at finde de rette Midler, for at et trøsteligere Forhold kan blive bragt tilveje.[1])

Det er en Tanke, som er bleven udviklet af en aandsbeslægtet Discipel af Schleiermacher i dens hele Fylde og Frugtbarhed for Livet, om de mange „ubevidste Kristne“, i Modsætning til de ikke mindre talrige „konventionelle Kristne“. „Hvor mange ædle Mænd fra det forrige Hundredaar har jeg ikke kjendt,“ skriver Fr. Perthes[2]), „som redelige og sanddru, opfyldte af Ydmyghed og Kjærlighed, vedbleve at staa fremmede, vel endog fjendtlige overfor den kristelige Lære. Hvo tør afgjøre, hvorledes de som Enkelte stode i deres inderste Væsen til Gud, om og hvorledes Guds Naade har draget dem til sig?“

For at komme tilbage til et Exempel, som foran (S. 30) er benyttet i anden Retning: — Schiller tænkte og følte sig, ligesaa lidt som Göthe, som Kristen; han besang „die Götter Griechenlands“, begejstret af den høje og rene Skjønhedskarakter af den olympiske Verden. Men for den idealiserende Digter var der et højere Ideal. Begejstringen overfor Antiken hindrede ham ikke fra i Kristendommen at se „den eneste æstetiske Religion, den skjønne Sædeligheds

---

[1]) Christlieb: „Den nuværende Kløft imellem Dannelse og Kristendom“ (N. Tidsskrift o. s. v. 1871, S. 469—551).

[2]) Perthes's Leben. I. S. 22—23.

Religion, Ophævelsen af Loven, af det kategoriske Imperativ" [1]). En Aand, der saaledes har talt og bygget i Idealernes Rige, har skabt Idealer af en religiøs-sædelig Renhed og Højhed, har løftet Menneskesjælene op med sig over Sanselysten og Sansenydelsen, — maa vi ikke sige, at den har været gjennemaandet af kristelig Duft, til samme Tid som den positive Kristentro har, formedelst Tidernes Ugunst, ikke kunnet vinde Magt og i Sjælen udforme sig til kristelig Bekjendelse [2])! Om hvor mange af vore egne Digtere vilde ikke noget Lignende kunne siges! — Fichte (den ældre) staar i Religionsfilosofiens Historie mærket som Ateist. Den idealistiske Jeg-Lære lod ham ikke komme videre i Teologien end til en sædelig Verdensorden som højeste styrende Lov for de menneskelige Ting, — hvor grundforskjellig fra Evangeliet om Gud-Faderligheden! Men Manden, som aandede og levede i store Ideer, kunde ikke andet end efterhaanden blive ført nærmere til Kristendommens Idé, han — den abstrakte Filosof — følte sig inderlig tiltrukken af Johannes-Evangeliet: han lod sig ved det føre ind i den kristelige Mystiks Dybder [3]), og, hvor han i Tale og Skrift har bevæget sig frit, uhindret af Systemets Snørliv, er han optraadt som begejstret og begejstrende Talsmand — paa én Gang for Menneskets sædelige Frihed, Ret og Værdighed og for Fordybelse i Guddomsvæsenets Kjærlighed [4]). Tør vi betænke os paa at

---

[1]) Palleske: Schillers Levnet og Værker, overs. af A. Horn, 1875, II. S. 231.

[2]) Kleinert: „Schillers religiøse Betydning". (Nyt Tidsskr. o. s. v. 1868. S. 525).

[3]) Hase: Fichte-Büchlein (1856) S. 21 ff.

[4]) I Livsretning og Levnet grundkristelig holdt han som Husfader fast ved den fromme Skik at ende Dagen med en Aftenandagt,

tælle ham iblandt de „ubevidste Kristne“? Følge vi denne Betragtning videre, „hvor ganske anderledes gruppere ikke de menneskelige Sjæle sig i deres Forhold til Jesus, end man skulde vente det efter den Maade, hvorpaa de tilkjende sig selv og hverandre Navn af Troende og Vantro“ [1])!

III.

Hvorledes altsaa skal denne fremmede, bortvendte, ligegyldige Verden blive vunden for Kristendommen [2]).

Spørgsmaalet vilde ikke volde stor Anstrængelse, dersom det forholdt sig saa, som Mange synes at mene: at Grunden til det store Nutids-Frafald fra Kristendom og Kirke er hel at søge i det 18de Hundredaar, — i hin Tids store Oprør i Aandens Rige, der gik ud paa at bortkaste alle Støtter, sprænge alle Baand, trodse al Avtoritet, og i Stedet for guddommelige og menneskelige Love sætte Subjektiviteten, egen Tanke og egen Vilje ved

---

og efter Afsyngning af en Psalme at tage Ordet over et Sted af det N. Test., og som Universitetslærer stillede han sig ved Udbrudet af Krigen med Frankrig den Livsopgave: „at forkynde virkelig Kristendom, ikke, som det ofte sker, at gjøre et Bibelsted kun til Motto for en moralsk-filosofisk Behandling; jeg vil opløfte i en aandelig Verden; hvor jeg ikke kan opnaa dette ved Spekulation, kan jeg opnaa det ved Kristendom.“ (I G. Fichtes Leben von seinem Sohne I. H. Fichte. 1830. S. 538—563).

[1]) R. Rothe: „Til Orientering af Nutidens Opgave for den evang. Kirke“. (Nyt Tidssk. osv. 1863, S. 1—50).

[2]) Jvf: R. Rothe (N. Tidsk. osv. 1865. S. 729—754): „Hvorledes skal Kirken søge at vinde de Medlemmer tilbage, som ere blevne fremmede for den“?

Roret. Den rivende Strøm, der fra England brød ind over Frankrig til det øvrige Evropa, bortrev først paa de kirkelige Enemærker, der vare opførte som Dæmning imod Vantro, Vranglære og kirkeligt Uvæsen, Alt, hvad der var anordnet til Betryggelse for Lærens Renhed, til Opretholdelse af kirkelig Orden og Tugt; den styrtede sig derefter over selve Helligdommen: de hellige Skrifter, den hellige Historie, den aabenbarede Lære, og bragte endelig Grundpillerne for den religiøse Livsbetragtning, det sædelige Liv, den højere Samfundsorden til at vakle og rave. Selv hvor et Forsvar rejste sig hist og her paa Kristendommens Vegne imod den raa Mishandling, den frivole Spot, den aabenbare Forurettelse, bar dette Forsvar langt mere af Tidsaandens, den saakaldte Rationalismes, end af Evangelietroens Præg og Farve. Thi man mente at maatte gaa tingende til Værks for at redde Noget; man mente, at man maatte lade Aabenbarings-Mysteriet falde, maatte finde sig i at lade den hellige Historie støbes om i en Række af belærende og anvendelige Hverdagshistorier, maatte lade sig tilskære det evangeliske Læreindhold efter den sunde Menneskeforstands og det praktiske Livs Behov, behandles som blot og bar Sædelighedslov eller vel endog som blot Anvisning til Velvære og Nydelse. Hvad Under nu, siger man, naar en Omvæltnings Periode, der har revet det aandelige Liv — ikke mindre paa Kirkens end paa Statens og paa al Videnskabs Omraade — ud af sin rette Gænge, endnu spores i sine bitre Eftervirkninger! Det grundoprørte Hav kommer kun lidt efter lidt tilbage i sin Ligevægt, og det kan efter det almindelige Skibbrud ikke vække Forundring, om Mange endnu bestandig ses at drive om for Vind og Vove, søgende Redning Enhver paa sit

skrøbelige Bræt af Vraget. Vel er der begyndt at vaagne en Følelse af det, hvorpaa det brister: Avtoritetens Gjenoprettelse. Men i protestantiske Lande kan et kirkeligt Restavrations Arbejde overhovedet kun skride langsomt og møjsommeligt fremad, ikke uden megen Miskjendelse og megen Modstand. Saalænge derfor som Aabenbaringsordet ikke er betrygget imod den saakaldte frie Videnskab, under hvis Ægide enhver Lovløshed i Udtydning og Behandling kan søge Ly, saalænge som de kirkelige Bekjendelser ikke gjælde som ubrødelige Normer for al Behandling af kristelig Lære efter Ordenes Lyd, saalænge som det staar frit for Kirkesamfundets Medlemmer enten at iagttage eller forsømme de kirkelige Skikke: saa længe staa endnu alle Veje aabne for Vantroens og Tvivlesygens, for falsk og sekterisk Læres Agitation. Altsaa: det først og fremmest Fornødne er Gjennemførelse af den kirkelige Restavration, eller: Tilbageførelse til den grundmurede Kirketilstand i Henseende til Lære og Liv, som den var før det attende Hundredaars kristelige Udryddelseskrig. Naar den hellige Skrifts Forstaaelse og Udlægning har sin faststaaende Norm i de kirkelige Bekjendelser, disses Forstaaelse og Udvikling i den konfessionelle Dogmatik, og denne finder sin tilbørlige Haandhævelse i Kirkens og det gejstlige Embedes dømmende Myndighed: da, men ogsaa først da, tør det ventes, at med Renlærigheden ogsaa Rettroenheden vil vende tilbage, og at der vil være Ende paa Forargelsens Vederstyggelighed af de Mange, som nu uden Blu og Sky vende Kristendommen Ryggen. —. Saaledes omtrent vil Talen lyde, hvor der skal søges Ord for en Tankegang, som mener

her at have truffet det rette Middel imod den om sig gribende kristelige Vantro.

Det attende Hundredaar! — Ja, tilvisse udfylder dets Historie Blade af Kirkehistoriens Aarbøger, der ere rige paa Belæring, Advarsel og Tugt for alle Tider, hvor som helst de læses med Forstandens opladte Øje, med skærpet Evne til at uddrage Sandheden af det Enkelte, opfattet i dets Forbindelse med Fortid og Samtid. Men det er ikke historisk Sandhed, det er ensidigt, overfladisk Syn paa Udvæxterne, som i den dalevende Slægt med dens hele Id og Stræben ser en stor Pestbyld paa Kristi Legeme, der maa søges udskaaren indtil den inderste Rod. „Inden kort Tid vil det være umuligt at vurdere de betydeligere Mænd i det forrige Hundredaar rettelig, — Mændene, som i den fladere Tidsalder tænkte dybt og højt, medens den yngre Slægt i den dybere Nutid lever fladt og mageligt hen, — fordi Tilstandene, hvori de voxede op, maa være fremmede og utilgængelige allerede for den næstfølgende Slægt. Den ufortrødne, paa Sandhed, forhøjet Menneskelighed og paa Tilnærmelse til Gudlighed rettede Stræben hos disse Mænd er og bliver altid noget Stort“ [1]). Ligesom det attende Hundredaar har havt sit store og møjsommelige Hverv i den menneskelige Kulturhistorie: „at udrydde den gamle Tids opdyngede Vildfarelser, der vare ligesaa mange hidtil uovervindelige Hindringer for Menneskehedens Fremgang, med Kløgt og Vid at bortfeje de forrige Hundredaars Skjødesynder, at revse Depotismen, sløve Hierarkiets Vaaben, forjage Pedanteriet, . . . afskaffe Misbrug, som lang Vane havde hævdet og en folkelig

---

[1]) Fr. Perthes's Leben I. 225—226.

Trældomsaand næret, for at saa simple Sandheder som Frihed i Tænkning og Lighed for Loven kunde komme til Alles Erkjendelse[1]),“ — saaledes var Opgaven, der stillede sig for den kristelige Læres og det kristelige Livs Vedkommende, ikke mindre stor eller mindre vanskelig: at bekæmpe Avtoritetens, Formelvæsenets Magt i det Religiøse, at værge den personlige Tros- og Bekjendelsesfrihed, at gjøre det kristelige Læreindhold, — hidtil en Sum af positive Kirkedogmer, — til det enkelte Menneskes aandelige Eje. Intet Under, at den svære Opgave, — Troens Inderliggjørelse, — i hin Tid oversteg Kræfterne, at det rette Forhold imellem Aabenbarings-Objektet og det menneskelige Subjekt blev forfejlet. Men, naar den teologiske Verden nutildags ikke bliver træt af at komplimentere sig selv og hverandre til at være i Besiddelse „af den rene Lære og den sande Tro“ i Modsætning til Rationalismen, — et Navn, bag hvilket et Kaos af uklare, formløse Forestillinger kan skjule sig —, saa er det mangengang et aandeligt Fattigdomsbevis, som her søger et Skjul. Var Øjet sundt til at opdage og erkjende det meget Umodne og Uægte, Paatagne og Opsminkede, der nutildags trænger sig saa velbehageligt frem, vilde der findes vel saa megen Anledning til Tolderens ydmyge Hjærtesuk som til Farisæerens brovtende Selvlykønskning (Luk. 18, 9—14). Ingen Efterslægt kan unddrage sig den aandelige Arvelod, der er kommen til den fra de forudgaaende Slægter, og det er kun altfor vist, at den, der er falden i vor Lod fra det forrige Hundredaar, ikke er god. Hvor det Helligste er bleven kastet hen og traadt under vanhellig Fod, der er mange og dybe Saar

[1]) N. M Petersen: Den danske Litteraturhist. IV. 48.

at læge; hvor Nedbrydelsesværket er blevet drevet vildt og letsindigt, der er der meget at gjenoprette, at gjenindsætte paa Stedet, hvorfra det er blevet trængt ud, eller dog at kalde til Liv og Gyldighed under mere eller mindre forynget Form.

I alle Tilfælde, — til at forklare den nuværende Kirketilstand, end sige til at angive de rette Helbredelsesmidler, — kan det ikke være rigtigt eller tilstrækkeligt at standse ved en enkelt forudgaaet Tidsalder som Udgangspunkt. Det er for det Første et optisk Bedrag, hvorved den rette Synsmaade og Fremstillingsmaade er fra først af forrykket, naar man mener, at kristelig Interesseløshed, som gjennemgaaende Stemning isærdeleshed i Samfundets højere Klasser, skulde kunne gjælde som særligt Træk for den nuværende Tid, fordi den træder mere aabenlyst og uforbeholdent frem end nogensinde før. Saalænge nemlig som det kristelige og overhovedet det religiøse Liv staar hen som Uklarhed over sit egentlige Væsen, sin indre Grund, sit sidste Formaal, er det begribeligt, at tillærte Bekjendelsesformer, ydre Andægtigheds-Vaner kunne gaa og gjælde som paalideligt Kristeligheds-Mærke, — og dog hvor megen Apati, hvor megen kristelig Dødhed kan der ikke her skjules under det tommeste Maskespil! Og saalænge som den frie Tanke angaaende Troens Anliggender ikke kan blive til Ord og Gjerning, uden at blive Offer for Bandstraale, Forkjætrelse eller borgerlig Straf, lader der sig ingen Slutning gjøre paa det religiøse Omraade fra det Ydre til det Indre. Alligevel røber den samme Stemning sig i enhver tidligere Tidsalder, — i Løndom vistnok og med al fornøden Forsigtighed, men tydeligt nok for den historiske Iagttagelse. Dersom man, selv i saadanne

Tidsrum, paa hvilke man gjærne ser sukkende tilbage som paa Fædrenes trosstærke Tid, — da foreskrevne Bekjendelser lød ensformig fra hver Mund, paabudte Andagtsøvelser bleve iagttagne i lovbestemt Regelmæssighed, — vil tænke sig de kirkelige Baand, de kirkelige Skræmsler fjærnede: hvor mærkeligt tror man ikke Fromheds-Skinnet vilde tabe sig!

Men dernæst — paa den historiske Undersøgelses Vej gaar det ikke an at tage et enkelt Tidspunkt, en bestemt aandelig Krise løsreven fra sin Omgivelse, som om ikke her atter skulde være en forklarende Forhistorie. Det gjælder ogsaa her at eftervise Aarsags- og Virkningsforholdet imellem det, som er gaaet forud, og det, som er fulgt efter. Gaa vi nu et Skridt tilbage ud over Perioden af det store kristelige Frafald, da befinde vi os — i det syttende Hundredaar — i en Tidsalder, som Intet lader tilbage af det, der nu bliver savnet og anprist: et strængt kirkeligt Enheds-System. Det evangeliske Kirkeliv, især i de lutherske Landskirker, stod dengang under Regimentet af en kombineret Skole-, Stats- og Hof-Teologi. Skoledogmatiken var lovgivende Magt. En fuldfærdig, indtil den højeste Grad af Finhed udarbejdet, Lærebygning gjaldt som avtentisk kristelig Sandhedsregel; enhver Afvigelse fra Ord og Bogstav var forud dømt, og Statsmagten laante heller end gjærne, i den offentlige Roligheds og den politiske Absolutismes Interesse, sin Arm for at bringe Kirkelovens Domme til skaanselløs Udførelse. Men det er nu midt ud af denne, paa det stærkeste forskansede, Kirkelejr, at de fjendtlige Magter ere brudte frem til Stormløb — ikke paa Kristendom og Aabenbaringstro alene, men paa al Religionslære og religiøs Tro.

Saa langt altsaa var hin Rettroenhedens Tidsalder fra at være en ret troende, saa meget falsk Fromheds-Skin, saa meget Hykleri var der blevet udklækket og plejet under den kirkelige Enheds-Tvang, at de frækkeste Angreb paa det Hellige kun vare Udbrud af Stemninger, der havde ulmet og rustet sig i Løndom, medens Alt tydede paa Troens Fred og Samdrægtighed. Og man maa tillukke Øjet for den naturlige Forbindelse imellem Aarsag og Virkning for at kunne miskjende, i hvilken Grad netop den kirkelige Uniformerings-Tvang, den systematisk anlagte Krænkelse af al religiøs, kristelig, protestantisk Friheds-Ret har fremskyndet og forstærket den store Opløsnings-Proces[1]). Heri har den rationalistiske, den saakaldte Oplysnings-Periodes historiske Berettigelse sin Grund. Den er „ikke en Episode uden kavsal Forbindelse med det Forudgaaede og det Efterfølgende, heller ikke en udvortes Hudsygdom uden kavsal Sammenhæng med den hele Organismes System; den er Historie, og som al Historie en Udviklingsfase, — fra één Side betragtet sygelig, i andet Forhold normal og naturlig“[2]). Nærmere og bestemtere lader det historisk Berettigede sig paavise derved: at det er den reformatoriske Fordring paa Samvittighedsfrihed, religiøs Tænke- og Tale-

---

[1]) Hundeshagen har i „der deutsche Protestantismus“ (S. 103) gjort følgende Fysiognomi-Tegning af Tidsalderen, hvis Mærke var „Renhed og Uforanderlighed af Læremeninger, Fællesskab i teologisk Bekjendelse“: „at der vistnok aldrig er blevet prædiket med større Uniformitet, men at Folket aldrig har været dybere sunket, de protestantiske Fyrster mere raa og tøjlesløse, de Gejstlige mere hovmodige og fanatiske, Hofpræsterne mere intrigante, — at Fromheden aldrig har været mere udvortes og sjælløs, den teologiske Videnskab mere stivnet, Protestantismen, især deleshed i Forhold til Katolicismen, mere lammet og kraftløs“.

[2]) Tholuck: Geschichte des Rationalismus (1865). I. I.

frihed, som — efter en Mellemtid af tohundredaarig Undertrykkelse — blev paa ny gjort gjældende i „Oplysningsperioden“ med fuldt Eftertryk. Dengang er Aandsfriheden vunden tilbage, der nu kan og skal bruges til Arbejdet at udfylde Tomheder og rette Misvisninger; — dette er Opgaven, som er efterladt det nittende Hundredaar af dets Forgængere, — ikke alene af det attende, men fuldt saa meget det syttende [1]).

Det er derfor vanskeligt at holde en Forundring tilbage, naar Mange nuomstunder synes at antage, at det skulde være Vej til Gjenfødelse af kristeligt Tros- og Samfundsliv, om det kunde blive skruet tilbage i de Lære- og Livsformer, af hvilke det dengang er bleven trængt ud. Er dette vel Andet end Stadfæstelse af den gamle Erfaring: hvor vanskeligt det er at drage Selvbelæring og Advarsel ud af Historiens Lærebog, — Stadfæstelse af det Visdomsord: at, „ligesom én Tid har at bære paa en andens Skyld, saaledes indløser den denne sjælden uden ved ny Skyld“ [2])!

---

[1]) „Det är det 18de Aarhundradets förtjenst att hafva upptagit friheten och tillegnet sig den samma, ej såsom dogm, utan såsom problem för insigt. Dette tidehvarf företeer sålunda en vändpunkt i sättet att betragta tingen i allmänhet; det uppfattade den nemligen såsom en innre, ej som en blott yttre succession, — en förandring, hvilken i märkvärdighet endast står efter den, då genom christendomen menniskans blick vändes inåt. Intet är derföre pretentiösare och inskränktare än den förnäme likgiltighet, hvarmed det unga 19de århundradet affärdat det 18de, liksom stode man saa högt öfver denna sin närmaste fader. Herrarne af 19de seklet måge besinna, att de hafva mycket att genomgå för att kunna ställas i bredd med 18de århundradets män“. Geijer: Menniskans historia. I. 116.

[2]) Schleiermacher (Aus S.s Leben, II. 343). — Han vedbliver sammesteds: „Ved den fuldkomne Tilintetgjørelse af Bogstaven (i det 18de Hundredaar) var al historisk Sammenhæng ophævet . . . men, naar man nu vil skrue Stykket tilbage, saa bliver den historiske Sammenhæng atter ophævet, ikkun paa modsat Maade.“

— Ved denne Betragtning af Sagen, en ren historisk, skulle vi paa dette Sted blive staaende. Selvfølgelig vil Den, som holder sig overbevist om, at det fuldtro, uforgængelige og ufravigelige Udtryk af det guddommelige Ords Indhold er givet i det syttende Hundredaars Skolastik, gjøre Ret i, med Underordning af alle andre Hensyn, at arbejde paa fuldstændig Reaktion i Lære og Liv; det maa ogsaa indrømmes, at hvo som, uden at gaa saa vidt, dog mener, at Alt, hvad der paa Kirkens og Teologiens Enemærker er arbejdet i fire eller fem Slægters Tid imellem dengang og nu, er idel Vantros Værk til Fordærvelse, gjør Ret i at arbejde paa Udslettelse og Udryddelse af ethvert senere Efterladenskab, for at det nittende Hundredaar maatte om muligt, efter at være ortodox gjenfødt, kunne blive føjet umiddelbart til det syttende uden noget Mellemled. Det er kun det ene, ren praktiske Spørgsmaal, der her skal være stillet til Overvejelse og Besvarelse, — forudsat Muligheden af (for at bruge et schleiermachersk Udtryk), at samtlige Skrifttræk lade sig udviske, hvormed det attende Hundredaars Tavler ere beskrevne, for atter at bringe den ældre Skrift frem —: skulde det virkelig være den rette Vej for at bekæmpe Hedenskabets Rester i Kristenhedens Midte, for at overvinde al den Fordom og Miskjendelse, der nu staar Evangeliet imod, for at vinde den vantro eller indifferente Verden tilbage for Kristus?

Betragtning af det kirkelige Tidsrum, der træffende er kaldet „den nyere Tids Midalder“ [1]), — regnet omtrent fra Konkordieformelens Affattelse i den sidste Del af det sextende Hundredaar, — fører til en hel forskjellig Vurdering,

[1]) Gass: Geschichte der Protestantismus. II. 149.

eftersom Maalestokken hentes enten fra en kirkelig Dogmatisme i formel Afsluttethed eller fra det kristelige og kirkelige Livs Interesse. Thi man kan ikke alene i de bindstærke Læreudviklinger erkjende den uopslidelige Flid, men ogsaa beundre Virtuositeten i at sønderlemme de religiøse Begreber, i at forfølge den enkelte Sætning indtil de yderste Konsekventser, i at ordne og sammenstille Mangfoldigheden til et sluttet Hélt; men hvad der vil blive erkjendt af de Fleste, er dette: at den dogmatiske Lærebygning, som her er given, rækker i dristige Udbygninger langt ud over det Grundlag, der er givet i Aabenbaringsordet, saa at her, om nogetsteds, menneskelig Kløgt har tiltaget sig at afgjøre, hvad Guds Ord har ladet henstaa uafgjort, at dens Resultater ere bragte tilveje igjennem Tankeslyngninger og Slutningsrækker, som ofte ere meget vanskelige at følge, — saa meget mere som de ikke sjælden ligge forskjellige Livssfærer: den juridiske, den fysiologiske o. a. nærmere end den ren teologiske —, og at Evangeliets Lære her ikke er bleven ført ud i kristelig, frugtbar Livsretning, men behandlet ensidigt som Belærings-Stof[1]). Er det nu muligt, — spørge vi —, at et Læresystem af denne Karakter og Beskaffenhed skulde ved sig selv, ved egen Overbevisnings- og Tiltrækningskraft, kunne vinde Betydning for kristelige Menigheder og kristeligt Menighedsliv?

---

[1]) Et Livsbillede af denne Periode er givet af Tholuck i: „der Geist der luth. Theologen Wittenbergs im 17ten Jahrhundert, 1852“ (jvf. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1872. 659 ff.) Det hedder her S. 247: „Man kan ikke betragte det store Foliobind af Quenstedt med dets utallige Divisioner, Axiomata, Antitheser og Epikriser, uden at blive erindret om Herders Ord: „„Ethvert Blad paa Livets Træ blev dissekeret og anatomeret, saa at Dryaden grædende tryglede om Barmhjærtighed.““

Er det muligt at tænke sig dette System i al dets Tørhed og Skarphed, med alle dets Lærebestemmelser, alle konfessionelle Stridspunkter, med Apparatet af den hele teologiske Polemik, atter draget frem paa Prædikestol og i Skriftestol, med mindre en Alliance først tænkes fornyet, saaledes som den fandt Sted i „den nyere Tids Midalder“, af hierarkisk Myndighed og verdslig Herremagt? Og, — selv denne Mulighed forudsat, — det samme Spørgsmaal vender da, og vender i skarpere Form tilbage: skulde man virkelig, ved at ville skrue Nutiden tilbage i Fortidens kunstige Læreformer (Repristination) være paa Vej til at gjenføde evangelisk Aand og Liv i Menighederne, eller ikke snarere til at fuldende Frastødningen og til at forberede Udbrud af nye Kampe? Derom kan der dog næppe være Tvivl, at selv langt ringere Tryk og Tvang paa de religiøse Enemærker, at ethvert Forsøg paa at ville beherske Menighedernes Trosliv ved dogmatiske Lovbestemmelser, kirkelige Trosedikter, vilde i vore Dage vække mere bevidst Uvilje, fremkalde mere energisk Modstand og saaledes grundigere forfejle Hensigten, end det tidligere har været Tilfældet. „Dersom, — saaledes ytrer en skarpseende Iagttager af Tidens religiøse Tegn sig[1]), — den forbigaaende Magt af de Skyggebilleder, som ere blevne kunstig fremmanede ved den kirkelig-reaktionære Agitation, forsvinder idag eller imorgen, da først ville Mange erfare med Skræk, hvilken frygtelig, næsten uovervindelig Mistro der har slaaet Rod hos Mangfoldige imod Alt, hvad der bærer Religionens Navn, og de reneste kristelige Bestræbelser ville maaske en Tidlang bøde for de klerikalske og farisæiske Tendentser.“

---

[1]) Gelzers protest. Monatsbl. Dec. 1857.

IV.

Det maa da vel være klart, at det er en Gjenoprettelse af ganske anden Art, der gjøres behov, saafremt det skal lykkes at gjøre det kristelig Døde levende, end af et skolastisk Læresystem fra et senere Hundredaar. Aandelige Sygdoms-Symptomer, som ere fælles for forskjellige Tidsaldere i Kirkens Historie, tyde paa almindelige, dybereliggende Sygeligheds-Tilstande, der kræve Forandring i den hele aandelig-diætetiske Behandling.

Tænke vi os Evangelieforkyndelsen fra først af fremtraadt som Læresætninger i skoledogmatisk Form, eller endogsaa blot i en Form, der nærmede sig til senere Tiders Skolelærdom, — mon Nogen kan tro, at den skulde være bleven Overvinder af Hedenskab og Jødedom? Men det var Evangelieindholdet i apostolsk Højhed og Simpelhed, „i Aands og Krafts Bevisning“ (1 Kor. 2, 4), som formaaede at bryde Forstokkelsens Skal, skabe troende Menigheder ud af Hedenskabets og Jødedommens Masse. Det var den johanneiske Evangelieforkyndelse: om Faderen i Himlen, om Faderlighedens evige, altomfattende Kjærlighed, om Selvaabenbarelsen af denne Kjærligheds Væsen og Veje i den enbaarne Søn, i hans Gjerninger og i Aandens Virkninger, for at Verden maa ved Troen, ved dens forsonende og gjenfødende Magt, vinde Freden tilbage, og „de som tro, skulle have Livet i Kristi Navn“ (Joh. 20, 31). Og det var den paulinske Frelseslære: at Guds Naadevilje er fuldbyrdet ved Kristi Sendelse og Opofrelse for den syndbetyngede Verden, at det er Sjælens Selvhengivelse i Tro, som alene er i Stand til at frigjøre fra Frygtens nedkuende, sjælefortærende, livfordærvende Aand og give Frimodighed overfor Gud i Fortrøstning

til Naaden, som er større end Synden og derved alene i Stand til at føde nyt Liv i Kjærlighed og dens Fred, i uskrømtet Helliggjørelses-Iver som den sande, gudvelbehagelige Dyrkelse. Det var denne apostolske Kristuslære, der i Reformationens Tid blev fremdragen paa ny, — dragen frem af en saa dyb Forglemmelse, at den virkelig dengang lød som et nyt Evangelium; og det var denne Lære, prædiket med apostolsk Trosinderlighed og Styrke, der dengang vakte og greb Hjærterne som for femten Hundredaar siden. „Grunden", — sigerMelanchthon i sin Apologi [1]), — „hvorfor saamange retsindige Mænd fra først af fattede Kjærlighed til Luther, var ingen anden end den, at de saa' ham udfri Menneskenes Sjæle af disse Labyrinter af forvirrede og uafseelige Disputationer, som findes hos de skolastiske Teologer, og derimod at lære, hvad der er gavnligt til Gudsfrygt." Denne Lære naa'de ud over Alper og Pyrenæer; i det dengang mere hedensk- end kristeligsindede Italien trængte Folket, Lærde som Ulærde, sig lyttende og begjærligt om den nye Forkyndelse, ligesom fordum i Palæstina og Lilleasien. Og saalænge som der i Reformationstidsalderen ved den evangeliske Prædiken og Ungdomsundervisning kun var Tanke paa Sjælenes Tarv, der hungrede og tørstede efter Guds Rige og hans Retfærdighed, se vi de kirkelige Magthavere med Forfærdelse være Vidner til den uimodstaaelige Magt, hvormed den nye Lære greb altid videre om sig [2]). Det var Reformationsværkets gyldne

---

[1]) I Artiklen: „om Paakaldelse af Helgene".

[2]) „Bogtrykkere og Boghandlere forenede sig for at fremme Udbredelsen af Reformatorernes Skrifter; og snart læste man overalt i Italien, selv i Rom: „I principii della teologia di Ippolito da Terranigra". Terranigra var „Melanchthon" (græsk Oversæt-

Fødselstid, den rene evangeliske Beaandelsestid, da Reformatorerne, med Kjendsgjerningen for deres Øjne, hvor lidet „Kirkerne kunde opretholdes ved Vold og Vaaben“, vovede at varsle om „de sidste Tider“, og virkelig tro'de at se „mange Tegn, som truede den romerske Kirkestat med Forandring“ [1]). Det syntes til en Tid virkelig, som om det gjenfødte Evangelium skulde bringe Livet vidt og bredt ud over Landene. Dog kom det anderledes; thi Strid og Splid er ligesaa slette Støtter for et Kirkesamfund som Vold og Vaaben. Teologiske Stridsspørgsmaal skøde sig snart mere og mere frem i Forgrunden og trængte Fredens Evangelium tilbage; den evangeliske Kirkes Karakter gik

---

telse af Navnet), og disse Grundlærdomme af Teologien var hans „Loci communes theologici“. Denne mærkværdige Bog, saavelsom Værkerne af Coricius Cogelius (ɔ: Zwingli) og Aretius Felinus (ɔ: Bucer) fandtes i Vatikanet selv. Biskopper og Kardinaler beærede disse Skrifter med overvættes Lovtaler, da Ingen dengang anede, at den evangeliske Fromheds-Aand, som gik igjennem disse Bøger, maatte tilintetgjøre den falske Skriftestols-Fromhed“. Merle d'Aubigné: Reformationens Historie paa Calvins Tid. IV. 411.

1) Apologien: „Om Skriftemaal og Bodsgjerninger“. — Hvor ædel en evangelisk Bevidsthed udtaler der sig ikke, naar Apologien beskriver den reformatoriske Prædikens Indhold! „I vore Menigheder dreje alle Prædikener sig om disse Lærestykker: om Bod, om Gudsfrygt, om Tro paa Kristus, om Retfærdiggjørelse ved Tro, om Samvittighedernes Trøst ved Troen, om Troens Udøvelse, om Bønnen, hvordan den bør være, og at man kan holde sig forvisset om, at den er virksom og bliver bønhørt, om Korset, om Øvrighedernes og alle borgerlige Anordningers Værdighed, om Forskjellen imellem Kristi Rige eller det aandelige Rige og Statsanliggender, om Ægteskab, om Ungdommens Opdragelse og Undervisning, om Kyskhed, om alle Kjærligheds-pligter“. („Om menneskelige Traditioner i Kirken“). Det er Umagen værd at sammenholde denne Pastoral-Anvisning med de lutherske Prædikestole et halvt Hundredaar derefter og videre frem.

mere og mere tabt; et dogmatisk Disputations-Institut, hvis Liv og Lyst var Strid, indtog Kirkens Sted [1]). Hermed var Kraften brudt og Sejrsforjættelsen borte; Menighederne saa' sig atter indviklede i „Labyrinter af forvirrede og uafseelige Disputationer", og Romerkirken forstod at nytte Lejligheden, som gaves den i Hænde. Evangeliekirkens Enemærker bleve snævrere og snævrere; af Tyskland regnedes dengang de ni Tiendedele at tilhøre den; nu er det den mindre Halvdel af Reformationens eget Fødeland, der er blevet det kristelige Frihedsbanner tro.

Behøves der da vel andet Vidnesbyrd om, hvor Kirkelivet maa søge sin Styrke til Sejr, efterat der atter har rejst sig en adskillende Mur imellem Evangeliet og Saamange, som bære det kristne Navn? Eller skulde Evangeliets Kraft være udtømt? Eller er Menneskelivet blevet et andet — ikke nu som fordum fuldt af Møje og Besvær, af ængstende og nagende Smerte? Eller skulde Travlheden, som jager Menneskene uden Rist og Ro, være Talisman imod Sjælens Trang til Fred og Hvile? [2]) Men ulige lettere

---

[1]) „Den aandsfattige Forstandighed vilde ikke saa hurtigt have erobret den indviede Jordbund, dersom ikke Mænd som Weller, Calov og I. F. Meyer havde indtaget Luthers og Melanchthons Lærestol. Men under disse Mænds Elefantfødder blev Alt stampet sønder, hvad der ikke var Sten. Medens de holdt den rene Lære og den retlige Uddeling af Sakramenterne for tilstrækkeligt Bevis for Kirkens blomstrende Tilstand, sank Livet ned i Ligegyldighedens og Tugtløshedens Sump." W. Hoffmann (N. evang. Kirchenz. Jan. 1859).

[2]) Selv af Göthe finde vi denne Erkjendelse udtalt: „Lad den aandelige Kultur skride nok saa langt frem, lad Naturvidenskaberne voxe altid mere i Udstrækning og Dybde, og den menneskelige Aand udvide sig nok saa meget! Ud over Kristendommens Højhed og sædelige Kultur, saaledes som den lyser for os i Evangeliet, vil den ikke komme." Lancizolle, anf. St. S. 25.

maa dog Sejren være nu end i Kirkens Fødselstid — nu, efterat kristelig Bekjendelse er gaaet i Arv igjennem lange Slægtfølger, har lydt i Kirker og Huse, er bleven Underlag for Livet i de forskjelligste Forhold. Og lettere maa Sejren dog ogsaa være nu end i den store Kirkeudrensnings Tid, da grænseløs Vankundighed, Eftervirkning af fabelagtig Evangelieforfalskning, vanskeliggjorde enhver aandelig Oplysning, og da Saltet, hvormed der skulde saltes, havde tabt sin Kraft, der kun langsomt lod sig kalde paa ny til Live. Men hvad der skete dengang i den kirkelige Gjenfødelsestid, — og hvorfor kalde vi den saa, uden fordi vi fornemme klangfulde og dybtindtrængende Toner, som de havde lydt ved Kirkens Fødselstid? — vil gjentage sig til enhver Tid, hvor der gaar ægte evangelisk, ren og fuldtonende, fra Livet udstrømmende og til Livet henvendt, Aand igjennem Ordets Forkyndelse og tilsvarende Livsdannelser. „Sjælene ere komne i Vilderede med sig selv", skriver Schleiermacher, „ved den daarlige Kiv om Bogstaver og ved den dialektiske Frækhed af den tomme Ræsonnering. Vilde man blot bestandig lægge selve Ideen paa Hjærtet, skulde det være forunderligt, om der ikke kunde vindes Venner for Kristendommen" [1]). Og giver ikke Erfaring os det samme trøsterige Svar? Thi hvorsomhelst det lykkes at oplukke Sjælene for Kristendommen, at gjøre Proselyter ud af det kristne Hedenskab, — og saadanne Lyskredse gives der overalt, vi kjende dem i vor egen Midte —, der vil Enhver vide, om det er en skarpt udmejslet, af Strid fremgaaet og paa Strid beregnet, Skoledogmatik eller Evangelielæren i sin Simpelhed, sin Rigdomsfylde af Kjærlighed, Trøst og Op-

---

[1]) Aus dem Leben Schleiermachers, II. 8.

rejsning, der vinder Magt over de sløvede, men endnu stedse for Naadens Budskab modtagelige Sjæle. „Teologernes Kristus, d. v. s. den virkelige Kristus i det Indsvøb, som Historien til sin Tid med Nødvendighed har iført ham, men som den ligeledes selv for Generationer siden har afført ham, vil aldrig igjen blive Gjenstand for Kristenhedens Tro i det Store. Men den udogmatiske Kristus, — saaledes som det Nye Test., behandlet med al Strænghed af samvittighedsfuld Historiegranskning, fremstiller os ham, ham slaa ogsaa nu bestandig tusinde Hjærter imøde i ydmyg frejdig Fortrøstning og tilbedende Hylding, medens de vende sig tilbagestødte bort fra Teologernes Kristus“ [1]).

V.

Denne Betragtning skulle vi dog her ikke forfølge videre; der vil paa andet Sted blive Lejlighed til at optage denne Traad og føre den længere frem.

Her vende vi tilbage til det Spørgsmaal: hvori Grunden skal søges dertil, at Antallet i vort Kristensamfund er saa stort af Saadanne, som i Virkeligheden staa udenfor samme, som ikke søge deres Frelse i Kristus, deres Opbyggelse og Trøst i hans Ord, — og det selv der, hvor Sjælen er langt fra at være tillukket for religiøs Trang og Sans. Svaret paa dette Spørgsmaal kan, fra kristelig Tro's Standpunkt, kun blive dette: Grunden maa søges deri, at Kristendommen ikke er kjendt i sin Sandhed og Virkelighed, at den bliver set ikke blot igjennem dunkle og matte, men igjennem skjævt slebne, urent farvede og

[1]) R. Rothe (Nippold's Biogr. II. S. 446).

synforvirrende Glas, at det menneskelig Selvdannede, i overleverede Læresætninger og Læreformer, lidt efter lidt har tiltvunget sig en Magt, hvorved Evangeliets sande, oprindelige Væsen, i sin gribende Enfoldhed og Frugtbarhed, er fordunklet og tilbagetrængt i Mangfoldiges Bevidsthed.

At dette gjælder den Dag idag i fuldt Maal om den langt større Del af den kristne Verden, vil ikke lettelig hos os finde Modsigelse. Der foreligger for det Første i den katolske — romersk- og græsk-katolske — Kirke det storartede Billede af en gjennemgaaende Evangelieforvanskning, hvor det Aandelige er materialiseret, det Flydende stivnet, det Frie bundet til Ord- og Gjerningsform. Et fuldstændigt System i Lære, Kultus og kirkelig Forfatning optræder her som normal-kristeligt, medens det for os stiller sig som utvivlsomt Tilbagefald i jødisk-hedensk Offerteori, Ofringskultus og offerpræsteligt Hierarki, og der raader en Tvangsmagt i det Kirkelige, som staar i uforligelig Modsætning til Grundloven for al evangelisk og al religiøs Virksomhed. Ligesaa utvivlsomt er det for os, at der trods Skinnet af Enighed, ja Ensformighed i Troens Bekjendelse er skjult i Katolicismen en Masse af Vantro, Ukristelighed og Kristusfornægtelse under et paatvunget kristeligt Mærke. Og om Grund og Aarsag ere vi her ikke tvivlraadige; Intet forekommer os naturligere, end at der ved et saadant Kirkesystem maa avles og næres en principiel Opposition, som lidt efter lidt fører til Affald fra Kristendommen. Men af den kristne Verdens Befolkning, — det maa vel mærkes, — staa mere end de to Tredjedele under Kirkemajestætens Magtsprog

overfor mindre end en Tredjedel med Evangelie-Bekjendelsen [1]).

Men dernæst: Reformationsværket er den energiske, i Gjerning udførte Indsigelse ikke blot imod Romerkirkens, men imod enhver af Mennesker selvtiltagen Magt over Aabenbaringsordet, den energiske Tilbagefordring af den af Kristus givne og af hans Apostle fredlyste Frihed for Menneskene til igjennem dette Ord, i Fortrøstning til Aandens Vejledning, at arbejde sig frem til Troens Lys og Liv og Fred. Men Reformationsværkets Udførelse hæmmedes snart ved Hindringer indenfra og udenfra, og saaledes fremkom der en Virkelighed, lidet svarende til Ideen. Der er derfor den alvorligste Opfordring for ethvert evangelisk Kirkesamfund til at prøve, og fra Tid til Tid at fornye Prøvelsen, hvorvidt det store Navn tilkommer det i Sandhed og med Ære, hvorvidt det i sin Gjøren og Laden efterkommer den Forpligtelse, Navnet paalægger. Det er aabenbart, at i samme Grad, som Afstanden er stor imellem den virkelige Kirketilstand og den evangeliske Kirkes Idé, i samme Grad som Kirken maa erkjende sin Brøst som Aabenbaringens Organ og Mellemled, i samme Grad maa

---

[1]) Allerede for henimod 50 Aar siden (1825) skrev Rich. Rothe som preussisk Gesandtskabspræst og Iagttager af Rørelserne i den romerske Kirkes Midtpunkt: „Hvo som vil grundig overbevise sig derom, at der fra den romersk-katolske Kirke er under ingen Betingelse Frelse at vente for Gjenoplivelse af den kristne Kirke, og at dens fuldkomne Tilgrundegaaen er nødvendig Betingelse for Gjenoprejsning af en ny almindelig kristelig Kirke, at der ikke er Hjælp at vente ved blot Udbedring paa den gamle Bygning, men kun ved fuldkommen Nedbrydning, han komme, — saafremt han overhovedet véd, hvad Kristendom er, — til Rom!“ (Nippold: Rich. Rothe (1873) I. S. 405). Og hvor meget er der ikke siden den Tid at melde fra Rom i denne Retning!

den hos sig selv søge en stor Del af Skylden, naar saa mange i dens Midte befinde sig fremmede og ligegyldige for Kristus og hans Ord [1]).

Saalænge som den evangeliske Kirke, til Trods for sit Navn og sin Grundlov, for sit historiske Udspring og sine Traditioner, sank tilbage i Romerkirkens Spor, — alene med Omstøbning af Formerne —, gjorde Troens Bekjendelse og Fromhedslivet til Gjenstand for Lovbud, Tvang og borgerlige Straffe, var det en Virksomhed, som aabenbart arbejdede ethvert evangelisk Formaal imod, alene skikket til at skræmme bort fra Evangeliet. Det var ofte sikkert ikke de, som stode længst borte fra Kristus, der dengang maatte bringes paa Tvivl og sælsomme Tanker om en Aabenbaring til Frelse og Salighed, som skulde trænge til at fremmes og støttes ved saadanne Midler, maatte bringes til at spørge sig selv, hvori dog det aandelige Væsen af Kristi Rige, af den kristelige Tro og dens Samfund med ham skulde være at søge; og hvad Under, om Flere end der kan tælles, ude af Stand til at klare sig den haandgribelige Selvmodsigelse eller uden Mod og Kraft til at gaa den aabent imøde, foretrak at holde sig langt borte fra Kirkens og — hvad der syntes identisk dermed — fra Kristendommens

---

[1]) „Hvad er der blevet af det oprindelige Evangelium? hvorledes forholder Troen og Gudstjenesten i den nuværende Kristenhed af alle Konfessioner sig til den ægte Kristendom? hvorledes have Tider og Folk indvirket paa Udvikling og paa Fordunkling og Forvanskning af denne Aand? hvor findes endnu den levende Kristus i Kirkerne, der kalde sig efter ham? hvilke af Kristendommens Sandheder trænge ikke til en ny, dybt nede fra hentet, energisk Forkyndelse, for at den Korsfæstedes Religion skal blive paa ny den frelsende Magt i Livet?“ Gelzer: Der kathol. Süden. S. 128.

Enemærker! Men ogsaa efterat den brutale Magt har opgivet sin Indskriden paa de kirkelige Enemærker, er der mange Maader, hvorpaa en middelbar, moralsk Tvang har kunnet vedligeholdes. Sent og langsomt lykkes det Kristendommens Aand at fortrænge disse Levninger af kirkelig Unatur. Og selv med Levningerne er ikke Erindringen om dem udslettet; en Eftervirkning kan vedligeholde sig længe: en rodfæstet, mistroisk Fordom imod al fra Kirken udgaaende Virksomhed, der da ikke sjældent bliver overført paa selve Virksomhedens Gjenstand og Maal.

Ved det religiøse Liv — Blomsten af det aandelige Liv — ere tidlig modtagne Indtryk, tidlig plejede eller nedtraadte Spirer, Retningen, som er givet i de tidlige Barndoms- og Ungdoms-Aar, af særegen, tit ubevidst bestemmende Indflydelse paa det hele Fremtidslivs Udvikling. Men Familielivet staar her ikke alene. Det Bidrag, som bliver ydet fra Samfundets Side igjennem Skolens Undervisning i Kristendom, bliver her af uberegnelig Betydning; men det er tillige af den største Vanskelighed. Allerede deri ligger en Hovedvanskelighed, naar Det bliver behandlet som sædvanligt Lærestof, som Gjenstand for Forstandsopfattelse og Hukommelsesværk, der maa tilegnes ved ganske andre aandelige Organer, paa ganske anden Maade for at blive aandelig Ejendom, at det i Sandhed kan være for Mennesket, hvad det skal være. Den ene Tilegnelsesmaade lægger kun altfor let Hindring i Vejen for den anden. Der udkræves mere end almindelig — ikke blot Aandsfriskhed og Bevægelighed, men kristelig Behandelse fra Lærerens Side, for at ikke den lektiemæs-

sige Indprentning, Overhøring og Gjengivelse skal virke sløvende og modarbejde den højere liggende Hensigt, for at ikke det Ord, i hvilket Ungdommen skal føres ind for at finde aandelig Næring og Styrkning igjennem alle Aldere, skal blive behandlet som simpelt Lærestof, som blot Religionslære, der skal kjendes paa historisk Vis, uden at der tænkes paa Bestemmelsen for det hele indre Liv. Vanskeligheden bliver endnu forøget derved, at den belærende Interesse ganske naturlig frister til at skyde Evangeliets ideelle Indhold tilbage for de positive Dogmebestemmelser, Begrebsformer og Kunstord, hentede fra Steder, hvor dette Indhold bliver behandlet som egentligt Lærefag. Men den folkelige Skole tør ikke betragtes som teologisk Forskole; den skal ikke indlade sig paa et Materiale, som paa dette Trin af Alder og Dannelse ikke kan bringes til Forstaaelse, som kun er skikket til at fremkalde ubesvarlige Indvendinger og efterlade en tvivlende og tro'smat Stemning, saa meget mere som det er umuligt her at fremstille det Enkelte i den fulde historiske Sammenhæng og i den rette Belysning. Skolen er, hvad Kristendomsundervisningen angaar, — og det gjælder om dens højere saavelsom om dens lavere Afdelinger, — Folkeskole i Menighedens Tjeneste. Ungdommen bør altsaa vel føres ind i den Tro'sbekjendelse, der er Menighedens, gjøres bekjendt med dens Ejendommelighed, dens Forhold til andre Konfessioner; men det Første og Sidste bliver dog dette, at der lægges en virkelig Grund til kristelig Almendannelse og Almeninteresse, hvorved der vil kunne forberedes levende Medlemmer for det kristne Samfund. Derfor bør Undervisningen holdes saa nær ved Evangeliets Kilder som

muligt, uvederkvægende Tørhed og ufrugtbar Kløgt holdes saa langt derfra som muligt. Lod det sig gjøre at forfølge ikke-kristelige eller kristelig indifferente Stemningers Livshistorie i Samfundet tilbage til dens Udspring, vilde mangen uvurderlig Erfaring kunne vindes med Hensyn til Ungdommens Indførelse i Kristendommen.

Den teologiske Stridslitteratur spiller for betydelig en Rolle i Kirkens Historie til at kunne forbigaas her. Men den indtager en forskjellig Plads for den teologiske Videnskab og for det kirkelige Liv. Kampens Hede anspænder Sjælens som Legemets Kræfter, og denne Anspændelse har bragt sit Udbytte, om end ad ulystelige Veje; der skyldes selv den zelotiske, forkjætrelsessyge Teologi mangen møjsommelig Undersøgelse, mangen fuldstændigere Udvikling eller skarpere og omhyggeligere Bestemmelse af omstridte Punkter i Læren. Betragtet derimod i sit Forhold til det kirkelige Liv, fra det kristelig-sædelige Synspunkt, er der lidet Godt og meget Ondt at lære af den teologiske Polemik. Og det er just fra denne Side især, at Teologernes Stridbarhed og Stridskunst bliver Gjenstand for Ikke-Teologers Betragtning og Bedømmelse. Det kan ikke forlanges, at der i Menighederne skal være Øje for det fine dogmatiske Kjærnepunkt, hvorom en abstrakt og vidtudspunden Strid kan dreje sig, eller for de mulige Konsekventser, der i fjærne Led kunne udledes af en eller anden Sætning; men saa meget mere bliver, — mere nu end nogensinde før, da der ligesom lægges an paa at føre enhver teologisk Strid ind paa den store Scene, — Folkets Opmærksomhed hendragen baade paa Stridens Æmner og paa Vaabnene, hvormed der strides.

I første Henseende maa det uden Tvivl være enhver udenfra Betragtende paafaldende, hvor lidet Kampens Alvor, Kæmpernes Nidkjærhed synes at bestemmes efter Gjenstandens kristelige Betydning, ja at det mangengang synes vanskeligt at udfinde nogen sand Forbindelse med det kristelige Livs Interesse. Hvor stor Navnkundighed end den lutheranske Polemik i det syttende Hundredaar har opnaaet, kan dog det nittende Hundredaars Lutherdom næppe siges at staa tilbage i Evne til at stille smaalige Stridsspørsmaal, som synes tilskaarne efter byzantinske Modeller. Medens det rundt om i Kristenhedens forskjellige Lande gjælder dels Kamp for Evangeliet selv imod aabenbar antikristelige Tendentser, dels Kamp for den evangeliske Kirke imod Romerkirkens altid videre gaaende Angreb, kan den lutherske Kirkeverden, — ikke længe efter at det nye Dogmedekret om Marias ubesmittede Undfangelse har sat den romerske Kirke i febrilsk Bevægelse, — endnu bestandig blive Vidne til brændende Strid imellem Teologer af Navn og Indflydelse angaaende Spørgsmaal, som fra kristeligt Synspunkt have ondt ved at finde en Plads, endogsaa jævnsides med det nysanførte fra den romersk-katolske Skolastik. For at tage et enkelt Exempel ud af en Hærskare: der er stridt med den allerstørste Heftighed for og imod om Spørgsmaalet: om Engle kunne tage til Ægte[1]).

---

[1]) Fra den ene Side paaberaabes Herrens Ord i Matth. 22, 30 („i Opstandelsen skulle de hverken tage til Ægte eller bortgiftes, men de ere som Guds Engle i Himlen“); men imod dem stilles Ordene i 1ste Moseb. 6, 1—4: . . „Guds Sønner søgte til Menneskens Døtre, og de fødte dem Børn“.

Forkæmperne i Striden vare Hengstenberg og Keil (i Berlin og Dorpat), og Kurtz (i Dorpat). Fra hin Side bliver det be-

Og vi behøve i dette Tilfælde ikke at søge udenfor vore egne Enemærker for at finde Exempler i Hobetal, hvorledes Ord og Penne ere hvæssede til en Skarphed, som om det gjaldt Forsvar for det Højeste og Helligste, snart angaaende enkelt Tøddel eller Skrivemaade med stort eller lille Forbogstav, i ét eller i to Ord[1]), snart angaaende subtile Lærebestemmelser eller luftige Hypoteser og forment-

---

kræftende Svar paa Spørgsmaalet stemplet som „muhamedansk Hjærnespind", som „en Anskuelse, der tilhører den ethniserende og kabbalistiske Jødedom". Fra denne Side bliver der frakjendt det benægtende Svar „Mening og Forstand", tillagt den „grænseløs Fordomsfuldhed, Vilkaarlighed og Partiskhed".

[1]) Medens den danske Alterbog har beholdt — i Overensstemmelse med det nytest. Grundsprog og med Sprogbrugen i den gamle som i den nye Verden — Udtrykket „den Hellige Aand", har, som bekjendt, det grundtvigianske Parti lagt stor Vægt paa Skrivemaaden „den Helligaand" (ogsaa „Helligaanden"), for saaledes at hævde den danske Menighed, ogsaa i ortografisk Henseende, en enestaaende Plads i Kristi Kirke. Og senest (i Ugebl. for den d. Folkek. 1867, N. 35) er der afgivet en Kjendelse af Provst Kofoed-Hansen: at „det virkelig danske (med det danske Sprogs Natur stemmende) og rettroende (?) Udtryk for den tredje Person er „den Hellig Aand", „hvorimod Udtryksmaaden „den hellige Aand" skal være „født i Germanisme og baaren i Rationalisme". — Men den kjækt henkastede Paastand har fremkaldt Indsigelse af en Sproggransker Pastor Warming (sammest. N. 48), hvor det Modsatte er bevist: 1) at „Formen „den Helligaand" (Navneord med foransat bestemt Kjendeord) er en Germanisme, stridende mod det danske Sprogs Natur". 2) at Formen „den hellige Aand" har „fra Arilds Tid (allerede i Jyske Lov 1241) været Sprogbrug i Norden og særlig i Danmark". Der føjes til: „Hvorvidt Udtrykket er baaret ikke i Rationalisme men i Rettroenhed, er et andet Spørgsmaal; men det maa vel være „rettroende" (tro'sret), forsaavidt Trosbekjendelsen idetmindste dengang (i det 13de Hundredaar) har været fri for Rationalismens Indvirkning". — Om det skulde være forbeholdt Fremtiden i rettroende Sprogforfuskning ogsaa at skrive „Helligskriften", „Helligordet", „Hellignadveren"?

lige Opdagelser, som om dermed skulde være givet ny Støtte for Sandheden til Salighed. Saa meget er vist, at det ikke er paa denne Maade, der skal virkes til at overvinde herskende Forstemning og Fordom imod Kristendommen. Jo ivrigere man sætter sig fast i den Betragtning, at skolastisk Dogmatik skal gjælde som avtentisk Forklaring og paalidelig Sikring af den rene Kristendomslære, des mere bliver det forklarligt og undskyldeligt, naar de Mange, som hverken ifølge tidligere Dannelse eller ifølge senere Livsstilling og Livssyssel have Lejlighed til at trænge dybere og overtyde sig om den himmelvide Afstand imellem begge, ønske sig til Lykke med at kunne holde sig fjærnt fra Alt, Kristendom og Kirke vedkommende.

Og hvorledes strides der i Almindelighed i disse teologiske Partikampe? Der strides, som om al kristelig Sandhedsundersøgelse var den strængeste Bogstavtjeneste, al kristelig Sandhedserkjendelse skulde bero paa den mest materielle Fastholden af Ordet i den egentligste Forstand. Og dog maa det være indlysende, at den øverste Lov for al Forstaaelse angaaende det højere Liv og de guddommelige Ting er indeholdt i Apostelordet, — det tit misbrugte, men ligefuldt evig sande Ord, — at „Bogstaven ihjelslaar, men Aanden gjør levende", og at derfor „den nye Pagts Tjenere ere ikke Bogstavens, men Aandens Tjenere" (2 Kor. 3, 6); — man behøver kun at agte paa Erfaringen, hvorledes al indbyrdes Forligelse af de forskjellige Ord af Herren og hans Apostle og al sikker Anvendelse af Ordet i Evangeliets Aand standser, naar denne Lov tabes af Syne eller sættes tilside[1]).

[1]) Den teologiske Mangel paa Konsekvents i denne Retning er i Sandhed mærkelig. Alle indrømme det som Misforstaaelse, naar

Denne Bogstavtjeneste fører atter til Bevisgrunde, Slutningsformer og Tankevendinger af ejendommelig Art, som ingen videnskabelig Undersøgelse vil kunne vedkjende sig. Erasmus har engang (i Fortalen til Laur. Valla's: „Annotationes") ladet sin Tids Teologer høre, at de ved deres Fortolkning af den hellige Skrift synes at gjøre Fordring paa at have en egen Grammatik udelukkende for sig; — man kunde stundom fristes til at tilføje: og en egen Logik. Men atter maa der her spørges: naar Stridsforhandlinger af denne Art i den mest mulig opsigtvækkende Form gives til Bedste af de kirkelige Ordførere, naar Ord og Bogstav bliver gjort gjældende, udtrykkelig i Kristendommens og Skriftens Navn, efter den strængeste Ordlyd, selv hvor den bogstavelige Udtydning fører til Modstrid imod uimodsigelig, videnskabelig begrundet Sandhed[1]), hvorledes maa

---

Kvækerne erklære Krigstjeneste som fordømmelig Synd i Henhold til Herrens Ord til Peder (Matth. 26, 52): „Alle de, som gribe Sværd, skulle omkomme ved Sværd"; Ingen vil lade det gjælde, at man skulde være pligtig til at række Kinden frem til Slag eller at give Kappen med til Den, der voldelig fratager En Kjolen (Matth. 5, 39—40). Og saaledes kan der optælles en Række af Exempler, hvor man hel vel véd at foreholde sig selv, at man „ikke er Bogstavens men Aandens Tjener". Men til andre Tider stiller man sig atter overfor Skriftordet, som om man ikke kjendte til eller erkjendte nogen andenUdtydning end den allerbogstaveligste.

[1]) Kulminationspunktet i denne Retning er naaet, hvor der paa et Ord som Herrens (Matth. 5, 45): „Gud lader sin Sol opgaa over Onde og Gode", eller et Ord som Pauli (Ef. 4, 26): „Lad Solen ikke gaa ned over eders Vrede", bygges astronomiske Tro'sartikler om Solsystemet. — Ganske nylig har det bekjendte grundtvigske Ord: „Den kopernikanske Gjætning modsiger Bibelens Ord, sund Sans og hver Mands Øje" („Kort Begreb af Verdens Krønnike", 1817 S. 196) — nærmere forklaret i Nord. Kirketid. 1837 No. 3: Troen paa den kopernikanske Astronomi er „en

alle de i Menighederne, som ere i Stand til at vurdere Bevisførelse, Angreb og Forsvar, og hos hvem Sandhedsfølelsen er nogenlunde usvækket, finde sig stillede overfor et saadant Enten-Eller? Er det vanskeligt at forstaa, om teologisk Studium og kirkelig Virksomhed staar tilbageskræmmende for saa mange af den studerende Ungdom — ikke de mindst begavede eller mindst lovende —, som ikke kunne beslutte sig til at forsage selvstændig Tænkning eller at byde Videnskabens Resultater Trods? Og bliver det ikke forklarligt, ja undskyldeligt, om den mistænksomme, uvillige Stemning lidt efter lidt gaar over paa Kristendommen selv, for hvis Ret og Ære der bliver kæmpet med saa betænkelige Vaaben[1])!

---

gruelig Overtro" — erholdt en Slags gejstlig Stadfæstelse i højere Instants af en „Oberpfarrer Franz" i Sangerhausen: „Die Prätensionen der exacten Naturwissenschaft", S. 119. „Vi erklære", hedder det i fuldkommen Kuriestil, „at det kopernikanske Verdenssystem er falsk, og at Jorden ikke som en Planet drejer sig om Solen". Og i Aaret 1868 har en berlinsk Gejstlig (Knack) bejlet til Martyriet for den stillestaaende Sol (ifølge Josua B. 10, 12—14). Den tro'sheroiske Paastand, fremsat i en Synodalforsamling, blev Løsen til en Partikamp i den tyske Intelligentses Hovedstad, der tilsidst foranledigede de kirkelige Øvrigheder til at træde mæglende imellem.

[1]) I Anledning af det nysnævnte Anatema af den dogmatiske Intelligents over den astronomiske Videnskab, har en protestantisk Teolog, Prof. Schweizer, ytret: „Medens i det fjærne Østen det himmelske Rige, der anser sig for Verdens Midte, bliver drevet ud af sin Afsondring og tvunget til Deltagelse i Menneskehedens Kultursamkvem, se vi i det protestantiske Tyskland, som er kaldet til at staa i Spidsen for et ægte Kulturliv, en dogmatisk Gejstlighedskirke løsrive sig fra Kulturlivet og indrette sig paa en Grund, der har sin særegne Himmel og sin særegne Jord ... Her er et umægteligt Enten-Eller: enten maa den kopernikanske Verdenshimmel bort, eller denne redivive dogmatiske Intelligents maa bort. — Der bliver intet

Men fremdeles bliver der almindeligvis stridt i de teologiske Partikampe med et Sindelag, som efter Melanchthons Tid — den ædle Martyr for dette Sindelag — har faaet sin særlige Betegnelse: „Teologernes Raseri (rabies theologorum)". — Det vilde vel ikke være ganske billigt, om man vilde paa den gejstlige Mands Personlighed, hans Færd i Livet og helst i Kampens Hede, anlægge den sædelig-ideale Maalestok, som han gjør gjældende som Guds Ords Forkynder. Men det er dog ikke nogen overspændt Fordring, at Kristus ikke bør være tabt aldeles af Syne, hvor den gudmenneskelige Personlighed og Gjerning er — eller dog skulde være — Stridens egentlige og sidste Gjenstand. Men det er sørgelig Kjendsgjerning, at der vanskelig kan paavises et fuldstændigere Indbegreb af Alt, hvad Kristi Lov fordømmer, end i den efterreformatoriske Stridsteologi og i den Forfølgelsessyge, der var simpel Fortsættelse deraf, omsat fra Ord i Gjerning[1]). Og

---

Andet at gjøre end saavidt som muligt søge at afsondre sig, saa at Naturvidenskabens Heroer faa saa lidt som muligt at se af den dogmatiske Intelligents, for at de ikke skulle latterliggjøre det titaniske Stormløb imod Kosmos . . . Som Daarskab vil dog tilsidst ethvert Lærestandpunkt befindes, der ligefrem gjør Tilbagespring bag en tohundredaarig Udvikling og søger 'en from Fortjeneste i at lade den upaaagtet." (Prot. Kirchenz. 1858 N. 7).

1) Allerede i A. 1565 (19 Aar efter Luthers og 5 Aar efter Melanchthons Død) skriver Landgreve Vilhelm af Hessen til Grev Ludvig af Nassau: „Den broderlige Kjærlighed er hos nogle Teologer saaledes kølnet og deres djævelske Stolthed saaledes voxet, at, førend de vige selv den mindste Tøddel fra deres éngang fattede Meninger, de før skulde lade hele Kongeriger gaa tilgrunde; ja, hvo som endogsaa i det Allermindste ikke vil approbere deres Drømmerier og skolastiske Spidsfindigheder, imod ham fulminere de ej anderledes, end om de vare de argeste Arianere eller Cerinthianere, der vare at finde paa Jorden." (Hundes-

hvor stærkt end Vidnesbyrdene lyde til os om Ukristeligheden af den ældre teologiske Polemik, kan der heller ikke i dette Stykke tales med Sandhed om nogen Fremgang. Men ogsaa her maa der spørges: ikke blot om det ikke bør holdes de Udenforstaaende til Gode, naar de med inderlig Modbydelighed vende sig bort fra disse Kampscener, men ogsaa: om det ikke er forklarligt, ja undskyldeligt, naar der fremstiger Tvivl i vide Kredse angaaende Kristendommen vurderet fra dens sædelige Side, Tvivl om dens virkelige Kraft til at indvirke paa Sjælen, stemme den til nogen Kjærligheds-, Ydmygheds-, Fordrageligheds-Aand?

VI.

Men Afslutning af Forholdet imellem Kristendommen og Verden som Verdenslivets relative Fuldendelse ved Kristus er betinget ved den dobbelte Forudsætning: at Kristendommen er bestemt og er kraftig til at bevirke gjennemgaaende Omdannelse af Verdenslivet ad aandelig Vej, ved aandelige Midler, og, at Verdenslivet — i dets

hagen, der deutsche Protest. S. 102). — Hermed kan jævnføres Tholuck: Der Geist Wittenbergs, S. 283: „Hvor det teologiske Hovmod stempler enhver Paragraf i Dogmatiken til Symbol, ser man ogsaa ved Middagslyset Spøgelser og Uhyrer. Calov rykker frem imod sin Collega Meisner, og Denne atter imod Calov med Kjætterier i Dusinvis; Reinhard forekaster de jenensiske Teologer 63 Vranglærdomme, og et Fakultetsvotum under Deutschman (i Wittenberg) bringer Tallet op til 263 imod Spener.“ Endnu drabeligere staar Tiburtius Rango fra Greifswald, som i et Skrift: „Om de tre Kjættere i vor Tid: Arndt, Spener og Scriver“ paaviser over 300 Vranglærdomme alene i de første Dele af Scrivers Sjæleskat. (Evang. Kirchenz. Okt. 1862 N. 80).

mangfoldige Forhold og Forgreninger — er modtageligt for den kristelige Aands indenfra fornyende og lutrende Magt igjennem Slægtrækkernes uoverskuelige Følge.

Der vaagnede mod Slutningen af det syttende Hundredaar en klar Erkjendelse og stærk Følelse af „Verdens Elendighed“, grundet i den dybe Modsætning imellem Menneskenes Liv i alle Forhold og Kristi Evangelium, — men ved Siden deraf det faste Haab om en „bedre Fremtid“, da det Ukristelige i og udenfor Kristenhedens Enemærker (Pavedom og Jødedom) skulde bringes til at vige for den kristelige Sandheds Magt. Begge Dele, — Sorgens Mørke og Forjættelsens Lys, — udgjøre de to modsvarende og sammenhørende Sider af Filip Jakob Spener's Teologi og kristelige Livsbetragtning; begge bleve ham Tilskyndelse til utrættelig Virksomhed for i alle Retninger og paa alle Punkter at trænge ud over Lære, Kundskab, Viden til Frugt i gudvelbehageligt Fromheds- og Sædelighedsliv. Hjælp i Kirkens Nødstand søger han først i den hellige Skrift, i dens frie og fyldige Brug, i Fordybelse og Indlevelse i dens Ord og Aand, dernæst i Udvidelse af det gejstlige Kald: til at lyse foran paa usminket og levende Tro's Grund som i Lære saa i Levnet, endelig ved Tilkaldelse af Lægstanden til at tage Del i kristeligt Samarbejde i Tro og Kjærlighed, i Kraft af det almindelige Præstedømme. Men det ægte kristelige Reformværk maatte møde Modstand hos en Gejstlighed, som i den strænge Haandhævelse af det ortodoxe Lærebegreb („den rene Lære“!) søgte og mente at have det fuld tilstrækkelige Værn imod al Synd og Brøst, det ufejlbare Middel til at fremme den kirkelige Sundheds- og Blomstringstilstand. Modstanden blev saa overvældende, at Spener veg tilbage

for Opgavens Storhed ved at indskrænke Virksomheden til mindre Kredse af Aandsbeslægtede: istedetfor den hele Kirkemenighed (ecclesia) traadte smaa Menighedsgrupper (ecclesiolæ). Men hermed ophørte Verden som Helhed at staa som Gjenstand for Kristi forløsende Kraft. Arbejdet blev ikke længere at tænde Gnisten i det døde Stof, men at gyde Olie i de allerede brændende Lamper[1]).

Denne Indsnævring af Kristendommens Forhold til Verden er Pietismens Svaghed, som i Tidens Løb er kommen altid mere tilsyne. Hvad der havde Del i det gjenfødte, kristelig nye Liv, skulde bære det positiveste Kristendoms-Præg. Saaledes maatte Periferien af det Kristelige, Skillelinjen imellem Kristeligt og Ikke-Kristeligt, drages mere og mere bestemt og skarpt, efter ren ydre Mærketegn. Ved et Dilemma: Enten-Eller fik ikkun Det Plads indenfor Cirkellinjen, der meldte sig som umiddelbar tjenestegjørende i Kristi Navn, som specifisk fromt og opbyggeligt; hvad der staar som Gjenstand for almindelig menneskelig Interesse, Alt, hvad der af Videnskab og Kunst bidrager til at uddanne og opløfte, forædle, forskjønne og forlyste Menneskesjæl og Menneskeliv, maatte lade sig vise ud over Tærskelen som vanhelligt. Men hvor forrykket er ikke her baade Kristendommens og Menneskets Stilling til Verden, hvor uforeneligt med Apostelordet (1 Tim. 4, 4):

---

[1]) Endnu i det 18de Hundredaar bleve Spener's Skrifter, ligesom Skrifter af Franke, Joh. Arndt o. F., betragtede i Sverrig som „mistænkte“ Bøger, der ikke turde forskrives uden Tilladelse af „Censor librorum“, hvem det paalaa at have Tilsyn med alle Boglader og Bogtrykkerier. En Del kuriøse Træk af det ældre kirkelige Livs Tilstand i Sverrig findes meddelte af E. W. Bergmann i „Bidrag till svenska Kyrkens Historia under förra århundradet“. 1873. (S. 45 ff.).

„Al Guds Skabning er god, og Intet forkasteligt, som modtages med Tak; thi det helliges ved Guds Ord og Bøn“! Kristendommen adler og indvier det Forgængelige som Guds gode Skabning, som Vidne om Skaberens Magt og Kjærlighed, og Kristendommen skal adle og indvie Menneskesjælen til at nyde det Gode uden at misbruge Nydelsen. Hvilken Modsætning imellem den evangeliske Verdensbetragtning, som i den uendelige Mangfoldighed af Anlæg og Evner, af Virksomheder og Udviklinger ser lige saa mange Muligheder og Lejligheder til ved Gjerning at lovprise, tilbede og tjene den himmelske Fader, — og den pietistiske, som, i ængstelig Omhu for at holde det ensformig Religiøse fast i Klang og ydre Form, lukker Sansen og sammensnører Sindet for den rige Fylde udenfor[1])!

Under en sær udpræget Skikkelse har en lignende Retning forsøgt at gjøre sig gjældende iblandt os. Thi en febrilsk Overspænding af det Kristelige fører til samme Resultat: den afskærer Tanken om Kristendommen som forløsende og helliggjørende Verdensmagt. Det

[1]) „Naar Gud, foruden Hænderne, hvormed Mennesket skal arbejde, og Samvittigheden, hvorefter han skal handle, ogsaa har skabt en tænkende Fornuft og en skabende Fantasi, skulle da disse Kræfter ligge brak og være bandlyste hos den Kristne? Tør en from Kristen ikke beundre Guds Skaberkraft ogsaa i Aandens Værksted og i Digtningens Gaver, hvormed han har villet benaade store Mænd? Naar Agerdyrkeren finder sig i den blaa Kornblomst og den røde Valmue i sin Kornmark, omendskjønt de ikke bringe Mel, fordi Gud ogsaa har skabt dem, — naar han kan opbygge sig ved Fuglen, som synger i Træet, omendskjønt den ikke fører Lé eller Plov, ihukommende Frelserens Ord: „Ser til Fuglene“ . . . skal da en Kristen, under sit Dagværks sure Møje, ikke nu og da turde kvæge sig ved Formen af en yndig Digtning, ved Klangen af en ædel Poesi?“ Gelzer's protest. Monatsbl. 1860. Marts S. 209.

første Skridt er at skrue Kristendommen ud af ethvert Forhold til den menneskelige Natur og til menneskelig Livslov: „Det Nye Testaments Kristendom er Lidelsernes Religion, Ofrelsens Religion, Forsagelse af denne Verden, idel Kval, Jammer, Elendighed, hvad der i allerhøjeste Grad mishager og oprører Mennesket. At tro er at bryde med Alt, hvad Mennesket naturlig elsker". Det næste Skridt angaar „Forholdet imellem det Nye Testaments Kristendom og Kristenhedens Kristendom". Forholdet skal ikke være en Afstand i Sandhed og Sandhedskraft, ikke en Ufuldendthed, en Forfejlelse eller Skjævhed paa et eller flere Punkter, men en fuldkommen Modsætning: „De ligne hinanden ikke mere, end Cirkelen ligner Firkanten". „Den officielle Kristendom" d. v. s. Kristendommen, som den er bleven og bliver forstaaet og forkyndt i Verden, — „er en Øjeforblindelse, et Sansebedrag, en Forfalskning, en Gavtyvestreg, et igjennem Aarhundredernes Løb afstedkommet Falsum, en igjennem Aarhundreder fortsat, af Millioner, uskyldigere eller skyldigt, øvet kristelig Kriminalhistorie". — Der bliver stillet „den Fordring til Gejstligheden: at den skal tage Skiltet ind som Sandhedsvidner, for ikke at forhindre Anbringelsen af den mindste Smule Sandhed i denne Verden," — til Menigheden: „at den skal afholde sig fra Gudsdyrkelsen som den nu er," — til Staten, som fylder Landet med fordærvet Kristendom: „at den, som det eneste Fornuftige, skal inddrage de tusinde Levebrød og gjøre al Kristendoms-Forkyndelse til privat Praxis".

Var der i disse — uophørlig gjentagne, fra én Side saa tankeløst beundrede og fra en anden Side begjærlig grebne og benyttede — Kierkegaardske Paradoxer

Andet og Mere end plump Karikatur af virkelige Forhold og Tilstande, saa maatte en følgerigtig Tankegang nødvendig søge Grunden til Elendigheden uden Maal og Grænse ikke i Verdslighedens Overmagt, men i Kristendommens Afmagt overfor Verden. Det er dog aabenbart, at, saafremt „det Nye Test.s Kristendom", efter at være traadt ind i Verdenslivet, i Berøring med menneskelige Sjæle, Familier og Slægter, er indtil den Grad bleven Offer for Misforstaaelse og Forfalskning, at den staar som ukjendelig i sit sande Væsen, saa kan den ikke være bestemt i Guds Visdomsraad til at skulle overvinde Verden. Og ligesaa aabenbart er det Selvmodsigende i den Tanke, at der skulde være Stridsmænd for Kristus at finde paa Jorden til at udkæmpe Verdenskampen, saafremt Fordringen fra Kristi Side gaar ud paa intet Mindre end Brud og Fornægtelse af selve Menneskenaturen. Det er en falsk Nimbus, hvormed Evangeliet omgives, naar det rives ud af den levende, forløsende og frelsebringende Forbindelse med Verden [1]).

Det kristelige Sandhedssprog har en anden Tone; det bevæger sig, — just fordi det søger intet uden Sandhed, — ikke i Paradoxier og Knaldeffekter. „Vor Kirke er langt fra at være ren; tværtimod, den er en konfus, forvirret, uordentlig Ting, og alle retskafne Sjæle, især deleshed Præsterne se med Vemod dens Forfald og store Uorden. Men dog er vor Kirke en sand Kirke; thi man skal ikke agte altfor meget paa Det, der endnu mangler ved

---

[1]) „Den kristelige Religion skal ikke tillukke sig for Verden, — hvorved den bliver ret egentlig inhuman, — men ægte humaniserende overvinde alt det Forfængelige, Verdsliggjørende i den". I. H. Fichte: Verm. Schr. II. 376. — Jvf. Martensen: Den kr. Ethik og den moderne Humanitet. (Kr. Ethik S. 59—67).

Menneskenes Skyld, men paa Guldet, der endnu stedse findes i den. Man skal ikke gribe Alt med for stor Begjærlighed, og ikke forglemme, hvilken Herlighed det er at samles med hverandre til fælles Bøn og Sang. Hvor fordærvet end Kirkens ydre Tilstand er, saa har man dog den at takke for Bevarelse af den hellige Skrift; uden denne vilde Historien om Kristus for længe siden være bleven en Fabel". Det er Ord — sunde Sandhedsord — af Joh. Alb. Bengel, Speners Efterfølger, „en Teolog af første Rang, hvis kjærnesunde, mandige Fromhed var lige langt fjærnet fra den senere Pietismes mørke Alvor og fra Herrnhutismens Blødhed og Følelsessalighed [1]).

[1]) Dorner's Gesch. d. protest. Theol. (N. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1867. S. 691).

III.

Kristentro og teologisk Videnskab.

I.

Kristendommen er fremstaaet midt i den jødiske og den hedenske Verden, og vi have et Apostelord, der sætter os levende ind i det Forhold, hvori den har været stillet til den dobbelte Omgivelse. „Jøderne, — siger Paulus, — forlange Tegn, og Grækerne hige efter Visdom“ (1 Kor. 1, 22).

„Jøderne forlange Tegn“. Det er den samme Fordring, som idelig og idelig er bleven gjort til Herren selv (Matth. 12, 38. 16, 1. Joh. 2, 18. 6, 30); og den vedblev, som vi se af de anførte Ord, at gjentages til hans Apostle. Nu manglede det vel ikke i Apostlenes Liv, saa lidt som det havde manglet i Herrens, paa en Tilfredsstillelse, beregnet paa dem, der trængte til historiske Bevisninger som Troens Støtter og maatte føres de første Skridt hen imod den ad Sansningens Vej. „Herren,“ hedder det, „stadfæstede Ordet ved medfølgende Tegn“ (Mark. 16, 20), „gav sin Naades Ord Vidnesbyrd, og lod Tegn og Undere ske ved Apostlenes Hænder“ (Apg. 14, 3); „Gud vidnede med dem baade ved Tegn og Undere og mangehaande

kraftige Gjerninger“ (Hebr. 2, 4). Men det var ikke Tegn, som vare tilstrækkelige til at gjøre det jødiske Sind Fyldest. Thi de underfulde Gjerninger fulgte her, som underordnede og tjenende, med det belærende og oplysende, det saarende og lægende Ord; der var ved dem forudsat en troende Stemning overfor Ordet, som forkyndtes; først hvor denne var tilstede, virkede de som Vidnesbyrd til Stadfæstelse. Men saaledes var det ikke ment fra Jødernes Side; de vilde, at Troen, — det Aandeligste i Mennesket, —,skulde blive tilført udenfra, skulde bygges og grundes paa sanselige Tegn. Dette er imod Naturens Orden, imod Grundlovene for det aandelige Liv. Derfor havde Herren vægret sig ved at gjøre Tegn, hvor han saa' Vantro for sig og maatte forudse Tegnets Misbrug (Matth. 13, 58. Mark. 6, 5), og derfor havde Jøderne „ikke troet paa ham, uagtet han havde gjort saamange Tegn for deres Øjne“ (Joh. 12, 37). Og saaledes stode ogsaa Apostlene, skjønt med „Aandens og Kraftens Bevisning“ (1 Kor. 2, 4), tidt magtløse overfor den jødiske Forstokkelse. Kristus var og blev „Jøderne en Forargelse“ (1 Kor. 1, 23).

„Og Grækerne hige efter Visdom“. — Nu var jo netop Kristus „Visdom fra Gud“ (1 Kor. 1, 30); Evangeliet er „Guds Visdom den hemmelighedsfulde, som var skjult, som Gud har forud beskikket før Verdens Begyndelse“ (1 Kor. 2, 7), og i det ere „alle Visdommens og Kundskabens Skatte skjulte“ (Kol. 2, 3). Men det var ikke i denne Skikkelse at Visdommen kunde gjøre den Tids Grækere Fyldest. Det staar for vort Øje som ikke usandsynligt, — dersom „Tidens Fylde“ efter den Eviges Raad kunde tænkes at være indtraadt fire hundrede Aar tidligere —, at Kristi Lære da vilde have fundet lettere

Indgang i den græske Verden, støttet ved den sokratiske Visdomssøgen, saa oprigtig og menneskelig sand, ved den platoniske Teologi, saa dyb og anelsesfuld. Men det var visne Skrantninger, hvortil det græske Blomstringsliv var indskrumpet i de nærmeste Tider før Kristus. Det var dels en sofistisk Knokkelbygning, hvor Liv og Sjæl var udblæst, hvor der rangledes med sammensankede hule Ordformer ved Hjælp af et kunstigt Forstandsmaskineri, anlagt paa at gjøre Sort til Hvidt og omvendt, — dels en lige indholdsløs og formløs Mystik, som sænkede sig i et bundløst Beskuelsesliv, uden at kunne bringe nogen sund og nærende Sandhedsfrugt frem af Dybet, og som ofte endte i trøstløse Tvivl. Hvorledes skulde den forfængelige Ordkunst, en Legemlighed uden Aand, eller Selvfortabelsen i et Taageliv uden Formens Bestemthed kunne forsone sig med Evangeliet, hvor det Dybeste er givet saa simpelt og i saa gribende Klarhed, hvor Mysteriet træder ud i historisk-beskuelige Livsskikkelser?[1]) Derfor skete det, som Herren havde sagt, at hans Ord forblev „skjult for de Vise og Forstandige“ (Luk. 10, 21); det blev „Grækerne en Daarskab“ (1 Kor. 1, 23), og Apostelen stiller Evangeliets Visdom i den skarpeste Modsætning til „denne Verdens Visdom“, til „menneskelig Visdoms overtalende Kunst og prægtige Ord“ (1 Kor. 2, 1. 4. 6).

---

[1]) „Man har sammenlignet den filosofiske Aands Forfald ved den græsk-romerske Filosofi med et gammelt Legeme, hvor Leddemodene efterhaanden tørre ind til Skind og Ben, idet Læresætningerne efterhaanden vare blevne til tørre Formler, døde Ord; medens den græsk-orientalske giver Billedet af en tiltagende Opløsning af alle faste Former, en ubestemt Gjæring, som et organisk Legemes ved Forraadnelse.“ C. Berg Om Plutarch (1857) S. 18.

Med saa vantrevne Skud, saa vilde Udløbere af Visdomstræet for Øje, og under den brydsomme Kamp med en sælsom Blanding af østerlandsk Filosofi og Jødedom (den saakaldte Gnosticisme), der fra anden Side truede Kristendommen, er det intet Under, naar Filosofien var ilde anset i den efterapostolske Tid. Apostelens Paamindelse: „Ser til, at ikke Nogen skal gjøre Eder til sit Bytte ved Filosofi og tomt Bedrag“ (Kol. 2, 8), blev tagen paa det Alvorligste til Hjærte af Kirkens Lærere. „Hvad Lighed er der imellem Filosofen og den Kristne, imellem en Discipel af Grækenland og af Himlen“? „Vi ville ikke nægte, at Filosoferne nu og da stemme med os; undertiden findes der ogsaa i Mørke Indgang og Udgang ved blindt Lykketræf. Men Filosoferne jage efter Sandheden, og forvanske den kun, og Kjætterierne indsmugles ved Filosofien“.[1]) I saadanne Ord, der lyde til os fra den kristne Oldtid, er Vidnesbyrdet givet om den Ugunst, hvormed det var almindeligt i visse Dele af Kirken, de vesterlandske, — Tertullian levede i Karthago, — at betragte Filosofien og dens Dyrkere.

Flytte vi os et Tusindaar og derover frem i Tiden, hen imod Kirkens Gjenfødelse ved Reformationen, finde vi ved et synderligt Omsving i Tingenes Gang, Sammenstødet fornyet imellem Kristendom og hellenisk Filosofi. Vi have allerede (S. 6—9) betragtet de særegne aandelige Forhold, der dannede sig i Evropa fra Slutningen af det 14de Hundredaar, som Følge af den overvældende Magt, hvormed de tyrkiske Vaaben

---

[1]) Tertullian (de anima c. 2. de præscript. hæret. c. 7). Jvf. Neander: Antignostikus, S. 67—68.

truede den græske Kejsertrone og den græske Kirke, indtil Konstantinopel i Midten af det femtende Hundredaar (1453) faldt i den kristne Arvefjendes Hænder. Grækenlands Lærde havde allerede tidligere, skræmmede ved Vaabenlarmen, søgt Fristed hinsides Havet i Italien; nu skete der Indvandringer massevis, og med dem fulgte græsk Sprog og Bogkundskab, Visdom og Kunst, — først til Italien, derfra lidt efter lidt over Alperne. Men, ligesom Muhameds Maane syntes at skulle tage Magten fra Korsets Tegn, saaledes syntes Plato at skulle fordunkle Kristus, og Platonismen blev Banneret, under hvilket en Hedenskabs-Magt i Lære og Liv rejste sig paa ny imod Kristendommen midt i dens Enemærker, ja i selve Midtpunktet af den synlige Kirke (se ovenf. S. 8). Erasmus beretter (i sin Dialog „Ciceronianus") om en Paaskeprædiken, holdt i Pavens Nærværelse, hvor „Romeren talte saa romersk og ciceroniansk, at Kristi Død ikke kom paa Tale", hvorimod Paven blev sammenlignet med Jupiter optimus maximus med den tredobbelte Lynstraale i sin almægtige Haand, og de romerske Helte og Heroer bleve stillede frem til andægtig Beskuelse. Laur. Valla, Domherre ved Laterankirken i Rom, er uden Tvivl den eneste af det femtende Hundredaars Humanister († 1465), som har værdiget at gjøre en Anvendelse af den græske Sprogkundskab paa det N. Testaments Skrifter. Men ogsaa hans „Bemærkninger" („Annotationes in N. T.") ere udelukkende sysselsatte med den sproglige Side, uden mindste synlige Interesse for Indholdet.

Her, saavelsom i Kirkens første Tider, var det imidlertid en Visdomslære af hedensk Udspring; naar Kristendommen og den mødtes, kunde det ved nærmere Udvikling

ikke være andet, end at der maatte udvikle sig et Fjendtligheds-Forhold. Men i de tidligere forangaaede Slægter har en religiøs Spekulation af kristelig Byrd indtaget en Hovedplads i den kirkelige Litteraturhistorie, — ikke alene fremvoxet i kristelig Bund og Grund, men i det nøjeste Forhold til Kristendom og Kirke: den skolastiske Filosofi, som igjennem tre Hundredaar (fra Midten af det 11te indtil Midten af det 14de) forkyndtes fra Lærestolene i Paris, Oxford og flere af den evropæiske Videnskabeligheds Hovedsæder. Vel er det ogsaa her Aristoteles og Plato, fra hvem det hele Apparat af Begrebsformer og Regler for Bevisførelsens Kunst er hentet. Men Grundforudsætningen, som stod uanfægtet selv for den dristigste Spekulation, er den: at Sandheden er given med fuld og usvigelig Vished i det kirkelige System. Formaalet med de dristige Tankebygninger, hvis kunstfulde Struktur man har sammenlignet med de gotiske Katedralers, er intet andet end at godtgjøre den uimodsigelige Fornuftighed af den kirkelige Tro'slære, og de skolastiske Lærere have til enhver Tid erklæret sig rede til at underkaste deres Arbejde Kirkens ufejlbare Dom. Men hvorledes lyder vel Kirkens Stemme igjennem Reformatorernes Mund om denne Kristendomsfilosofi? I mange Punkter, der stode som dogmatiske Stridsæmner imellem Pavekirken og den evangeliske Forkyndelse, følger det vistnok af sig selv, at Skolastikerne, som den romerske Kirkes Ordførere og lydige Sønner, maatte have denne Stemme imod sig; men, hvor Reformationen lod Kirkens Dogmatik staa urørt, endog i det Væsentlige gik sammen med den, kunde man vente just fra denne Side at finde nogen Paaskjønnelse af Tankens selvstændige, skarpe Brug til Begrundelse af Tro's-

lærens Indhold. Men det er som en Gjenlyd af Kirkefædrenes Klagemaal over Hedenskabets Sofistik, naar vi hos Luther finde Pariseruniversitetet („Sorbonne") benævnet som „alle Vildfarelsers og Kjætteriers Moder", — „Grammatikere, Dialektikere, Rhetorer, Filosofer" betegnede som „Forfalskere af den hellige Skrift" —, „Sofisternes Visdom som et dødt, ufrugtbart, unyttigt Rør, der giver sig ud for et Scepter",[1]) — eller naar Melanchthon udbryder: „Hvad have de skolastiske Teologer udrettet saamange Hundredaar igjennem? Mon de ikke ere blevne til Daarer i deres Grublerier, idet de ikke komme videre end til Snak om tomme Ord? Og deres Daarlighed kunde endda taales, dersom ikke de taabelige Disputationer havde stillet os Evangeliet og Kristi Velgjerninger i Skygge",[2]) — eller naar Calvin ivrer imod dem, der „ikke arbejde paa Andet end at indvikle og indspinde Skriftens Enfoldhed i uendelig Strid og mere end sofistisk Kiv, saa at, dersom Fædrene rejste sig af Gravene og hørte denne Stridskunst, som bliver kaldt spekulativ Teologi, vilde de intet tro mindre, end at der handledes om Gud".[3]) Vistnok er det langt fra, at vi tør søge en retfærdig Dom i Ytringer som disse. Der er her en øjensynlig Sammenblanding af den senere Skolastiks Udartning i alle Smaaligheder og Smagløsheder af formalistisk, spidsfindig Dialektik, og den tidligere Spekulations storartede, af lige religiøs og videnskabelig Interesse udgaaede, Bestræbelse efter at tilvejebringe en Udsoning af Tro og Viden; men det viser i alle Tilfælde den Misstem-

---

[1]) Walchs' Udg. X. 1396. XXII. 369. IV. 1778.

[2]) Indledningen til M.'s „loci communes".

[3]) Dedikationen til Kong Frants 1 af „institutio theol. chr."

ning, hvormed Kirkens Mænd, det evangeliske Kirkelivs Gjenfødere, have betragtet den Stilling, hvori Filosofien har sat sig til Aabenbaringstroen.

Der møder os endelig en sammenhængende Række af filosofiske Systemer, som have afløst hverandre fra den sidste Del af det forrige Hundredaar, og ogsaa disse komme os i Møde paa selve Kirkens Enemærker. Thi de store Personligheder, som have givet disse Systemer deres Navn: Kant, Fichte, Schelling, Hegel, staa ikke blot alle med mere eller mindre kristeligt Indsegl, paavirkede af de kristelige Ideers Aand; men Kristendommen er her dragen inden Spekulationens Omraade, for at søge Forholdet bestemt imellem Aabenbaring og Fornuft, eller vel endog, — saaledes som Opgaven senest er stillet, — med det udtrykkelige Formaal: ad Begrebsvejen at godtgiøre det kristelige Læreindhold som den absolute Sandhed, ved at begribeliggjøre det for den spekulative Tanke. Ogsaa her har det Samme gjentaget sig: det venskabeligste, understøttende og tjenende Forhold er efterhaanden gaaet over til et spændt, fra dette til et fjendtligt. Det har nemlig ikke længe kunnet forblive skjult, at det i Virkeligheden ikke var Aabenbaringsordet men det spekulative System, der indtog den første Plads, at der under den tilsyneladende ydmyg-tjenende Skikkelse udøvedes Trykket af en uindskrænket Herskers Magt. I Systemet vare Resultaterne forud givne, hvortil Aabenbaringsordets Behandling skulde og maatte føre. Og Følgen heraf kunde kun blive dette: at det ejendommelig Kristelige paa intet Punkt kom til sin fulde, naturlige Ret. For det positive Aabenbaringsindhold, den hellige Historie, hvor overnaturlige Kjendsgjerninger danne Udgangspunktet for

Forsoning og Frelse, viste der sig ingen Plads eller Brug i Systemet. Valget blev altsaa imellem en uforbeholden Vragen og Tilsidesættelse eller en — mindre iøjnefaldende og stødende, men ikke mindre dybt indgribende — Omtydning eller Opløsning af det Historiske som Indklædning for et ideelt Indhold. Der dannede sig saaledes en Modsætning af Troende og Vidende. Hvad der for Hine er levende historisk Virkelighed og Indvielse til en ny Livshistorie med Menneskenes Forløsning og Gjenfødelse til Formaal, gjælder for Disse kun som virkeligt i ideel Betydning; det Virkelige løser sig, set med Aandens opladte Øje, ud fra den historiske Billedform. Det maatte paa dette Punkt blive mere og mere klart, at Aabenbaringens Navn kun betegnede det smidige Stof i den dialektiske Tusindkunstners Haand. Teologien maatte ikke alene, paa Aabenbaringens Vegne, vise denne Haand tilbage, men den blev snart tilbøjelig til i den forrige Forbundne kun at se en underfundig og farlig Modstander; og Spekulationen synes fra sin Side ligesom at søge Skadesløsholdelse for den længe selvpaalagte Tvang: at have skullet mægle imellem Aabenbaringslæren og den rene Tanke, ved nu at optræde som Kristendommens heftigste Anklager. Bitrere og hadefuldere kan en anti-kristelig Stemning ikke udtale sig, end det er sket ved de forskjellige Udløbere af den nyhegelske Skole.

Saaledes synes det samme Billede at komme os imøde fra alle Tidsrum i Kirkens Historie: fra Oldtid, Midalder og Nutid: — Billedet af et Fjendtligheds-Forhold imellem kristelig Tro og videnskabelig Tænkning over Troens Indhold. Skulde den fromme Troende da ikke være i sin gode Ret, naar han slaar Kors for sig

ved den teologiske Videnskabs Navn, idet han ved den maa tænke sig noget af det Væsen, den Kristne bør forsage? Og lærer ikke Kirkens Historie at betragte det som Betingelse for, at den kristelige Lære kan blive bevaret ren og pur, at enhver Indflydelse af religiøs Granskning holdes ude fra de hellige Enemærker?

Dette er Resultatet, hvori Mange tage Fodfæste som uimodsigelig grundfast: „Hvo, som vil holde fast ved Troen, give Afkald paa Videnskaben!" Men, — for at vi her indtil Videre skulle blive staaende ved den historiske Betragtning, — Kirkebilledet, hvoraf hist enkelte Træk ere blevne fremdragne, har en anden Side, der ogsaa maa kjendes.

II.

Gjentage vi vor Gang igjennem de samme, nys berørte Tidspunkter fra Evangelier og Apostelbreve som Udgangspunkt, da have vi — overfor Advarselen imod „Kundskaben, der opblæser", imod „denne Verdens Visdom, som Gud har gjort til Daarlighed" (1 Kor. 1, 20. 8, 1): — Ordet om „Lyset, som er i Mennesket", „Sansen til at skjelne mellem Godt og Ondt" (Luk. 11, 36. Hebr. 5, 14), — overfor Anprisningen af „de Enfoldige" fremfor „de Vise og Forstandige" (Luk. 10, 21): — Opfordringen til „at forstaa Sandheden, for at Sandheden kan gjøre Mennesket frit" (Joh. 8, 32), Nedbedelse af „Visdoms- og Aabenbarelses-Aand og Forstandens oplyste Øjne" (Efes. 1, 17). Og Kirkens Oldtid har, overfor saadanne Ordførere, som i den græske Visdomslære ikke have set Andet end Vildfarelsernes Vugge og Kjætteriernes Amme, andre, vel saa berettigede, Mærkesmænd, som fra højere Stade og med friere

Blik udtale Forundring over dem, der „sky den græske Filosofi, ligesom Børn ere bange for Masker“. De hilse i de filosofiske Skoler før Kristus Aabenbarings-Glimt af Sandheden, Forbud for den fulde Sandhedsaabenbarelse, som Morgenstjærnen bebuder Solens Komme: — „Filosofien er det guddommelige Forsyns Værk, en guddommelig Gave til Grækerne“; — „ligesom Prædikenen nu kommer til sin Tid, saaledes blev Loven og Profeterne til sin Tid givet til Barbarerne, og Filosofien til Grækerne, som vænnede Ørene til Prædikenen“: — „Guds førstefødte Søn er alt det Skabtes Lærer; han har oplært Verden fra dens første Begyndelse paa mangfoldig Art og Maade, og derfra har den sande Filosofi sit Udspring[1])“. I denne fælles guddommelige Kilde har Overensstemmelsen i saamange Dele af Læren om Gud og de guddommelige Ting imellem Evangeliet og den græske Filosofi sin Grund: „Man skulde mene, at de Kristne vare Filosofer, eller at de gamle Filosofer havde været Kristne“.[2]) I Særdeleshed er Plato Gjenstand for en beundrende Vurdering, — „den eneste af alle Grækere, som har berørt Sandhedens For-

---

[1]) Clem. Alex. Strom. I. p. 278—79. VI. p. 655. 687. 644. (ed. Colon 1688). — Hvor mærkelig stemmer ikke hermed den nyeste Religionsfilosofi! „Dersom Kristendommen ikke har noget Positivt tilfælles med Hedenskabet, saa falder Historien i to Halvdele, som staa uden al Berøring udenfor hinanden; al Kontinuitet, al Sammenhæng i Historien bliver afbrudt, og Kristendommen staar ikke som det Evige, der maa være tilstede i Alt, ogsaa i Hedenskabet; Kristendommen kommer til at staa som tilværende kun fra en vis Tid af. Men dette er en Nedsættelse af Kristendommen. En Religion, som ikke er til igjennem alle Tider, kan ikke være den sande.“ Schelling: Philosophie d. Offenb. II. 77—78.

[2]) Minuc. Felix: Octav. 20.

gaard".[1]) Naar der ytres Formodning om, at „de ypperste af Filosoferne have tillistet sig de bedste af deres Lærdomme fra os" (d. v. s. fra græske Oversættelser af det Gamle Testament, som de antoges at have havt Lejlighed til at kjende i Ægypten), saa bliver Plato ligefrem benævnet som en „fra Hebræerne, fra Moses udgaaet Filosof, en attisk talende Moses[2])." Alexandria var Hovedsædet for den senere græske Aandsdannelse og Videnskabelighed; den blev derefter Hjemsted for en blomstrende kristelig Skole, som forestodes af Clemens, Origenes o. A. Det er her, at denne Betragtning af Kristendommens Forhold til den græske Oldtidsvisdom blev holdt fast, og det er ogsaa kun her, at der kan paavises det første Skridt til Grundlægning af en kristelig Tro'svidenskab: „Erkjendelsen (Gnosis) er troende"; den hviler paa Tro, som er „Sjælens faste Stilling angaaende Det, som er", — „saa nødvendig til Erkjendelsen, som Aandedrættet er til at leve i denne Verden". Men Erkjendelsen er „en paalidelig og fast Bevisning af Det, der er modtaget ved Tro", „Sjælens fuldbragte Beskuelse af det Værende". „Den erkjendende Tro bliver til ved en guddommelig Følge af Slutninger"[3]). Man søgte her ved Aandens Gjerning at gjendrive dem, der paastode: „at en Kristen hverken skulde befatte sig med Filosofi eller Dialektik eller Kjendskab til Naturen, men holde sig til den blotte, nøgne Tro, — som om man, uden at have ydet Vinstokken nogen Pleje, strax vilde plukke Druer af den[4])."

---

[1]) Euseb: Præp. evang. XIII. 14.
[2]) Clem. Alex.: Strom. I p. 274—342.
[3]) Sammest. II. 365. 378. IV. 530. VI. 649. VII. 782.
[4]) Sammest. I p. 291.

Vi stige herfra ned til Reformationens Tidsalder. Ogsaa her — ved Tiden til en Gjenfødelse af Kirken — kan der med Føje tales om en Tidens Fylde, der maatte oppebies. Det store Værk maatte forberedes ved Forløbere, maatte fremhjælpes ved en Forbindelse af Verdensbegivenheder, i hvis Sammenføjning vi se den styrende Forsyns-Finger. Vi kunne vanskelig tænke os Reformationsværkets sejrrige Fremgang, dersom ikke Bogtrykkerpressen havde gjort Sandhedsordet til det bevingede, flyvende Ord, og dermed givet et Vaaben og Værge, mod hvilket den pavelige Bandstraale tabte sin Kraft[1]). Men ikke mindre vanskelig lader denne Fremgang sig tænke uden Gjenoplivelsen af græsk Filosofi og de dermed forbundne humanistiske Studier, som ved Erasmus fra Rotterdam fremfor Alle bleve forplantede til det vestlige Evropa[2]). „Ingen har vidst,“ skriver Luther[3]), „hvorfor Gud lod Sprogene komme herhid, førend man nu ser, at det er sket for Evangeliets Skyld, som han derefter har villet aabenbare, og saaledes opvække og forstyrre Antikristens Regimente; derfor har han ogsaa givet Grækenland til Tyrkerne, for at Grækerne skulde blive forjagede og adspredte, at de skulde bringe det græske Sprog ud, og blive Begyndelsen til at lære ogsaa andre Sprog med.“ Uden dette vilde Luther ikke have kunnet give Bibelen oversat og ud-

---

[1]) Sorbonnen bevægede Frants 1 til at udstede Forbud (13 Januar 1535) imod Udøvelse af Bogtrykkerkunsten; men allerede den 26de Februar s. A. blev Forbudet taget tilbage.

[2]) „Gud har givet Erasmus besynderlig høje Gaver fremfor nogen Anden i Lære og Kunster, Talefærdighed, i Latin og Græsk, i at skrive og tale.“ Luther. Walch XVIII. S. 2051.

[3]) Walch X. S. 546.

lagt i Folkets Hænder, Melanchthon vilde ikke have samlet Kredse af Ynglinge og Mænd om sin Lærestol i Wittenberg, hvor han efter Luthers Ord „vækker Iver for det græske Sprog hos alle Teologer“ [1]). Derfor viser Luther atter og atter hen til Sprogene, som „Skeden, hvori Aandens Kniv findes“; — „lade vi Sprogene fare, saa ville vi miste Evangeliet“ [2]). Den samme Luther, der i stærke Ord udtaler sig om Farligheden af den grublende Fornuft, naar den falder ind paa de guddommelige Ting og erklærer Alt, hvad den udleder og slutter for falsk og vildfarende, erkjender: at „Fornuften ogsaa tjener Troen derved, at den eftertænker Tingene, naar den er oplyst, og dømmer og styrer Tankerne efter Guds Ord“. Han erklærer: at „de fare storlig vild, som mene, at Filosofi og Kundskab til Naturen ikke skulde være Teologien til Gavn“ [3]); og Melanchthon advarer imod „den daarlige Mening, som ikke sætter Fromheden i Andet end i Foragt for alle skjønne Videnskaber, al gammel Lærdom;“ — „ve dem, der gaa til den hellige Skrift uden Hjælp af andre Kunster og Videnskaber! De komme mig for som Folk, der ville flyve uden Vinger.“ [4]) Men det var ikke ved den forøgede og udvidede Kundskab alene, at Studiet af Plato og Aristoteles banede Vej for Reformationen, men ogsaa og især ved den hele Indvirkning, intellektuel og sædelig, paa det aandelige Liv. Man kunde ikke for Alvor sysle med de ædle Aandsfrugter fra Oldtidens Frihedsliv uden at vækkes af Selvfor-

---

[1]) Luthers Breve. de Wette. I. S. 135.

[2]) Walch. X. S. 548.

[3]) Walch. XXI. 762. XXII. 269.

[4]) Corpus reformatorum. I. p. 593—94.

nedrelsens Dvale under Præsteværdens Tryk til Bevidsthed om Samvittighedens og Selvtænkningens ufortabelige Frihed og Ret; og med denne Bevidsthed fulgte ikke alene Trang til aandelig Meddelelse, men ogsaa Evne til at prøve og dømme, til at tilegne sig det Nye med Indsigt og Besindighed, uden at lade sig rive hen til lidenskabelig Yderlighed. Hvortil den stærke Opvækkelse, den glødende Tro'snidkjærhed, uden Indsigt og human Dannelse og uden Agtelse for Kundskabens Vejledning, fører under religiøs bevægede Forhold, skulde kun altfor snart blive vitterligt ved Gjendøberne og de med dem beslægtede Sekter: — Reformationens skumle Vrængbillede, den religiøse Fanatisme i al dens Raahed, Vildhed og Hovmodighed.

Og endelig, — overfor den Anke og Klage, der i vore Dage rejser sig saa heftigt og saa berettiget som nogensinde over Tænkningens Overgreb paa Aabenbaringens Enemærker, dens Forgribelse paa den kristelige Tro's Helligdom, — skulde det vel kunne glemmes, hvad Kristendom og Kirke skylder den Aandsgjerning, det alvorsfulde Arbejde, der herfra er udgaaet? Vel er den menneskelige Glemsomhed stor, — ikke mindst hvad de aandelige Frugter angaar. Næppe er en Opdagelse gjort, et nyt Enemærke erobret, en Sandhed godtgjort og sikret, førend Alt bliver betragtet som selvforstaaeligt, som givet af sig selv; letsindigt gaas der hen over den Anstrængelse af Kræfter og Mod, det har kostet, den Kamp og Fare, der har maattet gjennemgaas, førend det Vundne har kunnet blive uomstridt Ejendom. Men det bør ikke glemmes, lige saa lidt som det kan overses, hvor mange og hvor stærke Modstandere Kristendommen og Kristentroen har tilfælles med enhver høj og

ædel Filosofi, og hvor ofte denne har staaet i fælles Kamp imod disse Fjender Side om Side med Evangeliet. Imod den rene, strænge Sædeligheds- og Frihedslære (hos Kant og Fichte) er den opsminkede, forføriske Nydelses-Lære bleven brudt, i den mystisk-poetiske Natur- og Aands-Filosofi (hos Schelling) har Materialismen i alle sine Udvæxter havt sin grundigste Modstander, i Tænkningens Energi, den logiske Metodes strænge Konsekvents (hos Hegel) er det gode Vaaben givet imod alt famlende, løstsværmende Uvæsen paa Tankens Enemærker. Og ligesaa lidt bør de glemmes eller kunne de overses, de aandelige Frigjørelser, Udvidelser, Berigelser, der, udgaaede fra den granskende Tankes Hjemsteder, ere komne det kristelige Tro'sliv til Gode. Hvormange grundløse, men ved Fordom og Overtro rodfæstede Forestillinger have ikke maattet vige, opskræmmede fra deres Skjulesteder ved Filosofiens Lys og forfulgte Skridt for Skridt! Hvormange Aand og Hjærte udvidende Synskredse ere ikke aabnede ved dette Lys, hvormange Sandhedserkjendelser haandhævede og hjemlede til ufortabelig Eje for Menneskelivet![1])

---

[1]) „Imellem Materialisme og Avtoritetstro," siger Weisse, „bestaar der et Valgslægtskab, som grunder sig paa aandelige Dispositioner, paa den fælles Beskaffenhed af den Forstandsdannelse, hvoraf begge fremgaa. Hvad Bogstavet er for den teologiske Avtoritetstro, det er Materien for Materialismen. Materialismen har altid været afmægtig i saadanne Tider, hvor en levende Tro og den med en saadan Tro forbundne Gransken efter Sandhed har raadet mere end den blotte Avtoritetstro. Hvor derimod Avtoritetstroen stræbte at besegle sit Herredømme derved, at den spærrede alle Adgange til teologisk og filosofisk Viden, der springer Materialismen strax frem som Dobbeltgænger, og tumler sig med saa meget større Dristighed, som den uskadelige Modstander jo netop har paataget sig at be-

Saadanne Mindesmærker om tilvundet reelt Udbytte vil ethvert af de Systemer, der betegne de store Punkter i Tankelivets Historie, efterlade sig, naar det har afsluttet sin Bane. Men af endnu større Betydning end Frugterne, der saaledes bestemt kunne paavises i det Enkelte, er den aandelige Virksomhed i sig selv: — denne Virksomhed, hvor Aanden med sin samlede Krafts Anstrængelse arbejder i sit Væsens Inderste for at efterspore Tankens Veje, aflytte Selverfaringen dens lønlige Røster, og ved dem at føres ud over sig selv til Tilværelsens højeste og sidste Grund. Det er ikke muligt at betragte disse Tankeværker uden at gribes af Ærefrygt for Aanden, som i dem har fuldført den strængeste, af forholdsvis Faa forstaaede og paaskjønnede, Gjerning, — af Ærefrygt for den rene, uegennyttige Interesse for Sandhed, det høje Mod til at binde an med Livets store Gaader, optage Kampen med Slendrian og Tvivl eller grundmuret Fordom og Forstokkelse, for den trøstige Fremadstræben ad Tænkningens lige Vej, uden Sky for truende Konsekventser, den overbevisningstro Faststaaen imod Sædvanens og Avtoritetens Magtsprog. Systemet selv kommer ikke udenfor de afsluttede Enemærker af en mere eller mindre talrig Discipelkreds, og dets Dage ere talte, efter hvilke et andet System skal indtage dets Sted og føre det gjældende Ord; men, hvad der ikke kan udmaales eller efterregnes, er den velgjørende Indvirkning, som fra ethvert saadant aandeligt Værksted udgaar paa Livet igjennem mangfoldig Filtrering, ad usporlige Veje og i ubestemmelig Udstrækning, til at skærpe

---

fri den fra de langt farligere Fjender, der true den fra den levende Tro's og den med denne forbundne Videnskabs Lejr."

Sansen for det Sande og Rette og Forpligtelsen at søge med Alvor og haandhæve det Fundne med Overbevisningens Selvstændighed, til at styrke Agtelsen for ædruelig, følgerigtig Tænkning, og dermed styrke Evnen til at prøve Aanderne og gribe Løgn og Tant under de bedragerske Forklædninger [1]).

III.

Det er ikke tilfældigt, naar den nyere Tids filosofiske Virksomhed falder, med enkelt Undtagelse, indenfor den protestantiske Kirkegrænse. Det er umuligt, at Tankespirerne skulle kunne finde trivelig Væxt i den Jordbund, hvis Skjød frembringer fuldfærdige Tro'sedikter, kunne udvikle sig til Modenhed i den samme Atmosfære, hvori den kirkelige Avtoritet bestemmer Tanken dens Maal og Grænse. Dersom nu og da en Religionsfilosofi forvilder sig ind paa den romerske Kirkes Enemærker, falder den paa hvert Punkt ind under den skarpeste Censur. Georg Hermes, teologisk Universitetslærer i München og Bonn († 1831), Frants Baader (i München) og Anton Günther (i Wien), alle Tre af katolsk Tro'sbekjendelse, have arbejdet paa at spiritualisere deres Kirkes Læresystem ad filosoferende Vej; den Førstnævnte blev Stifter af en egen Skole, især i Rhinegnene og i Schlesien. Men Herme-

---

[1]) Det er disse Sandheder, der ere lagte paa Hjærte i Göthe's mefistofeliske Vers:

„Verachte nur Vernunft und Wissenschaft,
Des Menschen allerhöchste Kraft!
Lass nur in Blend- und Zauberwerken
Dich von dem Lügengeist bestärken!
So hab' ich dich schon unbedingt.“

sianismen er i Aaret 1835 bleven fordømt af den romerske Stol som „førende bort fra den kongelige Vej, som den hele Tradition og de hellige Fædre have anlagt i Udvikling og Hævdelse af Tro'ssandhederne, som indeholdende falske, dumdristige, besnærende Lærdomme, der lede til Skepticisme og Indifferentisme og grænse til Kjætteri“ [1]). Den Güntherske Filosofi har havt samme Skæbne (i Juni 1857): den wienske Filosofs Skrifter ere blevne fordømte og opførte i Fortegnelsen over forbudte Bøger [2]). Den Baader'ske er endnu stedse under inkvisitorisk Undersøgelse. Alt dette er i fuldkommen Orden; Katolicismen er sig vel bevidst, hvor farlig en Fjende den vilde opklække i sit Skjød, dersom den forsømte itide at kvæle, hvad der rører sig af Drift til Granskning paa egen Haand. Men for Protestantismen varsler det ikke gode Dage, naar Stemningen mod det frie Tænkningsarbejde i Religionssager ikke er synderlig forskjellig fra den, der raader i den romerske Kirkelejr. Thi saa vist som det er, at den religiøse Tro hverken har sin Moder eller sin Amme i Videnskaben, saa vist er det, at Troen ikke kan undvære Videnskaben som Skjold og Værge. Kun den troende Videnskab kan hele de Saar, som den irreligiøse Viden har slaaet.

---

[1]) Hermesianerne have taget deres Tilflugt til Distinktionen — bekjendt fra de jansenistiske Stridigheders Historie — imellem den pavelige Ufejlbarhed angaaende Rettroenheds-Spørgsmaalet og det historiske Spørgsmaal: om den fordømte Lære i den Betydning, hvori den er fordømt, virkelig findes i de censurerede Skrifter. Men denne Appel er bleven afvist ved et paveligt Breve (af 1838), med Henvisning til den engang fældede Dom. H. Schmid: Den tysk-katolske Kirkes Historie fra Midten af det attende Hundredaar til Nutiden (N. Tidsskrift f. udenl. teol. Litt. 1874.)

[2]) S. Evang. Ugeskr. 1857 S. 227.

Der gives Tidspunkter, da der indtræder et mærkeligt Omslag fra filosofisk Entusiasme til filosofisk Afslappelse, ja til bestemt Afsmag for enhver Granskning over Sandhedens Væsen og Grund, som søger dybere, end det synes nødvendigt for Livets umiddelbare Behov. Naar man under det filosofiske Regimente kan have havt at lide under en overvættes Selvtillid, under den Fordringsfuldhed, hvormed Spekulationen, uden at ville lade nogen Trang, nogen Forudsætning, nogen Skranke gjælde, meldte sig som den ubedragelige Fører til Løsning af alle Tilværelsens Gaader, saa vil der, efter en saadan Omslagstid, som Modstykke indtræde sygelig Mistro til Tankens Evne, til egen Prøvelse og Overbevisning, til det frit Tænkte og frit Udtalte. En lungesvag Slægt føler sig angreben ved den renere, friere Luftstrømning, medens den finder sig vel i de Luftlag, der udklækkes af stillestaaende Vande. Der vil til saadanne Tider være Villighed til at give sig ind under hvilketsomhelst Ledebaand af det Overleverede, det Vedtagne, af de for Øjeblikket gjældende Stikord; det Ufrie, Uselvstændige, Det, som snarere giver Gjenlyd af fremmed Klang end egen, ejendommelig Tone, vil finde Tiden belejlig, Jordbunden bekvem. Naar man dengang maatte se Fornuftkritiken paa Højsædet stævne for sin Dom ogsaa, hvad der hører ind under et andet eller et højere Forum, saa vil der nu indtræde en Tugtløshedens Periode, — gunstig for alskens ufuldkomne Tankefostere, løse Paastande, letfærdige Slutningsspring. Og, naar der dengang klagedes over Tryk og Tvang af en logisk Metodisme, som anlagde sin stive Model paa Alt, hvad der skulde have Ret til at gjælde som Sandt, saa vil der nu være Fare for, at de vilde Strømme skulle gjennembryde

enhver Dæmning. Regelløs Fantasering vil træde i den lovbundne Tænknings Sted; man vil kunne opleve at se de fordomsfuldeste Forestillinger, de sælsomste Affødninger af Overtro og Sindsophidselse, der tro'des bandlyste for stedse, i den taagede Dunstkreds mylre frem af Krogene paa ny som lyssky Natfugle og drive deres Væsen i uanfægtet Ro. De religiøse Enemærker ere under saadanne aandelige Klimaforandringer ikke de mindst udsatte. Thi netop her har Overleveringens Avtoritet lettere end andetsteds ved at klæde sig i en mystisk imponerende Skikkelse, og netop her udøver det ydre Skin, Forvexling af Aand og Bogstav, Væsen og Form, Virkelighed og Skyggebillede en særegen skuffende Magt.

Den nyeste Erfaring paa vor egen Kirkegrund afgiver her en advarende Paamindelse; thi den Retning, der har havt umiskjendeligt Greb paa at virke Vækkelser og Rørelser af religiøst Liv, lægger til samme Tid an paa at holde dette Liv paa det laveste Trin. Den grundtvigianske Selvberømmelse for Aand og for Frihed gaar sammen med aandløs og trælsom Fastklæben ved Ord og Bogstav; den grundtvigianske Tro's-Vækkelse stiller sig ligegyldig for Renheden af Troens Indhold. Kritikens sigtende og rensende Element af enhver Art og under enhver Form: historisk, filologisk, filosofisk er den derfor kun en fordærvelig Udvæxt, og for alvorlige Studier, teologisk Lærdom, videnskabelig Skriftfortolkning har den for det Meste kun haanlige Betegnelser tilrede. Teologer, — om Navnet tør bruges her, — af denne Skole turde maaske snarest lade sig tale tilrette ved Stemmer fra den romerske Kirke. „Ve Teologien og ve dens Dyrkere“, siger Döl-

linger[1]), „dersom den, som en nervesvag Kvinde, vil afspærre sig imod ethvert frisk Lufttræk af Granskningen, dersom den vil tilbagevise ethvert historisk Resultat, der falder den — og ej engang den, men Teologerne — som en altfor stærk Spise, der ikke passer dens svagelige Konstitution!“.

Det er tilvisse et betænkeligt Tidstegn, naar Paastande om det Overflødige og Unyttige af teologisk Videnskabelighed finde Indgang i selve den teologiske Verden og der fæste Rod; og det nævnte enkelte Fænomen faar derved især Betydning, at det stemmer vel med en almindelig Svækkelse af den videnskabelige Interesse, — et Omslag, der ikke kan blive uden mærkelig Indvirkning paa Teologiens Stilling. Næppe har Spekulationens Forherligelse nogensinde tidligere naaet et Højdepunkt som i Tiaarene fra henimod 1820 til henimod 1840. Det var kun et mat Gjenskin af Glansen, der naa'de op til de nordiske Lande; men i Tyskland var Hegelianismen raadende med en virkelig terroristisk Magt. Ikke alene herskede et logisk Rettroenheds-System, skematiseret og formuleret, i Skolerne med forkjætrende Strænghed; ikke alene maatte alle Videnskabsfag, enhver videnskabelig Undersøgelse lade sig presse ind i den justerede Ramme for at erholde det uundværlige Stempel, som ofte traadte istedetfor Kundskab til den historiske eller empiriske Virkelighed; men der var Stater i Tyskland af første Rang, hvor den hegelske Tro'sbekjendelse var slagen Vej til udvortes Anseelse og indflydelsesrig Stilling. En saa unaturlig Ophøjelse, et saa specifisk Hovmod kunde kun være Forbud paa Fald, og

[1]) „Die Universitäten sonst und jetzt“. 1867. S. 40.

meget forskjellige Interesser forenede sig for at gjøre Faldet ret dybt og grundigt. Ikke blot var Enhver tilrede for at slaa sig til Ridder paa den faldne, nys overmægtige og overmodige Kæmpe; men den aandelige Afmattelse, der blev Overspændingens naturlige Eftervirkning, søgte en ønskelig Besmykkelse for Matheden ved at tage Rollen som Anklager imod den uhildede, frie og modige Sandhedsundersøgelse, ved at iklæde sig en systematisk Sky for den strænge, af historiske Forudsætninger og Overleveringer uafhængige Prøvelse, Udvikling, Begrundelse ad Tankens Vej. De kirkelige Ordførere ere ikke blevne de sidste til at følge Strømmen, — om ikke til størst Ulempe for Kirken selv, for kristelig Videnskab og kristeligt Liv, derom vil Eftertiden dømme, og det maa haabes: ingen fjærntliggende Eftertid [1]).

---

[1]) I det protestantiske Tyskland, hvor de aandelige Livssvingninger ere stærkere end hos os, men hvorfra disse med Lethed forplante sig til de aandelig beslægtede Folk, høres ofte Udtalelse af Mishaab og Bekymring i denne Retning. „Hvad der“ — (Gelzer's protest. Monatsbl. 1858 Sept.) — „giver Omslaget, som er indtraadt efter den politiske Krisis 1848—50 paa Skolens og Kirkens Enemærker det karakteristiske Præg, er den fuldkomne Desorientering i Protestantismens Dannelsesgang og i dens højeste Formaal . . . . Man maa, hvor nødig det end sker, tilstaa, at det ikke gaar ud paa noget Ringere, end planmæssig at prisgive ja nedtræde de store Formaal, for hvilke Leibnitz og Spener, Lessing og Herder, Fichte og Schleiermacher have kæmpet og lidt. Saa hurtig afløste én Fanatisme den anden; saa hurtig fulgte en Restaurations-Svimmel paa en Revolutions-Svimmel. Naar den saakaldte „unge Skole“ nylig havde brudt med al Fortid for at virkeliggjøre sine Idealer paa Skyer, saa mente dens Antipoder først da at have brudt fuldstændig med Revolutionen, naar de udslettede Resultaterne af de sidste Hundredaar af Historien. — Den umaadelige Alvor ved Sagen er at søge deri, at vor hele Lærestand, den religiøse saavelsom den videnskabelige, paa alle

IV.

Der kan være Tvivl, om det snarest maa betragtes som Nedspænding, Tanke-Afmattelse hos Slægten eller som Ytring af en vis forfængelig Passion for det Paradoxe, — der ikke sjældent bliver forvexlet med det Geniale, — naar den Paastand nuomtide finder Tilslutning hos Mange: at Tro og Viden skal staa som to modsatte Poler i Menneskets aandelige Væsen og Væren, mellem hvilke der ikke skal gives nogen tænkelig Forbindelse.

En Stemning af Fortvivlelse, hvor Menneskeaanden er ligesom ifærd med at opgive sig selv, maa allerede siges at være anslaaet i de S. Kierkegaard'ske Orakelsprog

---

Trin fra Universitetet indtil Folkeskolen, trues med indre Fordærvelse, dersom de voldsomme Experimenter vedvare længe endnu. Det vilde være indre Fordærvelse af Lærestanden, dersom ved Tvang udenfra, ved Hykleri indenfra, Ærefrygt for Samvittigheden, Tro paa Sandhed og Længsel efter den, det strænge Arbejde for dens Skyld skulde slukkes i Sjælen, og en lav Haandværks- og Partiaand skulde mere og mere kvæle Sjælens højere Drifter. En saadan Fordærvelse vilde med Nødvendighed føre til indre Opløsning eller til voldsomt Brud. Og det mangler allerede nu ikke paa truende Symptomer; thi de Kyndige vide, hvor dyb Kløften er, der spalter Lærestanden i dens Indre til alle Sider, og paa hvor farlig en Maade en altid voxende Mistro gjør hele store Klasser i Folket aldeles fremmede for den religiøse Lærestand." — „Hvo som mener Kristendommen det godt, maa fremfor Alt give Frygten Afsked, — thi ikke Troen, men Vantroen er frygtagtig, — Frygten for Videnskab og Kritik. Ingen frygte for, at en Kritik, som traf vore Dogmer, ogsaa skulde træffe Kristus selv og Evangeliet med, — træffe vor kristelige, vor evangeliske Tro og Fromhed!" R. Rothe. Nippold's Biogr. II. S. 488.

om Troen som „den lidenskabelige Fastholden af det for Tanken Absurde", om „det absolute Paradox, som udgjør Kristendommens Midtpunkt, og som saaledes tro's i Kraft af det Absurde". Men „den Kierkegaardske Troende existerer, ligesom den stoiske Vise, ingensteds, og kan ikke existere, fordi en Tro, som kun tror det Umulige, er selv væsentlig en Umulighed, og véd sig selv som saadan"[1]). Paradoxien er derfor bøjet om i andet Spor af R. Nielsen: „Tro og Viden ere absolut uensartede Principer"; og „netop paa Grund af den absolute Uensartethed kan Tro og Viden forenes i samme Bevidsthed". Kun da nemlig, naar det bliver ret erkjendt og slaaet fast: at, hvad der er Sandhed i Troen, er Usandhed i Videnskaben, og omvendt: hvad der er Sandhed i Videnskaben, er Usandhed i Troen, skal Muligheden være der til en Løsning. Thi Modsætningen opstaar kun derved, at enten det, der efter sin Natur kun kan være Gjenstand for Tro, bliver draget ind under Viden og Videnskab, som om det skulde og kunde udgrundes, begrundes og begribes, eller at Troen fra sin Side overskrider Grænsen, begynder at prøve og mestre det videnskabelige Naturbegreb efter sit Begreb om Underet. Naar altsaa Tro og videnskabelig Forskning blive holdte hver paa sine Enemærker, vil ethvert Sammenstød være forebygget.

Men der behøves kun et ret alvorligt Tankeforsøg med denne Tohed af Individet som tænkende og som troende Jeg, for at komme til Bevidsthed om den — ikke sælsomme, men aldeles unaturlige og selvmodsigende Stilling, hvori en saadan menneskelig Dobbeltgænger vil befinde sig.

---

[1]) M. J. Monrad: En Episode o. s. v. S. 195.

Trænger han til den Styrke og Trøst, som Troen alene giver, saa skal han kunde finde den i Det, han som tænkende erkjender som fuldkommen grundløst, ja som stridende mod øjensynlig Sandhed, Opspind af den groveste Overtro eller den vildeste Indbildning. Og derimod skal en Tankebygning kunne staa for Mennesket med Præg af uomstødelig Sandhed, som det samme Menneske, overflyttet paa Troens Standpunkt, maa fordømme som Foster af ugudelig Fornægtelse. Det tænkende Jeg vil endogsaa, ved at tage enkelte Dele af Tro'sindholdet eller enkelte Træk af den hellige Historie for sig, kunne finde uskyldigt Behag i at benytte det historiske Udtryk, hvori det Aandelige er symboliseret, til at stille Indholdet i ret latterligt Lys; — thi hvor glimrende en Stadfæstelse ligger ikke netop deri af Teorien om den aandelige Dualisme! hvor slaaende Bevis for, hvad der kommer ud af at ville bringe Det, som er Gjenstand for Tro, i Berøring med den kritiske Tanke![1])

---

[1]) Tanken kan f. Ex. forlyste sig ved Parallelisering af Fortællingen om Bileams Aseninde, hvor „en umælende Dyresjæl i et Nu bliver omskabt til en fornuftig, selvbevidst, mælende Sjæl, altsaa til et ganske andet Væsen, og dog, trods Omskabelsen, det samme Væsen", — eller Fortællingen om Paradis, hvor Adam og Eva, „virkelige og naturlige Mennesker, plukke og spise Frugter af et overnaturligt Træ" (Kundskabens Træ), hvor „Rovdyr, kjødædende og bloddrikkende Dyr, ikke gaa paa Rov, — en rund Firkant", — med Evangelieberetningen om Kristi Opstandelse, hvor „et mirakuløst Væsen foretager sig en saa naturlig Handling som at spise et Stykke af en stegt Fisk og af en Honningkage, paa samme Maade som det i Troen maa tænkes, at Jehova har spist virkelig Tykmælk og virkeligt Kalvekjød hos Abraham i Mamre Lund". Saaledes R. Nielsen („Om Hindringer og Betingelser for det aandelige Liv i Nutiden". 1868. S. 157—165). Tonen vil maaske findes smagløs og frivol; men naturligvis kun ifølge Misforstaaelse! Hvad der i det ene, — Tankens, — Moment bliver haanet og udlét, skal i det næste, — Troens, — kunne staa som højst opbyggeligt!

Men hvad der ved dette Experiment er bevist, er intet Andet end dette: at „den, der vil absolut adskille Tro og Viden, som Aanden nødvendig sammenføjer, bidrager til at udpuste Aandens Lys af dem begge, og forvandle dem fra Betingelse til Hindringer for det aandelige Liv“ [1]).

Det personlige Menneskevæsen skal efter denne Teori staa overfor sig selv som et dobbelt Jeg, med lige sikker og lige berettiget Fortrøstning til sin Tro's Gyldighed og Forvisning om sin Videns Sandhed, og derhos med fuld Bevidsthed om Uforligeligheden af Troens og Tænkningens Indhold, — med saa klar og fuld Bevidsthed om de to væsensforskjellige Helheder i det ene Personlighedsliv, at det troende Jeg kan, i Stedet for at forarges, opbygges ved det tænkende Jeg's raillerende Vittigheder over det Hellige.

Der kan ved Hjælp af Skoleterminologien, — „Katedrenes Zigeunersprog“ har en humoristisk Forfatter benævnet den, — bydes Menneskene Meget paa Aandens Enemærker, og ligesom det er lettere at spørge end give Svar paa Spørgsmaal, saaledes kan det være lettere for den, som lægger an paa at spekulere i det Absurde, at stille Teorier op end for Kritiken at godtgjøre deres Uholdbarhed. Men der gives dog Teorier og Paastande, som gjøre saa voldsomt Brud paa det menneskelige Bevidst-

---

[1]) M. J. Monrad: Anf. Skr. S. 68—69. S. 202: „Den, som paa det allerstærkeste forfægter Troens og Videns absolute Uensartethed og vil fixere deres skilte, ligegyldige Koexistents, vil indirekte netop virke til, at deres nødvendige Sammenhæng bliver aabenbar. Man skulde tro, at han ved daarende Ord vil dysse Tiden end dybere i sin aandløse Sikkerhed; men denne Dyssen er saa klartlydende og højrøstet, at den snarere vil tilsidst vække den Slumrende.“

hedsliv, at der er ligesaa lidt Grund til Bekymring for, at de skulle slaa Rod i menneskelige Sjæle, som — efter Gøthe's Ord — for at Træerne skulle voxe op og ind i Himlen [1]).

Vi skulle her lade Kritiken søge sit Fodfæste i Kristi Aabenbaring. Hviler den kristelige Tro paa Sandhed, saa kan det vejledende Lys til at klare Spørgsmaalet om Forholdet imellem Tro og Tænkning ikke søges der forgjæves. Hvorledes altsaa staar den absolute Paradoxi (Mysteriet — det Absurde) overfor den hellige Skrift og Kristus-Aabenbaringens Kjendsgjerning?

Al Aabenbaringstro, saaledes ogsaa den kristelige, hviler paa en dobbelt Forudsætning: fra Menneskets Side Uformuenhed, Afmagt, Hjælpeløshed, hvor det gjælder at komme i sandt og levende Forhold til Gud, — fra Guds Side faderlig Omhu for at drage Menneskene til sig i dette Forhold; hvorved der da atter er forudsat i den menneskelige Natur et tilsvarende Anlæg, en Drift og Evne til at lade sig drage af den guddommelige Naade. Men Kristendommen staar for vor Tro ikke som Led i Rækken af de Aabenbaringsformer, hvorved det guddomme-

---

[1]) Den herhen hørende Skriftvexel vil bevare sin Plads i den danske Litteratur: R. Nielsen: Om teoret. og prakt. Erkjendelse (Nord. Univ. Tidsskr. 1866). Om den gode Vilje. 1867. Om Hindringer og Betingelser for det aandelige Liv i Nutiden. 1868. H. Martensen: Om Tro og Viden. 1867. G. Brandes: Om Dualismen i vor nyeste Filosofi. 1866. S. Heegaard: R. Nielsens Lære om Tro og Viden. 1867. H. Brøchner: Problemet om Tro og Viden. 1868. F. L. Zeuthen: Om Tro og Viden. 1866. Tolv Sætninger. 1867. M. J. Monrad: Episode under Forhandlingerne om Tro og Viden. Kristiania. 1869.

lige Forsyn er kommet de vildfarende, famlende Menneskeslægter imøde. „Efterat Gud fordum har talet mange Gange og paa mange Maader til Fædrene ved Profeterne, har han i disse sidste Dage talet til os ved Sønnen", den Enbaarne, som er „Afglans af hans Herlighed, Aftryk af hans Væsen". (Hebr. 1, 1. 3.) Ved Kristi Sendelse er „den hemmelighedsfulde Guds-Visdom, som har været skjult i Gud fra Verdens Begyndelse, fortiet i evige Tider, bleven aabenbaret ifølge en evig Beslutning" (Rom. 16, 25. 1 Kor. 2, 7. Efes. 3, 9. Kol. 1, 26.) Hans Ord er „det evige Livs Ord", som „ikke skal forgaa", og „har Kraft til Salighed for hver den, som tror" (Joh. 6, 68. Matth. 24, 35. Rom. 1, 16.) Hans Værk er „evig Forløsning" (Hebr. 9, 12.), hans „Rige urokkeligt" (Hebr. 12, 28.), hans „Herlighed som den Enbaarnes fra Faderen" (Joh. 1, 14.), som skal være Gjenstand for al Skabningens Tilbedelse (Fil. 2, 10) og blive kundbar ved Underlæggelse af alle hans Fjender under hans Fødder (1 Kor. 15, 25).

Saaledes staar Kristus for den Troende som Gudsaabenbaringens Afslutter og Fuldender. Kristus har ikke Sandhed og Lys, Naade, Fred og Forsoning for et eller andet Folkeslag, men for al Verden; han staar i Frelser- og Forløser-Forhold ikke til denne eller hin enkelte Side af det menneskelige Væsen, men til det hele Menneske. Thi paa alle Punkter, i alle Retninger trænger Mennesket til Forløsning, Udfrielse ved Guds Naades Kraft: i Tankens, Følelsens, Viljelivets Verden, fra de mange, paa forskjellig Vis omtaagende og blændende, besnærende og forlokkende, voldtagende og trælbindende Magter. Kristus er Verdens Lys, — og Lyset er livskabende, oplivende i det Aandelige som i det Legemlige ved

at oplyse og opvarme. Kristus staar ikke for os som en frygtindjagende Myndighed, der kræver stum og blind Underkastelse, ikke som Lovgiveren, truende og skræmmende til Lydighed. Hos Kristus, der kalder de Mødige og Besværede til sig, er Sjælepræget og Livspræget forbarmende Kjærlighed, miskundelig Gavmildhed (ligesom hos Faderen) overfor dem, der ere Intet og have Intet i og ved sig selv, ere trængende til Alt fra Naadens Kilde.

Et gjensidigt Forhold er saaledes tilstede imellem Kristus, den aandelige Giver, og Menneskene som aandelig Modtagende. Men dette Forhold vilde være afskaaret, Guds-Aabenbaringen, Meddelelsen angaaende Guds Faderligheds Forhold til Verden vilde ikke være kommen til Udførelse, den frie Adgang til Faderens Naade vilde ikke være aabnet ved Sønnen (Rom. 5, 2.), dersom enten Mennesket stod overfor det guddommelige Lys med blændet Øje, uden Evne til at opfange og samle dets Straaler, overfor den aabenbarede Visdom og Naade uden Mulighed af aandelig Forstaaelse og Tilegnelse, eller dersom det Guddommelige var givet i Kristendommen som aldeles uafsløret Mysterium, fra ingen Side tilgængeligt for Menneskets søgende Aand. Men har ikke enhver Kristen her Svaret i den hellige Skrift? Vel „bor Gud i et Lys, hvortil Ingen kan komme“, og „hvad der er i Gud, véd Ingen uden Guds Aand“ (1 Tim. 6, 16. 1 Kor. 2, 11.); men „os har Gud aabenbaret det ved sin Aand, som ransager alle Ting, ogsaa Guds Dybder“ (1 Kor. 2, 10); „Ingen kjender, hvo Faderen er, uden Sønnen og den, hvem Sønnen vil aabenbare det“ (Luk. 10, 22.), og „hvo som har set mig“, siger Kristus, „har set Faderen“ (Joh. 12, 45. 14, 9). Og det, der har skullet aabenbares for at berede Oprejsning og

Støtte for Mennesket i Liv og Død, er ikke indhyllet i mørkt og tvivlsomt Gaadesprog, er heller ikke givet i „menneskelig Visdoms tillærte Ord“ (1 Kor. 2, 13.); det er udtalt som klare Tanker i simpel Tale; Lignelser ere hentede til Oplysning og Vejledning fra de synlige Ting og fra menneskelige Forhold. Alt er gjort for at bringe det Usynlige og Evige nær hen til Menneskets Tanke, beregnet paa at lette og sikre Forstaaelse og Anvendelse paa Livet. Derfor kunde Kristus gaa i Rette med dem, der „seende ikke se, hørende ikke høre eller forstaa“ (Matth. 13, 13).

Man vil indvende: hvad der menes med Skriftens Ord, er troende Opfattelse, praktisk Tilegnelse, som ikke skal eller kan erhverves ad Tænkningens Vej, som tværtimod er grundforskjellig fra egentlig Erkjendelse. Og her staa vi da ved et Hovedspørgsmaal: Er det overhovedet muligt at stille Tænkning og Tro udenfor, skarpt imod hinanden? — ogsaa her gjælder Melanchthons Ord (i Apologien, om Retfærdiggjørelsen): at „disse Sjælstilstande ikke i Virkeligheden kunne løses fra hinanden, saaledes som de i Skolerne slides fra hinanden ved ørkesløse Tanker.“

Naar Tvivlesygen drives til det Yderste, bliver der ingen Vished tilbage, som gaar ud over Mennesket selv. Det eneste Visse bliver da: at Jeget modtager Indtryk, bearbejder Tanker ved Sammenknytning og Slutning, lægger Planer, beslutter og sætter Viljen i Bevægelse; men, om der er en Virkelighed udenfor Jeget, hvorfra Indtrykkene stamme, som svarer til Forestillinger og Tanker, virkelige Formaal, som kunne tilstræbes af Viljen, — derom staar Tvivlen uløst tilbage. Naar saadan Tvivl ikke faar Magt over Menneskets Sind, naar Sansernes Vid-

nesbyrd tages for gyldigt om Tingene udenfor, naar den tankefaste Bygning opføres, Viljeskraften anstrænges i Tankelivets Tjeneste, i fuld Forvisning om Arbejdets Gyldighed og Værd: da er en Tro, — om end ubevidst —, Forudsætning og Grundlag for Sansning, Tænkning og Viljesliv, — den Tro: at Væren og Tænkning er Udstraaling fra samme Enhedspunkt, at den menneskelige Sansnings-, Tænknings- og Viljesevne og Gjenstanden for samme, den synlige og usynlige Verden, har Udspring i samme skabende og opholdende Almagtsvilje. Uden denne Tro vilde Menneskelivet være uafbrudt Gøglerværk, tomt Selvbedrag, Syslen med indholdstomme Drømme og Indbildninger.[1]) — Og atter: saa lidt som menneskelig Tænkning, Erkjendelse, Viden kan være uden Troens Grund, saa vist er der en tænkende Virksomhed, en Erkjendelse, som er udadskillelig fra Troen. I og med den religiøse Tro er det Oversanselige, Guddommelige givet som Gjenstand; al kristelig Tro er Fortrøstning til guddommelig Frelsesforanstaltning som Kjendsgjerning. Men hvorledes skal der kunne gives nogen Tro uden Eftertænkning — den være nok saa dæmrende, nok saa begrænset — over Troens At og Hvorledes? Det troende Jeg maa som troende blive sig selv klar over, hvad han har i sin Tro, paa hvad Grund hans Tro hviler, hvorfor han maa tro saaledes, ikke kan tro anderledes, og i Kraft af Troens Beskaffenhed maa gjøre og lade dette, ikke det Modsatte. I al virkelig, oprigtig Tro er denne Spire til indadvendt Beskuelse og Tænkning tilstede; den hører saa

---

[1]) „Troen er Videns første Forudsætning og Betingelse, som den sidste kun i midlertidig Abstraktion eller Distraktion kan tabe af Syne“. M. J. Monrad, anf. Skr. S. 237.

nødvendig til Troens eget Liv, at den udfoldes jævnsides med hvert Udviklingsskridt af Troen i Menneskets Indre. Det bekjendte Ord af en kristelig Tænker fra Midalderen (Anselm): „Jeg tror for at forstaa“ — d. e. Forstaaelse, Indsigt, Erkjendelse, Viden er ikke det Første, men den hviler paa Tro og har Troen til Forudsætning —, har sit Modstykke, sin Udfyldning i et andet Ord fra samme Tidsalder (Abælard): „Jeg forstaar for at tro“, d. e. Troen fører ad Tænkningens Vej til Selvforstaaelse, og bliver da først Menneskets sikre, selvbevidste Ejendom. Saalænge som man bliver staaende alene ved den første Sætning, bliver der intet Skjelnemærke mellem Sandt og Falsk i Troen, mellem kristelig Tro og de æventyrligste Vrængbilleder af Overtro.

Saa meget er da sikkert og uimodsigeligt: at en Religionsfilosofi, der først stiller Tænkning og Tro i Modsætning til hinanden som ubetinget uensartede, og dernæst viser hen til det menneskelige Jeg som Foreningspunkt, hvor paa éngang den tro'sfjendtlige Tænkning og den tankefjendtlige Tro skal kunne huses og hyldes, — fraskriver sig Navn af kristelig Filosofi. Den adskiller, hvad Gud i Aabenbaringsordet har forenet.

V.

Men, indrømmet en Forbindelse mellem Tro og Tænkning som baade naturlig og nødvendig — er da denne Eftertænkning over Troens, her navnlig den kristne Tro's Væsen og Indhold, Grund og Virkning af den Art, at den kan føre til en Tro'slære, til en Behandling af Tro'sind-

holdet, som med nogen Sandhed skal kunne bære Navn af videnskabelig?

Det er ikke blot et Flertal af enfoldig Fromme, der nu som altid ser med lidet gunstige Øjne til Videnskaben, som om den var Troens underfundige Fjende. Troens Værd og Kraft, — hedder det, — beror ikke paa Samstemning, Følgerigtighed af dens Indhold, men paa dens Urokkelighed, Inderlighed og Varme. Men al videnskabelig Behandling er kritisk, — efter Aristoteles: *ἀρχὴ τῆς σοφίας ἀπιστία*. Hverken Tro'ssætninger eller historiske Beretninger, som udgjøre Underlag for den kristelige Tro, lader den gjælde uden Prøvelse og Sigtning. Herved bliver der kastet Tvivl og Uro ind i Sjælen, og ved mangen Indsigelse og Indvending vil der blive mere eller mindre dunkle Punkter tilbage. Saaledes bliver den Tro'sfaste gjort vaklende, det tro'svillige Sind taber sin Frejdighed og Spændkraft, — til Bevis for, at Troen bør lades urørt, staa som et noli me tangere overfor Videnskabskritiken. Fra det modsatte Synspunkt, — ikke i Troens, men i Videnskabens Interesse, — lyder den samme Røst fra den anden Lejr. Videnskaben lader sig ikke nøje med noget Mindre end Vished, — Det, som kan vides; men Viden opnaa's kun angaaende Gjenstande, der staa ens for Alle, støttede paa Grunde, der have Gyldighed for Alle, forudsat alene Besiddelsen af et vist Dannelsestrin, en vis Kundskabsgrad. Om forudfattet Mening, om Stemning for eller imod er der her ikke Spørgsmaal. Hvor ganske anderledes staar ikke Teologien, den kristelige Teologi og Tro'slære! Den hviler paa en Historie. Allerede Beretningerne, der skulle være Borgen for dette Historiske, — hvor mangen Tvivl lade de ikke tilbage angaaende Ægthed

og Paalidelighed! og selve Kjendsgjerningerne, der berettes, og Læren, som er knyttet dertil, — i hvor mange Punkter er der ikke her Uklarhed og Usikkerhed, for ikke at tale derom, at der her vises over i det Underfuldes Region, der for Videnskaben kun staar som en Fabel- eller Myteverden!

En Appel staar dog aaben for den ilde medhandlede Teologi til de Kristnes højeste Ret: den hellige Skrift. „Vente vi end ikke i den hellige Skrifts Sprogbrug ved metodologiske Spørgsmaal som dette nogen filosofisk Korrekthed, saa staar det dog uimodsigelig fast, at en skarp Adskillelse af Tro og Viden ligesaa lidt er i vor Herres Aand som i hans Apostles.... Forgjæves vilde man vente Tilslutning af Jesus eller et af hans første Vidner paa Aandens Omraade til Paastanden: tror man noget, saa véd man det ikke“ [1]).

Skriften advarer vistnok imod „den falskelig benævnede Erkjendelse“, som behager sig i „vanhellige, tomme Røster og Modsætninger“ og „fører vild angaaende Troen“ (1 Tim. 6, 20). Den bliver betegnet som „verdslig Visdom“, som den, der „rejser sig imod Guds Erkjendelse“, istedetfor at give sig ind under Kristus (1 Kor. 1, 20—21. 2 Kor. 10, 5), og virker hovmodig Selvophøjelse, hvor Kjærligheden sættes tilside (1 Kor. 8, 1). Men den samme Apostel, fra hvem vi have disse advarende Ord, har selv givet den første Anvisning til en kristelig Tro'slære. Apostelen er gjennemtrængt af Bevidsthed om, at „Guds Domme ere uudgrundelige, hans Veje usporlige“ for den menneskelige

---

[1]) v. Oosterzee. „Den kristelige Teologi — Videnskab om Troen“ (N. Tidsskr. o. s. v. 1876. S. 134.)

Tanke (Rom. 11, 33). Men, saa vist som „Mysteriet, der gjemmer alle Visdommens og Erkjendelsens Skatte“, er ved Kristus bragt til Jorden (Kol. 2, 3), saa vist vil Gud ogsaa forlene „Visdoms- og Aabenbarelses-Aand i hans Erkjendelse“ (Efes. 1, 17), „Visdoms- og Erkjendelses-Tale ved Aanden“ (1 Kor. 12, 8); og det er i Kraft af denne Aabenbarelses Aand, at Paulus tyder og tolker „Guds hemmelighedsfulde Visdom“, „for at den vidunderlige Guds-Visdom, Kristi uudgrundelige Rigdom maa blive kjendt for Alle, for at vi skulle vide og kjende Det, som er givet os af Gud“ (1 Kor. 2, 7—12. Efes. 3, 8—10). I den paulinske Granskning om den menneskelige Natursyndighed og dens Forhold til Loven, om Forholdet imellem Tro og Naade, imellem Guds Almagtsvilje og den menneskelige Selvbestemmelse, om Frelsesværkets Betingelser og dets Fuldendelse har den hele kristelige Fremtidsteologi sit Udgangspunkt og sit Forbillede.

Men den kristelige Teologi, saaledes som den har sin Grund og sin Berettigelse i Gudsaabenbaringen ved Kristus, tør ikke forvexles med den spekulative Teologi. Denne Forvexling bærer for en stor Del Skylden for den Dom, som nutildags udslynges med ringe Betænksomhed og Billighed mod Teologien i det Hele.

„At begribe Gud er umuligt for det skabte Tankevæsen, men at naa med Tanken op til Gud er en stor Salighed“. Det er en af Midalderens navnkundige Granskere[1]), der aflægger den ydmyge Bekjendelse, og den ovenfor antydede Adskillelse kan ikke udtrykkes bedre, end det sker ved dette simple Ord.

---

[1]) Thomas fra Aquino († 1274). I. 12. 7.

Den spekulative Teologi vil begribe Gud, d. v. s. den gjør Paastand paa at kunne ved Tanken omfatte det uendelige Væsen, gjennemskue dets inderste Dybde, udmaale, udgrunde og bestemme dets Fuldkommenhed. Thi den spekulative Teologi gaar ud fra den Forudsætning: at Menneskets Viden om Gud er Et med Guds Viden af sig selv, — naar Tænkningen, frigjort fra ethvert Hensyn, enhver forudfattet Mening, forfølger Begrebets normale, ufejlbare Spor. Men det bliver i alle Tilfælde — kun mere eller mindre tilsløret — et sælsomt Forhold, der danner sig imellem en saa selvtillidsfuld Teologi og den historiske Aabenbaring. Vistnok — en vis Benyttelse af den hellige Skrift behøver ikke at være udelukket; den kan endogsaa, — ligesom det er Tilfældet med den romersk-katolske Dogmatik, — mangen Gang være ret velkommen, — men kun ifølge et Pietets-, et Anstands-Hensyn. Den rette Sandheds-Kilde og Sandheds-Hjemmel har denne Teologi i det rene Begreb, den rene Tænkelære (Teologi — „Teo-Logik"), ligesom den romersk-katolske Teologi i den ufejlbare Kirkes Orakel. Man kan derfor ikke fortænke den spekulative Teologi deri, om den tager det let med Skriftens Vidnesbyrd; — de kunne ofte være den mere besværende end fremmende, aldeles ligesom Romerkirkens Dogmatik. Fra sit Højsæde tiltror den sig at kunne med fuld Sikkerhed klare alle Dunkelheder, løse alle Problemer, overhovedet at kunne gaa langt ud over Skriften. Det skal være den absolute Tankes Fortrin: at kunne ikke blot erkjende Sandheden, men at kunne føre Bevis for Nødvendigheden af det Sande, altsaa ogsaa af den guddommelige Visdoms Raad, af Aabenbaringens Indhold. Dette Arbejde fører uformærket dybere og dybere ind i dristige

Tankeslyngninger, højere og højere op paa svimlende Højder, hvor den religiøse Tro ikke følger med, fordi den savner baade Grund til Fodfæste og Næring for sine Fornødenheder.

Thi en Teologi, som har sin Grund ikke udenfor, men i det guddommelige Aabenbaringsord, vil først og fremmest være betænkt paa at begrænse sig. Uden Tanke om at ville „begribe“ Gud, er den nøjet med „Saligheden at naa med Tanken op til Gud“. Saa vist som det er — efter en gammel Kirkelærers (Hilarius's) Ord — at „det, som skal forstaas angaaende Gud, maa læres af Gud“, saa vist bliver det det højeste Formaal for den kristelige Tro'slære: at søge Forstaaelse af Ordet, der er givet ovenfra, ved at fordybe sig i dets fulde Sammenhæng og Helhed, give sig hen til Skriften for dér at søge Sandhed til Frelse. Saaledes vil Tro'slæren ikke blot være Lære om Troens Indhold, men ogsaa Lære af Tro, grundet i Sjælens Tro'sforhold; og den vil da tillige være Lære til Tro, tjene til Troens og Tro'slivets Bestyrkelse og Værn[1]).

Hvorvidt en saadan Teologi, som erkjender sin Trang til at ledes ved Aabenbaringens Lys, og som ikke attraar mere end at føre det ovenfra Givne hen imod den menneskelige Tanke for at gjøre det tilegneligt og frugtbart for Tro og Levnet, tør gjøre Krav paa Navn af videnskabelig, derom kan der jo visselig rejses Tvivl. Benævnelsen „Videnskab“ har en vis Elasticitet. Hvad kan vel Mennesket, naar Alt kommer til Alt, siges med Sandhed at vide udenfor Det, der er givet i og med det menneskelige Jeg:

[1]) „Den menneskelige Videns Virkning hestaar i at ydmyge, ikke i at vække Forstandens Stolthed og Forfængelighed“. Bunsen (Leben III. S. 562).

de almindelige Grundlove og Grundformer for Sansning, og Tænkning, hvis Modsatte kun kan antages ved logisk Selvmodsigelse? Naar disse Grundlove føres ud over den formelle Logik, Talforholdene føres ud over den rene Matematik, føres ind paa det virkelige Liv, paa Gjenstande udenfor Jeget, saa staa vi midt inde i den udenfor Jeget tilværende, for Jeget fremmede Verden. Men der tales dog om Naturvidenskaber, hvor der bliver sluttet ifølge Iagttagelser, mere eller mindre sikre og fuldstændige, ifølge Analogier, mere eller mindre træffende, fra Naturvirkninger til Naturkræfter og Love, efter hvilke Kræfterne virke. Der tales om historiske Videnskaber, hvor Opgaven er at benytte Rækker af Overleveringer angaaende ydre Forhold, Begivenheder og Idrætter til at tyde det indre usynlige Liv, det hele Spil af Tanker og Planer, Viljesmomenter og Lidenskaber, der sætter Livet udenfor i den mangfoldig vexlende Bevægelse. Naar Ingen her tager Forargelse af Videnskabens Navn, efter hvilken Talebrug skal da Granskningen over den højeste Virkelighed, — som „Mennesket bliver ikke alene ansporet ved sig selv til at søge, men ligesom vejledet af Gud til at finde“ [1]), — have forbrudt sin Ret til Videnskabens Navn? „Saa lidt som den empiriske Naturvidenskab skal fortrænges ved Spekulationen, saa lidt taber Teologien sine ejendommelige Enemærker af det historisk Givne og sin Ret til selvstændig Undersøgelse af samme overfor en fremtidig Religionsfilosofi; thi det tilkommer den, som enhver empirisk og tillige rationel Videnskab, at undersøge, hvad der er det virkelig Objektive i dette Givne“ [2]).

---

[1]) Calvin: Inst. rel. chr. I. 2.
[2]) J. H. Fichte: Verm. Schriften 1869. I. S. 296.

Men, hvorledes det nu end forholder sig hermed, — saa meget er sikkert: at Troen staar baade holdningsløs og værgeløs, saa længe som Det, der bliver troet, ikke er bragt i levende og inderligt Forhold til den Troende, saa længe som han ikke véd at gjøre sig selv Rede for, hvad han tror, hvorfor han ikke kan andet end tro, hvorledes han har Lys og Liv i sin Tro. Og skulde det være tænkeligt, at den kristelige Granskning, — som indtil denne Dag er gaaet under Navn af videnskabelig, — skulde, som uberettiget og betydningsløs, blive trængt ud af den aandelige Dannelses Kreds, saa vil den empiriske Viden, der bliver tilbage, synke mere og mere hen i materialistisk Plathed. Og skulde det, som Følge af denne Tankegang, komme dertil, at videnskabelig teologisk Fordannelse blev agtet unyttig for dem, der bestemme sig til den præstelige Embedsgjerning, at Menighedslivet skulde for Fremtiden blive givet til Pris for Ledere uden Kundskab til Fortiden, uden Indsigt i Nutidens aandelige Tarv og Krav: da betænke man vel, hvor Vantroens og Overtroens, Partisygens og Fanatismens Smitte skal kunne finde aandelige Læger, som kunne findes deres Kald voxne! Simpel „Barnetro“ vil her ikke være tilstrækkelig, saa lidt som blot og bar „Folkelighed“.

I et nylig udkommet Skrift („Tankeretninger i den nyere Tid“. Kristiania 1874) har Prof. M. J. Monrad udviklet med dialektisk Skarpsindighed: „at der er en lettere Overgang, end man i Almindelighed aner, fra den

kierkegaardske spekulationsfjendske Tro til den tro'sforladte Spekulation, der lader Paradoxet være Paradox og saaledes sætter det ganske ud af Betragtning" (S. 90). Nemlig: „Troen, der skal gribe og fastholde Paradoxet, bliver derved selv et Paradox; — den er egentlig ikke andet end Troens i det Endeløse fortsatte negative Dialektik; den bliver sygelig, en sand Selvfortærelse. Konsekvent vil naturligvis den resultatløse Spænding opløse sig selv og blive umulig. Thi det Objekt, der skal anspænde, Paradoxet nemlig, opløser sig. Objektet er intet Objekt; det er tilsidst kun et Fantom, et pædagogisk Middel for at bevirke den subjektive Anstrængelse. Men, saasnart Subjektet bliver sig dette bevidst, ophører dette Quasi-Objekts spændende Kraft. I det Øjeblik Troen bliver sig bevidst, at den kun sætter sig en umulig Opgave, for ligesom at narre sig selv til en i det Uendelige fortsat Anstrængelse, vil den naturligvis helst lade Anstrængelsen fare, og paa en eller anden Maade slaa sig til Ro. Det skulde da være, om den kunde finde, at Anstrængelsen i sig selv, — denne Aandens formelle Bevægelse, — og ikke for Objektets Skyld, lønnede Umagen; men selv da vilde man slaa sig til Ro, betragte Troens Kraftkunster som et opnaaet Øjemed, som et opus operatum, og den uendelige Lidenskab vilde forsvinde og i al Fald blive til en tom Talemaade." (S. 86—88).

IV.

Tro og Læresætninger.

I.

Hvor vi læse i Evangelierne om Bønfaldende, der vende sig til Herren om Befrielse fra Plager og Smerter, hvoraf de ere hjemsøgte, finde vi én Betingelse, én Forudsætning knyttet til Bønhørelsen: „Eder ske efter eders Tro!“ — gak bort, dig ske som du tror!“ — „vær frimodig! din Tro har frelst dig!“ — „din Tro er stor; dig ske som du vil“ (Matth. 8, 13. 9, 22. 29. 15, 28). Ogsaa Herrens Forjættelse til Disciplene er knyttet til Troens Betingelse, — Forjættelsen om Magt til større Gjerninger, end de havde set ham gjøre (Joh. 14, 12), om Magt til at flytte Bjærge; thi for de Troende „skal Intet være umuligt“ (Matth. 17, 20). Det var Mangel paa Tro, der — som vi læse (smsteds) — gjorde Disciplene afmægtige til at helbrede den maanesyge Dreng, og det var Tro paa hans Navn, der efter Herrens Bortgang gav Apostlene Kraften til at helbrede (Apg. 3, 16).

Den legemlige Forløsning er Billede paa den aandelige, den timelige Velsignelse Billede paa den evige; og denne er knyttet til den selvsamme Betingelse og

Forudsætning som hin. „Hvo som tror, skal ikke fortabes, men have evigt Liv“ (Joh. 3, 15. 5, 24. 38. 6, 40. 47. 11, 25—26. Mark. 16, 16). „Ved Tro bliver Mennesket retfærdiggjort“ (Rom. 3, 28. 5, 1. Gal. 2, 16). „Evangeliet er en Guds Kraft til Salighed for hver Den, som tror“ (Rom. 1, 16. 1 Ped. 1, 5. Apg. 16, 31). „Ved Troen have vi Frimodighed og Adgang til Gud“ (Efes. 3, 12); ved den „ere vi Guds Børn“ (Gal. 3, 26. Joh. 1, 12). Troen er „Sejren, som overvinder Verden“ (1 Joh. 5, 4); ved Troens Skjold udslukkes den Ondes gloende Pile (Efes. 6, 16). „Uden Tro er det umuligt at behage Gud“ (Hebr. 11, 6); „hvo som ikke tror, vil blive fordømt“ (Mark. 16, 16); og „Alt, hvad som ikke er af Tro, er Synd“ (Rom. 14, 23). Derfor er det Formaningens første og dens sidste Ord: „Omvender eder, og tror paa Evangeliet!“ — „Vaager, staar fast i Troen, værer mandige og stærke!“ — „Kæmp Troens gode Strid!“ (Mark. 1, 15. 1 Kor. 16, 13. 1 Tim. 6, 12).

Hvor forskjellig fra Evangeliets Fordring og Betingelse lyder ikke den, der bliver stillet til Israels Folk! Der er „Velsignelse, naar Folket lyder Herrens Bud, Forbandelse, naar det ikke lyder, men viger af fra Vejen“ (3 Moseb. 11, 27—28). „Hver Mand, — hedder det, — som iagttager mine Skikke og mine Love, skal leve ved dem“ (5 Moseb. 18, 5). Her er det Lydighed, der fordres først og sidst, i dens fulde Omfang: som ubetinget Viljes-Underkastelse, uafbrudt Efterlevelse. Vistnok er det i den gamle Pagt forudsat, at Lydigheden har sit Udspring og sin Rod i Tro paa den ene sande Gud, og den skal være Udtryk af Kjærlighed til Gud „af ganske Hjærte og Sjæl og al Formue“ (5 Moseb. 6, 5); men Lydighedspligten bliver paabudt

og indskærpet ogsaa uden Hensyn til Sindelaget, som Opfyldelse af samtlige Lovens Gjerninger, og disse Lovgjerninger kunne øves uden Tro og Kjærlighed; thi de ere rettede paa det Ydre, omfatte alle Dele af det offentlige, det borgerlige, det huslige Liv; Lovens Bud gaar dybt ind i alle Livets udadvendte Forhold; Loven staar i hele denne Udstrækning som ukrænkelig Helhed; intet maa lægges dertil, intet tages derfra (5 Moseb. 4, 2). Forbandelsen i sin hele Forfærdelighed skal komme over hver Den, som ikke iagttager og holder alle Love og Forskrifter (5 Moseb. 28, 15).

I Stedet altsaa for det hele System af Lovgjerninger, gudstjenstlige Skikke, Fromhedsøvelser, Forsoningsmidler stiller Kristendommen Tro som det ene Fornødne: som Kilde til Forsoning, Frelse, Helliggjørelse. Og det er kun Anvendelse af denne Evangeliets Grundtanke, der er indeholdt i Apostelens Ord: at „hvor Herrens Aand er der er Frihed" (2 Kor. 3, 17), at: „Kristus er vor Fred" (Efes. 2, 14). Thi Aandens Frihed er alene der, hvor Mennesket bliver ved Tro udfriet af den trælsomme, ængstende Forsoningsvirksomhed, som ikke lader Mennesket komme til Ro, driver ham fra Bod til Bod, fra Offer til Offer, fra den ene Selvpinsel til den anden, — og sin sande Fred har Sjælen først i en Tro, der har Forvisning om Sejr over Verden; dette er den Tro: at vi „ved Kristus have Adgang til Guds Naade, i hvilken vi staa fast", at „hverken Død eller Liv, hverken det Nærværende eller det Tilkommende, ej heller nogen Skabning vil kunne skille os fra Guds Kjærlighed, som er (skjænket os) i Kristus Jesus vor Herre" (Rom. 5, 2. 8, 38 f.).

Til denne Tro paa Guds Faderlighed, hvor Almagten

er Kjærlighed — skabende, forsynstyrende, frelsende Kjærlighed — har ingen forkristelig Tid hævet sig. Først ved og i Kristus er Gud aabenbaret efter sit inderste Væsen. Men fra Evangelietroens høje og frie Standpunkt var Midalderens Kristenhed falden tilbage. Allerede længe havde Skrifterne, der vidnede om den frigjørende, fredstiftende Tro, været fortrængte; det mundtlige Ord, som fra dem skulde hente Vidnesbyrdet om den sejrrige Tro, var forstummet, og uforstyrret kunde der arbejdes paa en Bygning, hvilende paa ganske anden Grundvold end den, der var lagt. Et System havde atter dannet sig, — og dannet sig med Nødvendighed, efterat Kirken havde paa ny manet Frygtens Aand frem i Sjælene, — af Fromheds-Gjerninger og Bodsøvelser, som der blev tillagt forsonende Kraft. Det kristne Folk var atter bragt ind under Lovlydighedens og Værkhellighedens svære Aag; Velsignelsen og Forbandelsen, som fordum var knyttet til Mose Lov, lød atter igjennem den bydende og forbydende Kirke. „Vi se", — skriver Luther[1]), — „hvorledes alle Folk gjøre sig mangfoldige Skrupler og ere i deres Samvittighed som Fanger, saa at de frygte der, hvor der er Intet at frygte, og ængstes derved, om ikke det er Synd, der maaske er Fortjeneste; saa snæver gjøre de sig selv Vejen dels ved deres Meninger og Indbildninger dels ved deres Menneskebud; de have aldrig Ro."

Reformationsværket er derfor betegnet i sit sande Væsen ved det ene Ord: Gjenindsættelse af evangelisk Tro paa den Plads, hvorfra den var bleven trængt ud ved Menneskers Lovlære. Vistnok har det til enhver Tid lydt

---

1) Walch. IV. 1460.

i den romersk-katolske Kirke, som det lyder den Dag idag: uden Tro ingen Frelse! Men, hvor Frelsen er Naades-Opnaaelse, Salighedsnydelse, hvortil Kirken alene har Magten til at aabne som til at spærre Adgangen, dér er Troens Beskaffenhed stillet udenfor ethvert aandeligt Forhold til Frelsen. Troen er her simpelthen Tro paa Kirken, paa dens Ufejlbarhed, dens guddommelige Magtfuldkommenhed; — Gjenstanden for Troen staar her udenfor Mennesket, Troen er fordret som positiv Betingelse for Frelsens Opnaaelse. Efter Evangeliet derimod og efter den evangeliske Kirkes Bekjendelse er den frelsende Kraft i Troen selv; thi den troende Kristen er ved Troen bragt i det nye Forhold til Guds forbarmende Kjærlighed, hans frelsende Naade, og i selve denne Tro har den Kristne Forvisning om Frelse. Til denne Lære: at Mennesket bliver ved Tro retfærdiggjort for Gud — d. v. s. at det syndige Menneske staar for Gud, som alene den Retfærdige vilde kunne tænkes at staa: som Gjenstand for den Eviges Naade, den forbarmende, syndforladende Naade, ikkun at han, støttende sig til Kristus som Forsoner, vover at fortrøste sig til den —, til denne Lære vise Reformatorerne hen som „den kristelige Læres fornemste Artikel, der, rettelig forstaaet, forherliger og forhøjer Kristi Ære, og tilfører de fromme Samvittigheder den fornødne, rigeste Trøst“ [1]); og Reformationens Historie er, som vi allerede have set (S. 78 f.), Kjendsgjerning om, at, hvorsomhelst den evangeliske Prædiken trængte hen, var det denne simple, i sin Simpelhed saa uendelig rige, i sin Indflydelse paa Livet saa gjennemgribende Lære, der vandt Sjælene for det ny tændte Lys.

---

[1]) Apologien: Om Retfærdiggjørelsen.

Roms Prælater og Kardinaler tale — som sukkende Medskyldige i det store Forfalskningsværk — om „Ædelstenen", der atter er fremdragen fra sit Skjul, „den hellige, frugtbringende, uundværlige Lære"[1]), og i et lille navnløst Skrift „Om Kristi Velgjerning", udkommet i Venedig 1542, hvoraf 40,000 Exemplarer udbredtes over Italien, foreligger et mærkeligt, med Martyrblod beseglet, Vidnesbyrd om den Kraft, hvormed den gjenoplivede Evangelielære fæstede Rod i italiensk Jordbund[2]).

II.

Det er et bekjendt. tit og ofte paaberaabt Ord: at, „naar den ene Artikel om Menneskets Retfærdiggjørelse ved Tro bliver bevaret ren, vil ogsaa den kristne Kirke forblive ren, samdrægtig og uden Sekter; hvorimod det, dersom den forvanskes, er umuligt at gaa nogen eneste Vildfarelse eller nogen Sværmeraand imøde paa den rette Maade"[3]). Men, skal det store, dristige Ord kunne føres trøstig i Munden, maa det først staa fast og klart for Sjælen, hvorledes der i Troen kan være denne

---

[1]) Ranke, die röm. Päbste, S. 138. 163. 202.

[2]) Ogsaa mærkeligt ved den Rolle, det har spillet i Litteraturhistorien. Som Forfatter anses Aonio Paleario, Professor i den klassiske Litteratur i Pisa (senere i Lukka og Milano). Den romerske Inkvisition var ikke tilfredsstillet med at bringe Manden, en 70aarig Olding, til Galgen og Baalet (1570), men det lykkedes dens Bestræbelser indtil den Grad at bringe Bogen ud af Verden, at Originalen ansaa's for tabt, indtil den i A. 1855 blev udgiven efter et Exemplar, fundet i et Bibliotek i Cambridge. Skriftet er derefter oversat i flere Sprog, ogsaa paa Dansk. — J. Bonnet: A. Paleario. S. Nyt Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1864. S. 256—359.

[3]) Konkordieformelen: Sol. declar. 3, 6.

Kraft tilstede til at gjøre Mennesket, det syndige Menneske, i den fulde utilslørede Bevidsthed om sin Synd, „retfærdigt for Gud". „Troen er ingen ret Tro," siger Calvin[1]), „naar vi ikke vove at stille os med rolig Sjæl overfor Gud".

Hvad er da Tro — i Ordets kristelige Betydning? Spørgsmaalet lyder omtrent som hint: hvad er Sandhed? og der kan høres ligesaa forskjellige Svar paa hint som paa dette; Livsidrætter kunne styres i modsat Spor, drives af ganske modsat Aand, og dog vil den ene ikke mindre end den anden have Ord for at være Idræt „af Tro og til Tro". Den Ene regner Troen efter dens Aner, sætter ikke blot sin Ære, men søger sin Frelse deri, at hans Tro ikke skal kunne siges at afvige en Haarsbred fra Fædrenes Tro. For en Anden staar „Barnetroen" som Tro'sidealet, hvis Idealitet dog allerede har sin Gjendrivelse i Naturudviklingens Lov, som med hvert Alderstrin fjærner Mennesket Skridt for Skridt fra det Barnlige[2]). En Tredje søger Betryggelse

---

[1]) Inst. rel. chr. III. 2—14.

[2]) Hvad Herren anpriser for sine Disciple (Mark. 10, 15), er det barnlige Sind, det ydmyge, uhildede, tro'svillige Sind, saaledes som Apostelen beskriver det (1 Ped. 2, 1—2): „Aflægger al Ondskab og al Svig og Hykleri og Avind og Bagtalelse, og higer, som nyfødte Børn, efter den aandelige uforfalskede Mælk, at I kunne voxe ved den". Men det er ikke Barnets Tro. Paulus skriver (1 Kor. 13, 11): „Da jeg var Barn, talede jeg som Barn, tænkte jeg som Barn, dømte jeg som Barn; men da jeg er bleven Mand, har jeg aflagt det, som hører Barnet til," — og fremdeles (Efes. 4, 13—14): . . „at vi ikke mere skulle være Børn, og lade os tumle som Bølger og omdrive af enhver Lærdoms Vejr," men „naa' til Enhed i Troen og Guds Søns Erkjendelse, til Mands Modenhed, til Kristi Fyldes voxne Alder." Derimod beklager Apostelen sig over Korinthiernes Barnetro (1 Kor. 3, 1): „Jeg kunde ikke tale med Eder som med Aandelige, men som med Kjødelige, med Børn i Kristus."

for Troens Renhed og Kraft ved den ubetingede Hylding af Avtoriteten, den strængeste Tilslutning til Bogstaven, Skriftordets eller Kirkeordets Bogstav, aldeles efter Ordenes Lyd. Og derimod vil man hos en Fjerde kunne finde sammenfattet under Troens Fællesnavn alskens Forestillinger og Meninger af det forskjelligste Indhold og Værd: det nægtes ikke, at saadanne Forestillinger kunne mangle egentlig Tro'sgrund, og at der kan stilles Grund og Modgrund omtrent

---

Barnetro hos den Voxne er barnagtig Tro, Tro efter Avtoritet og Bogstav, uden Rod i egen Bevidsthed og uden Frugt for Livet. Det er f. Ex. en Tanke, der efter Indhold saavelsom efter Form hører hen til den ægte Barnetro ɔ: den barnagtige Tro: „at ogsaa Gud selv maa have et Legeme; thi ellers kan jeg ikke se ham, og det er dog virkelig ikke godt at forstaa, hvad Uanstændigt der skulde være i, at Gud har et Legeme, da han har givet os et saadant, ogsaa før Synden gjorde det dødeligt, og da hans Enbaarne, der var hans Væsens Billede, ogsaa havde et Legeme," — ligesom denne Tanke: „at det er ønskeligt at komme til at hvile mellem sine Egne, fordi det paa Opstandelsens Dag vilde være glædeligt, naar man, ved at slaa Øjnene op, kunde befinde sig omgiven af sine Venner" (Budstikken: 1856 Nr. 5. 1858 Nr. 23). Men der er ved Naturens Lov sørget for, at Tro'sformen, hvormed den barnlige Alder maa nøjes, uformærkt holder Skridt med den øvrige Sjælsudvikling „til Kristi Fyldes voxne Alder." — Jeg vil her ikke nægte mig den Fornøjelse at laane et Ord af R. Nielsen: „„Barnetro" i „Barnehjærtet" er en Tro, der faar sit Opbyggelige fra en Bekjendelse uden Selverkjendelse, en Beaandelse uden Selvudvikling, en Forvisning uden Overbevisning. Barnetroen er den gemytligste Sag af Verden; af Barn og Barnetro forlanger Vorherre jo slet ingen Tanker." (Om Hindringer og Betingelser for det aandelige Liv. S. 111.)
Hvad Ordet selv angaar, som i det grundtvigianske Partisprog begynder at blive stereotypt, da minder det uvilkaarligt om det tyske „Kinderglaube". Men hos Luther har jeg ikke forefundet dette Ord uden i Betydning af „Kinderlehre" (Katekismuslære). Saaledes: „So Ihr den Kinderglauben wisset, so sollt Ihr's erfaren." — „Wenn im Kinderglauben solche Worte gebraucht worden" . . — „Weil wir das Wort Kirche brauchen im Kinderglauben" . . . (Walch, VII. 880. XVI. 2278 f.).

af lige Styrke overfor hinanden; men hvorfor — hedder det — skal man ikke tro, hvad der smukt tiltaler den fromme Følelse eller afgiver Stof for en religiøs Mystik? — en Slutningsmaade, der hører naturlig hjemme i den katolske Tro'ssfære [1]), men mangen Gang ogsaa bydes velkommen i den evangelisk-protestantiske. Saa let og løst omgaas der med Det, der for Mennesket er det Højeste og Vigtigste af Alt; saa vilkaarlig bliver Troens Begreb snart indsnævret snart udvidet efter menneskeligt Godtykke. Det er nu engang saaledes: — jo aandigere, finere og ædlere en Gjenstand er, desmere er den udsat for at blive forvansket. Men „fra den slet begrundede Tro er der", som det hedder i et gyldent Sandhedsord, „ikke noget stort Spring til Vantro" [2]). —

Altsaa — vi gjentage Spørgsmaalet: hvad er Tro i kristelig Betydning? den Tro, som Evangeliet kræver, som har den evangeliske Forjættelses Fylde?

Et dobbelt Spørgsmaal er indeholdt i det ene: **hvad** er den kristelige Tro's Gjenstand? og **hvori** bestaar dens Væsen og Liv? **Hvad** maa der tro's, og **hvorledes** maa der tro's, for at Troen, som i Sandhed evangelisk,

---

[1]) Naar det — for dog at anføre et Exempel — i en romersk-katolsk „Apologi for Kristendommen" (af F. Hettinger, 1867) hedder om Marias Himmelfart: „Er Skaberen nedstegen til Jorden i Skabningens Tjenerskikkelse, hvorfor skulde den Ypperste af Skabningen (?) ikke atter stige op til Himlen", da kan der af en saadan Tro's-Slutning hos en Katolik billigvis ikke tages Forargelse; men i evangelisk-protestantisk Tankegang hører den aabenbar ikke hjemme.

[2]) „De mal-croyant à mécréant
L'intervalle n'est pas grand."
Vinet, Pastoralteologi, S. 266.

skal have Kraft i sig til at „retfærdiggjøre Mennesket for Gud,“ og for at den — at vi skulle gjentage det reformatoriske Ord — skal i Sandhed „forherlige og forhøje Kristi Ære, og tilføre de fromme Samvittigheder rig og nødvendig Trøst?“

„Dette er det evige Liv, at de kjende dig, den ene sande Gud, og ham, du udsendte, Jesus Kristus“, siger Herren i sin Forbøn for Disciplene (Joh. 17, 3). Ved tidligere Lejlighed priser han Simon Peder „salig, fordi Kjød og Blod ikke har aabenbaret ham det, men Faderen, som er i Himlen“, og Apostelens Bekjendelse, som denne Lovprisning gjælder, er denne: „Du er Kristus, den levende Guds Søn“. Vi have det her udtalt af Herrens egen Mund, hvorpaa Troen, som gjør salig, gaar ud, hvad den indeholder og omfatter. Det er den samme Bekjendelse, udtrykt i noget fyldigere Form, som han knytter til Optagelse i sit Samfund ved Daaben: „til Faderens og Sønnens og den Hellige Aands Navn“ (Matth. 28, 19). Og Johannes slutter sit Evangelium (20, 31) med de Ord: „Dette er skrevet, for at I skulle tro, at Jesus er Kristus Guds Søn, og at I troende maa have Livet i hans Navn“; — og i sit Brev (1 Joh. 5, 1) føjer han til: „Hver den som tror, at Jesus er Kristus, er født af Gud“. Altsaa: vi holde os til Herren selv og hans Apostle, naar vi sige: Gjenstanden for den saliggjørende Tro, Hovedsummen af den Tro, som „er Guds Kraft til Salighed“ (Rom. 1, 16), er: Guds Faderlighed, Sønnens Enhed med Faderen (Joh. 10, 30), og Samfundet, hvori vi blive bragte til Faderen ved Sønnen og Aanden, som Faderen udsender i Sønnens Navn (Joh. 14. 26).

Men, hvorledes kan det siges med Sandhed om denne Tro: at der i den er Kraft først til at skjænke Menneskesjælen Fred og Forligelse med Gud, og derefter Kraft til at fuldbringe Gjenfødelses- og Helliggjørelsesværket? hvorledes skal det kunne siges, at den i Sandhed troende Kristen er som en ny Skabning, udløst baade af Frygtens og af Syndens Trældom, hvor „det Gamle er forgangent og Alt blevet nyt?“ (2 Kor. 5, 17).

Saa meget er klart: at der i Navnet „Tro“, saaledes som Kristus og Apostlene bruge det, ligger uendelig Mere, end der er betegnet ved det blotte Ord, uendelig Mere, end hvad der efter menneskelig Talebrug forbindes med Troens Navn. Ord som Overbevisning, Forvisning, Fortrøstning, der ofte blive brugte jævnsides, ofte ogsaa maa tages til Hjælp for nærmere at bestemme det flertydige Navn, ere matte og mangelfulde Betegnelser af den Fylde, der omsluttes af Evangelietroens Navn. Det er et hemmelighedsfuldt Forhold, hvori Menneskevæsen og Menneskeliv træder ved Troen til Ophavet af alt Væsen og Liv, og kun ved at efterspore Livsvirkningerne, hvor de give sig tilkjende enten hos os selv eller hos Andre, er det derfor muligt at komme til sand Forstaaelse af Troens Natur, ikke ved nogen Betegnelse eller Beskrivelse, som kan gives ved Ord. Psalmedigteren har følt baade det Gaadefulde, Uforklarlige og den umiddelbare Virkelighed, der er forenet i den religiøse Tro, naar han synger: „Et eget Væsen er vor Tro, et saare mægtigt Gode.“

Hvor dybt og inderligt Reformatorerne have levet sig ind i Evangeliet, kan derfor ikke erkjendes sikrere og fuldstændigere, end ved at agte paa deres Udtalelser om Troen: saavel om dens Indhold som om dens Væsen

og Virkning. Gjenstanden for, Indholdet af den kristelige Tro lade de ikke staa hen i svævende Ubestemthed. „Troen er ikke Kundskab til en Historie“; — thi det Historiske i Kristendommen, de underfulde Kjendsgjerninger ere ikke i og for sig Gjenstand for den religiøse Tro, men fordi de ere Aabenbarelse af Guds Naadesforanstaltning til Menneskenes Frelse —: „saa ofte vi tale om Troen, maa der tænkes paa dens Gjenstand: nemlig den forjættede Barmhjærtighed; og for at ikke Nogen skal mene, at den er en blot Kundskab, føje vi yderligere til: den bestaar i at attraa og at modtage Forjættelsen om Syndernes Forladelse“[1]). Saaledes svarer Troens Begreb til den evangeliske Hovedlære om Guds Faderligheds Væsen: „Troen at vi formedelst Kristus antages i Naade, at vi ved ham have en naadig Fader, at Synderne forlades formedelst ham“[2]). Men, hvor Talen gaar ind paa den indre Beskaffenhed af denne Tro som menneskelig Livstilstand, se vi dem ligesom arbejde med Sproget for at finde Udtryk, der — om end svagt og ufuldkomment, dog nogenlunde — skulle betegne dens hellige Væsen, dens mægtige Kraft, nogenlunde forebygge, at det høje Ord skal blive taget let og forfængeligt: de opbyde Alt for at indaande Liv og

[1]) Apologien: Art. 4. — Jvf. Geijer: Menniskens Historie. S. 311: „I den nyere Anskuelse af Kristendommen, især i den nyere protestantiske, er det blot Historiske i samme blevet sat som tilstrækkeligt i sig selv. Kristendommen er vel et ydre Faktum — thi saa er al Historie; men den er ikke blot dette; thi hvad angik den os da? Den er tillige et indre Faktum, som udvikler sig mere og mere i sin sande Betydning. Derfor skal man ikke pukke blot paa historisk Tro; thi det Historiske for sig er aldrig tilstrækkeligt til Sandheden.“

[2]) Augsb. Conf. Art. 4. 5. 12. 20. 24. 25. 26.

Varme i det kolde Bogstav. „Troen er, sige de[1]), ikke en Tanke, hvor det skulde være gjort med den blotte Antagelse, den blotte Forestilling, ikke en Fromhedsgjerning, der skulde give den Troende nogen Fortjeneste. Men Troen er — i Modsætning til al Mistvivl og Forsagthed — Sjælens sikre Griben, dens fulde og faste Tilegnelse af Naaden og dens Forjættelse som Det, der ved Kristus er blevet os det Visseste af Alt, der giver Mod til at stille „Barmhjærtigheden overfor Guds Vrede og Dom"; — Troen er „den Hellige Aands Værk, som frigjør fra Døden, oprejser og levendegjør den ængstede Sjæl og frembringer nyt Liv i Hjærterne". „Der er en Tro", siger Luther[2]), „som hører om Gud, om Kristus, om alle Hemmeligheder af hans Menneskeblivelse og Forløsning, tager det saaledes, som den hører det, og véd at tale derom paa det allersmukkeste; alligevel er den ikke videre end forfængelig Indbildning, og der kommer heller ikke Andet ud deraf end en unyttig Høren, hvad Andre sige, hvoraf Hjærtet ikke beholder mere end en Tone eller en Lyd af Evangeliet; den har mange Ord, men er alligevel ingen Tro; thi den fornyer og forvandler ikke Hjærtet, gjør intet nyt Menneske, men lader Mennesket blive, som den har fundet ham. En saadan Tro er en højst skadelig og ondartet Ting, og det var langt bedre, man slet ikke havde den; visselig, en hedensk Filosofus, som lærer efter den almindelige Forskrift om Verdens Dyder, er langt bedre end Hykleren, der har en saadan Tro."

Naar vi sammenholde, hvad der her er udsagt dels om

---

[1]) Apologien, Art 4.
[2]) Til Gal. 3, 6, i den større Fortolkning af dette Brev (1535).

Evangelietroens Indhold dels om dens Kraft, da er det dette, vi især skulle mærke os: hvor fuldkomment de tvende Sider, den objektive og den subjektive, dække hinanden. Thi Troen er her holdt i ren evangelisk Oprindelighed, og Kraften af denne Tro giver sig, efter Skriftens Ord, Vidnesbyrd i Menneskets eget Indre. Den Tro: at vi formedelst Kristus have en Fader i Himlen, rig paa forbarmende Naade, til hvem Mennesket frimodig tør søge hen under Syndsbevidsthedens nedtrykkende Vægt, er baade en rummelig og en frugtbar Tro. Langt fra at være bunden til enkelt Læreform, har den Rum for en Mangfoldighed af Udtryk i Tanke og i Ord [1]). Hvorsomhelst der er alvorlig og dyb Følelse af egen Skyld og Brøde og af egen Afmagt og Hjælpeløshed, dyb og levende Trang til Naaden og dens oprejsende Kraft, der er beredet Vej for denne Tro; og hvor der er fast Forvisning om, at denne Naade og dens Forsoningstrøst er bleven Menneskenes ufortabelige Arvedel ved Kristus, og at der ved den er indplantet Spiren til et nyt, indre Liv, som efterhaanden, om end i stor Skrøbelighed og under stadig Kamp med Kjødet, vinder Væxt og Skikkelse i Mennesket, der er evangelisk Tro tilstede: — mere eller mindre fuldstændig vistnok, mere eller mindre klar over sig

[1]) „Den ene Tro (Efes. 4, 5) rækker netop lige saa langt som den ene Herre, den ene Daab, den ene Aand, det ene Legeme. Denne Tro, hvormed der tro's (fides qua creditur), har, som levende Tro i Hjærtet, intet andet end den levende Herre selv til Gjenstand, og den udtaler sig derefter som Troen, der tros (fides quæ creditur), i alle Kristus-bekjendende Bekjendelser med større eller mindre Mangel i Erkjendelsen.“ Stier: Unluth. Theses, se N. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1855. S. 530.

selv, udviklet mere i én eller i en anden Retning, udpræget i én eller i en anden Form, men i Væsen overalt den samme. Og denne Tro er en frugtbar Tro. Thi hvorledes skulde vel den uendelige Faderkjærlighed, saaledes som den har aabenbaret sig for den faldne, syndbesmittede Slægt, kunne være levende i sand Tro i en Menneskesjæl, uden at der ved Bevidstheden derom bliver fremkaldt et tilsvarende Kjærligheds-Liv? Men, som Intet har Værd, der ikke er øvet i Kjærlighedens uegennyttige Renhed, saaledes er Kjærlighed Moder til alt i Sandhed Godt, til Alt hvad der ydes og ofres og lides i Ydmyghed og med Glæde [1]).

Evangelietroen maa, under de forskjellige Livsforhold og Tilskikkelser, aabenbare sig i højst forskjellige Ytringsformer: mere tilskyndende til Deltagelse i Kamp og farefulde Gjerninger eller mere villig til at tie, taale og lide i Stilhed. Med stærkere Kraft til at staa fast i den sværeste Kamp — med sig selv og med Verden — er den efter Aposteltiden ikke kommen tilsyne end i Luthers Personlighed [2]). Det er Tro'skraftighed og Tro'sfrejdighed, der her udgjør den kristelige Storhed, og et mere ægte, fuld-

---

[1]) „Naar vi ved Troen erkjende Guds Barmhjærtighed, da henfly vi til Gud, elske og paakalde ham, haabe og vente Hjælp, adlyde under Trængsler, fordi vi vide, at vi ere Guds Børn, og at vort Offer, vore Trængsler behage Gud. Dette er den Dyrkelse, Troen frembringer, og det er saadanne Gjerninger, der gjøre Forskjellen imellem de Fromme og de Skinhellige.“ Augsb. Conf. 1540. Art. 20.

[2]) „Hvad og hvorledes“, — skriver Luther A. 1516, — „mit Hjærte har lidt og udstaaet i det første og andet Aar, og i hvilken Ydmyghed — jeg kunde snarere sige: Fortvivlelse — jeg da svævede, ak! derom vide de sikre Aander lidet, som siden have angrebet Pavens Majestæt med stor Stolthed og Kjækhed.“ Walch. XIV. 471.

gyldigt Vidnesbyrd om den kristelige Tro's Væsen og Liv findes ikke, end det, der er indeholdt i Luthers Skrifter, disse talende Billeder af hans Liv, hans indre og ydre Virksomhed. Hvad der findes skrevet her om Troen, er alt talt indenfra, ud af egen Bevidsthed, egen Selverfaring. Luther siger[1]): „Tro er ikke at tale simpelthen derom, og at fremsige Ordene, men af Hjærtet at støtte sig paa Ordet, og i Anfægtelser, i Dødens Fare, i Forfølgelse, imod Mennesker at trodse Død og Djævel og sige: velan, der staar Forjættelsen, den holder jeg mig til; jeg sætter Liv og Sjæl, Gods og Ære paa den og Alt hvad jeg har; naar man saaledes af ganske Hjærte forlader sig paa Guds Ord og Forjættelse, — det er Tro." — Luther siger fremdeles[2]): „Troen er en levende og mægtig Ting; den er ikke nogen søvnig og dorsk Tanke; heller ikke svæver og svømmer den ovenpaa Hjærtet; men den er som Vandet, der bliver opvarmet og hedet af Ilden; det bliver vel ved at være Vand, men det er ikke mere koldt men varmt, er altsaa et ganske andet Vand: saaledes gjør ogsaa Troen, som er den Hellige Aands Værk, et andet Hjærte og et andet Sind, og gjør selv et ganske nyt Menneske." „Derfor er det saa umuligt at skille Gjerninger fra Troen, som at skille det at brænde og at lyse fra Ilden". — Luther siger endelig[3]): „Uden Korset og uden Anfægtelser véd Ingen, hvad Tro er og hvor kraftig den er; kun i Anfægtelse og Gjenvordighed forstaar man det." „Den sande og levende Tro, som over-

---

[1]) Walch. XIII. 1354.
[2]) I. 1141. XIV. 115.
[3]) XXII. 734.

vinder Tvivlen, er en ret levende Egenskab og et stort Gode i vort Hjærte; og det er derfor især i de sidste Aandedræt, naar Døden er der, at man lærer og fornemmer, om det er en sand og levende Tro." Og naar Luther i Worms, bestormet baade uden- og indenfra, udbryder: „Her staar jeg, jeg kan ikke andet: Gud hjælpe mig! Amen!", da staar han her for os som Den, der ikke har Troen i sin Viljes Magt, men som Den, Troen har fuldt i sin Magt: Intet uden Tro, Alt ved den!

Det er tre Mærker, vi her finde opstillede paa Sjælens Liv, hvor det skal have Adkomst til Navn af kristelig Tro. Det er: Inderlighed og Fasthed; det er: gjennemtrængende, befrugtende Livskraft; det er endelig: Kraft til at trøste og opretholde Mennesket i Nødens og Angestens Time.

III.

Men med denne Beskrivelse af Troens Væsen og Virksomhed for Øje er det klart, at Troen, ihvorvel i sig selv et indre, usynligt Liv, ikke kan forblive tilbagetrængt og indesluttet i Sjælens Inderste. Hvad der opfylder og gjennemtrænger Sjælen, maa ogsaa legemliggjøre sig i det ydre Liv, maa godtgjøre sin Kraft og meddele sit Væsen under synlige Former baade i Ord og i Gjerning. Det hedder derfor hos Paulus (Rom. 10, 10): „Med Hjærtet tros der til Retfærdiggjørelse, og med Munden bekjendes der til Saliggjørelse," og hos Johannes (1 Joh. 4, 2): „Enhver Aand, som bekjender Jesus Christus at være kommen i Kjødet, er af Gud." Der er her ikke tænkt

alene paa Bekjendelse med Mund og Tunge; thi der bliver i Skriften eftertrykkelig advaret imod en Bekjendelse med Læberne, medens den til samme Tid bliver fornægtet i Gjerning (Tit. 1, 16).

Men her ligger nu Faren nær: at Bekjendelsen i Ord og i Gjerning, i Stedet for at være det naturtro, ufrivillige Spejlbillede af Troen, saaledes som den aander og lever i det indre Menneske, skyder sig ind i det aandelige Væsens Sted, at der danner sig et Fromheds-Skin uden Fromheds Kraft.

Der er et for alle Tider lærerigt og paamindende Træk af Legenden om Eneboeren Antonius, som er draget frem i Melanchthons Apologi for den Augsburgske Konfession [1]). Den fromme Mand havde lagt an paa ved en lang Række af Spægelser og udsøgte Bodsøvelser at arbejde sig op til en Livshellighed af første Rang. Da han mente at være naaet til et antageligt Punkt, vendte han sig til Gud i Bøn om, at der maatte blive forundt ham et Tegn paa, hvor vidt han havde bragt det paa den kristelige Fromheds Trinstige. I et Drømmesyn aabenbaredes det ham, at der i Alexandria boede en Haandværksmand, en Skomager, som befandt sig paa lige Fuldkommenheds-Trin. Han opsøger ham, længselsfuld efter at erfare, hvorledes Medbejleren havde grebet Helliggjørelsesværket an; men Manden véd ikke at give anden Besked end at han, næst at bede sin Morgenbøn for By og Land, passer sit Hus og sit Haandværk. „Saaledes“, føjer Apologien til, „mærkede Antonius, at den Levevis, han

1) I Artiklen: „Om Munkeløfter.“

havde valgt sig, ikke er Vejen til at blive velbehagelig for Gud"[1]).

Vi have her Exempler givet paa en Omsætning af Troen, det indre Tro'sliv i udvortes, brammende saakaldte **Tro's-Gjerninger**, som just i Reformationens Tidsalder bar sit hele Forfængeligheds-Apparat til Skue.

Men der er en anden, ligesaa mislig Legemliggjørelse af Troens Væsen: i **Tro's-Ord**, — en Misvisning, som ligger det protestantiske Fromhedsliv ulige mere nær. Et Exempel kan vise os Vejen. Det saakaldte Athanasianske Symbolum, — den tredje af de almindelige Tro'sbekjendelser, som ere blevne overleverede fra den gamle Kirke, — bliver indledet med denne Erklæring: „Enhver, som vil frelses, maa fremfor Alt fastholde den katolske Tro; dersom Nogen ikke bevarer den hel og ukrænket, vil han upaatvivlelig være evig fortabt;" — og Symbolet slutter med en tilsvarende Epilog til nærmere Forklaring: „Dette er den katolske Tro, og dersom Nogen ikke tror den oprigtig og fast, vil han ikke kunne frelses." Hvad der, som Bekjendelsens Indhold, ligger imellem dette Forord og Efterord, er en Række af fint og skarpt udspundne Lærebestemmelser angaaende Treenighedslæren og angaaende Kristi Natur. Det er Bestemmelser, som udgjøre det teologiske Udbytte af langvarige Stridigheder angaaende Forholdet imellem Fader, Søn og Aand som

[1]) Den samme Tanke udtrykker Luther saaledes: „Tager man Guds Ord paa Raad, saa ere alle Karteuseres og Munkes Gjerninger, om man end smelter dem alle tilsammen i en Hob, ikke saa gode som en fattig Tjenestepiges Gjerning, som, ved Daaben indsat i Guds Rige, tro'r paa Kristus og i Troen forventer det salige Haab." Walch, IX. 1317.

tre Personer i det ene guddommelige Væsen, og om Forholdet imellem den dobbelte, guddommelige og menneskelige, Natur i den ene Kristus-Personlighed: — Problemer, ved hvilke det er i Øjne faldende Mislighed at ville slaa Lærebestemmelser fast, som gaa ud over Aabenbaringsordets Grænse, og hvor der desuagtet er blevet Meget fastslaaet ud over denne Grænse. Men i ethvert Tilfælde ere disse Bestemmelser af den Beskaffenhed, at de først erholde Betydning og Liv for Den, som er i Stand til at betragte dem i den rette Forbindelse med de Læreretninger, imod hvilke de ere stillede. Uden særlig Kundskab, hvortil Dogmehistorien giver Nøglen, staa de i utiltalende, ja utilgængelig Haardhed. Og naar der altsaa bliver krævet Tro paa samtlige disse Bestemmelser under Trusel af evig Fortabelse, da er det umuligt, med Øje paa Skriftens og paa Reformatorernes Udtalelser om Troen, at miskjende, at det her er i ganske anden Bemærkelse der er Tale om Tro. Der kan nemlig vel gives en Antagelse og Bekjendelse af disse Tro'sformler, der er alvorlig og oprigtig ment, for saa vidt som man overfor Kirkens Avtoritet ikke mener at turde tillade sig nogen Modsigelse, vel endog fly'r tilbage for enhver Tvivl om det Overleveredes Paalidelighed. Men hvilken Afstand imellem en saadan Antagelse og evangelisk Tro: den bjærgeflyttende Tro, som Herren og hans Apostel kalder den, den frugtbare Tro, som ikke blot har skabt Martyrer og Konfessorer, men som har Kraft i sig til at gjøre Livet kristeligt, i det Smaa som i det Store[1])! Og naar nu ikke des mindre

[1]) „Naar de gamle kristne Martyrer vare fast byggede paa Kristi forsonende Lidelse, og — uden at vide noget om Treenigheden, om de nærmere Bestemmelser angaaende Kristi Person, om

Tro paa disse Dogmebestemmelser er endogsaa gjort til utvivlsom Betingelse for Frelse og Salighed, til Betingelse altsaa for at være sand troende Kristen, da er her Bevis for, hvor tidligt den rette Betydning af evangelisk Tro er gaaet tabt. Dog staar dette Exempel ikke som det tidligste i Kirken, og Sidestykker kunne paavises indtil den seneste Tid[1]).

Der er altsaa en dobbelt Form, hvormed Troens og Tro'slivets aandelige Væsen er udsat for at blive forvexlet: Gjerningens Form og Ordets Form. Denne

---

Nadver-Definitionerne — villig ofrede deres Liv for Erfaringen om deres Forløsning ved Guds Søn, saa er der givet os en vækkende Mindelse om Afstanden imellem det at have Gud i Troen og det at vide om Gud". Deutsche Zeitschr. f. chr. Wissenschaft u. chr. Leben. 1860. S. 2.

[1]) I den engelske Kirke har det athanasianske Symbol, — som har Plads i den engelske Liturgi paa de høje Festdage, — været Gjenstand igjennem flere Aar for Stridigheder, som til sine Tider endog have antaget en lidenskabelig Karakter. Af „det evangeliske Parti" er den liturgiske Bibeholdelse af Symbolet bleven bekæmpet som stødende for mange tænkende og ivrige Medlemmer af Kirken, som uberettiget Overskridelse af den kirkelige Myndighed, medens „det højkirkelige Parti" med Enstemmighed heftigt afviste ethvert Attentat paa det Overleverede. Petitioner med mange Tusinder af underskrevne Navne strømmede ind baade for og imod. Forslag til mindelige Overenskomster bleve fremsatte: om Udeladelse af de fordømmende Tilsætninger som de mest anstødelige, — om Tilføjelse af formildende Forklaring af disse: som højtidelig Advarsel imod dem, der forsætlig forkaste den katolske Tro, o. s. v. Kirkens Primas, Ærkebiskoppen af Kanterbury, stillede sig paa de Evangeliskes Side. I Parlamentet besluttede Underhuset i 1872, at der ikke skulde foretages nogensomhelst Forandring i det Bestaaende, og opfordrede Biskopperne til at tiltræde Beslutningen, hvilket skete i December 1872, dog med et vist svævende Forbehold. S. Allg. Luth. Evang. Kirchenz. 1873. Nr. 9.

Forvexling drager sig igjennem Kirkens hele Liv: som Selvfortrøstning til ydre Tro'sgjerninger og til ydre Tro'sformler.

Det katolske Kirkeliv er Tro'sgjerningens yppige Jordbund. Der kan vanskelig nævnes noget selvopofrende Kjærlighedsværk, nogen resigneret selvfornægtende Opofrelse, nogen synlig Forherligelse af Herrens Navn, hvorpaa det katolske Kirkeliv ikke har Exempler at opvise i storartet, glimrende Stil. Disse Ordens-Foreninger og Broderskaber, hvor Liv, Kræfter og Formue gives hen til Nødlidendes og Syges Pleje, disse kolossale, rigtudstyrede Stiftelser for Velgjørenhed eller som aandelige Fristeder eller til Korsets Udbredelse i Hedningeverdenen i alle Verdensdele, disse pragtfulde Templer med det hele Tilbehør af Anstalter for gejstlig Undervisning og Indøvelse, for kirkelig Kultus — ere talende Vidner om energisk kirkelig Samfunds-Aand; og ved Siden af disse Mindesmærker kan den romerske Kirke vise hen til en lysende Række af Personligheder, hvis Liv har alle Mærker af sand kristelig, opofrende, velsignelsesrig Tro'svirksomhed. I Missionærer som Xavier og Ricci, — i Fromhedsapostle som Joh. Tauler og Thomas a Kempis, Pascal og Fenelon, — i Folkehelgene som Bernhard af Clairvaux, Franciscus af Assisi, Carlo Borromeo, — i Kjærlighedsevangelister som Filippo Neri og Vincents af Paula, den hellige Angela og Theresia har Kirken sine, i højst forskjellig Retning bestemt udprægede, Repræsentanter; overfor dem forstummer den kritiske Skepsis, som er tilbøjelig til ikke at ville se Andet i det katolske Fromhedsliv end uægte Glimmer.

Og dog staar Indsigelsen og Modsigelsen lige usvækket,

naar den vender sig imod selve det kirkelig-katolske Livsprincip, der sætter Kræfterne i den aldrig hvilende, paa alle Punkter anspændte Gjerningsvirksomhed. Det er Kirkens Lære: at Gjerninger „ikke blot ere Retfærdighedens Frugter og Kjendetegn, men ogsaa Midler til dens Forøgelse“ [1]), altsaa: at Gjerninger have Værd og Kraft i sig selv, at det er nødvendigt at øve gode og fromme Gjerninger ikke alene fordi det er Guds Vilje, ikke alene fordi Fromheds- og Kjærligheds-Livet driver og tilskynder dertil, men fordi de tjene som det vigtigste Middel til at erhverve og forøge Guds Naade. Men hvorledes er ikke allerede paa dette Punkt det rene, kyske Fromhedsliv slaaet over i selvsyg, egennyttig Beregning! Hvorsomhelst Tanken om Gjerningens Fortjenstlighed overfor Gud slaar Rod, der er selve den religiøse Virksomhedsspire forgiftet; under den kunstig fremdrevne Væxt kunne slette Frugter ikke udeblive. Gjælder det først derom: at drive Fortjenestens Sum op saa højt som muligt, da vil det gaa, som det er sagt i Apologien (Art. 20): „Samvittigheden finder ikke Fred i Livets sædvanlige Gjerninger; i deres Angest dynge de Gjerning paa Gjerning, og udtænke Gjerninger af ny Art, som ligge udenfor Guds Bud: nye Løfter, nye Munkeordener, og al Tragten gaar ud paa en eller anden stor og udsøgt Gjerning, som skal kunne stilles imod Guds Vrede og Dom.“ Der danner sig uvilkaarligt et helligt Rangforordnings-System, som anviser de forskjellige Fromhedsgjerninger det højere eller lavere Nummer; og det, som bliver bestemmende for denne Rangfølge, maa være noget udvortes Paaviseligt: Antallet af Bønner og fromme

---

[1]) Trid. Konc. VI. 24.

Gaver, af Fastedage, af Svøbeslag, Storheden af det bragte Offer, den udførte Bod, den overtagne Møje og Besvær. Men Fromhedslivet er her bragt ind paa en Skraaplan, hvor det føres altid længere bort fra det sande kristelige Spor. Det bliver Opgave for en særegen religiøs Kunstanvisning at fremskynde Naadeskattens Forøgelse ved drivende Midler, — og Midler, som efter kristelig Vejledning maa henregnes til dem, vor Konfession (Art. 20) kalder „barnagtige og ørkesløse, saasom visse Fester og Fastetider, Valfarter, Helgenbilleder, Rosenkranse, Munkestand og lignende Ting". Og Systemet fører endnu videre frem. Thi hvorfor blive staaende ved det Ørkesløse og Overflødige? Der gives Handlinger, i hvilke Tro'siveren kan træde frem paa langt stærkere og udtryksfuldere Maade: flammende Nidkjærhed for Lærens Renhed og Kirkens Ære, Forfølgelse af Kjætteri paa Liv og Død, dets Udryddelse til Guds Navns Forherligelse. Der ligger en bidende Selvkarakteristik deri, naar det kirkelige Sprog betegner Kjætteres Baal og Brand som „Tro'shandling" (auto da fé) i højeste Potents. Hvilken Blasfemi kommer denne nær![1]) Og dog kan Gjerningshellighedens Princip, udviklet i den enesaliggjørende Kirkes Aand, følgerigtigt først standse her; det er alene ydre Forhold, Tidernes Ugunst, der gjør det til Nødvendighed for Fromhedsiveren at træde op under lempeligere Former.

Men, naar Gjerningsvæsenet bliver holdt indenfor noget mildere Former, er det protestantiske Kirkeliv

[1]) Ifølge Llorente's Inkvisitionshistorie skulle disse solenne „Tro'sakter", efter den spanske Inkvisitions Aarbøger, have krævet indtil A. 1788 et Antal af 31,912 Offere paa Baalet.

ikke saa forskjelligt fra det katolske, som det ved første Betragtning kunde synes. Vistnok er der vundet en simplere, mindre besværlig Form ved Fortrængelse af Valfarter, Faste og strænge Spægelser. Men der har idetmindste været Tider, hvor Kirkebesøg og Altergang, Bøn og Bibellæsning og saamangen ydre Fromhedsskik i Ord og Gjerning, saamegen Forsagelse af uskyldig Livsnydelse er bleven drevet i den protestantiske Verden med en saadan asketisk Strænghed, har været anlagt efter en saa stiv mekanisk Regel, og er bleven saa fuldt betragtet som i sig selv fortjenstlig, gudvelbehagelig Gjerning, at Forskjellen fra den katolske Livsorden ikke har været væsentlig. Det er først i en senere Omvæltningstid, at der i modsat Retning er blevet arbejdet paa at overskære Traadene fra Fortidens kirkelige Liv, — mangen Gang endogsaa med hensynsløs og pietetløs Iver. Der vil i det religiøse Folkeliv og Familieliv altid kunne findes Adskilligt, der vel kan henregnes til det halv Instinktagtige, kan falde ind under Sædvane og Vedtægt, men hvor den strænge Kritik vil være ilde anbragt. En religiøs Symbolik har ogsaa sin Betydning, og det Tilvante kan i mange Tilfælde hjælpe til at staa vanhellige Indvirkninger imod. Først da, naar Nøjagtigheden, Ivrigheden i saadan Iagttagelse bliver gjort gjældende som Bevis paa Gudfrygtighed, som Fromheds-Fortjeneste, er Tiden der til Indsigelse paa Evangeliets og det sunde Kirkelivs Vegne. Hvor varligt have ikke vor Kirkes Reformatorer faret med overleveret Skik og Vedtægt, dens Stilling i det kirkelige Liv! — kun at ikke Iagttagelse af saadanne Skikke bliver agtet som „nødvendig Gudsdyrkelse“, hvorved „Læren om Naaden og Retfærdiggjørelse ved Tro

bliver fordunklet", „de rette Guds-Anordninger blive satte tilside", og „Samvittighederne stedte i stor Angest og Fare" [1]).

IV.

Derimod er der en særegen Fare, for hvilken det kristelige Tro'sliv er udsat, netop ifølge formentlig Nidkjærhed for Troens Sag; og imod denne Fare har det protestantiske Kirkeliv, fornemmelig i den lutherske Kirke, stor Opfordring til at værge sig. Til samme Tid nemlig som der bliver ivret og advaret imod forfængelig og formastelig Pukken paa selvskabte Fromhedsgjerninger, til samme Tid som Troen bliver stillet i den skarpeste Modsætning til det ydre Gjerningsvæsen, er selve Troen mere og mere bleven opfattet og behandlet som Gjerning, d. v. s. saaledes at en Tro'sbekjendelse, aflagt, fastholdt og forfægtet i en vis Formulering og af en vis Udstrækning, gjælder som tjenende Middel til Frelse og Salighed, — og som et saa meget kraftigere Middel, som den bekjendende Nidkjærhed træder udelukkende og brændende frem. I saadant Tilfælde vil den hele Polemik imod Gjerningssystemet lade sig med samme Ret og Sandhed vende imod Tro'ssystemet.

Reformatorerne have fuldkommen havt Øje for denne Misvisning, og de have med al Flid arbejdet paa at føre Livet i det rette Spor. „Troen", — hedder det

---

[1]) Augsb. Konf. Art. 26. — R. Stier (anf. St. S. 525): „Hvor Skoleord, som i intet Tilfælde udtømme Skriftordet ganske, træde bydende op med et — „Enhver, som vil frelses", og lave „en katolsk (almindelig) Tro" tilrette, der ser jeg allerede en Skygge gaa hen over den bekjendende Kirkes Aasyn".

i Apologien (Art. 4), — „retfærdiggjør og frelser **ikke derved**, at den skulde være en Gjerning, der har Værd i sig selv, men fordi den tager imod den forjættede Barmhjærtighed". Og Luther[1]) siger: „Troen er ingen Gjerning, men den lærer Gjerninger og er Gjerningernes Liv"; — „derpaa maa man have Agt og altid prædike dette: at Troen ikke vil være fangen eller bunden eller ved nogen Anordning knyttet til en Gjerning". Men Troen — det Aandeligste og Frieste af Alt — bliver „fangen og bunden" der, hvor man træder frem med menneskelige Bud og Forskrifter angaaende Troen, ligesom ellers angaaende kirkelig Skik og Gjerning, anordner med menneskelig Myndighed ikke alene hvad og hvormeget Troen skal indeholde, men ogsaa hvorledes dette Indhold skal udtrykkes, i hvilke Formler det skal bekjendes. Thi saaledes behandlet, — hvorledes, i hvilken Betydning bliver vel Troen her kaldt frelsende og saliggjørende? Aabenbart ikke i den Betydning, at der i og med Troen selv oprinder Lys og Fred, Forsoningsbevidsthed og ny Livskraft i Sjælen, men i den Betydning, at der til den ubrødelige Fastholden ved en Bekjendelse af visse Tro'ssætninger er knyttet en ufortabelig Saligheds-Løn; — aldeles som det er udtrykt i det foranførte Symbolum: „Enhver, som vil frelses, maa holde denne Tro hel og ukrænket". Saa fuldstændigt træder Troen her i Gjerningens Sted: — selv en Gjerning, Gjerning i Ord. Bogstav og Tøddel i det kirkelige Tro'sord kan her komme til at indtage den samme Plads som hist det bestemte Antal af Avemarier

[1]) Walch. XIX. 51. XX. 22.

og Paternostre, kun — det maa tilstaa's — med ulige mindre Ulejlighed [1]).

Den protestantiske Kirke, i Særdeleshed den lutherske, har ofte maattet høre ilde, fordi den for stærkt og ensidigt har nærmet sig til Karakteren af en Læreanstalt, for meget sat det religiøse Livs Væsen i Kundskab, den kirkelige Virksomheds Væsen i Belæring. I sig selv har Tankens Fordybelse i Tro'slærens Indhold sin umiddelbare Grund i den levende Tro'sinteresse. Med jo klarere Bevidsthed Forskjellen bliver holdt fast imellem det aabenbarede Gudsord og menneskelig Lære, des mere maa det findes naturligt, at Sjælen bliver hendragen til at granske i dette Ord, — ikke alene for at klare og sikre Udtydningen af det enkelte Skriftord, men for at samle de omspredte Enkeltheder i deres Helhed, ved skriftmæssig Slutning ud af det Givne at søge udfyldt hvad der mangler, bestemt hvad der er svagt antydet eller holdt i svævende Dunkelhed, og saaledes — dette er Maalet, hvortil der stræbes hen — at opføre et Læresystem, hvor Aabenbaringsordet ikke blot har givet Materialet, men ogsaa ledet Arbejdet ved menneskelig Tankes Hjælp og Tjeneste. Hen imod dette Maal er der arbejdet med store Kræfter og med overordentlig

---

[1]) „Paa Hierarkismens Jordbund forvandles Kirkeforfatning og Sakramenter til Tryllemidler, hvis asketiske Magi netop bestaar deri: at virke paa Kirkens Lemmer ved blot Antagelse, ex opere operato, uden imødekommende Modtagelse af et nyt Liv. Ortodoxismen derimod forvandler Frelses-Sandheden, idet den erkjender den som blot teoretisk Væren for Forstanden, ikke som virksom paa Hjærte og Vilje, i aandelig uforstaaelige og derfor ogsaa logisk modsigende Skinbegreber, saa at sige doketiske Dogmer“. Carlblom: Das Gefühl in seiner Bedeutung für den Glauben, S. 177.

Anstrængelse. Til de reformatoriske Bekjendelsesskrifter slutter der sig en Række af fortolkende, nærmere begrundende og videre udviklende dogmatiske Værker, udmærkede ved Lærdom, Skarpsindighed og stræng Konsekvents. Den efter Reformationen fortsatte Kirkekamp er her bleven udfægtet med konfessionelle Modstandere baade til Højre og Venstre. Intet Lærepunkt, indtil de specielleste Spørgsmaal, de fineste Delinger, de dunkleste Problemer, er her ladet udrøftet og ubesvaret, og Alt, — saa vidt som Tanken har kunnet række, ikke sjældent ogsaa ud over Tankens Raaderum, — er slaaet fast i afsluttet Begrebsform. Dette mægtige Værk af dogmatisk Spekulation er ikke uden blivende Betydning for Kirken. Vistnok maa den sande Karakter af kristelig Spekulation kræve et ganske andet Hensyn taget til det religiøse Livs Tarv og Trang og Evangeliets Forhold til samme, end det her er sket, og vistnok maa den føre til en anden, mindre udelukkende og mindre fjendtlig Stilling til andre kirkelige Bekjendelsesformer, navnlig de nærmest beslægtede, end den, som her er indtaget. Men der er allerede ikke Lidet vundet derved, at det kristelige Lærestof fra ren intellektuel Side er blevet undergivet en Behandling, udgaaet fra bestemte Forudsætninger og Grundanskuelser og gjennemført med en saa udtømmende Grundighed og Følgerigtighed, at Granskningslings-Arbejdet maa betragtes som afsluttet, saalænge det ikke udvider sig til Synspunkter, der visé ud i andre og friere Spor.

Ikke deri altsaa er Fejlen at søge — hvori den herrnhutiske og pietistiske Retning har villet finde den —: at den teologiske Granskning i ren intellektuel Interesse har optaget saamegen Tid og Kraft, men deri, at Skole og

Kirke, Skoledogmatik og evangelisk Menighedstro ikke er bleven stillet i det rette Forhold til hinanden. Den videnskabelige Behandling af Tro'slæren er den uundværlige Underbygning for et sundt Menighedsliv. Hvor de, der skulle være Ledere og Nærere for Menigheden, ikke have denne at støtte sig til, er der naturligvis Intet i Vejen for at Opvækkelses-Arbejdet lige fuldt kan bestandig fortsættes; men Opvækkelsen vil ikke gaa ud over et snævert begrænset Punkt. For den Del af Menighedens Medlemmer, som har Trang til noget fastere og noget renere Føde, vil der ikke være Tilfredsstillelse at finde; men for Disse — om end et numerisk Mindretal — bør der dog ogsaa være sørget. Man maa altsaa visselig vurdere ikke alene den Opofrelse af Tid og Evne, men ogsaa den alvorlige og dybe kristelige Grundtone, der gaar igjennem hint kolossale Reflexions-Værk. Men det maa lige fuldt betragtes som et stort Misgreb, naar dette hele Indbegreb af skarpt og fint udførte Begrebsbestemmelser og Læreformer bliver forvexlet med evangelisk Grundlag for og Udtryk af saliggjørende Tro; — Oldingen C. F. Schlosser's Bekjendelse er fuldkommen vel grundet, naar han „priste sig lykkelig ved at være bleven opdragen og undervist bibelsk, ikke teologisk [1])". Selv de, der personlig føle sig tiltrukne og tilfredsstillede baade ved Metoden, der er bragt til Anvendelse

[1]) Ogsaa en kristelig Filosof J. H. Fichte betegner det som en Velgjerning af den største Betydning: „at han er bleven opdragen aldeles religiøst, medens de egentlig dogmatiske Tro'slærdomme med deres Ubegribeligheder ere forblevne ham fremmede." „Denne velgjørende Forskaanelse for det Overflødige befriede mig for den farlige Konflikt: at maatte bryde, ved Indtrædelsen i modnere Dannelse, med Tro'savtoriteten." Verm. Schriften. 1869. I. S. 32 f.

i den efterreformatoriske Dogmatik, og ved Udbyttet, som derved er vundet, synes at maatte — eller idetmindste, deres personlige Sympati uforkrænket, at kunne — indrømme det Utilbørlige i denne Forvexling, — det Utilbørlige f. Ex. deri, naar Jak. Andreä, navnkundig i Konkordieformelens Affattelses-Historie, formener, at man „maatte tvivle om Melanchthons Salighed“, paa Grund af Forargelsen, han havde givet de ægte Lutheranere[1]). Det kirkelige Sprog selv fører, ved nærmere Betragtning, til den uundværlige og i mange Anvendelser frugtbare, Adskillelse imellem Tro og Læresætninger. Thi det er kun ved urigtig Oversættelse, naar „Ortodoxi“ bliver i de germanske Sprog gjengivet ved „Rettroenhed“. Der er i det græske Ord Intet, som gaar paa kristelig Tro — „Ortodoxi“ er ikke det Samme som „Ortopisti“ (dersom ellers „Tro“ kunde, uden at dens aandelige Væsen traadtes for nær, parres sammen med nogen Betegnelse af „det Rette, det Normale“). Ordet har sit Hjem i de teologiske Skoler; det betegner: Vedtagelse af korrekte, normale Meninger, — eller historisk nøjagtigere: uforrykket Fastholden ved det Læresystem, som er opført og afpælet af Teologerne, der i anden eller tredje Række have siddet paa Reformatorernes Lærestol.

Men, naar en teologisk Bearbejdelse, hvor det hele Antal af forskjelligartede Lærepunkter og dogmatiske Begreber og Læreformer afslutter sig i en sammenhængende Teori, bliver stillet i Evangeliets Sted, da har den teologiske Skole tiltaget sig Højsædet i Kirken, som om teologisk Lærdom og Dialektik var Herre over den

---

[1]) Heppe: Gesch. d. Conc. F. S. 224.

evangeliske Menigheds-Tro[1]). Naar den frelsende, saliggjørende Virkning, som ifølge den hellige Skrift er uadskillelig fra levende Evangelietro, bliver overført paa Bekjendelsen af et bestemt Læresystem, er da Herren og hans Apostle ikke tabt af Syne? Har al egen Selverfaring om, hvad og hvorledes Troen virker og hvorledes vi trænge til at Troen skal virke, ikke først maattet bringes til at forstumme? Er det endnu virkelig den selvsamme Tro, om hvilken Luthers begejstrede Tale lyder, som vækker fuld Gjenklang i enhver Troendes Sjæl? Naar kun Dette er Tro: „at En er ganske, udenfor al Tvivl sikker paa en Ting“[2]), saa maa Troen hvile paa usvigelig Grund; en saadan fandt Luther (efter hans Ord i Worms) kun i den hellige Skrifts Vidnesbyrd eller i aabenliggende, klare og indlysende Grunde, ikke i menneskelig Tænkekunsts Frembringelser, i hvilke det Sande er sammenblandet med det Uvisse, med det mere eller mindre Sandsynlige eller Antagelige. Og skal Troen være

[1]) „Det er i alt Væsentligt den gamle Vildfarelse med Afladen, der her skyder sig frem paa ny. Frelsen bliver til en udvortes, om end nok saa overnaturlig og hemmelighedsfuld Ting, ret egentlig et Objekt ligesom alle andre udenfor Mennesket værende Objekter, om hvilke man forvisses, og i hvilke man delagtiggjøres ved andre udvortes Ting. Vistnok, de haandgribelig sanselige Objekter, som Messer, Relikvier, Rosenkranse og Valfarter, spille ikke længere Hovedrollen, saaledes som i den romerske Kirke, men Begreberne, d. v. s. Tankeobjekterne, og Ordene, der betegne de hellige Mysterier, indeslutte væsentlig Frelsen i sig, og uden den bogstavelige Opfattelse af disse skal ingen Andel i Forløsningen være mulig . . . Imod denne grundige Forfalskning af Evangeliet beskytter den bogstaveligste rene Lære naturligvis saa meget mindre, som den selv maa afgive Fundamentet, hvorpaa hele denne Vildfarelsens Bygning oprejses, og hvorfra den hæver sig stolt knejsende i Vejret“. Löwe: Luther og Schleiermacher (s. Nyt Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1859 S. 139).

[2]) Walch, XII. 2082.

kraftig, rig paa Trøst og paa Kjærligheds-Kraft, saa at det, efter Luthers Ord, er „saa umuligt at skille Gjerninger fra Troen, som det at brænde og lyse fra Ilden“, saa maa Troens Gjenstand være i sig selv klar, indtrængende og gribende for Sjælen; „Troens Ord“ maa være „nær, i din Mund og i dit Hjærte“ (Rom. 10, 8); det maa ikke først hentes langvejs fra, ad labyrintiske Tankegange, hvor ikke Enhver kan følge med, og mindst i Øjeblikke da Sjælen er bespændt og trængende til Troens Trøst. — Hvad er det vel, der giver Luthers, Speners, Lavaters, Schleiermachers, Harms's Tro'sforkyndelse dens Friskhed og Frejdighed, og dermed den stærke Magt til at opbygge, styrke, befæste, uden den Sikkerhed, hvormed de vide at holde ud fra hinanden, hvad der er Skolens og hvad der er Kirkens, at føre Alt tilbage til Troens ene store Udgangs- og Midtpunkt, og efter den større eller mindre Afstand derfra at bedømme Vægt og Vigtighed, der kan tilkomme de enkelte Læreformer, Meninger og Paastande? Hvor derimod Tanke og Tale skal bugte sig fremad igjennem det snævre Farvand, som er afstukket imellem Systemformer og Læresætninger til begge Sider, der vogter man sig vel for at sejle for fulde Sejl[1]; — hvor let kan ikke

[1] Det er et betegnende Træk for Situationen, hvad J. J. Spalding, Provst i Berlin († 1804), beretter i sin Selvbiografi (S. 128—130) om en Samtale med en anset ortodox Gejstlig: „Talen kom paa visse unægtelige Vanskeligheder overfor Modstandernes Indvendinger; og idet den gode Doktor selv anførte et af de stærkeste Skriftsteder, som de pleje at anføre for sig, tilføjede han følgende Ord, som gjorde et saadant Indtryk paa mig, at intet af dem er faldet ud af min Hukommelse: „Ja, det er virkelig slemt nok, men vi maa se til, hvorledes vi slippe herfra (wie wir uns salviren).“ Manden havde i en vis Betydning ikke ringe Lærdom og han var bekjendt som en saa ærlig Tilhænger

selv den velbefarne kirkelige Lods løbe sig fast? Men Rettroenhed, meget forskjellig fra Fuldtroenhed, er i al sin Korrekthed Skyggetro uden Indhold og uden Kraft. Harms plejede derfor at spørge, naar der var Tale om Rettroenhed hos bestemte Personer: „om Tonen laa paa første eller paa anden Stavelse“[1]). „Den levende Tro's Sennepskorn i Hjærtet, — siger en anden Lærer i Kirken, — er mere værd end den hele tørrede Flora af rettroende Dogmer, som ligge døde i Forstanden og Hukommelsen“[2]).

---

af Ortodoxien og tillige som saa lidet oplagt til ironisk Vittighed, at der ikke var at tænke paa nogen Sarkasme ved denne Ytring. Men jeg kan, ved at sammenholde de paafaldende møjsommelige Spidsfindigheder og kunstige Vendinger, hvormed man mangengang i Forsvarsiver for en eller anden Kirkelære søger at undvige eller imødegaa træffende Modgrunde, ikke holde den Tanke borte, at Apologeten, idet han giver sig ind paa Gjendrivelsen, har sagt ved sig selv, med tydeligere eller dunklere Bevidsthed: „Her maa vi se til, hvorledes vi slippe derfra“.

1) Baumgarten, Denkmal an Harms. 1855.

2) R. Stier, anf. St. S. 530. — Prof. H. Bröchner har i sit Skrift „Om det Religiøse i dets Enhed med det Humane“ (1869) tilføjet en Fremstilling og Kritik af „den kristelige Lære om Synd og Forsoning „for at godtgjøre“ det Antirationelle (Fornuftstridige) og Paradoxe i samme“. Kritiken har her sørget for at berede sig rigeligt Stof, idet den forudgaaede Fremstilling er bleven staaende ved Augustins Arvesyndsteori og Anselms Satisfaktionsteori. Men skulde det dog ikke være den første og fornemste Opgave for den filosofiske Kritik at gaa tilbage til de kristelige Ideer i deres oprindelige Grundform og forfølge den ideelle Væsensudvikling, — ikke at søge det Oprindelige i Systemet af enkelte af „Kirkens største Repræsentanter“, men i den hele Tro'sretning, den hele Opfattelse af Livet i Forhold til Gud og Verden, der har sin Grund i Kristendommen? Det Kristelige og det Kirkelige maa holdes ud fra hinanden ligesaa vel som Platonisme og Nyplatonisme. Augustin og Anselm har ikke større Ret til at gjælde som avtentiske Tydere af Evangelieindholdet, end Plotin og Jamblichus af Platon's Dialoger.

V.

Hvor et kirkeligt Samfund ikke er blot sammentvunget ved Despotismens Jernhaand eller ved Haanden, som er stærkere endnu: Hierarkiets Trolddomsmagt, men er beregnet paa at sammenholdes i aandelig Enhed ved Troens Baand, der bliver Bevarelse af Samfund og Samfundsliv kun mulig derved, — naar ogsaa den evangeliske Friheds Krav skal ske Fyldest —, at Adskillelsen imellem Evangelietro og dens Indhold og teologiske Læresætninger bliver holdt ved Magt. Der kan Intet være i Vejen for, at forskjellige Meninger, Anskuelser, Affattelser angaaende mangfoldige Punkter i Læren kunne ikke alene gaa fredelig tilsammen, men ogsaa kunne drage Næring af samme Tro'skilde og arbejde til samme Tro'sformaal, saalænge det bliver erkjendt, at det, der gjør Troen til kristelig Tro, det egentlige Kjærnepunkt, hvorfra Evangelietroens frelsende og saliggjørende Virkninger udgaa, ligger udenfor disse Læreforskjelligheder. Naar derimod Tro'snidkjærheden bliver Nidkjærhed for Dogmeteorier, Systemformer eller individuelle Læremeninger, da er den kristelige Samfundsidé opgiven; enhver Læreforskjellighed vil da kunne stille sig som gyldig Grund til Adskillelse og nye Sekt- eller Parti-Dannelser. Og hvad har ikke Menighedslivet maattet lide derved, at Evangelietroen er rykket ud fra sin hellige Grund for at bygges paa menneskeligt Forstandsværk, paa Tankerækker og Tankeslutninger! Der gives talrige Klasser af teologiske Skolestridigheder, som saa svagt berøre Troens og Tro'slivets Interesse, at Menighederne synes at have havt al Grund til at forholde sig som ligegyldige Tilskuere ved de lidet

opbyggelige Skuespil. Saaledes vilde det utvivlsomt ogsaa være sket, dersom ikke de stridende Parter havde vidst at fremstille Sagen, som om Troens Helligdom var stedt i Fare. Men ved denne Vending ere Menighederne blevne dragne ind i sjælefordærvende Deltagelse i saamangen ufrugtbar, misforstaaet eller halvforstaaet Kiv. Uafbrudt Spænding og Gjæring, Foruroligelse af ængstelige Samvittigheder, indbyrdes Mistænksomhed og Splid, snart oppustet til indbyrdes Forkjætrelse og Fordømmelse, er bleven den bitre Frugt for det kirkelige Liv af denne Forvexling af Tro's-Enheden, der forbinder, med Skole-Mangfoldigheden, der adskiller.

Det er blevet en af de frugtbareste Tanker, der i sin Tid udsaa'des i de tankerige „Taler om Religionen“ (s. S. 54) — „det flammende Sværd, hvormed Schleiermacher har angrebet den religionsforagtende Aand i dens egen, inderste Borg[1])“ —: „Fuldkommengjørelse af Tro'slærdomme og Systemer er ofte alt Andet end Fuldkommengjørelse af Religionen; ja, ikke sjælden gaar den sin Gang fremad uden at have det Ringeste at gjøre med denne. Thi hvad ere dog disse Lærebygninger, i og for sig betragtede, Andet end Kunstværker af den beregnende Forstand, hvori alt det Enkelte kun har sin Holdning i den indbyrdes Begrænsning! Dersom I altsaa blot have fæstet Øje paa de religiøse Læresætninger og Meninger, saa kjende I endnu slet ikke Religionen selv, og hvad I foragte er ikke den“[2]). Denne Tanke hvilede paa Bunden af den dybreligiøse Mands Sjæl, og den modnedes derinde,

---

[1]) Baumgarten: Schleiermacher. S. 8.
[2]) Anf. Skrift S. 27—28 (2den Udg.)

indtil den — 22 Aar senere (1821) — fremtraadte som Grundsten og Bærer i hans teologiske Hovedværk: „Den kristelige Tro“. „Kristelige Tro'ssætninger ere Opfattelser af de kristelig fromme Sjælstilstande, fremstillede i Tale; — de have deres sidste Grund saa udelukkende i Rørelser af den fromme Selvbevidsthed, at de ikke kunne opstaa, hvor disse ikke findes; — de ere udsprungne af den logisk ordnede Reflexion over de umiddelbare Udsagn af den fromme Selvbevidsthed; — oprindelig forekomme de aldrig uden i Tankerækker, hvortil det fromme Tankesæt har givet Stødet, hvorimod spekulative Sætninger om det højeste Væsen komme frem i ren logiske eller naturvidenskabelige Rækker eller dog med en umiskjendelig Tilnærmelse til en af disse tvende Retninger“ [1]). Disse Sætninger ere de ledende Stjærner i den schleiermacherske Behandling af Tro'slæren. Anvendelsen af den — i al dens tilsyneladende Simpelhed — er bleven af uforgængelig Betydning for Renheden og Frugtbarheden i den videnskabelige Behandling af Tro'sindholdet, og Videnskabelighedens Indflydelse har her saa lidt som ellers — igjennem den hele Række af Mellemled — kunnet udeblive paa Fromhedslivet i Menighederne. Et Forsøg er endogsaa blevet gjort paa at bane Vej for den store Kirkelærers Grundsætninger til det kirkelige Menighedsliv: i den berlinske Generalsynode 1846. „Beror Reformationens Kirke i lige væsentlig Grad paa en bestemt fælles Lære om Frelsen og paa fri Skriftgranskning og Overbevisning, saa er Læreorden og Lærefrihed paa lige Maade Livstrang for den. Uden en retfærdig Ud-

[1]) Anf. Sk. S. 108—116.

jævning imellem begge maatte den tabe enten sin evangeliske Bekjendelseskarakter eller sin protestantiske Friheds-karakter, altsaa gaa til Grunde paa den ene eller den anden Maade som evangelisk-protestantisk" [1]). Dette var Grundtanken, som — i Særdeleshed ved Nitzsch's Indflydelse — blev ledende i Synodalforhandlingerne og gav sig Udtryk i sammes Resultater. En Tidlang syntes det, at disse skulde blive af Betydning for Kirkens fremtidige Udvikling; men allerede førend Horizonten formørkedes ved det politiske Jordskjælv i 1848, var Lysglimtet forsvundet, trængt tilbage af en reagerende Bevægelse, hvori de mest forskjelligartede Faktorer havde Del.

Saa stor altsaa er Opfordringen til at værne om Troens Allerhelligste: ikke blot imod Tant og forfængeligt Gjerningsværk, men ogsaa imod Forvanskningen, der ligger os nærmere: Sammenblanding af dens Indhold med Bekjendelsens Formelvæsen, med tillærte og tilvante, mangengang løst tilegnede Læresætninger. Og denne Opfordring gjælder hvert enkelt Menneske som kristelig Personlighed. Det er Reformationens Velsignelse, at den Enkelte er sig bevidst at være bunden i sin Samvittighed til Guds Ord, og til det alene, derimod at være frigjort ikke blot for Kirketvang i romersk Stil, men for enhver Myndighed, som vil forsøge at indliste sig ved Aabenbaringsordets Side med Magt over den personlige Samvittighed. Men saaledes bliver det da ogsaa den Enkeltes egen Sag, hans helligste Samvittighedsanliggende, at tage Vare paa Renheden af sin Tro: at ran-

[1]) Beyschlag: K. I. Nitzsch's Biogr. (1872) S. 278. Sammest. findes Beretning om Generalsynoden 1846 S. 273—312.

sage eget Indre, for at ikke Troens Væsen, det ene og uomskiftelige, dens Kraft, der er sejrrig, fordi den stammer ovenfra, skal blive forvexlet med de omskiftende Former, ved hvilke menneskelig Tanke forsøger at præge det aandelige Tro'sindhold i mere legemlig Skikkelse. Der er en Tid i Livet, — den ogsaa i aandelig Henseende erhvervsgridske Alder, — da man er tilbøjelig til at betragte det som Berigelse af Troen, naar Tro'sartikler og Tro'savtoriteter fornemmes at voxe i Antal eller at vinde i Begrebsformuleringens Skarphed; — og selv da vil der ved alvorlig Selvransagelse være lønlig Bevidsthed om, hvor forskjelligt det, hvori Sjælen søger og ejer Troens Velsignelse, er fra dogmatiske Artikler eller deres Udformning. Der er en anden Tid i Livet, da hin Forskjel bliver tydeligere, Afstanden imellem Tro og Læresætninger træder kjendeligere frem, — af den simple Grund, at Troen da er Livssag, mindre Gjenstand for Hovedet, mere for Hjærtet. Paa dette Livstrin bliver Kristendommen mere simpel [1]), og Kristentroen ligesaa; men — det er her som overalt ikke Udvidelse men Sammendragning, der giver Styrke. Og den evangeliske Kristen véd, hvor Fristedet staar ham aabent, naar han foruroliges og trænges af dem, der ivre med Bogstavens fortærende Nidkjærhed for Tro'sformer og Læresætninger; — ogsaa for denne Møje og Besværing tilbyder Kristus „Fred og Hvile“ [2]). Til Martha,

---

[1]) „Min Kristendom bliver simplere fra Aar til Aar“ — skriver den aldrende Perthes — „Kristendommen er hel igjennem af praktisk Natur, og, saa vidt som den trænger ind i vor Vilje, aabner den os Indblik i Helligdommen hinsides.“

[2]) „Læresystemet er blevet Kirkernes gode Gjerning; men salig bliver Ingen ved dette Gjerningsværk, ligesaalidt som ved sine

som „syslede med megen Opvartning“, lød Herrens Ord: „Du gjør dig Bekymring og Uro med mange Ting“; til Maria, som „satte sig ved Jesu Fødder og hørte hans Tale“, lød Ordet: „Ét er fornødent; Maria har valgt den gode Del, som ikke skal tages bort fra hende“ (Luk. 10, 41—42). Det er Billede paa Evangelietroens Enfoldhed overfor Skoledogmatikens Travlhed.[1])

---

egne gode Gjerninger, ja ikke engang troende. Det er i Særdeleshed heri, at vi skulle vende tilbage fra den stivnede, uevangeliske Lutherdom til den levende Luther og hans Tro'sfylde, og gjennem ham til Apostlene og til Herren selv, for at vi maa kunne skride fremad i Guds Kraft til Fuldførelse af hans Kirkebygning.“ Löwe anf. St. S. 21.

[1]) „Hvilket Spørgsmaal vil snarest udgaa til os: „Hvad tykkes dig om Kristus?“ eller dette: „Elsker du mig?“ Og hvilket Svar vil mest svare til Kristi Aand: Opregnelse af Attributerne i det Athanasianske Symbolum, eller Peders Svar: „O, Herre! du véd, at jeg elsker dig.“ Gelzer's protest. Monatsbl. 1863. April. S. 283.

V.

Kirkelig Overlevering (Tradition). [1])

I.

Det er blevet almindelig Talebrug, naar man vil betegne Forholdet imellem de to store Kirkesamfund, det romersk-katolske og det evangelisk-protestantiske, kort og almenfatteligt, at betegne det første som Traditionskirke, det andet som Skriftkirke.

Men det er iøjnefaldende, selv ved en simpel historisk Betragtning, hvor skjævt og unøjagtigt Forholdet imellem begge Kirker her bliver baade tænkt og udtrykt. Romerkirken sammenfatter udtrykkelig Skrift og Tradition som Enhed, stiller begge paa lige Fod: „Den hellige tridentinske Synode“, — hedder det i den 4de Session, — „antager og ærer med lige Andagt og Ærefrygt saavel den hellige Skrifts Bøger som de uskrevne Overleveringer, hvilke ere komne til os, modtagne af Apostlene fra Kristi

---

[1]) Det her følgende Afsnit har afgivet Grundlag for et Universitetsprogram i Foraaret 1870, som ikke er kommet i Boghandelen, og det trykte Program er derefter atter afbenyttet ved en endelig Gjennemarbejdelse, som da her foreligger.

Mund eller overleverede fra Apostlene, under Indgivelse af den Hellige Aand, ligesom fra Haand til Haand.“ Og for den evangeliske Kirkes Vedkommende er Misforstaaelsen ikke ringere eller mindre paaviselig. Thi Skriftens Indhold er Efterklang dels af historisk Beretning dels af Lære og Formaning, saaledes som den har været overleveret flere Tiaar igjennem ved mundtlig Forkyndelse i Menighederne for større eller mindre Menighedskredse, førend det til blivende Vidnesbyrd og til Betryggelse mod Forvanskning er bleven hæftet til Papiret ved Skrifttegn. „Evangeliet“ — siger Irenæus (i 2det Hundredaar) [1]) — „som Apostlene først forkyndte mundtlig, have de derpaa efter Guds Vilje overleveret os i Skrifter, til at være Grundlag for vor Tro.“

Og ikke blot uhistorisk er en saadan Betegnelse af Forholdet imellem de to Kirkeformer. Men, skulde det virkelig være Meningen, at den evangeliske Kirke søgte saa udelukkende tilbage til den ene Overleveringsform, der er given i den hellige Skrift, at den skulde forsmaa de andre Tilførselskilder, som til alle Tider have befrugtet Kirkelivet med Udbytte fra Fortiden, saa vilde Kirken dermed stille sig udenfor de almindelige Love for menneskelig Livsudvikling.

Kunde man tænke sig Mennesketilblivelsen foregaa efter en anden Naturordens Lov: saaledes at enhver Slægt ikke fristede længere Liv, end der behøvedes for at sætte en ny Slægt ind i Livet, efter Udløbet af et bestemt Tidsmaal gav Plads for den efterfølgende, og ethvert Slægtled

---

[1]) Adv. hæreticos (mod Kjætterne) III.

altsaa traadte som Helhed ind paa Livsscenen, naar det foregaaende først havde udspillet sin Rolle, — hvor forskjelligt vilde ikke da hele Menneskelivet danne sig! Hver enkelt Slægt vilde staa som afsluttet Helhed for sig; enhver Slægt vilde gaa ud fra det samme aandelige Begyndelsespunkt, beskrive samme Vej gjennem samme Udviklingstrin, ende ved det omtrentlig samme Maal af Indsigt, Dannelse, Aandsmodenhed. Men saaledes som det menneskelige Liv opstaar og skrider frem, er Slægternes Liv indflettet i hinanden Led efter Led som sammenhørende, uadskillelig Enhed. Den foregaaende Slægt er ikke blot fysisk frembringende, men for en Del medlevende; den følger det fremgryende Liv af Efterslægten et Stykke, kortere eller længere, med paa Vejen med Pleje og Opfostring, Belæring og Vejledning; den vedbliver endnu en Stund at arbejde og samle til Høst for den fremvoxende Slægt, og denne tager i Arv, hvad der er erhvervet og efterladt, for atter at føre det til rigere Frugt. En Sum — bestandig stigende — af Opdagelser og Opfindelser, af Kundskaber og Færdigheder, af lovordnede Forhold og Foranstaltninger, af Grundsætninger og Regler for Lære og Liv, af Vedtægter og Sædvaner, af Sagn og folkelige Minder, af Idrætter og gjorte Erfaringer baade til Efterfølgelse og til Advarsel gaar saaledes over som Efterladenskab fra Slægt til Slægt. Denne Overlevering i al dens Mangfoldighed og Forskjellighed danner den historiske Traad i Folkenes Liv, Grundlaget for alt det Ejendommelige, der udgjør de nationale Særmærker. Og som Folkeslagene rykkes hverandre bestandig nærmere paa Jorden, Afstandene i Rummet forringes mere og mere og med dem Hindringerne for virksom indbyrdes Paavirkning, aabner der sig Mulighed

for, at Jordens Folkeslag mere og mere ville, som Forgreninger paa den samme Menneskestamme, nærme sig til det samme menneskelige Slægtspræg. Overleveringerne, som hidtil have været indskrænkede inden visse Nationalitets-Grænser, ville da kunne samle sig og udvide sig til en almindelig Menneskeheds-Tradition, hvortil Alle have Adgang, Alle yde Bidrag, og som kommer Alle til Gode.

En stor og væsentlig Forskjel er der imidlertid i Maaden, hvorpaa, og Sikkerheden, hvormed det, der er erhvervet af tidligere Slægter, gaar i Arv til de senere. Opfindelser og Færdigheder eller Kundskaber af den Art, der bringe materielt Udbytte, kunne gjøre Regning paa en sikker Fremtid; de ville til enhver Tid finde Benyttelse, rimeligvis i altid stigende Maal og fuldkomnere Form. Skulde Brugen af Dampkraften eller Elektromagnetismens Anvendelse nogensinde kunne tabes, maatte der være gaaet store, almindelige Omvæltninger og Livsforstyrrelser forud, hvorved Menneskeverdenen var paa én Gang skruet tilbage til et lavere Kulturtrin. Men for det aandelige Liv raade andre Love, — allerede paa det ren intellektuelle Omraade. Hvad der her kan være vundet til en Tid ved Tankens eller Fantasiens skabende eller ved Aandens ransagende, kritisk prøvende og ordnende Kraft, forudsætter, for at blive rettelig tilegnet og videre udviklet, tilsvarende aandelige Organer, som ikke til enhver Tid ere tilstede. Der kan saaledes paavises Tidsløb, hvor det tidligere Erhvervede ligger hen som uforstaaet og unyttet Efterladenskab, fordi Tanke og Interesse gaar i ganske anden Retning, og synlig Tilbagegang paa Videnskabens og Kunstens Enemærker bliver da den naturlige Følge. Endnu mere gjælder det om de sædelige Livstilstande, at der indtræder

Tidspunkter snart af dybt Forfald snart af mærkeligt Opsving, snart af vilde Sidespring, der afbryde den jævne Skridtgang, hvor det mangengang kan være vanskeligt at finde Nøglen til Forklaring i bestemte Tidsforhold, Begivenheder eller Aandsretninger, som ere gaaede forud. Ved dybere Undersøgelse vil det dog kunne lykkes at opdage tidligere Frøkorn, — til det Gode som til det Onde —, der længe kunne have hvilet i det Skjulte. Spirerne have blot trængt til Forhold — som først senere ere indtraadte —, gunstige for Udklækning, eller de have trængt til en Haand, — der først senere er kommen tilveje —, som har forstaaet at samle det Spredte, der i sin sporadiske Tilstand ikke har været i Stand til at sætte Blomst og Frugt eller i Stand til at bringe Giften til Modenhed.

Paa ethvert afgjørende Punkt i Folkenes Liv staar det fra Fortiden Overleverede, fra Fædrene Nedarvede som medbestemmende Faktor af stor Betydning. Ingen, som attraar nogen Indflydelse, umiddelbar eller middelbar, paa Ledningen af den historiske Udvikling paa hvilketsomhelst Omraade, tør tabe Fortidsoverleveringernes Lærdomme og Mindelser af Syne. De lære og minde — jo højere de føre op i Fortiden des sikrere — om Folkets særlige Karakter, om Grundtrækkene i dets Livsopfattelse, dets Maade at tænke, føle og virke paa. Hvorsomhelst det Nye søges bragt ind i Livet, maa det derfor saavidt muligt passes ind i gamle Spor eller dog ved Traade knyttes til det tidligere Bekjendte og Tilvante. Hvor Tidsforholdene nøde til at bryde af med det jævne Fremskridt og foretage Spring, maa det Nye vente sig at blive betragtet med mistroiske eller tvivlsomme Blikke, saa længe indtil det har hørt op at staa som nyt.

Men intetsteds godtgjør Overleveringen sin Magt saaledes som ved Alt, hvad der vedrører det religiøse Liv. For det fromme Sind gaar uvilkaarlig den religiøse Idé, selve Tro'sindholdet sammen med den Kreds af hørlige eller synlige Former, der have Hævd paa at gjælde som Udtryk for Andagten; hvor uudsletteligt bevarer ikke Stemnings-Indtrykket sig, der fra tidlige Dage af er knyttet til Psalmernes Ord og Tone eller til ydre Fromhedsskik. Selv Kristendommen har ved sin Indtrædelse i Verden maattet bøje sig for religiøse Fortidsformers Magt, har fundet sig vel ved at benytte Broen, der forbandt den gamle Pagt med den nye. Hebræerbrevet er Vidne om, hvilke Anstrængelser der maatte gjøres for at drage Israel over til og holde det fast ved Kristendommen: — ved at føre Bevis for, hvor rig og rundelig Erstatning der her bødes for Herlighederne, hvorpaa de jødiske Proselyter havde givet Afkald: for Templets Helligdom, Offertjenesten, Præstedømmet. Hvor sindrigt vidste ikke Paulus i Athen at berede Vejen for sin Forkyndelse om Kristus ved at pege hen paa den ledige Plads, Grækerne selv havde ladet staa aaben ved at indvie Alteret til „den ukjendte Gud"! Og hvor vel forstod ikke den kirkelige Oldtid at vinde Indgang hos Hedningefolkene ved at omdanne Afgudstempler til Kirker og henlægge kirkelige Fester til Tider, der vare festlige for Hedningefolkene!

Men den traditionelle Hævd skjelner ikke mellem Biting og Hovedsag, mellem Form og Væsen; det Mindste kan for den blot historiske Betragtning, ved Brugen og ved Mindet derom fra tidlige Dage, komme til at staa ved Siden af det Største. Der er ikke kæmpet med større Iver for Sakramentets Helhed efter Herrens Indstiftelse,

for Kalkens Brug, end der er stridt om Lys eller Ikke-Lys paa Alterbordet, eller om der skal knæles eller ikke ved Altergangen, om Brødet skal modtages med Munden eller føres til den ved egen Haand. Der er i Daabsbekjendelsen fægtet saa drabeligt om enkelt Ord, hvor Brugen af det ene eller det andet Ord er uden Betydning for Handlingen selv saavelsom for de Handlendes eller Modtagendes Person, som om det gjaldt intet Mindre end Bekjendelsens Indhold eller Handlingens Væsen. At faa tilvant Katekismus eller Psalmebog erstattet med en anden, selv om det kristelige Tro'sindhold bliver der forkyndt i renere og frugtbarere Form, udsunget i fuldere og værdigere Tone, eller i en gammel Liturgi at faa endogsaa blot de mest skæmmende Pletter udslettede — hører, som alle Tiders Historie udviser, til de allervanskeligste Foretagender. Saa stærk er Overleveringens Magt, selv hvor den kun har Alderens Hævd at støtte sig til, — i Stand mangen Gang til at gjøre Grunde magtesløse, som hentes fra højere Synskreds, og hæmme uimodsigelige Fremskridt til det Sandere og Bedre. Det latinske Sprog var allerede i Reformationens Hundredaar trængt ud af Kirkerne som ubrugbart til Opbyggelse; men indtil Begyndelsen af det 18de Hundredaar kunde der endnu findes latinsk Messe, og enkelte Latinstrofer i Menighedernes Psalmebøger bibeholdtes som velklingende og højtidelige. Saa sejg er Traditionens Magt i det Kirkelige.

II.

Paa dette Punkt staar den kirkelige Overlevering endnu som blot Sædvanemagt; den støtter sig paa selve Aldersmyndigheden, og den finder Understøttelse i det alminde-

lige Menneskeomdømme, for hvilket det Aldersærværdige tillige plejer at staa som det Sandere, Sikrere, Kraftigere, Værdifuldere.

Men i Romerkirken er den kirkelige Overlevering udformet til at træde frem med bydende, truende og tvingende Myndighed: som kirkelig Lovgivningsmagt. Traditionen er Hovedhjørnestenen i den romerske Kirkebygning [1]).

Romerkirken stiller sig nemlig som Vejen, der er anvist, den eneste Vej, som fører til Kristus; der gives intet Samfund med Kristus, ingen Adgang til Faderens Naade, til Frelse og Salighed, udenfor Kirken og uden Kirkens Mellemkomst. „Deum non habet patrem, qui ecclesiam non habet matrem." Men Kirken vilde ikke være den eneste Vej, det ubedragelige Middel til Frelse ved Kristus, dersom den ikke var „ufejlbar i sine Bestemmelser om Tro'slæren og Sædelæren, efterdi den styres af den Hellige Aand." [2])

Først har Kirken udelukkende til Raadighed Alt, hvad der er overleveret fra Kristus og hans Apostle og nedlagt i Kirkens Skjød. Det er Kirken betroet at vogte den hellige Skat, saa at „Intet bliver forandret, Intet taget fra, Intet føjet til". Ved dette Oprindelige og i Væsen Urørlige har Kirken altsaa intet Videre at gjøre end at „befæste og styrke, hvad der allerede er givet udtrykkeligt og udviklet, bevogte hvad der alt er fast og bestemt", og kun der, hvor den faste Form har fra først af manglet,

---

[1]) Dieckhoff: Skrift og Tradition. 1870. (N. Tidsskr. o. s. v. 1871. S. 210.)

[2]) Rom. Katek. I. 10, 15.

at „træde nærmere bestemmende og udformende til“.[1]) Hvor haandgribelig end Afstanden er imellem Evangelielæren i dens livsfyldige og frugtbare Simpelhed og Konciliernes eller Systemets haarkløvede Dogmebestemmelser, saa er det Kirkens ufravigelige Paastand — og ingen troende Katolik tør tvivle om Sandheden —: at der den Dag idag ikke bekjendes Andet som kristeligt Tro'sindhold end hvad der er bleven troet og bekjendt „altid, allevegne og af Alle“. Det skal alene være den bestemtere, fuldstændigere Form, det nøjere betegnende Udtryk, der gjør Forskjellen imellem Apostelkirkens og Romerkirkens Tro og Lære. Indholdet skal fuldkommelig dække hinanden.

Det er nemlig fremdeles Følge af den Stilling, Kirken tildeler sig selv, at den er ikke blot Traditionens lovlige Modtager og Ihændehaver, men ogsaa eneste berettigede Udtyder og Fortolker af det oprindelig Overleverede. Kirken alene kan drage Grænsen imellem den sande og ægte Tradition og det, som er indsmuglet under falsk Flag, og den alene har Nøglen til at tyde det Overleverede i den rette Mening: „Alle Katoliker maa vide, at de skulle godkjende Lærerne efter Kirkens Anvisning, ikke forlade Kirkens Tro i Tillid til Lærerne.“ [2])

Hvor dette staar fast og utvivlsomt for de Troende, der har Kirken unægtelig, hvad den behøver for at gjøre en ubetinget og ubegrænset Myndighed gjældende. Men dog er det endnu altid en omstændelig Procedure: — ved

---

[1]) Vincentius, gallisk Munk i Klosteret paa Øen Lerina (mod Midten af det 5te Hundredaar) i sit klassiske Skrift om Traditionen: „Mindeskrift for den katolske Tro's Ælde og Almindelighed mod Kjætternes vanhellige Nyheder“. c. 32.

[2]) Sammest. c. 23.

enhver Bestemmelse angaaende Lære, Gudstjeneste, kirkeligt Liv først at skulle forklare, at der haves en oprindelig Overlevering, hvortil Kirken støtter sig, og at godtgjøre, at den rette Betydning eller Anvendelse er truffen her og alene her. Indvendinger og Indsigelser af forskjellig Art ville, saalænge som Sagen endnu staar saaledes, ikke kunne tænkes at udeblive. Om Sjælemesserne f. Ex. opstiller Tridentinerkonciliet som Paastand[1]: „at Messeofferet her bliver frembaaret aldeles efter Apostlenes Tradition“; — hvor mislig en Opgave, om Kirken virkelig skulde paatage sig at paavise Sjælemesser eller Grund derfor i det Nye Testament! Det er derfor velbetænkt, naar Jesuit-Kardinalen Bellarmin († 1621) kommer Kirken til Hjælp med Slutningen, — som tilsidst ligger til Grund for det hele romerske Tro'ssystem, — fra det, som maa være, til det, som er, med andre Ord: fra paastaaet Nødvendighed til historisk Virkelighed. „Efterdi“, — saaledes lyder Slutningen, — „Skriften ikke indeholder Alt, og saaledes et overleveret Ord er nødvendigt, saa følger, at der er et overleveret Ord, eftersom Gud ellers havde sørget slet for sin Kirke[2].“ Men nu er det utænkeligt, at der ved nogen Overlevering skulde være forudset og sørget for alle Tilfælde, som ligge indenfor Mulighedsgrænsen af den teologiske Debat: for Besvarelse af opstaaende Spørgsmaal, Løsning af omtvistede Problemer, Voldgiftskjendelse i Lære- eller Meningsforskjelligheder, som kunne true Kirkens Fred og Troens Enhed. Slutningskjæden driver saaledes med Nødvendighed et Skridt

[1]) I den 22de Session, Kap. 2.
[2]) „Om Guds Ord“ (de verbo Dei). IV. 5.

videre frem. Hvor utilstrækkeligt maatte ikke Gud siges at „have sørget for sin Kirke", dersom den for alle mødende Tilfælde skulde være henvist til en én Gang for alle given, uforanderlig og endelig afsluttet Tradition, selv være ude af Stand til at søge Sandhedsregelen, den højeste Avtoritet, i sig selv! Kirken er følgelig i Stand hertil. Og hvorledes skulde det kunne være anderledes? Er der Sandhed i den Paastand: at Kirken bliver „Dag for Dag belært af den Hellige Aand",[1]) at Kirkens Overhoved „indtager Pladsen som Guds Vikarius paa Jorden"[2]), saa kan Kirken ikke være bunden til Traditionens Krykke; Kirkens egne Kjendelser og Domme, dens officielle, dogmatiske og rituelle, Bestemmelser maa gjælde som Kristi egne. Det vatikanske Koncilium har derfor i den 9de Kanon om Kirken lyst Anatema over Enhver, som maatte sige: „at Kirkens Ufejlbarhed skulde være indskrænket til det, der indeholdes i den guddommelige Aabenbaring, ikke skulde udstrække sig til andre Sandheder, som nødvendig udkræves, for at Aabenbaringens Skat kan blive bevaret fuldstændig".

Gjennem lange Tider i Midalderen har det staaet som brændende Stridsspørgsmaal: om det skal være Tro'ssætning for Katoliken at bekjende Jomfru Maria som staaende udenfor Vilkaaret af menneskelig Syndighed. Munkeordener — Dominikanere og Franciskanere — og teologiske Skoler have kæmpet med lige Haardnakkethed for og imod. Hvad synes mere modsigende end at paakalde som „Himmeldronning", som „Naadens og Barmhjærtighedens Moder" en Kvinde, som har delt Syndighedens Kaar med alle Dødelige?

---

[1]) I Tridentiner-Konciliets 13de Session. Indledn.
[2]) I Konciliets sjette Session: om Reformation af Kirken, Kap. 1.

Men atter: hvad synes formasteligt som at stille en Kvinde lige med Frelseren, stille hende udenfor den Menneskehed, der skal frelses ved ham? Paverne have under disse Omstændigheder holdt det for rettest og tjenligst at indtage og bevare en nevtral Stilling; istedetfor at afsige nogen Kjendelse, hvorved Sagen havde fundet sin Afgjørelse, have de ladet sig nøje med at paabyde de uforsonlige Parter Tavshed. Der er saaledes her et Tilfælde, hvor der ikke kan paaberaabes nogen Overleverings-Myndighed, et Punkt, hvorom det er vitterligt, at der ikke er blevet lært det Samme „altid, allevegne og af Alle“. Men Pius den 9de har omsider taget Sagen i sin Haand til Afgjørelse af egen Magtfuldkommenhed. Ikke i et Koncilium, men efter Beraadslagning med 192 Biskopper har Pave Pius under 8de December 1854 ladet udgaa en Bulle, hvori det erklæres „ifølge Jesu Kristi, Apostlene Petri og Pauli og Pavens egen Avtoritet“: at „den Lære, som fastholder, at Maria i Undfangelsens Øjeblik er ved Guds særlige Naade bleven bevaret fri for al Arvesynds-Lyde, er aabenbaret af Gud og skal tro's fast og bestandig af alle Troende“.

Det maa imidlertid tilstaas, naar Spørgsmaalet stilles om den historiske Opkomst og Fremvæxt af det hierarkiske System, at det er gammelkirkelig Praxis: at behandle og betragte, begrunde og vurdere det kristelige Tro'sindhold ikke fra aandelig Side som Samvittigheds- og Livssag, men som enhver hvilkensomhelst Gjenstand for historisk Antagelse og Brug: i Forhold til Vidnesbyrdenes Ælde, til Vidnernes Antal og Anseelse. Denne Metode anbefalede sig i høj Grad som bekvem i Stridigheder, der ere saa gamle som Kirken, med Saadanne, som søgte at indsmugle fremmedartede, snart jødiske snart hedenske, Forestillinger

i den kristelige Tro'slære, eller som overhovedet ikke vare tilgængelige for Belæring og Overbevisningsgrunde. Dertil kommer, at det i den vesterlandske Kirkes Provinser (Italien, Gallien, Nordafrika) maatte ligge nær at lade de romerske Statsformer tjene som Forbillede for Kirkedannelsen; romersk Herskeraand fristede under mange indtrædende Forhold de kirkelige Styrere til at søge Fasthed for Kirken i samme Stil og ved samme Midler for Kirken som for Staten. Det gjaldt om at opstille en kirkelig Myndighed, som med almindelig erkjendt Overlegenhed var i Stand til at tøjle dem, der maatte fordriste sig til at gaa paa egen Haand, kue dem, der vovede at sætte egen Mening imod den gjældende Kirkelære. En saadan Myndighed mente man at finde i de Menigheder, hvor Apostlene selv havde levet og lært og indsat Forstandere og Ældste som Efterfølgere. Til disse Sandhedskilder henviser Kirkefaderen Tertullian fra Karthago († 220): „Gjennemløb de apostolske Menigheder, hvor Apostlenes egne Lærestole have deres Plads, hvor deres avtentiske Breve forelæses! Nærmest ved Haanden er Akaia: der har du Korinth. Om du ikke har langt til Macedonien, saa har du Filippi og Tessalonika. Kan du søge over til Asien, saa har du Efesus; og om du er nær Italien, saa har du Rom, som er tilrede med sin Myndighed". Herhen altsaa, til de ærværdige „Moderkirker" maatte man i Tvivlstilfælde eller ved opstaaede Stridigheder vende sig, med den Fortrøstning, at den rene Lære var der at finde fuldstændig og uforandret, som den var efterladt af Apostlene. „Hvad Apostlene have prædiket d. e. hvad Kristus har aabenbaret dem, skal ikke bevises anderledes end ved de selvsamme Menigheder, som Apostlene have stiftet ved deres Prædi-

ken, saavel ved den levende Røst som ved deres Breve; — al anden Lære maa anses som løgnagtig, fordi den er imod Kirkernes, Apostlenes, Kristi, Guds Sandhed". Saaledes skriver Tertullian[1]). Men Forrangen i Menighederne blev atter indrømmet den romerske Menighed, stiftet af de to Hovedapostle Petrus og Paulus, og indviet ved deres Martyrium: „Herhen maa nødvendig den hele Menighed samle sig paa Grund af den fortrinlige Forrang; i den er Overleveringen, som stammer fra Apostlene, altid levende." Saaledes Irenæus, Biskop i Lyon († 202)[2]). Hermed var der vundet „en uforrykkelig og uforanderlig Tro'sregel", en let og sikker Sejr over hvilketsomhelst Kjætteri. Thi „det bør ikke tilstedes Kjættere at hente Bevis fra Skrifterne; vi bevise uden Skrift, at de Intet have at gjøre med Skrifterne: det er min Ejendom; jeg er Apostlenes Arving; Eder have de gjort arveløse." Saaledes Tertullian[3]).

Saa højt op i Tiden lader det grundmurede Traditionsbegreb sig føre tilbage; saa tidlig har Avtoritetsprincipet oprejst sin Magt i Kristi Kirke, beregnet paa at fremtvinge Ensformighed i Bekjendelse og Livsorden, paa at bringe enhver Modsigelse til Tavshed, faa enhver aandelig Bevægelsesfrihed lagt ind under den bydende Magt. „Sneen, som falder hvid og lysende fra Skyhimlen, besudles snart ved Berøring med den urene Jord, saa at den taber al sin Renhed, — et Billede paa den aabenbarede Religion"[4]).

---

1) „Om Hævdsretten imod Kjætterne" (de præscriptione adv. hæreticos) p. 36. 21.
2) „Mod Kjætterierne". III. 3.
3) Anf S. p. 38.
4) Oosterzee, Zum Kampf und Frieden. 2te Saml. 1875. S. 25.

Efterat det første Skridt var gjort: at føre den kristelige Overleverings Begreb ud af den aandelige Sfære, hvor den virker lønlig, dragende og vindende ad Overbevisnings Vej, at stivne dens aandelige Væsen i synlig Legemligheds Form og beklæde den med diktatorisk Myndighed, var Opgaven stillet for de paafølgende Hundredaar: at arbejde den lagte Grund med dens Hjørnesten frem til en saadan Fasthed, at den blev i Stand til at bære den dristigste Bygning, der er rejst af Menneskehænder, i Stand til at afbøde Stormløbene, som ikke kunde udeblive, fra gejstlig saa lidt som fra verdslig Side.

Ikkun om den Form, under hvilken Traditionen træder frem som Behersker af Troen, dens Lære og Liv, er der Uenighed i den romerske Kirke. Den højeste Kirkemagt kan enten være udstrakt over den hele biskoppelige Korporation, hvor Biskoppen i Rom vel indtager Pladsen som den Første blandt Ligemænd, men den højeste, inspirerede Myndighed har sit Sæde og sit Organ i den samlede Repræsentation af Kirken (økumenisk Koncilium), — eller den kan være sammentrængt i Pavens Person som Kirkens synlige Hoved i Kristi Sted, Overhyrde over den hele Kirke, med uindskrænket Kirkemagt: lovgivende, dømmende og udøvende. Den sidste Teori — den kurialistiske, ultramontane — overbyder unægtelig den første — den episkopalistiske — i fantastisk Æventyrlighed: en ydre Akt, et Konklave-Valg skal paa én Gang løfte et Menneske-Jeg ud af Endelighedens Kaar: hvad Erkjendelse og Viden angaar, medens de sædelige Livsvilkaar ikke undergaa nogen Forandring! Heller ikke kan det nægtes, at Kirken, i Medfør af dette System, er udsat for mere vilkaarlig og hensynsløs Brug af Magten. Et

Individ, som har Fordring paa, at enhver officiel Kjendelse skal gjælde som inspireret, som muligvis kan drømme sig selv ind i den samme Indbildning, vil være i Stand til at drive det vanhelligste Maskespil med den guddommelige Højheds Privilegium; Kirken vil kunne være given til Pris for det hele Intrigespil, i hvis Finhed i Anlæg og Sammenspind intet Hof antages at kunne maale sig med det pavelige. Men det religiøse Princip er i begge Systemer det samme: Magtsproget raadende over Tro og Tro'sliv. I begge er Magten tagen fra Kristus og lagt i Menneskers Haand; i begge er den aandelige Friheds-lov brudt, i hvilken ethvert kristeligt Samfund har sit Symbolum: „Hvor Kristi Aand er, der er Frihed" (2 Kor. 3, 17).[1]) I Grunden er det et ufuldendt Stykkeværk: at hylde Kirken som ufejlbar, hvor den ufejlbare Myndighed først kommer tilstede til enkelt Tid og under særegne

---

[1]) Fra Fulda er der i April 1870 udgaaet en Opfordring fra det biskoppelige Hierarki (17 af det vatikanske Konciliums tyske Biskopper) til det tysk-katolske Folk om troende Antagelse af Dogmet om den pavelige Ufejlbarhed. Motiveringen i dette Aktstykke er følgende: „For at sikre de guddommelige Sandheder i deres hele Renhed og Uforfalskethed, har Kristus indstiftet et ufejlbart Lærerembede og forjættet samme sin Beskyttelse og den Hellige Aands Bistand for alle Tider. Paa dette Kirkens ufejlbare Lærerembede hviler den hele Sikkerhed og Frejdighed af vor Tro. — I den højtideligste Form har det ufejlbare Lærerembede erklæret og fastslaaet Sandheden ved de almindelige Koncilier. Derfor have de Troende til alle Tider underkastet sig disse Afgjørelser som ufejlbare Udtalelser af den Hellige Aand og antager dem som sande med utvivlsom Tro'svished. Naar Kirkens Børn i Tro antage de almindelige Konciliers Udsagn, gjøre de det i den Overbevisning, at den Hellige Aand medvirker ved dem paa overnaturlig Maade og bevarer den evige og ufejlbare Sandhed mod al Vildfarelse". osv.

Forhold, — i de økumeniske Kirkeforsamlinger, som atter skulle være at kjende paa Mærker, om hvis Paalidelighed der kan strides for og imod. Dette kommer nutildags uforbeholdent til Orde, selv i den katolske Kirke [1]); og — det lader sig ikke nægte — den praktiske Brugbarhed er aabenbar paa Pave-Teoriens Side. Ogsaa er det alene den officielle Udtalelse, der har manglet i de Tider, da den hierarkiske Bygning blev opført indtil den yderste Spids. „Pave Innocents III havde ingen Betænkelighed ved at erklære: hvad han gjorde, det gjorde Gud ved ham. Glossatorerne føjede til med forvoven, sig selv overbydende Dialektik: at en Appel fra Paven til Gud er utilstedelig, thi Gud havde en og samme Dommermagt med Paven; følgelig kunde man ikke appellere fra Nogen til ham selv" [2]).

Denne officielle Udtalelse er opnaaet i Aaret 1870 i den allerhøjtideligste Kirkeform, idet det vatikanske Koncilium har paa glimrende Maade proklameret Hylding af Pavens personlige Ufejlbarhed som Tro'sdogme i Overensstemmelse med den af Pave Pius forelagte dogmatiske Konstitution: „Den romerske Pave kan, ifølge den ham som øverste Lærer for alle Kristne forjættede gud-

[1]) J. Frohschammer: „Pavens og Kirkens Ufejlbarhed." A. Pichler: „Reform i den kat. Kirke". (Nyt Tidsskr. ovs. 1870, S. 351. 523.

[2]) L. Ranke: Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reform. I. 282 ff. — Endnu tre hundrede Aar derefter er det, som om Reformationen æggede det pavelige Hof til de mest overspændte Paastande. En af Leo X's Prælater — Mazzolini — paatog sig i et eget Værk at udvikle: hvorledes „Paven er den ufejlbare Voldgiftsmand i alle Stridsspørgsmaal, alle Tvivl, Fyrste over alle gejstlige og Fader til alle verdslige Fyrster, med Magt til at indsætte og afsætte Kejser og Kurfyrster, til at oprette og ophæve positive Rettigheder, — er Hoved for den hele Verden, ja selv er, efter det egentlige Væsen, den hele Verden". Sammest. S. 433.

dommelige Bistand, ikke tage fejl, naar han ifølge sin apostolske Avtoritet fastsætter, hvad der i Anliggender, som henhøre til Troen og til Sæderne, skal fastholdes af den hele Kirke, eller ogsaa skal forkastes som stridende mod Troen; og saadanne Dekreter eller Udtalelser skulle, som i og for sig uigjenkaldelige, antages og efterkommes af enhver Kristen, saasnart de ere komne til hans Kundskab, med Troens fulde Lydighed" [1]). At føre en saadan Tanke som Tro'sartikel ind i Verden i det nittende Hundredaar, — som er ikke blot Fritænkeriets, men ogsaa den frie Tænknings, den skarpe Kritiks Hundredaar, — maa synes et afsindigt Værk — quem Deus vult perdere, prius dementat —, med mindre det skulde være lykket Jesuitismen at kvæle alt Tro'sforsvar i den romerske Kirkeverden. Kan det være andet end at den indre Splid, som længe har naget i Kirkens Skjød, maa bryde frem som uforbeholdent Skisma? — og jo dybere Rødderne ligge, des videre ville Virkningerne kunne strække sig, naar det bliver bragt ind i den almindelige Bevidsthed, indtil hvilken Grad formastelig Snuhed ligger til Grund for den forroste — men fremtvungne og fremkunstlede Tro'senhed. For saa vidt kan der mulig være Grund til at ønske Evangeliet og den evangeliske Kirke til Lykke med den gode Tjeneste, der ydes fra Rom, — kun at ikke Blindhedens og Despotismens Forsyndelser skal tjene til at forsyne Alt, hvad der sættes i Bevægelse af ukristelige og irreligiøse Elementer, med Vaaben til Angreb paa Kristendom og Religion [2]).

---

[1]) Officielle Actenstücke zu dem vatikanischen Koncil. II, 211.

[2]) Aktstykker henhørende til det vatikanske Koncilium (1870). Lord Acton: Bidrag til det vatik. Konciliums Historie (Nyt Tidsskr. o. s. v. 1871. S. 444—468. 716—774).

Men — hvor mærkeligt! — Grundlægningen til den moderne Romerkirkes System maa, rigtig beset, netop siges at være beredet ved det tridentinske Koncilium. Hinsides dette staar Romerkirken vistnok rigelig forsynet med Anatemaer, Band- og Brandbuller saavelsom med Afladsbreve, men til samme Tid rigelig hjemsøgt af skismatiske Bevægelser og endeløse Skolestridigheder, og højt trængende, efter egen Bekjendelse, til Reform paa Hoved og Lemmer. Efter Konciliets Tid har Kirken vel bevaret sin Smidighed; den véd endnu stedse at bøje og læmpe sig efter politiske Forhold, hvor den ikke er i Stand til at styre dem (injuria temporum); men hvor det gjælder kirkeretlige Principer, — iberegnet Drømmen om det pavelige Universalmonarki, — staar den ubøjelig og byder selv den endnu mere ubøjelige Virkelighed Trods, en sand Typus af jesuitisk Tænke- og Handlemaade i det Store.

III.

„Jeg kan ikke, skriver Luther[1]), bringe de rasende Papister saa vidt, at de endogsaa blot forstaa, hvorom vi tale eller hvorom jeg strider med dem. Jeg spørger ikke: hvorlænge det har været antaget, eller hvor mange der har antaget det, men om det er antaget med Ret; hvorpaa de svare: saa og saa længe har det været antaget og af saa og saa mange;“ — og efter Overgivelsen af den Augsburgske Bekjendelse, da frugtesløse Forhandlinger med katolske Ordførere droge sig i Langdrag, gjentager han i Skrivelse til

[1]) Stridsskrift imod Henrik den 8de af England. Walch XIX, 310.

sine Tro'sfæller d. 15. Juli 1530: „Jeg tror I have allerede Modstandernes Svar: Fædrene! Fædrene! Fædrene! Kirken! Kirken! Kirken! Skik og Sædvane! ville I faa at høre, men Intet af Skriften!“ [1])

Naar Luther her betegner sine Modstandere som talende et fremmed Tungemaal, der udelukker Muligheden af videre Forhandling, idet Alt, hvad der tales om en indre aandelig Tro'sgrund, af dem forstaa's om ydre Avtoritet, om dens Ælde og Almindelighed, føres vi midt ind i Hjærtepunktet, der adskiller romerske Katoliker og evangelisk-protestantiske Kristne i Opfattelse og Vurdering — ikke af nogen enkelt Læresætning, men af Kristendom og Kristentro i fuld Almindelighed. Det plejer ofte at siges: at begge Kirker dog staa paa samme Grund; men aabenbar kommer det dog ikke alene an paa Grunden, man har under Fødderne, men for en stor Del ogsaa paa Fodfæstet, der tages paa den lagte Grund. To Kirkesamfund, af hvilke det ene forudsætter og kræver personlig Tro og Selvtilegnelse, det andet forudsætter og kræver personlig Selvopgivelse og ubetinget Underkastelse under Kirkeoraklets Tro'sbestemmelser, kunne kun meget uegentlig siges at „staa paa samme Grund.“

Bekæmpelse — i Kristi Navn og i Samvittighedens Navn — af den kirkelige Overleverings bindende og tvingende Magt „i Ting, som angaa Guds Ære og Sjælenes Salighed“, udgjør den negative, protesterende Side af Reformationsværket (Protestationen i Speier). „I saadanne Sager“ — det er Luthers Ord [2]) — „skal man ikke bekymre

[1]) De Wettes Samling af Luthers Breve. IV. 96.
[2]) Walch X. 1796—97.

sig om menneskelig Lov og Ret, gammel Vedtægt, Brug og Sædvane; det er skammeligt at regere Samvittighederne for Gud efter Menneskers Ret og lang Sædvane". Hvor og naarsomhelst der altsaa handles om Troens sidste Grund, gjælder det store, tit gjentagne, men ligesaa tit forglemte Apostelord (1 Kor. 7, 23): „I ere dyrt kjøbte; vorder ikke Menneskers Trælle." Dog tør man ikke til enhver Tid i Kampens Aar vente at finde dette reformatoriske Princip hævdet med lige Renhed og Sikkerhed. Overfor Romerkirken er det udtalt med fuld Uforbeholdenhed, naar Luther skriver 1520 „om det babyloniske Fangenskab": „Hvad der bliver sagt uden Skrift eller sikker Aabenbaring, kan vel antages som en Opinion, men det er ikke nødvendigt, at det bliver troet. Forlanger man af Papisterne „Skrift", saa sige de: det er vor Mening, og saaledes har Kirken kjendt og besluttet det. — Men Thomisternes Meninger, om de end blive stadfæstede af Paven eller Konciliet, vedblive dog at være Meninger og ingen Tro'sartikel." Men fra den Tid af, at Nadverstriden blev Hoveddifferentspunktet imellem de to evangeliske Konfessioner, maatte Vaabnene blive forskjellige og Kampmaaden en anden. En halv Snes Aar senere (i A. 1532) skriver Luther til Markgreve Albrecht i Brandenburg [1]): „Selv om vi ikke havde andet Bevis end Vidnesbyrdet fra den hele hellige kristelige Kirke, skal det alene være os tilstrækkeligt for at holde fast ved denne Artikel. Thi det er farligt og forfærdeligt at høre eller tro Noget imod endrægtigt Vidnesbyrd, Tro og Lære af den hele hellige kristelige Kirke, som nu har fastholdt det i over 1500 Aar". Hvilken

[1]) De Wette: Luthers Br. IV. S. 354.

Opgave: her at forlige den tidligere kampfærdige Luthers Tro's-Symbolum med den sildigere kampmødige Luther! Men, naar Kirkens Avtoritet her med samme Bestemthed er gjort lige med Skriftens, som den hist er underordnet Skriften, saa kan det ikke være tvivlsomt, hvor det evangeliske Reformationsprincip er at søge.

Bagved Indsigelsen, det Negative, staar nemlig Reformationens evangeliske, positive Karakter: Hævdelse af den højere, den guddommelige Overleverings Myndighed, efter Herrens eget Ord: „Lader eder ikke kalde Førere! thi Én er eders Fører: Kristus" (Matth. 23, 10). Først naar begge Sider føjes sammen til Enhed, have vi den fulde Karakter af den evangeliske Protestantisme eller protestantiske Evangelisme som Gjenoprettelse af Traditionens sande Væsen: for at der skal blive givet Kristus, hvad der tilkommer ham, tør Kirken ikke tilegne sig mere end der tilkommer den.

Der er et Ord af Herren, som gjentages med særlig Vægt, — det danner Indfatningen af hans Bud i Bjærgprædikenen (Matth. 5, 21. 27. 31. 33. 38. 43): „Det er sagt til (eller: af?) de Gamle ..., men jeg siger Eder o. s. v." Ligesom der var talet til Israel af Moses, — og efter Moses af „dem, der sade paa Mose Stol", saaledes er der talet til Kristenheden af en fortløbende Række af Kristi Vidner fra gammel Tid indtil Nutiden. Der er talet i Vidnesbyrd, Forklaring, Paamindelse om Guds Rige, om Kristi Lov og hans Forjættelse, talet med forskjellige Tunger, med forskjelligt Maal af Sandhed og Kraft. Men Kristus alene har talet Ordet fra Gud (Joh. 17, 8), det evige Livs Ord, uforgængeligt, selv Aand og Liv (Matth. 24, 35. Joh. 6, 63. 68). Hvad der i den romerske

Kirke bliver smeltet sammen til Ét: det Oprindelige, Grundlæggende, fra Gud Meddelte, og det senere Tilkomne, af Mennesker Tilføjede — bliver i den evangeliske Kirke med al Flid og Styrke holdt ud fra hinanden. Vel er den hellige Skrift — Evangelier og Apostelord — ikke selve det aabenbarede Guds-Ord; men Evangelister og Apostle ere de indviede Vidner, de af Kristus selv kaldede Forkyndere af hans Ord, hans Liv og Død; Skriften er det gudbeskikkede og gudbeaandede Mellemled imellem Kristus og Menneskeverdenen. Uden den vilde Kristi Historie være et Sagn, givet til Pris for uundgaaelig legendeagtig Forvanskning, — Midalderens Kirkeliv er Vidne, — og uden den vilde den kirkelige Gjenfødelse i det sextende Hundredaar have været en Umulighed. „Den kristne Kirke", siger Luther, [1]) „har ingen Magt til som Dommer eller Overherre at stadfæste Artikler om Tro eller gode Gjerninger eller at stadfæste Evangelierne og den hellige Skrift; men den bliver selv stadfæstet af Evangeliet som Dommer og Overhoved."

Men er Kristendommen bestemt til aandelig at gjennemsyre Verden, saa er Kristenheden det levende Vidne om denne Kraft til at bringe Sandhed og Sundhed ind baade i Erkjendelses- og Livsforholdet overfor Gud, og kristelig Overlevering er Vidnesbyrdet om, hvorvidt, i hvilken Retning og paa hvilken Maade Kristendommen har efterladt Spor i Tidernes Løb af sin aandelige Indflydelse paa Verdenslivet. Vexlende i Mangfoldighed hos de forskjellige Tidsaldere indtil det Uendelige, er den kristelige Tradition just derved saa belærende, at den paa

---

[1]) Walch. XIX. 1191.

én Gang lægger frem for Øjesynet Forholdet imellem det evig Uforanderlige i det kristelige Grundvæsen og Mangfoldigheden af Lære- og Livsformer, igjennem hvilke det samme Grundvæsen kan komme tilsyne, om end i større eller mindre Renhed og Fuldstændighed.

Hvad der ligger i Evangeliets Lignelse (Matth. 13, 4 ff.), gjælder ikke mindre om Folk og Slægter end om det enkelte Menneske: at den kristelige Sæd voxer en forskjellig Væxt og udvikler sig paa forskjellig Maade, alt efter som Jordbunden er forberedet til at modtage Sæden. I Vesterlandene maatte de historiske Forhold i Kirkens Oldtid (s. ovenfor S. 196) virke til at stivne den kristelige Overlevering i Magtsprogets Form og danne det til Underlag for kirkeligt Hierarki. Anderledes i de østlige Lande, hvor græsk Kultur havde beredet ulige gunstigere Vilkaar for Fredning og Pleje af de kristelige Ideer. I Alexandria navnlig, som havde været Hjemsted for den nyplatoniske Visdomslære, fremblomstrede i det andet og tredje Hundredaar en Skole for kristelig Teologi (Klemens Alex. † omtr. 220. Origenes † 254), hvor Apostelens Regel „at behandle det Aandelige aandeligt“ (1 Kor. 2, 13—14) er bleven tagen til Hjærte fremfor paa noget andet Sted. Istedetfor, som hist, at stille Traditionen over Skriften, arbejdes der paa at fremhæve Enheden af den skrevne Overlevering og den uskrevne Overlevering efter dens Renhed; istedetfor, som hist, at inddæmme Traditionen i en eneste Form, bliver den her udvidet efter det aandelige Livs Krav og Tarv; istedetfor, som hist, at omsmedde Traditionen til et tvingende og kuende Vaaben, sættes her dens aandelige Betydning i at oplyse, vejlede og samle til sand Enhed i kristelig Tro. Den alexandrinske Klemens udvikler, hvor-

ledes en mundtlig Overlevering maa gaa jævnsides med den skrevne, for at den rette Erkjendelse af det aabenbarede Ord kan blive forplantet fra Slægt til Slægt: „den uskrevne Overlevering af det skriftlig Overleverede, som er indskreven i vore Hjærter ved Guds Kraft". „Den kristelige Sandhedsregel er Samklang og Samstemning af Loven og Profeterne med Herrens Pagt". „Vi sige, at der efter Væsen og Tanke er en gammel og almindelig Kirke med Enhed i Tro ifølge den ene Pagt, som til forskjellige Tider er stiftet ved den ene Guds Viljesraad [1]).

Saa fint og aandeligt, i saa forskjellig en Tankeretning fra Latinerne, have de alexandrinske Kirkelærere i Tanke, Tale og Skrift opfattet den mundtlige Overleveringsregel, som, oprindelig stammende fra Herrens og hans Apostles Ord, bevarer igjennem Tidernes Løb de kristelige Slægter i Samfund med ham. Der er i denne Tankegang og i Virksomheden, hvortil den fører hen i det kirkelige Liv, Intet, som kunde tjene eller gjøres tjenligt til at bære Hierarkiets massive Bygning. Fodfæstet bliver her taget i Tro paa den kristelige Selvbevisningskraft, som ogsaa er Kraft til at skabe sig fra Slægt til Slægt, under Sandhedsaandens Indvirkning, altid nye Vidnesbyrd i de Troendes Lære og Liv. I tusinde Former, igjennem tusinde Munde — dette er den kristelige Tro'sslutning — lyde disse Toner saa fuldtonende og saa indtrængende, — en Harmoni af kristelige Grundakkorder i de forskjelligste Tonarter —, at Ingen, som ikke forsætlig tillukker Øre og Øje og Sind,

---

[1]) De anførte Steder og flere lignende findes i Klemens's Hovedværk (Stromata) og findes nærmere efterviste i min: „det N. Testam.s Hermeneutik. S. 201—3.

kan forfejle Vejen eller lade sig lokke ind paa kristusfjendtlige Afveje.

Dette Forhold, Afstanden imellem Guds Ord og Menneskers Ord, imellem det Ubetingede som Prøvesten og det Betingede, hvis Sandhed og Gyldighed skal prøves, er Grundlaget i det hele Reformationsværk.

Men ogsaa det Betingede, det forholdsvis Sande og Rette, har sin store Betydning som tjenende, støttende Middel for det kristelige Liv. Den evangeliske, ved Reformationen fornyede Sandhed: at Troens hele Værd og Kraft til Saliggjørelse ligger i den Enkeltes egen Tro, — slaar let over i den Vrangsætning: at Enhver bliver salig ved sin Tro, hvor vrang og skjæv, hvor mangelfuld og ufuldstændig den end monne være i sit Indhold. Her træder Overleveringen tilrettevisende og udfyldende til. Overleveringen kommer den naturlige Trang imøde: at se egen Tro'sstemning styrket og stadfæstet ved Andres Samstemning, idet den Enkelte føres ud over sig selv og ud over det, der hører den Enkelte til, til en kristelig Flerhed fjærn og nær. Det enkelte Menneske, som føler sig forladt i den aandelige Enestilling, — og jo dybere Sjælen føres ind paa Aandslivets vildsomme Veje, des mere trykkende føles Forladtheden, — lærer i sin betrængte Enestilling at vurdere Overleveringens Kilder. Ved at aabne sig for disse bliver den Enkelte udfriet af sin Isolerings-Tilstand, han finder sig indlemmet i det store Kristensamfund eller i det mindre Samfund, som har kristelig Bekjendelse tilfælles, og han føler sig beriget og styrket ved den fulde Tilstrømning. Naar Fortiden frembærer sine Vidnesbyrd om, at Det, der yder det enkelte

Jeg Tilfredsstillelse, Opløftelse, velgjørende Fred, har virket ligesaa paa forgangne Slægter, da hilses ethvert saadant Vidnesbyrd — i Lære og Bekjendelse, i Tale og Sang, i Liv og Levnet — med taknemmelig Glæde som troværdigt og paalideligt Vidne om det fælles Kristelige i Aand og Sandhed. Hver Enkelt føler sig løftet ved Bevidstheden om, at han indtager sin Plads i et fuldstemmigt Kor.

Det lutherske Kirkeliv har fremfor den evangeliske Broderkirke bevaret Pieteten imod det Nedarvede. „Vi lære, at der bør holdes Maade i Frihedens Brug, for at de Uforstandige ikke skulle tage Forargelse og, paa Grund af Frihedens Misbrug, blive ilde stemte imod den evangeliske Lære, og at der ikke uden gyldig Grund bør forandres Noget i de vedtagne Kirkeskikke."[1])

Vor Hovedbekjendelse slutter sig ikke blot til de fra Kirkens Oldtid overleverede Bekjendelser og dermed til det i dem anviste Spor, hvori de kristelige Mysterier ere blevne behandlede, men den lyser Fred over kirkelige Overleveringer, ældre og nyere, som angaa Gudstjenesten eller anden kristelig Livsorden, naar de ikke have Guds Ord imod sig og iøvrigt kunne agtes tjenlige for Opbyggelse og Bevarelse af kirkelig Sømmelighed; — og naar Melanchthon i sin Apologi giver en udførlig Udvikling og Retfærdiggjørelse af den Augburgske Bekjendelses enkelte Dele, indskrænker han ikke sin Bevisførelse til Steder ud af den hellige Skrift, men med frit omskuende Blik benytter han Røster af Kirkens Ordførere fra ældre og nyere Tider, hvorsomhelst de vidne med Skriften, og samler

[1]) Apologien: Om Overleveringerne.

dem med Skriftordet som „Samstemning af den almindelige Kirke“. „Vi skulle“, skriver Melanchthon, „ikke agte den lærende Kirke ringe, medens vi dog vide, at Guds Ord er Dommer. Saaledes ville Ulemperne blive undgaaede til begge Sider: at der ikke bliver oprettet et Tyranni af vrang Sædvane, og at der ikke gives slap Tøjle til de vilde Aander. Som Lærer skulle vi elske Kirken og holde den i Agt og Ære.“ [1]) Men atter er det kun Anvendelse af Evangeliets Frihedslov, naar Luther minder om [2]), at „vi skulle tage Prøvestenen i Haanden, nemlig det guddommelige Ord, og derefter prøve og dømme Alt, hvad Fædrene have talt, prædiket og skrevet og draget ud af Regler og Menneskeslutninger; gjør man ikke det, bliver man skammelig forført og bedraget. Men vi holde Forskjellen fast: have de besluttet og fastsat Noget efter Guds Ord, saa antage ogsaa vi det — ikke for deres Skyld, men for Ordets Skyld, hvorpaa de støtte sig.“

Vistnok kan det nu med denne Prøvesten mangen Gang falde vanskeligt at opdage og paavise Fortidskilder, som kunne siges at flyde i ren og rigelig Strømning. Det gjælder her at holde det ejendommelig Kristelige udskilt fra det ren Menneskelige og det almindelig Religiøse, ikke at tage laante Former og Farver for Kristelighed i Aand og Sandhed. Der er lysende Slægter, hvorfra kristelige Fromhedsskikkelser virke aandelig vækkende og befrugtende langt ned i Tiden [3]), andre, hvor Humanitets-Interesser af

---

1) Teol. Hovedlærdomme (Loci theol.) Udg. 1543 p. 229.

2) Walch. VII. 1786. XI. 631.

3) „Sælsomt hvorledes Sjælene fra deres Højdepunkter give Vidnesbyrd igjennem alle Hundredaar, ligesom naar Glædesblus forkynde glad Budskab fra én Højde til en anden“. Diesseit u. jenseit des Meeres. II. 165.

forskjellig Natur og forskjellig Værdi have trængt det egentlig Kristelige meget bestemt tilside, og atter andre, hvor ikke blot kristeligt men aandeligt Lys og Liv overhovedet, mat og døsigt, kun bliver kummerlig næret ved efterladte Smuler fra Fortiden.

For at finde kristeligt Tro'sliv i ægte, oprindelig Enfoldhed som gjennemgaaende Slægtmærke, maa der søges tilbage ud over den Tid, da Skolen tog Magten til sig, da den kristelige Kamp endnu kun var Værge imod Retninger, som aabenbar truede med at bringe hedensk eller jødisk Usandhed ind i Kristenmenighedernes Tro og Liv, — altsaa til Kristenhedens Barndomsalder. Tro'ssamdrægtigheden blev dengang ikke endnu forstyrret ved Stridigheder om Læreformer af ringe Betydning. — Et kortvarigt Gjenskin af den kirkelige Guldalder lyser os imøde det første Tiaar (og nogle Aar derover) af Reformationstiden, — saa længe nemlig som luthersk Tro'saand og melanchthonsk Lærevisdom i Forening var i Stand til at bevare det rette Forhold imellem Tro'sliv og Skoleteologi. — Det er denne ren religiøse Overlegenhed, en kristelig Grundstemning som Folkemærke, der giver hin Tidsalder, efter mere end tre Hundredaars Forløb, endnu bestandig det ægte kristelige Præg, lader os endnu bestandig lytte til Røsterne fra hin Tid som Støttepunkter for egen Tro'sopfattelse, se hen til det efterladte Exempel i Ord og Gjerning: Forening af Ydmygheden, villig til at lade sig belære, og Nidkjærheden, selvbevidst og fremadstræbende. Men dog har selv i de kristelig kolde og tørre Tider Kristelighed i Tro og Levnet ikke savnet sine sande Vidner, som just faa forhøjet Værd ved den golde Omgivelse. Det gjælder kun om at søge rettelig. „Der gives" —

paaminder Melanchthon[1]) — „en Hærskare af kirkelige Ekkoer, som ikke selv ere Fædre til deres Skrifter, men blot, som Sammenflikkere af Forgængere, have heldt Hines Tanker fra én Bog over i en anden, og uden selvstændig Dom optaget Forgængernes Vildfarelser, uden engang at forstaa dem.“ Som Munk i Erfurt fandt Luther i Klosterbiblioteket Johan Huss's Skrifter og blev „nysgjerrig for at se, hvad dog denne Ærkekjætter havde lært! Da fandt jeg i Sandhed saa Meget, at jeg forfærdedes over at en saadan Mand var bleven brændt, som kunde føre Pennen saa kristelig og mægtig. Men, saasom hans Navn var saa gruelig fordømt, at jeg tænkte, Væggen vilde blive sort og Solen tabe sit Lys, dersom Nogen kom Huss's Navn velvillig ihu, lukkede jeg Bogen i og gik bort med usaaret Hjærte, trøstende mig med den Tanke: at han maaske havde skrevet Saadant, førend han var bleven Kjætter; thi jeg kjendte dengang endnu ikke Kostnitzer-Konciliets Historie“[2]). Senere har Luther taknemmelig erkjendt sin Forgænger, „som har borthugget Tjørne og Hækker i Herrens Vingaard, saa at jeg er kommen ind paa en brakket, jævn og velpløjet Mark“[3]). — Et andet Skrift faldt Luther i Hænderne før Kaldelsen til Wittenberg; han udgav det i Aaret 1516 (under Titel „Die deutsche Theologie“), med en Fortale, hvori han vidner: at „næst efter Bibelen og St. Augustin har han ikke lært mere af nogen Bog“. „Saa fattig og usmykket som den ædle lille Bog er paa Ord og menne-

---

1) Apologien: Om Boden (i Midten).
2) Walch. XVI. 2563.
3) Walch. XXII. 2073.

skelig Visdom, saa rig og kostelig er den paa Kunst og guddommelig Visdom“ [1]).

Men, som enhver Tid maa søge at nytte Fortiden til kristelig Fremvæxt, saaledes er enhver Tid ikke mindre kaldet og beskikket til selv at arbejde for Eftertiden. Hver enkelt Slægt har, efter den Plads, den indtager i Rækkefølgen, sin særegne kristelige Livsopgave, er kaldet til at yde sit Bidrag, der kan fortjene at gaa over til Efterverdenen. „Vistnok skulle vi skjønne paa Andres Flid; men ogsaa vi ere kaldede til at opdyrke et Stykke af Herrens Ager, ikke alene til at nyde dens Frugter“ [2]). Hvo som mener at skulle søge sin Ære i kun at være tro Bevarer af det, der er modtaget i Arv, uden at anstrænge sig for at forøge det af sit Eget, har sin Dom i Evangeliet om Tjeneren, der leverede Herren den modtagne Mønt tilbage, vel indsvøbt i Svededugen. Luk. 19, 20—24.

IV.

Det var naturligt, var historisk berettiget, naar det hele kirkeretlige Apparat, der tjente det hierarkiske Tro'styranni til Underbygning og senest havde gjort Tjeneste ved at faa de evangeliske Kristne som gjenstridige Kjættere udstødte af Kristi Kirke, blev Gjenstand for et energisk Had fra disses Side. Det var derfor en rimelig Forventning, at Protestanterne vilde med en høj Grad af Nidkjærhed vaage over deres Kirkes aandelige, evangeliske Karakter som det rette Skjelnemærke overfor den romerske Kirke, — hævde den agtelsesfulde men frie Brug af Traditionen som kirkeligt Palladium. Den ved Reformationen

[1]) Walch. XIV. 206.
[2]) Luther: Walch. IV. 1272.

gjenfødte Kirke havde maattet erobre sin Grund; det var kun blevet muligt at vinde Plads for sig til at bygge og bo ved at ryddeliggjøre Grunden for Romerkirkens traditionelle Myndighed. I det Øjeblik denne rejstes paa ny, var den paa det rene Evangelium grundlagte Kirke domfældt som Forbryder imod Kirkemajestæten. Selv at række Haand til at gjenopføre et Murværk, der paa ny lod sig bruge som Fængsel for al kristelig Frihed, vilde være at afspærre sig den nødvendige Livsluft til Aandedrættet, at vie sig til en hensygnende kraftløs Tilværelse.

Men en stadig Kampberedthed, en vedvarende Anstrængelse af Kræfterne er til alle Tider funden mere udmattende end selve Kampen, der kun kræver en forbigaaende Opblusning af Livsaanderne. En Frihed, som paalægger Forpligtelse at være bestandig paa Post, hvor enhver Pligtforsømmelse udsætter for Fare, kan i Længden synes et besværligt Gode; — hvor ulige mere tillokkende en uforstyrret Tilstand af Fred og Hvile, kun at Hvilen lader sig opnaa paa nogenlunde anstændig Maade! Og Anstanden syntes at være nogenlunde bevaret, saalænge som det kunde lykkes at holde Teori og Praxis ud fra hinanden. Man vogtede sig vel for at falde ind i det romerske Kirkespor ved udtrykkelig Ligestilling af Tradition og Skrift; man tænkte ingenlunde paa at proklamere Kirkelæren som Befordrer af kristelig Tro og Læreudvikling; man vedblev at føre Reformatorernes Ord i Munden om den hellige Skrift som Troens og Tro'slærens ene rette Grund, om alle andre Skrifter som blotte Vidner om Lærens Behandling paa forskjellig Tid og Sted. Det syttende Hundredaars Teologer glemme ikke, hvorsomhelst der vises hen til kirkelige Avtoriteter, at føje til: at „deres Udviklinger af Læren ikke ere avtentiske“, at

„Traditioner kun gjælde, naar de stemme med Skriften, men maa tilbagevises, naar de staa i Strid med den.“ De vedkjende sig endnu det reformatoriske Løsen: at „Hævd, Vedtægt, Sædvane gjælder ikke ved Anvendelse paa de guddommelige Ting“, „Fædrene skulle kun gjælde som Lys, ikke som Guddomme (lumina non numina“) [1]). Men, hvorsomhelst det kommer til Anvendelse, sige de selvsamme Teologer og deres Skoler sig i al Stilhed løs fra Teorien; da gjælder det som given Forudsætning: at „den rene Lære“, den ufravigelige Sandhedsregel er tilstede og kun tilstede i den ortodoxe Lærebygning, som har sit Grundlag i de symbolske Bekjendelser og er yderligere opført paa denne Grund ved Hjælp af den efterreformatoriske Skolastik.

Saaledes havde Traditionsmagten paa ny indtaget sit midalderlige Stade, — men paa hvilket Grundlag! I Stedet for Romerkirkens tusindaarige Overlevering, som taber sig i Oldkirkens første Tider og er støttet paa Troen paa vedvarende Inspiration, stod her en modern, neppe hundredaarig Avtoritet — af Læreformer, som man krympede sig ved at tillægge mere end menneskelig Oprindelse. I Stedet for en Kirke, som i umindelige Tider har været anlagt paa at kvæle i den første Spireform enhver Rørelse af Frihedsaand, hvor al Opdragelse, Undervisning, gejstlig Indvirkning, kirkelig Tugt er beregnet paa at indprente ubetinget Underkastelse under det hierarkiske Magtsprog, — staar her et Kirkesamfund, som har tilkæmpet sig Tilværelse og Liv ved at afryste det kirkelige Tvangssystem, og som maa søge sin Styrke i Hævdelsen af Tro's-

[1]) Om de enkelte anførte Steder s. min Hermeneutik S. 301—2.

frihedens uforkrænkelige Ret. Og endelig, — i Stedet for en Kirke, hvor Teori og Praxis staar i den ønskeligste Harmoni, idet Kirken i sin Velmagts Tider har havt Magt til at bringe sin Lære i Udførelse: til at bringe Fornægtere af dens absolute Majestæt paa Baalet, naar lempeligere Midler vare forgjæves anvendte,[1] — her en Gejstlighed, som kun aldeles undtagelsesvis, under sær gunstige Forhold, har kunnet formaa den verdslige Magt til at laane sig dens Arm, men selv er henvist til blot aandelige Midler, til Forkjætrelser og teologiske Fordømmelser, som dog langt fra have havt den samme Virkning til alle Tider. Fra alle Sider set, en sælsom Rolle for en evangelisk-protestantisk Kirke: som maskeret Dobbeltgænger af Romerkirken! Hvor lyslevende træder ikke Modsætningen frem i Kirkemagtens personlige Bærere! Kun den romerske Kirkes Prælatur har denne Klasse af kirkelige Dignitarier, der skride frem i afmaalt og taktfast Skridtgang, hvor Overlegenheden lyser ud af det Fornemme i Holdning, Blik og Mine. Disse Skikkelser bære Bevidstheden hos sig om at være Overleveringstroens ægte Sønner, uden Skyld i noget Brud paa den kirkelige Lydighedspligt, rede til at lægge alt Eget, ethvert Tro's- og Samvittighedshensyn som Offer for Kirkemajestætens Fødder, henstille det til Godkjendelse eller Forkastelse. Den dybeste Selvydmygelse er her den største Selvophøjelse. Overfor disse de rette Højkirkemænd maa den evan-

[1] „I Kjætteri falde alle De, som ikke tro, hvad den hellige Moder Kirken foreskriver at tro“, — og: „det tør ikke nægtes, at jo Kjætterne ere undergivne Kirkens Magt, saa at de stilles for dens Ret, straffes og fordømmes med Anatema.“ Rom. Katek. III. 2, 7. I. 10, 9.

gelisk-protestantiske Kirkes Tjenere alle tilhobe finde sig i at staa som mensvorne Frafaldne, der have deres Del af Skylden i det store Kirkebrud. Denne Skyld lader sig ikke udsone, om de end lade sig finde nok saa villige til at give sig selv ind, nok saa ivrige for at tvinge Andre ind under Tro'sedikter, som mulig ikke ere mindre stramme, men mangle det kirkelige Legitimitets-Stempel.

Der er et gyldent Ord opbevaret os fra den kristelige Oldtid, der minder om den Stilling, som en evangelisk Gejstlighed bør tilstræbe overfor Traditionen: „Herren siger i Evangeliet (Joh. 14, 6): „Jeg er Sandheden"; han siger ikke: jeg er Sædvanen. Derfor bør Sædvanen vige for Sandheden, efterat Sandheden er bragt for Dagen" [1]). Men det tør ikke overses: det har en særegen Vanskelighed for den gejstlige Mand i de protestantisk-evangeliske Landskirker at holde det rette Midtspor i denne Henseende. Thi det, der udgjør det egentlige Centralpunkt for det gejstlige Kald, er ophøjet over Forandring og Omskiftelse, er faststaaende, bestandig Ét: „Kristus er den Samme igaar og idag evindelig", og Trangen, som søger sin Tilfredsstillelse, er ligeledes den samme. Her har en principiel Konservatisme selvfølgelig sin fulde Berettigelse. Men hvor let sker det da ikke, at den Uforanderligheds-karakter, der tilkommer det Evangeliske, det Centrale, bliver uvilkaarlig overført paa Meget, som — af højst forskjellig Værdi — ligger paa forskjellige Punkter af den konfessionelle Yderkreds! Hvor let sker det ikke, at det

---

[1]) Ordet skyldes en afrikansk Biskop Libosus i det tredje Hundredaar, udtalt af ham paa et Koncilium i Karthago A. 258 (Labbei Konciliesamling I. 811). Det findes anført af Augustinus i hans Skrift „Om Daaben". III. 6.

Sædvanemæssige under forskjellige Former, — overleverede Læreformer, overleverede Kirkeord og Kirkeskikke, overleverede Livsregler, — blive fastholdte og forsvarede, som om det gjaldt Midtpunktet af kristelig Lære og kristeligt Liv [1]). Hertil kommer endnu dette: at den aandelige Frigjørelse, der skyldes Reformationen, er — som Følge af de for Kirkelivet ugunstige Forhold — kommen den evangelisk-protestantiske Gejstlighed ulige mindre til Gode end Menighederne. Medens den religiøse Livsudvikling her blev fri, maatte Gejstligheden se sig lagt ind under nye Baand i de gamles Sted, — kirkepolitiske Baand i Stedet for hierarkiske. Den gejstlige Mand finder sig stillet imellem det Evangeliske og det Konfessionelle, og stillet hen paa saa ubestemt en Maade, at Friheden, hvormed han tør bevæge sig, kan være afhængig af de Mægtiges Luner, snart af Enkeltes Ivren uden Indsigt, snart af den skiftende Tidsaands ubestemmelige Indflydelser. Er det dog ikke saa, at Forhandlinger og Raadslagninger, som føres i udelukkende gejstlige Kredse, som oftest efterlade et eget forstemmende Indtryk, fordi man mener at spore en vis trykket Sindsstemning, en ængstelig Hensyntagen, hvor man ønskede at finde — vel ogsaa ventede at finde — Ytring af evangelisk Sanddruhed og Frimodighed! Tør man klage over Forurettelse, naar en tysk Forfatter [2]) udpeger som et „Hovedtræk hos Nutidens Teologer en vis κακία“ d. e. Sky for at udtale egen Overbevisning.

Det er nutildags almindelig Skik at samle dem, der staa som Mærkesmændene for Attendehundredaarets

[1]) Jvf. Martensen: „Konservatisme og Fremskridt“ (Kristel. Ethik. S. 569—587).

[2]) Bunsen: Leben. III. 533.

Teologi, — hvor stor end Gradsforskjellen imellem dem kan være, — i én Bunke under den bekvemme, men lidet betegnende Fællesbenævnelse: Rationalister, og ligesaa vilkaarligt at betragte dem alle tilhobe som vantro, fornægtende Fritænkere, — hvorved der tillige — i Forbigaaende sagt — er vundet en brugbar Folie for egen, formentlig Fuld- og Rettroenhed. Ganske vist manglede der hos hin Slægt det rette Syn paa, den rette Sans for det kristelige Tro'sindhold i dets Helhed og Fylde, meget af det kristelig Betydningsfuldeste blev liggende udenfor Synskredsen. Det er nemlig Reformatorernes Storhed, at de ledede i lige Grad af kristelig Friheds- og kristelig Fromheds-Interesse, have kunnet varetage begges Krav i lige Grad. I det attende Hundredaar optoges Sind og Interesse aldeles overvejende af det første. Men det er baade ubilligt og uhistorisk at søge Maalestok og Vurderingsregel alene i det Manglende, med Forbigaaelse af det positiv Fortjenstlige, og endnu mere at slaa sig til Ridder paa Yderlighederne, hvor det Aandsfattige og Smagløse har blottet sig indtil Karikatur. Hin Retning har med al sin Ensidighed havt og har beholdt sin store Betydning for den kommende Tid. Den reformatoriske Aand, som i henved et Par hundrede Aar havde været forstenet, som havde rørt sig i Spener og hans Skole, men dengang var bleven trængt tilbage, slog her igjennem. Det var atter, ligesom i det sextende Hundredaar, Tro'sfordringen, der trængte sig frem, — Fordringen af Frihed og Ukrænkelighed for egen, personlig Tro istedetfor en Bekjendelse, formuleret og lagt Lærere og Menigheder paa Læberne ved kirkepolitisk Magtsprog. I al teologisk Fattigdom er her et virkelig reformatorisk-evangelisk Fremskridt — personlig, levende og frugtbar

Tro'stilegnelse — umiskjendeligt overfor Fortiden. Paa Fattigdommen er det blevet Efterkommernes Sag at bøde. Men paa hvilket Punkt vilde disse Efterkommere befinde sig, om Reformationens Befrielsesværk ikke dengang havde tilkæmpet sig sin haardt tiltrængte Fortsættelse! Hvorsomhelst et overskuende Blik formaar at samle de forskjellige Slægtfølger i deres indbyrdes Aandsforbindelse, vil denne Erkjendelse med Nødvendighed trænge sig frem (Jvf. S. 69—70).

V.

Under den ene eller den anden Form maa ethvert Kristensamfund vide sig forenet med Kristus, som Legemet med sit Hoved; med andre Ord: Overleveringens første Udspring kan ikke søges uden der, hvor Kirken selv har sit Udspring: i Kristus. Men, om dette Forhold til Kristus tænkes som aandeligt, levende Forhold ad aandelige Veje, eller som ren historisk Forhold, ved personlig Succession eller ved dokumenteret Overlevering —, i denne Forskjel er det sande Særmærke at søge for det evangelisk-protestantiske Kirkesamfund overfor det romersk-katolske. Det hører derfor til de mærkelige Tidstegn, naar der iblandt de nyeste Bevægelser og Læreretninger i den romerske og den evangeliske Kirke kan paavises saadanne, hvor Traditionsbegrebet vexler om, kommer frem hist i evangeliserende, her i romaniserende Form.

I de første Decennier af dette Hundredaar har den romerske Kirke frembudt en Række af højtdannede Ordførere (Fr. Baader, Hug, Møhler, Sailer, Diepenbrok, Wessenberg), som, under Bestræbelsen for at udsone Katoli-

cismen med Nutidens videnskabelige Retning, uvilkaarlig bleve førte nærmere hen imod Protestantismen i flere Punkter [1]). Paa Spørgsmaalet „hvad er Traditionen?" er der saaledes — for at anføre et Exempel — givet til Svar: „Den er — i subjektiv Betydning — den kirkelige Sans, som er tilstede i Kirken og forplanter sig ved den kirkelige Opdragelse. Ordet, som lever bestandig i de Troendes Hjærter, — i objektiv Betydning: Kirkens Fællestro, som den lever igjennem alle Hundredaar i ydre historiske Vidnesbyrd, — i denne Betydning sædvanlig nævnet som Rettesnor for Skriftfortolkningen, som Tro'sregel. Skriftordet er Ét med det levende Ord, det paa Papir og Pergament optegnede Ord Ét med det, som ved den Hellige Aands Kraft er indgravet i Hjærterne". Saadanne Ord af en romersk-katolsk Teolog [2]): den kirkelige Tradition som „kristelig Sans", der forplanter sig i de Troende og ved disses Indvirkning paa Andre, —

---

[1]) Det gjør et eget Indtryk — under Forhold af saa stram kirkelig Spænding som nutildags — at læse (Wørner: J. A. Møhler, ein Lebensbild, 1866, S. 60—87) Breve, hvori Møhler, dengang Privatdocent ved det katolske Fakultet i Tübingen, beretter om sit Ophold ved protestantiske Universiteter og sine Forbindelser med protestantiske Teologer. Møhler skriver dengang (S. 77): „Det er Grundfejlen ved vore Anstalter, at man venter Alt af Indvielsen, man modtager, og Lidet af Indvielsen, man giver sig selv". Og ikke mindre betegnende for den kirkelige Tidsaand er det, naar den unge Greve Sedlnitzky beretter i sin Selvbiografi (1872, S. 29): at han af „Regens ved hans Konvikt, en Exjesuit", blev tilskyndet til at høre Forelæsninger over Religionsfilosofi af en Teolog i Breslau, som selv var traadt over fra den romerske til den evangeliske Kirke (omtr. A. 1811). En, paa avtentiske Brevskaber grundet, Fremstilling af det mægtige Opsving af Papalsystemet, som skriver sig fra Jesuitismens Indflydelse under Gregor XVI (1831—1846) er givet i Sedlnitzky's Selvbiografi.

[2]) I. A. Møhler: Symbolik (1832) S. 271. 377.

som „kristelig Fællestro“, der giver sig bestandig fornyede Vidnesbyrd fra Slægt til Slægt, og som grundet i „Skriftordet, der atter er Et med det levende Ord“, er og bliver ledende „Tro'sregel“, vise ligesaa aabenbart hen til den i Evangeliet grundede oldkirkelige Tankegang, fornyet ved Reformationen, som den ligger fjærnt fra den romerske Kirkes Lære- og Livs-Typus.

Som Modsstykke til denne Fremtoning staa Strømninger, som, udgaaede fra evangeliske Kirkesamfund, bære hen imod Romerkirken. England, hvor det kirkelige Gjenfødelsesværk er blevet staaende paa Halvvejen, idet Tro'svished og Kirkelighed søger sin Besegling, ligesom i Romerkirken, ved „biskoppelig Succession“, er meget naturlig det mest lovende Opland for katolsk Proselytiver[1]: — hvor der for 50 Aar siden taltes 5000 Katoliker, regnes der nu mere end 2 Millioner, fordelte imellem 12 Kirkefyrster. Men selve den høje biskoppelige Kirke har et Jordsmon at tilbyde med naturlig Frugtbarhed for planmæssige, ved Aandsevne og Viljeskraft understøttede, Arbejder paa at faa den engelske Kirke lidt efter lidt omstøbt i katoliserende Form. I over 40 Aar (siden 1833) staar det som altid bestemtere fremtrædende Formaal for Puseyismen (udgaaet fra oxfordske Universitetslærere, blandt hvilke Dr. Pusey, som senere er traadt over til den romerske Kirke), at bevirke en kirkelig Romanisering, en Indpodning i den anglikanske Kirke af den romerske Kirkes Hovedlærdomme og Hovedritus, med Bortskæring

[1]) Anglikanismen er Protestantismen paa det laveste elementæreste Trin, — Protestantismens mest katoliserende Form, er stiv og har forholdsvis beholdt Udvorteshedens Præg“. M. J. Monrad: Tankeretninger i den nyere Tid. S. 309.

af visse Udvæxter[1]). Tilnærmelsen er forsøgt og bliver tilstræbt Trin for Trin, dels ad dogmatisk Vej: ved i Rækker af Smaaskrifter (Traktater) at give en Fremstilling i folkelig og vindende Form af Romerkirkens Grundlærdomme: om oldkirkelig Tradition som avtentisk Tro'sregel, om Sakramenternes Stilling fremfor Gudsordet som „ene saliggjørende Naademidler", om den biskoppelige Succession som Betingelse for Kirkens Fuldmagt til at forvalte Sakramenterne med saliggjørende Kraft, — dels ved Forsøg paa at udstyre Gudstjenesten med Laan af Ceremonier og Kostumer fra den romerske Kirke (Ritualisme). De Fremskridt, som denne Retning har gjort hos det protestantiske Englands Gejstlighed og Aristokrati, ere vel skikkede til at vække protestantisk Sorgløshed af dens velbehagelige Ro[2]). Samtidig er en lignende Retning indslaaet i Irvingianismen (benævnet efter Edvard Irving, protestantisk Gejstlig i London, † 1834), som i de senere Aar har overplantet sig fra England til Fastlandet. En ubetinget, ufejlbar Kirkeavtoritet skal her være opnaaet ved underfuld Gjenfødelse af Apostolatet i dets oprindelige Magtfuldkommenhed, der nu som fordum antages at være

---

[1]) Jvf. Tidsskr. for udenl. teol. Litt. 1847. S. 199—215.

[2]) Pavedømmets Fremskridt i England og Skotland i Løbet af 22 Aar, fra 1851 indtil 1873, opført i Tal, giver en Forøgelse:

af Præster	fra	958	til	1862.
— Kirker og Kapeller	—	683	—	1243.
— Munkeklostre	—	17	—	77.
— Nonneklostre	—	53	—	260.
— Teol. Seminarier	—	11	—	20.

Protest. Kirchenz. 1873, Nr. 8.

i Stand til at sætte den hellige Menighed i Besiddelse af de tabte Naadegaver[1]).

Om den Stilling, Grundtvigianismen indtager til Katolicismen og den katoliserende Retning i Nutiden, kan der dømmes meget forskjelligt, eftersom man bliver staaende ved en eller anden Udside af den Livsform, den Maade at tale og at færdes paa, der synes at være ejendommelig for mange af Grundtvigianismens Tilhængere, eller man trænger dybere ind til Systemets egentlige Kirkegrund[2]). Grundtvigianismen opstiller som Kirkeideal en Tilstand, hvor Præsten i sin Forkyndelse for Menigheden ikke er bunden til anden Forpligtelse end at lære i Overensstemmelse med sin egen personlige Opfattelse af Skriftindholdet. Grundtvigianismen udvisker indtil den Grad Forskjellen imellem offentlig Gudstjeneste og Sammenkomster til privat Opbyggelse, at den kræver Ret for hver enkelt Menighed til at indføre sin særegne Psalmebog til gudstjenstlig Brug (af slige Psalmebøger eller saakaldte Psalmebogs-Tillæg tælles vel over halvhundrede). Grundtvigianismen hylder i den Grad det individuelle Frihedsprincip, at enhver Form og Forskrift af Kirkestyrelsen til Ordning af det kirkelige Liv kun bliver betragtet som et Aag, der i Kirkefrihedens Interesse bør søges omgaaet, saavidt gjørligt er. En større Modsætning kan ikke tænkes til den ubøjelige Strænghed, hvormed Romerkirkens Magtsprog gjør Fordring paa at beherske sine Medlemmers

---

[1]) Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1840. 255. 1851. 481. Nyt Tidsskr. 1858. 356. 1869 149. Gude: Irvingianismens Betydning for vor Tid. 1859.

[2]) H. N. Clausen: Om Grundtvigianismen som Lære- og som Livsretning. (Dansk Tidsskr. for Kirke og Litteratur (1869).

kirkelige Gjøren og Laden for at fremtvinge kirkelig Enhed i det Ydre. — Men af Partiets Grundlægger er der efterladt en Sammenstilling, som ikke kan Andet end fremkalde alvorlige Tanker: en „Modsætning imellem — to Æventyr". „Det papistiske Æventyr (om Paven som Apostoliker og om Haandspaalæggelsen som Grund-Sakramentet, hvorved Aanden forplantes og Kirken opretholdes) som glimrende, blændende og tilsyneladende velgjørende," — „det protestantiske Æventyr (om Skriften som et Himmelbrev, der er faldet ned fra Skyerne (!)), der er saa flovt og plat som vel muligt" [1]). Man maa tilstaa: Valget imellem to saadanne Æventyr — det ene „blændende", det andet „flovt" — kan være vanskeligt nok; og naar det videre, som Følge af det formentlig Uholdbare i Stillingen, skal være uomgængelig nødvendigt at lægge en ny Grund under den evangelisk-lutherske Kirkebygning, hvorved Sakramentet skal træde i Skriftens Sted som „det evige Livs Ord af Vorherres egen Mund", vidunderlig bevaret fra Slægt til Slægt, saa tør man i al Fald ikke undre sig derover, naar det tager sig ud for romersk-katolske Teologer, der ere agtpaagivende paa Nutidens kirkelige Symptomer, som om „Grundtvigia-

[1]) Grundtvig: Kirkelig Samler VII (1861) I. S. 146. Syvstjærnen S. XI—XII: „Skjønt Lutheranerne beholdt samme „Tro og Daab" som Apostlene, . . saa kunde de dog kun meget lidt oplives og slet ikke oplyses derved, fordi de hildede sig i Selv-Modsigelse og stræbte bestandig at slaa ihjel med Bogstaven, hvad Aanden gjorde levende hos dem, saa det er først nu (!), at Kristen-Livet kan voxe og Lyset oprinde derover, da vi har opdaget (!), at det er af Herrens eget Munds-Ord til hele Menigheden ved Daaben og Nadveren, at baade det kristelige Liv og det kristelige Lys udspringer, saa derpaa skal Kristi Aand kjendes og derigjennem virker den Hellig-Aand."

nismen udspringer af en Anskuelse, nær beslægtet med Principerne hos de engelske Traktarianere", og „fører til en Teori, som i den inderste Kjærne er antireformatorisk og antilutherskˮ[1]). Og virkelig hviler Grundtvigianismen paa en Bevisførelses- og Slutningsform, fuldkommen ligeartet med den, der tjener som Grundlag for Romerkirkens Bygning: fra indbildt Nødvendighed til Virkelighed. Er Kirken nutildags den samme, som den oprindelig har været, saa maa Daabsvilkaaret være bevaret uforandret igjennem alle Tidsslægter, som det har været fra første Begyndelse af; de tre Tusinde paa første Pintsefest maa være døbte med samme Bekjendelse af de tre Tro's-artikler, som udgjøre Daabsformen nutildags; og disse Artikler stamme altsaa Ord til andet fra Kirkens første Grundlægger, ere „Ord af Vorherres egen Mund". — At den paaberaabte Nødvendighed er indbildt, ligesom den er i Romerkirkens Bevisførelse for den pavelige Ufejlbarhed, er indlysende; thi Daabsvilkaaret, — det ene fornødne, — er allerede givet i Kristi Indstiftelsesord: Bekjendelsen af Fader, Søn og Hellig Aand. Men, støttende sig paa den

---

[1]) Døllinger: Kirche u. Kirchen. 1861, S. 360—367. — Paa lignende Maade har en katolsk Gejstlig, Normand af Fødsel, ment at kunne lykønske det skandinaviske Norden til Fremskridtet, der er gjort ved dette Exempel: „Den ærværdige Grundtvig er her (ligesom Pusey) traadt hen til den almindelige (katolske) Kirkes Porte", idet han hævder, at den Kristne behøver at grunde sig paa „et Symbolum, en Tro'sbekjendelse, en fastsat, vedvarende, levende Lære, fra Apostlenes Tider af". „Men" — føjer han betegnende til — „han staar der og arbejder paa sin Støtte til den faldende Luthers Kirke, han siger til sine Disciple: til den almindelige Kirkes Porte skulle I nærme Eder, naar I blot ikke træde ind — ikke ind." J. F. Stub: Ledsagelse fra Fordomme til kristelig Sandhed. 1859. S. 52—53.

indbildte Nødvendighed som Virkelighed, drister Grundtvigianismen sig til — atter ligesom Romerkirken — at behandle grundmurede Virkeligheder, der staa Indbildningen ubarmhjærtig i Vejen, som indbildte Størrelser[1]).

De her nævnte romaniserende Forsøg fra den nyeste Tid ere Gjentagelser, med en eller anden Forandring i Formen, af lignende fra ældre Tid. Alle vidne de om en Afslappelse af det evangelisk-protestantiske Tro'sprincip, — en Afslappelse, der er vor Kirkes farligste Fjende —, og de søge ind paa det Vildspor: at det skal mangle paa fornødent Grundlag for kristelig Tro og kristeligt Liv, saa længe som Kristensamfundet skal nøjes med Ordet i den hellige Skrift som Vidnesbyrd om og fra Kristus. De mene derfor, at Hvilepunktet ikke er naa't, førend de faa beredet Kirken et andet, mere umiddelbart og positivt Underlag. Et er der her, der billig vækker Forundring: at det ikke mindst er gejstlige Ordførere, Hyrderne for Hjorden, der ytre Tilbøjelighed til at give efter for de katoliserende Lyster, ved Ord og Exempel forlede til at slaa ind paa det misvisende Spor.

Saa længe som Grundtvigianismen holder fast ved den Paastand som Kjendsgjerning: at vi have i det saakaldte apostoliske Symbolum en Læreform, en Tro'sbe-

[1]) Prof. M. J. Monrad giver en træffende Karakteristik af Grundretningen i Grundtvigianismen i følgende Ord: „Virkeligheden betragtes som Poesi og Poesien som Virkelighed, hvorved ingen af Delene kommer til sin Ret. Poesien bliver formløs, massiv og tendentiøs; . . og paa den anden Side faar Virkeligheden noget Flygtigt, Drømmeagtigt, hvormed man tror at kunne tumle efter Behag, som en Digter med sine Fantasier; der er ingen ret Respekt for det Objektive, Faktiske, og man fristes let til de vildeste Experimenter“. Tankeretninger i den nyere Tid. 1874. S. 137.

kjendelse, formuleret af Herren og overleveret Apostlene som Betingelse, under hvilken Pagten bliver oprettet med ham i Daaben, — saa længe hviler den paa en Fiktion, der slaar Historiens uimodsigelige Kjendsgjerninger om Symbolets senere, gradvise Tilblivelse aabenlyst i Ansigtet. Skal denne Paastand ikke dele de løst henkastede Partipaastandes almindelige Lod, maa Tilhængerne af denne Retning nødvendig være betænkte paa en Fremstilling, som er mindre udæskende for den historiske Kritik, idet Kjærnepunktet bringes fra den stereotype Form i mere flydende Skikkelse, selv om det derved bliver svømmet ud i Mystikens Taagehav. Et saadant Forsøg er gjort af Provst J. Paludan Müller [1]).

Medens der her er udtalt med fuld Uforbeholdenhed: at „den kirkelige Anskuelse vender Kristendommen om, og stiller Kristendommen paa Hovedet", — at den grundtvigske Bevisførelse og Slutningsmaade „giver en Sikkerhed og Klarhed af samme Art som den romersk-katolske Kirke, hvorved Sikkerheden bliver ganske illusorisk", — at „det er afgjort og uimodsigeligt, at den første og uundværligste Betingelse for, at Noget kan være historisk: det paa sig selv hvilende Vidnesbyrd her ganske mangler" osv. (S. 156—160), — gaar Forfatteren ud paa at støtte Bygningen, som i den nærværende pseudohistoriske Form skal staa for Fald. Men hvorledes? „Vi sige — det er Forf.'s Ord —: „at Kirkens Tro'sbekjendelse er udformet af den Helligaand; — formidlet ved Aanden er Tro'sbekjendelsen et Ord af Herrens egen Mund." Og saaledes „er det med

[1]) I Bogen: „Skriften og Overleveringen (1871). Jvf. H. N. Clausen: „Skriftprincip og Kirkeprincip". (Kalkar's teol. Tidsskrift. 1872. S. 184—199).

fuld Føje man siger, at Kirkens Daabs- og Tro'sbekjendelse er et Ord af Herrens egen Mund, (S. 187—188).

Men Forholdet til Katolicismen! Naar Forf. selv har fundet Betænkelighed ved Slægtskabet imellem Romerkirken og „den kirkelige Retning" i dens oprindelige Udgave, maa ikke denne i den her foretagne Omarbejdelse stille sig ulige betænkeligere? Hist er Kirkelighedens Mærke sat i en Form, hvor Sandheden maatte kunne godtgjøres ad historisk Vej, men som øjensynlig gjendrives af Historien. Det historisk Grundløse er ogsaa det kirkelig Fareløse. Her sættes derimod Kirkelighedsmærket i noget Ubestemt og Ubestemmeligt, der ifølge sin Natur ikke lader sig historisk kontrollere „Udformning af Tro'sbekjendelsen ved den Hellig Aand". Hvor massivt end denne Indvirkning af Aanden bliver tænkt — ikke gjennem menneskelige Organer, men aldeles umiddelbart, — saa er her altid kun en Halvhed, men en Halvhed, som uvilkaarlig maa hige efter at blive til Helhed. Helheden findes kun i Romerkirken. Halvheden bestaar i at ville indskrænke den umiddelbare Virksomhed af Aanden til „Udformning af Tro'sbekjendelsen." Helheden er given i den romerske Katekismus: „Kirkens Belæring ved den Hellige Aand, som indgiver den Sandheden fra Dag til Dag". Saaledes ender „den kirkelige Retning" midt i Katolicismen: i Bekjendelse af den inspirerede Kirkes Ufejlbarhed.

VI.

Guds Ord og Ordets Udlægning.

Tanken om en historisk Personlighed, som skulde være traadt i Kristi Sted med Fuldmagt til vedblivende at fortsætte Kristi Gjerning i hans Aand og Kraft, staar for den evangeliske Kristenhed som en Fiktion, et formasteligt Drømmebillede, blottet for al Sandhed, — allerede af den Grund, at den uindskrænkede, guddommelige Myndighed, hvorom det her gjælder, efter sin Natur hviler paa den syndfrie Hellighed, medens det kun er som tom, ren parodisk Titulatur, at de romerske Katoliker hefte Helligheden til den saakaldte „Kristi Statholders“ Person.

Det er altsaa kun Efterladenskab af Herren, der danner Forbindelsesleddet imellem Kristi Menighed, hans aandelige Legeme, og det usynlige Hoved (Efes. 4, 15—16). Men af hvad Beskaffenhed er dette Efterladenskab? Vi have et Efterladenskab af Herren selv i de sakramentlige Handlinger med et tilhørende Ord — og i Herrens Bøn. Men Kristi levende Personlighed kan ikke hermed siges at være givet som Gjenstand for Besku-

else, Tilegnelse i Tro, Efterfølgelse i Levnet. Det fulde Livsbillede mangler endnu.

Muselmændene have i deres Koran et Værk, affattet af Profeten selv, maaske nedskrevet med hans egen Haand. Saaledes ere de Kristne ikke stillede. Selv den Paastand: at der i det romerske Symbolum skulde haves „en Tro's-bekjendelse, formuleret af Herren selv og overleveret til Apostlene", (s. S. 229) staar som dødsdømt af Historien. Vi finde os altsaa henviste til Discipelordet fra Herren og om Herren.

Naar troende Kristne saaledes maa nøjes med et middelbart Forbindelsesled med Jesus Kristus, da maa vi sige os selv, at saaledes har det skullet være, for ret øjensynlig at minde os derom, at den religiøse Tro søger og finder sin Begrundelse paa anden Maade end den historiske Tro, — at det her kommer ligesaa lidt an paa Ordlyden som paa de synlige Skrifttræk, — at „Bogstavet ihjelslaar, men Aanden levendegjør", Sandheds-Aanden, der er forjættet som Fører af de Troende igjennem og formedelst Ordet til al Sandhed. (Joh. 16, 13—14.)

Er da virkelig Skriftordet, — Guds Ord i den hellige Skrift, — det levende og kraftige Middel, ved hvilket Aanden bringer og bevarer Legemets Lemmer i Forbindelse med Hovedet? Det er det, fordi det er — Discipelordet: — ikke blot Vidnesbyrd om den Kraft, hvormed Herrens Ord greb, gjenfødende og omdannende, ind i Apostlenes Tro og hele Liv (Joh. 6, 68 f.), — men Vidnesbyrd af dem, der vare kaldede af Herren selv til at vidne om hans Liv, hans Lære og Gjerning (1 Joh. 1, 1), udsete af Faderen selv til at bringe Vidnesbyrdet om Frelsen til Jordens Slægter som de første, de oprindelige Over-

leverere. „Dersom deres Opfattelse af det guddommelige Aabenbaringsværk, saaledes som den er givet i Skriften, ikke har været den væsentlig sande og rette, saa er den altsaa fra først af ikke bleven ret forstaaet, den rette Forstaaelse har aldrig været tilstede, er følgelig heller ikke kommen til os, — med andre Ord: den guddommelige Aabenbaring har været aldeles resultatløs, er altsaa sket aldeles hensigtsløs“ [1]). Saaledes forstaaet er Apostlenes Inspiration et Tro's-Axiom, er ligefrem indbefattet i Tro paa Aabenbaringens guddommelige Oprindelse. I intet Tilfælde er Slutningen fra Forudsætningens Nødvendighed til den historiske Virkelighed, — den saa ofte misbrugte Slutningsform, — bedre begrundet end her. (Rom. 10, 14—15.)

Skriftordet, — Guds Ordet i Evangelierne og Apostelbrevene, — er ogsaa ved sig selv kraftigt til at knytte og bevare Forbindelsen imellem Legemets Lemmer og dets Hoved, fordi den hele Kristus her bliver stillet levende og beskuelig frem: talende og handlende, lidende og døende, opstanden og herliggjort. I Midalderen, selv i dens mørkeste Tider, lod Kristus-Navnet sig ikke ganske trænge ud af Menighedens Tanker: Herrens Bøn havde sit synlige Minde i Paternoster-Baandet, Tro'sartiklerne vare knyttede til Daabshandlingen, Ihukommelsen af Kristi Død til Nadveren. Men Skriften i dens Helhed var tabt af Syne, og derved var det personlige Kristus-Liv tabt af Syne; derfor kunde Hierarkiet og Paven opvises som Vrængbillede af den synlige Kristus, Kristi alter ego, og derfor kunde Nadver-Sakramentet lemlæstes ved Bort-

[1]) R. Rothe: Zur Dogmatik, S. 299.

tagelse af Kalken og efterhaanden omdannes til et Messeoffer. Skulde en saadan Forvanskning kunne være foregaaet, dersom Evangelieordet havde været tilgængeligt for Menigheden? Til at bekæmpe alt dette Ukristelige havde vistnok Skriftordet været grebet allerede af Reformationens Forgængere; men først i Reformationstiden, efterat Bogtrykkerkunsten havde givet Ordet Vinger, kunde det blive paa Folkenes Sprog det sejrrige Vaaben, „skarpere end det tveæggede Sværd, som trænger igjennem Ledemod og Marv og dømmer over Hjærtets Tanker og Raad“ (Hebr. 4, 12).

Men, siges der, kan dette Ord, — et Aabenbaringsord, givet ovenfra som Lys til Sandhed og Salighed, — være trængende til menneskelig Hjælp, for at blive til det oplysende og frelsende Ord? Maa ikke Forskjellen imellem Ordet ovenfra og Ordet udenfra indeholde, at menneskeligt Arbejde vel er fornødent for at gjøre dette Ord forstaaeligt og anvendeligt, hvorimod hint, det hellige Ord, skal modtages saaledes som det er givet, uberørt fra først til sidst.

Med andre Ord: Mærket paa det aabenbarede Guds Ord skulde være at søge deri, at det — og dette alene — kan og skal forstaas aldeles efter Ordenes Lyd.

Men — Forstaaelse af Ordet er, naar man bliver staaende ved Bogstav og Ordlyd, en Umulighed.

Thi Ordet er ikke umiddelbart Aftryk af Tanken, ikke et Facsimile, et Spejl- eller Lysbillede, hvor selve Tankeindholdet er givet med og i Billedet, men det er den mere eller mindre vellykkede Afskygning, den mere eller mindre gjennemsigtige Form, under og igjennem hvilken Tanken kan skimtes med større eller ringere Klarhed og

Bestemthed, i nærmere eller fjærnere Afstand. Tanken lader sig ikke gribe i og med Ordet, men vel kan og skal Ordet lede ind til Tanken; thi Ordet er valgt og tildannet for at give et nogenlunde tilsvarende Udtryk af Tanken. Enhver Agtpaagivenhed paa Ordets Brug i det daglige Liv stadfæster dette. Ved enhver Samtale mellem Mand og Mand, som ikke bliver staaende ved det, der lader sig pege paa og berøre med Hænderne, er det stiltiende Forudsætning imellem den Talende og den Hørende, at Talen ikke er at forstaa efter Ordlyden. Ved enhver Læsning, naar den ikke angaar det mest Hverdagslige, beror Forstaaelsen derpaa, at den Læsende ikke bliver staaende ved Ordlyden, men søger ind paa og er i Stand til at træffe og forfølge det ved Ordet angivne Tankespor.

Selv hvor Sprogbrugen er for saa vidt fast og sikker, at der ikke er Tvivl angaaende Betydningen af de enkelte Ord, — hvor megen og hvor stor Usikkerhed kan der ikke opstaa ved forskjellig Sammenføjning af Ordene, forskjellig Tankeforbindelse af Taledele og Sætninger! Hvor ofte kan ikke Forstaaelse og Anvendelse bero derpaa, om enkelte Ord og Sætninger tages hver for sig, eller om de antages at staa i en vis nærmere eller fjærnere Forbindelse. Ved Love, Fundationer, Testamenter, Kontrakter vides det forud, at personlige Interesser, mangen Gang af største Betydning, kunne komme med i Spillet. Der bliver selvfølgelig her ved Affattelsen anvendt den størst mulige Agtpaagivenhed og Omsigt. Det enkelte Ord bliver omhyggelig afvejet, Ordføjning og Stilling af de enkelte Bestemmelser indbyrdes er Gjenstand for den nøjeste Prøvelse; de mulige, mere eller mindre rimelige eller urimelige, Misforstaaelser eller Mistydninger og Fordrejelser

blive tagne under Overvejelse i den Tanke at forebygge og afværge saadanne ved en eller anden Ændring eller Tilføjning. Men Lovfortolkninger, Retstrætter, Kjendelser og Domme, — der ofte gaa i ganske forskjellig Retning, — vidne om, indtil hvilken Grad Ordet er ufuldkomment, selv hvor der har været den største Opfordring til ret omhyggelig Brug, og hvor tillige Gjenstanden som oftest foreligger synlig og bestemt. Opgaven bliver her netop, ved Hjælp af den Vejledning, Ordene give, at udfinde saavidt mulig den Mening, som Lovgiver, Fundator, Testator, Kontrahenter maa antages at have villet udtrykke ved den benyttede Ordform.

Men nu, hvor Foredraget i Skrift eller Tale løfter sig op over de legemlige, synlige Ting til den højere, oversanselige Verden! Tankesfæren er her en anden, men Sprogmidlet er det samme. Sproget har ikke noget andet Ordforraad til sin Raadighed for at betegne Aandens og Aandslivets Mysterier end det, der er taget til Laans fra den legemlige Verdens Gjenstande i Tid og Rum. Man maa her hjælpe sig ved at overføre Ordformer fra den hjemlige Verden til den fremmede paa Grund af et vist — mangen Gang fjærntliggende — Ligheds- eller Ligeartethedsforhold. Saaledes bliver det religiøse Sprog sindbilledligt fra først til sidst. For at gjøre os forstaaelige angaaende sjælelige Tilstande, Fornødenheder, Længsler og Tilfredsstillelser, maa vi ty til legemlige Betegnelser; al Meddelelse om det Absolute, om Guds Væsen og Forhold til Verden gaar ud fra Forhold af en relativ Inderligheds Natur; til det evige Liv maa Former og Farver hentes fra Timelighedens Vilkaar.

Ikke anderledes i den hellige Skrift. Vistnok —

af den Billedpragt, som udfolder sig i det Gamle Testament i østerlandsk Yppighed, har det Nye Testament kun et Gjenskin at opvise i Aabenbaringsbogens profetiske Syner. I Herrens Taler og i Apostlenes Breve er Billedkredsen holdt indenfor Gjenstande og Forhold, som laa nærmest og naturligst frembøde Træk til Benyttelse: dels Naturlivets almindelige Optrin, dels Mangfoldigheden af Menneskelivets ydre Forhold eller indre Stemninger[1]). Men det Højeste og Dybeste, hvad der er — om ikke utilgængeligt, dog uomfatteligt og uigjennemtrængeligt for Tanken, er i Skriften kun bragt, og kan kun bringes, hen imod Menneskesjælen ved Lignelsers og Sindbilleders Hjælp. Det er kun det allerlaveste, allerbarnligste Trin af kristelig Fromhed, der kan vugge sig ind i den Indbildning, at Skriftordet, for at holdes ret i Ære og bruges efter sin Bestemmelse, skal modtages og anvendes, saaledes som det staar skrevet. En saadan Behandling vil ikke føre ud over, den fører kun dybere ind i de billedlige Tegn, de kjødelige Forhold, og dermed længere bort fra den aandelige og himmelske Sandhedskjærne. Bogstav og Ord faar saaledes den dræbende Magt, imod hvilken Apostelen advarer (2 Kor. 3, 6), naar det, i Stedet for at træde i det Aandeliges Tjeneste som Gjennemgangspunkt, holder Sjælen fast ved Tegnet og hindrer den fra at stige højere. Den kjødelige Forstand, hvori Herrens Ord er bleven taget af Nikodemus og Kapernaiterne (Joh. 3, 4. 6, 52. 60), har maattet tjene til advarende Mundheld; og naar vi læse om Farisæerne, som søgte et særligt Fromhedsmærke i at give

---

[1]) B. Weisz: „Om det Billedlige i det N. Testament“ (N. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1862. S. 589—630.).

Tankeremmene om Arm og Pande en usædvanlig og iøjnefaldende Bredde (Matth. 23, 5), fordi Moses paalægger at „binde mine Ord som Tegn paa Eders Haand, som Mindeseddel for Eders Øjne“ (5 Moseb. 11, 18), d. v. s. at tage dem til Eftertanke og bruge dem til Efterlevelse; — naar Origenes lagde lemlæstende Haand paa sig selv, fordi Herren har talt (Matth. 19, 12) om „at gilde sig selv (forsage Ægteskab) for Himmeriges Riges Skyld“ (d. v. s. hvor Kristi Tjeneste paalægger saadant Offer); — naar Franciskus prædikede Evangeliet for Hjordene paa Marken og for Fiskene paa Strandbredden, fordi Herrens Bud lyder i Mark. 16, 15: „Gaar ud i Verden og prædiker Evangeliet for al Skabningen!“; — naar Tiggermunke satte Kristi Efterfølgelse i at gaa om med korslagte Bjælker paa Ryggen og sove paa disse om Natten, eller Sværmerfamilien i Wildenspuch i Schweitz foretog en Selvkorsfæstelse, fordi Herren opfordrer til at „fornægte sig selv, tage sit Kors og følge mig“ (Matth. 16, 24), Paulus til at „korsfæste det gamle Menneske, korsfæste Kjødet“ (Rom. 6, 6. Gal. 5, 24); — naar, for endnu at føje dette til, den romerske Sakramentlære lyder paa: at, da Herren ved det sidste Maaltid med Disciplene rakte dem Brødet og Vinen, var det i samme Øjeblik ikke Brød og Vin, men den tilstedeværende Frelsers eget Legem og Blod i forklaret Skikkelse, efterdi hans Ord lyde: „Dette er mit Legem — dette er mit Blod“; — hvad have vi her uden enkelte storslaaede Exempler paa Anvendelse af den bogstavelige Udtydning! Ved enkelte Exempler af ligefrem æventyrlig Karakter tør man dog ikke blive staaende; her vil den protestantiske Skriftlæser have let ved at undres over den kjødelige Aandsforblindelse. Men hvor svært er det ikke man-

gen Gang selv at værge sig imod den Magt, som Bogstav og Ordlyd udøver! Hvor svært overhovedet i Skriften at gjøre Aandens Ret over Bogstavet gjældende, uden at miskjende Bogstavet som Vej til den aandelige Mening! Og dog er det den første Lov ved Behandlingen af det hellige Ord: „Aanden er det, der levendegjør; Kjødet gavner Intet“ (Joh. 6, 63). Skriften prædiker selv denne Lov først og sidst; thi, saalænge som man bliver staaende ved de enkelte Skriftord hvert for sig, vil ethvert alvorligt Forsøg paa at forbinde Enkelthederne til sammenhørende Helhed føre til indbyrdes Modsigelse eller til Modsigelse med øjensynlig og uomtvistelig Sandhed. Løsning er her ikke mulig uden Fortolkningsarbejde af forskjellig Art. Ikke blot maa det billedlig Talte føres tilbage til Tankeindholdet, der har søgt sig en Form i den billedlige Tale, for at Tankens Kjærne kan blive løst ud af den farverige Indfatning; men snart maa det, der er udtalt i ubegrænset Almindelighed, føjes ind under de naturlige Betingelser, som andetsteds i Skriften forefindes i bestemtere Tankeudvikling [1]), snart maa Ordet, som er givet i en vis historisk Sammenhæng og i en deraf følgende Indskrænkning, udvides i Henhold til andre Skriftsteder, hvor den samme Tanke findes udført i dens rette

---

[1]) F. Ex. Matth. 23, 3: „Alt hvad de (Farisæerne og de Skriftkloge paa Mose Stol) sige Eder at holde, det holder og gjører!“ — Matth. 19, 24: „Lettere at en Kamel gaar igjennem et Naaleøje, end at en Rig indgaar i Guds Rige.“ (Jvf. Mark. 10, 24: „Hvor vanskeligt at de, som stole paa Pengene, komme ind i Guds Rige!“) — Apg. 2, 21: „Enhver, som paakalder Herrens Navn, skal frelses“ (jvf. Matth. 7, 21). 1 Joh. 5, 1. 3, 9: „Enhver, som tror, at Jesus er Kristus, er født af Gud, — og kan ikke synde, fordi han er født af Gud.“

Vidde [1]). Det er ikke Bjærgprædikenen eller Lignelserne alene, der med ligefrem Nødvendighed kræve en Udlægning efter Skriftens aandelige Anvisning; ethvert Skriftord er enkelt organisk Led af den store Helhed, viser hen til denne for der at søge sin Udfyldning eller sin Begrænsning og nærmere Bestemthed.

Altsaa: hvor fristende det end kan synes for den umiddelbare Fromhed at søge Fred og Hvile i Skriftordet, saaledes som det lyder, — som Ordet, hvortil Intet tør føjes, hvorfra Intet tør tages, hvori Intet tør ombyttes med et andet, — det staar dog fast: bogstavelig Udtydning, Udlægning efter Ordenes Lyd er uanvendelig paa Skriftordet, allerede ifølge Forholdet, hvori Ordet i Almindelighed staar til Gjenstanden, det betegner, men særlig ifølge Skriftordets Forhold til sammes aandelige, mysteriøse Indhold. Og hvor Meget der end kan være at befrygte af den menneskelige Fortolknings Misbrug, hvor meget Sandt og Træffende der end kan siges om det hellige Ords Værgeløshed overfor løs og letfærdig Vilkaarlighed fra Fortolkernes Side, — det staar dog fast: det hellige Ord kan, saalidt som noget Ord angaaende det Hellige, undvære Menneskers Fortolkning. Den er forudsat ved Skriftordets egen Beskaffenhed.

II.

Men hvor vanhelligt et Spil er der ikke til alle Tider drevet under Navn af „Skriftfortolkning“!

---

[1]) Matth. 12, 35: „Regnskab for ethvert unyttigt Ord“. Luk. 17, 10: „Unyttige Tjenere“ (som „have gjort Alt, hvad de vare pligtige at gjøre“).

Fra Kirkens ældste Tider af har en allegoriserende Behandling af Skriftordet staaet i høj Anseelse, og — hvor forunderligt det end klinger — den oprigtigste Fromhed har søgt Tilfredsstillelse i Udøvelse af en Kunst, som fører bort fra Skriftordets eget Indhold, sætter det kunstigt og vilkaarligt Udtænkte i den naturlige, sande Menings Sted. Kirkens ypperste Lærere have arbejdet paa at bringe Kunstøvelsen i System; thi Mesterskabet i Behandling af Skriftordet, mente man, kunde ikke mere glimrende bevises end ved at overbyde hverandre i Omtydninger, hvor Sindrigheden endnu bliver overgaaet af tøjlesløs Dristighed. Man gik herved ud fra den Forudsætning: at der i den hellige Skrift ikke findes noget Ord, som paa nogen Maade kan være til Anstød efter menneskeligt Skjøn, — enten som stridende mod Begrebet om det Hellige, det Fromme, det Sømmelige, eller som ikke stemmende med historisk Sandhed eller med Indholdet af andre Steder i Skriften, eller endog blot som overflødigt eller ubetydeligt, ringe, hverdagsligt Indhold. Men hvormange Pletter vil der ikke da fra det sædelig- eller det religiøs-æstetiske Synspunkt af blive at udviske i de historiske Bøger af det Gamle Testament eller i Højsangen! — og i det Nye Testament: hvormange Uoverensstemmelser baade angaaende Begivenheder og Ord volde ikke Vanskelighed i Evangeliefortællingerne, og hvor Meget kan der ikke paavises i Apostelbrevene, der synes lidet svarende til et Apostelskrifts Højhed og Værdighed: Paamindelsen om Brugen af mavestyrkende Vin (1 Tim. 5, 23), Paalæget om den i Troas efterladte Kappe (2 Tim. 4, 13) o. f. St. Skriftfortolkeren mente her at have særlig Forpligtelse til at værne om Helligdommen, varetage det hellige Ords Æresret. Men paa ret grundig Maade lod dette sig

ikke gjøre ved mindre end fuldstændig Løsgjørelse fra det skrevne Ord: det historisk Urigtige eller Upassende, det Ørkesløse eller Smaalige skulde være et blot Skin, der kun ved overfladisk Betragtning bliver til Anstød! Ved Fordybelse i Skriften skulde den hemmelighedsfulde Betydning træde frem af det skjulte Gjemme, — og, hvad der her blev hentet frem af Dybet, er mangen Gang i Sandhed vidunderligt. I hvert enkelt Tal, hvert enkelt Navn, hver Betegnelse af den simpleste Gjenstand, den simpleste Tildragelse eller Gjerning skulde der ligge Antydning af dybe Mysterier, og af dette Materiale, tilvejebragt ved en Række af smagløse Kunstlerier, ere de dristigste Fantasibygninger blevne fremtryllede af Skriftordet, — som Stammen, der spreder sig i den rige Greneflетning, — uden den mindste Grund i Ordet selv. En hel kristelig Mytekreds er paa denne Maade bragt ud af det nytestamentlige Skriftord, — Alt baade givet og modtaget i den bedste Mening, men dog hvor sælsomt et Gjækkeri! Medens man mente at værge og forherlige Skriften, var det kun egen Kløgt og Opfindsomhed, der blev stillet i glimrende Lys, — i samme Grad glimrende, som Tankespindet, der blev baaret frem, laa fjærnt fra Ordet i dets fordringsløse Simpelhed.

Denne Behandling af Skriftordet kom ved Overlevering til den kirkelige Midalder, anbefalet og hjemlet ved de største Navne, og den var Gjenstand for almindelig Beundring. Den kom derhos de midalderlige Teologer fortræffelig tilpas. I den gamle vesterlandske Kirke indtager Hieronymus (331—420) en enestaaende Plads som lærd Sprogkyndig. Et Ophold af ikke mindre end 24 Aar, tilbragte i Østerland — ved Eufrat, i Palæstina og Ægypten — havde forskaffet ham Lejlighed til at erhverve sig grundig

Kundskab i Græsk og Hebraisk, som han anvendte til Oversættelse og Fortolkning af det Gamle og Nye Testament[1]). Men allerede i de første Hundredaar efter Kristus stod den østerlandske og den vesterlandske Kirke saa fremmede for hinanden, at de navnkundigste Ordførere i denne, — Ambrosius og Augustinus, — vare ude af Stand til at læse det Nye Testament i Grundsproget. Latinsk Oversættelse — med mangfoldige Misforstaaelser og Unøjagtigheder — maatte for dem træde i Grundtextens Sted; — tilvisse en trøstesløs Stilling for Mænd. der skulde træde frem som det hellige Ords Forkyndere og Udlæggere! Men i langt højere Grad endnu, end det var Tilfældet med Kirkefædrene (i de første sex Hundredaar), var det græske Nye Testament rykket ud af de midalderlige Teologers Synskreds lige indtil Grænsen af Reformationens Hundredaar. „Der er nuomstunder", — vidner Erasmus af Rotterdam om sin Samtid (i sine Anmærkninger til Apg. 22, 9), — „jeg tør vel sige tusinde Teologer, som ej engang have Kundskab om, i hvilket Sprog Apostlene have skrevet; og naar de tilfældigvis høre, at Markus, Lukas, Paulus, Petrus og Johannes have skrevet paa Græsk, studse de derved som ved en uhørt og utrolig Ting. En mener, at de kun have skrevet paa Hebraisk, eftersom de vare Hebræere; en Anden, at de have skrevet saaledes, som vi i Almindelighed læse dem (paa Latin)".

Hvad kunde under saadanne Forhold komme de betrængte Fortolkere mere belejligt end at træde i Fædrenes Spor! Den allegoriserende Metode bredede et spraglende

---

[1]) Zøckler: „Hieronymus som Bibeloversætter og Exeget". (N. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1867. S. 92—122).

Dække, fuldt af forlystende Billeder, over Uvidenhedens Brøst; — hvor Ordets naturlige Mening ikke skulde være gjældende, maatte jo den oprindelige Sprogform af Ordene synes aldeles ligegyldig —, og Dækket var tillige saa folderigt, lod sig vende og kaste saa forskjelligt, at et Skin af Nyhed altid kunde bringes tilveje. Hvor utrættelig end Samlerfliden var sysselsat med at sammenbinde, under den betegnende Titel „Catener", det brogede Udbytte af berømte Forgængeres allegoriserende Værker, lod man det ikke mangle paa egne Opfindelser; Billedkredse af firdobbelt eller syvdobbelt Udlægning til behageligt Udvalg gjaldt som Mesterstykke af den exegetiske Kunstfærdighed. „Da jeg var ung", — saaledes vidner Luther om sig selv [1], — „var jeg saa forelsket i Allegorier, at jeg mente, man maatte tyde Alt saaledes; — den, som bedst kunde opdigte og udspinde Allegorier, gjaldt ogsaa for den bedste Teolog. Men tilsidst fandt jeg til min store Skade, at jeg havde jaget efter et Skyggebillede og derimod agtet den rette, saftige Kjærne i Skriften ringe. Derfor er jeg senere bleven Allegorier fjendsk. Der er noget Tillokkende og Forlystende ved dem, hvorfor jeg ligner dem ved smukke Malerier. Men ligesaa meget som den naturlige Form af et levende Legeme er bedre end et Maleri, saameget bedre og mægtigere er Historien end Allegoriseringer."

Til den sproglige Uvidenhed, som meget naturlig søgte at dække sin Nøgenhed, kom endnu i Midalderens Hundredaar det kirkelige Tryk, som tyngede altid haardere. Om Skriftfortolkning kan der selvfølgelig ikke blive Tale, hvor det kirkelige Magtsprog raader over Skriftordet, kan

---

[1]) Walch. I. 428. 922.

indstævne til Dom og fordømme enhver Udlægning, som drister sig til at føre Skriftordet ud over det engang afstukne Spor, imod den engang fastslaaede Udtydning. I det hedenske Grækenland og Rom kunde det være en betænkelig Sag at optræde med ligefrem Benægtelse eller med ironisk Udtalelse imod de folkelige Myter om Guder og Gudinder, deres Forklædninger og Kjærlighedsforstaaelser eller deres indbyrdes Kampe; men ved Allegoriseringens Hjælp vidste Filosoferne at skaffe sig den fornødne Frihed, paa én Gang at tilfredsstille Folketroen og de renere Begrebers Krav. Den samme Kunst, tillært i de græske Skoler, øvede Philo i Alexandria, og han kom herved uden Vanskelighed tilrette baade med de enkelte paafaldende Fortællinger i det Gamle Testament og med Moselovens ved Smaaligheder stødende Ceremonibud. I Kirken havde de samme Vilkaar samme Virkning til Følge. Havde man først gjort sig fri for Skriftordet og dets naturlige Mening, saa faldt det ikke vanskeligere at dreje Ordene til den ene Side end til den anden, — om man ikke foretrak, paa én Gang at bringe ganske modsat Mening ud af Ordene. Paa denne Maade var der Udvej holdt aaben for alle mødende Tilfælde.

Det har alene sin Grund i overfladisk Betragtning, naar man har ment at finde nogen Hjemmel i Skriften selv for et saadant vilkaarligt Spil med det hellige Ord, fordi Paulus (i Br. t. Galaterne 4, 22 ff.) fører de to Kvinder Sara „den fri Kvinde“ og Hagar „Trælkvinden“ — med de tilføjede Ord: „dette maa tages billedligt“ — frem som Forbillede paa „de to Pagter“: Jødedom og Kristendom. Den allegoriske Fortolkning har den bestemte Hensigt: at skyde den historiske, ved Ordene givne Mening tilside og sætte en saakaldet aandelig Mening i dens Sted som

den sande og berettigede. Men, hvorledes kunde det være Pauli Tanke at stille Sara frem som virkelig „Moder for alle Kristne“ (4, 26), uden at Apostelen derved vilde komme i Modsigelse med sig selv, med Hovedtanken i hele hans Lære og Virksomhed: at Jøder og Hedninge have uden Hensyn til Nedstamning og Nationalitet lige Del i Kaldelsen til Kristi Rige! Vi have altsaa her — ikke en Fortolkning, men (ligesom i 1 Kor. 10, 4 og i Hebr. 7de Kap.) en billedlig Anvendelse: den fribaarne Kvinde som Sindbillede paa de Kristnes Frihedsvilkaar overfor Moselovens Trældomsaag. Saadan allegoriserende Brug „tjener“, efter Luthers Ord, [1]) „til Udsmykning af Det, som andetsteds har sin gode Grund, til at stille Sagen i klarere og forstaaeligere Lys“.

Paa alle hine Forsøg, hvor et Kombinationsspil af individuelt Skjøn og Lune træder istedetfor Iagttagelse og Sammenfatning af de i Texten givne Momenter, se vi nu tilbage som paa Fortids-Kuriositeter. Tit fristes man til at spørge, om det er blot Leg med Ord eller om der er Alvor i Legen. Man kan stundom ikke andet end beundre den anvendte Kløgt og Sindrighed; men altid er der Noget, som støder den rene Sandhedsfølelse tilbage, og det synes vanskeligt at forene den hele Behandlingsmaade med Ærefrygt for det hellige Ord. Og i intet Tilfælde kan det være tilstedeligt at ville bruge en eller anden Allegorisering som Grund, hvorpaa der skulde kunne bygges videre med Hensyn til Lære eller kristeligt Liv. Der er, for at anføre et Exempel fra vor egen Litteratur, opstillet et Bevis for, at det bør overholdes — ikke blot som

[1]) Walch. VIII. 2524.

Vedtægt men som kirkelig Lov: at Ingen stedes til Herrens Nadvere uden først at have modtaget den præstelige Absolution i Skriftestolen. Beviset skal være at hente i — Johannes-Evangeliets Fortælling om Fodtvætningen (13, 5—17), tydet som Symbol paa Syndsforladelsen. Herrens Ord (V. 14): „Naar jeg har toet Eders Fødder, bør I ogsaa to hverandres Fødder", skulle nemlig betyde: „Ligesom jeg symbolsk har meddelt Eder Syndernes Forladelse, saaledes skulle og I tilsige hverandre Syndernes Forladelse", og hermed skal Herren have sat Nadveren og Absolutionen sammen, fordi begge høre sammen[1]). Hvor Sligt forekommer, kan man trøstig møde med Luthers Ord[2]): „Naar man skal bevise eller stadfæste en Tro'slære, gjælde Allegorier og andre Lignelser ikke, — thi enhver kan udlægge eller selv digte Figurer efter Behag, — men man maa have Bevis og Vidnesbyrd, taget af den hellige Skrifts Kilde".

Dog har Nutidens Teologi Exempler at fremvise af lignende Art. I den tysk-teologiske Verden spores der ikke sjældent en Hang til formelig at gaa paa Jagt efter litterære Opdagelser, som ikke gjærne tillader Jægeren at gaa tilbage uden at have Noget at fremvise, som ikke tidligere skal have været set eller hørt. Retningen, hvori der søges, og Metoden, der her anvendes for at finde, er den selvsamme som i Allegoriseringen af Ordet: at gribe enkelte, udvortes og tilfældige Lighedsmomenter og opstudse dem ved kunstlende Kløgt, indtil der kommer noget Helt ud, der overrasker ved Nyheden, hvor langt det end øjensynligt har ligget fjærnt fra Evangelistens eller Apostelens Tanke[3]).

---

[1]) V. Rothe: Evang. Ugeskrift 1860, Nr. 22 jvf. Nr. 28.

[2]) Walch. II, 1174.

[3]) I Leipzig har saaledes Prof. Luthardt, Teolog af første Rang, villet gjøre den Opdagelse angaaende Anlæget af Johannes-

Fra den letfærdig spillende, planløst omspringende Allegorisering maa den bevidste, planmæssig anlagte og

---

Evangeliet („Das Joh. Evang. 1852"), at Evangeliet skal have en højst kunstfuld, hidtil overset Organisme, sammensat af lutter Treheder (Trilogier). Allerede Begyndelsesverset opløser sig i en Trehed, „I Begyndelsen var Ordet: „Logos" — „og Ordet var hos Gud" — „og Ordet var Gud"; — nu skal Evangeliet for det skarptseende Øje falde i tre Hovedafsnit, af hvilke ethvert skal have en Slutning, som øjensynlig skal vise tilbage til et af hine tre Led i Begyndelsesverset. Det første Afsnit (de 12 første Kapitler) skal vise sig at bestaa af 15 Treheder, og Slutningsordene (12, 50): „Hvad jeg taler, taler jeg saaledes, som Faderen har sagt mig", — skulle vise tilbage til hint: „I Begyndelsen var Ordet." Det andet Afsnit (de 5 følgende Kapitler, 13, 1—17, 26) skal være sammensat af 5 Treheder og Slutningen (17—24): „Fader jeg vil, at hvor jeg er, skulle de og være med mig forat se mig i Herlighed" skal vise tilbage til Ordet: „Og Ordet (Logos) var hos Gud". Det tredje Afsnit (18, 1—20, 31) skal bestaa af 4 Treheder, hvor atter Thomas's Ord (20, 28): „Min Herre og min Gud", skal være Tilbagevisning til Begyndelsesordet: „Logos var Gud". Og endelig — de treledede Dele (15 + 5 + 4) udgjøre tilsammen 24, det dobbelte af Israels Stammers og Jesu Apostles Tal, og den hele Evangelie-Komposition skal saaledes have til Hensigt at betegne Opløftelsen af den gamle Pagt i den nye Pagt (!).

I Erlangen opgik der i det følgende Aar et lignende Lys for Prof. Delitzsch, højtfortjent som Skriftfortolker, ang. Økonomien af Matth. Evang. („Neue Untersuchungen über die Anlage der kanon. Evangelien 1853"). Evangeliet skal nemlig, som en Nytestamentlig Thora (Lovbog) falde i 5 Afdelinger efter Forbillede af de 5 Mosebøger. Den første (1, 1—2, 14) begynder med Jesu Slægtregister, ligesom Genesis med Skabelsen, og ender med Flugten til Ægypten ligesom Genesis med Jakobs Udvandring til Ægypten. Den anden (2, 15—7, 29) begynder med Herodes's Barnemord som Exodus med Faraos, og slutter med Bjærgprædikenens Lovgivning parallel med Lovgivningen paa Sinai. I den tredje (8, 1—9, 38) skulle Fortællingerne om de Spedalske, om de Dæmoniske og Svinehjorden, om Maaltidet hos Tolderen, om den blodsottige Kvinde, om Fasten have deres Parallel i de præstelige Ofrings- og Renselseslove i Levitikus. I den fjerde (10, 1—18, 34) skal Beretningen om Apostlenes Antal,

gjennemførte Behandlingsmaade af Skriftordet vel adskilles, der er bragt i Anvendelse i de filosofiske Skoler. Den adskiller sig meget bestemt ved den hele Metode, som ogsaa ved den fordringsfulde Tone. Alligevel er Hovedretningen den samme. Fortolkningsregelen søger nemlig ikke — her saa lidt som hist — i Skriften, men udenfor den; Skriftens Tanke søges ikke ud af Skriften, men, hvad der skal gjælde som Skriftens Mening, bliver presset ind i Skriftordet: hist Fantasidigtningen, her Forstandskløgten.

Ogsaa her mangler ikke Forbilledet i den gamle Kirke. Gnostikerne i det andet og tredje Hundredaar havde deres Navn af en højere Viden (Gnosis), sammensat paa fantastisk Maade af østerlandske, nyplatonske og kristelige Bestanddele, som skulde stamme fra hemmelighedsfuldt Udspring og være komne i Indviedes Besiddelse. Denne Visdom gjaldt dem som Nøgle til al Sandhed, og den vilkaarligste Behandling af Skriftordet — ved at tage

---

Parabelsamlingen, Fortællingen om Bespisningen i Ørkenen, Vandringen paa Søen og Forklarelsen paa Bjærget afgive Paralleler til Beretningen i 4de Mosebog om de 12 Stammer, om Bileams Profetier, om Mannaen og Klippekilden, om Forkyndelsen af Mose forestaaende Død. Den femte (fra 19, 1—28, 20) handler, ligesom Deuteronomium, om Ægteskabs-Skilsmisse, indeholder, ligesom Mose Taler, Veraab over de falske Profeter og truende Varsler, og ender med Herrens Afsked fra Disciplene i Galilæa ligesom Deut. med Mose Død paa Bjærget i Moab.

„Der er dem", — siger Luther (Walch. II. 1032) — „der prædike for at faa Folk til at spile Øjne og Øre, Mund og Næse op og sige: Hvor lærd en Mand er ikke han! men man taber derved den rette Grund og Forstand paa Skriften, og fører Folk ind paa Afveje." Jvf. ogsaa Hupfeld: „Die heutige theosofische und mythologische Theologie u. Schrifterklärung. 1861."

fra eller lægge til eller ved aabenbar Fordrejelse af Ordene — ansaa's som forsvarlig, naar det gjaldt om at bringe Skriften i Samklang med det mystiske Visdoms-Orakel. Kirkefædrene havde, som Værger og Vogtere for det hellige Ord, en haard Stand overfor de hovmodige og i deres Hovmod tøjleløse Aander, — et Forspil for den Kamp, Teologien har havt at bestaa paa Skriftens Vegne imod den Magt, som Filosofer og Fritænkere have tiltaget sig over den i det 18de og 19de Hundredaar.

Ingen Bevægelse i Aandernes Verden siden Reformationens Tid kan endogsaa kun fjærnt lignes med den, der i den sidste Del af forrige Hundredaar blev Virkning af den Kantiske Filosofi. I de tidligere filosofiske Systemer (af Leibnitz og Wolf) havde det abstrakte Indhold og den strænge matematiske Bevisform ikke fristet synderlig udenfor Skolen til nærmere Bekjendtskab. Filosofien var her lidet betænkt paa Anvendelse paa nogen Side af det menneskelige eller folkelige Liv; med Kristendom og Kirke var Berøringen kun fjærn. Ved Kant († 1804) blev Tænkningen vendt indad, til Mennesket selv. Den sædelige Bevidsthed blev her det inderste Midtpunkt for Tankelivet; den ubetingede, den usvigelige Vished af det sædelige Ideal var det Allerhelligste, bag hvis Forhæng der skulde aabne sig et sikkert Indblik i den oversanselige Verden. Thi Pligtbudets Hellighed førte Tanken med lige Nødvendighed til den hellige Gud som Lovens Giver og til det hinsidige Liv, hvor Loven først kunde opnaa sin Opfyldelse og sin Løn. Ogsaa Kristendommen fik her sin Plads anvist indenfor den filosofiske Synskreds; thi den sædelige Bevidsthed fandt her, og her alene, det ophøjede Ideal i Kristi Person, og i det kristelige Samfund den ypperste Plejer af

de sædelige Interesser. Oldtiden regnede Sokrates til Fortjeneste at have ført Filosofien fra Himlen ned paa Jorden; kunde ikke Kant siges at have ført Filosofien — og med den tillige Kristendommen — fra Skolen ind i Livet? Der var her stillet et Maal, givet et Indhold — Morallov, Gud, Udødelighed, — som havde den højeste, uafviselige Interesse for Alle, og Visdomslæren lod sig her klæde i en praktisk, paa Livsanvendelse beregnet Form. Det sokratiske γνῶθι σεαυτόν, kjend dig selv! blev ogsaa for Kant med Hensyn til Erkjendelsesevnen den højeste Visdom.

Intet Under, at en Filosofi, som havde Sædeligheds-livet til Udgangspunkt og Endepunkt, maatte faa en stor og bestemmende Indflydelse paa teologisk Studium, paa alle Grene af teologisk Videnskab og dens Anvendelse, — saaledes ogsaa paa Behandlingen af den hellige Skrift. Den kristelige Aabenbaring skulde ikke kunne godtgjøre sin Sandhed og Guddommelighed paa mere fyldestgjørende Maade, end ved fuld Samstemmen med den rene Fornuftreligions Indhold. Skriftens Helligheds-karakter kunde kun bevidnes ved den Renhed, Klarhed og Bestemthed, hvormed de sædelige Ideer der lyse frem. Men deraf fulgte da ogsaa, at kun Det i den hellige Skrift har i Sandhed religiøs Betydning, der har Anvendelighed og Frugtbarhed for det sædelige Liv. Det blot Historiske kom til at staa som overflødigt eller lidetsigende; det Uforklarlige og Overnaturlige, hvoraf der ikke lader sig gjøre nogen umiddelbar praktisk Anvendelse, maatte erklæres — om ikke for usandt, dog for urigtigt opfattet eller unøjagtigt fremstillet. Ved alt Skriftfortolkningsarbejde maatte det følgelig blive Opgaven først og sidst: at tyde Ordet i en Mening, som giver den reneste og for det sædelige

Liv frugtbareste Tanke; hvorimod det gjælder om at undvige og omgaa eller paa saa lempelig en Maade som mulig at bortforklare Alt, hvad der, set fra dette Synspunkt, ikke yder noget Udbytte.

Et litterært Monument om denne Behandling af det historiske Evangelieindhold: at omstøbe samtlige Beretninger om det Underfulde i Herrens Liv fra Fødselen til Himmelfarten, om Herrens egne „Tegn og Undere“ til Hverdagsbegivenheder i den simpleste Stil — foreligger endnu indenfor Grænsen af dette Hundredaar, men som Efterlevning fra det forrige Hundredaars Teologi, i en udførlig Fortolkning af Evangelierne (1802) af Paulus, Prof. i Heidelberg. Der er i dette Værk bortødslet megen Lærdom og megen Sindrighed paa at udfinde og forklare, hvorledes hel naturlige og ganske dagligdags Begivenheder skulle udgjøre den virkelig historiske Kjærne af Kristi Liv. Fremstillingen som underfulde Begivenheder skal være voxet ud ved Mistydning, grundet i fordomsfuld Opfattelse, eller ved sproglig Ubehjælpsomhed eller ved et Sammenstød af tilfældige Momenter. Den talrige Klasse af Forsøg, som alle ere støbte i samme Hovedform, kun forskjellige ved større eller mindre Kunst i Anlæg og Udførelse, hører til en forældet Retning; den er i den Grad forældet, at vi nu vende os bort med Forundring, — vel ikke over Sind og Stemning, der her ligger til Grund, thi den vantro Sindsretning overlever Forsøgene —, men over Taktløsheden, der for Alvor har kunnet mene, at der ved slige Midler lader sig udrette Noget.

Thi Enhver vil kunne forestille sig, til hvilke, til det Parodisk grænsende, Æventyrligheder disse Forsøg have maattet føre. Man kan med Konsekvents i Tankegangen

nægte Underets Mulighed eller i al Fald Muligheden af den historiske Bevislighed[1]); men at paatage sig ad Fortolknings Vej at smugle det Underfulde ud af Evangelieberetningen, at drage den hellige Historie ud af den Sfære, hvori den bevæger sig fra først til sidst, er et ligefrem halsbrækkende Foretagende.

For nogenlunde at forklare Sælsomheder af saa udskejende Natur, maa man være bekjendt med den Behandling, som Skriften havde været undergivet i den lange Tid, da Ortodoxiens hensynsløse Magtsprog havde været raadende. Sælsomhederne fra denne Side gave ikke de senere paafulgte noget efter. Det var slaaet fast af det syttende Hundredaars Teologer, at Skriften var fremstaaet ved en særlig og umiddelbar Guddomsakt, der tænktes paa hedensk og jødisk Vis saa maskinmæssig, at de enkelte Ord tilskreves „Indblæsning“ af den Hellige Aand med Udelukkelse af enhver menneskelig Virksomhed; Apostle og Evangelister bleve fra selvvirksomme Personligheder til ubevidste Skriveredskaber, igjennem hvilke Ordene vare gaaede. Det var slaaet fast, at det Nye Testament, som umiddelbart Værk af Guds Aand, gav den græske Sprogform i fuldendt Renhed og Korrekthed; al Tale om Sprogblanding af Græsk og Hebraisk, om grammatiske Uregelmæssigheder, sproglige Unøjagtigheder blev afvist som Vantroens Tegn; kun om et helligt Græsk, i Modsætning til det profane,

---

1) „Der findes, saa vidt jeg véd, blandt de Teologer, som forkaste Underet, ikke en Eneste, der ikke paa en eller anden Maade har udtalt som sin inderste Tanke: at Underet er en Umulighed. Det gaar vore berømte Kritikere paa samme Maade: ved Slûtningen af deres Arbejde naa' de til den Nægtelse, hvorfra de vare gaaede ud“. Naville: Det evige Liv. Dansk Overs. S. 177.

turde der være Tale. Det var slaaet fast, at det Nye Test. maatte den Dag idag være bevaret indtil de mindste Enkeltheder i den samme Form, hvori det var udgaaet fra Evangelister og Apostle; de hellige Skrifter skulde være gaaede igjennem utallige Hænder, — først af Afskrivere, dernæst af Sættere, Trykkere og Korrektører, — uden den mindste Skriv- eller Trykfejl. Ethvert Modbevis fra gamle Haandskrifter og Oversættelser blev slaaet ned ved Magtsprog, og enhver Tanke om ved Hjælp af kritiske Midler at ville føre Skriftens Text tilbage til renere og paalideligere Form afvist som hovmodigt Paafund. Det var slaaet fast, at Skriften i historisk Henseende maatte i Smaat som i Stort være fuldkommen stemmende med Virkeligheden. Der turde følgelig ikke indrømmes i Evangelierne nogensomhelst indbyrdes Uoverensstemmelse i enkelte Ord, i Angivelser af Tid eller Sted eller Maade; de sælsomste Kunstgreb, de voldsomste Operationer bleve anvendte for at undgaa Indrømmelse af den allermindste indbyrdes Afvigelse. Det var slaaet fast, at der i ethvert af de inspirerede Ord skulde være givet en uudtømmelig Fundgrube af Mysterier, og man hvilede ikke, førend man fik paavist „en dybere Mening" i uoversættelige Partikler, i Brugen af det ene eller det andet af aldeles ensbetydende Ordformer, i Stilling og Sammenføjning af de enkelte Ord. Det var slaaet fast, at der i de symbolske Skrifter havdes de sande, uforrykkelige Regler for Skriftens Udlægning. Ved enhver Afvigelse i Forstaaelse af Skriftordet fra den „rene (ortodoxe) Lære" var Forkjætrelsen vis, saa fuldt i den protestantiske Kirke som i Romerkirken.

Saadanne vare Vilkaarene for Skriftens teologiske Behandling — ikke hundrede Aar efter Luthers og Melanch-

thons Død: Skriften betragtet som himmelfaldet Meteor, urørlig for Menneskehænder, stillet udenfor Forbindelse med historiske Forhold, udenfor Videnskabens almindelige Love! — dens Udlægning lænkebunden ved teologiske Fordomme og kirkepolitisk Tvang, en Spot for filologiske og filosofiske Ikke-Teologer! „Dersom Teologien menes at være af for høj Værdighed til at være Grammatikens Love undergivne, og det hele Fortolkningsarbejde skal bero paa den Hellige Aands Indskydelse, da er det en ganske synderlig Ære at have Eneret til at tale barbarisk". Saaledes havde Erasmus ironiseret over sin Tids Skriftfortolkning[1]). Luther havde ventet at bringe den ind i anden Gænge: „Skriften er ikke idel Aand, hvorom de raabe: Aanden alene maa gjøre Alt, Skriften er dødt Bogstav og kan ikke bringe Livet. Men, ihvorvel Skriften ikke i og for sig giver Livet, saa maa den være tilstede, maa høres og modtages og den Hellige Aand maa virke ved den i Hjærtet; hvor man lader Ordet fare, gaar man ogsaa snart glip af Aanden" [2]). Men Erasmus's Ironi fik sin Anvendelse ikke blot paa Midalderens Munke.

Den usande og unaturlige Overspænding af alle Spørgsmaal vedrørende den hellige Skrift kunde tilsidst ikke Andet end fremkalde en Modstand, der i samme Forhold gik ud over Sandhedslinjen til den anden Side. I Skriften har det evangeliske Kirkeliv sin Kilde til Fremvæxt og sund Udvikling; men for at skulle kunne virke saaledes, tør den menneskelige Side af Skriftordet ikke tabes af Sigte; først ved den bliver Gudsordet tilegneligt for Mennesker, anvende-

---

[1]) I Fortalen til Udg. af Laurentius Valla's: Annotationes.
[2]) Walch. VIII. 1199.

ligt paa menneskelige Livsforhold. For saavidt altsaa var et Tilbageslag nødvendigt og i sin gode Ret; det var Gjenopvaagnen efter trehundredaarig Dvale, Rørelse af det unaturlig tilbagetrængte Frihedsprincip i Ordets Brug. Men ogsaa her skulde den yderste Grænse naa's, førend Selvbesindelsen kunde indtræde. Nu, efterat to Hundredaar have leveret Modstykker fra begge Sider af lige advarende Karakter, synes man at burde være nogenlunde i Stand til at træffe og holde Midtsporet imellem begge[1]).

Men et andet Vildspor har Skriftfortolkningen endnu i vort Hundredaar at arbejde sig igjennem. Overlegenheds-Stillingen over Skriftordet kan ikke blive indtaget og hævdet med større Selvtillid, end det sker i den modern-spekulative Teologi, og Behandlingen af Skriften kan derfor kun i Form og Tilsnit være forskjellig fra den, der

[1]) Det staar som et Særsyn, naar en Universitetslærer i Filosofi har i det 19de Hundredaar vedkjendt sig Konsekventsen af den verbale Inspirationsteori i dens hele Strænghed: „Nærer man endog den allersvageste Formodning om, at de enkelte Træk muligvis ikke ere i fuldkommen ordlydende Overensstemmelse med de virkelige Begivenheder, har man med det Samme opgivet, hvad der ikke tør opgives: den evangeliske Virkelighedsform“. R. Nielsen: „Evangelietroen og den moderne Bevidsthed“ (1849) S. 105. Sandsynligvis er dog dette kun at betragte som Anvendelse af Forf.s Princip: den absolute Uensartethed af Tro og Tænkning. Vel hedder det fremdeles (sammest. S. 153): „Middelmaadigheden tvivler og ræsonnerer, Enfoldigheden tier og tror.“ Men Absolutheden er dog ikke saa ganske umedgjørlig: „Den negative Kritik kan paapege en enkelt tilsyneladende Uoverensstemmelse mellem Evangelierne indbyrdes, men alle Beretninger bære dog samme Grundpræg. Afvigelse, hvor en saadan virkelig findes, er desuden saa uvæsentlig, at den i ethvert Tilfælde kun minder os om Fremstillingens ren menneskelige Side.“ Ganske vist, — men hvad er det Andet end Nedfald fra Absoluthedens Spor („fuldkommen ordlydende Overensstemmelse i de enkelte Træk med Virkeligheden“) i „Middelmaadigheds“-Sporet?

bliver spottet med fornem Ringeagt; — det er Kothurnen, der har afløst Sokken. Vistnok — al den Smaalighed og Plathed, alt det smagløse Kunstleri, der er blevet anvendt i det attende Hundredaar paa at faa Skriftordets Indhold til at falde indenfor den almindelige Menneskeforstands Raaderum, bliver fra det spekulative Højdepunkt kun betragtet med medynksomt Blik. Skriftordet har, — saaledes lyder det her, — utvivlsom Ret til at blive forstaaet, som det er givet, og ligesaa utvivlsomt er det, at Skriftordet indeholder Virkelighedens og Sandhedens Kjærne, — men endnu kun i „naiv Forestillingsform". Det skal altsaa være klart, at Skriftindholdet, for at føre til fuld Forstaaelse, maa søges løftet op (i Systemsproget: „ophævet") i Begrebets rene Sfære. Er den sande Virkelighed nemlig given i Begrebet, lader det Virkelige sig konstruere ved Hjælp af „den absolute Metode, den rene, forudsætningsløse Tænkning" (Panlogisme), — „saa vist som det Virkelige er fornuftigt, saa vist er det Fornuftige virkeligt" —: saa er det Selvfølge, at ogsaa Skriftordet, hvor det ideel Virkelige er givet snart i historisk snart i billedlig Udtryksform, maa undergaa den samme dialektiske Renselsesproces, — selv om Skriftindholdet mangen Gang kan synes at blive omstøbt til noget hel Andet end det, der gjælder Kristenheden som det oprindelig Givne. Mest iøjnefaldende er her den Skikkelse, hvori den hellige Historie træder ud af Spekulationens Smeltedigel. „De Troende" have i Evangeliehistorien om Jesu Kristi jordiske Tilsynekommen, Optrinene af hans Liv, Død, Opstandelse — Grundlaget for den positive Guds-Aabenbaring, virkelige Kjendsgjerninger, og for dem er der en uudtømmelig Kilde til Opbyggelse, Sjælsopløftelse og Trøst just i den historiske Vir-

kelighed. For „de Vidende" derimod stiller denne Tro og Andagt sig som fromt Selvbedrag, hvor Skallen tages i Kjærnens Sted. For dem er Kjærnen ikke at søge i nogen Tildragelse foregaaet i Tid og Rum, men i den religiøse Idé i sig selv, som paa de lavere Bevidsthedstrin har maattet nøjes med at laane fra den synlige Omverden Former, ved hvis Hjælp det har kunnet lykkes den, skjønt højst ufuldkomment, at bringe det aandelige Indhold nogenlunde til Udtryk. Saaledes bliver den hellige Historie altsaa for det aandelige Syn Myte, d. v. s. historisk Vidne om den religiøse Idés Arbejde i det menneskelige Indre, om dens skabende Kraft, men tillige om dens Uformuenhed paa det barnlige Udviklingstrin til at undvære den historiske Indklædning for den ideelle Sandhed. Skriftfortolkningens Hverv bliver det nu at udskille Ideen fra det historiske Svøb. Hvor meget eller hvor lidet der i Evangelieberetningen har tilsvarende historisk Virkelighed, er for den rette Betragtning Spørgsmaal af underordnet Betydning; det Blivende og det ene Væsentlige er Ideens underfulde Fremtræden igjennem den historiske mangefarvede Indklædning.

Den Hegelske Skole havde (indtil Mesterens Død 1831) behersket alle Videnskabens Grene; intet Under, at ogsaa Teologien maatte bøje sig under dens Scepter. Men Besindelsens Time blev fremskyndet ved Værker, i hvilke den beundrede Visdoms Anvendelse paa Skriftordet og dets Indhold røbede sig for tydeligt [1]). Man studsede ved den Opdagelse, at den hellige Historie var under den spekulative Behandling stærkt paa Veje til at glide ud af Hæn-

[1]) D. F. Strausz: Das Leben Jesu. 1835. C. H. Weisse: Die evangel. Geschichte. 1838. F. C. Baur: Krit. Untersuchungen über die kanon. Evangelien. 1847 o. f.

derne som et Taagebillede, der opløste sig i ideelle Syner, — og hermed løste Fortryllelsen sig lidt efter lidt.

III.

Det løseste Overblik over Skriftordets Skæbne i Oldtid og Nutid vil saaledes være nok til at vise, i hvilken Grad det har været prisgivet til menneskeligt Godtykke. Herom udtaler der sig Enstemmighed fra katolske som fra protestantiske Munde og Penne. Men hvor misligt bliver det ikke da at bygge paa Skriften som Grundvold for kristelig Lære og kristeligt Liv, med mindre der er Mulighed til at fæstne og værne Behandlingen imod en Vilkaarlighed, der sætter sig ud over alle Regler!

Hvorledes skal der her være Fasthed og Betryggelse at opnaa?

I Johannes Evangeliet er det forjættelsesfulde Ord opbevaret, hvorved Herren viser hen til en Fuldførelse af Frelsens Værk, som maatte være Fremtiden forbeholdt. Herrens egne Disciple havde, i hans Vandrings Dage paa Jorden, „ikke kunnet bære det Meget, han havde at sige dem" (Joh. 16, 12). Men Herren tilsiger dem og Menigheden Bistand af „Sandhedens Aand, som skal vejlede til al Sandhed, skal forherlige Kristus, ikke skal tale af sit Eget, men vidne om Kristus, tage ud af det, der er givet af Kristus, og forkynde det for de Troende" (14, 16—18. 15, 26. 16, 7. 12—14).

Kirkens Herre har her givet sit Ord for, at han ikke vil lade sin Menighed uden Bistand for at komme til ret og sikker Forstaaelse, fuld og klar Selvtilegnelse af Samfundet med ham. Men til hvem er Forjættelsen hen-

vendt? Hvad er der givet i det forjættende Ord? Af hvilken Art er den forjættede Bistand, der skal ventes?

I den gamle Kirke blev det snart almindeligt i Herrens Ord at søge Forjættelse om en vedvarende Forbindelse med Herren igjennem præstelige Personligheder. Tilsagnet om Aandens Bistand skulde være henvendt til Biskopperne (traditio per personas) som Apostlenes Efterfølgere, Kirkens Overhyrder (Joh. 20, 22. Apg. 20, 28. Efes. 4, 11). Den biskoppelige Indvielse skulde være Forlening af Aandens Naadegaver, som vare nødvendige til Styrelse af Kirken i Kristi Navn. Til disse Aands-Forleninger maatte først og fremmest høre Profetiens og Fortolkningens Gave (Rom. 12, 6. 1. Kor. 12, 10); thi hos hvem skulde vel Forstaaelse af Ordet, der var efterladt af Herren og om Herren, Forstaaelse uden Misvisning, være at søge uden hos Kirkens indviede Hoveder? Det er saaledes simpel Følgeslutning af Hierarkiets Stilling til den hellige Skrift, der har faaet sin avtentiske Udtalelse i det Tridentinske Koncilium (4de Sess. 2det Dekret): „Det tilkommer Kirken at dømme om den sande Mening og Fortolkning af de hellige Skrifter, og Ingen maa fordriste sig til at fortolke dem imod den Mening, som den hellige Moder Kirken har fastholdt og fastholder“. Men „Kirken“ er, i romersk-katolsk Forstand, Ét med Hierarkiet, og Hierarkiets Bygning har først sin Fuldendelse, naar det kirkelige Oligarki gaar op i det absolute Monarki, naar den hele Fylde af Naadegaver, som ere udstykkede og fordelte imellem de mange styrende Hoveder, er sammentrængt i ét øverste Hoved. Igjennem dette Overhoved taler og handler Kirken: fra det pavelige Orakel gjælder ingen Appel; den utvivlsomme Tydning og An-

vendelse af Skriftordet udgaar fra Pavens Mund som fra Kristi egen Mund.

I Sandhed — en svimlende Tanke som ingen anden, der er udklækket og fostret i menneskelig Hjærne! Fra hvilken Side end den kirkelige Fantasibygning bliver betragtet, glipper ethvert Fodfæste. Den guddommelige Sandhedsaand, som i Evangeliet er forjættet de Troende i fuld Almindelighed, bliver her indsnævret til, samlet og sammentrængt i en syndefuld menneskelig Personlighed [1]), som — af menneskeligt Udspring, med Forhistorie som andre Menneskebørn, ved Menneskers (Kardinalernes) Valg stillet paa sin Plads — skal fra dette Øjeblik af være løftet ud over den menneskelige Begrænsnings Sfære, ud over Mulighed af Fejlsyn og Vildfarelse (jvf. S. 198)! — Kristi Rige er bygget paa aandelig Ligheds Lov: „I skulle“, siger Herren (Matth. 23, 8. 10), „ikke lade Eder kalde Førere: Én er Eders Fører, Kristus; I ere alle Brødre“, — „Guds Børn“ og „Kristi Brødre“, med „Adgang ved ham i Troen til Faderens Naade“ (Rom. 5, 2); — og Paulus betegner Apostlenes Stilling til Menighederne (2 Kor. 1, 24): „Ikke at vi ere Herrer over Eders Tro, men vi ere Medarbejdere paa Eders Glæde“. Men Romerkirken lægger, til samme Tid som den udgiver sig for Kristi Rige, Magten over Troen og over Samvittighederne, — en Magt, som ingen anden Herremagt i den menneskelige Verden kommer nær —, i et Menneskes Haand! — Denne Magt skal stamme fra Petrus, — som, efter Kirkens vilkaarlige Tydning af Matth. 16, 18—19 (jvf. 18, 18) og Joh.

[1]) J. P. Lange: „Om Pavedømme og pavelige Personligheder. De midalderlige Pavers Død“. (Nyt Tidssk. o. s. v. 1875. S. 252 ff. 270 ff.).

21, 15—17, skal være indsat af Kristus i hans eget Sted som Apostlenes Overhoved og den hele Menigheds Styrer. Men i Galaterbrevet (2, 11—14) er Petrus stillet ganske anderledes: som Den, der har modtaget Tilrettevisning af Medapostelen Paulus, fordi han „ikke vandrede rettelig efter Evangeliets Sandhed“, og „forledte Andre til at forstille sig“[1]. — Endelig: Romerkirken skal, ifølge den kirkelige Teori, være i Besiddelse af det, der i den sande og fulde Betydning maatte kaldes „det levende Ord“, d. v. s. af personlige Ihændehavere af den guddommelige Sandhedsaand, som til enhver Tid, hvor det gjøres fornødent,

[1] Den romerske Kirkebygning hviler paa den utvivlsomme Fakticitet af, at Apostelen Petrus er Stifter af det romerske Episkopat (efter Traditionen Biskop i 25 Aar) ifølge Herrens udtrykkelige Bemyndigelse. For saavidt er det en Begivenhed af virkelig kirkehistorisk Betydning: at der i selve Rom har kunnet afholdes en højtidelig Disputationsakt i Aaret 1872 (8. og 9. Februar) i Academia Tiberina imellem rom. katolske og evangeliske Gejstlige (Fabiani, Guidi, — Sciaretti, Gavazzi) om Apostelens Tilstedeværelse eller Ikke-Tilstedeværelse i Rom. Det er her et underordnet Spørgsmaal: om der er størst Sandsynlighed for eller imod, at Apostelen nogensinde har været i Rom, og været der i kortere eller længere Tid. Men et kirkeligt Livsspørgsmaal er dette: hvorledes en Kirketro kan bygges paa en Historie, hvis Fakticitet ikke er ophøjet over Tvivl. — Ogsaa paa dette Punkt paanøder der sig en slaaende Parallelisme mellem den pseudohistoriske Karakter af Pavedømme og Grundtvigianisme. — Det Pikanteste ved den foromtalte Scene er dog maaske dette: at den har havt sit Forspil for 350 Aar siden. „Af en ung bøhmisk Lærd (A. 1520) var det ved en hel Række af Grunde stillet i Tvivl: om Petrus nogensinde havde været i Rom. Fra katolsk Side indsaa' man, at Læren om Pavens Primat blev aldeles omstødt, dersom dette Spørgsmaal blev benægtet; men i Wittenberg lod man sig ikke henrive ved det glimrende Resultat af denne Bevisførelse; man fandt, at den gav intet Udbytte for Troen og Fromheden“. Ranke: Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reform. II. S. 96 f.

skulle være i Stand til at komme de Troende til Hjælp med det opklarende, dømmende og afgjørende Ord til uforrykkelig Vejledning til Sandhed og Salighed. Men Pavehistorien har Individer at fremvise, som have ført Ordet til Gunst for Retninger, der efter Kirkens Dom ere mærkede som kjætterske, som have afsagt Kjendelser, der sige hinanden imod, ja som ere blevne afsatte ved Konciliebeslutning paa Grund af vitterlig Vranglære[1]).

Men selv saaledes — med alle de Fantomer, Romerkirken har Mod til at opstille og holde fast som Kjendsgjerninger til Trods for Skrift, Historie og Erfaring, staar der ét Skridt tilbage, som Kirken ikke drister sig til at gjøre, og som uafviselig maa gjøres, dersom det tilsigtede Maal skal tænkes som opnaaeligt. Thi den ren intellektuelle Besiddelse af Sandheden kan ikke, alene for sig, være Borgen for uforvansket Meddelelse af Sandheden uden Viljens tilsvarende Renhed og Fuldkommenhed. Og hvor ofte har ikke den pavelige Stol selv været Part i Sagen! hvor ofte har den ikke maattet anvende al Kløgt og Energi paa at værge Hierarkiets Interesser snart imod den verdslige Arm snart imod fritænkersk Opposition! hvor ofte har den ikke havt ondt ved at rede sig ud af forviklede Forhold, ved at maatte skifte imellem stridende Partier, Skoler eller Munkeordener! Skulde der dog ikke selv hos mangen oprigtig Katolik opstige Tvivl angaaende den pavelige Tydning og Paaberaa-

---

[1]) I Anledning af Forhandlingen om Pavens personlige Ufejlbarhed er der fremkommen en talrig Litteratur, hvor Exempler af pavelig Vranglære fra forskjellige Tider ere fremdragne med særlig Betoning; saaledes i Skriftet af Janus (ɔ: Döllinger): „der Pabst u. das Concil. 1869“. S. 54—68.

belse af Herrens Ord: om den ikke i slige kritiske Stillinger kan — imod bedre Vidende — have forvildet sig fra kristelig Sandheds Spor til Tjeneste for hierarkiske Interesser? Og er det ikke selv oplevet, at den katolske Kristenhed har maattet søge hen til den pavelige Stol for der at finde Forargelsens Vederstyggelighed i dens modbydeligste, skamløseste Skikkelse? „Den Kjendsgjerning, at Rodrigo Borgia (Alexander 6te, † 1503) har været Pave, vil staa for Kirkens Tilhængere som den usaligste Begivenhed i den, som de beklage bitrere end enhver fjendtlig Modsigelse eller ethvert aabenlyst Frafald fra den. — Det Ubegribelige ligger ikke i de Handlinger, han begik; thi lignende og større Misgjerninger have mange Fyrster udøvet, men det ligger deri, at han begik dem som Pave. Hvorledes er det muligt, at Alexander 6te kunde forene denne sanselige Berusning og disse ubarmhjærtige Gjerninger med den daglige Bevidsthed at være Religionens Ypperstepræst eller Guds Statholder paa Jorden? thi saaledes betragtede han sig selv. Der er her Afgrunde i Menneskesjælen, hvortil intet Blik trænger ned“ [1]).

Men, blive vi staaende ved Begrebet om den ufejlbare Viden i og for sig, — hvor forbavsende er det ikke, at Troen paa et Guddoms-Orakel i skrøbelig Menneskeskikkelse har formaaet at holde sig i den kristne Verden igjennem den lange Række af Hundredaar! Denne Tro holder

---

[1]) F. Gregorovius: Lucrezia Borgia. I. 264—65. Efter et almindelig udbredt Folkesagn i Rom indfandt Djævelen sig i Person for at afhente Alexanders Sjæl; og en samtidig Fyrste (Markgreven af Mantua) beretter: „at en Lastdrager slæbte Liget ved en Strikke om Foden fra Dødssengen til Stedet, hvor man begrov ham; Ingen vilde berøre det“ (sammest. S. 263).

sig opret i Folkene overfor Kundskabs og Oplysnings Magt saavelsom overfor Vantroens og Fritænkeriets Vaaben: — et uforklarligt Kogleri, dersom det ikke havde sin mægtige Støtte i Menneskesjælens syndige Natur. Thi stærkere Vidne gives der ikke om den menneskelige Trang til at søge sin Støtte udenfra istedetfor indenfra end den Fiktion, hvorpaa Papismen hviler. Den Fred og Hvile, som det ovenfra aabenbarede Gudsord, — i hvilket „Guds Aand vidner med vor Aand“ (Rom. 8, 16), — byder de Troende, synes ikke tilstrækkelig; thi Troens Fred maa tilkæmpes, og Menneskene forlange Hvile uden Kampens Anstrængelse. De se sig om efter en Avtoritet, som kan baade ses og høres, baade modtage Spørgsmaal og give Svar. Er en saadan ikke at finde, forener Tanke og Fantasi sig om at skabe den, at udstyre den med alle Attributer, at forsvare Skintilværelsen imod alle Virkelighedens Indsigelser. — Derfor kan den pavelige Stol blive staaende Slægt efter Slægt, støttet paa den bedrageligste Slutning af alle: fra indbildt Nødvendighed til Virkelighed. Én Tro'sform er den ene saliggjørende, og Ensformighed i Tro lader sig ikke opretholde uden en Dommer og Voldgiftsmand med ubetinget Myndighed; følgelig — saaledes lyder den tilsnegne Slutning — er en saadan Dommer og Voldgiftsmand virkelig tilstede i Kirken: — vult decipi mundus, decipiatur ergo! (Jvf. S. 193 f.) [1]). Men det staar

[1]) „Gik det an at udmaale Guds Raadslutning efter menneskelige Tanker, saa maatte man sætte en ufejlbar guddommelig Myndighed til Bevarelse af den aabenbarede Sandhed. Og jeg vilde gaa endnu videre: Gud maatte, for at sikre Menneskene den med saa svære Offre erhvervede Sandhed, udstyre denne Myndighed ikke blot, saaledes som Katolicismen, med officiel Ufejlbarhed, men ogsaa med personlig apostolsk Hellighed, saaledes som Ir-

som sørgelig Sandhed: at „det ultramontane System er blevet Hovedhindringen for Guds Riges Udbredelse, for Sjælenes Opdragelse, for de menneskelige Samfunds Fred og Fremskridt“ [1]).

Men overfor Romerkirken staar den evangelisk-protestantiske Kirke. Denne Kirkes Lov er kristelig Tro'sfrihed, som den er grundet og hjemlet i Kristi Evangelium; thi Troen er kun sand og virkelig, hvor den er fri Tilegnelse af Aabenbaringsordet, der selv er Liv og Aand. Den protestantiske Kirke har sit Symbolum i den officielle Indsigelse (i Speyer, 1529), hvorfra den har hentet sit Navn: „at blive i Prædiken og Lære alene ved Guds Ord, og der at forklare og udlægge én Text i den hellige guddommelige Skrift ved den anden“. Den protestantiske Kirkes Grundlov (Konkordieformelen, A. 1577): „Den hellige Skrift alene er Dommer, Norm og Regel, efter hvilken som Prøvesten alle Lærdomme skulle prøves og bedømmes, om de ere gudfrygtige eller ugudelige, sande eller falske; men de øvrige Symboler have ikke Dommermyndighed, men aflægge blot Vidnesbyrd for vor Religionslære, og angive, hvorledes den hellige Skrift er til hver enkelt Tid bleven forstaaet og forklaret af de da levende Lærere“ — er ingenlunde, som det nu og da siges, først udfundet og gjort gjældende saa langt hen i den nye Kirketid. Det hele Reformationsværk hviler paa denne Grundlov som Forudsætning; det er den praktiske

---

vingianismen kræver; — og videre: han maatte ikke blot skjænke Kristenheden Bibelen, men ogsaa en bestemt og tydelig Kommentar over samme. Men Guds Tanker ere ikke Menneskenes Tanker“. Stahl: Protest. Kirchenverfassung. S. 82.

[1]) Pater Hyacinthe (àbbé Loison): To Taler (1873). S. 12.

Gjennemførelse af denne højeste Kirkelov. Den er udtalt i Luthers Erklæring i Worms (1521): „ikke at kunne tilbagekalde uden Vidnesbyrd af den hellige Skrift eller aabenlyse, klare og tydelige Grunde", og baade i Indledningen til og i Slutningen af den Augsburgske Bekjendelse. Læren bliver her fremstillet, som den forkyndtes i de evangeliske Lande „efter de hellige Skrifter og Guds rene Ord", og i Epilogen tilføjes Erklæringer om Beredvillighed til at give yderligere Oplysninger „i Medhold af Skrifterne" (juxta scripturas). Det er den fælles Grundtanke for alle Reformatorer, som Luther har udtalt[1]): „Kirken har ikke Ret til at stadfæste Tro'sartikler som Dommer og Overherre, men bliver selv stadfæstet af Evangeliet og den hellige Skrift som dens Dommer og Overherre". Men allerede ved Slutningen af Reformationens Hundredaar var der vendt op og ned paa Forholdet: Kirken var bleven lovgivende Herremagt, Skriften tjenende Redskab. Hvad Konciliedekreter og Pavebuller vare i Romerkirken, bleve de symbolske Lærebestemmelser i den evangelisk-protestantiske Kirke.

Her, paa selve det principielle Punkt, er en kirkelig Selvopgivelse traadt frem til forskjellige Tider paa den betænkeligste Maade; thi, hvor der brydes, mer eller mindre aabenlyst, med Evangeliekirkens øverste Grundsætning, bliver Sejren givet Kirkens oprindelige Modstander og dens bestandige Forfølger i Hænderne. (Herom se S. 215 f.).

Der er derfor her et Punkt, hvor Grundtvigianismen kunde synes at aabne Kirken en Udvej i den for-

---

[1]) Artikler (40) om Kirkens Magt. Walch. XIX. 1190.

legne Stilling, den bereder sig ved at blive sit evangeliske Princip utro, idet der vises hen til det apostolske Symbolum som Nøgle til Skriftens rette Forstaaelse og Udlægning. Symbolet skal være „Lyset", hvorved „Oplysningsbogen" først skal blive bragt i den rette Belysning[1]). Fra den historiske Side vil Kirken visselig have Anledning til at tage den grundtvigske Paastand, — Symbolet som „Herrens eget Mundsord", — under Betragtning; Spørgsmaalet vil da blive om den historiske Begrundelse eller dens Grundløshed. Her derimod handle vi alene om Forstaaelse og Udlægning af Skriftordet; og efterdi det nu fra alle Sider bliver erkjendt, at der ikke findes noget Led i Symbolet, som jo har fuldt Medhold i den hellige Skrift, endogsaa kan eftervises i Skriftens egne Ord, er det for saavidt Selvfølge, at enhver kristelig Skriftbehandling maa falde sammen med Symbolets Indhold. Men det bliver fra grundtvigiansk Side paastaaet, at der haves i Symbolet den

---

[1]) „Den apostoliske Tro's-Bekjendelse ved Daaben er det ægte Grund-Evangelium, hvorom det med Rette kan siges, at det er en Guds Kraft til Frelse for hver den, som troer . . . Ved Siden ad dette mageløse Vidnesbyrd, som ikke blot er den kristelige Lys-Kilde, men, i sin uopløselige Forening med Daaben efter Herrens egen Indstiftelse (!), tillige er den kristelige Livs-Kilde, hvorigjennem Herren aabenbarer sig baade som „Lyset og Livet", — ved Siden ad dette levende Vidnesbyrd, som er for hele Menigheden, taber nødvendig alle Bøgers døde Vidnesbyrd af nogle enkelte faa for nogle faa enkelte den største Del af sin Glans og hele sin strænge Uundværlighed . . . Men — den kristelige Grund-Oplysning kan umulig føre Menigheden fra, men maa nødvendig føre Menigheden til den ægte Apostel-Skrift, som den er bleven oplyst til at kjende og benytte anderledes godt end før, da den tænkte deri at skulle finde den Grund-Hjemmel og Livs-Kilde, som umulig kunde findes, hvor de ikke var (!)." Grundtvig: Kirke-Spejlet. 1871. S. 4.

paalidelige Prøvesten, den betryggende Regel, hvorefter den ret kristelige Tydning af Skriftordet skal kunne prøves. Men hvorledes? Det maa jo dog synes selvforstaaeligt, at Ordet, som skal formaa at lede og sikre den rette Forstaaelse, afværge Misforstaaelser og Mistydninger, maa staa overfor Skriftordet, der er Gjenstand for Fortolkning, som det fuldstændigere og fyldigere, det klarere og bestemtere. Men Symbolartiklerne er — som Følge af den kirkelige Bestemmelse — det fattigere, ubestemtere Ord, er en i stor Korthed og Knaphed sammentrængt Angivelse af Skriftindholdet: af de historiske Hovedkjendsgjerninger og af visse Hovedpunkter af den dertil hørende Lære. Naar nu Betydningen af denne Historie og Forstaaelsen af denne Lære har i Løbet af de kirkelige Hundredaar været omstridt og udviklet i de forskjelligste Retninger, hvorledes er det da tænkeligt, at Antydninger, givne i den allerknappeste Ordform, skulle kunne levere Bidrag til at sikre den kristelige Forstaaelse i den brogede Mangfoldighed af Tydninger? Det er tilvisse et Fortrin, — som ogsaa er godkjendt fra alle Sider, idet de forskjelligste Kirkesamfund slutte sig om denne Bekjendelse, — naar Retninger af aabenbar antikristelig Karakter møde den skarpeste Modsætning i Symbolet: den materialistiske i Skabelsesbegrebet, den panteistiske i Gudfaderlighedsbegrebet, den naturalistiske i Evangeliernes hellige Historie o. s. v. Men, hvorledes en Fortolknings-Hjælp til Forstaaelse af Skriftordet i omstridte Punkter skal kunne hentes fra et Symbolum, som ikke har den fjærneste Antydning angaaende Forholdet imellem Fader, Søn og Hellig Aand, eller Forholdet imellem Kristi Guddommelighed og Menneskelighed, eller hans Forsoner- og Frelser-

Forhold til Menneskene, som end ikke nævner Synden, end sige antyder dens Forhold til Menneskenaturen, eller Forholdet imellem Retfærdiggjørelse og Helliggjørelse, eller imellem Tro og Gjerninger, eller imellem Ord og Sakrament, eller imellem den synlige og den usynlige Kirke o. s. v., — er ikke let at forstaa. Luther har i sin Katekismus tydet Symbolet Led for Led ved at hente den fornødne Udfyldning til Forklaring fra Skriftordet; et Forsøg i modsat Retning vil, naar Tanken forfølges, opløse sig i en Uting. Det er derfor vanskeligt at finde sund Mening i den Tale: at Prøvestenen for Skriftordets Fortolkning skal være given i Symbolet[1]).

Intet er vel saaledes mere øjensynligt, end at den saakaldte „kirkelige Retning", naar der spørges om det endelige Udbytte, ender i en fuldkommen Goldhed; den udsteder en Anvisning, som ikke lader sig indløse, opgiver en Adresse, som ikke kan føre til Maalet. Derimod maa det indrømmes, at den Udvikling, der vil have sig betragtet som Fuldførelse af den „kirkelige Retning", virkelig fører til et positivt og holdbart Resultat; — men for hvilken Pris? I Provst Pal. Müller's nys anførte Bog hedder det: „Det er Enheden af den Enkeltes subjektive Tro og Kirketroen, som skal gjøres til al Skriftfortolknings øverste Grundsætning" (S. 65). — „Skriften skal forklares i Overensstemmelse med den hellige almindelige Kirkes Tro'sord, navnlig dens Tro'sbekjendelse; Skriftens ligefremme Ordbetydning indeholder dens rette Mening og Forstaaelse, naar den bekræfter Kirketroen" (S. 72). —

[1]) Jvf. C. P. Caspari: „Den Augsb. Konf.'s og Luthers Katekismus' Stilling til den h. Skrift." 1872. S. 89. ff.

„Tager man Tro'sordet bort fra Overleveringen, navnlig Tro'sbekjendelsen, saa bliver hele Skrifttexten usikker" (S. 197). Kirke og Kirketro er her det ene, ubetinget Normerende. Der vil maaske siges: men Forfatteren taler jo om „den hellige almindelige Kirke". Men hvor og naar er eller har Kirken været at finde i sand Hellighed og Almindelighed? Hvor og naar lader denne Kirkes Tro'sord og Tro'sbekjendelse sig paavise? Saa faa vi vel blive staaende ved Kirken, som den har bestaaet og endnu bestaar i Virkeligheden. Klarere og bestemtere kan Reformationens evangeliske Grundtanke angaaende Kirkens Forhold til den hellige Skrift ikke udtales end i Ordet af Luther[1]): „Den kristne Kirke har ingen Magt til som Dommer eller Overherre at stadfæste Artikler om Tro og gode Gjerninger eller at stadfæste Evangelierne og den hellige Skrift; men den bliver selv stadfæstet af Evangeliet og den hellige Skrift som Dommer og Overherre." Modsat — men omtrent enslydende med den anførte Forfatters Ord — hedder det i Tridentiner-Konciliet: „Dommen om den sande Mening og Fortolkning af de hellige Skrifter tilkommer Kirken"; thi „denne Kirke kan ikke fejle i Overleveringen af Tro's- og Sædelæren, efterdi den styres af den Hellige Aand." Saaledes fører den formentlige „Fuldførelse" af den kirkelige Retning lige ind i Romerkirken. Der kan være en og anden Indrømmelse at gjøre angaaende Forholdet imellem Katolsk og Protestantisk; der kan paavises ikke faa Enkeltheder baade i Lære, Gudstjeneste og Kirkeliv, hvori den reformerende Iver kan være gaaet for vidt, hvor en Tilnærmelse fra prote-

[1]) Walch. XIX. 1191.

stantisk Side kan erkjendes ønskelig og tilraadelig. Men den principielle Kirkeforskjellighed er given i Ordene „Kirkeprincip“ og „Skriftprincip“. Den evangeliske Protestantisme vil staa i Fare for at se den evangeliske Grund glide bort under Fødderne, dersom den ikke her holder fast paa Bekjendelsen[1]).

IV.

I de foranførte Ord af Luther er det reformatoriske Skriftprincip ligefrem indeholdt: den højeste Regel for Skriftens Forstaaelse og Anvendelse er ikke at søge i nogensomhelst Myndighed udenfor samme — saa lidt i kirkeligt Hierarki som i Skolesystem eller individuel Tænkning —; den er at søge i Skriften selv; Skriften som organisk Enhed — Skriftordet i dets Helhed — belyser, udlægger sig; Skriften er i Stand til at fortolke sig selv.

Men vor Kirkes Hoved- og Grundsætning synes at trænge — mere, end det burde være nødvendigt — til noget nærmere Udvikling for at blive rettelig og fuldt forstaaet; og paalideligere Førere kunne vi ikke finde paa denne Gang end de Mænd, som i Skriftordet have søgt og fundet Middel og Vaaben til at gjennemføre Kirkerensningens store Arbejde. Af Luther høre vi den bitre Klage: „Alle andre Kunster og Haandteringer have deres Lærere og Mestre, af hvem man maa lære, ligesaa deres Orden og Love, hvorefter man maa rette sig; men den hellige Skrift og

[1]) Jvf. C. P. Caspari: Den Augsb. Konf.'s og Luthers Katekismus' Stilling til den hellige Skrift. 1872.

Guds Ord maa være undergivet Enhvers Hovmod, Indbildskhed, Kaadhed og Formastelighed, maa lade sig dreje, mestre og tyde, som Enhver forstaar det og vil have det efter sit Hoved"[1]).

Men Reformatorerne blive ikke staaende ved ufrugtbar Gjentagelse af disse Klagemaal; de appellere fra den ilde fortolkede Skrift til den bedre fortolkede Skrift (a scriptura male explicata ad scripturam melius explicandam).

Sproglig Uvidenhed havde i den gamle og middelalderlige Kirke været den frugtbare Kilde til sælsomme Forvildelser og Misbrug i Behandling af de hellige Skrifter. Den første Betingelse for ret Skriftfortolkning er altsaa: at man er det nytestamentlige Grundsprog mægtig[2]). I samme Forhold bliver her Sprogkundskabens Uundværlighed fremhævet i de stærkeste Udtryk: „Skeden for Aandens Sværd, Skrinet, hvori Ordets Klenodie, Karret, hvori Livets Drik er bevaret." „Skal man dømme om Skriften, saa maa Sprogkunsten være tilstede, ellers er det ude!" „Vi skulle ikke lade os føre vild, naar der er dem, der pukke paa Aanden og agte Skriften ringe eller ikke holde Sprogene for nyttige. Det er godt nok med Aanden, jeg har ogsaa været i Aanden, har ogsaa set Aander, og jeg véd det nok: det er Aanden, som udret-

---

[1]) Walch. XXI. 7.

[2]) Det er som et Præludium til det tridentinske Dekret, hvor den fejlfulde latinske Kirke-Oversættelse (Vulgata) bliver stillet lige med Grundtexten, naar Kardinal Ximenes i Fortalen til den komplutensiske Polyglotte udtaler: „Midt imellem den hebraiske og græske Text have vi stillet den hellige Hieronymus's latinske Oversættelse som imellem Synagogen og den østerlandske Kirke, idet vi stille de to Røvere (!) hver paa sin Side, og Jesus d. e. den hellige romerske Kirke i Midten."

ter Alt. Men jeg vilde dog have skudt langt fra Maalet, dersom ikke Sprogene havde hjulpet mig og gjort mig fast og sikker i Skriften"[1]).

Det havde i den gamle Kirketid og i Midalderen været Skik at tumle med de enkelte Skriftord som Legetøj, uden i mindste Maade at bekymre sig om Meningen efter Sammenhæng og Forbindelse, hvori Ordene findes (se S. 245 f.). Af Reformatorerne bliver det slaaet fast: „at man skal lade ethvert Ord staa i dets naturlige Betydning og ikke forlade den, førend Texten nøder dertil." „Det er ikke Maaden at udlægge den hellige Skrift: at sammenplukke forskjellige Steder snart hist snart her, uden at agte paa Sammenhæng og uden at jævnføre det ene med det andet; det er tværtimod den almindelige Maade til at fare vild i Skriften"[2]). „Læserne af den hellige Skrift skulle omhyggelig eftertænke alle enkelte Ord, sammenholde paa det nøjagtigste, hvad der gaar foran og hvad der følger efter, og anvende al Flid paa at opfatte hel, sikker og fuldstændig Mening af en Text"[3]). -- Og fremdeles: „Man maa i Skriften agte ikke alene paa, hvad der siges, men ogsaa paa, hvo der siger det". „Man maa fare varlig med Skriften. Man maa ikke alene se derpaa, om det er Guds Ord, om Gud har talet det, men meget mere til hvem det er talet, om det gjælder Dig eller en Anden. De falske Profeter fare til og sige: Kjære Folk! det er Guds Ord. Det er sandt, vi kunne ikke nægte det; men vi ere ikke Folket, til hvem han taler."[4]).

---

[1]) Luther: Walch. X. 548. 553.
[2]) Walch. XV. 1265.
[3]) Walch. VIII. 2632.
[4]) Walch. III. 14. XVIII. 1366.

Det her beskrevne Arbejde er dog kun af indledende, forberedende Natur. Et saadant Arbejde maa blive enhver Skriftsamling til Del under lignende Tids- og Stedforhold, for at blive ret forstaaet, og der er ved dette Arbejde ikke forudsat Andet, bliver til samme ikke stillet anden Fordring end Kundskab til Sproget og til Historien, og forstandig Brug af Kundskaben, der haves. Men i det Nye Testament have vi det kristelige Aabenbaringsorgan, d. v. s. det af Aabenbaringens Giver beskikkede Middel til at bringe de menneskelige Slægter i sikker og vis Besiddelse af Aabenbaringens Kjendsgjerninger, der vil kunne føre dem til kristelig Tro og kristelig Gudsfrygt. Formaalet er her ikke Udvidelse af den intellektuelle Synskreds, ikke Kundskab om mere eller mindre videværdige Gjenstande, men sjælelig og aandelig Tilegnelse til Oplysning og Forløsning, til Troens Fred i Liv og Død. Ordet staar her som det hellige Ord; — hvad der ikke staar i nogen Forbindelse med Aabenbaringsindholdet, vedkommer ikke Skriften som hellig Skrift, og Arbejdet, der vender sig til Syslen med Skriftordet som helligt Ord, nævnes derfor med sit rette Navn som teologisk Fortolkning, til Adskillelse fra den filologiske og historiske. Naar denne bliver staaende ved sproglige, stilistiske, historiske Enkeltheder, gaar derimod den teologiske Behandling i kristelig Tro's-Interesse ud paa Ening og Sammenfatning; thi ikke det enkeltstaaende Skriftord, men Skriften som levende Helhed og Enhed er guddommelig Sandhedskilde til Lys og Liv og Frelse.

Ogsaa her kunne vi ikke gjøre bedre end søge Vejledning hos de Mænd, der havde Trang som Faa og Evne som Færre til at bruge det hellige Ord som Grundlag for

kristelig Tro og kristeligt Liv, under Prøvelser og Trængsler, indenfra og udenfra, som kun kristelig Tro'sfasthed kunde give Kraft til at bestaa. — Vi skulle fremdeles høre Luther:

„Der gives ingen anden Lærer i Skriften end han, fra hvem den oprindelig kommer; derfor hedder det: de skulle alle blive oplærte af Gud". „Til at forstaa Skriften rettelig hører Kristi Aand". „At udlægge Skriften og erkjende Kristus kan ikke ske uden den Hellige Aand" [1]). „Er der en Sky for Solen (Dunkelheder i Skriften), saa er der dog intet Andet bagved end den klare, rene Sol" [2]).

Men „at blive oplært af Gud," — at blive vejledet ved „Kristi Aand, den Hellige Aand," — hvorledes skal dette ske? Er det andet end stortklingende Talemaader, med hvilke det svage, letfejlende, mellem Skjævheder vaklende, for Selvindbildning udsatte Menneske daarer sig selv? Der er Tale om „Kristi Aand, den Hellige Aand"; men i Virkeligheden er det Mennesket selv, der bliver Dommer over Forholdet, hvori det enkelte Menneske-Jeg staar til denne Aand; og naar og hvor have vel Skriftfortolkere havt Betænkelighed ved at antage og udgive for Kristi Aand, hvad der stammer fra deres egen Aand? Der er Tale om Skriften som „organisk, levende Helhed og Enhed," men det er Mennesket, der skal bringe Helheden til Veje, — og hvor let bliver ikke denne eller hin enkelte Del tagen for det Hele! Hvor skjævt kan ikke Helheden blive sammensat af Delene! Der er Tale om „Klarheden, der skal kaste Lys over det Dunkle"; men, naar Belysningen

---

[1]) Walch. XVIII. 2494. I. 684. IX. 160.
[2]) Walch. V. 460.

skal udgaa fra Mennesker, hvor umærkelig skyder ikke det menneskelige Lys sig ind i Stedet for Skriftlyset?

Hvor skal Svaret være at hente paa de Indsigelser, som i uoverskueligt Antal komme os imøde fra den ædruelige Virkelighed? — Vi have Svaret givet af Herren selv, naar han siger (Joh. 6, 63): „Ordene, som jeg taler, ere Liv og Aand.“ Det er Ordet selv, hvortil han viser os hen. Andet Svar har heller ikke Luther havt end Fortrøstningen til Ordet, som „de vel skulde lade staa“, — naar paa den ene Side Romerkirken foregjøglede ham sine Fiktioner, paa den anden Side Sværmeraander vilde friste ham med forfængelige Selvindbildninger: „At sidde i Krogen og gabe mod Himlen og vente, indtil Aanden kommer, er idel Gjøgleværk“ [1]). Paa Kirken, Kirkegang, Tro'sord og Bekjendelse har Luther og Reformatorerne overhovedet i al Fald ikke tænkt at sætte sin Fortrøstning. „Naar de sige, at Fædrene: Augustinus, Ambrosius, Hieronymus og Andre have oplyst Skriften, saa lyve de; thi de have ikke oplyst den, men Skriften har klaret med sit eget Lys, og holdt ét Ord til det andet, saa at det ene har gjort det andet lyst og klart. Saaledes er Skriften sig selv et Lys, og det er saaledes, at Skriften fortolker sig selv“ [2])

---

[1]) Walch. IX. 514.

[2]) Walch. XI. 3108. — „Man vil aldrig blive færdig med Vanskelighederne i de enkelte Steder af den hellige Skrift, dersom man vil udbringe Sandheden af disse Steder og ikke vil forklare de enkelte Steder ud af Sandheden og efter den. Dette er ingen Cirkel; thi Sandheden er det Hele en bloc, det blivende Indtryk af det Hele, Aand og Mening, som ikke beror paa en Linje, men paa det Heles Forhold til vor Natur.“ Joh. v. Müller. V. 424.

Dette er det evangelisk-lutherske Begreb om den hellige Skrifts Selvbelysnings-, Selvudlægnings-Evne, saaledes som det har sin Grund i Reformatorernes højhjærtede Fortrøstning til det guddommelige Aabenbaringsværk ved Kristus. Det er Selvfølge, at der herved er tænkt — og alene tænkt — paa Skriftens Forhold til den kristelige Samfunds-Tro: „Om det højeste Hovedstykke i Skriften, som er Kristus, stiller Skriften os frem, hvad der er os nok. Dunkelheden er i Almindelighed en saadan, som ikke hindrer os i at erkjende det fornemste Tal og den hele Hovedsag i Skriften“ [1]). Det vilde derimod være en fuldkommen Misforstaaelse af Skriftprincipet, om man vilde uddrage den Slutning: at Skriftordet da maatte være i Stand til at løse alle hvilkesomhelst Problemer, udjævne alle hvilkesomhelst Stridsspørgsmaal, skabe en dogmatisk Enhed, som er Romerkirkens Formaal. Men denne Misforstaaelse hviler paa en dybere liggende: — paa en Misforstaaelse af al Selvaabenbarelse af Guds Væsen og Vilje, af det Forhold, hvori al sand Gudsaabenbaring maa staa til den menneskelige Aands Evne. Med Aabenbaringsorganet kan det selvfølgelig ikke forholde sig anderledes end med selve Aabenbaringen. Gud meddeler sig ikke saaledes til Menneskene, at de med tillukte Øjne og tilstoppede Øren skulde føres til Sandhed og Salighed; det højere, evige Liv, hvortil Kristus er Vejen, forudsætter Medviden, Medvilje, Medvirken fra menneskelig Side, og det aabenbarede Ord vender sig derfor til Menneskets højeste Aandsevner og bedste Sjælsstemninger, kræver den dybeste

---

[1]) Walch. XVIII. 2068.

Alvor, den fuldeste Selvhengivelse, — efter Luthers Ord: „Bøn, alvorlig Eftertanke og indadvendt Selvprøvelse“ [1]). Mener man, at der i Gudsordet maatte være given en ubedragelig Regel, da har det sin Grund i en Forestilling, som har været og bestandig er Moder til uhyre Forvanskning af det religiøse Liv: at det Aandelige skal være at behandle ligesom Det, der er Gjenstand for ydre Erfaring og historisk Viden. Men religiøs Tro er ikke regelret Bekjendelse af et vist Antal Artikler, enhver affattet i given, ufravigelig Ordform; Fromhedslivet er ikke Efterlevelse af et vist Antal af Lovbud til punktlig Afcirkling af menneskelig Gjøren og Laden. For denne Forestillingsmaade og dens Konsekventser bliver der tilsidst kun Hvile og Ro at finde i Romerkirkens Skjød.

Den romerske Kirke har fra sit Standpunkt fuldkommen Ret, naar den betragter Protestantismen, paa Grund af dens Skriftprincip, som det principielleste Kjætteri af alle. I samme Forhold burde Skriftprincipet holdes i Agt og Ære som Protestantismens Palladium, ligesom det har været den oprindelige Hjørnesten for den evangelisk-protestantiske Kirkebygning. Det burde vel betænkes og tages vel til Hjærte, i hvor nøje Forhold Troens og Tro'sfrihedens Princip, — saaledes som det vel er langt fra at være kommet til sin Ret i vor Kirke, men altid har havt sin ufortabelige Ret at gjøre gjældende, — staar til Skriftprincipet. Hvor Skriftordet i Sandhed og Virkelighed bliver hyldet som Troens og Tro'slivets Grund og Regel, der vil Tro og Tro'sliv kunne bevare sin aandelige Karakter uden at stivne i

[1]) Walch. IV. 423: oratio, meditatio, tentatio.

nogen dogmatisk Form; thi „det, hvorom Skriften tier stille, derom kunne vi Intet vide eller lære; det tilkommer ikke os her at slutte eller at nægte for vist“ [1]). Ved det hellige Ords varmende, oplysende og nærende Indvirkning vil Troen kunne holdes i aandelig Renhed, — i den rette Begrænsning, hvad Omfang og Udstrækning angaar, i den rette Udvidelse i Fylde af Inderlighed og Frugtbarhed, — som den faste Tilslutning til Kristus, den levende Tilegnelse af Kristi Frelserværk ved Liv og Død, ved Ord og Gjerning. Den kan trænge til mangfoldig Ledelse og Styrkelse ved Kirken og Kirkeordet, men den tør ikke lade sig beherske af den kirkelige Myndighed. Hvor derimod Kirken kommer til Magt, bliver Troens indre, aandelige Væsen uvilkaarlig ombyttet med en ydre, legemlig Form, udstøbt i en Række af Tro'sartikler og Læreformer, og dermed tager det tomme, hule Selvretfærdiggjørelsesværk sin Begyndelse: i den katolske Kirke under den besværligere Form af Gjerninger, som mangen Gang koste Anstrængelse, Selvovervindelse, Opofrelse, — i den protestantiske Kirkeverden under den ulige bekvemmere Form: stiv Fastholdelse af overleverede Læreformer som ene kristelig Livskjærne.

Det er i simpel Konsekvents med den kirkelige Tendents, naar der i det foranførte Skrift: „Skriften og Overleveringen“ er forsøgt en alvorlig Bekæmpelse af det reformatoriske Princip: „Just ved at forklare Skrift

---

[1]) Luther. Walch. I. 2483.

med Skrift maa Skriftfortolkningen nødvendig føre til, at den i sig selv uskyldige Sætning: „Skriften fortolker sig selv" bliver grundfalsk og fordærvelig" (S. 20).

Men der er noget Nyt i den Maade, hvorpaa denne Slutning her bliver motiveret.

Det Nye ligger naturligvis ikke i Henvisningen til de utallige Gange paaberaabte Misbrug og Mistydninger af Skriftfortolkningen igjennem alle de forskjellige Tidsløb, men det ligger i den formentlig paaviste Utilstrækkelighed af selve Skriften til Frelses-Aabenbaringens Frelsesformaal. Forfatteren stiller sig nemlig det Spørgsmaal: „Hvorledes kommer et Menneske til den personlige Tro?" — og til dette Spørgsmaal giver han følgende Svar: „Ingen formaar i sin aandelige tids- og stedbundne Stilling at hensætte sig selv paa Skriftstandpunktet, d. v. s. i det Tro'sforhold til Herren, den Livsmeddelelse fra ham, som Skriftordet er et fast, uforanderligt og afsluttet Udtryk for" (S. 101). „Skriftordet er Middel til at sætte Menneskeaanden i Bevægelse i Retning hen imod Troen; men Ingen kommer hermed længere, naar han kommer længst, end til Dørtærskelen af Aabenbaringstroens, den personlige Kristustro's Rige." „Evangelierne lægge det utvivlsomt for Dagen (?), at alle Virkninger af Herrens Ord paa Sjælene ikke i og for sig fremkaldte den Tro, som krævedes til Kristuslivet: den frelsende Tro" (S. 227).

Saa skarpt og snævert begrænset bliver her Skriftordets Virksomhed opfattet: det skal kunne „opløfte, ryste, bevæge, fængsle; — Aandsrørelserne, der føre hen imod eller dybere ind i Troen, kan det sætte i Bevægelse; men selve Tro'sviljen, den personlige Tro'shandling ligger udenfor det" (S. 112). Med ét Ord: Skriften kan virke forberedende,

men den kan ikke føre til selve Troen. Men, er det umuligt for Bibellæseren, selv med det sunde og søgende Øje, det ydmyge og tro'svillige Sind, ifølge „sin tids- og stedbundne Stilling“ at komme i Tro'sforhold til Herren, saa er det Selvfølge, at han ikke ved Fordybelse og Indlevelse i Skriftindholdet kan blive i Stand til ret kristelig Forstaaelse og Tydning af Ordet for Andre.

Anderledes lyder dog Svaret fra Herren selv, naar han priser dem „salige, som høre Guds Ord og bevare det“ (Luk. 11, 28), „hvo som hører mit Ord og tror paa Den, som har sendt mig, har evigt Liv“ (Joh. 6, 47); — anderledes fra Herrens Apostel, hvor han skriver (Joh. 20, 31): „Dette er skrevet, for at I skulle tro, at Jesus er Kristus, Guds Søn, og for at I troende skulle have Liv i hans Navn.“ Anderledes lyder ogsaa Svaret i vor Kirkes Bekjendelse, naar det hedder i den 5te Artikel: „Ved Ordet og Sakramenterne skjænkes, som ved Redskaber, den Hellige Aand, som giver Tro, hvor og naar det behager Gud;“ — anderledes endelig hos Luther, naar han beskriver Troens Fremkomst og Fremvæxt saaledes[1]): „Gud lader Ordet

---

[1]) Walch. IX. 686. — Melanchthon's fulde Samstemmen med Luther findes udviklet i Ranke's deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation. I. S. 421 (2. Udg.): „Han var henrykt over det Nye Testaments simple Form; han fandt der den ægte Filosofi; de Studerende henviste han dertil, fordi den gyder Fred og Glæde i Hjærtet. Han paastod, at Udlægningerne af de fornemste Støtter af den latinske Kirke: Hieronymus, Ambrosius, ja Augustin ofte vare vildfarende. Den Grundsætning: at en Kristen, en Katolik ikke er forpligtet til at antage Andet, end hvad der findes i Skriften, udførte han videre i September 1519: i den hidtil gjældende Teologi indeholdes Meget, som ikke alene ikke kan udledes af Skriften, som modsiger den, aldeles ikke kan forenes med dens Mening“ o. s. v.

eller Evangeliet udgaa og Sæden falde i Menneskenes Hjærter; naar den bliver siddende i Hjærtet, saa er den Hellige Aand der og gjør et nyt Menneske; da bliver der et ganske andet Menneske, andre Tanker, andre Ord og Gjerninger."

Skal ikke kristelig Tro trænges ud af al Forbindelse med Menneskets Aandsvæsen, — som netop skal have sin Besegling i Troen —, skal man ikke lade sig trænge ind paa Romerkirkens Doktrin om en mirakuløs-magisk Indgydelse eller Indgivelse af Troen, saa lader os holde fremdeles fast derved: at Skriften er Naademidlet, fremfor noget Kirkeord, nogen Kirkebekjendelse, til at skabe, begrunde og klare Troen paa Kristus som Guds Søn og Menneskenes Søn, som Menneskenes Frelser og Saliggjører.

VII.

Ord og Sakrament.

I.

En religiøs Virksomhed vilde være lidet beregnet paa den menneskelige Natur, dersom den ikke vendte sig meddelende og indvirkende til Menneskene gjennem de forskjellige Former og Midler, for hvilke det menneskelige Væsen er modtageligt, dersom den undlod at benytte de forskjellige Veje, Naturen har aabnet ind til Menneskeaandens usynlige Værksted. „Vi stakkels Mennesker,“ — — siger Luther —, „efterdi vi leve i de fem Sanser, maa vi idetmindste have et ydre Tegn, ved Siden af Ordet, hvortil vi kunne holde os, og hvorom vi kunne komme sammen“[1]). Enhver véd, hvorledes det Hørlige og det Synlige, Ord og Gjerning, Opvækkelsen ved Tiltale og ved Naturlivets Rigdom udfylder hinanden; Enhver véd, hvor møjsomt det aandelige Opdyrkningsarbejde skrider fremad, og hvor snævert Arbejdets Grænse maa afstikkes, dersom den ene eller den anden af disse Veje har været afspærret

[1]) Walch. XIX. 1274.

fra Fødselen af, — hvor rige Kilder til indbyrdes Udvexling af Tanke og Følelse, til al aandelig Befrugtning der blive standsede fra det Øjeblik af, at Mennesket bliver berøvet nogen af de Sanser, der umiddelbar bringe den ydre Verden i Forbindelse med det indre Liv. Men Enhver véd ogsaa, at Forholdet dog ikke er det samme i det aandelige Livs Tjeneste, at den Blindfødtes og den Døvfødtes Vilkaar i denne Henseende ere højst forskjellige. Thi Ordet er det indholdsrigeste, mest omfattende og skarpest betegnende Udtryk for Tankens og Viljens Liv paa alle Udviklingstrin, fra det første til det sidste, i alle dets skiftende Bevægelser, dets lette Afskygninger, for alt det Mangfoldige, der, ofte endogsaa i dæmrende Halvbevidsthed, ligger bagved de aandelige Stemninger og Tilstande; og det er derved tillige det friest handlelige, det dybest gaaende og sikrest virkende Middel til at fremkalde og nære et tilsvarende Liv, til at indsænke de første Livsspirer, som til at udklække og pleje dem, bringe dem til Væxt og Modenhed.

Mindst kan Gudsmeddelelsen, Gudsforanstaltningen til Menneskeslægtens Frelse, Menneskelivets Gjenfødelse tænkes uden inderlig Forening af begge Virksomhedsformer; — og saaledes kommer Kristendommen os dobbeltformet og dobbeltvirkende imøde: ved Ordets og ved Gjerningens gribende Magt. Kristi Personlighed er indfattet af en Omgivelse, som, midt i Ringheden af de jordiske Kaar, lyser os imøde som Gjenskin fra en højere Verden; og Aabenbaringslæren selv bliver ligesom gjennemsigtig og klar, idet synlige Skikkelser og levende Farver blive tagne til Hjælp fra Naturens og Menneskenes Liv, de højeste Lærdomme blive indflettede i Lignelser af velbekjendte Livsoptrin. Men dog er Ordets Meddelelse

øjensynlig Midtpunktet i Herrens Virksomhed, og hans Fuldmagt til Disciplene gaar først og sidst (Matth. 10, 7. 27. 28, 19) ud paa Forkyndelse nær og fjærn, for Jøder og Hedninge af Evangeliet om Himmeriges Rige. Tegn og Undere, de synlige Aabenbarelser af Magt og Naade, træde til Ordet (Matth. 10, 8. Mark. 16, 20. Apg. 4, 29—30. Hebr. 2, 4) for at understøtte dets Virksomhed, besegle dets Myndighed.

Under samme dobbelte Form maatte Herrens Aabenbaringsliv blive fortsat i hans Kirke: omfattende baade Ord og Gjerning, samlende begge i en Enhed. Herren er tilstede iblandt sine Bekjendere; som den Samme igaar og idag, ikke blot i sit faststaaende Ord, men ogsaa i indstiftede Handlinger, i hvilke hans Personlighed træder dem imøde i levende Nærhed og Virksomhed, — „disse Kristenlivets væsentlig anskuelige, repræsentative Fest-Momenter, hvori netop, efter Luthers Forklaring, Gud ved synlige Midler giver og besegler sin usynlige Naade“[1]). Men ogsaa her er Forholdet det samme. Ordet, i sin Højhed, Rigdom og Kraft, Ordet, som er „Liv og Aand“ (Joh. 6, 63), er efterladt som det første og ypperste Middel til Kristi Riges Fremme. Den hellige Handling gaar jævnsides som synlig Legemlighed, i hvilken det Aandelige, Mysteriøse, der i Ordet kommer delvis og lidt efter lidt til Udfoldning og Belysning, udpræger i et Nu sit væsentlige Indhold i Legemligheds Form, for igjennem den legemlige Sans at paavirke den aandelige.

I dette Forhold staa nu ogsaa de tvende Indstiftelser af Herren selv til hans Lære og hans Menighed.

---

[1]) M. J. Monrad: Tankeretninger i den nyere Tid (1874). S. 118.

I Daabens Handling har Kristus selv synliggjort sit Frelserværk som Forløsning og Gjenfødelse. Efter Daabshandlingens almindelige Skik og efter Apostlenes Udlægning (Rom. 6, 3 ff. Kol. 2, 12) er Nedsænkningen i Vandet Døbelse til Kristi Død (V. 3): Bortdøen og Begravelse af det gamle Menneske, af Syndens Legeme, ligeartet med hans Død, — og Opdukningen af Vandet er ligeartet med hans Opstandelse: Oprejsning til at indgaa i et nyt Liv med den til Herlighed opstandne Herre. Og saaledes skulle de Troende, — indlemmede i Frelsens Samfund „ved den Hellig Aands Gjenfødelses og Fornyelses Bad“ (Tit. 3, 5), „fødte af Vand og Aand“ (Joh. 3, 5), — være „døde for Synden, men levende for Gud i Kristus Jesus vor Herre“ (Rom. 6, 11. Gal. 3, 27). I den hellige Nadvere har Kristus synliggjort og beseglet sit Forsoningsværk, den nye Pagt til Syndernes Forladelse. Han har indstiftet den „til sin Ihukommelse“, ved Annammelse af „Legemet, som gives for os“, af „Blodet, som udgydes for os“ (Luk. 22, 19—20), d. e. til Sjælens Selvfordybelse i Forsoningens Mysterium, til Levendegjørelse af Troen paa ham, der „gav sit Liv hen til Løsepenge for Mange“ (Matth. 20, 28). Den hellige Nadvere er, efter Apostelen, „Forkyndelse af Herrens Død, indtil han kommer“ (1 Kor. 11, 26), af den blodige Selvopofrelse og, i Kraft af den, af Adgangen til Faderens forbarmende, syndsforladende Naade. I „Velsignelsens Kalk“ er der for os „Samfund med Kristi Blod“, i Brødet „Samfund med Kristi Legeme“, og Nydelsen af ét og samme Brød er de Troendes Sammenslutning til „ét Legeme“ (1 Kor. 10, 16—17). Det altsaa, der ved enhver Læreudvikling træder frem som Hovedsum og Hovedkjærne af det kristelige Aabenbarings-

Indhold, er her udtrykt i Legemligheds, i levende, beskuelig, sanselig Form, som Kjendsgjerning, bestandig sig fornyende Naadespagt[1]): at Gud af Kjærlighed har sendt sin énbaarne Søn til Verdens Frelse og Forløsning, at Kristus er „givet hen for vore Synder og oprejst for vor Retfærdiggjørelse" (Rom. 4, 25), at vi ved Kristus have „Fred med Gud, Adgang i Tro til Naaden" (5, 1—2), at det er denne Tro, der virker Gjenfødelse i Mennesket til et nyt, til Helliggjørelse fremstræbende Liv. Men til den hellige Handlings ejendommelige Væsen hører tillige dette: at Menighedens usynlige Hoved og Herre, Livets og Frelsens Ophav (Efes. 4, 15. Apg. 3, 15. Hebr. 2, 10) vender sig igjennem den umiddelbar til den enkelte Personlighed, til enhver af de Troende for sig. Hvad Evangeliet forkynder i fuld Almindelighed, for Alle uden Forskjel, overladende det til Enhver især, hvorvidt han formaar at gribe Forkyndelsen ligesom i Flugten, at holde den fast til Tilegnelse og Selvanvendelse, det træder i Handlings Form hen til den Enkelte: ikke alene forjættende, tilsigende, men aandelig meddelende og beseglende. Det er den Enkelte, der ved Daabens Bad bliver personlig indpodet i det ene Samfunds-Legeme, som er forenet med sit Hoved (Efes. 4, 15—16) ved den fælles Bekjendelse af „én Herre, én Gud og Alles Fader" (Efes. 4, 5—6); det er de Enkelte hver især, — saamange som „ere delagtige i det ene Brød", — med hvem „Kristi Blods og Kristi Legems Samfund" bliver personlig

[1]) „Kristus har indbefattet sit hele Evangelium i en kort Hovedsum i Sakramentets Ord; thi Evangeliet er ikke Andet end en Forkyndelse af guddommelig Naade og Syndernes Forladelse ved Kristi Lidelse." Luther. Walch. XIX. 1297.

fornyet ved Kalken og Brødet. Og endelig hører det til Handlingens Væsen, at den fuldbyrder sig for Alle under den ene, éngang givne, uforrykkelige Form. Det er Ordets Bestemmelse, efter Herrens Lignelse, at blive til fremvældende Vandkilder i Menneskenes eget Indre (Joh. 4, 14), — altsaa at træde ud i Verden ikke i den Form alene, hvori det er oprindelig givet, men i den uudtømmelige Mangfoldighed af Udtryk, som den ved Ordet befrugtede Menneskeaand selv undfanger og bringer til Modenhed, alt efter den forskjellige Trang og Drift og Evne. Men det kan ikke undgaas, — idet det guddommelige Ord saaledes giver sig hen til menneskelige Organer —, at det jo maa være udsat for at lide mangfoldig Overlast: at det snart opløses og fordunster, snart stivner og forstenes, snart maa finde sig i at omstøbes og forvanskes ved Ordførere, som igjennem Ordet egentlig ville høre sig selv og lade sig høre. Anderledes med Sakramentet. Formen er her anordnet til uforandret Gjentagelse. Det er Herren selv, som i Daabshandlingen optager den Enkelte, paa det af ham selv givne Vilkaar, i sit Samfund, og som i den hellige Nadvere besegler sit Samfund med den Enkelte. Kirkens Organ er her kun simpel tjenende Personlighed, igjennem hvilken Herren selv staar talende og handlende midt iblandt Sine [1]). Vel har heller ikke Sakramentet formaaet at holde

---

[1]) „Ordet er den tilblivende Kirke. I Daaben kommer derefter Kirken i Stand; den er den sig grundlæggende Kirke. Men den h. Nadvere er Kirken, som fuldfører sig paa sit guddommelige Grundlag. — Ved Ordet træder Kirken ind i Verden. Ved den h. Daab træder Verden ind i Kirken. Ved den h. Nadvere kommer den helliggjorte Verden tilsyne i Kirken, den forherligede Kirke i Verden. — Ordet er Livsaanden i Sakramenterne; det gjør dem til Aandsmysterier; men Sakramenterne er Ordets

Menneskenes indgribende Haand ude; men enhver Forgribelse bliver her vidnesfast og uimodsigelig; — kun om den større eller ringere Betydning, der skal tillægges visse foretagne Forandringer (f. Ex. ved Daabens Form som Neddyppelse eller Vædning, ved Brødets Brydning eller Ikke-Brydning), kan der være forskjellig Mening. Det Ejendommelige ved den sakramentlige Handling vil netop træde klart tilsyne, hvorsomhelst det kommer til en alvorlig Afgrænsning imellem Gudsaabenbaringens Myndighed og menneskelig Anordnings Raaderum; thi det vil her altid blive erkjendt som højeste Lov og som første Forpligtelse, at Sakramentet bliver i alt det Væsentlige ført tilbage til den oprindelige Form [1]).

Man tænke sig, ved at kaste Blikket tilbage paa Rækken af Kirkens gjennemlevede Hundredaar, Kristi Aabenbaringsværk indskrænket til Ordet alene! — dette Ord, over hvilket de, der kaldte sig dets Tjenere, havde i Virkelighed tiltaget sig fuldstændig Herremagt, og som det var lykkedes igjennem Midalderens Tider at trænge ud af Kristenfolkets Syn og Sind, for at den hele, af selvdannede Menneskelærdomme sammensatte Bygning kunde rejse og brede sig saameget friere. Man tænke sig de synlige Indstiftelser borte, som selv i Vankundighedens og Overtroens mørkeste Tider dog vedbleve at staa som levende Vidner om den indstiftende Herre, om hvis Liv og Lære man vidste

---

Livsskikkelse; de give Ordet Kraft og Synlighedens Blomst." J. P. Lange: kr. Dogmatik. II. 1109. 1117.

1) Den reformatoriske Grundsætning: at „Sakramenterne forvaltes rettelig" (Augsb. Konf. 7), er i Konfessionens tyske Text nærmere forklaret ved: at de forvaltes „overensstemmende med det guddommelige Ord."

Lidet at sige, vedbleve at staa som usvækket Samfundsbaand under Ordets Afmagts-Periode! En Menigheds-Bevidsthed holdtes dog ved dem i Live om Aabenbaringens Kjendsgjerninger, om Evangelietroens historiske Hovedpunkter. Maa det ikke for menneskelige Øjne synes, som om Ordets Indhold, uden at være støttet ved de synlige Indstiftelser, — der vel ogsaa maatte friste Overlast, men dog ikke lode sig fortrænge —, kunde have været udsat for at overvældes af den Blanding af Jødedom og Hedenskab, der udklækkedes midt i Kristenhedens Skjød!

II.

Men vel have vi Vanskelighed ved at gjenkjende disse Herrens Indstiftelser, naar vi flytte os i Tanken fra Apostelkredsen, — hvor Daaben blev udført i „Herrens Navn" som „Gjenfødelses-Bad" „til Syndernes Forladelse" (Apg. 2, 38. 10, 48. 19, 5. Tit. 3, 5), hvor Disciplene „forsamlede sig paa den første Dag i Ugen for at bryde Brødet", og Menigheden samledes som ét Legem om „Herrens Bord" og „Velsignelsens Kalk" til Fornyelse af „Kristi Blods og Kristi Legems Samfund" (1 Kor. 10, 16. 17. 21) [1], — ganske faa hundrede Aar frem i Tiden. I det rigtsmykkede Baptisterium føres Barnet eller Proselyten til

[1]) I denne evangeliske Simpelhed fremtræder ogsaa den hellige Handling i den ældste kirkelige Beretning, vi have tilbage om den offentlige Gudstjeneste, i Justinus Martyrs første Forsvarsskrift for de Kristne (c. 15): „Efter Bønnen frembæres Brød og Vin og Vand; Forstanderen fremfører Bøn og Taksigelse, og Folket istemmer et Amen; derpaa sker Uddelingen og Meddelelse til alle Tilstedeværende; til de Fraværende sendes det ved Diakonerne".

Døbefonten. Handlingens dybe Symbolik, hvorpaa Apostelen lægger saa stor Vægt (Rom. 6, 3—6), er fordunklet; thi Vanddaaben bliver selv symboliseret ved den lette Vædning af Hovedet. Men i anden Retning er der sørget for saameget rigere Erstatning. Herrens egen Indstiftelse er overskygget af en Mængde ceremonielle Skikke. Handlingen bliver aabnet med Besværgelse (Exorcisme) af den onde Aand under gjentagen Beaandelse og Bekorsning af Pande og Bryst[1]); — „Visdomssaltet" lægges Baptizanden i Munden; Øre og Næse bliver vædet med Spyt, Bryst og Skulder med Olie, Tungen med Mælk og Honning; i Haanden gives et brændende Lys o. s. v.[2]). Og i samme Forhold er den til Daaben henhørende Bekjendelse og Forsagelse gjennemflettet med en Mængde Indvielsesbønner og Formularer, indklædte i Mysteriesproget og beregnede paa at vække og nære Forestilling om en frelsende Virkning, der paa magisk Vis skal være bunden til den symbolske Rigdom. — Endnu mere fantastisk er dog den Skikkelse, hvormed Nadverens Sakrament er bleven udstyret. Den fælles Nydelse af Brød og Vin er ikke længere den staaende Kultusform; kun til enkelte Tider finder Kommunionen Sted, og da rækkes Kalken ligesaa lidt som Brødet brydes. Men Folket er i Frastand det passive Vidne til den hemmelighedsfulde Scene, der foregaar ved Kirkens Højalter. Det er en kirkelig Offerhandling, der har afløst

---

[1]) Exorcismen hidrører nærmest fra Hedenskabet, ifølge Forestillingen om Dæmonernes Herredømme i den hedenske Verden og om Offertjenesten som Dæmondyrkelse. Jvf. 1 Kor. 10, 20—21.

[2]) Om disse Daabsskikke, deres Historie og forskjellige Udlægning, er der udførlig handlet i Höflings Værk: das Sacrament der Taufe. I. S. 376—435.

Herrens Ihukommelses-Maaltid. Gejstlige, østerlandsk kostumerede i farverige Klædebon, bevæge sig imellem hverandre ved Alterbordet og ved Alterets Fod, under Berygelse og Klokkeklang, i afmaalte Trin, efter nøjagtig Forskrift for hver enkelt Bevægelse; den ene symbolske Handling griber ind i den anden, indtil Kalken og Hostien højt opløftet frembæres af den ofrende Præst for Levende og Døde, og den forsamlede Menighed synker i Knæ for Mysteriet i tavs Tilbedelse [1]).

Endnu bestandig finder den katolske Andægtighed sig paa det stærkeste tiltrukket af disse kirkelige Festligheder. Den hellige Messeofring er Midtpunktet, hvorom den katolske Kultus bevæger sig. Det kirkelige Sprog har ikke Ord til at skildre Betydningen af det højhellige Mysterium (mysterium tremendum): „Dersom der i de menneskelige Ting gives noget Guddommeligt, som Himmelbeboerne kunde misunde os, da er det visselig det hellige Messeoffer, hvor Menneskene, ligesom ved en Forudgriben, besidde Himlen paa Jorden, idet de have selve Himlens og Jordens Skaber for deres Øjne og berøre ham med deres Hænder“ [2]). Selv hvor der er ringe Begreb om Evangeliets Indhold, ringe Attraa efter det aabenbarede Ord, ringe Tilegnelse af Kristendommen i Aand og Sandhed, er der en instinktagtig Magt, der drager Katoliken hen til Messen og lader ham finde from Beroligelse ved at have bivaanet den. Fromheden er her saaledes fostret og næret ved Kirkens Moderbryst, at der allerede er Tilfredsstillelse ved blot at give sig hen til Kirken, naar den holder Fest og Offer-

[1]) Lüft. Liturgik des kath. Cultus. II. S. 418—476.
[2]) Ord af Pave Urban d. 8des Bulle, 2. Septbr. 1634.

handling paa de Troendes Vegne. Menigheden er saaledes afvænnet fra den faste Føde, som kræver aandelig Selvfordøjelse og Selvtilegnelse, at det næppe falder den ind at spørge, hvorledes dette Kirkemysterium forholder sig til den oprindelige Indstiftelse af Herren. Og hvormange Mellemled, hvilke Forvandlings-Processer ere ikke gjennemgaaede, førend den i Evangeliet anordnede Nydelse af Brød og Vin har kunnet fortrænges ved den kirkelige Offerakt! Kirkens hele Livshistorie træder beskuelig frem i dette ene Træk. Thi det ene Forvandlingsværk er højrøstet Vidne om den hele, gjennemgribende Forvandling, som Kirkens Væsen har maattet undergaa i Lære, Liv og Kultus: ikke blot om al den Verdslighed og forfængelige Pragt, som har trængt sig ind paa de hellige Enemærker, men først og fornemmelig om den beregnende Kunst, hvormed evangeliske Ord og Indstiftelser have maattet tjene til at oprejse og grundlægge en uindskrænket Kirkemagt og omgive den med offerpræstelig Nimbus.

Om det nu end maaske er al den yppige, for Evangeliet fremmede, Pomp, hvoraf Sakramentet er omgivet, der nærmest virker tilbagestødende paa den ædruelige protestantiske Sans, paa Tanken, som er henvendt paa „Kristi Messe, der er hel simpel, uden al Pragt med Klæder, Optog, Sange og andre Ceremonier“ [1]), saa ligger Det dog langt dybere, der her udgjør Kløften imellem Katolik og Protestant, — Det, hvori den egentlige og væsentlige Modsætning til evangelisk Lære og evangelisk Gudsdyrkelse maa søges. Vel have vi stærke Udtalelser af Reformatorerne om det hele Forfængeligheds-Apparat,

---

[1]) Luther. Walch, XIX. 57.

der er beregnet paa de ydre Sanser: „Klæder, Klang og Sang, Prydelser, Bønner, Frembæren, Opløften og Henlæggen“ [1]); men det er dog ingenlunde derpaa den egentlige Indsigelse gaar ud, mindst hos Luther. Ikke engang i Det, der paa den mest iøjnefaldende Maade adskiller den katolske og protestantiske Kommunion: Nydelsen under begge Skikkelser og under den ene Skikkelse alene — tør vi søge det adskillende Hovedpunkt. Vistnok kan den protestantiske Samvittighed ikke forsone sig med Formastelsen, der her har tiltaget sig Magt og Raadighed over Herrens egen Indstiftelse. For Menighedens Ret til Kalken i den hellige Nadvere faldt Johannes Huss som Martyr, og Kalken blev Bannersymbolet i Bøhmerkrigen, — den blodigste og grusomste, der er bleven ført imellem Kristne før Reformationens Tid. Reformatorerne kunde ikke andet end paatale „en Sædvane, som er bleven indført imod Guds Anordning“ [2]); og naar Kirken gik saa vidt, at den endogsaa „paa tyrannisk Vis forbød Kalkens Brug, og saaledes stillede sig over og imod Kristus“, maatte de erklære sig paa det Stærkeste imod denne „Lemlæstelse af Sakramentet“ [3]). Men i og for sig bliver det ikke benægtet fra

---

[1]) Sammest. XIX. 1268.

[2]) Augsb. Konf. Art. 22.

[3]) Schmalk. Art. — Det er i Sandhed letfærdige Grunde, hvormed den romerske Kirke søger at rense sig for Beskyldningen at have lagt egenmægtig Haand paa Herrens Anordning. Der paaberaabes: at det ikke ved udtrykkelig guddommelig Forskrift er paalagt Alle at nyde baade Brødet og Vinen, — at Herrens Ord: „Drikker Alle heraf“, ere sagte til Apostlene, i hvilke ikke Menighederne, men alene Gejstligheden skal være repræsenteret. Heraf udledes da: at „Kirken har Magt til uden Indgreb i Sakramenternes Væsen at anordne og forandre, hvad den antager at være gavnligt med Hensyn til de Modtagendes

protestantisk Side, at „det kan siges med Sandhed, at der under én Skikkelse er ligesaa Meget som under de tvende“ [1]). Af den modsatte Paastand vilde følge, at Sakramentet skulde i den romerske Kirke være bleven meddelt saamange Hundredaar igjennem uden Frugt og Velsignelse; og ligesaa lidt, som i dette Tilfælde Hierarkiets Magtsprog er i Stand til at skille de Troende ved Sakramentets Frugt, ligesaa lidt kan denne overhovedet tænkes afhængig deraf, om det er muligt til hver Tid og paa hvert Sted at modtage Sakramentet under den fuldstændige Form [2]). Dette er ogsaa det egentlige Hovedpunkt i den romerske

Tarv eller til selve Sakramenternes Hellighed, efter forskjellig Tid, Sted og ydre Forhold“ (Tridentinerkonc. XXI, 1. 2). — Ved Forhandlingerne i A. 1869—70 angaaende Paverøstens ufejlbare Myndighed i Tro'ssager er Opmærksomheden ogsaa bleven hendragen paa den mærkelige Kjendelse, der er afgiven af Pave Gelasius I. (A. 492—496) imod Nadveren under én Skikkelse: „Vi have bragt i Erfaring, at Nogle afholde sig fra den hellige Kalks Blod, efterat de blot have taget det hellige Legems ene Del. Eftersom saadanne ere betagne af jeg véd ikke hvilken Overtro, saa skulle de enten nyde Sakramentet fuldstændigt eller udelukkes fra de Rettroende, fordi en Deling af det ene Mysterium ikke kan ske uden stor Vanhelligelse, og man maa vogte sig for, at en saadan Pestilents ikke breder sig videre og forfører Mange til at give saadan Forvendthed sin Stemme“. (Epistolæ rom. pontiff. genuinæ. Brunsb. 1868 S. 37.

[1]) Schmalk. Artikler.

[2]) „Paven skylder at give os begge Skikkelser; gjør han det alligevel ikke, saa lide vi Vold og Uret, men vi vedblive dog at være fromme Kristne for Gud, og ved vor Tro og Andagt opnaa vi lige fuldt Frugten af det hele Sakrament. Hvorledes skulle vi skikke os, dersom han eller Tyrken berøvede os begge Skikkelser af Sakramentet? Hvorledes skikke vel de sig, der ere i Fangenskab, de Syge eller de smaa Børn? Alle disse kunne ikke modtage nogen Form af Sakramentet, og nyde dog alle Sakramentets Frugt. Saaledes har der i gamle Dage været nogle hellige

Lære om Kalkens Brug; „det kan“, — hedder det [1]), — „ikke uden Mén for Troen drages i Tvivl, at jo Nydelsen af den ene eller den anden Del er tilstrækkelig til Frelse.“ Dersom altsaa den katolske Kirke vilde bekvemme sig til, — og det vilde den kunne, uden at komme i Strid med sig selv, — at henstille det frit til de Kommunicerende, om de begjærede Kalkens Brug [2]): saa maatte der vistnok endnu bestandig fra evangelisk-protestantisk Side føres Anke over den Maade, hvorpaa Kirken tiltager sig Ret til „at gjøre Kristi Anordninger til ligegyldige Ting“ [3]); men Modsætningen vilde dog i saa Tilfælde have tabt sin Brod.

Vi kunne altsaa tænke os, baade at Kalken var given tilbage ved Kommunionen, og at det hele Messe-Ceremoniel var blevet væsentlig indskrænket, ført nærmere tilbage til den oprindelige Simpelhed, og dog vilde Affaldet fra Evangeliet være det samme, Indsigelsen paa Evangeliets Vegne vilde blive den samme. Hvilket er da dette Indsigelsespunkt? — Vi finde os ved dette Spørgsmaal viste tilbage til Sagens Kjærne: **det kirkelige Forhold imellem Ord og Sakrament.**

Fædre, som mange Aar igjennem i Ørken ikke vare gaaede til Alters“. Luther. Walch. XV. 181.

1) Trid. Konc. XXI. 1.

2) I Tridentinerkonciliet er det ogsaa (21de Session) forbeholdt at tage under nærmere Overvejelse, om i visse Tilfælde og under visse Betingelser Forbudet imod Kalkens Brug kunde tages tilbage, og det er (i den 22de Session) henstillet til den pavelige Visdom, i enkelte Tilfælde at bevilge saadan Undtagelse. Ved den franske Kongekroning i Rheims er Kommunionen under begge Skikkelser bleven bevilget; ligeledes har Kalkens Brug en Tidlang været givet fri i de østrigske Stater.

3) Apologien: Om begge Skikkelser i den h. Nadvere.

III.

Sakramentet forvaltes nemlig i den romerske Kirke som et Gjernings-Objekt, hvorfra der udgaar en undergjørende, naadevirkende Kraft, hvorsomhelst og naarsomhelst det bliver udført fuldstændigt og nøjagtigt i alle Dele, — dog med et fornødent Forbehold, uden hvilket Sakramentet vilde synke ned til Karakteren af et Tryllemiddel, og de overnaturlig virkende Kræfter vilde være givne i Hænderne selv paa vitterlig Vantro og Bespottere [1]). Foruden den nøjagtige

---

[1]) Forestillingen om en religiøs Virkning frembragt ved ren ydre mekaniske Midler er saa stridende imod al religiøs Tankegang, at den vanskelig kan tænkes i noget Kristensamfund. Den har alene hjemme hos de raaeste Folkeslag. Et slaaende Exempel i denne Retning har Alex. v. Humboldt berettet i sine Rejser i det asiatiske Rusland: „I et Kalmuk-Tempel saa' vi en Bedemaskine, dannet af en større og en mindre Trævalse, der i en kunstig udskaaret og zirlig malet Kasse var befæstet til en Tridse, og ved en Snor kunde drejes frem og tilbage. Den sættes nemlig i Bevægelse, naar der er Storm, Uvejr o. s. v., der vidner om Gudernes Vrede. Valsernes hule Rum ere fyldte med Papirstrimler: tæt sammenrullede og stilede til hver enkelt Gud. I Farens Øjeblik blive Bønnerne satte i Virksomhed, og deres Bevægelse i Maskinen er, efter Præsternes Mening, ligesaa virksom som Læbernes Bevægelse ved Fremsigelse af Bønnerne. Foran Templet vajede paa en rød Stang et Flag, hvorpaa der ligeledes var skrevet en Bøn. Flaget bad, naar det bevægedes af Vinden; jo stærkere det stormede, des ivrigere og flittigere bad det, saa at det paa en vis Maade bliver overladt til de kalmukiske Guder selv, efter Behag at lade sig tilbede". — Dog kan en kristelig Opfindelse: af et Skærsilds-Lotteri, som skal være i Brug i det spansk-katolske Mexiko, trøstig stilles ved Siden af den kalmukiske Mekanisme: „Der udbydes 1000 Lodder til 2 Realer Stykket: de Spillende navngive paa hvert Lod en Sjæl, som ønskes udspillet af Skærsilden; de Sjæle, hvis Navn Lykkehjulet bringer frem, blive med

og fuldstændige Udførelse bliver der nemlig stillet den dobbelte Betingelse: at den Forvaltende og den Modtagende maa have til Hensigt at foretage og modtage, hvad Kirken foretager og tilbyder (Intention), og at den Modtagende ikke selv maa støde Naadevirkningen fra sig; dette sker, saafremt Sakramentet bliver modtaget med bevidst Forsæt at fremture i Synd og Ugudelighed. Man ser, det er at bringe det aandelige Vilkaar ned til det mindst Mulige, — omtrent saaledes som det plejer at antages ved saakaldte sympatetiske Kure: at den hemmelighedsfulde Virkning bliver forspildt der, hvor den mødes af en bestemt vantro Stemning. Men det er klart, at saaledes kan Ord og Sakrament ikke længere sammenfattes som ligeartede Naademidler. Ethvert af dem gaar sin Vej, virker efter hel forskjellig Lov. Ordet vilde nemlig ikkun da kunne gjælde som Sidestykke, dersom der ikke krævedes Andet, end at det maatte læses fuldkommen korrekt eller høres aldeles tydeligt og fuldstændigt for at virke til Velsignelse. Men Herrens Ord er „Aand og Liv“ derved, at det vækker og nærer aandeligt Liv, hvor det mødes med aandelig Sans (1 Kor. 2, 14); den aandelige Virkning staar i naturligt Forhold til Sindelaget, hvormed det høres, opfattes, modtages. Anderledes derimod Sakramentet. Det er „det underfulde Redskab til at opnaa Retfærdighed“ [1]); den naadevirkende Kraft er her indesluttet

kirkeligt Ceremoniel overflyttede fra Skærsildspinen i Paradis“. Allg. Kirchenz. 1862. Nr. 26. Ogsaa selve Paternosterbaandet med sit Antal af mindre og større Kugler er anlagt paa ren Andagts-Mekanisering. Bedeordene kunne her fremmumles det bestemte Antal Gange, medens Kuglerne glide mellem Fingrene, i fuldkommen aandsfraværende Stemning.

[1]) Rom. Katek. II, 1. 14.

i de synlige Elementer, og Naadevirkningen, hel og fuldstændig, indtræder „ifølge gjort Gjerning“, ikkun at den ikke bliver trængt tilbage ved Gjenstridighedens Modstand [1]).

Klarest og bestemtest træder den trylleagtige Virksomhed frem i Alterets Sakrament; — thi den Forestilling: at den menneskelige Udødelighed skal være indskrænket til de Døbte, være sakramentlig Virkning af Daaben, vel at mærke: naar Vandet er blevet udgydt og Ordene udtalte af en Præst, som har modtaget biskoppelig Indvielse, — vides ikke at have vundet Tilhængere udenfor den syge Hjærne, som har udklækket den [2]). Ordene, med hvilke Herren rakte Brødet og Vinen til sine Apostle: „Dette er mit Legem — dette er mit Blod“ skulle, efter Romerkirkens Lære, være at forstaa saa bogstavelig efter Ordlyden, at Brød og Vin i det Øjeblik, da Ordet udgik af Herrens Mund, ikke længere kan antages at have været Brød og Vin, men i selvsamme Øjeblik, da Ordet udsagdes, skal være bleven forvandlet til Legem og Blod, thi det hedder jo: „det er“ o. s. v. Og saaledes skal der for alle kommende Tider ligge en forvandlende Kraft i det samme Ord, saa ofte som det fremsiges over Kalken og Hostien af den messelæsende Præst, — thi han staar der i Herrens eget Sted, — „saa at ikke alene Kristi sande Legem og Alt, hvad der hører til Legemets sande Væsen, saasom Ben og Nerver, men

---

1) „Intet kan hindre Naadens Frugt, medmindre de Modtagende ville selv berøve sig saa stort et Gode og staa den Hellige Aand imod“. Rom. Katek. II. 1. 16.

2) Dodwell (mod Slutn. af det 17de Hundredaar). S. Macaulay: Englands Hist. (overs.) III. 507.

ogsaa den hele Kristus er indesluttet i Sakramentet"[1]). „Den almægtige Gud, som det i Kana i Galilæa behagede at omskabe Vand til Vin, forvandler det indre Væsen af det velsignede (consecrerede) Brød og Vin til Kristi Legem og Blod"[2]). Ved den præstelige Ofringsakt skal da Herrens blodige Offer blive gjentaget paa ublodig Maade, og ved denne Gjentagelse faa alle Kirkens troende Medlemmer, Levende og Døde, Andel formedelst Kirkens Mellemkomst i det éngang fuldbragte Forsoningsværk[3]). Der bliver altsaa her ved Sakramentet tilvejebragt en ganske særegen Virkning, som uden det vilde være uopnaaet og uopnaaelig: umiddelbar Delagtighed i Syndernes Forladelse, uden at personlig Tilslutning eller Virksomhed behøves, alene ved den hemmelighedsfulde Magt, som er forlenet Kirken. Bestemtere kan Sakramentet i Væsen og Virkning ikke skille og fjærne sig fra Ordet.

I samme Retning gaar Beskrivelsen af Daabs-Sakramentets Betydning og Virksomhed. Ved Daaben, læres der, bliver der „paatrykt Sjælen et aandeligt og uudsletteligt Mærke"[4]). „Daabens Vand ikke alene aftvætter og borttager alle forudgangne Synders Plet og Smuds, men smykker os med guddommelig Naade"; — „de store og rige Gaver, som bleve kundgjorte ved Tegn og Undere, dengang da Kristus blev døbt, gives og meddeles i Daaben til enhver Enkelt ved den Hellige Aands hemmelige Kraft";

[1]) Rom. Katek. II. 4, 33.
[2]) Møhler: Symbolik. S. 236.
[3]) „Det er Kraften af denne Ofring, at den ikke kommer den Ofrende alene til Gode, men alle Troende, hvad enten de ere levende med os paa Jorden eller de ere bortdøde uden at være aldeles udsonede". Rom. Katek. II. 4. 63.
[4]) Trid. Konc. VII. om Sakram. c. 9.

— „et guddommeligt Væsen tager Sæde i Sjælen, ligesom en Glans og et Lys, der udsletter enhver Plet i Sjælen og gjør den skjønnere og mere straalende“, — hvormed følger „en ædel Skare af Dyder, som tilligemed Naaden bliver ovenfra indgydt i Sjælen“ [1]).

Et historisk Exempel ud af den nyere Tidshistorie, — som dengang bragte den jødiske og den kristelige Verden, den evropæiske Presse og det evropæiske Diplomati i fælles Bevægelse, men som desuagtet har ogsaa senere fundet Gjentagelse, vil praktisk tjene til at sætte Betydningen af det romerske Sakramentbegreb, hvor det bliver haandhævet med energisk Konsekvents, i det sande Lys. I Juli 1858 blev i Bologna en otteaarig Dreng af jødisk Familie (Mortara) med Magt tagen ud af det fædrene Hus ved det pavelige Politi paa Grund af, at en kristen Tjenestepige, som havde plejet Barnet i en livsfarlig Sygdom, havde benyttet Lejligheden til hemmelig at døbe ham. Alle Forestillinger af Forældrene, af israelitiske Menigheder og Myndigheder, af katolske og protestantiske Regeringer forbleve frugtesløse; Drengen blev holdt i sikker Forvaring i Rom og erklæret at være Kirkens ufortabelige Ejendom. Det er en kirkelig Voldsgjerning i Midalderens strængeste Stil. Og selv i det 13de Hundredaar vilde den her brugte Fremgangsmaade have mødt Indsigelse. En af Kirkelærens mest ansete Støtter, Thomas fra Aquino († 1274), — benævnet „den almindelige Lærer“, „den englelige Lærer“, — har udførlig drøftet det allerede dengang meget omstridte Spørgsmaal: om Børn af jødiske Forældre bør døbes imod disses Vilje.

---

1) Rom. Katek. II. 2. 22. 35. 50. 51.

Han erklærer sig derimod af en dobbelt Grund: i Troens Interesse, fordi Affaldet fra den kristelige Tro maa i saadant Tilfælde forudses som sandsynlig grundet i de huslige Forhold, — og i Kraft af den naturlige Ret, som krænkes ved at unddrage Børnene, førend de ere komne til frit, selvbevidst Omdømme, fra Forældres Myndighed og Omsorg. Men slige Betragtninger have Gyldighed fra Evangeliets og den evangeliske Tro's og Kirkes Standpunkt; den romerske Kirke derimod vilde fra sit sakramentlige Standpunkt kun gjøre sig skyldig i Inkonsekvents ved at lade dem gjælde. Ifølge den romerske Katekismus bevirker nemlig Daaben: at „et guddommeligt Væsen tager Sæde i Sjælen“, og naar nu de ultramontane, stræng katolske Organer bringe denne Lære saaledes i Form, at i det paagjældende Jødebarn er, i Kraft af Tjenestepigens Nøddaab, „den jødiske Personlighed ved Daaben gaaet til Grunde, har maattet vige for en ny, kristelig Personlighed, at følgelig Forældrenes Reklamation af Barnet, — som er blevet et andet Barn, er som Jødebarn dødt og borte, — er ligesaa betydningsløs, som om de vilde fordre det døde Barn tilbage fra Graven“: maa man da ikke lade det Konsekvente i den historiske Anvendelse af Teorien vederfares Ret? Den romerske Katekismus lærer fremdeles om „store og rige Gaver, der gives og meddeles i Daaben til enhver Enkelt“; og naar man da i de samme Organer læser Beretning om den barnlige Proselyt: „at Naaden kjendelig taler ud af ham, — at han er fast i sin Tro som en Apostel, — at han velsigner Tjenestepigen, som ved Daaben har ført ham ind i den katolske Kirke, og bitterlig græder, fordi det ikke kan lykkes ham at faa Faderen omvendt,“ — saa ses det heller ikke, hvad beføjet Indsigelse der her

kan gjøres imod Anvendelse af det romerske Sakramentbegreb [1]).

Men visselig have vi ondt ved at besinde os, paa hvilke Enemærker vi her staa. Thi fra det religiøse Mysteriums aandig høje Region ere vi med Ét sunkne ned i Magiens Sans og Samling forvirrende Dunstkreds, hvor hemmelighedsfulde Midler og deres Ihændehavere skulle øve en ubevidst og uimodstaaelig Magt over det aandelige Væsen. „Efter den katolske Ortodoxi“, — siger en fransk protestantisk Gejstlig [2]), — „er en Draabe Vand tilstrækkelig til at gjøre os delagtige i den guddommelige Natur; en ren ydre Handling gjør os til Lemmer af Jesus Kristus, og Frelsen bliver bevirket paa aldeles materiel Maade. Men, naar Religionen saaledes bliver ført tilbage til ydre Anordninger, er den da virkelig endnu Religion? Bliver den ikke

---

[1]) Missionæren Ziegenbalg skyldes følgende Beretning fra hans Station i Trankebar: „I Aaret 1709 var der saa stor en Hungersnød i Landet, at Indvaanerne døde i Hobetal, og Andre bleve af Nøden tvungne til at lade sig sælge som Slaver. Den herværende portugisiske Menighed benyttede Lejligheden og kjøbte en Mængde af disse Stakler, 5 til 10 Gylden for hver. Da den havde faaet 80 samlede, bestemte Pater Vikarius en Dag, da alle disse Sjæle skulde paa én Gang modtage den hellige Daab. Paa den fastsatte Dag gik de i højtideligt Optog med malabariske Trommer og Piber i Spidsen til Kirken, ganske som Hedningene paa deres Afgudsfester. Ogsaa Faner manglede ikke i Optoget for at give Festen et højtideligt Præg. Saaledes fik disse uvidende Skabninger den hellige Daab, og efterat den Ene var bleven bestænket efter den Anden, bleve de førte tilbage med den samme Pomp, medens der blev strøet Kobberpenge ud iblandt Mængden. Saaledes forholder det sig med de romerske Missionærers Beretninger om de Tusinder af Hedninge, der blive omvendte i Løbet af et Aar“. H. Venn og W. Hoffmann: Frants Xavier. 1869 S. 353 (N. Tidsskr. o. s. v. 1871. S. 54 ff.)

[2]) E. de Pressensé: Révue chrêt. 1858 n. 11.

forvandlet til en Slags Magi, der virker udenfor Mennesket, der hverken sætter dets Vilje eller dets Tanke i Bevægelse, men behandler det som en livløs Materie, som man haandterer efter Godtbefindende? Der er intet sikrere Middel til at svække den sædelige Livskraft, end at fritage paa Religionens Omraade for selvvirksom, personlig Handling og bringe Mennesket til at tro, at Kirken fuldbringer dets Frelse, uden at han selv behøver at blande sig deri" [1]).

Men Hjemmelen for denne Lære: — at den højeste, det hele Sjælevæsen gjennemgribende, den forsonende, nyskabende Virkning skal blive bragt tilveje ligefrem og umiddelbar ved Anvendelsen af synlige og legemlige Tegn under en bestemt Handlingsform og i Forbindelse med bestemte Ord, som i denne Forbindelse faa Karakter af magisk virkende Trylleformler —, den Hjemmel, som her ikke kan savnes: Hjemmelen i Aabenbaringsordet,

---

[1]) Af en romersk Missionær Bataillon, nu Biskop og apostolsk Vikar over Mellem-Oceanien, læses følgende om hans Daabspraxis iblandt Hedningene (Allg. Kirchenz. 1859 N. 6.): „For at undgaa enhver Modstand, naar jeg døber Børn, endog i deres Mødres Paasyn, har jeg altid i min Lomme en lille Flaske med vellugtende Vand tilligemed en anden med sædvanligt Vand. Først hælder jeg nogle Draaber af den første paa Barnets Hoved under Paaskud af at styrke det; og medens Moderen er i Færd med at gnide disse Draaber over Barnets Hoved, bytter jeg Flaskerne og udgyder Vandet, som bevirker Gjenfødelsen, uden at Nogen véd, hvad jeg gjør". I al sin blasfemiske Sælsomhed vil ogsaa denne Døbemetode have sit Forsvar i det romerske Sakramentbegreb. Og ikke mindre var det grebet ud af Tankegangen i den romerske Sakramentlære, saaledes som Moriskerne mente at gjøre Daaben kraftløs: „Naar de Gejstlige stænkede Daabens hellige Vand hen over Mængden af de sammenbragte Maurer-Børn, passede Forældrene efter Hjemkomsten nøje paa at aftvætte Sporene af Daabsvandet". Prescott: Philip II. 3die Bd. 1ste Kap.

i Herrens eget Ord — hvor er den at finde? Den romerske Kirke søger denne Hjemmel ved den strængeste bogstavelige Presning af det enkelte Ord. For Daabsvirkningens Vedkommende søger den sin Hjemmel i Kristi Ord om „at fødes af Vand og Aand“ (Joh. 3, 5), eller i Apostelens Ord om „Gjenfødelsens og Fornyelsens Bad“ (Tit. 3, 5), eller i dette: „I ere aftvættede, I ere helliggjorte, I ere retfærdiggjorte“ (1 Kor. 6, 11), eller i dette: „I, saamange som ere døbte, have iført Eder Kristus“ (Gal. 3, 27). Disse Ord blive nemlig forklarede ikke om Daaben i dens kristelig ideelle Sandhed, hvor den bliver begjæret „af Tro“, i virkelig personlig Tro'sstemning, og bliver modtaget „til Tro“, til Fuldførelse af Aandens begyndte Værk —, men om dens Virksomhed, saaledes som den bliver udført hver Dag i det kirkelige Liv; og den bogstavelige Udtydning finder da her Hjemmel for den Tanke: at Gjenfødelse, Fornyelse, Helliggjørelse er uadskillelig fra Daabens Bad, saaledes at den ligesaa lidt skal kunne være mulig uden Daab, som den skal kunne udeblive efter Daaben. Men ogsaa om Evangelieordet hedder det: at det er „det evige Livs Ord“, „Frelsens Ord“, „Guds Kraft til Frelse“, at Menneskene blive „gjenfødte ved det“ (Joh. 6, 68. Apg. 13, 26. Rom. 1, 16. 1 Ped. 1, 23. Jak. 1, 18); hvo tænker vel paa at udlede heraf, at Ordet, hvorsomhelst det bliver nøjagtig forkyndt, saaledes som det oprindelig er givet, skulde virke Gjenfødelse, bringe Frelse og evigt Liv? — For Messeofferets Vedkommende bliver Skrifthjemmelen søgt i Herrens Ord til Apostlene: „Gjører det til min Ihukommelse!“ Der læres nemlig, at Kristus har i den sidste Nat selv „ofret sit Legem og Blod under Brødets og

Vinens Skikkelse“, og saaledes skal der ved hine Ord være givet Befaling til „Apostlene og deres Efterkommere i Præstedømmet, at bringe det samme Offer“ [1]). Man ser, at Hjemmelen, som her bydes, ikke er Herrens eller hans Apostles, men Kirkens.

Den troende Katolik har imidlertid her fuldgyldig Sikkerhed ifølge den Tro'sartikel: at „det tilkommer Kirken at dømme om de hellige Skrifters Mening og Fortolkning.“ Men udenfor Katolicismens Enemærker finder den Kristne sig stillet anderledes. Evangeliets Vej til Frelse og Salighed er ikke at søge ud af et eller andet enkelt Skriftsted efter én enkelt, iblandt flere mulig, Fortolkning. Denne Vej maa ligge aaben og klar, uden Mulighed af Misvisning; til dens Spor maa det evangeliske og apostolske Ord fra alle Punkter føre tilbage. Og kan vel denne Vej være andetsteds at søge end i Sporet, hvortil Herren og hans Apostle vende atter og atter tilbage: „Hvo som tror paa mig, skal ikke fortabes, men have evigt Liv“, — „hvo som hører mit Ord og tror paa Den, som har sendt mig, har evigt Liv“, — „Guds Aand vidner selv med vor Aand, at vi ere Guds Børn“ (Joh. 3, 16. 5, 24. Rom. 8, 16). Evangeliets Vej til Frelse er: aandeligt Samfundsforhold til Kristus i troende Selvhengivelse af Sjæl og Liv til ham. I den romerske Kirke er den aandelige Frelsesvej krydset og afbrudt. En udvortes Handling, som ved en Forbindelse af en Ordform med en Haandgjerning skal erstatte det aandelige Forhold, — træder her imellem, og i den træder atter Kirken imellem som uundværligt Mellemled formedelst sit ofrende og forsoning-

[1]) Trid. Konc. XXII. 1.

virkende Præsteskab. Thi det er en Selvfølge, at underfuldt virkende Naademidler forudsætte Udførelse ved indviede, med undervirkende Kræfter udrustede Tjenere; kun ved hellige Hænder kunne de vidunderlige Kræfter blive udløste af den bundne Tilstand, hvori de befinde sig i de sakramentlige Elementer. Det er derfor Sakramentbegrebet i den her udformede Skikkelse, som danner det faste Grundlag for Hierarkiets Bygning: „Efterdi den katolske Kirke har af Herren annammet et synligt Offer, maa det ogsaa erkjendes, at der er i den et nyt, synligt og udvortes Præstedømme, indstiftet af Herren, saa at Magten til at consecrere, ofre og forvalte hans Legem og Blod er overgivet til hans Apostle og deres Efterfølgere i Præstedømmet“ ¹). — Men man gjøre sig det dog engang klart for Tanken, hvorledes det aandigste, højeste Forhold vil, efter denne Sakrament-Teori, kunne være givet til Pris for ren ydre Tilfældigheder! Man tænke sig et Menneske, født af kristne Forældre, opfostret i kristent Samfund, opdraget og undervist som Kristenbarn, men som — uden selv at vide deraf, ved Forsømmelse eller i underfundig Hensigt, — var bleven holdt udenfor Daaben! Eller man tænke sig, hvor ofte Daabshandlingen i Tider af almindelig Vankundighed eller Vantro kan være udført saaledes, at de Paagjældende maa, efter al kristelig Bedømmelses-Regel, betragtes som udøbte! Og man tænke sig hertil de uafviselige Konsekventser af et Sakramentbegreb som det romersk-katolske! „De, som ikke ved Daabens Naade blive gjenfødte til Gud, avles af Forældrene, hvad enten disse ere troende eller vantro, til evigvárende

¹) Trid. Konc. XXIII. 1.

Elendighed og Undergang;" — saaledes lærer den romerske Katekismus (II, 2. 31). Det svarer fuldkommen vel hertil, naar Konciliet i Trident bestemmer (Sess. 7 om Daaben c. 14): „Dersom Nogen siger, at de, der ere døbte som Børn, bør adspørges, naar de voxe til, om de ville have betragtet som gyldigt, hvad deres Faddere have lovet ved deres Daab, og at de, saafremt de hertil svare benægtende, bør overlades til eget Godtbefindende, og ikke tvinges til at leve som Kristne ved anden Straf end ved Fjærnelse fra Nadveren og de øvrige Sakramenter, indtil de komme til bedre Erkjendelse, da være han Anatema!" [1]).

Men er der nogen Forestilling, der staar i dyb, uforligelig Modsætning til Kristi Evangelium, til alle kristelige Grundsandheder, — ja, vi maa vel sige: til al virkelig religiøs Opfattelse —, da er det den: at Guds Aands Indvirkning til Forløsning, Frelse, Livsfornyelse skal tilføres ved, være betinget ved og bunden til en Akt, som udføres i foreskreven Form ved Menneskers Haand og Mund. Skriftord burde man ikke behøve at tage sin Tilflugt til overfor Paastande, som gaa ud paa at drage Grænser for Guds Naadevilje og Naadevirkning; men det kan for Tiden ikke agtes overflødigt at vise hen

[1]) Derimod staar det vistnok ikke i den bedste Overensstemmelse med den katolske Daabslære, naar den romerske Katekismus gjør en vilkaarlig Undtagelse til Gunst for voxne Proselyter, som maatte blive overraskede ved Døden, førend de modtoge Daaben: „Der er her ikke den samme Fare forbunden med Opsættelsen som ved Børn (?); thi for dem, som have Fornuftens Brug, vil Forsættet og Hensigten at modtage Daaben i Forbindelse med Anger over det syndige Liv være tilstrækkelig til Naade og Retfærdiggjørelse, dersom et pludseligt Tilfælde skulde forhindre dem fra at blive aftvættede i det frelsende Vand" (II. 2. 36). Hvor haandgribelig er ikke her Selvmodsigelsen!

til Apg. 10, 45: hvorlunde „den Hellige Aands Gave blev udgydt over Hedningene," — som Virkning ikke af Daaben, men af Apostelens Tale. „Hvo kan formene Vandet", — saaledes tager Peder Ordet —, „at disse ikke skulle døbes, som have modtaget den Hellige Aand, ligesom ogsaa vi!"

IV.

Vi staa her ved det egentlige Hoved- og Modsætningspunkt imellem de tvende Kirker. Hvad der er betegnende for den romerske Kirke og bestemmende for dens Sakramentlære, er Isolering af Sakramentet fra Ordet, Henstilling af den sakramentlige Handling som umiddelbart Frelsesmiddel: ikke formedelst aandelig Indvirkning paa det aandelige Væsen i Mennesket, ikke betinget ved Troens Stemning, men formedelst underfuld, uforklarlig Virkning, grundet i Handlingen i og for sig. Hvad der er betegnende for Reformationen og bestemmende for den evangeliske Sakramentlære, er Gjenoprettelse af Forholdet imellem Ord og Sakrament: som ligeartede Naademidler, i ligeartet Forhold til Aabenbarings-Frelsen og til Mennesket som Gjenstand for Frelsen, virkende efter samme Aandelighedslov, under samme aandelige Betingelser.

Den augsburgske Bekjendelse fralægger sig i Art. 13 Lod og Del i den Forestilling: „at Sakramentet skulde retfærdiggjøre ifølge gjort Gjerning", og Apologien forklarer dette nærmere derhen: at „det er en ligefrem jødisk Forestilling, at vi skulde blive retfærdiggjorte ved den ceremonielle Handling uden god Sindsstemning, d. e. uden Tro", — „en uhyre Munke-Vildfarelse, at Nydelsen

skulde forhverve Syndsforladelse i Kraft af den blotte Handling, uafhængig af de Nydendes Sindsstemning"[1]). Ved denne skarpe Indsigelse imod Fortrøstning til den sakramentlige Handling, henstillet alene for sig, er Sporet anvist til Sammenfatning af Ord og Sakrament i højere Enhed. Enheden af begge er, efter Reformatorerne, givet i selve Ordets Begreb: i dette Begreb, taget i den videste Betydning, er nemlig baade Ord og Sakrament indesluttet. Thi Guds Ord er (efter Augustins paaberaabte Talebrug) ikke blot det hørlige, givet i Tale og Skrift, men ogsaa det synlige, som det træder frem i Sakramentet. Saaledes er Sakramentet i Form forskjelligt fra det egentlige Ord; men i Det, der skal virkes, og i Betingelsen, under hvilken der virkes, er det ligeartet dermed. „Gud bevæger Sjælen paa én Gang" — hedder det i Apologien — „ved Ordet og ved Sakramenterne til at tro og fatte Tillid: ligesom Ordet gaar ind i Øret og træffer Sjælen, saaledes gaar den hellige Handling ind i Øjet og virker paa Sjælen; den samme Virkning udgaar fra Ordet og fra den hellige Handling, som opfattes ved Øjet og er ligesom et Afbillede af Ordet, betegnende det Samme som Ordet"[2]). Spørges der altsaa: hvortil ere Sakramenterne

[1]) I Melanchthons repetitio confessionis.

[2]) I sin „Drøftelse af Tridentiner-Konciliet" (1565—1573) og i Modsætning til det katolske Sakramentbegreb angiver Martin Chemnitz (Superintendent i Brunsvig, † 1586) den protestantiske Kirkelære saaledes: „Sakramenterne ere Midler eller Redskaber, ved hvilke Gud tilbyder, forlener, besegler, bestyrker, forøger og bevarer den evangeliske Naades Forjættelse for de Troende. Men det er ikke en forskjellig Naade, der bydes i Forjættelsens Ord og i Sakramenterne, eller en forskjellig Forjættelse i Evangeliets Ord og i Sakramenterne; men det er den

indstiftede? da er Svaret: til at træde ved Siden af Ordet som „Stadfæstelse og Forsikring“ [1]). Spørges der videre: hvad virke Sakramenterne? da er Svaret (i Konfessionens Art. 13): „at opvække og bestyrke Troen hos dem, der bruge dem.“ Spørges der: hvorledes virke de Saadant? da svares (sammesteds): fordi de ere „Betegnelser og Vidnesbyrd om Guds Sindelag imod os“. Og spørges der endelig: om denne Virksomhed er ubetinget eller hvorved betinget? da er Svaret givet i Sammenstillingen af Sakramentet med Ordet: „Derfor bør Sakramenterne bruges saaledes, at Troen træder til, som fæster Lid til Forjættelsen, der frembydes og fremstilles ved Sakramenterne“ (sammesteds). — Særlig hedder det om Daabens Sakrament (Art. 9): at „ved den tilbydes Guds Naade“. Angaaende Virksomheden af Alterets Sakrament indeholder Konfessionen ingen nærmere Forklaring; men Konfessionens Forfatter har andetsteds givet den i fuld Klarhed og Bestemthed: „Sakramenterne ere indstiftede, for at den Enkelte skal bruge dem; thi de ere Pant og Vid-

---

samme Naade og det samme Ord, undtagen at i Sakramenterne Ordet gjøres ligesom synligt ved de guddommelig indstiftede Tegn af Hensyn til vor Skrøbelighed. Troen søger altsaa ikke nogen anden Naade i Sakramenterne end i Ordet, og heller ikke søger den Naaden i Sakramenterne uden eller udenfor Forjættelserne. Denne Lære forhøjer Sakramenternes Værdighed og vækker den sande Ærefrygt for deres Brug. . . . Sakramenterne ere altsaa nødvendige baade af Hensyn til vor Tro's Skrøbelighed, der trænger til saadanne Hjælpemidler, og af Hensyn til den guddommelige Indstiftelse; thi Gud har anordnet dem i den Hensigt og til den Ende, at han ved dem tilbyder, forlener og besegler Kristi Velgjerninger til Frelse for de Troende“ (Udg. 1590, II. p. 81).

[1]) Luther: Walch. X. 2305.

nesbyrd, der vise, at Velgjerningerne, som ere forjættede i Evangeliet, henhøre til hver Enkelt især". — „Saaledes oprejses vor Skrøbelighed ved Tegnene, at den ikke skal fortvivle om Guds Barmhjærtighed under saamange Anfægtelser af Synden. Ligesom du vilde anse det for et Tegn paa den guddommelige Yndest, dersom han selv talede med dig, dersom han gav dig et særeget Pant paa sin Barmhjærtighed, et eller andet Undertegn, saaledes bør du være sindet med Hensyn til disse Tegn, saa at du tror ligesaa vist, at Gud har forbarmet sig over dig, naar du annammer Daaben, naar du deltager i Herrens Bord, som du forekommer dig at ville tro, dersom han talede med dig" [1]).

Det er en høj og ædel Simpelhed, der gaar igjennem denne Fremstilling af Sakramentets Væsen og Virksomhed, dets Sammenfatning med Ordet under samme aandelige Virksomhedslov. Vi fornemme, at vi her befinde os paa evangelisk Grund og Bund. Der ligger ikke i denne Fremstilling nogen Sammenblanding af Ord og Sakrament, — de holdes med al Bestemthed ud fra hinanden, som forskjellige i Virksomheds-Maade, og derved udfyldende hinanden; heller ikke bliver der slaaet Bom for nærmere gaaende Paavisning eller skarpere Udvikling af Forholdet imellem begge. Men vel er der slaaet en Grundlov fast, som har sin Rod i det religiøse Livs Natur og i Evangeliets Væsen: „det Aandelige paa aandelig Vis!" (1. Kor. 2, 14) —, til aandelig Frelse, til evigt Liv kun ad aandelig Vej, ved aandelig virkende Midler! Der er herved sat et ligeartet Væsens-Forhold imellem Ordet og Sakramentet, og afstukket en Grænse, indenfor hvilken Ad-

---

1) Melanchthon i repetitio conf. og i Loci theol. de signis.

skillelsen af begge Naademidlers Virksomhed maa holdes, naar man vil blive i Evangeliets Aand og Sandhed. Og naar dette Ligeartetheds-Forhold af begge Naademidler holdes for Alvor fast, er deri givet Betryggelse mod enhver magisk Forestilling i katoliserende Stil (som ovenfor angivet) om Sakramentet; thi hvo har nogensinde, for Ordets Vedkommende, tænkt sig, at en naadevirkende Kraft skulde indfinde sig — alene som Følge af korrekt Oplæsning eller agtpaagivende Tilhøren af Gudsordet i et vist Tidsmaal?

Men udenfor denne Lærefremstilling, — der ret egentlig er en Tro'slære: indskrænket til Det, hvorom der maa være klar og fast og levende Forvisning, for at de hellige Handlinger kunne tjene Hensigten, hvori de ere indstiftede: „til at vække og bestyrke Troen" (Art. 13), — vil der kunne stilles en hel Række Spørgsmaal, paa hvilke der her ikke er givet Svar. Det kan end ikke nægtes, at der i de korte Artikler i de kirkelige Bekjendelsesskrifter, som handle om Sakramenternes Væsen og Virksomhed, forekommer enkelte Udtalelser, der, saaledes som de ere hensatte uden Begrundelse og uden Udvikling, lade os i Tvivl om, hvorledes de skulle bringes i Samklang med den evangeliske Grundanskuelse. Saaledes naar der i Artiklen om Daabens Sakrament (den 9de i den Augsburgske Bekjendelse) bliver henstillet den Sætning: at „Daaben er nødvendig til Salighed". Hvorledes denne Nødvendighed er bleven tænkt, hvorledes den maa tænkes, for at passe ind i Reformatorernes hele evangeliske Tankegang? — derom tier Bekjendelsen. Fra Paastanden, som er stillet isoleret hen, uden nogensomhelst Begrundelse eller Forklaring, udskilles meget bestemt det egentlige Lærepunkt, som fører hen i ganske anden Retning: „at ved Daaben tilbydes Guds

Naade, og at Børnene bør døbes, for at de, ved Daaben frembaarne for Gud, skulle tages til Naade hos Gud;" — Evangeliet er helt igjennem „Tilbydelse af Guds Naade". Luthers egne Betragtninger tyde tilmed hen paa en sær vaklende Stilling. Han advarer, især deleshed med Hensyn til Børn, som bortdø uden Daab, imod den Forestilling: at Gud skulde „have bundet sig til sine Sakramenter, at han ikke skulde kunne virke paa anden Maade, uden Sakramenter;" — „jeg haaber ogsaa, at den gode og barmhjærtige Gud har noget Godt i Sinde med dødfødte Børn, som blive berøvede Daaben uden deres Skyld." Men til samme Tid tilraader han, paa den pastorale Klogskabs Vegne: at det „for Verdens Ondskabs Skyld ikke siges eller betros til Enhver, for at ikke Det, som Gud har befalet og forordnet, skal blive agtet ringe" [1]).

---

[1]) Walch. XXI. 1443. — og udførligere paa andet Sted (XXII. 872): „Derfor skal man offentlig tie stille derom, og alene dermed trøste stakkels gode Samvittigheder; thi Gud har Intet aabenbaret os derom, hvad han vil gjøre ved de udøbte Børn. Men offentlig, paa Prædikestolen, driver kun af al Magt paa Ord og Sakrament! og derved skulle vi lade det bero: Gud er ikke uretfærdig og gjør Ingen Uret." — Med større Bestemthed har Calvin udtalt sig i samme Retning (instt. theol. chr. IV. 16. 26): „Herrens Forjættelse er klar: at hvo som tror paa Sønnen, ikke skal se Døden eller komme til Dommen, men er fra Døden gaaet over til Livet; intetsteds ses han at have fordømt den Ikkedøbte." — Hvor langt er vel den kristelige Indsigt skredet frem i dette Punkt i Løbet af mere end trehundrede Aar efter Reformationen? Det er en naturlig Frugt af den teologiske Bestræbelse for at løsrive Sakramentet fra Ordet, naar i Menighederne Mange af dem, der ville gjælde som opvakte til dybere kristelig Alvor, sætte sig fast i Forestillinger, som vise tilbage hinsides Reformationens Tid. Biskop Daugaard har i et „Sendebrev om udøbte Børns Salighed" (1856) fundet Opfordring til at henvende sig til „nogle Kristne i Stiftet (Ribe Stift), der synes

Det er saaledes ganske naturligt, at allerede hos Reformatorerne og endnu mere hos deres Efterfølgere den frittende og grublende Tanke er gaaet ud over det simple, fælles Grundlag, der i Bekjendelsen er givet for den evangeliske Menighedstro. Det er ogsaa naturligt, at Tænkningen her fornemmelig er gaaet i Retning af det Mysteriøse. Thi, naar al Religion hviler paa Mysteriets Grund, saa finder den mystiske Sans, som religiøst Organ, sig fortrinsvis sat i Bevægelse ved Betragtning over de hellige Handlinger. Der er her en guddommelig Indstiftelse, som løfter disse bestemte Handlinger op over alle andre; der er et Legemligt, Synligt overfor et Aandeligt, Usynligt, hvor Forholdet imellem begge lader Rum for forskjellige Forestillinger; der er endelig en Tvedeling af Naademidlerne i Ord og Sakrament, hvor atter Spørgsmaalet opstaar om, hvorledes det indbyrdes Forhold skal tænkes. Maa det nu ikke synes, som om der da først sker Mysteriets Karakter den fulde Ret, naar der bliver tillagt Sakramentet en Kraft, som det ikke skal have tilfælles med Ordet, paavist en sakramentlig Virkning, hvortil der ikke skal være Adgang udenfor den hellige Handling? Hvorledes skal Nødvendigheden af den indstiftede Handling kunne fastholdes, naar der ikke ved den bevirkes noget Andet, end der ogsaa kan blive opnaaet ved Ordet? og paa den anden Side: dersom denne Virkning skal være i

---

iøvrigt at mene det alvorligt med deres Kristendom", for at bekæmpe „den gruelige Paastand": „at Børn, som dø udøbte, ere Djævelens Børn, og gaa ved Døden over til hans Rige for Evigheden, samt at Enhver, som i dette Stykke lærer anderledes, er selv et Djævelens Barn, udelukket fra alt Samfund med dem som de Rettroende, med Kirken, med Gud og vor Frelser".

Væsen forskjellig fra den, der kan opnaa's ved Gudsordets Kraft, hvorledes kan da den aandelig-religiøse Karakter af Virksomheden blive haandhævet? Hvor vidt et Rum staar ikke her aabent for Tanke - Spørgsmaal og Svar! Men to Hovedsætninger burde her staa som urykkelige Ledestjærner i den evangelisk-protestantiske Teologi under de mere eller mindre fantasifulde Forsøg paa Religionsmysteriets Omraade. Den ene er denne: at det evangeliske Spor utvivlsomt er tabt af Syne, hvor det Synlige i Sakramentet bliver overvejende over det Usynlige, saaledes at der tænkes en aandelig Virkning til Frelse udgaaende fra det Legemlige og den blotte Forvaltning af det Legemlige. Eller er det ikke ligefrem Tilbagefald i den Tankegang, der bliver betegnet af Reformatorerne som „jødisk Forestilling", som „uhyre Munkevildfarelse"? Er det Andet end af Aandens Mysterium at gjøre et Naturmysterium?[1]) Men har maaske Guds Ords Vej og Virkninger ikke sit Mysteriøse? formaar Nogen at udgrunde og forfølge de Virksomheds - Forhold, som danne og udvikle sig imellem dette Ord og den menneskelige Sjæl i dens forskjellige Tilstande: lige fra den fjendtlige Antipati, den

---

[1]) „Døbte Mormonerne end udvortes ligesom den hellige almindelige Kirke, saa blev deres Daab dog ingen kristelig Daab; thi der er ingen sand Jesu Discipel-Lære eller Aand i deres Menighed. Er Daaben end et Salighedsmiddel, saa er den dog nærmest et Discipel-Middel. Jesus sagde ikke: „Gjører salige, døbende" o. s. v. og intetsteds staar der uden Videre: hvo som bliver døbt, bliver salig. Dermed er jo Daabens isolerte Betydning benægtet. Saa lidt som en Daabshandling med en ukristelig Tro kan frelse, saa lidt formaar den det, hvor den slet ikke staar i Forbindelse med Troen for dem, der blive døbte." Zeuthen: Om den saakaldte kirkelige Anskuelse, S. 149—150.

kolde Tillukkethed og indtil Opvækkelsens Glimt, den fremdæmrende Alvor, den gradvis stigende Tilslutning i Tro og Andagt?[1]) Altsaa: det er ikke at opgive Mysteriets Væsen og Ret, det er tværtimod at varetage den religiøse Karakter af dette Væsen og denne Ret i specifisk kristelig Betydning, naar Forskjellen imellem Naturmysteriet og Aandsmysteriet bliver hævdet saaledes, at den hemmelighedsfulde Kraft kun tør tænkes virkende aandeligt og under Forudsætning af aandelige Betingelser fra den Modtagendes Side. — Den anden er denne: at Mangfoldigheden af subjektive Forestillinger, hvad enten de ere af mere dogmatisk eller af mere religiøs-digtersk Natur, hvorved den Enkelte søger at gjøre en særegen Fromheds-Trang Fyldest, ikke tør sammenblandes med Bekjendelsen, hvorom der maa være Enighed, for at der skal kunne være Deltagelse i Herrens Indstiftelser med fælles Andagt og „til Opvækkelse og Bestyrkelse af Troen“. Reformatorerne have heri foregaaet med Exempel til Efterfølgelse, og paa intet Punkt er Adskillelse af Tro og Læremeninger mere nødvendig og af større Betydning. Thi selv indenfor Grænserne af det samme Kirkesamfund tør man

---

[1]) „Man tror ikke, at der er noget Mysterium i den Indvirkning, som den ene Sjæl udøver paa den anden ved Ordet, fordi det er sædvanligt, som om Det, der er sædvanligt, ikke ofte er meget mysteriøst og uudgrundeligt. — Den guddommelige Styrelse, der bevirker, at én Sjæl, en eneste Sjæl bliver greben midt i en hel Mængde, der forbliver kold, er den ikke et af de største Mysterier? Prædikenen er et Mysterium, ja det dybeste af alle, — et Mysterium, der i sig indeslutter mange andre. I Grunden er det Gud, som prædiker, og Mennesket er kun hans Redskab.“ Vinet: Pastoralteologi, d. Overs. S. 8—9.

ligesaa lidt stille den Fordring, som man kan gaa ud fra den Forudsætning: at fromme Kristne og oprigtige Tilhængere af Kirken skulle deltage i de hellige Handlinger med selvsamme Forestillinger om disses Væsen og Virksomhed, saasnart der gaas ud over den Grænse, der er dragen ved den kirkelige, paa Evangeliet byggede, Bekjendelse.

V.

Et Blik paa disse subjektive Forestillingers Historie, — og netop den nyeste Historie giver her et rigt Udbytte, — indeholder lærerig Paamindelse om Nødvendigheden af den her antydede Adskillelse. Vi finde det, paa den ene Side, her bekræftet, at der ligger en synderlig Tiltrækningskraft just i det mest Tilslørede og Uudgrundelige paa de religiøse Enemærker; men vi ville tillige finde os alvorlig mindede derom, hvor lidt det stemmer med den kristelige Tro's Væsen og hvor ilde det er betænkt før det kristelige Livs Tarv, naar Tanken lader sig lokke og friste af selvlavede Mysterier, og Hovedvægten bliver lagt paa Det, der mangler sin faste og sikre Grund i Aabenbaringsordet. Man bliver herved kun ført fra Gaade til Gaade, og spinder sig dybere og dybere ind i kunstige Tankesvøb, der maaske kunne yde en forfængelig Selvtilfredsstillelse, men ganske vist ikke nogen Løsning, som giver virkelig Tro's-Sikkerhed og Hvile. „Ingen, som vil virkelig tro et guddommelig Givet, er villig til at fæste Lid til Skuffelser, gamle eller nye, fremmede eller egne“[1]).

---

[1]) Schleiermacher: Werke, I. S. XIII.

Kristendommen er derved bleven gjenoprettet i sin Sandhed, at den evangeliske Kirke stiller denne Grundlære i Spidsen som den første og sidste: at Troen er den nødvendige og den ene nødvendige Betingelse for at faa Andel i Frelsesforholdet til Kristus. Nogen anden Lære har vor Kirkes Bekjendelse heller ikke kunnet stille i Spidsen, hvor Spørgsmaalet er om Sakramenternes, ligesaa vel som om Ordets Kraft og Virksomhed. Det er vor Bekjendelses Lære (Art. 13): ikke alene at Sakramenterne ere „givne til at opvække og bestyrke Troen hos dem, der bruge dem", — men ogsaa „at der ved Sakramenternes Brug kræves en Tro, som tror, at Synderne forlades".

Og saaledes bliver der da lært angaaende Daabens Sakrament: „at den giver alle dem det evige Liv, som tro dette Guds-Ord og denne Guds-Forjættelse" (mindre Katek.), — at „uden Tro gavner Daaben intet", men at „vi bringe Barnet til Kirken i den Hensigt og med det Haab, at det maa blive vis i Troen, og vi bede, at Gud vil give det Tro" (st. Katek.). I Overensstemmelse med denne Lære blive da ogsaa Spørgsmaalene om Forsagelse og Tro rettede til de spæde Børn, førend Daaben bliver udført. Altsaa: Intet uden Tro! — Dette finder nu ad aandelig Betragtnings Vej sin naturlige Forklaring i den inderlige og nødvendige Vexelvirkning, som ifølge de kristelige Samfundsforhold finder Sted imellem Troen og Daaben. Børn, som ere fødte i Kristensamfundets Midte og af kristne Forældre, bringes til Daaben i Kraft af deres Fødsels-Vilkaar og i Fortrøstning til den kristelige Samfundsomgivelse: som de, der ved Forsynstyrelsens Naade allerede ere kaldede til Kristus ved selve Fødselen. Den

aandelige Livsspire, af hvilken den kristelige Tro er forudsat at ville fremgaa i naturlig Væxt ved den aandelige Luft, der indaandes, ved den aandelige Næring, der ydes, bliver ved Daaben indviet og beseglet: dens Pleje og Udvikling er stillet under samme naaderige Varetægt og under Menighedens fromme Omhu. I denne Opfattelse af Daabens Handling er der, tør vi mene, religiøs og kristelig Mystik [1]). Men, er det forud antaget, at Guds Ord skal tydes efter Kirkebekjendelsens Ord og Bogstav, saa vil man ikke finde sig fyldestgjort ved den Retfærdiggjørelse af Barnedaaben, hvortil denne Tankevej fører. Efter bogstavelig Udtydning nemlig har Daaben kun da Sandhed og Gyldighed, naar Troen — i nytestamentlig Betydning: som personlig Overbevisning og Forvisning, som bevidst Tilegnelse — ikke først kommer tilstede efter Indvielsen ved Daaben, men er allerede forud nærværende og modtagende Naaden, der bydes. Thi Konfessionen siger: „Ved Sakramenternes Brug kræves der en Tro“ o. s. v. Saaledes staar Spørgsmaalet som uafviseligt: hvorledes denne Fordring skal tænkes fyldestgjort ved Daab af spæde Børn?

---

[1]) Denne Betragtning af Barnedaaben er udviklet — ikke fra et abstrakt dogmatisk, men fra et ren evangelisk Menighedsstandpunkt — af Prof. i Filosofi M. J. Monrad i Kristiania (teol. Tidsskr. for den norske Kirke, II. 295-298): „Barnedaaben faar saaledes den Betydning, at være Begyndelsespunktet og Betingelsen for den kristne Opdragelse ... ikke blot fra Forældrenes Side en uigjenkaldelig Overgivelse, men ligesaavel fra Kirkens Side en ligesaa uigjenkaldelig Modtagelse — en Pagt, efter hvilken Barnet fra nu afhører Kirken til“. Den hele Artikel, sammenholdt med saamange Daabsskrifter af kunstret dogmatisk Tilsnit, giver Anledning til at minde om det Liv af ejendommelig Sundhed, der bliver bragt ind i teologiske Undersøgelser ved Mænd, som uden særlig teologisk Fagdannelse have gjort det kristelige Læreindhold til Gjenstand for selvstændig Granskning.

Den romerske Katekismus betegner Børnene, der føres til Daaben, som „manglende Fornuft“ (II. 2. 39); men „det er ikke tilladt“ — føjes der meget naivt til (II. 2. 33) — „at tvivle om, at de i Daaben modtage Troens Sakramenter: ikke fordi de tro med egen Sjæls-Bevidsthed, men idet de blive udrustede med Forældrenes Tro, dersom disse ere troende, og i andet Fald med Troen i de Helliges Samfund“. Det er aldeles korrekt, naar Romerkirkens Medlemmer i dette Tilfælde, som i ethvert andet, viser hen til Kirkens Fuldkraft til at udfylde Mangelen hos hver Enkelt; men det er ligesaa følgeret, naar det evangelisk-protestantiske Tro'sbegreb ikke kan finde Tilfredsstillelse ved den mystiske Fiktion af en vikarierende Tro: „Ingen,“ siger Luther, „kan føre sin Tro over paa en Anden, og give ham en saadan Tro; .... Enhver maa tro for sig selv“[1]). Altsaa: den fornødne Tro kan kun være at søge i Barnets egen Sjæl, og Luther har forsøgt en Slags Forbindelse af denne Forestilling med den foranførte: „Efterdi Børn blive førte frem og Kirken beder for dem, saa bliver Troen given dem, omendskjønt vi ikke se det eller forstaa det efter vor Fornuft“[2]). „Vi forstaa ikke, hvorledes det gaar til, at Barnet i Moders Liv har Kjød og Ben, endskjønt det ikke ernæres saaledes som vi; — og som nu Gud ernærer Børnene paa anden Maade end os, saaledes forstaar han vel og at røre og bevæge deres Hjærter paa anden Maade, end vi fornemme eller forstaa det“[3]).

Visselig vilde det her ikke være nogen Indvending,

---

1) Walch. XII. 361.
2) Walch. XX. 65.
3) Walch. VI. 1938.

om Nogen støttede sin Benægtelse eller Tvivl derpaa, at vi ikke „fornemme eller forstaa det", og for saa vidt er Ordet af Luther træffende til at nedslaa Fornægtelsen der, hvor den, højrøstet i al sin Uvidenhed, rejser sig imod Aabenbaringsordets Myndighed. Men dette er netop Spørgsmaalet: hvor findes dette Aabenbaringsord? hvor giver den hellige Skrift Grund til at antage, at der i det spæde Barn skulde findes et sjæleligt Liv, som kan benævnes med Navnet Tro i evangelisk Betydning[1]). Upaatvivlelig er Intet vissere, end

---

[1]) I et Skrift af Prof. Johnson i Kristiania: „Nogle Ord om Barnedaaben" (1857) hedder det S. 105: „Det synes at maatte være hævet over al Tvivl, at vi have fuld Hjemmel i Guds Ord, naar vi med Luther bære vore smaa Børn frem til Daaben i den Mening og det Haab, at de tro", (nemlig fordi Skriften paa den ene Side lærer, at hvo som ikke tror, skal blive fordømt, og paa den anden Side, at de smaa Børn have fri Adgang til Guds Rige). Men det hedder tillige: „Noget enkelt bestemt Skriftsted, som med udtrykkelige Ord taler om en saadan ubevidst Barnetro, kunne vi vistnok ikke paavise"; thi om det paaberaabte Sted i Matth. 18, 6 erindres der: „Talen er her om Saadanne, som kunne „forarges", altsaa dog vel næppe om ubevidste Børn". — Men hvorfor ikke? Kan det spæde Barn tro, hvorfor skulde det ikke kunne forarges? — Det er det første Skridt, der koster, og kan der tænkes „en ubevidst Tro", kan der forbindes nogen Forestilling med denne Sammensætning af Tro og Ubevidsthed, hvorfor skulde da en ubevidst Forargelse være mere utænkelig? — Dog, Exemplet er alvorligt. Thi vissere og sikrere maa Intet være for den Kristne end Det, der har „fuld Hjemmel i Guds Ord". Men hvor dybt er ikke Fordringen til fuld Skrifthjemmel sunken ned, naar det kan erklæres som „hævet over al Tvivl" ifølge Skriftens Lære, at de spæde Børn bæres som allerede troende til Døbefonten! Og hvilken Svækkelse af det vigtigste religiøse Begreb ligger der ikke i den Paastand: at „vi ingen Betænkelighed kunne have ved at betegne med Navnet Tro" — „en ubevidst Drift mod Guds Rige hos det ubevidste Barn, en ubevidst Trang til Frelse, en ubevidst Bøn og Begjæring om

at Begyndelsen af det sjælelige Liv ligger ligesaa hemmelighedsfuldt tilsløret for os som Begyndelsen af det legemlige Liv. Kunde det altsaa overhovedet være nok til at danne Grundlag for religiøs Tro, at der maa indrømmes: „Dette eller hint er vistnok tænkeligt .— Umuligheden deraf lader sig ikke bevise — i en vis Betydning lader dette eller hint sig sige — det Modsatte lader sig ikke med Sikkerhed paastaa," o. s. v. — da vilde der ogsaa i det spæde Barn kunne være Tale om Tro, som, ihvorvel ubevislig og modsagt af al Erfarings Vidnesbyrd, kunde være Gjenstand for troende Antagelse. Men hvad er en Tro, opført paa blotte Muligheders eller Tænkeligheders Flyvesands-Grund! Er der hermed anvist en Vej, som kan føre til „en fast Overbevisning om de Ting, der ikke ses"? Eller hvor er her „Visnesbyrd i Skriften eller aabenlyse, klare og bestemte Grunde", saadanne som Luther forlangte i Worms[1])? Men med noget Ringere kan den alvor-

Naade, en ubevidst Hunger og Tørst efter Gud?" (S. 102. 104). Hvad er denne Drift og Trang, denne Bøn og Begjæring, denne Hunger og Tørst? hvad bliver dens religiøse Betydning, naar Bevidstheden tages bort?

[1]) Et ganske andet Standpunkt i Tro'sspørgsmaalet er det vistnok, Luther indtager, naar han, istedetfor selv at overtage Beviset ud af „Vidnesbyrd i Skriften" for den Tanke, at Troen bliver indgivet Barnet med og i Anledning af Daaben, kaster Bevisbyrden over paa de Tvivlende: „Hvorledes," spørger han, „ville de bevise, at spæde Børn ikke tro? mon fordi de ikke tale og ytre deres Tro? I hvormange Timer ville vi paa den Maade ikke være Kristne, medens vi sove og foretage os andre Ting? Mon ikke altsaa Gud kan paa samme Maade bevare Troen i dem i hele Barndommens Tid som senere hen under Søvnen?" — Med et saa udbleget, saa kjærneløst og farveløst Begreb om Troen og Troens Grund —, hvor værgeløs vilde ikke Luther i Worms have staaet overfor sine Modstandere og deres Paastande om Pavens Ufejlbarhed, Kirketraditionens guddommelige Myndighed o. s. v.!

lige Kristen ikke lade sig nøje, hvad enten Opfordringen gaar ud paa at gjenkalde eller paa at tro og bekjende. Det er noget Større og Vigtigere end disputable Theses og kjække Gisninger, hvorom der her handles.

De kirkelige Interesser og Stridsspørgsmaal have deres Perioder, — og lyder det ikke som en Profeti om vore Dage, naar Luther siger[1]): „Det er et Spørgsmaal, hvormed Djævelen i vore Dage besnærer Verden paa forskjellig Maade ved sine Sekter: nemlig angaaende Børns Daab, om ogsaa de tro og rettelig blive døbte“. Thi er man vel efter saa megen og saa synderlig Strid som den, hvortil vi ere blevne Vidner, efter saa mange og saa sære Bevisninger kommen videre end til at maatte bekjende med Luther (sammesteds): „at Den, som er begavet med simpel Forstand, bør vise dette Spørgsmaal fra sig uden at indlade sig derpaa, og overlade Drøftelsen til Lærerne? — og at Hovedsagen bestaar i Guds Ord og Forskrift“ [2])? —

---

[1]) I den store Katek. om Daaben.

[2]) Det er bekjendt, at den „Drøftelse“, som Luther her vil have overgiven til „Lærerne“, har iblandt andet Mere ogsaa ført til den mærkværdige Paastand (af Grundtvig, 1856): at det skal være Troen (ɔ: Rettroenheden) hos den døbende Personlighed eller ogsaa hos Daabsbarnets Forældre, der skal give Garanti for Daabens Gyldighed. Vistnok kan Døberens Personlighed ikke ganske lades udenfor Betragtning thi det maa i ethvert Tilfælde være Forudsætning fra denne Side at Daabens Handling bliver foretagen i kristelig Betydning. Men, skulde Sakramentets Virksomhed eller dog idetmindste Visheden om denne Virksomhed være afhængig af den Døbendes Tro, af dennes Beskaffenhed og Retning, saa vilde Spørgsmaalet om den gyldige og virksomme Daab komme til at staa som uløseligt Problem; hvor der maa være fuld og sikker Forvisning, vilde man se sig hildet i Tvivl og Skrupler uden Ende. Kun

Det er vitterligt, at Daabsbegrebet er ved Grundtvigianismen bragt op til et Højdepunkt, stillet i en Glans, der fordunkler ethvert andet, ligesom det oftere er blevet bemærket, med hvilken Behændighed der i Psalmer og Prædikener af denne Skole skaffes Plads for Betragtninger over Daab og Daabspagt, Forsagelse og Bekjendelse, selv om Anledningen er hentet nok saa langt borte fra.

Paa hvilken Plads er da Daabs-Sakramentet stillet efter den grundtvigske Kirketeori:

„Det er først nu," skriver Grundtvig[1]), „at Kristen-Livet kan voxe og Lyset oprinde derover, da vi har opdaget, at Daabs-Pagten hører uadskillelig til Daaben efter Herrens Indstiftelse, og at det er af Herrens eget Munds-Ord til hele Menigheden ved Daaben og Nadveren, at baade det kristelige Liv og det kristelige Lys udspringer, saa derpaa skal Kristi Aand kjendes, og derigjennem virker den Hellig Aand."

Altsaa — paa Spørgsmaalet: hvorpaa kjendes Kristi Aand? hvorigjennem virker den Hellige Aand? hvoraf udspringer kristeligt Lys og Liv? skal der være ét Svar at give: paa og igjennem og af den grundtvigske Opdagelse: at Daabspagten d. e. Forsagelsen og Bekjendelsen er „Herrens eget Munds-Ord", som „hører uadskillelig til Daaben."

Om Paastanden selv, fra sammes historiske Side, vil der noget længere frem være Stedet at handle. Her

---

Ét bliver herved unægtelig opnaaet; til hvilken Højde nemlig svulmer ikke Betydningen af den præstelige Personlighed op efter denne Teori, hvilken Vending der end gives den! Jvf. Martensen: I Anl. af Grundtvigs Oplysninger om Alterbogs-Daaben. 1856.

[1]) Christenhedens Syvstjærne (1860), S. XI—XII.

kun en Prøve af de frugtbare Følgeslutninger, som ere udledte af den formentlige Opdagelse.

„Daabs-Ordet er ikke alene, som ethvert Guds-Ord, et levende Ord, men derhos, ifølge dets særegne Bestemmelse og Herrens Forjættelse, i alleregentligste og strængeste Forstand det levendegjørende, livsskabende Ord, Skaber-Blivet i Naadens Rige, Mage til Skaber-Blivet i Almagtens Rige.“ „Hvor Daabs-Ordet, som den nye Skabelses rette Bliv, ikke har lydt over et Menneske, der er han ligesaa uberettiget, som nogensinde den forlorne Søn var det, til at vende sig mod Himlen med et „Fadervor“; ... han kan vistnok baade lære meget af den hellige Skrift, tugtes af den og vel ogsaa glædes over den; men aldrig, om han end naa'de Methusalems-Alderen, formedelst disse Opdragelsesmidler faa' Del i det nye Menneske.“ Saaledes Biskop Kierkegaard[1]).

„I Sakramentet, hvor en Pagt bliver indgaaet, der fødes et Liv i os, der kommer Kristus selv; derfor er Daabsordet og Nadverordet det levende Ord, fordi det taler, saa det sker, det byder, saa det staar der.“ — „Vi opstille blot den overleverede, ældgamle Tro paa, at Kristus Jesus er personlig og levende kommen til os i og med Daabens skabende Ord og i og med Daabspagtens levende Skikkelse.“ — „Denne Tankegang maa nødvendig blive det danske Folks Opfattelse af det Kristelige: enhver anden Maade at tage Livet, timeligt og evigt, er en for vort Folk fremmed og unaturlig.“ . . . „Grundtvigianismen anbefaler sig for ethvert uforskruet Menneske ved sin naturlige, let forstaaelige Antagelse, der

---

1) Forhandlinger paa det første skandinaviske Kirkemøde (1857). S. 93—94.

strax gjør ham til et andet Menneske, fordi han kommer i Samfund med Verdens Frelser.“ Saaledes Pastor Christiani[1]).

Hertil et Ekko fra Norge: „Der gives kun et eneste Middel til ny Fødsel, nemlig Daaben, d. e. Aanden og Vandet, hvori Guds Ord lever og virker. Daaben er ikke blot et Pant og en Forvisning, men et almægtigt „Bliv“ fra Gud, og i dette forborgne, dybe, hemmelighedsfulde, men derfor ikke mindre kraftige og fortvirkende Liv, som gjennem Daaben er udgaaet til den Døbte fra Guds eget Hjærte, deri ligger den velsignede Daabs mysteriøse og mirakuløse Betydning.“ Saaledes Pastor Dietrichson[2]).

Hvori have vi da, efter de anførte Udtalelser, at søge det Ejendommelige ved den grundtvigske Daabslære og sammes Anvendelse paa det kirkelige Liv? Der paastaas angaaende Daabsformen: at Daaben først da kan erkjendes som den af Kristus indstiftede, naar den udføres med fuldstændig og ordret Fremsigelse af Forsagelses-Formelen og Tro'sbekjendelsen i den kirkelig overleverede Skikkelse, som skal være „Ordet, udgaaet af Herrens Mund;“ — og angaaende Daabsvirkningen paastaas der: at dette Ord, udtalt over Den, som døbes, har en livskabende Kraft, saa at Den, som døbes — lige meget om i voxen eller i den spæde Alder — bliver i selve Daabsøjeblikket et nyt, gjenfødt Menneske, bragt i levende Samfund med sin Herre og Frelser. Ved den første Paastand bliver det af Kristus satte Daabsvil-

---

[1]) „Grundtvigianismen“ (1862). S. 3. 17. 20—21.

[2]) Forhandlinger ved Kirkemødet i Lund (1859). S. 126—127.

kaar: „Daab til Faderens, Sønnens og den Hellige Aands Navn“ egenmægtig undergivet en langt senere Daabspraxis, og denne atter, lige vilkaarligt, undergivet og forstaaet efter den formentlige Opdagelse: at denne Praxis skal hvile paa, hvad den udgives for, „Herrens eget Mundsord“. Ved den anden Paastand kastes vi tilbage i den Forestilling: at den aandeligste Virkning skal foregaa som umiddelbar og ubetinget Følge af udvortes Gjerning ved Menneskets Mund og Haand, — at det spæde Barn, som er blevet bragt til Døbefonten i ugjenfødt Tilstand, bliver ført bort fra samme med nyfødt Aandsliv. Den evangelisk-protestantiske Kristen plejer at studse over den Magt, hvormed Romerkirken formaar at paatrænge sine Menigheder den Tro — til Trods for al Sansnings Vidnesbyrd —, at der foregaar en Forvandling af Vin og Brød, som staar for Alles Øjne paa Alteret, til Herrens Legem og Blod derved, at Nadverordet bliver udtalt af Præsten over Kalk og Hostie. Men hvori vilde Forskjellen bestaa fra det Under, som her skal virkes i Barnesjælen ved Daabsordets Oplæsning? Her, om ellers nogensinde, maa den evangeliske Kirke forlange klar og sikker Skriftgrund. Men hvorsomhelst den kristelige Grundlov virkelig erkjendes i, at det Aandelige maa opfattes paa aandelig Vis, der vil en Forstaaelse af Herrens Ord hos Johannes (3, 5) vanskelig finde Indgang eller dog vanskelig fæste Rod, hvorefter det Fysiske bliver gjort til Hovedsag, det Aandelige til Bisag, hvorefter Vanddaaben er den naturnødvendige, uundværlige Betingelse, Aandsdaaben den umiddelbare, uudeblivelige Virkning. „Fornyelsens og Gjenfødelsens Bad“ (Tit. 3, 5) er vist et betegnende Ord af den hellige Skrift efter Ordlyden; men tydet saaledes, at Ingen kan blive

fornyet og gjenfødt uden Daab, at Enhver bliver fornyet og gjenfødt ved Daaben, er ingen Tanke mere upaulinsk end denne.

Imod den misvisende Overspænding i hine Paastande har Martensen fundet Anledning til at forsvare sin Fremstilling af Daabens Væsen og Virksomhed. I Forordet til den anden tyske Udgave (1860) af Skriftet: „Den kristelige Daab“ hedder det: „En magisk Anskuelse af Barnedaaben vilde en saadan være, som lærte, at der i Daaben blev skjænket Barnet Noget, som dette efter sin Natur ikke kunde modtage,“ — „en saadan fremdeles, hvorved Betingelserne for Udviklingen af den menneskelige Natur bleve ophævede, og som navnlig lærte, at Gjenfødelsen skulde være afsluttet og færdig med Daaben, og at Daaben skulde gjøre salig uden Tro,“ — „en saadan endelig, som lærte, at Daaben skulde kunne udfolde sin Velsignelse uafhængig af Kristendommens øvrige Naademidler og udskilt fra den organiske Sammenhæng med dem, med Guds Ord og den kristelige Lære, med Aandens Virkninger igjennem det kristelige Samfundsliv.“ Derimod skal dette staa fast: „at Ingen vil, under Kristendommens Forudsætninger, kunne godtgjøre, at der ikke skulde gives noget andet Forhold imellem Kristus og den menneskelige Natur end et saadant, som træder ind i det klare Bevidsthedsliv og lader sig begribe efter den empiriske Psykologi,“ — og „at Grundtanken er den, at Gjenfødelsens Princip bliver givet i Daaben, og at altsaa kun Begyndelsen af det kristelige Liv bliver stiftet ved dette Sakrament.“

Ja, visselig staar dette fast imellem Kristne: at Ingen vil kunne godtgjøre, at der ikke skulde gives noget andet Forhold imellem Kristus og Menneskenaturen udenfor det

klare Bevidsthedsliv. Det er just paa Mysteriets Vegne, at der maa nedlægges Indsigelse mod Letfærdigheden, som tiltager sig paa egen Haand, uden sikker Aabenbaringsgrund, at bestemme Tid og Time og Maade for Det, som skjuler sig i Menneskesjælens inderste Dyb, at sammentrænge og afslutte Gjenfødelsens Aandsvirkning med Daabsakten eller rettere: med Daabsordets fuldstændige Gjentagelse. Men hint Negative — hvad der ikke lader sig godtgjøre — er det virkelig Gjenstand for Tro og lader det sig føje ind under Begrebet af religiøs Tro, — uden at Troens Betydning svækkes i den betænkeligste Grad, uden at Tro'sindholdet gives til Pris for alskens flagrende Fantasispil? Og hvad vindes der vel ved at omsætte det negativ Udtrykte i positiv Form? Hvad der gives i Daaben, er alene „Gjenfødelsens Princip, Begyndelsen af det kristelige Liv.“ Men er det muligt at fastholde denne principielle Begyndelse uden forudgaaet Begyndelse af et personligt Væsensliv? og kan dette tænkes begyndt uden dæmrende Bevidsthed? Holde vi os da til Troens Begreb, som det er givet i det apostolske Ord (Hebr. 11, 1) — „Overbevisning om de Ting, som ikke ses“ —, saa er vel saa meget klart, at vi her — ved Spørgsmaalet om Daab af spæde Børn — staa udenfor Troens Område. I Troens Sted træder her det svævende Haab, den fromme Anelse; men det er Misbrug, som ikke kan blive uden Følger for Tro'slivet, naar Rørelser af saa ubestemt og ubestemmelig Natur blive indsmuglede under Troens store Navn. Skulde Teologien dog ikke, hvor den mangler utvivlsomt Skriftord at støtte sig til, gjøre rettest i ikke at indlade sig paa at bestemme Noget om Tid og Time eller om Middel og Maade for Guds Naadevilje og

Naadevirksomhed: om ved Ord eller ved Handling, — men at nøjes med Bekjendelsen af den tilsidst ene og altvirkende Guddomsvilje? Denne Tanke er i og for sig saa rig og mægtig, at den fører ud over Nutidslivets Grænser, ind paa de hinsidige Trin af Menneskejegets Tilværelse, som her kun ere Gjenstand for en anende Tro. Men der er tilvisse Trang til her at drage Grænsen imellem det Strøsand, hvormed ældre og nyere Skolasticisme har overdænget den evangeliske Lære, og det ægte uforgængelige Guldsand. Som Exempel paa den velgjørende Sikkerhed, hvormed dette er opnaaet, kan henvises til Martensens Prædiken paa Fastelavns Søndag (Postillen 1875, S. 161) om „den ene Betingelse for Daabens saliggjørende Virkning: Tro med Bøn og Lydighed“ (S. 164—166).

VI.

I endnu højere Grad, end det er Tilfældet med Daabs-Sakramentet, har i den nyere Protestantisme dogmatisk — eller rettere filosofisk — Sikkerhed og fantasifuld Mystik arbejdet i Forening paa at aabne nye Synspunkter for en „mysterisk“ Virksomhed, som udelukkende skulde tilhøre Alterens Sakrament. Det yderste Punkt i denne Henseende er naaet i den stærk katoliserende Retning, som siden 1833 har udviklet sig i England, i Puseyismen. Læren om en Forvandling af Brød og Vin til Kristi Legem og Blod er her uforbeholdent igjen optagen, og Sakramentet helligholdes som Offer, — dog, til Adskillelse fra den romerske Lære og Kultus, kun som Offer til Erindring om det blodige Forsoningsoffer. Ogsaa hos Irvingianerne

fremviser Nadver-Sakramentet den stærkeste Tilnærmelse til Romerkirken. Vel bliver det katolske Messeoffer udtrykkelig forkastet, og Sakramentet alene fremstillet som Kirkens store Lov- og Tak-Offer; men endnu stærkere lyder fra samme Side Indsigelsen imod den protestantiske, ogsaa den lutherske, Nadverlære og Altertjeneste. Der læres ogsaa her en Forvandling af Nadver-Elementerne, og den hele Alterliturgi, øjensynlig formet efter det romerske Forbillede, er beregnet paa at vække Forestillinger om et uudgrundeligt Mysterium, uden at der dog bliver meddelt nogen Oplysning om, hvori det mysteriøse Væsen skal sættes. — Men disse Partier staa ikke alene; de bæres af en Strømning, som gaar igjennem de forskjellige lutherske Landskirker, og Puseyismen gaar kun med noget større Konsekvents et, næppe mærkeligt, Skridt videre end saa mange Teologer, henhørende til den saakaldte ny-lutheranske Retning, som, utilfredsstillet ved den kirkelige Sakramentlære, arbejder paa under forskjellige Former at føre den nærmere hen til den romerske Messeofring. Saa vidt er det allerede kommet, at Romer-Katoliker og Lutheranere blive i Henseende til Sakramentlæren omtrent slaaede sammen som Enhed i Modsætning til de Reformerte[1]). Thi det bliver forkyndt som vitterlig Kjendsgjerning: „at Sakramentets Objektivitet kun er haandhævet hos Katoliker og Lutheranere, at Forskjellen (den væsentlige) af et „At“ langt mere findes imellem Reformerte og Lutheranere, Forskjellen derimod (den uvæsentlige) af et

[1]) „Den fælles Basis tor den katolske og den lutherske Lære er saa vigtig, at den katolske Overbygning af en Forvandling næsten

„Hvorledes" mere imellem Katoliker og Lutheranere [1]). Ifølge denne dogmatiske Behændighed i at adskille og sammenføje er Afstanden imellem den romersk-katolske Messeofring og den evangelisk-lutherske Altertjeneste paa bedste Vej til at svinde ind til en Afskygning af ringe Betydning. Til samme Tid som man fralægger sig, paa god protestantisk Vis, Forestillingen om en magisk Virkning (ex opere operato) af de kirkelige Naademidler, vugger man sig og Andre i ubestemmelige Taagebilleder, som ved følgerigtig Tænkning føre nødvendigvis tilbage til den romerske Kirkes Sakramentbegreb. Hos En [2]) læse vi om Ordet: hvorledes det „virker ved Aanden ovenfra paa Mennesket," hvorimod Sakramentet skal „virke nedenfra gjennem Legemligheden (!) paa den hele Personlighed i Henseende til Legem og Aand, til det hele Menneskes Forløsning i Aand og Legem." En Anden [3]) minder om den høje Vigtighed af at komme Messeofrings-Teorien saa nær som muligt: Nadveren skal være en „sakramentlig Offerhandling i den inderligste Forbindelse med Offeret paa Golgatha; dette Offer har i Nadveren sin sakramentale Spidse, som bestandig frembringer dette Offer paa ny, og Menigheden bringer ikke blot sig selv som Offer, men troende, bekjendende og paa aandelig Vis bringer den det én Gang evig fuldbragte Offer til Faderen." En Tredje

forsvinder til et Intet." — „Den lutherske Lære staar den katolske nærmere end den calvinske." — Guericke: der Calvinismus Unionsvehikel. S. 29. Jvf. om den katoliserende Tendents ovenf. S. 223.

[1]) Evang. Kirchenz. 1859. N. 35.

[2]) Vilmar: die Theologie der Thatsachen. S. 71.

[3]) Harnack: Christl. Gemeindegottesdienst im apost. Zeitalter.

og Fjerde[1]) tager Forestillingen om „Kreatur-Mysteriet“, om en „Iboen og Indplantning af Gud i Kreaturet“, „en Naturside af Samfundet med Kristus“ til Hjælp, hvorefter den guddommelige Frelsesvirkning skal foregaa igjennem det Kreaturlige, igjennem Naturelementer, legemlige Substantser. — Der er her indslaaet et Spor, hvor baade Romantik og Naturfilosofi vil kunne yde Bidrag til en „mysterisk“ Forherligelse af de hellige Handlinger, og det kan fra religiøs-æstetisk Side, — for saavidt som den protestantiske Kultus ser sig stillet i Skygge overfor den romerske Kirkes Rigdom paa mysteriøs-symbolske Handlinger og Skikke, — findes ganske naturligt, om der nu og da rører sig en Higen efter at søge Erstatning paa egen Haand ved Fordybelse i den sakramentlige Mystik. Men vel maa denne Lutheranisme kaldes „ny“; thi det i Evangeliet givne Grundlag for den lutherske Sakrament- og Nadver-Lære, den evangeliske Stilling af samme til den romersk-katolske er her udvisket indtil Ukjendelighed. Men selvlavede Mysterier yde kun ufrugtbar og usund Næring for det religiøse Liv. Heller ikke have disse og lignende dogmatiske Udvæxter faaet nogensomhelst Magt over Menighedslivet. I Kirkens tidlige Hundredaar søgte fromme Kristne en Tilfredsstillelse i at bringe noget af det indviede Brød fra Nadverbordet til Hjemmet for at nyde deraf hver Morgen paa fastende Hjærte. Ny-Lutheranismen kan ikke godkjende denne Skik. Men, var virkelig den Tro levende: at den sakramentlige Nydelse tilvejebragte en Samfundsforbindelse med Frelseren, som ikke var at opnaa

---

[1]) Stahl: die luth. Kirche und die Union (1859). Schöberlein: Das heil. Abendmahl nach Lehre und Ritus (1870).

paa anden Maade, — hvorledes bliver det da forklarligt, at fromme og alvorlige Kristne med denne Sakramenttro kunne nøjes med at søge hen til Alteret én eller to Gange i Aaret? —

Ogsaa ved Nadver-Sakramentet har Grundtvigianismen indtaget sin selvbetegnende Stilling, idet den vender sin Nidkjærhed først og fremmest til det lydende Ord.

Som bekjendt giver den hellige Skrifts Beretning om den hellige Nadveres Indstiftelse i de tre første Evangelier og Pauli første Korinthierbrev ikke nogen ligelydende Ordtext. Men efter grundtvigiansk Tankegang er Sakramentet saaledes bundet til Ordformen, at det ikke vilde være det samme, dersom Indstiftelsesordene ikke havde været i uforandret Brug i Kirken, saaledes som de ere udgaaede af Herrens Mund. Hermed skal Sagen være afgjort.

Biskop Kierkegaard skriver[1]): „Aldrig har der nogensinde været eller kan der nogensinde ... komme nogen Tid, da det i en hel Slægt af Herrens Menighed ikke skulde være vitterligt igjennem levende, mundtlig Overlevering ved Nadveren selv: hvilke de Indstiftelsens Ord ere, der skabe og der følge den fra Kirkens første og til dens sidste Dag. Dette Indstiftelsens Ord er ... i aldeles bestemt Forstand det evige Livs Opholdelses-Bliv (som Daabsordet Skaber-Blivet), det bespisende og nærende Ord."

Og Pastor Birkedal skriver[2]): „Det oprører vor

---

[1]) Forhandlinger ved det første skandinav. Kirkemøde. 1857. S. 110 f.
[2]) Forsvar imod Bisk. Martensens „Jeg véd ikke hvad". 1864. S. 32 f.

inderste Bevidsthed at udgive et saadant Pluksammen, hvortil vi ikke vide at Nogen har havt Herrens og Aandens Fuldmagt, for „Herrens Ord til os". Kun under den Forudsætning: at vi have Nadver-Ordet „bestemt formuleret" af Herrens egen Mund, fast, urykkeligt og uafhængigt af Skriften, følgende med Menigheden som Herrens Munds-Ord indtil denne Dag, — vide vi, hvad der hører og hvad der ikke hører til Sakramentet."

En heldig Stjærne har ført Prof. Caspari til rette Tid over Kattegat til Norden som Censor og Tugtemester af den vilkaarlige Historielavning. Med en uopslidelig Flid og en ubarmhjærtig Grundighed, — Egenskaber, som i denne Skikkelse tilhøre i højere Grad den tyske end den nordiske Videnskabelighed, — har han ogsaa her fulgt Grundtvigianismen paa alle dens Krydsfarter og slaaet de luftige Huskud og løse Paastande til Jorden med ubestridelige Kjendsgjerningers Vægt. I et særligt Skrift — med Motto: Facta non loquuntur sed clamant[1]) — har han historisk eftervist: at der „i Kirken er i alt Fald fra det femte Hundredaar af indtil vore Dage bleven brugt og bruges endnu den Dag idag en Mangfoldighed af mere eller mindre og tildels meget forskjellige Former af Nadverordene," — at der ikke kan være Tale om, at den Form, som Indstiftelsesordene have i den danske og norske Kirke, skulde være et Ord af Herrens Mund, der uafhængig af Skriften ad mundtlig Vej ved selve Nadveren blev for-

[1]) Nadverens Indstiftelsesords gudstjenstlige Historie. 1868. — „Kjendsgjerninger tale ikke, de raabe."

plantet uforandret fra Slægt til Slægt indtil vore Dage, eftersom denne Form findes intetsteds i Kirken før i det sextende Hundredaar;“ — at „den skriver sig fra Luther og Palladius, og er — som alle de Former af Nadverordene, der i den første Halvdel af det sextende Hundredaar fremstode i de Kirkekredse, som skilte sig fra den romerske Kirke — sammensat af de fire nytestamentlige Beretninger, altsaa et Skriftord.“ — Undersøgelsen slutter med følgende „Summa summarum: Grundtvigs og hans Venners Anskuelse om den dansk-norske Form strider ganske og aldeles imod Historien og medfører derfor ikke Sandhed; og med den falder hele den Grundtvigske Teori om „det levende Ord“, saasandt alle dens „levende Ord“ danne et System, et inderlig sammenhængende Helt, og derfor staa og falde med hverandre.“

Mod dette Skrift har Birkedal taget til Gjenmæle: „I Anledning af Nadverens Indstiftelsesord (1869).“ Den konsekvente Grundtvigianisme maatte egentlig have Mod til at slaa ethvert Modbevis, som gaar ud fra historisk Virkelighed, tilbage med den absolute Tro's-Nødvendigheds Skjold. Det bliver ogsaa her holdt frem: „Hvor Talen er om det Livskabende og det Livopholdende, der paastaa vi, at det er Ordet i Herrens Mund, „det levende Ord“, der gjør det Altsammen, et Ord, der er vandret med Menigheden fra den første Stund til denne Dag“ (S. 8). Men med Ly under dette Skjold er der kun én Stilling, der sømmer sig: at lade Modstandernes Pile uænsede prelle af derpaa. Her derimod bliver der forhandlet om en Kapitulation. Det indrømmes „som bevist, at Nadverordet i vor Kirke ikke helt og fuldt kan godtgjøres at være det oprindelige, da det bryder med den

Form, hvori vi fik det med Kristendommen fra Rom, og saaledes overskærer Traditionens Kjæde," — „at vi her ikke have fuld Sikkerhed for, at alle Ordene, som de lyde hos os, ere Ord i Herrens Mund" (S. 25. 29).

Vi maa nu lade os nøje med en Profeti i den ubestemteste Form: om „den Tid i Kirkens Levnetsløb, da Nadver-Spørgsmaalet bliver det store Livs- og Døds-Spørgsmaal, ligesom Daabs-Spørgsmaalet har været og er det i den nuværende Kirketid" (S. 26). „Det er vor „kristelige Fortrøstning", at det hele, ublandede Nadverord kan og vil, naar Tid er, blive paavist med uomstødelig Vished, — det kan være gjemt, men ikke glemt" (S. 35). Sit bestemtere Udtryk faar denne Fortrøstning S. 39: „Ligesom den sjette Menighed (den Nordiske) er kaldet til . . . at klare, hvad angaar Indgangen i Guds Kirkehus: Daabs-Sagen med „det levende Ord", som det lyder i Herrens Mund . . ., saaledes er det den syvende og sidste Menigheds Opgave . . . at klare det Sidste og Fuldeste i Herrens Kristendoms-Liv . . ., og saaledes klarlig paavise det Guds-Kjærligheds-Ord, som lyder over de himmelske Gaver." — Om ikke dog den „sidste Menigheds" Opgave vil blive en hel anden end at bie paa ny Opdagelse eller Aabenbaring angaaende Ord og Ordlyd? „Man kommer til at bedrive et Afguderi med det lydende Ord, med Ordlyden som saadan, ikke væsentlig forskjelligt fra det Afguderi, der af Jøder og jødisksindede Fortolkere drives med Skriftens Bogstav. — Saaledes bliver den idelige Fremhæven af Lys og Liv, der gjøres til det ene Fornødne, let til den dødeste Ramse af Verden" [1]).

[1]) M. J. Monrad: Tankeretninger i den nyere Tid. S. 132. 133.

VII.

I den nyeste Kritik af en romersk-katolsk Forfatter (Dr. Jörg) over „Protestantismens nyeste Historie“ findes et eget Afsnit med Overskrift: „Sakramentkirken“. Der er hermed sigtet til Fænomenet af den nys nævnte (ny-lutheranske) Retning, hvor der — til Trods for Navnet, som bliver holdt fast — aabenbar lægges en ganske anden Grund for kirkelig Lære og kirkeligt Liv, end den, hvorpaa det lutherske Reformationsværk hviler: den evangeliske.

Som Hovedbrøst nemlig, hvorunder den evangeliske Kirke og det evangeliske Kirkeliv skal lide, bliver der fra ny-lutheransk Side henvist til, hvad man kalder Overvurdering af Tro'sprincipet, — den Vægt, hvormed Troen, efter Reformatorernes, fremfor Alle Luthers, Anvisning, bliver betonet og fremhævet som eneste og tilstrækkelig Betingelse fra Menneskets Side for at have Del i det frelsende Samfund med Kristus. I dette Princip om Troen som ene retfærdiggjørende bliver, — og det med fuldkommen Føje —, Grunden søgt til, at Sakramentet maa nøjes med en simpel Sideordning med Ordet. Men efter Ny-Lutheranismens System skal denne Stilling være aldeles misvisende; i den skal Grunden være at søge til en Grundforrykkelse i den rene Lære og sandt kirkeligt Liv. Thi, — hedder det, — det er ikke Ordet, som danner og begrunder Kirken, men Sakramentet. Den sande evangeliske Kirke skal ikke være en Tro's-, men ret egentlig en Sakrament-Kirke. Det er ikke den personlige Tilegnelse i Troen, men det er objektive, naadevirkende Foranstaltninger i Kirke

der tilføre Frelsen, og disse Frelsesforanstaltninger haves i Sakramenterne. Virksomheden af disse er derfor ikke i Form og Grad, men i selve Natur og Væsen forskjellig fra Ordets Virksomhed. — En Kirke, som var bygget paa denne Opfattelse af Forholdet imellem Ord og Sakramenter, vilde vistnok rettelig bære Navnet „Sakramentkirke“.

Det er aabenbart: Spændingen er her drevet indtil et Punkt, hvor Bruddet med den evangeliske Reformations inderste Væsen maa synes uundgaaeligt. Den nys nævnte katolske Forfatter udtrykker sig saaledes: „Her overgaa Nylutheranernes Selvmodsigelser sig selv“ [1]); det vil sige: simpel Konsekvents maatte nødvendig føre over i den Kirke, der i Virkeligheden har og vedkjender sig at have alle Attributer af „Sakramentkirke“. Thi Grundsætningen om „Retfærdiggjørelse ved Troen alene“ er i Protestantismen ikke blot en Lære; dens Betydning er ikke udtømt derved, at den staar i Spidsen af Lærebygningen. Men der er heri givet Grundtanken for det hele religiøse Liv, Grundretningen for den hele kirkelige Virksomhed: Forsoningsfred, Frelse og evigt Liv ved det personlige Jegs aandelige Samfundsforhold til Kristus. „Naar den ene Artikel om Menneskets Retfærdiggjørelse ved Tro bliver bevaret ren, vil ogsaa den kristelige Kirke blive bevaret ren, samdrægtig og uden

---

[1]) Som den Lutheraner, der i Sakramentlæren har „svunget sig op til kirkebegreblig Fuldkraft“ anprises af den romersk-katolske Kollega Prof. teol. Vilmar i Marburg, men rigtignok med den Beklagelse: at han „ikke ret er bleven sig Modsætningen bevidst til sin egen Kirkes Symboler og Fordringerne af Læren om sola fides“. Jörg, I. 381—382.

Sekter; hvorimod det, dersom den forvanskes, er umuligt at gaa nogen eneste Vildfarelse eller nogen Sværmeraand imøde paa rette Maade" (Luther).

Men staar dette fast som Hovedsummen af evangelisk Lære, urokkelig grundet i Guds Ord, saa er det ogsaa formedelst Tro og til Tro, at Naademidlerne ere virksomme og kraftige, — ikkun under Forudsætning af troende, for Naaden modtagelig Stemning, virke de med rig Velsignelse til Besegling og Bestyrkelse af Troen. I denne fælles Virksomhed ere de sammensluttede, Ord og Sakramenter, i inderlig Enhed, og det er i Evangeliets som i Reformationens Aand, naar Kirken holder dem nøje forenede i Lære og i Liv: „Man skal ikke adskille Ordet og Sakramenterne, thi Kristus har ogsaa indbefattet Sakramenterne i Ordet"[1]). Men adskilles kunne de dog, saavist som Anvendelse af dem falder til forskjellig Tid og foregaar paa forskjellig Maade. Og bliver der, ved saadan Adskillelse, Spørgsmaal om en højere og en lavere Plads, saa vil Svaret paa Reformatorernes Vegne ikke være tvivlsomt; gjennem Luthers Skrifter lyder det atter og atter: „Guds Ord er det største, nødvendigste, højeste Stykke i Kristenheden". Til det samme Svar fører ogsaa Bekjendelsen, naar det i 5te Artikel hedder: „ved Ord og Sakramenter, som Redskaber, gives den Hellige Aand, som virker Tro .. hos dem, der høre Evangeliet". Fuldstændigt maatte der være føjet til „og annamme Sakramentet", — men her standses ved Ordets Hørelse. Angaaende Stillingen af Ordet og Sakramenterne til Troen og Troens Liv hedder

---

[1]) Luther. Walch. XIII. 1200.

det fremdeles hos Luther (sammesteds): „Var ikke Ordet, vilde man ikke kunne trøste sig ved Sakramenterne; ja, man vilde ikke kunne vide, hvad Sakramenterne vare, og til Nød kan En blive salig uden Sakrament, men ikke uden Ordet, som f. Ex. de, der dø, førend de annamme den attraaede Daab“ [1]). Naar altsaa Enhedsbaandet imellem Ord og Sakrament bliver saaledes løsnet, at der tillægges Sakramenterne eller de blotte Sakramentord for sig en specifisk forskjellig Virksomhed fra Guds Ord i Lov og Evangelium, og den sakramentlige Handling eller det sakramentlige Ord bliver stillet over dette Guds-Ord, da er det ikke at træde disse Forestillinger for nær, naar vi sige, at de høre ind i en Tankegang angaaende Frelsens

---

[1]) Walch. XIX. 1537. — „Vi nævne jo ogsaa Guds Ord som det første Naademiddel, Sakramenterne som det andet.“ Martensen (Katol. og Protst. S. 182). Til den samme aandelige Betragtningsmaade viser Adskillelsen hen af en tredobbelt Daabsform, som fra den gamle Kirke ogsaa har fundet Indgang hos Reformatorerne og deres Efterfølgere: „Den kirkelige Oldtid har angaaende Nødvendigheds-Spørgsmaalet, — naar de Troende enten bleve førte til Martyriet eller overraskede af Døden, førend de kunde blive døbte, — med smuk Betydning skjelnet imellem Vanddaab, Aanddaab og Bloddaab, saa at Troen, som griber Forjættelsens Ord, ogsaa, dersom den ved Nødvendighed finder sig udelukket fra Daaben, ikke desmindre antager for vist, at den annammer og besidder Kristus, Guds Naade og evigt Liv. — Vi indrømme, at Sakramenterne ere nødvendige til Frelse som formidlende Aarsag; men den Forklaring maa dog føjes til, at denne Nødvendighed ikke er saa ubetinget, som Troens og Ordets er det. Thi uden Tro kan Ingen blive frelst, og uden Ordet kan der ikke være sand Tro. Men, dersom Nogen ved Ordets Hørelse har sand Tro paa Kristus og der ikke gives ham Lejlighed til at bruge Sakramenterne efter den guddommelige Indstiftelse, kan der i saadant Tilfælde ikke antages en ubetinget Nødvendighed af Sakramenterne til Frelse.“ Chemnitz, Exam. conc. trid. II p. 31—32.

og Saliggjørelsens Vej, forskjellig fra den, som er anvist ved det evangeliske Gjenoprettelsesværk i Kirken. Denne Vej, fjærn fra ethvert magisk Spor, er den ren aandelige, som Luther[1]) betegner. Ad hvilket Spor Tankegangen holder sig nærmest til Herren og hans Apostle, skal her være overladt til den Enkeltes kristelige Omdømme[2]). „Gud har ikke sendt mig“ — skriver Paulus (1 Kor. 1, 17) — „for at døbe, men for at forkynde Evangeliet“. — Man mener at have et Vidnesbyrd om en tiltagende kirkelig Sans i en større Paaskjønnelse af og en stadigere Deltagelse i den hellige Nadvere, — tilvisse et lysende og lovende Tegn iblandt de mange mørke og mistrøstende paa den kirkelige Himmel; men er det saa, da bliver det af saa meget større Vigtighed, at de kirkelige Ledere arbejde paa at føre Menigheds-Stemningen ud i ret evangelisk Aand. Evangelisk er Retningen, hvor- og naarsomhelst det Aandelige bliver behandlet aandeligt (τὰ πνευματικὰ πνευματικῶς. 1 Kor. 2, 13), hvor- og naarsomhelst Sakramentets Virkning

---

[1]) „Som Gud i Begyndelsen virker Tro ved Ordet, saaledes forøger og fuldender han Troen paa lige Maade ved Ordet“, — „som Regn og Dug gjør Engene frodige og grønne, saa at Blomster og Græs spirer lystig frem og voxer efter Hjærtens Lyst, saaledes bevæger Guds Ord Hjærter og Samvittigheder, og hvor Gudsordets Regn falder, der bliver det ikke uden Forbedring og Frugt“. Walch. III. 2743.

[2]) Til dette Omdømme være det ligeledes henstillet, om ikke Ord som det efterfølgende lyde ud fra Evangeliets Dyb og med Luthersprogets Malm: „Hvad fordres der for at blive salig? Troen. Hvad mere? Tro — Intet videre? Nej, alene Tro. Thi hvo som tror, vil søge Daaben. Men fordi Vantro alene fordømmer, saa fører alene Foragt for Daaben til Fordømmelse over de Ulydige og Vantro, men ingenlunde Mangel af den over de Troende, som ikke have Skyld deri“. R. Stier: Taufe u. Kindertaufe. S. 63 f.

bliver søgt, efter Forjættelsen, i aandeligt Samfund (κοινωνία) med Frelseren, betinget ved det tro'svillige Sind, — med ét Ord, hvor det synlige Naademiddel bliver opfattet med Reformatorerne som aandeligt Tro's- og Saliggjørelsesmiddel: til at oplive, besegle, bestyrke og befæste Troen som eneste Betingelse for Frelse.

Et Skrift om „den hellige Nadvere" (af Domprovst Gude) aabnes med følgende Bekjendelse: „Alterets Sakramente er det Dybeste, vi have indenfor denne Tilværelses Grænser, det inderste Centrale, det Allerhelligste. — Det er mer end et Dogme, det er Livets Midtpunkt, Opholdelsens Kilde, de Levendes Tilflugt, hvor den evige Kjærlighed endnu er virksom for dem, der søge efter Oprejsning fra Menneskenaturens Nød til et evigt Liv. Og Spørgsmaalet om Kristi Nærværelse i Nadverens Sakramente er ikke blot et teologisk Spørgsmaal, men et almen-kristeligt, et Grundspørgsmaal, som ubevidst bevæger Menneskenaturen, naar den søger, hvor Frelserens Magt endnu er at finde her paa Jorden". Mange ville maaske spørge: om der dog ikke i disse Ord findes nok saa meget af romaniserende som af evangelisk-protestantisk Klang. Dog vilde Ordene uden Tvivl kunne omsættes i en anden Sprogform — fra den religiøse Lyrik i en mere ædruelig —, uden at det bliver nødvendigt at forlade den aandelige Tankesfære. Men dette bliver vanskeligere, jo mere man forfølger Udviklingen, som udmærker sig ved stor Konsekvents. S. 124 læses der: „Som Gud har ordnet Skabningen saa, at Solen daglig maa staa op og lyse og udbrede sit Lys og Varme til alle Skabninger, saaledes har den Herre Kristus ordnet og befalet, at i hans Kirke skal hans Væsens Legem og Blod

være i Nadveren, ikke blot paa aandelig, men ogsaa paa legemlig og dog paa ubegribelig Maade". S. 171: „Det er den ligesaa sunde som ydmyge Tanke i den lutherske Betragtning, at det ikke mindst er Legemet, som trænger til at renses og helliges. Det er i Kjød og Blod, at Synden har sit Sæde, og det er ikke blot Sjæl og Aand, men ligesaa fuldt Legemet, som behøver at styrkes med Uforkrænkeligheds Kraft fra ham, som har iført sig vort Kjød og Blod. For dette Liv alene kunde Legemet nøjes med det daglige Brød; men da det har en højere Bestemmelse, Opstandelsens Haab, kan det ikke undvære tillige at modtage det Livets Brød." Kan det nægtes, at Sakramentets Virkning her taber den sjælelige, aandelige Karakter ved at spille over i det Legemlige, Fysiske, Kreaturlige? og at hermed den evangelisk-apostolske Grund er forladt for at ombyttes med taagede Fantasibilleder, hvor de sakramentlige Traditioner have maattet tjene hierarkiske Interesser? Er det ikke en Forventning, som maa kaldes uhyre dristig, vel endogsaa æventyrlig, at en Opfattelse af Naademidlet, som den, der er gjennemført i dette Skrift, skulde opleve i det 19de eller et følgende Hundredaar at finde Indgang i Menighederne som Gjenstand for fuldtroende kristelig Overbevisning? Og, om dette var tænkeligt, skulde der virkelig være Grund til at lykønske de kristelige Menigheder til det midalderlige Sakramentbegreb om en mystisk underfuld Virking ex opere operato, uafhængig af troende Sindsstemning?

Saa meget vil vel af det her Udviklede være indlysende, at Benævnelserne „Sakramentkirke" og „Guds Ords Kirke" ingenlunde kunne gjælde som lige gyldige

Betegnelser af den evangelisk-protestantiske Kirke[1]), at det tværtimod er en væsentlig forskjellig Stilling, der ved den ene eller den anden Betegnelse er anvist det synlige Naademiddel i Forhold til det hørlige. Der kan i et enkelt Ord, en enkelt Benævnelse ligge en hel Tankeretning. Ved Benævnelsen „Sakramentkirke“ bliver der saaledes — for at blive staaende ved den ene Betragtning — anvist Gejstligheden en ganske anden Stilling, end den hidtil har havt. Grunden vil være lagt i en protestantisk Kirkes Skjød til Gjenfødelse af et Præstedømme i hierarkisk Stil. Thi Slutningen bliver ligesaa uafviselig i den protestantiske Kirke, som den er det i den romersk-katolske: til kirkelige Handlinger, hvorfra der udgaar en særegen mystisk Virksomhed, i Væsen forskjellig fra Ordets, udkræves der Personligheder, udrustede med særlige Naadegaver til den rette og kraftige Forvaltning, hvorved den i

---

[1]) Jvf. min Afhdl. „Sakramentkirke“ eller „Guds Ords Kirke“ (i H. Scharling's: dansk Tidsskr. 1869, I. S. 380. 382—383): „Gud behandler sine Menneskebørn — det frie Væsen, skabt i hans eget Billede — anderledes end de fornuftløse Naturting. Gud sætter ikke Troens Blomst ind i Menneskesjælen som i et Væxthus imellem andre kunstige Plantninger. Guds Aand virker igjennem os formedelst Menneskets Aand; men Mennesket maa selv arbejde paa sin Saliggjørelse, opelske, pleje og frede om Troens Liv. — Kristi hele personlige Fremtræden, Apostlenes hele Arbejde i Kristi Navn maatte tænkes anlagt ganske anderledes, dersom hans Rige paa Jorden skulde være grundet og befæstet først og fornemmelig ikke ved Ordets Forkyndelse og troende Tilegnelse, men ved underfulde Virkninger af Sakramenthandlinger. ... Er saaledes Apostelhistorien fra Pintsefesten i Jerusalem til Fangenskabet i Cæsarea og Rom Forherligelse af Kristusordets vidunderlige Magt til at vinde og binde Sjælene, da er vel saa meget klart, at Kirkenavnet „Sakramentkirke“ ikke vilde stemme synderlig vel med Kirkens ældste Selvvidnesbyrd.“

Naademidlet bundne Kraft skal kunne løses og frigjøres til Virksomhed.

Det bliver ikke sjældent regnet Grundtvigianismen til særlig Fortjeneste: at Sakramentet ved den skal have opnaaet sin rette Plads i Kirken, som Gjenstand for en Tro og Andagt i den danske Menighed af ganske ejendommelig Art, der har sin Rod i den grundtvigske Opdagelse. Men det er et Spørgsmaal: om der ikke er tabt ulige Mere end vundet. Thi skjævere og i sin Skjævhed farligere er ingen Misvisning i det Religiøse end den, der fører Hu og Tanke fra den aandelige Sfære over i den aandløse. Sakramentet staar herved i Fare for at synke ned i Kredsen af magisk-virkende Tryllemidler [1]).

Forfatteren (Provst Paludan-Müller) af tvende Skrifter: „Om Guds Ord“ (1869) og „Skriften og Overleveringen“ (1871) — har løsgjort sig fra de grundtvigianske Præmisser, den pseudohistoriske Underbygning, men drevet den derpaa byggede Konklusion: Sakramentbegrebets Stilling i kristelig Lære og Liv — ud i den exklusiveste Skarphed.

I Spidsen af det sidstnævnte Skrift (S. 3) hedder det først: „Naar jeg benævner Skriften som et Naademiddel, gjør jeg en bestemt Forskjel imellem Naademidler og Salighedsmidler, til hvilke sidste jeg alene regner de

---

[1]) „Den exklusive Maade, paa hvilken Grundtvigianismen betoner Sakramenterne, minder mere om Katolicismen end om Fortsættelse af Reformationen. Det er katolsk Betragtning, at Ordets Prædiken selv er uden selvstændig Betydning, Intet giver og Intet meddeler, fordi al Livsmeddelelse og al Kraftmeddelelse kun sker ved Sakramenterne, der udelukkende tilføre os de guddommelige Gaver og Kræfter“. Martensen: Katol. og Protst. S. 179.

hellige Sakramenter". Hermed kan sammenholdes Herrens eget Ord (Luk. 11, 28): „Salige ere de, som høre Guds Ord og bevare det."

Det hedder videre (sammest. S. 104. 109 f.) — ved Anførelse af Konfessionens 5te Artikel: „Ved Ordet og Sakramenterne skjænkes, ligesom ved Redskaber, den Hellige Aand, som virker Tro, hvor og naar det behager Gud" —: „Evangelisk rigtigt maa det hedde: at ved Sakramenterne som Redskaber skjænkes den Helligaand, som bevirker Troen — uden nogen Tilføjelse af „naar og hvor det behager Gud." „Den Helligaand, vi modtage i Sakramenterne, bevirker altid Tro."

Det hedder fremdeles (sammest. S. 235): „Troens Oprindelse er alene at søge i de sakramentale Handlinger". — „Kristus bringer i Sakramenterne Naaden med sig til hver Enkelt". — „Herren indsatte sin Daab for at skabe den retfærdiggjørende Tro .... Det er Herren selv, der i Gjenfødelsens Bad delagtiggjør os i sin Retfærdighed og opholder vor medskabte Natur ved at rense det Guds Billede, der er nedlagt i den, — og det er Herren selv, der i sin Nadvere delagtiggjør os i sin Salighed, der fuldender, hvad han begyndte med os i Daaben". („Om Guds Ord". S. 117. 119).

Det hedder endelig (S. 253): „Sakramentlæren er vor Kirkes ypperste Klenodie, og det er af højeste Vigtighed at fastholde dette som den Grundsætning, der bærer hele Kirkelivet. Hele Kirkens Fremtid beror derpaa: at Sakramentnaaden fastholdes som dens Livsprincip." — Har dette Resultat naturlig Jordbund i den evangelisk-protestantiske eller i den romersk-katolske Kirke? Det

hedder i samme Skrift (S. 96) dog ogsaa som en Livsgrundsætning: „Intet mod Skriften eller uden Skriften!“ Men man betænke engang ret alvorligt og uhildet: hvor meget af Nylutheranismens Sakramentlære der trøster sig til at godtgjøre sig ud af Skriften og ved Skriften!

I Modsætning til Sakramentet som „alene og altid virkende Salighedsmiddel“ er den hellige Skrift efter Forf. alene „forberedende Naademiddel“: „dersom vi have Troen af Skriften, da ere herved Sakramenterne afskaffede som overflødige“ (!); — „Kristus maa være i Hjærtet, førend han kan findes i Skriften; ellers vil han evig vedblive at ligge begraven i den“ (S. 113, 102). — Der spørges videre (S. 227): „Hvor mange af dem, der ved Magten i Herrens Ord dreves til ham og samlede sig om ham, naa'de hen til denne (den frelsende) Tro“. Men ligger det dog her ikke alt for nær at svare med et andet Spørgsmaal: hvor mange ud af Massen af døbte — eller endogsaa kun af altersøgende — Kristne der ved Sakramenternes Brug ere naa'de hen til den samme Tro?

Men vi ville til Slutning hente et Aandedrag fra den evangeliske Lutheranismes Luftkreds: „Mon Herrens velsignede Naade og kjærlighedsfulde Gavmildhed spørger efter alle Forestillings- og Talemaader hos dem, der samles med Attraa efter Frelse om hans Bord (eller hans Daab)? Vi svare med den højeste Fortrøstning: ingenlunde. Annammelsen af Gaven og Naaden maa ogsaa i Sakramentet, som i den hele Kristendom, være uafhængig af Erkjendelsens Udvikling, af mere eller mindre Lys i Forstanden.“ [1]) —

---

[1]) R. Stier: das heil. Abendmal. S. 95. — „En Stemme ud af Menigheden“ har udtalt sig i samme Retning saaledes (i Gelzer's protest. Monatsblätter 1865, S. 334): „Vil man forklare og beskrive,

En ênsidig Betoning af Sakramenterne" — bemærker Martensen — „er altid et Særkjende for de katoliserende Retninger[1]."

---

hvorledes Fødselen fra Gud sker paa særegen Maade i den hellige Nadvere, saa betager man Mysteriet dets Helligdom og Sandhed. Det Sande i Ubikvitetslæren (Læren om Kristi Tilstedeværelse) ligger deri, at Kristus, Guds Kraft og Guds Visdom, Enheden af det Guddommelige og det Menneskelige, er nærværende og virksom i den hellige Nadvere, og deri ligger ogsaa Sandheden af alt Nadverfællesskab; thi, som Melanchthon siger, id profecto satis est (dette er visselig tilstrækkeligt)".

[1]) Anf. Skr. S. 161.

VIII.

Kirken og Kirkerne.

I.

I den lille Flok, som Herren selv kaldte til at udgjøre den umiddelbare Omgivelse og holdt sammensluttet om sin Person, er der givet de fremtidige Slægter det ideale Forbillede for Samfundet, som kalder sig med Kristi Navn. Hvor stor Forskjelligheden end er, som Tidernes Afstand og indre og ydre Forhold føre med sig, maa dog Grundtrækkene, som betegne det aandelige Forhold saavel af Apostelkredsen til Herren som imellem Apostlene indbyrdes, kunne overføres paa Kirkesamfundet i enhver senere Tid. I modsat Fald vilde Kirken være affalden fra sin oprindelige Karakter, uden Adkomst til at bære Navn efter Kristus.

Fra dobbelt Side, i dobbelt Retning finde vi det kristelige Samfundsforhold betegnet med Herrens egne Ord: som Tro'sforhold og som Broderkjærligheds-Forhold. „Tror paa Gud, og tror paa mig!“ (Joh. 14, 1); „Jeg er Vinstokken, I ere Grenene; uden mig kunne I Intet gjøre“; „I kunne ikke bære Frugt, naar I ikke blive

i mig" (Joh. 15, 4. 5); — og fremdeles: „I skulle ikke lade Eder kalde Førere; Én er Eders Fører, Kristus" (Matth. 23, 10). Det troende Forhold til Kristus, i sin forenende og frigjørende, levendegjørende og saliggjørende Indflydelse, har her sit fuldeste Udtryk, og det er den personlige Bevidsthed af dette Forhold, der lyder i Apostelbekjendelsen: „Du er Kristus, den levende Guds Søn" (Matth. 16, 16), — „Herre, til hvem skulle vi gaa hen? Du har det evige Livs Ord" (Joh. 6, 68). Og overfor Troen bliver Broderkjærligheden, i Lighed med Kristi egen Kjærlighed, betonet med ikke mindre Styrke: „Derpaa skulle Alle kjende, at I ere mine Disciple, naar I have Kjærlighed til hverandre indbyrdes, — at I skulle elske hverandre, som jeg har elsket Eder" (Joh. 13, 34—35). Kjærlighed er saaledes de Kristnes Kjendingsmærke, den kristelige Tro's reneste og sandeste Udtryk.

Efterat Herren var tagen bort fra Disciplenes Midte som synligt Hoved, stode Disciplene ved Aandens forjættede Indvielse som selvstændig, i bevidst Tro paa den Opstandne hvilende, Menighed. Og den stod saaledes med de samme Enhedsmærker i Tro og Kjærlighed. Det hedder om de Tusinder, som bleve vundne ved den første apostolske Prædiken: at „de holdt sig varagtige til Apostlenes Lære og Samfundet og til Brødets Brydning og Bønnerne", — at „de hver Dag vare samdrægtige i Templet og i Husene brøde Brødet, og nøde Maaltidet med Glæde og i Hjærtets Énfoldhed" (Apg. 2, 42. 46), — og fremdeles: at „de holdt sig tilsammen og havde alle Ting tilfælles", at „de havde ét Hjærte og én Sjæl, saa at Ingen sagde noget af sit Gods at være hans Eget; der var ingen Trængende iblandt dem; thi Saamange, som ejede Ager eller Huse,

solgte dem og frembare Værdien af det Solgte, og lagde det for Apostlenes Fødder, og det blev uddelt til Enhver. som havde det behov" (Apg. 2, 44. 4, 32. 34—35).

Det er Menighedens idylliske Guldalder; men den skulde Apostlene selv allerede overleve.

Thi vistnok: — ved enhver Tale om Menighedsforholdene i de apostolske Skrifter indtager Troens og Kjærlighedens Enhed den samme Plads som i Evangelierne. Tro'sforholdet har ved Paulus faaet sin fulde og frugtbare Udvikling i Læren om Menneskets Retfærdiggjørelse af Naade ved Tro alene; — og om Kjærligheden hedder det hos Johannes: „Dersom vi elske hverandre, bliver Gud i os, og hans Kjærlighed er fuldkommet i os. — Hver den, som tror, at Jesus er Kristus, er født af Gud, og Hver den, som elsker Den, der har født ham, elsker ogsaa Den, der er født af ham" (1 Joh. 4, 12. 5, 1). Og ligesom Tro'sapostelen vidner: at „Tro, Haab og Kjærlighed disse tre staa fast, men at størst af disse er Kjærligheden" (1 Kor. 13, 13), saaledes indskærper Kjærlighedsapostelen: at „Sejren, som overvinder Verden, er Troen, at Jesus er Guds Søn" (1 Joh. 5, 4—5).

Men — allerede naar Apostlene tale saaledes om Livet i de Kristnes Samfund som Tro'sliv og Kjærlighedsliv, tale de om den ideelle Gjenstand for Tanke, Længsel og utrættelig Bestræbelse, ikke om Virkeligheden, der stod levende for deres Øjne. Vel bliver der henvist til „det ene Kaldelsens Haab, hvori Alle ere kaldte", til „én Herre, én Tro, én Daab, én Gud og Alles Fader" (Efes. 4, 5—6), og de saaledes Kaldede blive tiltalte som de, der ere „døde for Synden, men levende for Gud i Kristus

Jesus", som „et aandeligt Hus, et helligt Præsteskab" (Rom. 6, 11. 1 Ped. 2, 5); men til samme Tid gjenlyde Apostlenes Breve af Klager over falske Lærere og over Ødelæggelsen, de anrette, over dem, „der have lidt Skibbrud paa Troen" (1 Tim. 1, 19), der „fornægte Herren, som har forløst dem" (2 Ped. 2, 1), over „de Vederstyggelige og Gjenstridige, der bekjende, at de vide om Gud, men fornægte ham ved Gjerningerne" (Tit. 1, 16). Og vel udkaster Paulus sit Billede af Kjærligheden, som „fordrager Alt, tror Alt, haaber Alt, taaler Alt" (1 Kor. 13, 7), og Kristi Bekjendere fremstilles som udgjørende „et Broderskab i Verden" (1 Ped. 2, 17. 5, 9); men i Apokalypsens Brev til Menigheden i Efesus lyder der Klage over: at „den første Kjærlighed er opgiven" (Aabenb. 2, 4); Paulus gaar i Rette med Korinthierne for deres „Avind og Kiv" (1 Kor. 3, 3. 2 Kor. 12, 20), for Stridigheder imellem Brødre, som de ikke blues ved at lade komme for hedenske Domstole (1 Kor. 6, 1). I den galatiske Menighed skildrer Apostelen et Menighedsforhold, hvor de, der kalde sig efter Kristus, „bide og opæde hverandre" (Gal. 5, 15); der stilles Rigmænd frem i Menighederne, som ved deres Adfærd „skjænde det skjønne Navn, med hvilket de Kristne ere kaldte" (Jak. 2, 7), og Andre, som ej engang undse sig ved at besmitte de hellige Maaltider, indviede til kristelig Kjærlighedsøvelse, ved Fraadsen og Fylderi (1 Kor. 11, 21. Jud. 12). Allerede tidlig viste det sig nødvendigt, for at tilvejebringe Sømmelighed og Orden i de gudstjenstlige Forsamlinger (1 Kor. 14, 40. Jak. 2, 2 ff.) og forebygge aabenbar Vanhelligelse af det Helligste (1 Kor. 11, 21), at give Forskrifter, indsætte Tilsynsmænd og indskærpe Lydighed imod dem; og endnu tidligere var Nødvendig-

heden tilstede af Foranstaltning til at afværge Mistanke om Vilkaarlighed ved Uddeling af Menighedens milde Gaver (Apg. 6, 1 ff.)

Endogsaa af senere Hundredaars Forvildelser, Forargelser og Fordærvelser kan der allerede i Apostelskrifterne paavises et Billede i tydelige Omrids. Hvilken forbilledlig Sandhed ligger der ikke i Apostelens Skildring af Separatismen i den korinthiske Menighed, hvor de forskjellige Partier stillede menneskelige Læreres Navn og Person op i Kristi Sted: som om de ere døbte paa en Andens Navn, som om „Kristus er delt“ (1 Kor. 1, 12—13)! Naar Paulus advarer imod dem, der „sige, at der gives ikke Opstandelse af Døde“, men at „Opstandelsen allerede er sket“ (nemlig i aandelig Betydning), have vi da ikke her Forbud paa senere Tiders Benægtelse af den personlige Udødelighedstro? I den brændemærkende Betegnelse af Saadanne, der „betragte Gudfrygtighed som Kilde til Vinding“, der „lære, hvad der ikke bør læres, for skjændig Vindings Skyld“ (1 Tim. 6, 5. Tit. 1, 11), der „alene tænke paa det Jordiske, hvis Gud er deres Bug, som sætte en Ære i deres Skjændsel“ (Fil. 3, 19): — er det ikke, som om Apostlene havde havt baade Munkevæsen og gejstlige Daglejerskarer for Øje? Have vi ikke i dem, der „indsnige sig i Husene og besnære Kvindfolk, der ere betyngede af Synder og drives af mangehaande Lyster“ (2 Tim. 3, 6), det levende Forbillede paa jesuitisk Praxis „til Guds og Kirkens Ære“ under Samvittighedsraadens og Skriftefaderens forlokkende Maske? Og kunne vi læse de apostolske Advarsler imod „de vanhellige Taler, Disputer af den falske saakaldte Indsigt, daarlige Spørgsmaal og Kiv og Tvistigheder, som ere unyttige og forfængelige“ (1 Tim. 6, 20.

Tit. 3, 9), uden at den skolastiske Teologi, baade før og efter Reformationen, staar for os i sin indbildte Overlegenhed, sin ufrugtbare Tomhed? Endogsaa den uforbeholdne Kristus-Fornægtelse træder frem for os i Johannes's Klager over „mange Antikrister", over Aander, som „ikke bekjende Jesus Kristus kommen i Kjød" (1 Joh. 2, 18. 4, 3).

II.

Saa meget maa Glansen dæmpes i det rosenfarvede Skjær, hvori man tit har været tilbøjelig til at fremstille de apostolske Menigheders Livstilstand, naar ikke den historiske Sandhed skal fordunkles i sin Ret. Ganske sikkert have disse Kristensamfund staaet som lysende Punkter i det religiøse og sædelige Mørke, der omgav dem, — men ikke uden store Skygger. Fra den første Tid af, at Kirken er skreden ud over det snævreste Grænseskjel og ind i selvstændig Samfundsform, er den ogsaa traadt ind under Menneskelivets fælles Vilkaar: Klinten er skudt frodig frem, Lunkenhed og aandelig Dødhed (Aabenb. 3, 1. 15) har røbet sig trindt om paa de til Tro og Kjærlighed indviede Enemærker. Betegnelsen af Kirken, som „ikke har Plet eller Rynke eller noget Saadant, men er hellig og ulastelig" (Efes. 5, 27), passer ikke længere paa Virkeligheden.

Hvor nedslaaende nu end her den historiske Sandhed kan synes, har den dog ogsaa sin trøstelige Side. Vi kunde tænke os, at Kristendommen strax ved sin Indtrædelse i Verden havde, saa vidt som Forkyndelsen af Kristi Navn naa'de, frembragt med Tordenvejrets rensende Magt en forbigaaende Tilstand af Livsrenhed i Aand og

Sandhed, i Kjærlighed og Fred, at derpaa var fulgt et Tilbagefald i Mørke og Urenhed, et nyt Syndefald, saa at der kom et svælgende Dyb tilsyne imellem det oprindelige Menighedsliv og de efterfølgende Tiders, og der kun var Fordømmelsesdom for disse at læse ud af den første Kristenheds paradisiske Uskyldsstand. Men, dersom Kristendommens Indvirkning paa Livet havde været saa øjeblikkelig fornyende indenfor en snævert afstukken Grænse, og derhos saa hurtig forbigaaende, hvorledes vilde dog Kristus og Evangeliet være stillet til Menneskeverdenen i dens Helhed, og — hvilket Lys vilde der ikke falde paa den hele kirkelige Eftertid i Modsætning til Kirkens glimrende Fødselstid! Maatte det ikke synes, som om et Samfund, der kun havde et skummelt Natstykke at stille overfor Lysbilledet fra Aposteltiden, kun ved et storartet Bedrag vedbliver at bramme med Kristi Navn, — som om Kirken i sit nuværende Forfald kun staar som Relikvie, hvor de døde Former minde om Livet, der engang i den første Begyndelse har besjælet dem? — Men saaledes er ikke Forsynets Tanke. Som Kristus selv stod midt i Verden, paa menneskelig Vis virkende til alle Sider, snart modtaget i Tro, snart vist tilbage med Haan, tilsyneladende endogsaa overvældet af Modstandere, saaledes har Kristi Kirke sin Livsscene i den menneskelige Verden. Kirken maa kæmpe sig igjennem Verden, maa tilvinde sig sin Plads i Verden ved menneskelige Kræfter i Kristi Tjeneste. Kirkens Liv bliver saaledes givet ind under de almindelige historiske Love, og det viser sig som naturlig Følge af Tingenes Gang, at alle Forhold og Skikkelser have mere og mere antaget andre Dimensioner, efterhaanden som Sennepskornet er blevet til Træ. Alt efter som Evangeliet

er blevet ført ud over Jordens Kreds, og i sin Gang over Jorden ikke har kunnet undgaa ofte at blive udbredt og forsvaret ved lidet evangeliske Midler, snart har været betjent og snart bekæmpet af verdslige Vaaben, — er Kirken bleven dragen ind i Begivenhedernes Strøm, er bragt i Berøring og Vexelvirkning med de øvrige, mere eller mindre uligeartede, Livsmagter; den har ikke kunnet undgaa at optage Urene saavelsom Rene og at blive benyttet af Hine i urene Øjemeds Tjeneste. Under saaledes omskiftede Forhold kan det ikke være Andet, end at ogsaa det Kirkens Idé Modstridende, det Udskæmmende og Forvanskende baade i Lære og Liv maa træde frem med ganske anden Styrke og Massivitet. De oprindelige Spirer til falske Retninger, snart af jødisk snart af hedensk Art, maa træde ud i fuldbaaren Skikkelse med alle Konsekventser og Anvendelser paa Gudsdyrkelse og Liv; Partierne indenfor Menighedens Grænse, der engang kaldte sig efter Kephas's eller Pauli eller Apollos's Navn, maa udvikle sig til udskilte, spændt overfor hverandre staaende Samfund; Trætte og Kiv imellem enkelte Menigheder og enkelte Medlemmer af disse er bleven det giftige Frø, hvoraf der omsider er frembrudt fjendtlige Skilsmisser, voldsomme Tro'sforfølgelser, blodige Religionskrige. Vistnok altsaa — til Blusel og Ruelse er der i ethvert kirkeligt Samfund, større eller mindre, til enhver Tid, fjærnere eller nærmere, alvorlig og paatrængende Opfordring. Thi ogsaa de rensende og helliggjørende Kræfter i Evangeliet burde unægtelig kunne godtgjøre deres Magt i ganske andet Maal og anden Udstrækning nu, end det dengang var muligt: efter en attenhundredaarig Historie, med alle deri indesluttede Prøvelser, burde Menighedslivet visselig bære det kristelige

Indsegl i renere og klarere Udprægning nu end dengang. Men dog tør det ikke glemmes, at det Onde, det Ukristelige, i Væsen og i Hovedformer er det samme, som det var i Aposteltiden, — ikke glemmes, at selv Aandens Kraft og Myndighed, som den var hos Apostlene og de apostolske Mænd, ikke har formaaet at holde Forargelsen, Fornægtelsen, Fordærvelsen ude. Hvor stor derfor end Afstanden stiller sig imellem Kirkens Ideal som Kristi Legeme, det til Herren indviede Hus, og den historiske Virkelighed, saa er det dog falsk og sygelig overspændt Tale, naar man deraf vil gjøre en Modsætning imellem Samfundet i Aposteltiden og i vore Tider som et Kristi Rige og et Belials Rige. Og naar Apostlene, — Vidner til saamegen Ukristelighed, som „end ikke fandtes iblandt Hedningene“ (1 Kor. 5, 1), — ligefuldt have holdt fast ved Menighedernes Adkomst til at bære Kristi Navn, da tør der heller ikke for os være Grund til at forsage ved alt det Mistrøstende, der møder os paa Kirkens Omraade; vi skulle ikke lade os forvirre ved alt det Kristusfjendtlige, der krænker og ængster det kristelige Øje og Sind, ved de anklagende Røster, der lyde som om der var idel Affald, Fornægtelse i Ord og Gjerning, ikke lade vort kirkelige Samfund, i al dets Skrøbelighed, med alle dets Brøst, fratage dets Navn og dets Ret. Det er kun Blikket, der stirrer paa det Nærværende uden sammenlignende Oversyn over Kirkens Fortid, kun Dommen, der over det Synlige paa Overfladen glemmer, at der er et indre Liv, hvor menneskeligt Øje og menneskelig Dom ikke naa'r hen, som bringer til at mistvivle om, at Herren endnu som fordum er med sin Aand tilstede i sin Menighed med mangfoldig talende Vidnesbyrd, der

vidne om Aandens Magt til at føre Kristi Sag igjennem al Modstand, alle Blændværk og Forviklinger til den forjættede Sejr[1]).

III.

For at standse ved det Ene, der her skal nærmere sysselsætte vor Betragtning: den ene Hjord er i Hundredaarenes Løb falden ud fra hinanden i flere og altid flere Brudstykker. En Række af mindre Spaltninger var Forløber for det store Skisma, som senere kløver Kirken i to store Halvdele: den østerlandske og den vesterlandske. Flere Hundredaar igjennem havde allerede religiøs Tvedragt, — eller sandere udtrykt: Religionen i Stridsteologiens Tjeneste, og Teologien atter i politisk Herskesyges og Skinsyges Tjeneste, — arbejdet paa at skjørne det kristelige Broderskabs-Baand, indtil omsider den romerske Biskop, i Midten af det 11te Hundredaar, brød Samfundsbaandet med Patriarken i Konstantinopel[2]). Fra den Tid af traadte de tvende Kirker bandlysende og

---

[1]) „Der er mange vildfarende Aander, især de saare Kløgtige og de utidige, selvgjorte Hellige, som forarges og stødes over at se eller spore noget Skrøbeligt ved den Hob, der er Kristne og har Evangeliet, og drømme sig en Kirke, hvori der ikke skal være nogen Slags Skrøbelighed; hvad dog ikke findes paa Jorden og i dette Liv, ej heller bliver fundet hos dem selv". Luther. Walch, XII. 645.

[2]) Forgjæves mindede en af den græske Kirkes Ordførere, Ærkebiskop Theophylaktos i Bulgarien, om, at de, „som Kristi Tjenere, dog ikke skulde fjærne sig saa langt fra Gud, at de, medens Han drog Alle til sig ved sin Godhed, skulde støde næsten Alle fra sig ved Hovmod". (Neanders Kirchengesch. IV. 649.)

forkjætrende op imod hinanden, og Forholdet er indtil den Dag idag vedblevet at være et fjendtligt, om end inden Sømmelighedens Grænse. Fem Hundredaar ligge imellem denne Spaltning og den, der atter kløvede den vesterlandske Kirke ved Reformationen. Den kolossale Vanskabelse af Kristendommens Lære og Kultus, hvoraf Virkningerne traadte tilsyne i alle Retninger: i Oprejsning af despotisk Tvangsmagt paa Troens Enemærker, i Ofringsvæsenets Fornyelse i Gudsdyrkelsen, i en Menneskedyrkelse, der fortrængte Bønnens Henvendelse til den guddommelige Forsoner, i et Bods-System, ligesom anlagt paa at nedbryde Sædeligheds-Loven, at fremme Skinhellighed og religiøs Mekanisme, — havde gjennem Midalderens Hundredaar fra Tid til Tid fremkaldt altid stærkere Klager over Kirkens Forfald, altid mere indtrængende Fordringer af en Omdannelse af Kirkelegemet paa Hoved og Lemmer, og, da Klagerne bleve overdøvede, Fordringerne nedslaaede, foranlediget Udskillelse af mindre Partier (Valdensere og Albigensere, Hussiter o. a.), som toge Fodfæste paa evangelisk Grund. Ikke blot bedre belyste, fuldstændigere begrundede end forhen, traadte disse Klager og Fordringer frem i det 16de Hundredaar i Tyskland og Schweitz, men ogsaa understøttede ved heldigere Tidsforhold. Ogsaa her maatte „Tidens Fylde“ oppebies, da Humanismen havde bragt en rensende Luftning ind i Aandernes Liv, og den store Opfindelse var gjort til paa éngang at fæstne og bevinge Ordet. Bevægelsen lod sig ikke længere dæmpe; men paa Afhjælpning af det Onde vilde den romerske Kurie ikke indlade sig, — tro'de maaske heller ikke at kunne det, thi dybe Indsnit indtil Marv og Ben vilde være blevne nødvendige. Efter mange indre Kampe og ydre

Forsøg paa ved Mægling og Imødekommen at forebygge et Brud maatte det blive Reformatorerne klart, at der kun gaves én Vej til at sikre dem selv og den kristelige Verden Besiddelsen af evangelisk Sandhed og Frihed: at træde ud af Kirken, som ikke vilde opgive Undertrykkelsen af begge. Saaledes skulde det 16de Hundredaar bringe Kristi Kirke, i Stedet for en almindelig Udrensning, den anden store Spaltning, og den paafulgtes snart af en tredje: af det protestantiske Kirkelegeme, i den lutherske og den reformerte Konfession. Men Delingen er bestandig gaaet videre og videre; Antallet af Bekjendelser og kirkelige Samfund, Sekter og Partier er i altid stigende Tilvæxt: — en broget Samling, hvor der ikke sjældent er Anledning til at studse over de Selvopfindelser, de Æventyrligheder og aandelige Udskejelser, der alle ville paastaa Ret til at gaa under Kristi Navn[1]).

Der er en vigtig Lære og en frugtbar Paa-

---

[1]) I det store Antal udmærker sig en Sekt, af methodistisk Udspring, kaldet Shakerne, stiftet af en engelsk Seerinde Anna Lee, — som fra England har bosat sig i forskjellige Provinser af Nordamerika, hvor den, fordelt i 15 Menigheder, skal tælle om trent 6000 Medlemmer, — ved en Gudstjeneste, der minder om de Vildes Afgudsdyrkelse. Bedesalen er her en ren Springe- og Dansesal: „Dansen begynder med en Bevægelse af Hænder og Fødder, under bestandig tiltagende Livlighed, indtil Alt hopper omkring, hvirvlende sig om sig selv ligesom Toppe, under Ledsagning af brummende Næsetoner, der blive altid stærkere og græsseligere. I bestemte Mellemrum holde de inde, hilse hverandre, synge og begynde derpaa Ceremonien forfra, indtil de slutte med formelige gjensidige Hilsninger imellem begge Kjøn, naar det er kommet til en fuldkommen Aandeløshed og Udmattelse. Nogle af de Yngre udmærke sig ved Spring, som vilde vække Opsigt paa en Scene, og selv Folk af fremrykket Alder vide at udføre deres Spring med Anstand og Lethed.“ Wiggers, kirchl. Statistik, II. 462 f.

mindelse, som paatrænger sig ved Synet af denne Mangfoldighed af Kristen-Bekjendelser. Læren er den: at det religiøse Jeg ikke er hjulpet med Lære-Overleveringer, Tro'sforskrifter, kirkelige Myndigheder, saalænge som det mangler paa personlig Tilegnelse af det overleverede Læreindhold i fast og levende Overbevisning. Og Paamindelsen er den: hvor daarligt det er at ville tænke paa at beherske Tro'slivet ved at fremtvinge Enhed i Troens Bekjendelse, hvor stadigt det gjentager sig, at Stramning af de kirkelige Baand kun tjener til at bryde og adsplitte, hvad der uden Overspænding vilde kunne være holdt sammen. Men hvor nedslaaende og forstemmende bliver dog ikke altid Synet af denne Mængde af Læreformer og Skikke, — deriblandt saamange aabenbar vildfarende og fanatiske —, som alle tilegne sig den samme Herres Navn, og dertil som oftest med største Heftighed gjøre Andre det kristne Navn stridigt! I hvor skærende en Modsætning staar dog ikke denne Kjendsgjerning af en altid videre gaaende Samfundsspaltning til Forjættelsen om „den ene Hjord og den ene Hyrde“ (Joh. 10, 16), om Klippen, hvorpaa Kirken skal staa urokket af Mørkets Magter (Matth. 16, 18), om Sandhedens Aand, der skal være med de Troende, lære dem Alt og minde dem om Alt, hvad Herren har talet (Joh. 14, 16. 26), om Herrens Tilstedeværelse hos Sine alle Dage indtil Verdens Ende (Matth. 28, 20)!

Vistnok kunne vi nu her svare os selv: at den kristelige Aabenbaring, dersom Muligheden af en saadan Deling og Adsplittelse i Bekjendelse og Anvendelse af Evangeliet skulde være udelukket, maatte være given under en ganske anden Form. Den maatte være Overlevering af en bestemt Sum af Læresætninger og Leveregler, affattede i faste,

bestandig tilbagevendende Former og i Udtryk, hvis Mening ikke var underkastet Tvivl og Fortolknings-Forskjellighed; eller der maatte i al Fald være knyttet til Aabenbaringen et Fortolknings-Organ, et Sandheds-Orakel, hvor der kunde søges Løsning af enhver Tvivl, Paakjendelse af enhver opstaaet Tvist. Men hvor ganske anderledes er ikke Aabenbaringen anlagt, saaledes som den er bleven Kristi Bekjendere til Del! — en mangeleddet, mangeformet og mangefarvet Meddelelse om Gud og Guds Rige, ikke i Ord alene, men i Liv og Gjerning, hvor Spørgsmaalet idelig vender tilbage: i hvilket Forhold de forskjellige Ord- og Livsformer staa til hverandre, og i hvilket Forhold overhovedet Ord og Gjerning staar til Kristi Aand og hans Sandheds Mysterium. Vi kunne fremdeles sige os selv: at en saadan Udstøbning af Ordet, hvorved Forstaaelse og Anvendelse var given uden Mulighed af Misvisning, vilde være paa rette Sted, hvor det gjaldt enten om Foreskrivelse af bestemte Gjerninger eller om Anordning af bestemte Skikke eller om Formulering af bestemte Lærebekjendelser, men at den ikke hører hen til en Aabenbaring, som gaar ud paa Frigjørelse, Befrugtning, Klaring og Ledning af det aandelige Liv i Mennesket, — at Skriften netop er den uudtømmelige, forfriskende og nærende Livskilde derved, at den højeste og rigeste Sandhed bliver ført os imøde i de forskjelligste Former, Ord og Livsexempel, fremstillet og belyst fra de forskjelligste Sider, bragt i Anvendelse paa de forskjelligste Forhold i det menneskelige Liv. Men altid vender dog det Spørgsmaal tilbage: hvorledes en saadan Frihed i Aabenbarings-Former, der ikke kan andet end afføde en Mangfoldighed af indbyrdes forskjellige Opfattelser og Forstaaelser, Fremstillinger og Anvendelser, skal bringes i Forening med

Bekjendelsen af Kirkens Enhed og Almindelighed, med Forjættelsens Haab, som ikke kan tabes af Sigte, om den ene Hjord under den ene Hyrde. Som Kristus er én, som den kristelige Aabenbaringssandhed i sin Renhed er én, saaledes er Kirken, som det sande Gjenbillede af Herren og hans Ord, kun én: „ét Legeme og én Aand — én Herre, én Tro, én Daab, én Gud og Alles Fader“ (Efes. 4, 4—6). Men hvor øjensynligt er ikke Misforholdet imellem Maalet, hvortil Kirke-Bekjendelsen viser hen, og Midlet, som er givet til Opnaaelse af dette Maal? imellem Enheden af Menighedslivet, som den er forudsat og forjættet, og den Delthed og Forvirring i de kirkelige Livstilstande, som Virkeligheden fører os paa ethvert Punkt imøde? Er det muligt at forklare denne Modstrid uden at indrømme en oprindelig Misregning, en Overvurdering af Evangeliesandhedens Kraft til at sammenknytte og holde tilsammen, til at bringe de Kristne til at være „énssindede og tænkende det Samme“, være „fuldkommede i samme Sind og Mening“ (Fil. 2, 2. 1 Kor. 1, 10)? Og altsaa: — hvorledes skulle vi, med uhildet Blik paa den uendelige og bundløse Kirkestrid imellem dem, der kalde sig med det samme Kristennavn, kunne undvige den Indrømmelse: at, saa stort og ophøjet som Endemaalet er, hvortil Skrift og Aabenbaringstro viser hen, saa lidt er Vejen at øjne, som skal kunne føre til dette Maal?

IV.

Skriften lader os dog øjne en Udvej, idet den kalder bort fra den mistrøstende Betragtning af Kirkens nuværende Vilkaar. Vi læse om en Tid, da der i Kristi Me-

nighed intet Besmittende, ingen Løgn, ingen Forbandelse findes, da Guds Herlighed selv er Lyset, i hvilket de frelste Folkeslag vandre, da „den rene Flod af Livets Vand udrinder fra Guds og Lammets Trone“, og „Livets Træ, vædet af dens Vand, giver sin rige Frugt“, da der intet Tempel skal findes, opført af Menneskehænder, fordi „Gud den Almægtige selv er dens Tempel“. Det er Aabenbaringens Bog, hvori dette Billede er tegnet af Kristi Kirke (21, 22 — 22, 5), som Opfyldelse af Forjættelsen om „den ene Hjord og den ene Hyrde“, om Menigheden „uden Plet eller Rynke, hellig, herlig og ustraffelig“. Men denne Menighed bliver betegnet som „det fra Himlen nedstegne Jerusalem“; den er knyttet til „en ny Himmel og en ny Jord, efterat den første Himmel og den første Jord er forgaaet“, hvor „Gud skal aftørre hver Taare af Menneskenes Øjne, og der ikke længere skal være Sorg eller Skrig eller Møje“ (Apok. 21, 1—4). Saaledes synes da Skriften at stille den jordiske Kirke i Nutid og Fremtid i Modsætning til den himmelske, som Mørke til Lys, som Nat til Dag; og til os synes der kun at være stillet den ene Fordring: at vi med gudhengivent Sind se Kirkelivet herneden givet til Pris for Løgn, Vantro og Overtro, for Splidagtighed og indbyrdes Forfølgelse, og søge Erstatning i Udsigten, der er aabnet til det ny Tilværelses-Trin, da Velsignelsen skal afløse Forbandelsen.

Men dette hinsidige Kirke-Ideal kunne vi ikke tage alvorligt i Sigte, uden at der derfra bliver kastet et Lys tilbage paa Virkeligheden, som ligger foran og skal indlede Fuldkommenheds-Tilstanden. Naar det profetiske Syn aabner os Udsigten til en Fremtid, hvor Alt er Lys og Fred og aandelig Enhed, hvorledes kunne vi da vel blive

staaende ved en Mellemgrund, som er udfyldt med idel Mørke og Splid og Forvirring? Det Fuldkomne i Aandens Rige kan jo dog efter kristelig Betragtning ikke tænkes at fremstaa ved et Trylleslag som ren Natur-Forvandling. I Kristi Menigheds Liv maa det Fuldkomnere opnaa's Trin for Trin ved Forberedelse og Overgang; og ved ingen anden Betragtning af den jordiske, den stridende Kirkes Forhold kunne vi derfor finde kristelig Beroligelse, end naar den kirkelige Delthed og Forskjellighed stiller sig for os — ikke som mistrøstende Symptom af et Liv, der stunder til Opløsning, men tværtimod som naturlig Overgangs- og Forberedelses-Stand, gjennem hvilken Kristi Kirke skal og vil arbejde sig frem til evangelisk Enhed i Tro og Kjærlighed [1]).

Selv i det enkelte Menneske er den første Virkning af Kristendommen — saaledes som det synligst viser sig der, hvor enten Evangeliet først er naaet hen til Mennesket ved et bestemt Tidspunkt i den selvbevidste Alder, eller hvor Mennesket først paa et senere Alderstrin bliver vakt til at søge hen til Evangeliet, — en indre Uro og Brydning, en gjærende Bevægelse. Denne Bevægelse og Gjæring maa — gjennem flere eller færre Stadier, under større eller mindre Kamp — gjennemgaas: igjennem vexlende Stemninger, vaklende Anskuelser, gjennem pinende Tvivl og Anfægtelser, gjennem Kjødets og Instinktlivets Mod-

---

[1]) „Førend en forhøjet og tillige renset Tro paa Kristus er gjenopvakt og bleven det begejstrende Foreningspunkt for os alle, førend al videnskabelig Visdom og al Dannelse forener sig i denne fri Anerkjendelse: saa længe mangler den indre, levende Betingelse for en ny, alle Aander forenende, alle Tvivl overvindende, almindelig Kirke". J. H. Fichte: verm. Schr. II. S. 356.

strid, førend Sjælen lidt efter lidt kan komme til Fasthed, Klarhed og Enhed i Troens Liv. Det enkelte Menneskeliv er her Billede paa Kirkens Liv. Thi Kristendommen er stillet overfor den hele uoverskuelige Mangfoldighed af menneskelige Individer, Slægtfølger og Racer; i dem alle har den, paa hvert Sted og til hver Tid, én og samme Opgave at fuldbyrde. Men her, hvor den ene menneskelige Grundform er udpræget i en uendelig Forskjellighed af Anlæg og Kræfter, af Forholdet imellem Kjød og Aand, og hvor den oprindelige Naturforskjellighed forøges ved den umaadelige Afstand i Kulturforhold og historiske Omgivelser, — ved hvilke, hvor mange og hvor store, Hindringer maa ikke Evangeliets Lys finde sig standset og hæmmet! Ikkun saaledes kunne disse Hindringer gjennembrydes, ikkun derved er det muligt, at Kristendommen kan blive Ét for Alle, vækkende og vindende, tiltrækkende og fyldestgjørende for Alle, at den ene Aabenbarings-Sandhed lader sig, uagtet den væsentlige Enhed, opfatte forskjelligt af det menneskelige Syn. Det er en Selvfølge, at i samme Forhold, som det Ene er forskjellig opfattet og tilegnet, vil det atter blive fremstillet fra menneskelig Side i forskjellig Lære- og Livsform. „I min Faders Hus“, siger Herren, „er der mange Rum“ (Joh. 14, 2); og hvor tilbøjelige end de teologiske Systemer ere til at antage, at det ene Rum iblandt de mange, som de selv indtage, er Pladsen for de Udvalgte og Indviede, har dog den kristelige Tro's-Helligdom Rum for mange forskjellige Retninger, saamange som bøje sig hen og stræbe hen imod det ene Udgangspunkt for Lys og Frelse, om end Retningsvinkelen er forskjellig, Retningslinjen mere lige eller krum. „Teologien vil blive nødsaget til at lukke sine Porte ganske anderledes

op, dersom den ikke vil komme til at staa mere og mere ensom i sit afsluttede, fast udmurede Hus, og tilsidst blive staaende ganske alene som en forfalden Hytte i Vingaarden; dens Herre vil vide at finde Vingaardsmænd iblandt alle Folkeslag, som gjøre Ret, frygte ham og ere ham velbehagelige“ [1]).

Det er nu Hovedretningerne i den her antydede Mangfoldighed, som i de forskjellige Kirke-Bekjendelser, de forskjellige Læresystemer, forskjellige Kirke-Organismer have erholdt deres udprægede Form. De forskjellige Konfessioner ere saaledes paa den ene Side at betragte som historiske Vidnesbyrd om Menneskenes Uformuenhed til at modtage Aabenbarings-Lyset i dets Renhed, dets udelte Helhed; kun igjennem svagere eller stærkere Brydning af Lyset, kun ved at opfange flere eller færre enkelte Straaler kan der opnaa's en almindelig menneskelig Delagtighed i Evangeliets Lys. Men paa den anden Side ere disse Konfessioner ligesaa mange Spejlbilleder, igjennem hvilke Evangeliets Rigdom kommer tilsyne i større eller mindre Renhed og Fylde, efter den forskjellige Tilslibning, — og de ere derhos de historiske, paa den menneskelige Evne beregnede Lære- og Livsformer, igjennem hvilke Kristendommen skal udføre sit Gjenfødelsesværk i den menneskelige Verden. Hvor stor end Afstanden er imellem dem i Henseende til kristelig Sandhedserkjendelse, er der dog noget Ukristeligt, som alle ere enige i at holde ude, noget Kristeligt, som alle ere enige i at holde fast, om end ikke fra selvsamme Side eller i selvsamme Betydning. Ad de forskjellige Spor, som her

[1]) Schenkel (Allg. Kirchenz. 1857 Juli Nr. 27).

ere aabnede, kan det lykkes Kristendommens Sandhedsmagt — ved den indbyrdes Paavirkning — at berigtige, hvad der er opfattet i skjæv og vildledende Retning, aandeliggjøre, hvad der er stivnet i Systemets Former, udvide og rummeliggjøre, hvad der er indsnævret i Bogstavens Tvang. Og saaledes er Vejen anvist, — vistnok en lang og besværlig Vej, men den eneste mulige, naar der ikke igjennem Kristendommen skal gjøres Vold paa den menneskelige Natur og den aandelige Udviklingslov —, som kan føre fra det Delte og Brudstykkeagtige til kristelig Sandheds Enhed, til én, almindelig Kirke; — de historiske Tidsrum, der her skulle gjennemgaas, tør ikke udmaales efter Menneskelivets almindelige Tidsmaaler. Det er den samme Vej, ad hvilken det Fuldkomnere i Aandens Rige overhovedet kan tilstræbes i den endelige Tilværelse; al Ensidighed og Overspænding fremkalder sin Modsætning, indtil de fortsatte Krydsninger lidt efter lidt føre hen imod Sandhedssporet. Men er dette Vejen, der maa gjennemkæmpes, da forstaa vi, hvorledes Fredens Bringer til Jorden kunde sige: „Jeg er ikke kommen for at bringe Fred til Jorden, men Sværd“ (Matth. 10, 34, — hos Luk. 12, 51: „Tvedragt“).

V.

Ganske vist lod der sig tænke en mere lige og langt bekvemmere Vej, ad hvilken det kirkelige Enheds-Ideal kunde se sin Fuldkommelse imøde. Det lod sig tænke, at den kristelige Sandheds-Fylde og Enhed ikke først skulde langsomt og møjsommeligt arbejde sig ud som det Fælles-Kristelige, der i højst forskjellig Grad og Renhed er tilstede i de forskjellige Bekjendelser, men at der iblandt de mange

var ét Kirkesamfund, én kirkelig Lære og Bekjendelse, som var udkaaren til at bevare Aabenbaringsklenodiet i uforvansket Renhed. Den kirkelige Enhed maatte da tænkes at skulle opnaa's i Tidernes Fylde derved, at de øvrige Kirkesamfund omsider ville erkjende det som fælles Kald og Bestemmelse at gaa op i dette ene.

Det er ingen ringere Plads og Bestemmelse, den romerske Kirke tilegner sig. Det er ikke en Talemaade, en tom Titulatur, naar denne Kirke benævner sig „den katolske", d. e. den almindelige Kirke; den tager Navnet aldeles efter Ordlyden. „Den er" — hedder det i den romerske Katekismus (I. 10, 16) — „den almindelige Kirke, fordi Alle, som attraa den evige Frelse, maa fastholde den og slutte sig til den, ligesom Menneskene gik ind i Arken for ikke at omkomme i Syndfloden," eller — efter et gammel-kirkeligt Ord — „Ingen har Gud til Fader, som ikke har Kirken til Moder". Kirken er „Vogter af Læren, som er nedlagt hos den; og den forandrer Intet i den, tager Intet fra, lægger Intet til; alene derpaa gaar dens Arbejde ud: nøjagtigere og omhyggeligere at uddanne Det, der oprindelig er givet som uformet Begyndelse, at begrunde og befæste Det, som allerede har sit Udtryk og sin Udvikling; Det derimod, der foreligger i bestemt og begrundet Form, bevarer den"[1]). Og dette hele Fuldkommengjørelses-Arbejde er Guds Aands eget Værk, som „Dag for Dag indgiver Kirken al Sandhed"; Kirken kan altsaa „ikke fare vild i sine Udtalelser angaaende Tro'slæren og Sædelæren"[2]). Saa aldeles exklusiv er den Stilling,

---

[1]) Saaledes i det kirkelige Hovedskrift af Vincentius fra Lerinum (commonitorium adv. gentes c. 32). Jvf. S. 192.

[2]) Trid. Konc. 13de Sess. i Indledningen. Rom. Kat. I. 10. 18.

den romerske Kirke gjør Fordring paa at hævde; udenfor sine egne Grænser kan den ikke erkjende noget Kirkesamfunds Berettigelse til Navn af Kristi Kirke. Paa samme Maade som Beviset for det rene fyrstelige Blod bliver ført igjennem den uafbrudte Linje af Slægtskabs-Led, og Arveretten udelukkende beror paa Fuldstændigheden af denne Bevisførelse, saaledes skal, efter det romerske System, den kirkelige Nedstamning fra Kristus igjennem de af ham indsatte Apostle være godtgjort ved en, som det paastaas, uafbrudt Række af indviede Apostel-Efterfølgere. I Kraft af denne skal Arvelodden — her: en aandelig Arvelod, Indbegrebet af overnaturlige Naadegaver — være Kirkens ufortabelige Ejendom; thi „den er, som Legeme, forbunden med det hellige Hoved Kristus, al Helligheds Kilde, hvorfra den Hellige Aands Naadegaver udgydes“ [1]). Enhver Løsrivelse fra dette Legeme maa have Arveløshed til Følge, afskære fra Naadens og Salighedens Kilde. Alt hvad der er udenfor denne Kirkes Enemærker, de øvrige Samfund, hvilkesomhelst der tiltage sig Navn af Kirke, ere at betragte som vilde, golde Udløbere, der skulle hentørres eller til sin Tid afhugges og kastes i Ilden, for at den ene Kirkestamme kan staa fri og ren, og alle Troende skulle da samle sig under dens Ly og Skygge.

For at disse Følgeslutninger skulle kunne finde Indgang, maa den dobbelte Forudsætning være slaaet fast: at overhovedet aandelig Frelse og Forsoning kan tænkes opnaaelig udenfra, i Kraft af historisk Forbindelse og ved udvortes virkende Midler, og at i nærværende Til-

---

[1]) Rom. Katek. I. 10. 15.

fælde den paaberaabte historiske Nedarving er bevist og bevislig. Der er da nagelfast Sammenhæng i den hele Kirkebygning. Men denne Paastand: at ville gjælde som den ene sande, den ufejlbare og ene saliggjørende Kirke — har Reformationen, med Evangeliet og Apostelkirken for Øje, paavist som Hovedsum af Sandhedsforrykkelse og Kristendoms-Forfalskning, som bespottelig, til Vanvid grænsende Selvophøjelse. Og lyder ikke virkelig Apostelens profetiske Henvisning (2 Thess. 2, 3—4) til „Fordærvelsens Søn, som ophøjer sig over Alt, hvad der kaldes Gud eller Gudsdyrkelse, saa at han tager Sæde i Guds Tempel som Gud og udgiver sig for at være en Gud“, som Forudsigelse Ord for Ord om Pavedømmet, hvor „Peders Efterfølger“ bliver erklæret at være „den Herre Kristi sande og lovlige Vikarius, selve Guds Vikarius paa Jorden?“ [1]), — især efterat det pavelige Afgudsbillede har ladet sig give det gudsbespottelige Indsegl ved det vatikanske Koncilium — til Kristenhedens, endogsaa den romerske Kristenheds Forargelse, forsaavidt som den ikke er aldeles utilgængelig for kristelig Sandheds Lys.

Exemplet paa kirkelig Exklusivitet staar her saa afskrækkende og tillige saa paatrængende nær, at man skulde mene, en Kirke paa evangelisk-protestantisk Grund ikke let maatte være udsat for Faren af samme Selvforblindelse. Protestantismen er Indsigelse — i Princip saavelsom i Gjerning — imod Alt, hvad der skulde tjene til Grundlag for Paastanden paa absolut og udelukkende Fuldkommenhed. Thi, er der nogen Evangelielære, der her er bleven lagt paa Hjærte med Alvor og Eftertryk, da er

[1]) Rom. Katek. II. 7. 28. Trid. Konc. VI. de ref. 1.

det denne: at Menneskatanke og Menneskeid, Menneskeværk og Menneskelære er Alt tilsammen undergivet Fællesmærket af Syndighed og Fejlfuldhed. Fra denne Forkrænkelighedskarakter have Mændene, som stode i Spidsen for Reformationsværket, mindst tænkt paa at ville have sig selv undtagne, eget Ord og egen Gjerning. Der kan saaledes ikke tænkes større Selvmodsigelse end at ville stille de herfra udgaaede Kirke-Bekjendelser, som selv i al Ydmyghed give Aabenbaringsordet alene Æren, udenfor den fælles menneskelige Forløsningstrang: de trænge til at udløses af den Tvang og det Tryk, som de legemlige Ordformer øve over Sandhedens aandelige Væsen [1]). Der berettes om en Munk i Antverpen, som i Reformationens Hundredaar vilde give sine Tilhørere et ret haandgribeligt Mærke paa den lutherske Sekt: „Hvo som i sin Tale idelig nævner: Kristus, Kristus, Kristus“ — sagde han — „er en Lutheraner“. Det var virkelig i de Tider et Kjendingsmærke, grebet ud af Reformatorernes, først og fremmest af Luthers, Liv. Men allerede i Aaret 1575 fandt Landgreve Vilhelm den 4de af Hessen det fornødent at advare imod dem, der „med daarlig Partiskhed ville gjøre Luther til Gud“, — og der gjærer i vore Dage en vis ekstatisk Lutheranisme, som er saa lidet tilbøjelig til at indrømme en virkelig Adskillelse imellem Kristus og Luther, — mangengang synes Kristendommen snarere at blive

---

[1]) „Kun en grundig Bod kan ogsaa her føre til Gjenfødelse i et nyt Liv. Konfessionerne maa, istedetfor at anklage hverandre indbyrdes, komme i sand Selvfordybelse dertil, at de erkjende den gamle Fællesskyld og lægge den frem for Herren. Det er kun ved Mangel paa Fordybelse cg Fuldendelse af Forsoningen med Herren, at den fulde Forsoning af Brødrene indbyrdes bliver standset.“ J. P. Lange, kr. Dogm. III. 303.

maalt efter luthersk Maal og Vægt, end Lutherdommen efter kristelig, — at Signaturen nutildags maatte komme til at lyde: „Hvo som i sin Tale idelig nævner: Luther, Luther, Luther, ikkun han er ret Kristen!“ Der drives en ortodox Geniusdyrkelse med Luthers Person; den store Mand med de store Menneskebrøst er paa Veje til at blive skruet op til en quasi-guddommelig Inkarnation og gjort til Gjenstand for afgudisk Hylding[1]). Parallelen synes endogsaa stundum at skulle føres videre frem: imellem Konkordieformelen og Apostelordet, imellem Calov, Gerhard og Quenstedt og Paulus, Petrus og Johannes. Thi vore Dages Lutheranere af strængeste Observants (Gnesiolutheranere) ere ikke nøjede med at ophøje deres Kirke med Nedtrykkelse af enhver anden, men de beraabe sig paa dens Bekjendelsesskrifter, baade de tidligere og de senere, ikke anderledes, end om vi her havde ligefrem Fortsættelse af Aabenbaringsordet, ikke Menneskeværk for os[2]), og de stille den lutherske Kirke hen som „Kirken“ i absolut

---

[1]) I „Evang. luth. Kirchenzeitung“ (redigeret af Prof. Luthardt i Leipzig) har denne Retning faaet sit nyeste og anseteste Organ: „Luthers Skikkelse, fuldstændig i alle Maader, ville vi bevare for vort Folk, bevare det for hans Kirke med dens Bekjendelser, som den, der passer til dets folkelige Væsen som ingen anden“. — Kristendom gaar her op i „en stor, vid, frisk og folkelig Lutherdom, som er vort Folks bedste Ven, som deler og indvier dets Glæder“ (1871, Nr. 5). — Men i Sandhed: „En Lutheraner, som gaar først efter det, der er luthersk, er en slet Lutheraner, eftersom den lutherske Bekjendelse selv stiller sig under Skriftens Dom“. Kahnis: Luth. Dogm. (1868) III. X.

[2]) I Vilmar's Theologie der Thatsachen (S. 77) læses f. Ex. som følger: „At gjøre egne Tanker, uvisse, halve, umodne, gjældende overfor den Augsb. Konf.'s Fasthed og Ro“ er det Samme som at „rette sit forfængelige og barnagtige Mundsvejr imod Guds Aande, for at prøve paa at vise den en anden Vej“ (!).

Betydning, eller udelukkende som „den skrifttroende Kirke“, „Kirken med den skriftmæssige Bekjendelse og den rene Sakramentlære“. Saaledes er den lutherske Kirke paa lige Vej til, formedelst Affald fra luthersk Aand, at blive stillet paa den samme exklusive Plads, hvorfra Reformationen har trængt den romerske Kirke ud: som den eneste Kirke, der „Intet skal have at glemme“ eller opgive, „Intet at lære“ eller optage andetstedsfra [1]). Det er, som om vi finde os satte de tre Hundredaar tilbage i Tiden, da Luther tilraabte sine Medstridere: „Fædrene, Fædrene, Fædrene, Kirken, Kirken, Kirken, Skik og Vedtægt ville I faa at høre, men Intet af Skriften“ [2]). Ikke at Skriften skulde lades udenfor, men den kommer til at give den blotte Gjenlyd af Fædrene og Kirken, af Skik og Vedtægt. Det er nemlig fra denne Side almindeligt, hvorsomhelst det gjælder Undersøgelse om eller Udvikling af et eller andet Punkt i Lærebegrebet, at Ordet ikke bliver givet først til Skriften, men derimod til Bekjendelsesskrifter og Ortodoxiens Fædre; først efterat Betydningen af de

---

[1]) Det er ikke uden særegen Tilfredsstillelse, at jeg her kan klæde egne Tanker i anden Mands Ord: „Ikke Morten Luther, men Jesus Kristus alene er korsfæstet for os, og den Augsburgske Konfession fra 1530 efter Kr. F. kan umulig afgjøre, hvad der i femten Aarhundreder, før den blev til, var den eneste sande Kristendom og maa i al Evighed vedblive at være det.“ — „Kristelig og kirkehistorisk nødes vi til at tage Standpunkt udenfor eller over den lutherske Kirke, naar vi hverken aabenbar vil modsige os selv eller tør begynde den kristelige Kirkehistorie med Luther og gjøre Luther til Hoved-Begrebet, som det Kristelige skal underordnes.“ Grundtvig: Lidt mere om Alterbogsdaaben (1856), S. 11. 21.

[2]) Luthers Brev (15. Juli 1530) til J. Jonas, Spalatin, Melanchthon, Agrikola (under Rigsdagen i Augsburg). de Wette, IV. 96.

kirkelige Lærebestemmelser er tilbørlig klaret og slaaet fast, vender man sig i anden Linje til Skriften, for at lade den exegetiske Kunst føre Bevis for, hvor vel dens Ord lade sig bringe i Overensstemmelse med de kirkelige Resultater [1]). Men det er ikke den Metode, hvorved Skriften bliver i Sandhed og Virkelighed Regel og Prøvesten for Læren, og det er heller ikke den, der af Reformatorerne er bleven fulgt og anvist overfor den romerske Kirkes Skinbrug af Skriftens Ord [2]).

---

[1]) „Enhver kirkelig avtoriseret Katekismus eller Lærebog leverer overflødige Exempler paa denne Skriftanvendelse. Men ligefuldt er der noget Overraskende i den Ærlighed, hvormed der i en Del af det lutherske Nordamerika er gjort den Grundsætning offentlig gjældende: „at den hellige Skrift skal udlægges efter de kirkelige Bekjendelsesskrifter."" v. Hofmann: Schutzschriften II. 4.

[2]) Universitetet i Kristiania turde være et af Hovedsæderne for Bekjendelse af Lutherdommen i dens exklusiveste Skikkelse, hvor „Luthersk" bliver stillet foran med store Bogstaver, „Evangelisk" følger bag efter med smaastilet Skrift. I en der udkommende „Luthersk Kirketidende" (udgiven af Prof. teol. Gisle Johnson) findes i Aargangen 1872 Nr. 6 en Artikel, overskrevet „den lutherske Kirkes Stridbarhed", hvori Følgende er at læse:

„Medens Unions-Teologerne ikke nok kunne fremhæve sin „Geist der Mässigung und Milde", saa have derimod de halsstarrige Lutheranere fra første Stund af bekæmpet Unionens Fredsværk som en Fornægtelse af Sandheden; de have nægtet at anerkjende de andre Kirker som ligesaa rettroende og kristelige Kirker som sin egen; de have hævdet sin Kirkes Opfattelse og Lære som den ene berettigede, og gjentaget den Bekjendelsens „damnamus", som klinger saa rabiøst og hjærteløst i vor humane Tidsalders Øren. Medens i Danmark og hos os Grundtvigianerne forsikre, at de ville leve i Fred med Alle, som med dem kan tro og bekjende den apostolske Bekjendelse, og slet ikke ville paastaa, at deres Modstandere mangle kirkeligt Liv, men kun Oplysning, . . . have de fra lutherske Teologer maattet høre: at de undergrave selv deres Fædrenekirkes Mur, at de maa omvende sig, at de slet ingen Ret have indenfor

VI.

Det ligger nu klart for Dagen, at baade Tanke og Gjerning vil stille sig ganske forskjelligt overfor det kirkelige Enheds-Maal, efter som man enten betragter de enkelte Kirkesamfund som kaldede til at tage Del i det fælles Arbejde hen imod Maalet, eller man betragter det ene Samfund, hvortil man selv hører, som Modellen, efter hvilken de øvrige tilhobe antages at skulle lade sig mere og mere udstøbe, for at Fællesskabet

---

den lutherske Kirkes Skjød, hvorfor de ogsaa haardelig beklage sig over sine Modstanderes Forkjætrelseslyst og Intolerance.

Hvoraf kan dette komme? Er den lutherske Kirkes stridbare Karakter da en ved den hængende ejendommelig Form af Arvesynden, som den alvorlig maa kæmpe for at blive kvit? Eller er den saaledes grundet i denne Teologis oprindelige Væsen, at dette vilde ophøre, hvis det hørte op at være stridbart? Det Sidste er Tilfældet. Saalænge man endnu kun søger efter Sandheden, har man ingen Grund til at optræde mod dem, der mene, at den er andetsteds at finde end der, hvor man selv antager det sandsynligt, at den maa findes. Saalænge man selv vistnok mener at have fundet Sandheden, men dog ikke er kommen videre i sin Sag, end at man ogsaa meget godt kan tænke sig Muligheden af at have taget fejl, har man al Grund til ikke at nægte Muligheden af, at den Ens egen modsatte Anskuelse kan være sand... Men den bekjendelsestro Lutheraner maa hertil svare: jeg tror — ikke blot antager —, at den lutherske Bekjendelse i alle Stykker er stemmende med Skriften; jeg tror det, fordi jeg nøje har prøvet Bekjendelsen efter Skriften og fundet den stemmende dermed." —

Saaledes kan den romerske Katolik og den „bekjendelsestro" Lutheraner komme til den selvsamme Konklusion: til Paastand om udelukkende og ene kristelig Sandhedsbesiddelse til Salighed, — men fra ganske forskjellige Præmisser og med højst forskjellig Ret, Hin ved ortodox Fastholden af Kirkens og Kirkeordets Inspiration, Denne ved uevangelisk Forgudelse af Menneskeordet.

i kristelig Tro og Bekjendelse skal kunne blive udvidet til dem alle. I første Tilfælde nemlig vil der — med al Overbevisning om større og renere kristelig Sandhedsfylde i egen Kirkes Lære — være aabent Øje for dennes Skjævheder, Ufuldstændigheder og Ensidigheder, ligesaa vel som for de lyse Sider, de fortrinlige Momenter i andre Kirkepartiers Lære og Livsform; der vil være redebont Sind til at skjelne imellem Aand og Bogstav, Væsen og Form, til at modtage Paavirkning udenfra og komme andre Bestræbelser imøde for at bringe en Samvirken til det samme Endemaal tilveje. I sidste Tilfælde derimod, hvor det Kristelige antages at falde sammen med det Konfessionelle, vil det alene komme an paa at haandhæve den afsluttede Kirkestilling med al Bestemthed, standhaftig at afvise enhver Opfordring eller Fristelse til at lade nogen Tøddel af Bekjendelsen falde, og i intet Tilfælde at gaa ind paa nogen Eftergivelse anderledes, end at den privilegerede Stilling atter kan blive tagen tilbage i dens fulde Strænghed.

Den romerske Kirke staar her som overalt som Kirken, der er sikker paa sin Sag og paa Sagens endelige Udgang. Den har oprigtig Beklagelse for de Forblindede, som, ved at løsrive sig fra Saliggjørelsens Grund, ile den evige Fordømmelse imøde; men i ubevægelig Ro oppebier den Tidens Fylde, der skal bringe de trodsige Frafaldne under dens Fødder som den ene almindelige Kirke. Men de protestantiske Kirker? — Vistnok — der er paa de protestantiske Konfessioners Enemærker udøvet meget mindre Vold, udgydt meget mindre Blod; dog lod Calvin Baalet oprejse i Genf for Servet; i Sachsen maatte Kansler Crell, som var mistænkt for at hælde til Calvins Lære, falde (A. 1601) for det lutheranske Bøddelsværd,

der bar Indskriften: „vogt dig, Calvinist!“[1]), og disse Scener staa langt fra ikke alene. Men, om det end sjældent er kommet til Blodsudgydelse, drager der sig dog igjennem de to protestantiske Tro'ssamfunds Historie en saa giftig Aare af gjensidigt Had og gjensidig Fordømmelsesaand, at det næppe kan være tvivlsomt, hvad der vilde være paafulgt, dersom de Prædikende og Skrivende havde havt andre Vaaben til Raadighed end Mundens og Pennens[2]). Og i hele sin skærende Bitterhed, blottet for kristelig Retfærdighed og Billighed, er den konfessionalistiske Ildaand atter brudt frem i vore Dage — det kan ikke nægtes: aldeles overvejende fra luthersk Side. Efter korrekt luthersk Sprogbrug skal der ikke længere være Tale om én Reformation, men alene om én reformatorisk Bevægelse, derimod om „to Reformationer og to reformatoriske Kirker: den ene radikal-negativ, den anden konservativ-

---

[1]) E. C. T. Henke: Casp. Peucer u. Nik. Crell. (N. Tidsskr. osv. 1867, S. 479).

[2]) For at hente et Exempel fra Norden: Konung Karl 9.'s († 1611) bøjelse för Calvinismen och hans upprepade (gjentagne) försök att förmå den svenska Kyrkan att närma sig den reformerta hade hos både presterskap och folk alstrat (næret) den häftigaste ovilja, ja afsky, för allt hvad Calvinism hette“. „För Calvins namn“, förklarade Karl sjelf, „förfäras och ändsätter (entsetzt) den menige man mer än för sjelfva djefvulen“. Norlin i Upsala teol. Tidsskr. 1866. 1. H. S. 1). — Avtentisk Beretning om de konfessionelle Bevægelser under Frederik d. 2den er meddelt i Nye kirkehist. Samlinger IV. 252 ff., hvorledes Niels Hemmingsen, den danske Kirkes Prydelse, blev af Kolleger, Gejstlighed og Adel pint til at efterkomme den kongelige Befaling om at udtale den skarpeste Modsætning til den calvinske Nadverlære, — ikke for at undgaa Afsættelse som Universitetslærer, men for at undgaa Forvisning fra Fædrelandet (!). Jvf. H. Rørdam: Universitetets Historie II. 131—166.

positiv, den ene mysterisk, den anden anti-mysterisk“ [1]), — og det bliver i samme Aand erklæret for aabenbart: „at en Forening af Reformerte og Lutheranere opgiver Kirkens Kristendom som Basis, og sætter Individets Subjektivisme i dens Sted“ [2]). Den uhyre og dog tit og ofte gjentagne Paastand: at den lutherske Kirke skal være længere fjærnet fra den reformerte end fra den romersk-katolske [3]), har man efterhaanden arbejdet ind i Livet, hvor den skyder sig frem i Former, der nærme sig det fanatisk-æventyrlige. Ligesom den dresdenske Hofpræst Polykarp Leyser ved Konkordieformelens Tid († 1610) paatog sig at drøfte det Spørgsmaal i en Dedikation til Kurfyrste

---

[1]) Stahl: Die luth. Kirche und die Union (1859). — Men hvor priselig og elskværdig kan ikke den menneskelige, særlig den teologiske, Inkonsekvents være! Den samme Forfatter, som i de anførte Ord har reduceret den reformerte Kirke til en kristelig Negation, har offentlig (paa Kirkedagen i Berlin 1853) afgivet den Erklæring: „Vi betragte den reformerte Kirke som et Redskab for den guddommelige Naade, som et Kristensamfund, der har virket og virker til rig Velsignelse.“

[2]) Evang. Kirchenz. 1859, Nr. 35.

[3]) I den skarpeste Form er denne Paastand bleven gjentaget hos os af Grundtvig, og — det maa tilstaas — i god Konsekvents med den grundtvigske Maalestok for Kristelighed: „Luthers Følgeskab betragtede sig i kirkelig Henseende som saa skarpt som mulig adskilte fra de saakaldte „Katoliker“, og saa lidt som mulig, kun teologisk adskilte fra de saakaldte Reformerte eller Calvinister, som dog slet ikke var Kristne (!). — Det er min Grundsætning, at saa længe som Katolikerne beholde og Calvinisterne forkaste den grundkristelige Daabspagt, saa længe er Kristi Menighed virkelig adskilt fra Calvinisterne, og kun teologisk adskilt fra Katolikerne, fordi alle oprigtige Katoliker, som holde fast ved deres Daabspagt, har den kristelige Fælles-Tro og ere Kristus tildøbte, medens de kristeligst troende Calvinister i det Højeste har en Johannes-Daab til Omvendelse, og fatte Gjenfødelsen af Vand og Aand, som den Hellig Aand virker i Daaben“. Kirkespejl S. 274 f.

Kristian I: om, hvorledes og hvorfor man heller skal pleje Samkvem med Papisterne og have mere Tiltro til dem end med og til Calvinisterne[1]), og ligesom det paa Trediveaarskrigens Tid blev erklæret (af den lutherske Teolog Carpzov i Leipzig): at „en rettroende Lutheraners Ægteskab med en katolsk Brud vistnok er beklageligt og uretligt, men dog ikke er behæftet med en Skam som den, der klæber ved Ægteskab med en Calvinistinde“[2]), saaledes bliver der af lutheranske Rigorister i Bajern ivret imod Ægteskaber imellem Lutheranere og Reformerte, paa Grund af „det reformerte Kjætteris grundomstyrtende Vildfarelser“, med Henvisning til Ordet i Br. til Titus (3, 10): „Undvig et kjættersk (efter rigtig Oversættelse: partisygt) Menneske!“[3]) I Mecklenburg er det i en „Konferents af lutherske Venner“ blevet sat under Forhandling: om ikke de Reformerte ere at betragte som Kjættere, og den Formening er bleven udtalt: at Lutheranere ikke kunne bede sammen med Reformerte[4]), og fra Flerheden af Gejstlige i Hannover findes i N. evang. Kirchenzeitung en Udtalelse saa lydende: „Vi ville slet Intet have at gjøre med den unerede Kirke, og heller miste vort Embede end indlade os i nogen Slags Forhandling med den. En Ind-

---

[1]) Tholuck: Lebenszeugen der luth. Kirche (1859) S. 259.

[2]) Bunsen: Zeichen der Zeit. II, 53.

[3]) Jørg: Gesch. d. Protest. I. 157.

[4]) Allg. Kirchenz. 1858, Sept. Nr. 38. — Et Sidestykke hertil er berettet i Gelzers protest. Monatsblätter (Nov. 1859): „I en lille romersk-katolsk Stad i Schweitz besøger en luthersk Haandværksmand fra Hamburg den romerske Gudstjeneste, og lader sig undervise af den katolske Præst om Eden, fordi den Gejstlige i hans Hjem har i Religionsundervisningen raadet ham til snarere at holde sig til Katolikerne end til de Reformerte, efterdi disse staa længere borte fra Lutheranerne (!)“.

gaaen paa det unerede Væsen maa for vore Gejstlige staa som ligesaa umulig som paa det katolske“ [1]). Endogsaa paa Missions-Enemærkerne har den konfessionelle Fanatisme gjort Forsøg paa at trænge sig ind. I det lutherske Nordtyskland er, ligesom i Bajern, det Spørgsmaal blevet opkastet: om det ikke er syndigt at sende Understøttelse til Missionsselskabet i Basel, — og i Sachsen have lutheranske Samvittigheder taget Forargelse deraf, at Gustav Adolfs-Foreningen anlægger sin Virksomhed efter ren evangeliske Grundsætninger, uden at indskrænke sin Understøttelse efter konfessionel Begrænsning; i Modsætning dertil er der sammesteds oprettet en egen „Gotteskasten“, beregnet udelukkende paa lutherske Menigheder[2]). Det mangler selv ikke paa Beretning om, at lutherske og reformerte Missionærer, midt iblandt Hedningefolkene, lægge den konfessionelle Nidkjærhed for Dagen ved at oprykke den evangeliske Sæd, som er bleven nedlagt fra den anden Side, og fare forkjætrende løs paa hinanden. Stærkere kan den opskruede Konfessionalisme ikke vidne mod sig selv: for at give den gjensidige Forbitrelse Luft — fælles Bekæmpelse af det fælles Evangelium! [3]) „Der gives kun ét Had, som er godt“, skriver en sand Evangelist i Kristi Aand, „Had til det Onde; derfor hader jeg det konfessionelle Had overalt, selv hos Luther, den Retfærdige og Hellige“ [4]).

---

[1]) N. evang. Kirchenz. 1867. Nr. 11.

[2]) Allg. Kirchenz. 1858. August. Nr. 33.

[3]) Kahnis: „Om evangelisk Protestantisme og Konfessionalisme“. (N. Tidsskr. o. s. v. 1865. S. 312—324). A. Schweizer: „Slægtskabet imellem de to protest. Konfessioner“ (sammest. 1867. S. 369—393.)

[4]) Fr. Mallet, reform. Præst i Bremen († 1865): „Neues u. Altes“ 1868. S. 188.

Det er et Syn til inderlig Forlystelse og til stor Opmuntring for Romerkirkens Stridsmænd, som i det 19de Hundredaar anstrænge sig med ikke mindre Kraft og ikke ringere Haab end i det sextende og syttende for at udslette Protestantismens Vederstyggelighed af Jorden[1]); og hvilken Triumf for alle Modstandere af Kristendom og religiøs Tro i Almindelighed at kunne henvise til saa giftige Frugter af den fromme Nidkjærhed, at kunne berolige sig ved, at Kræfterne, kaldede til indbyrdes Forsvar, kun fortære hinanden indbyrdes! Men, skulde Menighedslivet virkelig ikke være kommet videre efter Forløbet af trehundrede Aar? skulde de Røster, der bæres over til os fra fremfarne Tider, og som endnu bestandig lyde fra Romerkirkens Lejr, vedblive fra Slægt til Slægt at minde forgjæves? — ikke alene Melanchthons Ord[2]): at „om han kunde udgyde saa mange Taarer, som der er Vand i Elben, vilde han ikke nok kunne begræde Stridighederne mellem de Lutherske og de Reformerte", men ogsaa Luthers Ord ved Tilbageblikket paa Det, der havde fortæret saa stor en Del af hans Liv og Kraft: „Jeg ser, hvor store Ulemper denne

---

[1]) D. Schenkel: „De evangeliske Kristnes Stilling overfor den rom. Kirkes Angreb" 1857 (i N. Tidsskr. o. s. v. 1858. S. 308—355.) — Den for faa Aar siden afdøde Kardinal Wisemann i London, som har spillet en Hovedrolle ved Katolicismens rivende Fremskridt i England, har i et Manifest fra sine senere Aar vedkjendt sig med stor Uforbeholdenhed: „Det er vor Opgave at blive Herrer over en herskende Race, og at undertvinge, erobre og beherske. Naar Konstantinopel, Efesus, Afrika vare Hjemsteder for Kjætterierne i Oldtiden, saa er England Fristed for det seneste, det stærkest organiserede og mest brogede Kjætteri i den moderne Verden. Er dette først undertvunget i England, saa er det undertvunget i den hele Verden."

[2]) Corpus reformat. V. 852.

Uenighed har bragt og bringer Evangeliet, saa at jeg er vis paa, at alle Helvedes Porte, hele Pavedømmet, Tyrken, den hele Verden, Kjødet og Alt, hvad der gives af Ondt, ikke skulde formaa at gjøre Evangeliet saa stor Skade, dersom vi vare enige"[1]). Det var disse Røster, der syntes med mere indtrængende Styrke end nogensinde før at paaminde Efterslægten om, at det at tjene Evangeliets Sag afgiver Maalestokken for den ægte og den uægte konfessionelle Iver, da man i Reformationens Fædreland beredte sig, for to Menneskealdere siden, til at festligholde dens tredje Jubelaar (1817). Bevidstheden om, at den snæverhjærtede, udelukkende Konfessionalisme „har bragt og bringer Evangeliets Sag", som er Ét med Reformationens, „store Ulemper", fremkaldte den højhjærtede Tanke om en Festligholdelse ikke blot ved at komme ihu, hvad der er fuldbragt ved Reformatorerne, men ogsaa ved at skride fremad til Udførelse af Det, der er blevet efterladt til deres Efterkommere[2]). I det preussiske Monarki og i flere af Tysklands Stater bleve Grundsætningerne for en Forening for de tvende protestantiske Konfessioner højtidelig udtalte ved en Regerings-Akt, og Foreningen synlig beseglet ved en Fælles-Kommunion af Lutheranere og Reformerte. Det fromme Forsonings-

[1]) Brev til Bucerus (22 Jan. 1531). De Wette IV. 217.

[2]) Der haves en Beretning (i Hospinians hist. sacramentaria, II. 201) om en Samtale imellem Melanchthon og Luther om Nadverlæren kort før Dennes Død. Luther ytrede: „Kjære Philip! jeg bekjender, at der er gjort for meget i Sagen om Sakramentet." M. foreslog, at man skulde opsætte en tydelig Forklaring til Bedste for Kirken; hvortil L. svarede: „Min Philip! ogsaa jeg har eftertænkt samme Sag nøje; men paa den Maade vilde jeg gjøre den hele Lære mistænkt. Saa vil jeg give den kjære Gud det i Vold; gjører ogsaa I noget efter min Død!"

værk blev dengang hilset med almindelig Taknemmeligheds-følelse, kun enkelte Stemmer hævede sig dengang dermod. Det var, som om der var vaagnet en almindelig Erkjendelse „af Trangen til at lade de Adskillelser, som tidligere havde standset Udviklingen af Reformationens Princip, træde tilbage overfor Bevidstheden om den højere Enhed i Reformationens Væsen og Aand", som om „den historiske Udvikling havde af sig selv bevirket, hvad fromme og oplyste Mænd havde for længe siden længtes efter" [1]). Man mente at turde forudsige: at, „naar de tre foregaaende Hundredaar have deres Benævnelse: Reformationens Hundredaar (det 16de), Kontrareformationens (det 17de), Tolerancens (det 18de), saa vilde det 19de Hundredaar blive benævnet Unionens Hundredaar, — Unionens, som under alle Trængsler vil blive sejrrig ved egen Sandhed og Nødvendighed" [2]). Paa den lovende Begyndelse er imidlertid paafulgt en Historie, som mindre er bleven Udvikling af det kirkelige Foreningsværk end Indvikling og Forvikling, en Følge af den meget indgribende Maade, hvorpaa den verdslige Magt har blandet sig i det hele Anliggendes Gang. Men trods alt det Uvedkommende og Urene, som herved er kommet ind, staar dog Aaret 1817 som et af de betydningsfuldeste Udgangspunkter i Protestantismens Historie: som det første store Skridt af evangelisk Aand for at føre Menighederne ud af den, Liv og Kraft fortærende, Kirkestrid til kirkelig Fred og Samvirken [3]). Hvad der er gjennemgaaet af Mod-

[1]) Ord af Neander — en af hans sidste Udtalelser — i deutsche Zeitschr. für chr. Wissensch. 1850. N. 1.

[2]) M. Göbel: Zeitschr. f. deutsche Wissensch. Jan. 1858.

[3]) Jvf. „Det evangeliske Unionsværk i dets Oprindelse og første Historie". N. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1868. S. 705—743.

stand og Anfægtelse, maa her betragtes som Prøvelse til fornøden Klaring og Styrkning. En saadan Prøvelsestid kan være fornøden. Thi der er Intet vissere, end at det kristelige Menighedsliv maa have opnaaet et vist Trin af Modenhed, førend et Foreningsværk som det her omhandlede kan blive en Sandhed og til virkelig Velsignelse. Det er med fuldeste Føje erindret, at der her Intet lader sig opnaa ved kunstig fremdrivende Midler. Men vel er det et Spørgsmaal: om der ikke er anvendt ulige mere Kunst paa at holde Adskillelsen imellem de to nærmeste, tro'sbeslægtede Konfessioner vedlige end senere fra en anden Side for at hæve Skilsmissen. Det kan ikke tages nok til Hjærte, at Sagen her hører ulige mere hen for den kristelige Bevidstheds end for Dogmatikens Domstol. Det er et teologisk Kunststykke, naar der bliver opstillet Beviser for, at det i Grunden mere er en formel end en reel Adskillelse, der fjærner den lutherske Kirke fra den romersk-katolske, og at der derfor snarere bør arbejdes paa Tilnærmelse til denne end til den reformerte Kirke. Beviset kan kun føres med taagede Tanker, klædte i forblommede Talemaader og amfibialske Former, hvor katoliserende Tendentser kunne maskere sig saa vel under lutherskklingende Ord, at Katoliken Jørg kan have Ret i at udbryde: „Havde Luther i sin Tid baaret Nylutheranernes Betragtning af Kirke og Præsteembede i Hjærtet, saa vilde vi ikke havt noget Aar 1517 at begræde.“ Men de evangelisk-lutherske Menigheder, — hvis Omdømme ikke altid falder sammen med det teologisk-konfessionelle, — ville næppe derved lade sig overbevise om, at de virkelig skulde have evangelisk Grund og Formaal tilfælles med en Kirke, som tager Troen med Vold og aabent vedkjender sig Ønsket

om at se det protestantiske Kjætteri udryddet fra Roden af. Det kan ved samme teologiske Kunst lykkes at stille Forskjellen imellem kirkelig Bekjendelse og kirkeligt Liv hos Lutheranere og Reformerte frem som Modsætninger af stor og dyb Betydning; men de evangeliske Menigheder ville næppe derved bringes til at tvivle om det aandelige Slægtskabsforhold imellem Kirker, som „paa det højeste Spørgsmaal: hvad er din eneste Trøst i Liv og Død? give aldeles det samme Svar“ (Stahl); — „i de tvende evangeliske Menigheder tro Medlemmerne af den ene sig ind i den anden“ [1]. Hvad i Særdeleshed Nadver-Sakramentet angaar, da ligger den Tanke overordentlig nær: hvorledes Samvittighederne skulle i kristelig Betydning finde sig besværede og ængstede ved en Kommunion, hvor Troende af luthersk og reformert Konfession knæle om det samme Herrens Alter, til samme Tid som man finder sig i, at Adgangen til Alteret staar aaben for Alle i Flæng, hos hvem der hverken tør forudsættes luthersk eller calvinsk eller overhovedet kristelig Stemning til den værdige Nydelse af Sakramentet. Der er en Retning i det Religiøse, som med et træffende Ord af Nitzsch [2] kan nævnes som „hellig Indifferentisme“, der søger ret bestemt at holde Bekjendelsens Tro'sindhold udskilt fra det dogmatiske Formelvæsen.

Det voldsomste Stormløb, som det evangeliske Unionsværk har skullet friste, — netop i Halvhundredaarèt efter dets Indvielse (1867), — er imidlertid fremmanet som Følge af den Forbindelse, hvori kristelige Formaal ere bragte

[1]) R. Stier: unluth. Theses, S. 23.
[2]) S. Beyschlag's Biografi af Nitzsch S. 379.

med ukristelig Politik; visselig en bitter Tilskikkelse for den evangeliske Protestantisme at skulle søge sin Hovedrepræsentant i en Magt, som kun kan tillyve sig Navnet „christlich sittlicher Culturstaat“. Iblandt de nordtyske Stater og Lande, som det var lykkedes det preussiske Sabelregimente at faa indlemmet i Monarkiet, var der nogle (særlig Hannover og Holsten), som stode i gammelt Ry for den exklusiveste Lutheranisme. Næppe var Spørgsmaalet rejst om Indorganisering af Kirkevæsenet i disse Lande under den preussiske Overbestyrelse (Overkirkeraadet), førend der fra Gejstlighedens Side, med Hengstenberg i Berlin i Spidsen, organiseredes Protester, Forbønner og Trusler imod en saadan Forgribelse paa den rene Lutherdom. Der kan øjnes en Nemesis deri, at en Politik, som fra først til sidst er Fornægtelse af Kristendom, Voldtagelse af kristelig Moral, — stadig dog med Guds Navn og Guds Ord paa Læben —, skal møde Modstand just fra kirkelig Side. Men forfærdende er dog den Erfaring: at tre hele Hundredaar kunne gaa sporløst hen, hvor det gjælder kristelig Opklaring i den teologiske Verden af evangelisk „Iver med Indsigt“: alle Vaaben fra det 16de Hundredaars teologiske Rustkamre blive paa ny tagne frem og tilpassede for det nittende![1]). Efterat Det var naaet, der havde været det længselsfuldt attraaede Maal for den tyske Patriotisme: Enhed af Nord- og Syd-Tyskland i ét Kejserrige, laa Intet nærmere end Ønsket om at vinde en kirkelig Besegling ved broderlig Sammenslutning

[1]) S. „Denkschrift des evang. Oberkirchenraths betreffend die gegenwärtige Lage der evang. Landeskirche Preussens“ (Febr. 1867), — et i dogmatisk og i kirkehistorisk Henseende lige betydningsfuldt Aktstykke.

af de to protestantiske Landskirker i Tyskland. I Oktober 1871 blev der indbudt allevegne fra til en Kirkedag i Berlin med dette Formaal for Øje. Men alle Bestræbelser for at opnaa' fælles Altergang og fælles Kirkerepræsentation strandede paa den kirkelige Partikularisme. Den samme Rolle-Forbytning som altid af Kristusnavnet og Luthernavnet, af Evangeliet og Augsburgerbekjendelsen!

VII.

Der kan ganske vist siges Meget — og deriblandt ikke lidet baade Sandt og Smukt — om Trofastheden i at bevare det Kristelige i den ene Form, hvori man fra Barnsben er bleven fortrolig dermed, om Pieteten, der sky'r enhver Gaaen ud over Fædrenes Tro og Fromhedsskik, ja selv om Tapperheden i at forsvare enhver dogmatisk Fodbred overfor afvigende Bekjendelser. Men, hvor man saaledes er ude af Stand til at finde Andet indenfor egne Kirke-Grænser end det Fortræffeligste og Andet indenfor Andres Grænser end det Forkastelige eller dog det ubetinget og i enhver Henseende Ringere, — hvor man er uden Trang til at se Kristi Kirke i anden Skikkelse end i den kummerlige, hvori den staar spaltet i en Mængde ved Mennesker begrundede, efter Menneskenavne lydende Samfund: der er det i ethvert Tilfælde ikke noget ophøjet Standpunkt, hvorpaa man slaar sig til Ro[1]).

[1]) „Saalænge som der har været en Kristenhed med Spaltninger, har ogsaa Unionen bebudet sig, altid paa ny stillet Begyndelser og Forsøg imod Spaltningen. I Efes. 4, 1—6 staar dens magna charta beseglet fremfor alle Dokumenter og Bekjendelser; i Joh. 17, 20—23 minder Ypperstepræsten selv om den og beder for den. Derfor gaar der ogsaa en Livsytring af den

Derimod lyser den ideale Kirkelighed igjennem Bekjendelsen: „Jeg tror én, almindelig Kirke“, — og fra dette Ideal fjærner man sig ad denne Vej længere og længere. Thi at staa stivt og stramt paa en enkelt Konfession med et dertil hørende fuldfærdigt Læresystem, og stille sig hen med den Fordring, at alle andre Kristendoms-Bekjendere skulle give sig ind under denne som den ene kristelige Sandheds-Norm, — er det Samme som at arbejde imod al kirkelig Enheds-Idé. Jo mere man fordyber sig i de fine konfessionelle Grenefletninger, des længere bliver man ført bort fra den fælles Stamme; man arbejder paa denne Maade, som om Vedligeholdelse af de kirkelige Adskillelser, Udvidelse af de konfessionelle Kløfter er den kristelige Nidkjærheds højeste og sidste Formaal[1]).

Skal det altsaa være Alvor med Bekjendelsen af den ene Kirke, „en hellig, almindelig Kirke“, skal Idealet ikke blive tabt af Syne over Virkeligheden og dens Krav, saa maa det være fælles Bestræbelse: at overlade til Evangeliet at bestemme Maal og Grænse, hvor vidt den konfessionelle Nidkjærhed og Paaholdenhed bør gaa. „Thi saa meget maa dog vel et, ellers ikke særdeles dybt gaaende, Blik erkjende: at ingen af de nuværende Bekjen-

ene Kirke igjennem alle Konfessioner, og derfor kan Aanden heller ikke ophøre med at drive paa Unionen igjennem alle Tider.“ R. Stier: Anf. St. S. 21.

1) „Kampen raser mægtigere end nogensinde omkring Religionens inderste Borge. Hvorledes stiller vel under saadanne Forhold Adskillelsen sig imellem Konfessionerne? Ligner den ikke Borgeres Vanvid, som, medens Staden bliver stormet, kævles paa Torvet om Anlæget af og Benævnelsen paa Udsmykninger i Staden, eller et Skibsmandskabs Vanvid, der kævles om Flagets Farve, medens Stormen truer med at begrave Skibet?“ N. Tidsskr. o. s. v. 1871. S. 14.

delser længere har Udsigt til at tiltrække de Udenforstaaende og vinde dem for sig; — saa snart som enhver af dem gjør sin Særlighed gjældende overfor de andre, bliver det indbyrdes Forhold et isoleret; men, hvad der nuomstunder trænges til, er Sammenslutning af Alle, der staa paa samme Grund"[1]). Der ligger dog i denne Sammenslutning ingen Opfordring til at opgive de konfessionelle Særegenheder i Lære, Kultus og kirkeligt Liv eller til Ligegyldighed imod de Læreformer og Kultusformer, som engang findes — om end ofte med lidet klar Bevidsthed — indflettede i den Enkeltes Tro'sliv. De sædvanlige Bebrejdelser for ukirkelig, bekjendelsesløs Svagtroenhed, farveløs Indifferentisme, troløs Svigten af det konfessionelle Banner træffe ikke det sande evangelisk-kirkelige Standpunkt. Den oprigtigste Hengivenhed for det Særegne kan fuldtvel bestaa dermed, at det ren Evangeliske, som udgjør det fælles Grundlag for de forskjellige Kirkebekjendelser ligesom for de forskjellige Individers Tro, hæver sig op over Det, der er blevet opført derpaa ved menneskelig Gransknings og Videnskabs Hjælp, — men ogsaa opført og opretholdt under Indvirkning af Strid, af menneskelig Modsigelseslyst og Lidenskabelighed —, i forskjellig Stil, med forskjellig Indsigt, Dygtighed og Grundighed. Kun tør den polemiske Interesse i egen Konfessions Tjeneste, hvor berettiget den end er, ikke opsluge enhver anden. Ved Siden af det skarpe Øje for det Vildfarende og Skjæve i fremmede Lære- og Kultusformer bør Synet søges bevaret frit for det sande kristelige Element, der oprindelig ligger til Grund for de enkelte

---

[1]) de le Roi: Stefan Schultz (1871) S. 234.

kirkelige Samfundsdannelser, og vel kan fortjene at paaagtes og benyttes ogsaa af de øvrige Kirkesamfund[1]). Hvorfor skal man, over den berettigede Opposition imod Ensidigheden og den sygelige Overspænding overse den alvorsfulde Iver for Bodens, Omvendelsens, Helliggjørelsens Virkelighed, der er Metodismens kristelige Særkjende? — overse, at Grundtanken i Baptisternes Lære er den, at det først er Selvprøvelse, Selverfaring, Selvoverbevisning, der giver fuld Borgerret i Kristi Rige? — at det er Independenternes Opgave at værne om de enkelte Menigheders og de enkelte Menighedslemmers selvstændige Ret og Forpligtelse til at deltage i det kirkelige Arbejde som kristelig Fællessag? Eller tør man overse, at det Sande, der her er gjort til Midtpunkt for Betragtning og Livsbestræbelse, er i de øvrige Samfund for lidet kommet til sin Ret? Men i hvilken Grad de to protestantiske Hovedkirker staa til hinanden som gjensidig udfyldende hinandens Mangler (i lignende Forhold som i sin Tid Luthers og Calvins, Melanchthons og Zwinglis Personlighed til hinanden indbyrdes), lærer ethvert Blik paa deres Historie og Tilstand. Naar den lutherske Kirke har den store Fylde og Dybhed i Lære og Kultus forud, vidner derimod den calvinske Kirke om større Livskraft, baade som religiøst Samfundsliv og som individuelt Tro's-liv. Sine Blodvidner, — der gjælde mere end Mund- og

---

[1]) „Enhver Lutherdom, som udenfor sig ikke ser Andet end Sekter og sværmerske Partier, som ikke har Erkjendelse af det Kristelige og Sande i andre Konfessioner, som betragter enhver Prøvelse og Drøftelse af sin Lære med Mistro, afskærer enhver Undersøgelse af sin Bekjendelse, har Evangeliet mod sig, og af den Grund ingen Fremtid for sig.“ Kahnis: Luth. Dogm. III. XIV.

Blækvidner, — maa den protestantiske Kirke søge iblandt de reformerte Tro'sfæller. „Vi kunne sige, at Modsætningen mellem Maria og Martha, — Herren elskede dem begge, — spejler sig i de tvende Konfessioner“ [1]). — Den romerske Kirkepolemik har søgt at gjøre Hugenotternes Martyrer uskadelige; de gjælde der som „Djævelens Martyrer“. Thi „Djævelen, som altid vil efterabe Gud, har ogsaa villet have sine Martyrer, som bag Masken af et Alabaster-Aasyn skjule en Sjæl af Ibenholt“ [2]) Men hvad der kan forklares hos Reformationens galdesyge Bespottere, er heller ikke blevet forsmaaet af Lutheranismens Zeloter i det 16de og 17de Hundredaar. Saa vidt vides dog Nutidens polemiske Sprogbrug ikke at have forglemt sig selv. Den engelske, den skotske, den franske Kirkes Aarbøger ere Fornyelse af Oldtidens Martyrier [3]), og det er den Dag idag fortrins-

---

[1]) Martensen: Den kristl. Ethik. S. 53.

[2]) A. Schäffer: Hugenotterne i det 16de Hundredaar. 1870. (N. Tidsskr. o.s.v. 1871. S. 159 f.) — Ogsaa Filip den 2den gjorde den Opdagelse: at Tro'sfastheden hos hans Slagtoffere kunde være „et Blændværk af Satan, der, som vi vide, ikke forlader Kjætteren i hans Dødsstund“. Prescott: Filip den 2den's Hist. d. Ov. II. S. 201.

[3]) „Man forestiller sig undertiden, at Luthers Reformation var en frivillig Bevægelse, udgaaet fra Nationens Inderste. Det er en Vildfarelse. Det er sandt, at den wittenbergske Munks Røst satte det modtagelige Folk i dyb Bevægelse; men der er en stor Afstand fra den folkelige Entusiasme, beskyttet af oplyste Fyrster, til den individuelle Kristelighed, hvor enhver Troende har bestemt sig for Sandheden med Bevidsthed om, at den vil kunne koste ham Livet. Endskjønt det protest. Tyskland har havt sine Martyrer, har det dog talt færre af dem end andre Lande. Tyskland har ikke, som England, havt sin Maria Tudor og sin religiøse Revolution i det 17de Hundredaar; det har ikke, som Frankrig, havt sin Bartholomæusnat og sine Dragonader. Det er sandt, at det har gjennemgaaet Prøven af den skrækkelige Trediveaarskrig men, naar Martyriet udfordrer og befæster den kristelige

vis de Reformerte[1]), der i Frankrig have at bestaa den daglige Kamp for evangelisk Tro'ssandhed og Tro'sfrihed imod et Kleresi, behersket af Jesuiter og støttet af en Regering, som regner Religion og Kirke iblandt de politiske Faktorer[2]).

Den lutherske Kirke har i 130 Aar havt et Samfund i sin Midte, som er enestaaende i Henseende til kirkelig Karakter og Stilling: Herrnhuterne eller den mähriske Brødre-Unitet. Dets Stiftelse skyldes Grev Zinzendorf[3]). Det har efterhaanden ved Menighedskolo-

---

Individualitet, udsletter derimod Krigen den, idet den lader alle Troende gaa op i store politiske eller krigerske Masser". G. Fisch. Archive du christianisme, 10 Octbr. 1857. C. G. v. Rudloff: Skotlands Reformationshistorie (1847—49): Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1851. S. 647—767. Merle d'Aubigné: Tre Aarhundreders Kampe i Skotland (1850): N. Tidsskr. osv. 1854. S. 407. — Reform.'s Historie paa Calvins Tid, sammest. 1866. S. 427. — G. du Felice: Reform.'s Hist. i Frankrig. 1850, sammest. 1853. S. 397. H. L. Roquette: Ørkenens Kirke, N. Tidsskr. o. s. v. 1870. S. 369.

1) Af de evangeliske Nationalkirker i Frankrig angives 742 Kirker med 600 Præster henhørende til den reformerte Konfession, 347 Kirker med 269 Præster til den lutherske. Matthes: allg. kirchl. Chronik f. 1857 S. 96.

2) Protestantismens Tilstande i Frankrig. Pressel. Tidsskr. osv. 1849. S. 565. — E. de Pressensé: Den fransk-protest. Kirkes nærværende Tilstand, sammest. 1870. S. 404.

3) Født 1700 i Dresden (Faderen Minister hos Kurfyrste Johan Georg 3), opdragen i Pædagogiet i Halle under Franke. Allerede som Hof- og Statsembedsmand i Dresden holdt han ugenlig gudelige Forsamlinger, og lod paa sit Gods Berthelsdorf i Øvrelausitz nogle mähriske Brødre (Efterkommere af Hussiterne), som vare vandrede ud paa Grund af Religions-Undertrykkelse, ved Hutberg lægge Grunden til Byen Herrnhut. I A. 1731 opgav han Statstjenesten, blev 1734 examineret i Stralsund som Kandidat i Teologien, og 1737 ordineret som Biskop for Menigheden, hvorefter han aflagde Grevenavnet. Hans øvrige Liv var

nier og Missions-Stationer udbredt sig over alle Verdensdele. I udstrakt og frugtbar Virksomhed paa Missionens Enemærker er Samfundet gaaet forud for de protestantiske Kirker; men mest betegnende er den Frihed og Renhed, hvormed den evangeliske Menighedskarakter her fra Begyndelsen af er bleven opfattet og bestandig fastholdt overfor de konfessionelle Særegenheder. I A. 1729 skrev Zinzendorf: „Jeg binder ikke Kristus og hans Sandhed til nogen Sekt; hvo som tror at blive salig ved den Herres Jesu Naade formedelst levende Tro, og hvo som med lige Alvor og i lige Kraft finder Styrke, Retfærdighed, Helliggjørelse og Forløsning i Kristus, han er min Broder, og alle hans øvrige Meninger og Udlægninger holder jeg det for en unyttig, mere skadelig end gavnlig Sag at undersøge, forbedre og forandre“ [1]. Efter den her opstillede Grundsætning har Brødremenigheden paa Synoden i 1748 afgivet følgende Erklæring (fornyet paa Synoden i 1848): „Den forenede Brødrekirke erkjender tre Læreformer hos sig: den mähriske, den lutherske og den reformerte; thi den lutherske saavelsom den reformerte Konfession stemmer overens med den gamle mähriske deri, at den hellige Skrifts Avtoritet er alene gjældende i Tro'ssager, ligesom de ogsaa ere enige i Læren om Retfærdiggjørelsen ved Tro. Heraf er det en naturlig Følge, at et Medlem af en protestantisk Kirke, som optages i

---

udelukkende helliget til den nystiftede Menigheds Tarv hjemme og paa idelige Rejser i Evropa og Amerika. † 1760.

[1]) Schröder: Zinzendorf u. die Herrnhuter (1857) S. 52. Burkhardt: Zinzendorf u. die Brüdergemeine. 1866. (N. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1867. S. 554 ff.). H. Plitt: Die ursprüngliche gesunde Lehre Zs. 1869.

Brødremenigheden, ikke dermed frasiger sig den-Tro, han hidtil har bekjendt"[1]). Lige fra sin Stiftelsestid af har dette Samfund været til Anstød for Mange og er blevet Gjenstand for heftige Angreb. Det lader sig ikke nægte, at disse for en Del have været selvforskyldte ved iøjnefaldende Skrøbeligheder og Taktløsheder, saadanne som pleje at hæfte ved isolerede religiøse Samfundsdannelser: Indsnævring til en særegen, ængstelig beregnet Fromheds-Disciplin, Sky for den fri, selvstændige Prøvelse og for al skarpere, videnskabelig Læreudvikling, sygelig Svælgen i overspændte Følelser, indklædte i visse stærk-sanselige Billeder og Talemaader o. s. v.[2]) Fra disse Udvæxter har imidlertid Menighedslivet vidst efterhaanden at gjøre sig mere og mere frit. Derimod ligger der vistnok i selve den Stilling, som dette Samfund, støttende sig til Evangelieordet, Evangelietroen og evangelisk Livslov, indtager til de stridbare og indbyrdes skinsyge Kirkepartier, Grund til vedvarende og altid stigende Anstød for alle dem, hvis Interesse samler sig om det Konfessionelle som det Højeste og Dyrebareste[3]). Men overfor de Anfægtelser, som have

---

[1]) Schröder, anf. St. S. 352.

[2]) En skarp Censur over disse Anstødeligheder er indeholdt i J. A. Bengel's: Abriss der sogenanntenBrüdergemeine, 1751 (paa ny udgivet 1858).

[3]) „Brødremenighederne med deres Tyskere, Danske, Englændere, Amerikanere, Negere, Eskimoer, Lutheranere, Reformerte o. s. v. har nu bevist i næsten 150 Aar, at man har, hvad der er nødvendigt til det i Sandhed levende og for Alvor virksomme Kristensamfund, rigt paa Fred og paa Frugt, saasnart Hjærterne bære det Ene i sig: at ville danne Livet efter Jesu Kristi Forbillede. Ligesom Jøderne bevise os paa negativ Maade, at Menneskelivet uden Kristus hverken har Præget af indre Fred eller kan blive til Velsignelse for sin Omgivelse, saa er derimod

deres Udspring fra denne Kilde, kan der stilles en Række af samstemmende Erfarings-Vidnesbyrd om det velgjørende Indtryk, det evangeliske Menighedsliv her har fremkaldt og efterladt. Disse Vidnesbyrd have en stor Vægt, naar de hidrøre fra Mænd, hvis personlige Aands-Ejendommelighed maa anses som lidet sympatiserende med den herrnhutiske, som Moser, Schleiermacher, Nitzsch[1]).

Brødremenigheden paa positiv Maade Vidne for Kristendommens Arbejde; thi der hviler over den en Fredens Aand, uagtet alle Mangler, og den er bleven til Velsignelse for Utallige indtil Jordens yderste Ender. Her skulde man lære og lytte til Hjærtets inderste Forlængsel, som saa sælsomt paaminder om at agte paa Guds kaldende og dragende Naade." Jvf. de le Roi's Stefan Schultz (1871) S. 233.

[1]) F. K. Moser skriver (Anm. zur Concession für die evang. Br. Gem. S. 23): „Jeg ærer og elsker den m. Brødremenighed som en Menighed af sande Kristne, som en Brandmur imod vore Dages Antikristendom, som Bevarer af den saliggjørende Lære om Kristi Fortjeneste og Forsoning, som Salt og Lys i Protestantismen, der mere og mere nærmer sig til sin indre Forraadnelse og Formørkelse, som uvurderligt Tilflugtssted for Tusinder til Redning, Bevaring og Fuldkommengjørelse, som en Økonomi og Anstalt i Guds Rige til en ny, lykkelig og allerede hernede salig Menneskeslægt, som et levende Bevis for Muligheden af Forbindelse af ren Religiøsitet med den borgerlige Forfatning, og som Planteskole og Værksted for de udvalgte Redskaber til Udbredelse af Kristi Evangelium over den hele Jord". — Schleiermacher, der i sin Ungdom havde følt sig som aandelig Fange under den herrnhutiske Fromhedstugt i Barby, har ligefuldt som Mand sat sit Ophold der det smukkeste Minde. „Fromhed", skriver han (i sine „Reden über die Religion" S. 15), „var det Moderliv, i hvis hellige Dunkelhed mit unge Liv blev næret og forberedet til den for mig endnu tillukkede Verden; i den aandede min Sjæl, førend den endnu havde fundet sit ejendommelige Hjemsted i Videnskab og Livserfaring; den hjalp mig, da jeg begyndte at drøfte den fædrene Tro og at rense Tanker og Følelser fra Gruset, som tidligere Slægter havde opdynget" o. s. v. Men mærkeligt er det især at se, hvorledes det tidligere Indtryk har i langt senere Tider fornyet og klaret

Det er forbeholdt vor Tid at se Grundlægningen af et Samfund, som ret egentlig har sluttet sig sammen om Bekjendelsen af „én, almindelig Kirke“, om

---

sig ved forskjellige Gjensyn. I A. 1802 skriver han: „Her udviklede først det mystiske Anlæg sig, der er mig saa væsentligt og har reddet og opholdt mig under alle Skepticismens Storme; den Gang spirede det frem; nu er det uddannet, og jeg kan sige, at jeg tilsidst er igjen bleven en Herrnhuter, kun af en højere Orden“. I 1805: „Brødremenigheden udgjør den sandeste Kristi Menighed, som har ydre Tilværelse; — der gives i hele Kristenheden paa vor Tid ingen offentlig Gudstjeneste, der værdigere udtrykker og sikrere vækker kristelig Fromhed end den i Brødremenigheden; og idet jeg ganske nedsænkede mig (der er Tale om Langfredags- og Paaskefestens Gudstjeneste) i himmelsk Tro og Kjærlighed, maatte jeg føle det ret dybt, hvor langt vi Andre staa tilbage, hos hvem den fattige Tale er Alt, og denne derhos er bunden til en fattig Form, underkastende sig al Vexling i Tiden, og saa sjældent besjælet af den rette, levende Aand.“ I 1817: „Saa lidt som jeg vilde være istand til at leve i den ængstelige Indskrænkethed af en Brødremenighed, saa tiltaler dog det simple stille Liv, i sin Modsætning til den forfængelige urofulde Verden, mig paa saadan Maade, at jeg tænker og føler, det vilde ved en Omdannelse i Samstemmen med Tidens Aand blive noget ganske Herligt og Misundelsesværdigt“ (Aus Schleiermachers Leben. I, 309. II, 22—23. 326). Det er saa sandt som det er smukt udtrykt, naar Dorner (den protest. Teol. Hist. S. 794) skriver om Schleiermacher: „Har Brødremenigheden været hans Monica, saa er den helleniske Aandsretning og især deleshed Platos Filosofi bleven hans aandelige Amme.“ — Nitzsch (i et Foredrag om Brødremenighedens kirkehistoriske Betydning, 1853) skriver: „Havde den positive Union, den højhjærtede Tolerance, som som udprægede sig i Zinzendorfs Foretagender, ikke rejst en Dæmning og bevirket en Tilbagegang fra Separatismen, saa vilde de utallige Sværmerier, som dukkede frem i Midten af det forrige Hundredaar, for en Del meget ondartede, have grebet endnu videre om sig . . . Brødremenigheden har forstaaet, som intet andet evangelisk Samfund, saaledes at pleje og uddanne alle væsentlige Elementer af den kristelige Kultus — Bibellæsning, Homili, Bøn, Sang, hvert i sin Særegenhed —, at Menigheden uden Monotoni og Kjede ved Formen for-

Bestræbelsen for at faa' den høje evangeliske Tanke, der ligger til Grund for denne Bekjendelse, ført ind i det kirkelige Liv, — i den Erkjendelse: at Livsopgaverne, som nu foreligge, og Livsfarerne, som nu true, gjælde den hele kristne Kirke, hvor konfessionelle Navne og konfessionelle Differentser blive forsvindende overfor de evangeliske og protestantiske Interesser. I Aaret 1846 blev „det evangeliske Forbund" stiftet ved en Konferents i London, bestaaende af 920 Kristne fra alle Verdensdele, henhørende til 50 forskjellige Samfund. I Stiftelsesdokumentet hedder det: „Konferentsen er sammensat af Kristne af forskjellige Kirke-Afdelinger, som alle udøve den Ret, selv at dømme i Tro'ssager, og som, ifølge den alle Mennesker vedklæbende Svaghed, ere komne til forskjellige Anskuelser om mange Punkter saavel i den kristelige Lære som ogsaa i Kirkeforfatningen; — men de glæde sig enstemmig ved at bekjende den herlige Sandhed: at den le-

---

maar at nyde og at yde mangen opbyggelig Øvelse. Hos os er Mangfoldigheden i Fornødenhed tilstede, men Ensformighed i Tilfredsstillelse". — Flere Vidnesbyrd ere samlede hos Schrøder, S. 316—327. Men særlig Betydning tilkommer endnu en Mands Stemme, som i sine sildige Alderdoms-Dage stod en Stund vaklende imellem romersk-katolsk og evangelisk-protestantisk Bekjendelse: Grev L. Sedlnitzky, forhen Fyrstbiskop i Breslau († 1871, — jvf. S. 222). Han skriver (i sin Selvbiografi 1872, S. 139): „Om end ikke Alt forekom mig fuldkomment, saa var jeg dog overbevist om, at i deres Ordninger ere Midlerne tilstede til at overvinde Manglerne og at uddanne Samfundet til altid større Fuldkommenhed i Herren. Jeg var opfyldt af den største Agtelse for en Menighed, som har ydet saa store Ting i Tro og Levnet, selv i Tider, der vare af fordærvelige Følger for alle Kirker. I Særdeleshed syntes dette mig at bero paa deres til de apostolske Anordninger svarende Kirkeforfatning, og jeg kunde ikke skjule for mig selv de store Fortrin, som den har fremfor alle andre."

vende Guds Kirke, saalænge den endnu er i sin Fremvæxt, er en Kirke, som aldrig har tabt sin væsentlige Enhed og aldrig kan tabe den. Og da vi ere Et i Sandhed, ønske vi at bringe det dertil i os selv og at vise Andre det, at et levende og evigt Baand forbinder alle sande Troende indbyrdes". Foreningens Formaal er angivet saaledes: „at bidrage, saavidt muligt, dertil, at Enheden, som bestaar imellem alle Jesu sande Disciple, bliver synlig, at fremme deres Forening ved broderligt og opbyggeligt Samfund, at afstaa fra al Avind, Kiv og Spaltning, at bibringe de Kristne et dybt Indtryk af Lydighedspligten imod vor Herres Bud: at vi skulle elske hverandre." Som dogmatisk Grundlag for Forbundet er der vedtaget ni Artikler, dog „ikke i formel eller kirkelig Betydning som Tro'sbekjendelse, men for at antyde, hvilke Personer man ønsker at se som Medlemmer af Samfundet"[1]). Der er siden Samfundets Stiftelse blevet holdt Generalkonferentser i London, Paris, Berlin, Genf, Amsterdam, senest (1873) i New-York, under bestandig stigende Deltagelse og Tilgang af Medlemmer. Der er dannet syv Forgreninger af Forbundet: i Storbritannien og Irland — i de nordamerikanske Fristater — i Frankrig, Belgien og det franske Schweitz — i Nordtysk-

---

[1]) Den franske Afdeling af Forbundet har, istedetfor de ni Artikler, stillet denne Erklæring: „Iblandt sine Medlemmer optager den alle Kristne, som, med den Vilje at leve i broderlig Kjærlighed, ønske med den at bekjende, i Overensstemmelse med Guds Ord i Skriften, deres fælles Tro paa Gud deres Frelser: paa Faderen, som har elsket dem og retfærdiggjør dem af Naade ved Tro paa sin Søn, — paa Sønnen, som har forløst dem ved sit Forsoningsoffer, — og paa den Hellige Aand, Ophav til deres Gjenfødelse og Helliggjørelse, — én Gud højlovet i Evighed, til hvis Ære det er deres Attraa at indvie deres Liv."

land — i Sydtyskland og det tyske Schweitz — i det britiske Nordamerika — i Vestindien [1]). Siden Begyndelsen af 1859 har Foreningen erholdt sit eget Organ i „Neue evangelische Kirchenzeitung", som udgives under Medvirkning af et stort Antal navngivne Gejstlige og Ikke-Gejstlige i forskjellige Lande. I Forordet af denne Tidende hedder det: „Med Blikket henvendt paa Korsets Tegn beklage vi det højt og lydeligt, at, paa samme Tid da Fjenderne ere vaagne og træde frem i sluttede Rækker, Stemmer af bitter Strid lyde ikke sjældent højest fra deres Lejr, som stille sig forrest i den hellige Kamp for Evangeliet. Bort fra denne mørke Nutid og den ofte endnu mørkere Fortid, hvor levende Bekjendere af Evangeliet fortærede deres ædleste Kræfter i unyttig Kamp, ville vi fæste Blikket paa en Fremtid, da de hidtil Adskilte ville have gjenfundet hverandre som Lemmer af det ene Legem under det ene Hoved. I den altid stærkere og i altid videre Kredse op-

---

[1]) Historiske Oplysninger om „det evangeliske Forbund i sin Oprindelse, sine Grundsætninger og Formaal" af L. König findes meddelte i Tidsskrift f. udenl. teol. Litteratur, 1849, S. 354—382. — Ved flere Lejligheder, hvor katolske Borgere ere blevne behandlede som Forbrydere (i Florents og i Spanien), fordi de have overtraadt Forbudet imod Læsning af den hellige Skrift, ere Alliancens Ordførere optraadte som Talsmænd for den krænkede Tro'sfrihed, — ikke uden Held. Men, da det blev Opgave for den russiske Politik at bringe den protestantiske Befolkning i de østersøiske Provinser over til den græske Bekjendelse, — hvad der var lykket ved en Række af Snarer og bedragerske Løfter —, og en talrig Deputation fra de forskjellige evangeliske Landskirker i Aaret 1871 henvendte sig til Hs. czariske Majestæt og Dennes Kantsler med ydmyg Paatale af Forsyndelsen imod Evangeliet, mødte den kun kold Afvisning. Overfor denne Majestæt havde Pavens gjentagne Bestræbelser til Gunst for de polske Katoliker været ligesaa frugtesløse.

vaagnede Længsel efter en fri Forening af alle Jesu Kristi Disciple se vi allerede Morgenrøden til den kommende Dag fremdæmre. At den fulde Dag maa følge paa denne Dæmring, og at den ikke maa blive opslugt af nyt Mørke, dertil ville vi arbejde af alle Kræfter. For at fremskynde denne Dag tør vi heller ikke sky Kampen; men denne gjælder alene Det, der nu opholder og forstyrrer Freden, og den har en varig Fred til Formaal. Men denne Sejr se vi ikke i den ene evangeliske Kirkes Sejr over den anden, endnu mindre i noget af de stridende Partiers Sejr, men alene i Evangeliets egen Sejr, som ikke bliver fornægtet af nogen af disse Kirker, men heller ikke ganske udtømt af nogen“.

En Forening af en saa frit fremadstræbende Karakter, med et saa højtstaaende kirkeligt Formaal er i for aabenbar Modsætning til den paa én Gang tilbageskruende og adskillende Retning, som i de sidste Tiaar har taget stærke Tilløb, til at den ikke ved hvert Skridt fremad skulde have fremkaldt stærkere og stærkere Modsigelse. „Hvor principløst — hedder det — at ville indtage sit Standpunkt over alle Partier, selv ikke bunden til nogen positiv Kirkebekjendelse! Er det ikke, med forvoven Haand at gribe ind i Reformationens historiske Gang, som nu engang har ført til Adskillelse af de forskjellige Konfessioner, — at afskære den uddannende Virkning, som udgaar fra denne Forskjellighed, fra den indbyrdes Modsigelse, de skarpe Sammenstød? Og dersom denne Retning skulde trænge igjennem og frembringe en ny Kirkedannelse overfor de bestaaende, hvad vilde derved være opnaaet? Alene dette, at de historiske Realiteter blive svækkede, fordunklede, udslettede, for at den skal kunne haandhæve sin svævende, ideologiske,

uhistoriske Stilling!“ — Det kan indrømmes, at der her er antydet nogle af de Skjær, paa hvilke „det evangeliske Forbund“ vil være udsat for at støde an. Jo større Opgave, des større og flere Vanskeligheder. Det maa ogsaa indrømmes, at det er vanskeligt at angive Vej og Middel, ad og ved hvilke der skal kunne arbejdes med nogen Virkning til det store Maal, ligesom der da heller ikke i det forløbne første Tiaar vil kunne paapeges nogen synlig Virkning. Men er dog ikke allerede den blotte Tilblivelse af en saadan Forening et Tidstegn af opløftende Betydning? I en Jordbund, som kun altfor længe er udtørret ved brændende Nidkjærhed for det Konfessionelle, er der her nedlagt en Spire, som det tør haabes at Evangeliets Giver vil give Fremvæxt. Hvor betydningsfuldt et Tegn der her er givet, skjønnes bedst af den Maal og Grænse overskridende Forbitrelse, hvormed den skarpe Konfessionalisme kalder til Vaaben imod det evangeliske Foreningsværk; det skal have — ikke Kristus, men Antikristen til Ophav. „Djævelen har forsøgt sit største Mesterstykke“ — siger en gejstlig Ordfører i den exklusive Lutheranismes Organ [1]) — „i Unionen ved at skaffe Be-

---

[1]) Zeitschrift f. luth. Theol. u. Kirche 1858. II. S. 313 (den gejstlige Ordførers Navn er Becker). — En yderligere Udførelse af samme Tanke findes i en Artikel om den evang. Alliance i Ev. Kirchenzeitung, Nov. 1857: „Satan betjener sig af en Mængde Kunstgreb for at tilhylle Sagens sande Skikkelse og omgive Tingenes dybeste Brøst med en glimrende Nimbus og hylle den i Dydens Kaabe. Han prædiker om det Fundamentale, hvori man skal være stræng, og om det Ikkefundamentale, hvor man skal vise sig liberal, idet han vel véd, at der ikke gives noget sikrere Middel til at undergrave det Fundamentale end Letsindighed med Hensyn til det formentlig eller virkelig Ikkefundamentale. Hvo som ikke holder Skillingen i Ære, er ikke

kjendelsen tilside, og ved Alliancen har han fuldendt det;" — i samme Betydning nemlig, som det er Djævelen, der har forstaaet at give den reformerte Kirke en Støtte i dens talrige Martyrer (S. 395)!

Om denne „hellige Snæverhjærtethed" gjælder, hvad en anset tysk Gejstlig har udtalt: „der er dem, der indskrive Ordet „luthersk Kirke" med saa tykke Bogstaver paa deres Fane, at Korset derpaa ikke længere er tilsyne"[1]). Denne Tankegang skulle vi her ikke følge eller forfølge videre — hvortil har Evangeliets Navn ikke maattet tjene som Udhængeskilt! — Heller ville vi kalde en Røst frem fra Samdrægtighedens Lejr. Rich. Rothe i Heidelberg har gjennemlevet og afsluttet sit Liv i Nutiden († 1867); men hvor forskjelligt et Sprog kommer os ikke her imøde, naar han skriver (i et Brev til Umbreit 1853): „Min stakkels Kristendom véd jeg ikke at skaffe Plads og Ro, hvor man strider om lutherske og reformerte Adskillelsesdogmer,

---

Daleren værd. Giver du Djævelen en Finger, saa vil han gribe den hele Haand. — Det er ogsaa Satan, der udstafferer Ligegyldighed imod Sandheden og Afmægtigheden til at holde den fast som kristelig Liberalitet, brændemærker Iveren for Sandhed som Snæverhjærtethed og Stridssyge. Der er en hellig Snæverhjærtethed (!), hvor Hjærtet kommer i Bevægelse ogsaa ved det tilsyneladende Smaa, fordi alle Dele af Sandheden ere forbundne med hverandre, ofte ved meget fine Sammenknytninger, som vanskelig kjendes, fordi det først og fremmest kommer an paa at erkjende, om Noget er sandt eller ikke. Det er derfor, og just i vore Dage, yderst farligt, ikke at modstaa Begyndelserne, at slutte Allliancer og holde Møder, hvor Kjærlighed og Liberalitet bliver ensidig proklameret og Sandhedens Lys bliver delvis stillet under en Skygge, hvor man i Begejstrings Rus for Guds Børns Enhed let forglemmer den skyldige Troskab imod Sandhed". — Hvor vanskeligt stundum, ikke at blive kirkelig Satireskriver!

[1]) Kappf, Prælat i Würtemberg (Allg. Kirchenz. 1858, Aug. Nr. 331).

hvor man har gode Stunder dertil, og hvor man holder Gjenoptagelse af de dogmatiske Formler fra det sextende Hundredaar — forstaar sig, med den højtideligste Mine — for noget Andet end et snurrigt Fastelavnsoptog, naar Børnebørnene smutte ind i Bedsteforældrenes gammeldags Klæder."[1]). Og her endnu til Slutning et Livsbillede i den ene, almindelige Kirkes Aand! Da Adolf Monod, en af det evangeliske Forbunds Stiftere i den reneste evangeliske Aand, laa paa sit lange og smertefulde Dødsleje, samledes om ham hver Søndag nogle Venner, som han opbyggede ved Tiltale og Bøn, og med hvem han nød den hellige Nadvere. „Alle de, der stode paa lige Tro'sgrund med ham, til hvilket særligt Kirkesamfund de end hørte, ansaa' han som sine Brødre; Gejstlige af det reformerte, det lutherske, det independentistiske, det wesleyanske (metodistiske) Samfund forestode skiftevis disse den kristelige Kjærligheds Højtider ved den syge, døende Broders Leje"[2]). Naar vi overfor dette Ihukommelses- og Kjærlighedsmaaltid stille de ovenfor nævnte teologiske Konferentser (S. 383), hvor der er forhandlet i al Alvor: om lutherske Kristne tør understøtte den reformerte Mission, om ikke de Reformerte ere at betragte som Kjættere, — paa hvilken Side finde vi da ikke blot kristelig Kjærlighed, men kristelig Nidkjærhed i Ordets rette Betydning? — Kristus har forjættet (Matth. 18, 20): „Hvor To eller Tre ere forsamlede i mit Navn, er jeg midt iblandt dem." Hvor var der vel her Forsamling i Kristi Navn? og hvo har vel her Del i Forjættelsen om Kristi Tilstedeværelse?

---

[1]) Nippold: R. Rothe, ein christl. Lebensbild, II. 1874. S. 331.
[2]) Adieux d'Adolphe Monod à ses amis et à l'eglise.

„Hvo som — paa den ene Side overfor den romersk-katolske Kirkes Angreb, der antage bestandig større Dimensioner, paa den anden Side overfor Vantroens Magt — ikke holder den nærmeste Sammenslutning af alle evangeliske Kræfter, ikke blot af de enkelte Personer, men ogsaa af de enkelte Samfund, for en Nødvendighed, — hvo som, for at tjene en konfessionalistisk Dogmatisme, der er rig paa de fordærveligste Følger, og der udenfor den romersk-katolske Kirke ikke kan Andet end blive en Karikatur af denne, arbejder paa en Spaltning af den evangeliske Kirke i exklusiv lutherske eller reformerte Dogme-Kirker: han udfordrer til den bestemteste Modstand i Kristi Evangeliums Navn“ [1]).

VIII.

Der er i det Foregaaende holdt Udsigt aaben til en Fremtid, hvor Erkjendelsen af, at en Kristeligheds-Karakter er tilstede i Lære og Livsorden i de forskjellige kirkelige Samfund, men i forskjellig Aand og Retning i de forskjellige Kirker enhver for sig, fører til at betragte indbyrdes Tilnærmelse som noget Ønskeligt, hvorved alene Vejen kan blive beredet til det kristelige Ideal: én almindelig Kirke. Den romersk-katolske Kirke i dens nuværende Form og Fremtræden har her maattet lades udenfor Betragtningen. Romerkirken stiller én Gang for alle sit Traditionsprincip overfor det evangeliske Tro's-princip. Romerkirken ser i de evangeliske Kirkers Paabe-

---

[1]) Neue evang. Kirchenz. 1868, Nr. 9. jvf. L. Schöberlein: Konfession u. Union. (N. Tidssk. 1854, S. 184).

raabelse af Troens Ukrænkelighed kun Vejen til Opløsning og Splid uden Ende. Romerkirken ser idel Vildfarelse, der maa føre til Fordærvelse og Fordømmelse, i enhver bevidst Afvigelse, enhver forsætlig Modstand imod dens „ene saliggjørende Sandhed". Romerkirken maa altsaa afvise for sit Vedkommende enhver Tanke om nogen Given efter for, nogen Tilnærmelse paa Lærens Enemærker til hæretiske Samfund, som forbrydersk imod den kirkelige Majestæt. Der gives for den kun én Vej, — som til Frelse saa til kirkelig Enhed: ubetinget Underkastelse under det kirkelige Magtsprog. Heller ikke lader det sig nægte, at Katoliken, naar han i Kirken ser, hvad han i Kirken bør se, maa finde stor Betænkelighed ved at skulle ombytte den nedarvede Sikkerhed i Romerkirkens Skjød med et Kirkesamfund, hvor det synes ham at der borttages med den ene Haand, hvad der bydes med den anden[1]).

I et kirkeligt Aktstykke, bekjendt under Navn af Nadver-Bullen (Bulla in coena Domini), som blev oplæst Skærtorsdag fra Loggien i St. Pederskirken[2]), og i For-

---

[1]) „Saalænge som vi med Katolikerne lægge Hovedvægten ved Kristendommen paa Kirken, ville de velbetænkt betakke sig for at ombytte deres Kirke med vor. I vor evangeliske Kirke vil det aldrig lykkes at føre dem over, men vel til vor evangeliske Kristendom, og ogsaa kun i Forhold til, som denne vil frigjøre sig mere og mere fra det Statutariske, som den bærer paa sig fra sin kirkelige Afstamning [af." R. Rothe. (Nippolds Biogr. af R. Anf St.)

[2]) Eisenschmid: Røm. Bullarium, II, S. 113 ff. Bullen, som er flere Pavers Værk igjennem flere Hundredaar, er afsluttet og udfærdiget af Urban den 8de, d. 8. April 1627, men har endnu af efterfølgende Paver (navnlig Pius den 5te) modtaget forskjellige Tilsætninger og Udvidelser. Den højtidelige Oplæsning paa Skærtorsdag var ledsaget af en betegnende Symbolik, idet Paven og enhver af de hosstaaende Kardinaler og Prælater kastede ved

bindelse med den pavelige Velsignelse over alle Troende, lyser den romerske Kirke „Forbandelse og Fordømmelse i den almægtige Gud Faders, Søns og Hellig Aands Navn over alle Hussiter, Wiklefiter, Lutheranere, Zwinglianere, Kalvinister, Hugenotter, Gjendøbere, Trinitariere og Affaldne fra den kristelige Tro, saavel som over alle andre Kjættere, med hvilket Navn de end nævnes og til hvilken Sekt de end monne høre“. Det er en Akt i storartet Stil, saaledes som kun en Kirke kan udføre den, der staar i fuld og sikker Bevidsthed om sin Enebesiddelse af „Sandhed til Salighed.“ I Bullens Indledning bliver Kirkemoderens Ubarmhjærtighed imod de frafaldne Børn forklaret: „Uden Enhed og Renhed af den katolske Tro er det umuligt at behage Gud“; — „den hele Kirkes Enhed udspringer fra Hovedet, Kristus, og hans Statholder paa Jorden, Efterfølgeren af den allersaligste Petrus, og dessaarsag skulle de romerske Paver paa den Dag, der er højtidelig paa Grund af den aarlige Ihukommelse af Herrens Nadvere, paa højtidelig Maade udøve Kirketugtens aandelige Sværd og Retfærdighedens velgjørende Vaaben ved det højeste Apostelembedes Tjeneste til Guds Ære og Sjælenes Frelse“ [1]). Det er den samme Betragtningsmaade,

---

Bandlysningens Ord et brændende Lys mod Jorden. Under Klemens d. 14des Pontifikat (1769—1774) skal Oplæsningen være bortfalden (Cancellieri, Settimana santa 73 ff.). Jvf. Janus (o: Døllinger): Pave og Koncil (1869), Nyt Tidsskr. o. s. v. 1870. S. 108 ff.

[1]) Efter det i det romerske Pontifikale indeholdte Ritual for Optagelsen af Apostater, Skismatikere og Kjættere, aabnes Akten med Uddrivelsen af den onde Aand (Exorcisme) „af denne Tjener, som Gud og Herren værdiger at udfri af hans Vildfarelser og Løgne og kalde tilbage til den hellige katolske og apostolske Kirke“, hvorefter følger Bønner over „Faaret, som ved

ifølge hvilken Overgang fra andre kristelige Konfessioner til den romersk-katolske bliver i Kirkesproget betegnet som Tilbagevendelse i Moderkirkens, den ene saliggjørende Kirkes Skjød, og foregaar med en højtidelig Frasigelse af Kjætteriet, man tidligere har tilhørt. Tidernes Vanskelighed kan gjøre det nødvendigt eller tilraadeligt at fare med Lempe: ikke blot at holde tilbage med Fordømmelsens Lynstraale, men endogsaa i overvættes Langmodighed at tilstaa de kjætterske Samfund, som befinde sig under katolsk Landshøjhed, visse Rettigheder til fri Bekjendelse og Religionsøvelse; men det er Alt Indrømmelser, hvorved der vel gives efter for Tidens Tryk, men Intet opgives. De kirkelig exklusive Grundsætninger staa urokkelige, og i Kraft af dem vil Systemet blive gjenoptaget, saafremt Tidsforholdene maatte stille sig gunstigere. Det blodige

---

Guds Almagt er udrevet af Ulvens Svælg". Konvertiten selv aflægger den fuldstændige kristelige Tro'sbekjendelse tilligemed Afsværgelse af „Djævelen og hans Engle", lover Lydighed mod „Paven og hans Efterfølgere" og anatematiserer offentlig ethvert Kjætteri, i Særdeleshed det, „hvis Vanrygte han hidtil har baaret". Hvor der handles om Overgang fra den evang. protest. Kirke til Romerkirken, haves der forskjellige, mere eller mindre udførte Afsværgelsesformler. I en saadan (anført af Mohnike) lyder den 20de Artikel saaledes: „Vi bekjende, at den romerske Lære er katolsk, ren, guddommelig, saliggjørende, gammel og sand, men at den evangeliske er falsk, vildfarende, blasfemisk, forbandet, kjættersk, fordærvelig, oprørsk, ugudelig, udtænkt og opdigtet. Vi forbande derfor alle dem, der have undervist os i det modstridende og ugudelige Kjætteri. Vi erklære vore Forældre forbandede, som opdroge os i den kjætterske Tro, vi forbande ogsaa dem, der have gjort os den romersk-katolske Tro tvivlsom, ligesom ogsaa dem, der have betjent os med den forbandede kjætterske Kalk". (Mohnike: Urkundl. Gesch. der prof. fidei Trident. S. 90). Hvilken Lejlighed til rig Anvendelse af Kristi Bud at gjengjælde Forbandelse med Velsignelse!

Forfølgelses-System imod Reformationens Forgængere (Valdensere og Hussiter) blev fornyet i det sextende og syttende Hundredaar i Italien og Frankrig, Bøhmen og Ungarn, England og Holland. Filip den 2dens Blodtribunaler, Lichtensteins og Ludvig den 14des Dragonader vare simpel Gjentagelse af de pavelige Korstog i det 13de Hundredaar imod Albigenserne i det sydlige Frankrig, og paa den romerske Propagandas Missionskort staa de protestantiske og de hedenske Lande tegnede med samme Farve. Den menneskeligsindede Katolik misbilliger uden Tvivl de voldsomme Midler, og vender sig helst bort fra de af Kjætterblod gjennemtrukne Blade i den saliggjørende Kirkes Historie; men, er den exklusive Kirketro ret fast og sikker, hvor undskyldeligt vil ikke ethvert Overmaal af Nidkjærhed stille sig overfor den haardnakkede Gjenstridighed, der egenvillig skyder Frelsen fra sig, og selv bereder sig Graven til evig Død og Fortabelse! I Pius den 9des „Syllabus" af 8de December 1864 er Protestantismen dragen ind under lige Fordømmelse med „Panteismen, Naturalismen, Rationalismen, Kommunismen, Socialismen", samt „Fremskridtet, Liberalismen og den moderne Civilisation (!)" [1]).

Paa Forsøg paa en Sammensmeltning af de principiel forskjellige Kirker har det dog ikke manglet, hverken i ældre eller i nyere Tid.

I det syttende Hundredaar førte en Række af ireniske Bestræbelser til en langvarig Underhandling imellem Tidsalderens største aandelige Avtoriteter fra begge Sider: Bossuet og Leibnitz (1670—1700), som støttedes af

[1]) Officielle Actenstücke zum vatikanischen Concil. 1869. Syllabus. § 1. 4. 10.

flere fyrstelige Personer, navnlig ogsaa af Kvinder. Medens den franske Prælat anvendte al Tankens og Sprogets Smidighed for at godtgjøre, at de tridentinske Tro'sdekreter lóde sig tyde ret evangelisk, blottede den tyske Filosof med dialektisk Overlegenhed den sofistiske Kunst i Bevisførelsen. Men, da Bossuet erklærede: at Tridentinerkonciliets Lærebygning ikke vilde blive opgiven paa noget eneste Punkt, blev det derefter ligesaa spildt Møje at arbejde paa Kirkernes Union som paa Cirklens Kvadratur[1]). — Den romantisk-sentimentale Retning i Begyndelsen af dette Hundredaar tilførte ikke blot Romerkirken en Del Proselyter, mange vistnok af større Betydenhed i den borgerlige og litterære Verden end i kristelig Henseende; men de excentriske Udløbere af forskjellig Art — magnetiske Ekstaser, Underkure ved Haandspaalæggelse osv. — fandt tillige naturlige Tilknytningspunkter i Katolicismens sakramentale Naadevirkninger[2]). Kirkelig Udsoning af Katoliker og Protestanter var i hine Aaringer en Tanke paa Dagsordenen, der sysselsatte Mange, og der fandtes fromme Sjæle, som ventede en forsonlig Tilnærmelse fra selve den pavelige Stol[3]). Pius den 7de svarede i talende Gjerning ved Bullen „sollicitudo omnium“ (7. Aug. 1814), der gjenoprettede Jesuiterordenen, — „saa vel fortjent af Kristenheden, hvis Fald har fremskyndet Omstyrtelse af Kirken, den offentlige Orden, Tronerne, Sæderne og Samfundet, og

---

[1]) Hering: Gesch. d. kirchl. Unionsversuche. II. S. 232—244. 276—300.

[2]) F. Nippold: Welche Wege führen nach Rom? (1869). — „Konfessions-Vexling i vort Hundredaar“. (N. Tidsskr. o. s. v. 1868. S. 69—115).

[3]) Passavant, ein chr. Charakterbild (1867). S. 109. 133. 214. 248.

som havde havt til Modstandere alle Filosofer og Fjender af Religionen og Sæderne"[1]) (!). Og det er ikke mange Aar siden, at man endnu i Tyskland har fra enkelt (ny-lutheransk) Side syslet alvorligt med Drømmebilledet om Forening af den romerske og den evangelisk-lutherske Kirke. I September 1860 skete der i Erfurt Skridt til at indlede Værket ved en Forsamling af romersk-katolske og lutherske Notabiliteter: „for at række Hænderne — hed det — til Forsvar af de højeste Goder overfor den fælles Fjende: Revolution og Antikristendom". Fra Rom (giornale di Roma) tøvede man ikke med at anmelde det lovende Forbud paa Overgang af troende Protestanter i Masse til den katolske Kirke. Sagen vakte herved større Opmærksomhed, og den blev standset paa første Trin[2]). Historikeren H. Leo (i Halle) søgte at forklare Tilbagetoget: „ikke paa Grund af Skandalen, men fordi Sagen, naar den toges saaledes som det er sket, nødvendig maa føre til at forstærke Hadet og Skilsmissen imellem de tvende Kirker[3]).

Pius den 9de har ikke ladet det mangle paa klar og bestemt Afvisning af alle Forsoningsanløb, som vare paatænkte at skulle udføres i denne Stil. I den apostolske Indbydelsesskrivelse (13 September 1868) til det vatikanske Koncilium henvender han sig ogsaa til alle dem, der „vel bekjende sig til samme Herre Jesus Kristus, men dog ikke bekjende den sande Tro og ikke stræbe efter Forening med den katolske Kirke", og viser dem tilrette med

---

[1]) Mémoires du Cardinal Consalvi. II. 316.

[2]) Protest. Kirchenz. 1860 N. 25.

[3]) Evang. Kirchenz. 1861 N. 12.

den Formaning: „at de maa benytte Lejligheden af dette Koncilium til at rive sig ud af den Tilstand, hvori de dog ikke kunne være rolige angaaende deres Frelse“, og „bede den forbarmende Gud, at han vil nedbryde Skillemuren, adsprede Vildfarelsernes Mørke, og føre dem tilbage i den hellige Kirkes Moderskjød, i hvilken alene Kristi uforfalskede Lære bliver overleveret, og den himmelske Naades Mysterier blive bevarede“[1]). Til yderligere Kommentar tjener en Bestemmelse, som er slaaet fast af det vatikanske Koncilium som 6te Kanon af de 21 Kanones „om Kristi Kirke“: „Dersom Nogen siger, at den Intolerance, hvormed den katolske Kirke bandlyser og fordømmer alle fra dens Samfund udskilte Sekter, ikke er foreskrevet ved guddommelig Ret, eller at man om Sandhedens Religion kun kan have Meninger, men ikke Vished, og at derfor alle religiøse Sekter bør taales af Kirken, han være fordømt“[2]). Papismens Aand forplanter sig hurtigt. I et amerikansk Dagblad, som udgives under Ledning af en romersk-katolsk Biskop, „The Shepherd of the Valley“ (1875) findes den kirkelige Terrorisme saaledes udtalt: „Vi erkjende, at den romerske Kirke er intolerant, — det vil sige: at den anvender alle Midler, som den har til Raadighed til at udrydde Vildfarelsen og Synden; men denne Intolerance er den logiske og nødvendige Følge af dens Ufejlbarhed. Den alene har Ret til at være intolerant, idet den alene er Sandheden og er i Besiddelse af Sandheden. Ifølge deraf tolererer Kirken Kjætterne dèr, hvor den ikke kan handle anderledes; men til samme Tid hader den dem

[1]) Offic. Actenstücke zum vatikan. Koncil. 1869. S. 78. 80. 81.
[2]) Offic. Actenstücke o. s. v. II. S. 122.

dødeligt og anvender alle sine Kræfter for at bevirke deres Tilintetgjørelse. Saasnart som Katolikerne komme i Besiddelse af en betydelig Majoritet i dette Land, — og dette skal visselig indtræde en smuk Dag, om det end gaar noget i Langdrag, — skal Friheden have set sin sidste Dag i de forenede Stater. Vore Fjender sige os dette, og i denne Sag ere vi fuldkommen enige med dem."

Det er Toner, der lyde, som om de vare naa'de til os fra Midalderens Hundredaar; men de gjentages i fuldstemmigt Kor af Ultramontanismens Organer. En af dem [1]) skriver: „Hvad der i mere end 300 Aar er blevet fordømt i den katolske Kirke som babylonisk, aandstyrannisk, antikristeligt, det tilstræber den nyeste Blomst af Protestantismen som Kronen paa Frelserens Forløsningsværk". Den romerske Dogmatiker Perrone (ved Collegium romanum) skriver i en „Kontroverskatekismus for Folket" (oversat paa Tysk, 1860): „Protestanten nægter Jesus Kristus og hans Kirke for at tro en ny Lære, et ubestemt Evangelium, hvorom man ikke ret véd, om det skriver sig fra Luther, Calvin, Zwingli; thi enhver af dem har gjort sig sit eget Evangelium." — „Jeg véd ikke, om I nogensinde have været ved en Saadans Dødsleje; men tror mig, der har set det! De blive enten saa stive og ufølsomme som Sten og dø ligesom et Dyr, eller de falde i Raseri og Fortvivlelse; deres stirrende og forfærdede Blik, det fortrukne Aasyn og de krampagtige Trækninger af Legemet ere ligesaa mange Tegn paa deres evige Fordømmelse" [2]).

---

[1]) Jørg: Gesch. des Protestantismus. I. S. 368.

[2]) Man kunde fristes til at stille Døllinger i München som et tredje Vidne for den exklusive Ultramontanisme, naar han skriver („Kirche u. Kirchen, Papstthum u. Kirchengewalt" 1861. S. 25):

Det er dog ikke alene mod „Sekterne" at Nutids-Katolicismen har, i midalderlig Aand og paa midalderlig Vis, løftet sin truende Haand: — „dersom Nogen", hedder det i den 12te af de nysnævnte kirkelige Kanones, „siger, at der af Kristus, vor Herre og Frelser, blot er overdraget Kirken Magt til at styre Kirken ved Raad og Paamindelse, men ikke tillige Magt til at byde ved Lov og til at kue og tvinge de Ulydige og Gjenstridige ved ydre Dom og gavnlige Straffe, han være forbandet!" —; men Pavedømmet har optaget en Kamp med Staterne og Statsmagterne, som er ulige farligere og i sine Følger uberegnelig. I Pius den 9de's Rundskrivelse af 8de Dec. 1864 („epistola encyclica, til alle Patriarker, Primater, Ærkebiskopper og Biskopper") bliver det proklameret som „en af Hæretikerne paastaaet Grundsætning: at den kirkelige Magt ikke skulde være, ifølge guddommelig Ret, forskjellig fra og uafhængig af den borgerlige Magt, og at en Adskillelse og Uafhængighed af denne Art ikke skulde kunne opretholdes, uden at Kirken gjorde Indgreb i den borgerlige Magts væsentlige Rettigheder." Det bliver paa-

---

„Hvo som erklærer: jeg erkjender ikke Paven; jeg — eller Kirken, som jeg tilhører — vil staa for sig; Paven er for os en Fremmed; dens Kirke er ikke vor, — han erklærer herved: vi sige os løs fra den almindelige Kirke; vi ville ikke være Lemmer paa dens Legeme". — Men Erfaring er en god Læremester, særdeles naar Individet rammes personlig af den. Efter selv at være bleven exkommuniceret som Anti-Infallibilist, er baade Synsmaade og Tone hos D. bleven en hel anden. I Juni 1871 indskrænker han sig, i en officiel Skrivelse til Universitetet i Marburg, til det Haab: at „Adskillelsen, som for 300 Aar siden var uundgaaelig, engang igjen, om end i en endnu fjærn Fremtid, vil opløses i højere, renere Enhed."

staaet: at „den kongelige Magt ikke alene er indstiftet for at føre Regering over denne Verden, men fornemmelig for at beskytte Kirken; . . . thi sikkert er det fordelagtigt for Herskerne, naar der handles om Guds Sag, efter hans Befaling at underordne deres kongelige Vilje, under Kristi Præster ikke, at gjøre den gjældende imod dem“ [1]).

Det var upaatvivlelig en fuldkommen Misforstaaelse af Tidens Aand, da Jesuit-Politiken mente at kunne gjennemføre saa midalderlige Paastande, — som ovenikjøbet kronedes ved det æventyrlige Konciliedekret om Pavens Ufejlbarhed, — i det 19de Hundredaar. Det var her forudsat, at Statsmagten endnu befandt sig i den samme Umyndigheds-Tilstand, som røber sig i de kummerlige Konkordater, hvor Kirken træder frem i den mest overlegne Stilling som højmodig indrømmende og eftergivende, Staten derimod modtagende i al Ydmyghed, hvad der bydes. Men til samme Tid synker, ved en sælsom Skæbnens Ironi, den sidste Levning af Pavestolens verdslige Magt — hidtil kun opretholdt ved fremmede Vaaben, nu forladt af alle — sammen som Korthuset overfor et Aandepust; og atter til samme Tid hæver Statsmagten sig ved Tysklands Sammenstøbning til politisk Enhed, i fuld Bevidsthed om sin Ret og om de nødvendige Betingelser for dens Existents i sand Virkelighed. Først nu bliver Forholdet imellem Hierarki og Statsmagt opfattet fra ren politisk Side, og først nu bliver det erkjendt, at Staten med romersk-katolsk Bekjendelse er en Uting: to Regeringsviljer, to herskende Magter, staaende udenfor og uafhængige af hinanden, og uundgaaelig stødende imod hinanden. Kampen

---

[1]) Offic. Actenstücke o. s. v. S. 9—10. 12. 13.

er optagen (af Bismark) ved en Række af Love, som overskære Romerkirkens Nerver, idet de afskære dens Indblanding i de indre Statsanliggender. Det er en Kamp paa Liv og Død, — og det begyndende Skisma i Kirkelegemet selv af de saakaldte Gammelkatoliker synes at maatte kunne benyttes i Kampen fra Statsmagtens Side[1]). Men en sikrere Medforbunden har Pavekirken i Avtoritetstroen,

[1]) Det er Jesuiternes uvitterlige Fortjeneste — idet de have villet byde det nittende Hundredaar Trods ved at drive Pave Pius frem til at beklæde sin Person med guddommelig Fejlfrihed — at fremkalde et Skisma i den katolske Verden, som aabner en Mulighed til, at Lysstraalen kan trænge ind i Mørket. Den gammel-katolske Bevægelse er udgaaet fra enkelte Mænd: Døllinger, Friedrich, Huber, Michelis, Reinckens, Schulte o. F.; men den har i Tyskland og Schweitz fundet modtagelig Jordbund. I offentlige Møder i München 1871—1872 er Programmet blevet affattet, hvorefter der vel holdes fast ved den gamle katolske Tro og Kirkeforfatning med den romerske Biskops Primat, men hævdes Nødvendigheden af kirkelige Reformer og Uundværligheden af videnskabelig Dannelse for Gejstligheden. Saalænge som Traditionsprincipet fastholdes som højeste Lov, er her vistnok en haltende Halvhed tilstede. Det maa være overladt til Fremtidsforholdenes Magt at føre ud over denne til konsekventere Holdning; og som det første Skridt hertil tør det vel anses, at Prof. Reinckens er udvalgt til Biskop uden pavelig Sanktion, indviet af en jansenistisk Biskop.

I Kalkars teol. Tidsskr. 1873 S. 658 ff. har Pastor A. G. Fich tegnet „Pavedømmets nye Stilling“ i religiøs og kirkepolitisk Henseende overfor Evangelium, Protestantisme og Stat med klare og skarpe Træk. — Døllinger er endnu gaaet et stort Skridt videre: har, som Ordfører for de kirkelige Unionsbestræbelser, udstedt Programmet til et offentligt Kirkemøde i Bonn (Septbr. 1874), hvori han har optaget Traaden efter Geo. Calixtus, proklameret den kristelige Grundsætning: „unitas in necessariis“, og som Grundlag for den nødvendige Enhed henvist til Oldkirkens Bekjendelser før Kirkespaltningens Tid, medens Alt, hvad der i senere Bekjendelser ikke berører Substantsen af den gammelkirkelige Tro, henregnes til det Tvivlsomme, hvor Frihedsloven gjælder. Jvf. Nyt Tidsskr. o. s. v. 1875. S. 301—319.

som holder det katolske Folk i Baand, der med al deres Tryk og Tvang ere umistelige for det. Den fuldtro Katolik finder sig uden Skriftefader og Hierarki aldeles raadvild og hjælpeløs. Men, skulde Tiden være moden til Løsning af det mere end tusindaarige Kogleri, vil en Nyfødsel være begyndt for Kristi Kirke — fra det Øjeblik af, da hans Ord først gaar i fuld Opfyldelse: „Mit Rige er ikke af denne Verden.“

INDHOLD af første Halvdel:

Pris 3 Kroner.

Anden Halvdel, der udkommer til Efteraaret, indeholde:

DET

EVANGELISKE KIRKELIVS

NUTID OG FREMTID.

AF

DR. HENRIK NIKOLAI CLAUSEN.

ANDEN, AF FORFATTEREN GJENNEM- OG OMARBEJDEDE, FORØGEDE UDGAVE.

UDGIVET EFTER HANS DØD.

2. HALVDEL.

KJØBENHAVN.
FORLAGT AF G. E. C. GAD.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.
1878.

H. N. Clausen: „Det evangeliske Kirkelivs Nutid og Fremtid" anmeldes i „Theologisk Tidskrift" 1878, 7. Hefte saaledes:

„Det er den hensovede Forfatters literære Testamente her bydes os, og dog langt mere end et literært Efterladenskab, men en Udtalelse om, siger Forf., „hvad der igjennem et langt Liv har godtgjort sig for mig som usvigelig Sandhed, saa heelt og uforbeholdent, saa klart og uforblommet, som det var mig muligt." For en saadan Erklæring bøier man sig med Ærbødighed; den vil heller ikke tabe sig ved Læsningen af denne anden Udgave af en Bog, som da den udkom, vakte Opmærksomhed hos alle dem, der have Interesse for Christendom og Kirke i vort Fædreland. Allerede det forøgede Sidetal af første Afdeling (fra 233 til 420) viser, med hvormegen Ret Forf. kalder sit Skrift „gjennem- og omarbejdet og forøget"; han har fulgt alle det kirkelige Livs Fremtoninger lige indtil den sidste Tid, og da det af den afdøde Forfatter igjennem en lang Aarrække udgivne „Tidsskrift for udenlandsk Theologi" har efterhaanden meddeelt Uddrag af de vigtigste tyske theologiske Skrifter, saa citerer Forf. idelig dette Tidskrift, naar han nærmere vil oplyse det Sagte. Vi forudsætte i denne Anmeldelse, at Læserne ere bekjendte med den første Udgave af dette interessante og indholdsrige Skrift og bemærke kun Et og Andet om den anden Udgave, udkommen „efter at hans personlige Gjerning er afsluttet".

I første Afsnit: Christendommen ligeoverfor dens Modstandere har Forf. ikke blot udvidet Synskredsen eftersom Fornægtelsen i Materialismen, Naturalismen og Sensualismen er traadt meget mere aabenlyst frem, men han har ogsaa taget Hensyn til de Darwinske Theorier, til Communistudbruddene i Paris og til Strauss' „Der alte und der neue Glaube". Slutningsresultatet er derfor skarpere præciseret end forhen. Et betydeligt Fremskridt er ogsaa tredie Afsnit; dette er allerede betegnet derved, at det istedetfor den tidligere Overskrift: Kirke og Philosophi nu hedder: „Christendom og theologisk Videnskab". Hisset er det „Fjendtlighedsforholdet mellem Christendom og Spekulation", her er det „Fjendtlighedsforholdet mellem kristelig Tro og videnskabelig Tænkning over Troens Indhold", hvortil Betragtningen føres; man vil ikke kunne miskjende, at her er et Fremskridt. Spørgsmaalet om Theologiens Berettigelse til at kaldes en Videnskab er siden Forf. udgav sin Bog traadt frem med en ganske anden Styrke navnlig efterat Forhandlingerne om Forholdet mellem Tro og Viden hørte til Dagsordenen. Det er en Selvfølge, at han maatte tage særdeles Hensyn hertil, og at de Kierkegaardske Paradoxer saavelsom de R. Nielsenske Paastande maatte underkastes en skarp Kritik; ikke mindre streng er hele Skriftet igjennem Modsætningen

IX.

Kirken og Bekjendelsen.

I.

Det er en naturlig Trang, der bringer Menneskene — overalt hvor de staa foran store, meget lovende og meget krævende, Begyndelser, hvor de befinde sig overfor historiske Kjendsgjerninger eller Lærdomme, som aabne Udsigt til nye Livsudviklinger og i samme Forhold vække og opfordre til nye Kraftanstrængelser, — til at forene sig om at sammentrænge det fælles Nye i en kort Hovedsum, for at det kan staa saa meget mere levende for Alles Tanke, prænte sig saa meget dybere i Alles Sind, hvori dette Nye har sin egentlige Kjærne, i hvilket Forhold det staar til det fælles Livsformaal, og hvorledes det bør at samle og forene til fælles Livsbetragtning og Livsbestræbelse.

Det er denne Trang, der i forskjellige Samfundsforhold af Betydning og Vigtighed fører til offentlig Udtalelse i Programmer og Manifester: man søger her paa én Gang at klare for sig selv og at give Andre en Forvisning angaaende den fælles Virksomheds Formaal og Midler. Og

en lignende Trang er det, der ligger til Grund for de kirkelige Bekjendelser. Kristendommen er paa én Gang Historie og Lære, — og det ikke saaledes, at Historie og Lære staa udenfor hinanden, kun følges ad Skridt for Skridt, Side om Side. Kristendommen er ligesaa lidt Historie, historisk Beretning om en til en vis Tid, i en vis Form kundgjort Religionslære, som den er Lære, Belæring om en paa bestemt Sted og Maade foregaaet Historie. Historien, den hellige Historie, er selv Lære om det Hellige, om Guds Naadesforanstaltning til Menneskenes Frelse og Helliggjørelse. Thi Hovedindholdet af Evangeliets Lære er Guds Faderligheds-Forhold til den menneskelige Verden og denne Verdens Barneforhold til Gud, — og det er netop Gjenoprettelsen af dette, ved Syndens Mellemkomst forstyrrede, Forhold, der er Indholdet af den evangeliske Historie. Kristi Personligheds-Liv falder ud i en Række af Handlinger, Taler, Begivenheder, af virkende og lidende Momenter; men alle ere de ligesaa mange Former, under hvilke det højeste og dybeste Læreindhold træder levende og befrugtende ind i Sjælen og i Livet. Der maatte da fra Kirkens første Tid af være fælles Trang til et kort sammentrængt Udtryk, hvori de væsentligste Hovedpunkter indeholdtes af den hellige Historie og den deri indesluttede Lære. En saadan Sammenfatning blev det synlige Kjendingsmærke for Kristi Bekjendere. Ved denne Bekjendelse blev Samfundet med Kristus stiftet og daglig fornyet; ved den adskilte de Troende sig fra Jøder og Hedninge, ud af hvis Midte det kristne Samfund voxede frem; ved den kjendtes de indbyrdes, hvorsomhelst deres Veje mødtes, som Tro'sfæller og Brødre. Denne Bekjendelse blev Kirkens Symbolum, d. e. dens

sindbilledlige Tegn; thi hvad er Bekjendelsen Andet end synlig eller hørlig Tilkjendegivelse af det indre, usynlige Tro'sliv?

Det er en saadan Sammenfatning af Historie og Lære som Enhed, der er kommen til os ad Overleveringens Vej i det oldkirkelige Symbolum, hvis første Udspring taber sig i Kirkens dunkle Fødselstid: Bekjendelse af Faderen som Verdens almægtige Skaber, af Sønnen som Jesus Kristus fra Undfangelsens Time indtil Gjenkomsten til Verdens Dom, af Aanden som aandelig Skaber i Kirken, Fører igjennem Opstandelsen til evigt Liv. Vel kan det ikke siges, at vi her have Evangelietroens Indhold i den Fuldstændighed eller i den hele Forbindelse af Historie og Lære, som kunde ønskes. Flere væsentlige Punkter ere forbigaaede med Tavshed. Der nævnes Intet om den menneskelige Natursyndighed og den deri grundede Trang til Forsoning og Frelse, Intet om Retfærdiggjørelse ved Tro, om Gjenfødelse til nyt Liv, om Bod og Omvendelse, Intet om Sakramenterne; der er nævnet „Syndernes Forladelse". men Intet om Vejen til denne, om Kristi Frelsesværk. Det er ogsaa øjensynligt, at en Bekjendelse, affattet i korte, uden Forbindelse hensatte Led, overalt forudsætter Kundskab om den hellige Historie og Lære, at den ikke er beregnet paa at meddele denne Kundskab, men paa at holde fast i Erindringen, oplive og opfriske, hvad der er kjendt andetstedsfra, — fra den fyldigere Overlevering, saaledes som den er indeholdt i de hellige Bøger. Men just heri erkjende vi den oprindelige Bestemmelse af Symbolet: dels som første Grundlag for den evangeliske Undervisning, der gik forud for Optagelsen i Kristi Samfund, dels som Daabsbekjendelse, der blev aflagt ved selve Over-

gangen fra Jødedom eller Hedenskab til Kristendommen. Det er Symbolets ypperste Fortrin, at det viser sig umiddelbar udsprunget af den apostolske Lærekreds, paa intet Punkt gaar ud over denne; ethvert enkelt Led er et Tema, der kalder den evangeliske Beretning, den apostolske Prædiken umiddelbar i Minde. Saaledes bærer Symbolet med fuld Føje det apostolske Navn. Thi „denne Bekjendelse“ — det er Luthers Ord[1]) — „have vi ikke selv udtænkt; Fædrene have heller ikke gjort den, men af de hellige Profeters og Apostles Skrifter er den sammenfattet med skjønsom Korthed (auf das feinste und kürzeste zusammengezogen), ligesom en Bi samler Honningen ud af mange Blomster.“

II.

Paa hvor særligt og ejendommeligt et Trin denne Bekjendelse staar, ses allerede deraf, at den er fælles Grundlag for de forskjelligste Kirkesamfund, uanset at deres særlige Bekjendelser ere indbyrdes afvigende i flere eller færre Stykker og at disse Afvigelser føre til indbyrdes Udelukkelse, Fornægtelse, ofte endog til Forfølgelse. Skal der nogensinde blive Ende paa disse Skilsmisser og den sørgelige Kilde i dem til Forødelse og Fordærvelse af kristeligt Liv, da maa der tænkes en Tilbagevenden til og Sammenslutning om en Fælles-Bekjendelse efter det Forbillede, som her er givet. Det er derfor en Gjerning i kristelig Enings Tjeneste, i den ene, almindelige Fremtids-Kirkes Interesse, naar man lægger Vind paa at udhæve og betone dette, til kristelig Tro'senhed sammen-

---

[1]) Walch. XIII. 1523.

knyttende, Symbol fremfor dem, der nærmest have den Bestemmelse at udskille det enkelte Samfund af Bekjendere i Modsætning til andre. Det bliver da herved forudsat, at der søges fornøden Udfyldning af Symbolets enkelte, kort antydende Led ud af Skriften, og at den saaledes udfyldte og levendegjorte Bekjendelse gjælder som det ydre kristelige Fællesmærke.

Hvad der altsaa giver denne Bekjendelse det høje, særegne Værd, er just det ufordunklede Præg af ren Kristus-Bekjendelse, saaledes som denne maatte stille sig i Modsætning til det Ikkekristelige i Jødedom og Hedenskab, men derimod hævet over alle Forskjelligheder, som falde indenfor den kristelige Tro'sgrænse. Heri, i denne Uberørthed af Splid og Strid paa Kristendommens Enemærker og af den hele Indvirkning af Stridsteologien paa Tro'sindholdets Behandling, ligger ogsaa Bevis for den høje Ælde. Selv ved de enkelte Led, som ere blevne senere indføjede[1]), er en Stridskarakter, en polemisk Indflydelse næppe at spore. Det er som om en naturlig Voxekraft i den evangeliske Symbolkjærne har lidt efter lidt udfoldet den oprindelige Spireform i fuldstændigere Skikkelse.

Men det er en ganske anden Vej, der bliver indslaaet, naar man vil have Symbolets Værd og Anseelse støttet — ikke paa dets Indhold, dets Forhold til Evangelium og Skrift, men paa dets paastaaede Oprindelighed, det

[1]) Endnu i Slutningen af det fjerde Hundredaar fandtes saaledes i den 2den Artikel Ordene: „nedstegen til Underverdenen" ikke i den romerske eller de østerlandske Menigheders Daabsbekjendelse, — og i den 3dje Artikel i den romerske og den milanesiske Kirke ej heller Ordene „de Helliges Samfund" og „det evige Liv".

historiske Udspring, den uafbrudte Overlevering [1]). Det laa i Midalderens Tankesæt: ikke at kunne finde Garanti for kristelig Sandhedsbesiddelse uden at have en ret grundmuret Avtoritet at støtte sig paa. Denne Trang kom Legenden til Hjælp: at det apostolske Symbolums Navn skulde skrive sig derfra, at det var affattet ved en formelig Sammenkomst af de tolv Apostle [2]); man vidste endogsaa

---

[1]) „Den romantisk-poetiske Opfattelse af Kristendommen viser netop sin doktrinære Karakter ved det selvgjorte Dogme om Bekjendelsens faste Ordlyd. Den Tro, der fremfor Alt vil være levende og organisk, trænger tilsidst til et mekanisk Fodstykke, en fast Formel, som den alligevel vil give et Skin af Liv ved at lade den stedse mundtlig udtale. Man skuffer sig selv ved Tvetydigheden af „det levende Ord". Thi Ordets Liv bestaar i Sandhed ikke i, at det lyder fra Mund til Øren, men i, at det udspringer fra en personlig Tanke, og at det forplantes ved at gaa igjennem en levende Personlighed og ud af denne igjen frit reproduceres. Denne Opfattelse vil gaa tilbage til Kristenlivets Begyndelse, dets saa at sige første spirende Frø, men betænker ikke, at Frøet kun har sit virkelige Liv i sin følgende organiske Udvikling. Ved at ville slaa Begyndelsen fast og hæmme Udviklingen, forvandler man hin til noget Dødt, der ikke mere har Karakteren af at være en Begyndelse, ikke engang noget Oprindeligt". M. J. Monrad: Tankeretninger i den nyere Tid. S. 135 f.

[2]) Hos Ambrosius og Rufinus, Presbyter i Aquileja i Norditalien mod Slutningen af det fjerde Hundredaar, findes denne Udsmykning af Beretningen tidligst. Den romerske Katekismus har endnu optaget den som god Historie: „Det, som de Kristne skulle antage, have de tolv Apostle, inspirerede af Guds Aand, fordelt i de tolv Artikler af Symbolet; thi, da de havde modtaget Fuldmagt af Herren til at drage ud i den hele Verden og prædike Evangeliet for alle Skabninger, mente de, at der burde sammensættes en Tro'sform, for at de Alle kunde mene og sige det Selvsamme (!)" (I. 1. 2). — Allerede før Reformationstiden har Laurentius Valla († 1457) erkjendt det Legendeagtige i denne Udsmykning: „Dersom Apostlene havde efterladt et fuldstændigt Symbolum, drister jeg mig til at sige, at dette næsten vilde have faaet større Anseelse end Evangelierne, eftersom

at angive, hvilket Stykke enhver af dem skulde have ydet som sit personlige Bidrag. Det er den samme Fornødenhed, man nutildags mener at maatte komme til Hjælp — med samme uhistorisk-digtende Frihed. Den moderne Legende gaar kun endnu et Skridt længere tilbage i Tiden: nøjes ikke med Apostel-Avtoriteten, men lader Herren selv overlevere Symbolet til sine Apostle som Regel og Rettesnor for deres Evangelieforkyndelse; ogsaa Tidspunktet véd den at opgive: de fyrretyve Dage imellem Opstandelse og Himmelfart, — hvorved det Mærkelige forøges derved, at den forestaaende Himmelfart er i Symbolet betegnet som allerede foregaaet, ligesom Opstandelsen. Den gaar tillige et Skridt videre: nøjes ikke med Symbolet, men føjer til Bekjendelsens Ord tillige Forsagelsens, som Herrens Overlevering til Apostlene [1]; ja, vil endogsaa — ifølge Opdagelse af nyeste Datum — have udfundet, at foruden Forsagelsens og Bekjendelsens Ord ogsaa Korsbetegnelsen stammer fra en Indstiftelse af Kristus selv [2]. Saaledes skal den kirkelige Daabshandling i de tvende Stykker haves Ord

Evangelierne vilde være Enkeltes Værk, men Symbolet Værk af det hele apostolske Senat. — Dersom det var vitterligt om det apostolske Symbolum, at det var affattet af Apostlene, hvortil da opstille et nyt? Dersom det ikke var vitterligt, hvo tør da vove at sige, at de enkelte Artikler ere givne af de enkelte Apostle!“ (Antid. in Poggium. IV mod Enden).

1) „Tro'sbekjendelsen maa hel og holden tilligemed Forsagelsen i Daabspagten tages og tro's som Ord af Herrens egen Menneske-Mund, da Daaben ellers umulig kunde være Herrens egen Indstiftelse, hvortil det ligesaa nødvendigt hører, at han har foresagt Apostlene Daabs-Vilkaaret, som han har foresagt dem Døbe-Ordet.“ Grundtvig: Kirkelig Samler. II. S. 220.

2) Grundtvig: Kirkel. Samler. VII. S. 23.

til andet anordnet og beseglet ved den højeste Myndighed til uforanderlig Gjentagelse[1]).

Aandelig betragtede have disse Paastande lidet at skaffe med religiøs Betragtning og Begrundelse. Troen maa søges opbygget indenfra, ved Aandens Bevisning; den kan ikke støttes paa historisk Dokumentering saaledes som det er forsøgt i Romerkirken. Det kan for saa vidt ikke vække Forundring, naar man ser Nidkjærheds-Aanden, som indslaar denne Vej, tabe sig i aandløs Ivren for Ord og Bogstav, for den rette Skrivning og rette Udtalelse af Ordene. Ikke mindre aabenbart er det Principløse i den hele Bevisførelse. Det historisk Skete kan kun godtgjøres ved historisk Hjemmel; men det mangler i den apostolske og efterapostolske Overlevering paa enhver Beretning, enhver Antydning om et Efterladenskab af denne Natur fra Herren. En historisk Antagelse uden historisk Støttepunkt er hverken mere eller mindre end Synderlighed; men, naar Antagelsen tilmed har uafviselig og uigjendrivelig Historie imod sig, er den en Urimelighed. Og endelig — naar Antagelser, som selv hvile paa løse Forudsætninger i historiske Grundes Sted, atter blive brugte til Underlag og til Bannermærke, hvorom et talrigt Kirkeparti sanker sig, saa bliver Fænomenet i ren logisk Henseende

[1]) „Det var en rigtig Højskole, hvori Disciplene gik i den Tid (de 40 Dage imellem Opstandelsen og Himmelfarten). Vorherre Jesus .... lærte dem om Daaben som det eneste Gjenfødelses-Middel med dens Vilkaar: Forsagelsens og Troens Ord. Han har sagt(?): Naar I døbe, skal I døbe paa disse Ord .. og paa ingen andre.“ Saaledes beretter — ikke Johannes eller Lukas, men Birkedal: Den hellige Historie og Troen (1868) II. S. 163.

en tidshistorisk Æventyrlighed[1]). En Tro og en Tro'slære, bygget paa Hypotesen om Symbolet som umiddelbart Ord af Herrens egen Mund, er forsaavidt en Bygning uden allermindste Fodfæste. Et Spring fra løs Hypotese til historisk Paastand og fra denne atter til kristelig Tro'sfordring vilde i enhver Tidsalder, som ikke var kommen i Vane med at tage det utilbørlig let med Tænkelovgivningens første Grunde, for længe siden være stillet paa sin rette Plads. — Efterslægten vil ikke faa' højt Begreb om den teologiske Tænknings Standpunkt i Danmark, naar en kirkelig Fiktion — efter at være fremstillet i sin Uholdbarhed af Prof. Caspari i Kristiania med udtømmende Grundighed[2]) — kan vedblive at hyldes som Tro'sartikel i en betydelig Del af den teologiske Verden.

---

[1]) „Den æstetisk-poetiske Livsanskuelse, som betegnes med Grundtvigs Navn, vil skyde Gjenvej til Sandheden og fatte den umiddelbart med Følelse og Indbildningskraft, men kommer da let til istedetfor Sandheden at omfavne som Axiom et Luftbillede, et Foster af Følelse og Indbildningskraft". M. J. Monrad: Tankeretninger i nyere Tid. S. 125.

[2]) „Det er en stor, haandgribelig Kjendsgjerning, at det gamle Orient, med Hensyn til Symbolets Ordlyd, har betjent sig af den største, ja af en i Sandhed forbavsende Frihed, — en Frihed, i Sammenligning med hvilken den, der i dette Stykke hersker i vor Kirke, viser sig meget liden. Og det er ikke i denne eller hin Afkrog af Orienten at man har baaret sig saaledes ad dermed, men netop i dens Hovedkirker, i orientalske Kirker, om hvilke det kan paavises, at de lige fra den apostolske Tid til den Tid, daderes Daabsbekjendelse maa have erholdt sin nuværende Form, have glædet sig ved en uafbrudt Række af Biskopper, d. e. efter gammel kirkelig Anskuelse Vogtere og Bevarere af det traditionelt Modtagne, — i orientalske Kirker som den hele kristelige Kirkes Moder: den jerusalemske, og Hedningekirkens Moder: den antiokenske. Heller ikke er det denne eller hin obskure Biskop, som i halvhæretisk Forvovenhed har fordristet sig til at behandle Symbolet saaledes; men det er Mænd af den aller-

Hvad navnlig angaar Mærket paa sand og gyldig kristelig Daab, har Kirken fra først af og gjennem alle Tider fundet dette Mærke i Herrens Ord Matth. 28, 19: enhver Daab foretaget „til (i) Faderens og Sønnens og den Hellige Aands Navn“ er uden Modsigelse tagen for gyldig, Gjentagelse af en saadan Daab erklæret for utilstedelig. Først i vor Tid er det, ved videre Fremskridt i det af Grundtvig anviste Opdagelses-Spor, udfundet, at der i dette Stykke er søgt i Skriftordet, hvad i samme aldeles ikke er givet. Nemlig: hvad der hos Evangelisten er optegnet, er alene en „Daabsbefaling“. Men „hvad for et Ord der nødvendig hører med til Daaben efter Kristi Indstiftelse, derpaa giver Skriften intet Svar“; — „intet Guds-Ord, forbundet med Vandet, lyder eller har nogensinde lydt: gaar hen og døber o. s. v.“; — „hvilken af de for-

højeste Anseelse, af den mest ubestridelige Ortodoxi og den allersejgeste Traditionalisme: Mænd som Epiphanius, den traditionalistiske Retnings mest fremragende Repræsentant i det fjerde Hundredaar; og denne frie Behandling af Symbolet kan paavises at have fundet Sted allerede i det tredje — ja, Begyndelsen gaar tilbage til det andet Hundredaar. — Og ligesom i Orienten træffe vi ogsaa i det gamle Occident en fri Fremgangsmaade med Daabsbekjendelsen, om end her den Frihed, hvormed man behandler den, er betydelig ringere end hist.“ (Tidsskr. f. den norske Kirke. I. S. 1). — „Hvad den lutherske Kirkes Lærere almindelig ansaa' for Hovedsagen angaaende Symbolet, for det, hvorpaa det ene og alene kom an, var: om dets Indhold var apostolsk, og at det indesluttede i sig den kristelige Tro's Sum. Saaledes ogsaa de reformerte Kirker i England, Frankrig, Tyskland, Holland, Schweitz, og heller ikke i nogen anden Afdeling af den kristelige Kirke fandtes Antagelsen af Symbolets Oprindelighed og Uforanderlighed. — Den grundtvigske Paastand er saaledes ny i den kristelige Kirke, ukirkelig og falsk. Den er en Overtro i dette Ords baade etymologiske og usuelle Betydning, en Superstition, en ἐθελοπιστία, en selvgjort Tro, en Entusiasme, et Sværmeri“. (Sammest. IV. 4de H.).

skjellige Ordformer der er den rette: „jeg døber dig“ — „Kristus døber dig“ — „du døbes“ — „denne døbes“ — giver hverken Daabsbefalingen eller noget andet i den hellige Skrift opbevaret Ord af Herren Oplysning om.“ Altsaa sluttes der: at „Jesus, ved at befale sine Disciple: døber alle Folkefærd o. s. v., henviste dem ikke alene til Døbeordet, men ogsaa til Daabspagtens Ord“ (d. e. de tre Tro'sartikler i deres Helhed).[1] Men hvilken Slutning er ikke denne! — som om Kristendommen var bestemt for, beregnet paa sanseløse Skabninger, som stirre uden Tanke paa Stavelserne, af hvilke Ordet er sammensat, ikke var beregnet paa tænkende Væsner, som fra Ordformen søge hen til Meningen, der er given ved Ordet, — ved Befalingens Ord saavelsom ved Forjættelsens Ord. „Dersom Lyset, der er i dig, er Mørke, hvor stort bliver da ikke Mørket!“ (Matth. 6, 22). Det staar fast: vi have med og i Ordet, ved hvilket Daaben er indstiftet, en Befaling, som indeholder ikke blot et at, men ogsaa et hvad og hvorledes; det er givet med Herrens Indstiftelses-Ord: at der til en ret og gyldig kristelig Daab ikke kræves Andet og Mere, end at den Døbende døber til (i) Faderens, Sønnens og den Hellige Aands Navn.

Naar den anførte Bevisførelse endnu gjør Forsøg paa at stille sine Grunde — vistnok af luftig Natur — op imod hjemmelfaste historiske Kjendsgjerninger, gives der en anden Metode, som mener at skulle naa' det samme Maal ad kortere og sikrere Vej, ved at løfte sig op over det Historiske som det, der kun lægger unødvendige Besværligheder i Vejen. Denne Metode, — der unægtelig staar

[1] Saaledes Pastor Skat Rørdam: Grundtvig og Luthers lille Katekismus (1878) S. 13. 14. 16. 22.

Aabenbarings-Karakteren nærmere, som enkelte Entusiaster have villet tillægge den saakaldte grundtvigske Opdagelse [1]) — postulerer det ligefrem som kristelig Tro's-Nødvendighed at holde fast ved Symbolet som „Ordet af Herrens egen Mund, saa sandt som man vil holde fast ved „den ene Herre, den ene Daab og den ene Tro" [2]). En Universitetslærer i Filosofi [3]) har givet dette Bevis — R. Nielsen vilde kalde det Tro's-Bevis — følgende Form: „Kristendommen kan kun existere ved, at der er et Ord fra Herrens egen Mund, hvorved han selv er nærværende i sin Kirke og meddeler sig til den Enkelte, optager ham i sit Livssamfund. Var der ikke et saadant Ord, var Kristendommen slet ikke. Erkjender man altsaa først, at Kristendommen existerer paa Jorden, maa man erkjende, at der gives et oprindeligt apostolsk Ord". Det maa tilstaa's: simplere kan et Bevis ikke formuleres, end ved fra først af at opstille som givet, hvad der netop skal bevises. Om dette Ord hedder det videre (sammest. S. 53): „Et Ord, der er udtalt af Herren selv, af ham overgivet til hans Disciple med den Befaling at tale dette Ord paa hans Vegne til Enhver, der vilde lade sig frelse, og som ogsaa uforandret gjennem Aarhundreder er kommet til os, er Sakramentordet, navnlig Daabens Ord". Filosofen tillader sig her at konstruere Historien efter eget Hoved, paa egen Haand. Thi Historien

---

[1]) „Herren lod det gamle glemte Lys gaa op for Grundtvig; han kan godt kalde det en Aabenbarelse; thi, hvor mange af de Gamle der endog monne have havt samme Anskuelse, Herren gav dog Grundtvig den aldeles primitivt". Viborg: D. Kirketid. 1860, Nr. 3.

[2]) Grundtvig: Kristelig Samler. II. S. 220.

[3]) G. V. Lyng (i Kristiania): „Grundtvigianismen og Skriftteologien". S. 54—55.

véd Intet derom, at Symbolordet er „udtalt af Herren selv“, — Intet derom, at det er „overgivet af Herren til hans Disciple med den nævnte Befaling“, — Intet derom, at det „uforandret er kommet til os“. Det Modsatte af alle tre Paastande er derimod godtgjort af den teologiske Kollega (s. S. 429) ved historiske Beviser, — saadanne som Logiken, d. e. Tænkelære og Slutningslære, umulig kan overse.

Det er her ganske den samme Slutningsmaade, som anvendes i Romerkirken, og som der ikke kan undværes: Slutning fra et Historisk, der paastaas at maatte være, til et Historisk, som paastaas at være saaledes i Virkelighed (s. ovenf. S. 193. 227). Den rettroende Katoliks Tro er Tro paa Kirken, og for at kunne tro paa Kirken, maa han tro — til Trods for Alt, hvad Historie og Erfaring stiller lyslevende imod hans Tro — paa en uafbrudt Rækkefølge i Episkopat og Pavedømme[1]). En norsk Gejstlig[2]) har derfor fuldkommen Ret, naar han mener at kunne forklare sig den Modstand, Grundtvigianismen møder, deraf, at dens Modstandere „rette Satsen at tro paa den hellige almindelige Kirke“ til at „tro en hellig almindelig Kirke.“ Sømmet er her virkelig truffet paa Hovedet. Hvo som stiller det i Spidsen at tro paa Kirken som højeste, ufejlbar Avtoritet, kan lade sig finde villig til at tage ikke alene de grundtvigske Paastande som Tro'sartikler, men meget Mere end dem.

Paastanden om Daabsordet som „Guds Ord i egentlig Forstand, det almægtige Skaberord, som virker en ny

---

[1]) Jvf. mit Skrift: „Skriftordet og det levende Ord“ (1863). S. 43. 47. 53.

[2]) C. Wille: Belysning af Casparis hist. krit. Bevis o. s. v. 1865.

Naturkraft, en virkelig Optagelse i Livssamfund med Gud"[1]) (jvf. ovenf. S. 327 f.) fører nemlig videre: til en bestemt Underordning af den hellige Skrift som Apostelordet under Symbolet som „Ordet af Herrens egen Mund", hvori han selv alene er levende og virkende tilstede. Paastanden gaar saaledes ikke ud paa noget Ringere end dette: at den evangelisk-protestantiske Kirke og Kirkelære er ved Reformationen bleven ført ind paa et væsentligt og højst følgerigt Vildspor, idet ikke Symbolet, men Skriften er ophøjet til at gjælde som kristelig Sandheds Grund og Regel (jvf. S. 268 f.). Forholdet imellem begge skal nemlig være dette: at Ordet i Skriften staar som det døde Ord, Ordet i Symbolet derimod som det levende[2]).

Ganske vist er nu „Livet", i Ordets fulde og sande Betydning, det Endemaal, hvortil Evangelium og hellig Skrift først og sidst viser og stunder hen, og den højeste Anprisning af Ordet er indeholdt deri, at det er et „levende Ord"; thi kun det Levende er livvækkende, giver Næring

---

1) Lyng: „Grundtvigianismen og Skriftteologien". S. 30. 36. 62.

2) „Troens Ord er levende paa alle Kristnes Tunger og dødt i alle Bøger, om de saa bogstavelig var skrevne med Guds Finger. Papiret er nemlig dødt og har ingen Tro, og Bogstaverne er døde og uden Kraft; og kan vi ikke engang ret lære at forstaa Meningen af den tydeligste Bog, uden at kjende Ordet af Hørelsen, da kan vi endnu mindre enten forstaa den kristelige Aabenbaring eller overtales til at tro den, dersom vi ikke havde hørt noget levende Menneske vidne om den". Grundtvig: teol. Maanedsskr. 1827. S. 98. Og et gjentagende Ord fra senere Tid: „Det synes os vel, som om Aanden gjorde den stendøde Skrift levende paa vore Tunger; men det er dog en Fejltagelse, da det kun er det til Grund for Skriften liggende Munds-Ord, han tilhvisker os, men som vi har forvexlet med Skrift-Tegnet i Bogen". Efterskrift i 1865 til 2. Udg. af Skriftet „Om den sande Kristendom".

og Kræfter til Livsaanderne. „Mine Ord", siger Herren, „ere Liv og Aand"; „Guds Ord er levende og virksomt, skarpere end et tveægget Sværd" (Hebr. 4, 12). I aandelig Betydning altsaa stiller Skriften selv det levende Ord i Modsætning til det aandelig døde, det matte og kraftløse. Men hvad vilde Skriften dømme, — og hvad maa der i Henhold til Skriften dømmes, — om en Adskillelse imellem det levende og det døde Ord ikke i aandelig, men i ren legemlig Betydning: det levende Ord nemlig som enstydigt med det mundtlig lydende Ord, det døde som enstydigt med det nedskrevne! [1]) Dette er imidlertid Paastanden: Symbolets Ord skal derfor være det levende Ord, og som saadant staa over Skriftens, fordi det antages — ikke blot uden al, men imod al historisk Grund — at have lydt i selvsamme uforandrede Form, fra den Time, da det først forudsættes at være udgaaet af Herrens Mund.

Det lydende Ord skal være det levende, og som saadant være Ordet, der skal formaa at oplade Øjet og lede Tanken mellem alle Vildspor til den rette Forstaaelse og Anvendelse af Skriften. Paastanden i denne Skikkelse er ren æventyrlig; det er, som om man vilde søge Tydningen af et menneskeligt Aandsværk i Indholdsfortegnelsens Tørhed. Intet er vissere, end at ingen sand og levende Indførelse i Kristendommen er mulig ved Symbolet i og for sig. Symbolets Ord ville Led for Led være stumme og døde uden forudgaaet Kjendskab til Skriftens fyldige Fremstilling [2]). Hvor rig er ikke

---

[1]) Kofoed-Hansen: „Ordet i Tale og Ordet i Skrift". (Ugebl. for den d. Folkekirke. 1867. Nr. 13).

[2]) „Skal jeg ikke blot udtrykke og nævne, men kjende Den, paa hvem jeg som Kristen har at tro, da maa jeg vide Mere om ham

Reformationens Historie og Menighedernes Historie gjennem alle Tider paa Vidnesbyrd om den oplivende, vækkende, sig selv udlæggende Kraft, der bor i Skriftordet! og hedder det ikke just om det skrevne Ord: at „det kan gjøre vis til Frelse ved Troen paa Jesus Kristus“, at det er „nyttigt til Undervisning, til Revselse, til Forbedring, til Optugtelse i Retfærdighed?“ (2 Tim. 3, 15—16). Missionernes Historie — hvorsomhelst der tilsigtes nogen sand Virkelighed — giver det paalideligste, ud fra Livet hentede, Vidnesbyrd om, hvormed Grunden maa lægges til kristelig Tro og Tro'sliv: med den hellige Skrift eller Symbolet[1]).

---

end det, som Daabsbekjendelsen indeholder. — At paastaa, at al væsentlig kristelig Kundskab er udtrykt i Ord, hvori Kjærlighed ikke forekommer, „den Kjærlighed, hvormed Gud har elsket os og udsendt sin Søn til en Forsoning for vore Synder“, er som at rive Hjærtet ud af Kristendommen“. Zeuthen: Om den saakaldte kirkelige Anskuelse (1858), S. 106. Se ovenf. S. 269—70.

[1]) Det er med et aandeligere Syn og efter en aandeligere Sprogbrug, at A. Monod stiller i sit Skrift: „la parole vivante“ det levende Ord: Jesus Kristus ved Siden af det skrevne Ord: „Med hint staar den troende Kristen i personligt Samfund ved den Hellige Aands vedvarende Virksomhed; — hvad det skrevne Ord har været for Luther, har det levende Ord været for Johannes“. — „De apostolske Breves Karakter staar i en mærkværdig Midte imellem Beskaffenheden af blotte Privatbreve og af saadanne Skrifter, som ere bestemte for Offenlighed i fuldt Omfang. Med de første have de Naturligheden, Uvilkaarligheden tilfælles, med de sidste den mere energiske Samling af den frembringende Aandskraft, hvortil Mennesket i Reglen kun da er i Stand, naar han træder overfor en Mængde, og skal indvirke paa denne ved sit skriftlige Ord, adskilt fra den personlige Fremtræden. Fornemmelig ved disse, ellers adskilte Fortrin, hvis Forening fulgte ganske naturligt for Apostlene og Aposteldisciplene af deres særegne Kald, ere de apostolske Breve, uden Forfatterens Bevidsthed og Hensigt, blevne til Redskaber for en Aandsaabenbaring, hvis Tilværelse og vedvarende Virksomhed kun ved dem kommer de efterfødte Slægter til Gode“. Weisse: filos. Dogm. I. 142.

Den grundtvigske Paastand om Kirkens Grundlægning ikke paa Skriften men paa det saakaldte levende og lydende Kirkeord er beregnet paa at fremkalde en reformerende Virkning. Der skal ved den raades Bod paa Reformationens formentlige Misvisning; den protestantiske Kirkeverden skulde herefter blive ledet ind i anden Retning og i Meget fremstaa i ny Skikkelse. Men i over to Snese Aar er den kirkelige Verden forbleven uberørt af „den store Opdagelse“. Den har hidtil udgjort en særlig Besiddelse for et lille Parti i en lille Landskirke, — et Parti, som ikke bliver til mere, end hvad det er (men vel, paa kristelig Vægtskaal, en Del mindre, end det ellers vilde kunne være), fordi det, med Separatismens sædvanlige Anvendelse af Ydmyghedsbegrebet, stiller sig selv frem ved enhver Lejlighed som den udvalgte Hjord, den egentlige og sande Guds-Kirke, som har den ene sande Daabsform og den ene sande Tro i den ene sande Mening og Forstand[1]). Forsaavidt som Rygtet om den nyfundne Tro's- og Kirkegrund skulde have naa't de protestantiske Kirker i Tyskland, vilde det ej engang der kunne have havt Nyhedens Interesse. Man vilde ikke undlade at henvise de nyere Opdagere til den ældre Opdager: — til Lessing, som allerede for over 80 Aar siden, i Striden med de bogstavelige Skriftteologer, blev dreven hen til den Paastand: „at

[1]) „Vist nok har man i vore Dage (?) villet benægte, at Daabs-Pagten hørte til Indstiftelses-Ordet ved Daaben, men dels er dette kun en Gjentagelse af den skammelige Beskyldning mod den kristne Menighed, at den skulde have forfalsket den ægte apostolske Tro og Daab (!), da dertil nødvendig maatte høre en Tro's-Bekjendelse og Daabs-Pagt; . . . og dels kan Tro's-Bekjendelsen slet ikke tænkes borte fra Daaben, uden at Daaben taber sit kristelige Kjendemærke(!)“. Grundtvig Kirke-Spejl. S. 7.

Tro'sregelen, ikke Skriften, er Tro'ssandhedens Norm og Klippen, hvorpaa Kirken er bygget" [1]), — ikkun at den skarpttænkende Kritiker var ligesaa langt fra at ville udgive et Tankeexperiment for en historisk Opdagelse, som den lyse og frie Aand var fra at ville lænkebinde Troen til et overleveret Bogstav. Er Meningen derimod den, at det skulde være forbeholdt Kirken i Norden, ved denne — ikke „Opdagelse" men Optagelse paany af et gammelt Spor, at give Stødet til en Nyskabelse i det protestantiske Kirkeliv, da ere Udsigterne heller ikke lovende. Hos os har Prøvelsen, foretagen fra historisk og kirkeligt Standpunkt, for længe siden udskillet det Sandhedsmoment, som her er viklet ind i selvlavet Histories Svøb [2]), — uden at man har set Indsigelserne imod disse Svøb imødegaaede med andre Vaaben end Tavshed eller Svar uden Besvarelse [3]),

---

[1]) Schwarz: Lessing als Theologe (1854) S. 161 ff. Jvf. Martensen: „Til Forsvar mod Grundtvigianismen". S. 14—24.

[2]) Dette er sket fra meget forskjellige Sider: i en Række Artikler i Evang. Ugeskr. af J. M. L. Hjort (1854 N. 14—17) og Dr. Rudelbach (1855 N. 13—15), — og i en Række Smaaskrifter af Dr. Zeuthen, nylig samlede i det ovenfor anførte Skrift. — S. 144: „Grundtvigianismen sætter ingen ny Lap paa en gammel Klædning, men en gammel Lap paa en ny Klædning. Hvad er hin Forestilling om de bestemt lydende Ords saliggjørende Kraft Andet end en gammel Lap, en Lap fra Fortiden? Hvorimod man i Talen om Liv og Aand og Frihed i høj Grad gjenkjender den nye Tids Klædebon. Denne Forening af Gammelt og Nyt er unægtelig noget Nyt, noget Originalt om man vil; men Sandhed er ikke deri." De senere Aar (1863) have bragt: af mig „Skriftordet og det levende Ord", — af Martensen: „Til Forsvar mod den saakaldte Grundtvigianisme".

[3]) Til Exempel følgende Udtalelse: „Alle andre Indvendinger imod, at vor Tro's-Bekjendelse er det Troens Ord, som Apostlene modtoge af Herren selv og meddelte hele Menigheden, er aabenbar kun at smile ad, og nogle gamle Papirslapper med en Opskrift til en saakaldet Tro'sbekjendelse, som er det eneste, man hidtil har

ikkun med saameget stærkere Raab om Opdagelsens Mageløshed. Fra Sverrig har man for ikke længe siden havt Lejlighed til at erfare, hvor langt man endnu der staar tilbage endogsaa fra den simple historiske Kundskab om, hvori Opdagelsen af „det levende Ord" bestaar[1]), og fra Norge har Opdagelsen skullet friste den Skjæbne, at fremkalde den grundigste Gjendrivelse, — saa udtømmende, at man kun har havt den Udvej, at holde sig op over Arbejdets Lærdom og Grundighed. Og vistnok — dersom der intet Videre var tilsigtet end at blotte den historiske Grundløshed, vilde der her være et stærkt Misforhold imellem Paastandens Letfærdighed og Gjendrivelsens Grundighed. Men i alle Tilfælde — efterat en saadan Gjendrivelse er givet, vil man med fuldkommen Ro kunne overlade dette Paradox, som saamange andre, til stille Selvoverlevelse[2]). Det er ogsaa dette, der maa ønskes i

---

villet bestride vor Menigheds-Tro og Bekjendelse med, er aabenbar ved Siden ad den, saa usle og latterlige, at man ikke kan fatte, hvordan noget Menneske vil finde dem værd at nævne". Grundtvig, i d. Kirketid. 1859 N. 81.

[1]) Ved det skandinaviske Kirkemøde i Kjøbenhavn i Sommeren 1857 gjorde en af de mere fremtrædende Medlemmer af den svenske Gejstlighed Forsøg paa at imødegaa den grundtvigske Teori om „det levende Ord". Men allerede ved den første Forespørgsel til Indledning: „mon blot de Ord, som tales ved Daaben og Nadveren ere levende? de ere jo blot en Del af det Hele, og hvad som gjælder om en Del, maa gjælde om det Hele, om alt Guds Ord: at det er levende" — blev Taleren afbrudt af et flerstemmigt: „nej! nej!" Efter gjentaget Forsøg frafaldt han Ordet, og Dirigenten maatte, „for at Taleren ikke skulde misforstaa Sagen", bemærke: „at hvad Gr. kalder det levende Ord til os, ikke findes optegnet i den hellige Skrift". S. Forhandlinger paa det første skand. Kirkemøde, S. 79—80.

[2]) For at gjøre Begrebsforvirringen fuldstændig, har man ogsaa prøvet paa at vende Forholdet saaledes om, at man har villet kaste Bevisbyrden over paa den nægtende Part: har forlangt

Kirkens Interesse. Fixe Ideer, helst af religiøst Indhold, næres snarere end de helbredes ved bestemt modvirkende Midler. Det er kun altfor vist, at „Symbolstriden“ (d. v. s. Striden om Fiktionen angaaende det saakaldte „lille Ord af Herrens Mund“) „ikke har meget Aandsnærende ved sig“, som og at „den Grundtvigske Paastand er i sit Væsen aandsdræbende, og æder om sig som dødt Kjød“ [1]). Men vel kan der være Haab om, at, naar Partibevægelsen faar arbejdet sig træt i de tomme Rum, Interessen da vil vende sig til det Virkelige, hvor den vil mødes med Manges Interesse: til Bestræbelsen for at faa det ældste Kirkesymbolum, som staar ene i sin ren-evangeliske Simpelhed, mere og mere gjort til Midtpunkt for kristelig Tro'sbekjendelse. Hermed vilde der være gjort et væsentligt Fremskridt hen imod Idealet af en „hellig, almindelig Kirke.“

III.

Dersom Kristi Kirke havde i sin synlige Tilværelse kunnet bevare Karakteren af det ene almindelige Tro's-samfund, dersom det havde været muligt at holde Grænseskjellet fast og klart imellem Det, der er fornødent og

---

Bevis for Umuligheden af, at der i den kirkelige Bekjendelse skulde haves Ord af Herrens egen Mund. — Det er den selvsamme Logik, hvorefter Romerkirken og dens Teologer uden mindste Betænkelighed kunne paastaa, at de fem Sakramenter, ligesaa fuldt som Daab og Nadvere, ere indstiftede af Herren personlig: de kunne med al Tryghed opfordre deres evangelisk-protestantiske Modstandere til at levere Bevis for, at de umulig kunne hidrøre fra Herrens egen Indstiftelse. Men det er, som overalt i lignende Tilfælde, Paastanden, der kræver sit Bevis.

[1]) Zeuthen, anf. St. S. 24.

tilstrækkeligt for den fælles Kristentro, og Det, der kan have Betydning for Enkelte, Flere eller Færre, som Granskningsfrugt af Aabenbaringsordet, som skarpere Udvikling og Udformning af Tro'sindholdet, — saa vilde en Bekjendelsesform af den Almindelighed og Rummelighed som det apostolske Symbolum kunne fremdeles være funden tilfredsstillende for Kirkens Tarv. Men forandrede Forhold medførte forandrede, flere og udvidede Fornødenheder. Baade fra jødisk og fra hedensk Side blev der gjort Forsøg paa at faa' Kristendommens ejendommeligste Lærestykker bragt ind i fremmede Tankespor og fremmede Udtryksformer eller dog at indpode fremmede Lærdomsgrene og med dem fremmede Safter i den kristelige Stamme. Det gjaldt om at vise de paatrængende Forsøg, som uundgaaelig vilde have havt Forvanskning af Kristendommens Lære og Liv til Følge, tilbage med Eftertryk. Paa dette Punkt udviklede en kristelig Teologi sig efterhaanden af den kristelige Tro og dens Fornødenhed; den teologiske Videnskab blev den forkæmpende Magt for Kirken, til Forsvar og Angreb. Men det blev heraf atter den naturlige Følge, at Teologiens Enemærker uformærket gik sammen med Troens og Menighedslivets. Det, der blev slaaet fast som endeligt Udtryk af teologiske Forhandlinger og Kampe, — ikke sjældent mindre ved teologiske Grundes Kraft end ved Hjælp af ydre historiske Forhold, — blev efterhaanden gjort gjældende som kirkelige Sandhedslove, som Tro'sforskrifter med Forpligtelse for Menigheden til ubetinget Antagelse.

Trehundrede Aar efter Kirkens Grundlægning (A. 325) kommer saaledes den anden almindelige Kirke-Bekjendelse os imøde: det nicænske Symbolum, der, i

Modsætning til den arianske Lære, udtaler Sønnens evige Fødsel af Faderen, vedtaget af henved 300 Biskopper i Nicæa (senere, ved Kirkeforsamlingen i Konstantinopel A. 381, forøget med nogle Bestemmelser om den Hellige Aands Væsenslighed med Faderen og Sønnen). Og omtrent tohundrede Aar senere (i den første Del af det sjette Hundredaar) træder den tredje almindelige Kirke-Bekjendelse frem i Historien: den Athanasianske. Om dennes Oprindelse og Forfatter vides Intet, endskjønt Benævnelsen synes at ville betegne den som Værk af den navnkundige Kirkelærer („Ortodoxiens Fader") Athanasius, Biskop i Alexandria; men først efter Dennes Død (A. 373) udbrød i det 5te Hundredaar de heftige og langvarige Stridigheder (den nestorianske og den monofysitiske) om Forholdet imellem den guddommelige og den menneskelige Natur i Kristus, og Symbolet indeholder netop de kirkelige Lærebestemmelser, der bleve fastsatte i Anledning af og i Modsætning til de Forestillinger, hvorved Kirken var bleven sat i Bevægelse ved hine Stridigheder. Den førstnævnte Bekjendelse (den nicænske) slutter sig endnu i Anlæg og Form til det apostolske Symbolum; hvad der er tilkommet af Nyt, er indføjet paa sit tilhørende Sted af de tre Bekjendelsesled. I den sidstnævnte (den athanasianske) er derimod en anden Vej indslaaet; dette tredje Symbolum bestaar udelukkende af sammenhængende Rækker af Bestemmelser angaaende Forholdet dels imellem Fader, Søn og Hellig Aand, dels imellem den guddommelige og menneskelige Natur i Kristi Person (jvf. S. 162—163). Men begge senere Symboler have det tilfælles — og de adskille sig derved fra det oprindelige Kirkesymbol —, at den ren bekjendende Menigheds-Karakter er forladt; begge

staa som teologiske Mindesmærker om bestemte Stridigheder angaaende visse Punkter af Læren; i disse Stridigheder have vi den bestemmende Grund for Omfang, Indhold og Affattelsesform. De nyindskudte Led i det nicænske Symbolum have særligt Hensyn til den arianske Vranglære, og det saakaldte athanasianske Symbolum er fra først til sidst sammensat af Bestemmelser, der skyldes en polemisk Skole-Teologi og ere fremsatte i et dertil hørende abstrakt Skolesprog. Efter deres historiske Forbindelse og Sammenhæng ere de at betragte som kirkelige Dæmninger, opførte mod visse Lærestrømninger, som, dersom de havde havt ustandset Løb, vilde have bragt Urenhed ind i det kristelige Tro'sindhold, og i deres videre Følge ogsaa havt Indvirkning paa det kristelige Liv. Heri er den rette Betydning af disse teologiske Vidnesbyrd at søge; men til den bekjendende Menighed staa de i et ganske andet Forhold end den oldkirkelige Bekjendelse. De bevæge sig nemlig i en Sfære, der ligger udenfor Menighedernes Synskreds og udenfor Evangelietroens Omraade; de forudsætte, for at blive tilbørlig forstaaede og vurderede, Kundskab om de oprindelige Stridspunkter, om de dogmatiske Stridigheders Gang, om Modsætningerne, hvorpaa de enkelte Udtryk ere beregnede. Det er saaledes grundet i rigtig Iagttagelse af Menighedstroens Væsen, dens Trang og Tarv, naar det apostolske Symbolum bliver haandhævet, holdt i anden Stilling til det kristelige Fællesliv end de senere Læreformler, som ere udgaaede fra de teologiske Skoler. Og just derfor kan det ikke nok beklages, naar Fiktioner om Symbolets Udspring, — der gjendrives af historiske Kjendsgjerninger —, drage Tanke og Sind bort fra Spørgsmaalet om dets Indhold, fra Kampen, som nutildags er haardere

end nogensinde: imellem Hævderne af den ægte evangeliske Fællesbekjendelse og de aabenlyse Fornægtere og Bekæmpere af samme[1]). Paa en tysk Kirkedag, afholdt i Halle i Oktober 1872, enedes en meget betydelig Forsamling af Teologer om følgende Fællesbekjendelse: „Vi bekjende os til den i de reformatoriske Bekjendelsesskrifter bevidnede Tro'sgrund, med andre Ord: vi bekjende med Reformationens Fædre at staa med vor Tro paa Profeternes og Apostlenes Grund: at Jesus Kristus, den levende Guds enbaarne Søn, — for vore Synders Skyld død paa Korset og for vor Retfærdigheds Skyld oprejst fra de Døde, — er Hjørnestenen; — og vi række Alle, som vide sig Et med os i denne Bekjendelse, Broderhaanden til fælles Arbejde for Opførelsen af Guds Rige og til Kamp imod de mørke Magter, der true dets inderste Liv.“ — Hvad der hører til Menighedsbekjendelsen, og hvad der hører til den teologiske Formulering, er her holdt ud fra hinanden med sikker Haand.

Efter det store Kirkeskisma i det sextende Hundredaar indtraadte der lignende Forhold som i Kirkens Fødselstid. Roms kirkelige Fordømmelses-Vaaben vare udtømte, uden at den store Rejsning imod den midalderlige Kirkemajestæt var bleven undertrykt. Det stod tilbage at forsøge, hvad der kunde udrettes ved Løgnens og Bagvaskelsens Gift. Det var de gamle Tider, der vendte tilbage, — med al den Forsmædelse, under hvilken Kristi Bekjendere havde maattet kæmpe sig frem, forfulgte af Jødernes Had og Hedningenes Magt. Det blev udspredt

[1]) Jvf. C. J. Riggenbach: Der apostolische Glaube, nach Geschichte und Bedeutung. 1872. (i N. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1872. S. 547).

iblandt de katolske Folkeslag om Protestanterne: at de „ikke tro'de paa Gud eller Treenigheden“, — „at der hos dem hverken fandtes Kirke eller Øvrighed eller Ægteskab. men at Alt gik imellem hinanden som Kvæg, og Enhver gjorde, hvad ham lystede“, — „at alle Ceremonier og alle gamle Indretninger skulde være afskaffede“ [1]). Hvor skulde det rette Værge søges mod disse Beskyldninger, der truede med at kaste Reformatorerne og deres Tilhængere sammen med det hele Antal af fornægtende eller fanatiske og lovtrodsende Sekter, uden i en Bekjendelse, der kort og simpelt fremlagde for Verdens Øjne de Hovedsætninger, der betegnede den protestantiske Kirke i dens Stilling til den romerske? „Det er nødvendigt“, hedder det i Indledningen til et af Reformatorernes officielle Kirkeskrifter (den sachsiske Bekjendelse eller repetitio confessionis af Melanchthon): „at efterlade til Efterverdenen offentlige og troværdige Vidnesbyrd i Modsætning til de falske Bagvaskelser, for at Efterverdenen ikke skal bedømme os falsk, og for at Nogle, paamindede af disse vore Vidnesbyrd, maa efterspore Sandheden og bestyrkes i den sande Lære“. Dette er altsaa Hensigten med Bekjendelsesskrifterne, der bleve fremlagte af de tyske og schweitzerske Reformatorer [2]). De

---

[1]) Luther, Walch XVI. 913. — Fort. til de Schmalkaldiske Artikler — Augsb. Konf. i Overgangen til de reformatoriske Artikler.

[2]) Saaledes har Luther selv opfattet og angivet Betydningen af Bekjendelses-Akten: „Dette er det Største, at Kristus er bleven prædiket ved en offentlig og herlig Bekjendelse, bleven forkyndt i deres aabne Øjne, saa at de ikke skulle kunne rose sig af, at vi have flyet og flygtet eller fordulgt vor Tro“. Brev til J. Jonas (de Wette. IV. 85). Denne Tanke er udført af Schleiermacher i en Prædiken, henhørende til en Prædikensamling i Anledniug af Konfessionens Jubelfest 1830: „Overrækningen af Bekjendelsen som Redegjørelse for Grunden til vort Haab“.

have den ren kirkelige Bekjendelses-Karakter tilfælles med det gammelkirkelige Symbolum. Den augsburgske Konfession slutter med denne Efterskrift: „De foranførte Artikler have vi ønsket at fremlægge, for at i dem vor Bekjendelse og Hovedsummen af vore Prædikanters Lære kan ligge for Dagen. Dersom der skulde savnes Noget i denne Bekjendelse, ere vi rede til med Guds Bistand at fremlægge yderligere Oplysning i Medhold af den hellige Skrift". Det er ogsaa bestandig blevet erkjendt som prisværdig Egenskab ved dette Bekjendelsesskrift, at det ved skriftmæssig Renhed og Simpelhed, ved Adskillelse af evangelisk Tro'slære og teologisk Skoledogmatik svarer, fremfor noget samtidigt eller senere Kirkeskrift, til Begrebet af en kirkelig Bekjendelse. Noget anderledes forholder det sig med de tvende Katekismer af Luther (af hvilke kun den mindre er indskreven i de symbolske Bøger i den dansk-norske Kirke). De ere affattede — den ene som kort Ledetraad for Kristendoms-Undervisningen i Folkeskolerne, den anden som udførlig Vejledning for Lærerne ved samme. En officiel kirkelig Karakter er altsaa ikke tilstede her, som i Konfessionen, og af den forskjellige Bestemmelse maatte følge en forskjellig Behandlingsmaade. Men paa den anden Side er der — i Særdeleshed ved den mindre Katekismus — just i Hensigten at skulle tjene til Grundlag for Ungdommens Indførelse i Kristendommen en Borgen for, at Grænsen for den almindelige Tro'slære ikke er overskreden. Dette har alle senere Tiders Erfaring tilfulde stadfæstet.

Derimod er det en iøjnefaldende Misforstaaelse af Kirkesymbolets Bestemmelse, hvoraf Følgerne for det kirkelige Liv ikke have kunnet udeblive, naar egentlig

systematiske Læreskrifter af en enkelt Teolog eller af flere i Forening ere blevne ophøjede til at gjælde som Udtryk af Menighedernes kristelige Fællesbekjendelse. Dette er i den lutherske Kirke, for flere Landskirkers Vedkommende, Tilfældet med den saakaldte „Konkordieformel“, som, efter flereaarig Forhandling imellem Teologer af stræng luthersk Retning fra forskjellige tyske Lande, udkom halvhundrede Aar efter Konfessionen i Augsburg (1580), medundertegnet af de tyske Fyrster af luthersk Bekjendelse i Sachsen, Brandenburg, Rhin-Pfalz, Mecklenburg, Brunsvig, Würtemberg o. F. Ligesom den fyrstelige Magt havde medvirket paa det Ivrigste til Værkets Fuldførelse, saaledes blev fremdeles den hele landsherrelige Indflydelse lagt i Vægtskaalen for at faa en kirkelig Læreform i Skriftfortolkning, Dogmeudvikling og Prædiken én Gang for alle slaaet fast, ved Ophøjelse af dette Skrift til lovgivende og dømmende Regel. Betragtet som teologisk Læreskrift, lader der sig sige ikke Lidet til Konkordieformelens Fordel. Det er ikke alene affattet med stor Alvor, Skarphed i Tanke og Nøjagtighed i Udtryk, hvorved megen Uklarhed og Begrebsforvirring er hævet; imellem flere modsatte Yderligheder er der ogsaa indtaget et sandt kristeligt forligende Midtpunkt; der er værnet med Eftertryk om Skriftens, saavel Lovens som Evangeliets, rette og frugtbare Anvendelse imod Skjævheder til begge Sider. Men hermed er endnu ikke Karakteren af et evangelisk-kirkeligt Bekjendelsesskrift godtgjort. Et saadant var Tidsalderen aldeles uskikket til at frembringe. Det var en Tid — dens Begyndelse maa føres tilbage allerede før Luthers Død 1546 —, da teologisk Strid uden Ende syntes at skulle blive Reformationens bitre Frugt. Imellem den

lutherske og den reformerte Bekjendelse havde Skilsmissen antaget den fjendtligste Karakter; — den sachsiske Kurfyrste August den 1.s heroiske Ønske: „om han vidste, at han havde en calvinistisk Aare i sit Legeme, at da Djævelen vilde rive ham den ud“ [1]), giver et Begreb om den Tids Lutherdom. Og selv iblandt de lutherske Teologer indbyrdes, de strængere og de mildere, krydsede den ene Lærestrid den anden, og fra Høresalene trængte Forkjætrelsens Polemik sig ind i Kirker og Skoler, imedens det, som sædvanlig under den almindelige teologiske Holmgang, gik ud over Menighederne: Brødet, der raktes dem, blev til Sten. Det var endelig en Tid, da Fyrster og Hofstater toge levende Del i de kirkelige Partikampe; Teologerne fra deres Side søgte at vinde Fodfæste ved Hofferne, og Landsherrernes Magtsprog, Afsættelser og Fængselsstraffe blev Sværdet, som omsider overskar de teologiske Knuder. Fra begge Sider mødtes man i Ønsket om at se en ret solid Læremagt oprejst i den lutherske Kirke, som ikke skulde give den romerske Kirke efter i Styrke til at modstaa ethvert Angreb og afskrække eller knuse Angriberne. Dersom det kan gjælde som Anbefaling for et Bekjendelsesskrift, som Bevis for evangelisk-kirkelig Karakter, at det er „hvæsset indtil den yderste Skarphed til Forsvar og Angreb baade til Højre og Venstre“, saa at Staden fra nu af staar „omgiven med høje Mure, paa det at Fremmede ikke skulle snige sig ind og ikke kunne komme ind andetsteds end igjennem Portene, som ere bestemte og aabnede til Indgang“, da vil Konkordieformelen med al Ære kunne indtage Pladsen ved Siden af den augsburgske Konfession, vel endogsaa

[1]) Planck: Gesch. der protest. Theologie. II. 617.

med Betydning „ikke alene for sin Tid, men for alle Tider, og navnlig ogsaa for vor Tid[1]). Men anderledes maa Dommen blive, naar man, endnu med Sjælen opfyldt af de store Syner og Fremtids-Udsigter fra Reformationens evangeliske Begejstringstid, vender sig til dette Læreskrift i Panser og Plade: „I Konkordieformelen, hvor der blæser Sjælen Skolestøv imøde istedetfor Evangeliets Kraft, hvor der paa det Allerstrængeste bliver slaaet Bom for Calvinisterne, der kan man — over den lutherske Lærekirke, som har draget sig hen over den — ikke længere erkjende Jesu Kristi bekjendende Kirke i dens Renhed"[2]). Og ville vi spørge Historien om den Tjeneste, der er ydet Kirken ved denne væbnede, udæskende og til alle Sider kampberedte Bekjendelsesform, da har den kun virket til at opløse og udskille, hvor der endnu kunde være bevaret Enhed i evangelisk Tro's-Samdrægtighed. „Efter Konkordieformelens Anvisning bliver den reformerte Kirke udstødt som Kjætteri, Melanchthons Teologi udskillet som vanslægtet Skud, og der bliver saaledes forberedet en Lutherdom, der skal blive staaende som eneste sand Kirke i lige Afstand fra Calvinismen og fra den romerske Papisme"[3]).

Jammerfuld er i Sandhed den Skikkelse, hvori den evangelisk-lutherske Kirke staar for os allerede ved Melanchthons Død (1560) og i de første Tiaar derefter: — Kastebold for lunefuld Fyrstevilje eller rænkefuld Politik. Sidestykke dertil er at finde i den byzantinske Kejsertid: her som hist Teologer tilrede med Hadets forgiftede

---

[1]) Göschel: die Conc. Formel, nach ihrer Geschichte, Lehre u. kirchlichen Bedeutung (1858) S. III. IV.

[2]) R. Stier: Vertheid. der unluth. Thesen S. 81.

[3]) Gass: Gesch. der protest. Dogm. I. 70.

Vaaben i Fyrstepolitikens Tjeneste; her som hist Politikerne villige til at bruge Vaabnene, som de foragte dybt, for efter Brugen at lade Gjengjældelsens Haand falde tungt paa de føjelige Tjenere, — de grumt Forfølgende i en Haandevending forvandlede til grumt Forfulgte[1]). Og med forandret Scene og Rollebesætning er dette det kirkelige Skuespil, der gjentager sig ogsaa igjennem de følgende Tider.

IV.

Naar Paulus skriver (i Br. t. Rom. 10, 10): „Med Hjærtet tror man, med Munden bekjender man", da er Forholdet imellem Tro og Bekjendelse her betegnet som det Indre og det Ydre, begge naturlig sammenhørende. Og visselig, — er det Unatur at bekjende, hvad der ikke har Rod i Sjælen som Tro, saa er det ikke mindre stridende imod den religiøse Tro's Natur at lukke sig inde med sin Tro i uvirksom, beskuende og grublende Afsluttethed. Ikke som om det skulde være naturligt at være tilrede ved enhver Lejlighed for at trænge sig frem med Tro's-Vidnesbyrd for Verdens Øjne: „Sjælen har" — det er et Ord af Vinet — „sin Blufærdighed ligesaa vel som Legemet, og den religiøse Følelse eller rettere: den levende Tro gjør denne Blufærdighed finere og mere tilbageholdende" [2]); men vel er det en Trang for

---

[1]) En livfuld Skildring af denne Tid, rig paa advarende Belæring, er der givet af E. C. T. Henke: Caspar Peucer u. Nicolaus Crell. 1865. (s. N. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1867. S. 479).

[2]) Det er et Ord af dyb evangelisk Betydning, hvormed Harms plejede at kalde dem til Orden, der havde aaben Mund og mange Ord tilrede for at underrette og underholde Andre om deres Tro

Troen at give sig ydre Vidnesbyrd: ikke vistnok i Ord alene, — Troens Bekjendelse omfatter Livet som Helhed —, men dog ogsaa i Ord, navnlig hvorsomhelst der er Opfordring til Troens Retfærdiggjørelse og Forsvar. Med det kirkelige Samfund kan det her ikke forholde sig anderledes end med det enkelte Menneske. Ogsaa der maa Troen og Bekjendelsen betragtes som hørende sammen. Hvor den kirkelige Bekjendelse er virkeligt Udtryk af Samfunds-Troen, der kan Intet være simplere og klarere end dette: at Tilslutning til et Tro'ssamfund tillige gjælder som Tilslutning til dets Bekjendelse, at Enhver, som finder sig og sin Tro i Strid med denne Bekjendelses Indhold, ikke kan betragte sig selv eller ville betragtes af Andre som henhørende til Samfundet, der i Bekjendelsen har sit kirkelige Særkjende.

Det er imidlertid langt fra, at Forholdet ved nærmere Betragtning stiller sig saa simpelt og klart. Der er her Tale om en Fælles-Bekjendelse — og tillige dog om en Bekjendelse, som de Enkelte skulle kunne vedkjende sig som Udtryk af den personlige Tro. Men ingen virkelig Bekjendelse falder sammen med Aabenbaringsordet; enhver Kirkebekjendelse, ældre eller nyere, gaar ud over dette, uddrager sine Slutninger deraf, og giver atter disse Slutnings-Resultater Udtryk i særlige Lærebestemmelser. Og der er tillige Tale om en enkelt bestemt Bekjendelse i Modsætning til forskjellige andre, som ere indbyrdes afvigende i det Enkelte, medens de dog alle ville gjælde som nærmere Betegnelse af et og samme Aabenbaringsindhold. Hvorledes skal da Forholdet

og Gudfrygtighed: „Kjære Venner, blotter ikke Eders Rødder for Verden!“ Baumgarten: Denkmal an Harms (1855) S. 17.

tænkes imellem den kirkelige Bekjendelse og Evangeliet? hvorledes imellem den Tilslutning, hvorpaa et kirkeligt Samfund gjør og maa gjøre Fordring, til den særlige Bekjendelse, og til Troen, saaledes som det guddommelige Ord alene og udelukkende kan fordre den? — Enten kan Kirken stille sin Bekjendelse paa lige Linje med Evangeliet, som i sit Indhold fra først til sidst faldende sammen med dette, ikkun forskjelligt derfra ved skarpere Udformning i det Enkelte; troende Antagelse af Evangeliet skal følgelig være ligesaa ubetinget troende Antagelse af Kirkens Bekjendelse. Men hvorledes skal der kunne tænkes Berettigelse for den enkelte Kirke til at stille sit Ord lige med det guddommelige Aabenbarings-Ord? Eller ogsaa Kirken underordner sin Bekjendelse under Aabenbaringsordet, indskrænker sig til at tillægge den en større Tilnærmelse til den guddommelige Sandheds Fylde, end der skal tilkomme de sideordnede Kirkebekjendelser. Men hermed bliver endnu det Spørgsmaal staaende aabent: paa hvilken Maade og i hvilken Grad kan og tør den kirkelige Bekjendelse gjøres gjældende overfor Guds Ord i den hellige Skrift?

Den romersk-katolske Kirke befinder sig i det først anførte Tilfælde, og den er, i denne Henseende som i saamangen anden, ude over enhver Vanskelighed og Betænkelighed. Det katolske Kirkesystem indrømmer nemlig kun én Forandring foregaaet ved dens Lærebegreb: der kan vel i Tidernes Løb komme en eller anden enkelt Tilføjelse til som nærmere Forklaring, yderligere Udvikling, nøjagtigere Bestemmelse, efter den Opfordring, som Tid og Forhold kan føre med sig, — men ingen, som skulde kunne bringe det allermindste Andet ind i det éngang Givne;

thi det er Alt indtil hver Enkelthed udsprunget af samme guddommelige Kilde (s. S. 191 f.). Den kristelige Sandhedsfylde hviler i sin Helhed i Kirkens Skjød, for at snart den ene snart den anden Del kan blive draget frem ifølge en højere Nødvendighedslov, og i sin bestemtere Form blive føjet ind i den allerede bestaaende Lærebygning, — saaledes som det i Pius den 9de's Tid (i December 1854) er sket med Dogmet om Marias ubesmittede Undfangelse (d. e. hendes medfødte Syndfrihed)[1]) og i Juli 1870 med Dogmet

[1]) „Vi erklære og bestemme", hedder det i den pavelige Bulle af 8. Dec. 1854 — „at den Lære, som fastholder, at den saligste Jomfru Maria i det første Øjeblik af sin Undfangelse er, ifølge en særegen Naade af den almægtige Gud, af Hensyn til Jesu, Menneskenes Frelsers, Fortjeneste, bleven bevaret for enhver Besmittelse af Arvesynden, er aabenbaret af Gud, og derfor skal tro's fast og utvivlsomt af alle Troende". Allerede Conciliet i Basel (1439) havde ophøjet denne Lære til kirkeligt Dogme, men uden Stadfæstelse fra Pavens Side. Pius d. 9de optog Forhandlingerne om det meget omtvistede Dogme, til Forherligelse af den hellige Jomfru som „Hierarkiets Symbol, Kjætteriets Tilintetgjørelse, det katolske Kirkebegrebs Personificering og Repræsentant". Fra Tyskland, Frankrig og Holland have vægtige Stemmer hævet sig imod dette Skridt. „Dominikanerne og alle fornuftige katolske Lærere ere nu som altid derimod; ogsaa Jesuiterne vilde, som de klogeste af alle Rationalister, være derimod, dersom de ikke havde indspundet sig selv i Løgnen, og dersom ikke Gud (efter Luthers dybe Ord) havde betaget dem som alle Hyklere Forstanden og gjort dem forrykte. Ogsaa de opfylde deres Skjæbne". Bunsen: Leben III, 399. Men det er blevet anset for en Sag af yderste Vigtighed at give Maria-Dyrkelsen, den særlige Form for den katolske Kultus, et nyt Støttepunkt. Den biskoppelige Konferents i Rom, som istedetfor et Koncilium har med stor Stemmeflerhed erklæret sig for den kirkelige Sanktionering af Dogmet, talte 192 Kirkefyrster fra de forskjellige Verdensdele. Til Erindring om det nye Dogme har Paven i det Sixtinske Kapel paasat et Mariabillede et Diadem af Brillanter, og ladet oprejse en Mariasøjle udenfor Propagandens Palads i Rom. — I Pederskirken er den pavelige Stor-

om Paveordets Ufejlbarhed, hvor Ordet udgaar til Kirken som Helhed i Sager angaaende Tro's- eller Sædelæren (s. S. 200). Ethvert saadant nyt Led er en Forøgelse af det kirkelige Symbolum, en ny Tro'sartikel. Den træder op med Kirkens Indsegl, altsaa som inspireret, ufejlbart, uforbedreligt, uforgængeligt Ord, og Forpligtelse til at modtage ethvert saadant Ord med troende Underkastelse er ube-

---

daad foreviget ved en Mindetavle: — „ut desiderium totius orbis catholici expleret", og en af Vatikanets Sale, i Flugt med de rafaelske Stanzer, er udmalet i Fresko med Scener henhørende til den store Begivenhed i Romerkirkens Aarbøger. Hovedvæggen forestiller Paven staaende i Midten af Kardinaler og Biskopper og i Nærværelse af et himmelsk Hierarki: Profeter, Apostle og Helgene (som i Rafael's Disputa) med Bullen angaaende det nye Dogme i Haanden. I den højeste Himmel troner Treenigheden, — i en egen Typus: Duen svæver over Maria som tredje Person. Paa Bullen i Pavens Haand falder en Straale, som udgaar fra Korset i Himlen, der bæres af en Kerub, og Straalen gaar forbi den opslaaede Bibel; paa den peger Englen hen: — Bevis for det nye Dogmes Skriftmæssighed (!). To Engle udbasune den ubesmittede Undfangelse i modsatte Verdenshjørner, medens en tredje fuldfører sit Hverv: at nedstøde Kjætterne i Afgrundens Mørke.

Først i den nyeste Tid er det kommet til almindelig Kundskab, med hvilken Nidkjærhed og paa hvor indtrængende en Maade Preusserkongen Frederik Vilhelm d. 4de — som, hvad Ideer og Interesser angaar, maa maales med andet Maal end de kronede Hoveder i Almindelighed — har arbejdet paa at ryste Søvnen af de evang.-protestantiske Kirkelegemer. „Er den evang. Kirke ikke bleven til Mumie, maa den ved denne Lejlighed aflægge Vidnesbyrd om sin Tro. Den maa gjøre det — ikke alene som Discipel af Luther og Calvin, men som den sande Discipel af Herren, i Troskab mod den apostolske Lære, med Benyttelse af Kirkefædrenes Vidnesbyrd fra Vest- og Østerland, med ét Ord: som den rene, ikke famlende, sande katolske Del af Kirken paa Jorden". (Ranke: Briefwechsel Friedr. Wilh. d. 4de mit Bunsen. 1873. S. 346). Mumie-Karakteren blev dog ogsaa her sig selv tro; — og naar og hvor er det vel kommet til en fælles Livsytring fra denne Side?

tinget og ubrødelig, uden at det derved tør i mindste Maade komme i Betragtning, hvor tidligt eller hvor sent det kirkelige Segl er blevet paatrykt, hvor stor eller hvor ringe Betydning det har for Troen og det religiøse Liv. I et kirkeligt Aktstykke af nyeste Datum[1]) gives følgende officielle Signatur af Romerkirken: „Det væsentlige Adskillelsesmærke for den katolske Kirke er vor Tro paa den guddommelige Indstiftelse af et levende kirkeligt Læreembede, den Overbevisning, at Kristus har i Petrus og Apostlene og deres Efterfølgere, Paven og Biskopperne, grundet et indtil Verdens Ende vedvarende Læreembede til Vedligeholdelse og Forklaring af sin Lære, og at dette Læreembede er ved den forjættede guddommelige Bistand sikret i Sager, som angaa den aabenbarede Tro og Sædelære, imod Vildfarelse i sine formelige og definitive Lærebestemmelser. Ikkun Den er katolsk Kristen, som paa Grund af denne Tro godkjender det kirkelige Læreembede, og troende underkaster sig sammes Afgjørelse i Tro'ssager“ [2]).

De protestantiske Bekjendelsesskrifters Tilblivelseshistorie er en hel anden, og dermed bliver ogsaa deres kirkelige Stilling en anden. De af disse, som nærme sig mest til en officiel kirkelig Karakter, ere affattede ifølge Overenskomst af Teologer efter Fuldmagt af deres Tro'sfæller og i deres Navn: til offentligt Vidnesbyrd — som det hedder i Forordet til den augsburgske Konfession — „om, hvorledes vore Prædikanter

---

[1]) Denkschrift der am Grabe des heil. Bonifacius versammelten Erzbischöfe u. Bischöfe über die gegenw. Lage der kathol. Kirche im deutschen Reiche. Fulda, 20 Sept. 1872. (25 Underskrifter).

[2]) Jvf. C. Secrétan: Katolicismens logiske Konsekvents. (Nyt Tidskr. o. s. v. 1871. S. 23—32).

hidtil have foredraget Læren, efter den hellige Skrift og Guds rene Ord, i vore Lande, Hertugdømmer, Herskaber og Stæder, og behandlet den i Kirkerne". Andre ere enkelt Mands Værk — saaledes Luthers tvende Katekismer; de ere baarne frem ved det store Navn, og have ligesom af sig selv opnaaet at gjælde som kirkeligt Grundlag og Regel. Atter andre — saaledes Konkordieformelen og flere Bekjendelsesskrifter i de enkelte reformerte Landskirker — ere udgaaede fra en bestemt teologisk Fraktion, midt under brændende Skolestridigheder, og bære umiskjendelige Spor af den Overvægt, som en enkelt dogmatisk Retning har vidst at tilvinde sig for en Tid. Om saaledes en protestantisk Landskirke tæller flere eller færre symbolske Skrifter, om Antallet tidlig er blevet afsluttet eller senere hen forøget, — er ikke blevet afgjort ved kirkelig Forhandling af Menigheder og Gejstlighed, men har, som Historien udviser, som oftest sin Grund i politiske Forhold eller teologiserende Hofintriger, i en Fyrstes eller Ministers personlige, tit lunefulde, Forgodtbefindende eller i Hofteologers forbigaaende Indflydelse. Om Konkordieformelen er gjældende Lærenorm i Sverrig, synes ej engang at kunne anses som afgjort [1]); i Danmark og Norge

[1]) Kirkemødet i Upsala 1593 har nemlig indskrænket sig til den uforandrede augsburgske Konfession som eneste protestantisk Bekjendelsesskrift. (Anjou: Svenska kyrkoreformationens Hist. II. S. 255. Svenska Kyrkans Hist. ifrån Upsala möta (1866) S. 432). Men i A. 1663 tilføjede Formynderregeringen under Carl d. 11te's Mindreaarighed Konkordieformelen „som den Bog, der i næsten alle evangeliske Menigheder holdes for normal og symbolsk", og i Henhold hertil har Kirkeloven af 1686 tillagt hele den saakaldte Konkordiebog (hvori Konkordieformelen er indbefattet) symbolsk Anseelse. Men Grundloven af 1809 er atter vendt tilbage til Upsala-Mødets Beslutning. S. Naumann:

derimod har den ikke faaet Indgang. Medens det nemlig var lykket de skarp-lutherske Teologer at indgyde det kurfyrstelige Hof i Sachsen, — hvorfra Konkordieformelen udgik, — en Rædsel for den hemmelige calvinske Smitte og en ubetinget Tro paa Modgiften, der skulde være beredet i dette Skrift, synes det at have manglet paa energiske Organer for denne Stemning ved det danske Hof. Kong Frederik d. 2den, hvem Indførelsen af det nye Bekjendelsesskrift var bleven lagt paa det mest Indtrængende paa Hjærte af hans Svoger Kurfyrst August (s. ovenf. S. 381 Anm.), skal egenhændig have kastet Bogen paa Ilden, og behandlede den i al Fald, i Forbudet mod dens Indførelse, som en Bog af det farligste Indhold, d. v. s. egnet til at volde Kirkeregimentet Bryderi ved at fremkalde Uro i den teologiske Verden, der nu blev holdt i Ave ved strænge Kongebud[1]). Den dansk-norske Kirke undgik saaledes et besværende Baand; men man behøver ikke at staa paa romersk-katolsk Standpunkt, for i en saadan Afgjørelse af kirkelige Livsspørgsmaal at finde en bidende Satire paa kirkelig Forhandlingsmaade; — det er kirkelig Retskrænkelse af den mest nærgaaende Art. Om den kirkelige Forkuelses-Aand har allerede Niels Hem-

---

Hvilken är Svenska Statsreligionen? Lund 1857. Knøs antager dog („den svenske Kirkeforfatnings vigtigste Ejendommeligheder“ 1852), at den hele Konkordiebog maa betragtes som staaende ved Magt.

[1]) Det blev tilkjendegivet „alle Bogførere, at de aldeles ingen at de nævnte Konkordiebøger tiltænke at indføre, sælge eller afhænde, saafremt de ikke derover vil have forbrudt deres Boslod og straffes paa Livet uden al Naade (!)“ — og Præsterne blev det forbudt „at lade samme Bog findes hos sig, saafremt de ikke derover vil have forbrudt deres Kald (!)“. Helveg: den danske Kirkes Hist. 1. S. 183.

mingsen eftertrykkelig mindet i Forhandlingen mellem Regeringsmændene og Universitetet A. 1575 —: „Tyskland er stort, og der er mange Fyrster, og de ere alle under Kejseren; hver haver sine Theologos, og de lempe sig efter deres Fyrster sicut coquus ad palatum Domini sui. Kongen af Danmark er Monark i sit Rige; hannem bør vi at svare. Der udgaar mange Confessiones in Germania, og vel i 14 Dage den ene imod den anden: at vi skulde dennem underskrive er ubilligt“ [1]).

I ethvert Tilfælde vil det være klart, at Myndigheden, som i protestantiske Kirker bliver tillagt de godkjendte Bekjendelsesskrifter, maa begrundes paa ganske anden Maade, end det sker i den katolske Kirke. Den protestantiske Kirke drager den skarpeste Grænse imellem de hellige Skrifter og de kirkelige Bekjendelser: hine som „eneste Dommer, Regel og Rettesnor, hvorefter, som efter den eneste Prøvesten, alle Lærdomme skulle og maa prøves og bedømmes, om de ere gode eller slette, rigtige eller urigtige“, — hvorimod „Symboler og andre Skrifter ikke ere Dommere, men alene Vidnesbyrd, der forklare og vise, hvorledes de hellige Skrifter til hver enkelt Tid ere blevne forstaaede og udviklede i omstridte

---

1) H. Rørdam: Ny kirkehist. Samlinger. IV. 299. — „Ved Affattelsen af Kristian den Femtes danske Lov undgik man heldigvis den endnu strængere Symboltvang, som de gejstlige Medlemmer af Lovkommissionen gjærne ønskede indført; men den strandede paa de læge Medlemmers Utilbøjelighed til i saa Henseende at gaa videre end til det, der alt havde Hævd i den danske Kirke. Et andet Forslag fra de gejstlige Medlemmer i Kommissionen om, at Formula concordiæ for Fremtiden skulde gjælde som Rettesnor for Kirkens Lærere, fandt ligesaa liden Anklang.“ H. Rørdam: N. kirkehist. Saml. V. 606 f.

Lærestykker af de dalevende Lærere[1]). Det er Konkordieformelen, som har den Fortjeneste at have givet Afgrænsningen med saa bestemte Ord; og det er i den samme Aand, naar denne Bogs Forfattere, idet de erklære sig for den strængeste Haandhævelse af den augsburgske Konfessions symbolske Avtoritet, tillige forklare sig nærmere derhen: „at de bekjende sig til den, ikke fordi den er affattet af deres Teologer, men fordi den er tagen af Guds Ord og omhyggelig opført paa Grundlag af de hellige Skrifter". Her er det altsaa den subjektive Dom, den personlige, paa egen Prøvelse grundede Over-

---

[1]) Af den i A. 1868—70 nedsatte „Kommission til Overvejelse af kirkelige Forhold", blev bl. A. foretaget en Oversættelse paa Dansk og Omarbejdelse af den i Kirkeritualet 1685 foreskrevne Edsformel for vordende Gejstlige.

Symbol-Forpligtelsen lyder i ordret Oversættelse saaledes: .. „at forkynde Guds Ord, rent og purt, saaledes som det findes i de profetiske og apostolske Skrifter og i vor danske evangelisk-lutherske Kirkes symbolske Bøger."

Ved denne Sætning var der taget et Forbehold af Clausen og Martensen saa lydende: „De kunne ikke finde det forsvarligt, fordi det ikke er stemmende med den evang.-lutherske Kirkes Princip, naar en Revision af Præsteeden af 1685, som foretoges i 1870, undlader at berigtige den Unøjagtighed, hvormed „de profet. og apost. Skrifter" ere stillede sammen med „de symb. Bøger" uden nogensomhelst Adskillelse. De maa derfor fastholde den Affattelse som kirkelig korrekt: „Guds Ord, som det findes i de profet. og apost. Skrifter, og er bevidnet i vor Folkekirkes symb. Bøger."

Bekjendtgjørelsen igjennem Kirkeministeriet (2 Sept. 1870) tog dog intet Hensyn til dette Forbehold eller til Motiveringen: den principielle Korrekthed. Derimod har det sin Interesse, at den første Synode i Kongeriget Sachsen har vedtaget det omarbejdede Præsteløfte i den selvsamme Ordform, som var foreslaaet hos os uden at vinde Kirkeministerens Bifald: med bestemt Adskillelse af den hellige Skrift og de kirkelige Symboler som „bevidnende".

bevisning om Konfessionens Overensstemmelse med den hellige Skrift, der træder i Stedet for en i Skriftet selv eller i en mystisk Kirkemagt hvilende Avtoritet[1]).

V.

Sin egentlige Betydning og Anvendelse i det kirkelige Liv faar Bekjendelsen overfor den kirkelige Lærerstand. Kirken nøjes ikke her — og kan ikke nøjes — med at forudsætte en Samstemning med dens Indhold; men den kræver en udtrykkelig Erklæring, paalægger en bestemt Forpligtelse. Allerede faa Aar efter Overleveringen af den augsburgske Konfession (A. 1533) blev der i tyske Lande af luthersk Bekjendelse vedtaget en Forpligtelse for Lærerne til at foredrage Evangeliets rene Lære efter den Maade, hvorpaa den er sammenfattet i Konfessionen[2]). Den reformatoriske Aand var dengang endnu levende i evangelisk Renhed og Kraft, og det tør allerede deraf sluttes, at der ikke i en saadan Foranstaltning i og for sig selv er Fare eller Ulempe at befrygte for et evangelisk-kirkeligt Frihedsliv. Heller ikke er det let at se, hvorledes en saadan Foranstaltning skulde kunne undværes, saalænge som den almindelige Kirkes Enhed

---

[1]) Senere er dog den protestantiske Vurdering af Konkordieformelen tit bleven skruet ind i aldeles romersk-katolsk Spor. I Sverrig t. Ex. i 17de Hundredaar „hafde Konkordieformlens beundrare intet betänkande att kalla henne et scriptum θεόπνευστον, divinitus inspiratum (et guddommeligt inspireret Skrift) derföre att hon känner ingen menniska, hvarken Theologum eller Politicum (!), utan Gud den Hellige Ande till sin förnämligaste diktemästare och banman“. Norlin: Upsala theol. Tidsskr. 1866. 1ste H.

[2]) Johannsen: die Anfänge des Symbolzwanges (1847) S. 4.

endnu er brudt og udstykket i en Flerhed af forskjellige Samfund. Ethvert af disse har sit Ejendommelige betegnet i sin Bekjendelse; det bestaar netop som særligt Kirkesamfund overfor andre i Henhold til og i Kraft af denne Bekjendelse, og det er altsaa simpel Selvbetryggelse at forvisse sig om, at denne i Virkeligheden udgjør Grundlag og Regel for den fælles Gudstjeneste, for den offentlige Kristendoms-Forkyndelse og Undervisning. Det vilde være ligefrem Selvopgivelse, dersom Kirkesamfundet talte Mænd i sin Lærerstand, som benyttede Lejligheden, Embedet giver dem, til at føre Menighederne bort fra den Bekjendelse, der er vedtagen som fælles Foreningspunkt, — dersom t. Ex. Adgangen til Sjælesørgerembederne i et evangelisk-protestantisk Kirkesamfund stod aaben for Gejstlige tilhørende den romersk-katolske Kirke, som efter jesuitisk Moral vilde finde Fortjeneste i under snild Forklædning at redde Sjælene ud af Kjættersamfundet. — Hvad der ofte har vakt Anstød er den edelige Form, under hvilken Forpligtelsen bliver affordret den tiltrædende Gejstlige. Man finder det ligesaa uforsvarligt at forlange som at aflægge et saadant Løfte, fordi der her bliver forudsat, hvad der ikke kan forudses og ikke staar i den Paagjældendes egen Magt: at den kristelige Overbevisning skal vedblive i Aarenes Løb at være stemmende med Bekjendelsens Indhold. Men der ligger her uden Tvivl nogen Misforstaaelse til Grund. Thi Det, hvorpaa det edelige Løfte gaar ud, er egentlig dette: at, ligesom det kirkelige Embede kun bliver overdraget i den Forudsætning og overtaget med den Bevidsthed: at den personlige Overbevisning fører til at forkynde Evangelielæren i den samme Retning, hvori Kirkens Bekjendelse gaar, — saa-

ledes vil Embedet kun blive beholdt saa længe, som denne Forudsætning vedbliver at være Sandhed. Fratrædelse af Embedet vil altsaa være den selvforstaaelige Følge, dersom der skulde udvikle sig en Modsætning imellem den personlige Overbevisning og Bekjendelsens væsentlige Indhold [1]). Det maa imidlertid indrømmes, at en simpel og bestemt Erklæring vilde kunne træde i det edelige Løftes Sted, uden at Betydningen i nogen Maade blev svækket, og til Forebyggelse af Mistydning og Samvittigheds-Foruroligelse turde en saadan Forandring være tilraadelig [2]).

Men vistnok kommer Alt herved an derpaa: hvilken Betragtning af den kirkelige Bekjendelse der bliver lagt til Grund, og — som Følge deraf — i hvilken Betydning og paa hvilken Maade, i hvilket Omfang og hvilken Udstrækning Forpligtelsen bliver at forstaa, som fordres fra Kirkemyndighedens Side. Det protestantiske Kirkelivs Historie har her Exempler paa store Omslag og Svingninger, fra den videste Slaphed til den stærkeste Stramning. Der ligger heri Bevis for en paafaldende Usikkerhed i Principer, som atter bringer stor og trykkende Usikkerhed ind i den gejstlige Livsstilling og Virksomhed, og en for-

---

[1]) „Den, som underskriver de symbolske Bøger og forpligter sig edelig til samme, bevidner intet Andet, end at han i sit Hjærte holder sig forvisset om deres Sandhed saameget som fornødent er, medmindre han senere skulde blive anderledes tilsinds, da han i saa Fald maa give det tilkjende for dem, til hvem han har aflagt Eden og for hvem det er magtpaaliggende. Altsaa er der i en saadan Ed intet imod Kristendommen Stridende“. Spener: theol. Bedenken. I Anhang des 1. Cap. S. 45.

[2]) For den danske Kirkes Gejstlighed er Forandringen fra Edsform til Løfteform foretagen ved Bekjendtgjørelse af 2 Septbr. 1870.

dærvelig Tilbagevirkning baade paa Lærerstanden og paa Menighedslivet kan ikke udeblive [1]). Men er da virkelig den protestantiske Kirketilstand saa principløs, — given

---

[1]) Gelzer's: protest. Monatsblätter (Dec. 1860) har opbevaret følgende Træk af den protest. Kirkes Historie i det 19de Hundredaar, som kan fortjene at tages til Hjærte:

Gustav Werner, Præst i Reutlingen i Würtemberg fra 1837 af, har — som en anden A. H. Francke — grundlagt en „kristelig Redningsanstalt" for forladte Børn, der fra en ganske ringe Begyndelse voxede frem til betydeligt Omfang. Efterhaanden forbandtes hermed en Arbejdsanstalt, hvor samtlige Arbejdere fortjente deres Livsophold som én stor Familie, og Overskuddet blev anvendt til Anlæg af lignende Anstalter. Med lidt efter lidt fremstaaende Filialer omfattede disse Kjærlighedsanstalter omsider over 1200 Personer, hvoraf over 400 Børn. „Den hele Anstalt blev baaren af johanneisk Aand og Lære."

I 1849 fandt Konsistoriet sig ved Andragende fra endel Gejstlige foranlediget til at affordre Werner en Erklæring angaaende hans Stilling til de symbolske Bøger. „Werner androg da hos Konsistoriet derpaa: at Samme vilde finde sig tilfredsstillet ved den Erklæring: at han vidste sig enig med den protest. Kirke paa dens nuværende Standpunkt og ønskede at forblive i den, — og at man vilde forskaane ham for en Formular, der skulde binde ham til de symbolske Bøger. Konsistoriet svarede herpaa — med al Paaskjønnelse af Nidkjærheden og Inderligheden i hans Virksomhed —, at det ikke saa' sig i Stand til at eftergive ham den kirkeretlige Forpligtelse, og forlangte hans bestemte Ytring, om han vilde underskrive Forpligtelsesformelen. W. kæmpede længe med sig selv: om han skulde tinge med sin Overbevisning og (saaledes som Konsistoriet selv havde lagt ham nær), bekjendende sig til Symbolerne i Almindelighed med Forbehold af Frihed i det Enkelte, forblive i Landskirken, eller om han, rigoristisk ærlig, skulde træde ud af Kirken for at opnaa' fuld kristelig Frihed. Efter modent Overlæg valgte han det Sidste. Saaledes skilte den würtembergske Kirke sig ved Symboltvang ved en af sine rigeste Kræfter." — Man vil se, at Konsistoriet i dette Tilfælde har havt Korrektheden paa sin Side; men hvor langt er ikke en evangelisk-protestantisk Kirke kommen ud af sit Spor, naar den bringer de styrende Myndigheder i saa skjæv en Stilling!

til Pris for ren Vilkaarlighed? Er Baandet, som følger af Kirkebekjendelsens Natur, virkelig saa elastisk, at det kan udvides og indsnævres efter personligt Behag? Gives der ikke en paalidelig vejledende Regel til fornøden Bestemmelse og Begrænsning af det kirkelige Forpligtelsesforhold? og hvor bliver denne Regel at søge?[1])

En saadan Regel kan selvfølgelig alene søges i den kirkelige Grundkarakter, i det Forhold, hvori en Kirke selv stiller sig til Aabenbaringen, stiller sin Bekjendelse til Aabenbaringsordet i den hellige Skrift.

Og vel maa det da her være et Punkt, hvorfra der foreløbig kan gaas ud med fuld Sikkerhed: at en evangelisk-protestantisk Kirke umulig kan være paa den rette Vej, ikke kan sige sig fri for principiel Selvmodsigelse, dersom den forudsætter og fordrer en Samstemning med Bekjendelsen i en Betydning og Udstrækning, hvorved al Forskjel imellem den romersk-katolske og den protestantiske Kirke-Praxis vilde forsvinde. Thi den kirkelige Grundforskjellighed angaar netop Forholdet imellem Gudsordets og Kirkeordets Myndighed. Med grundforskjellig Opfattelse af dette Forhold er det umuligt, at der kan være Enshed i Forholdet, hvori Ordets Forkyndelse og Ordets Forkynder bliver stillet til Guds Ord i Skriften og til Kirkens Ord i Bekjendelsen, uden at der er Selvmodsigelse, Principbrud tilstede paa den ene eller den anden Side. Men nu er der Konsekvents, der er den

[1]) Jvf. min „Undersøgelse om symbolske Bøgers Misbrug og deres rette Brug“, i Maanedsskr. for Litteratur, V. S. 447—475.

fuldstændigste Samstemning imellem Katolicismens System og den kirkelige Orden, naar den katolske Klerus bliver bunden lige stramt til Skriftordet og til Kirkeordet [1]), ja naar Baandet til de kirkelige Lærebestemmelser bliver i Virkeligheden strammet endnu stærkere, fordi det inspirerede Kirkeord er særlig affattet til dogmatisk Brug, beregnet paa at afgive Kjendelse til endelig Afgjørelse og Regel (se S. 193 f.) [2]). Men i samme Grad ligger da Modstriden imellem kirkeligt Princip og kirkelig Anordning klar og aaben for Dagen, dersom der i en evangelisk-protestantisk Kirke bliver krævet Overensstemmelse med enkelt Lærebestemmelse eller Skriftfortolkning i Bekjendelsen, med fuld romersk Strænghed. „Det er farlige Lærdomme og skadelige Taler", siger Luther [3]), „naar man gjør Tro'sartikler ud af den hellige Kirkes Gjerning eller Ord; thi Kirken dømmer sig selv ikke efter egen Gjerning eller eget Ord, men efter Guds Ord; den véd vel, at den kan fare vild eller fejle, og at den skal forbedre og forandre saadanne Fejl og Vildfarelser efter Guds Ord, som alene ikke kan fare vild".

Men selv om Stemmerne skulde være delte angaaende Retmæssigheden eller dog Nødvendigheden af en saadan kirkelig Fremgangsmaade: — om ét Punkt i det Mindste

---

[1]) Tridentinerkonciliet erklærer i 4de Session: at Kirken „med lige Andagt og Ærefrygt antager og hylder alle Bøger i det Gamle og det Nye Testament og Traditionerne, som henhøre saavel til Troen som til Sæderne".

[2]) „Ingen maa fordriste sig til" — saaledes lyder Tridentinerkonciliets videre Befaling, sammest. — „at fortolke den hellige Skrift imod den Mening, som Kirken, den hellige Moder, har fastholdt og fastholder, eftersom det tilkommer den at dømme om de hellige Skrifters Mening og Fortolkning".

[3]) Walch. V. 1587.

bør de, i Kraft af kirkelig Konsekvents, ikke kunne være delte: at den samme Strænghed her maa søge sin Retfærdiggjørelse paa anden Maade, end det sker i den romerske Kirke. Det er i alt Fald ad ganske forskjellige Veje, at man fra de tvende vidtadskilte Kirkelejre kan tænke paa at mødes i det samme System[1]). I Mangel nemlig af et inspireret Kirke-Organ til Udgangspunkt maa man her støtte sig til et retligt: et Kontrakts-Forhold. Kirken — siger man — opstiller forud sine Betingelser, den fremsætter sin Bekjendelse i dens enkelte Dele som ubetinget Lov og Regel; Kirken søger ikke sine Tjenere; det er disse, der søge Kirkens Tjeneste. Enhver kjender altsaa Kirkens Fordringer og Forpligtelsen, han paatager sig overfor den; og ved enhver Afvigelse fra Bekjendelsens Ord til den ene eller den anden Side dømmer den Enkelte sig selv. Skriftmæssigheden, den kristelige Sandhed af en Læreudvikling kommer saaledes ikke under Spørgsmaal; paa Undersøgelse om, hvorvidt det Fremsatte, men fra Bekjendelsens Ord Afvigende maatte kunne lade sig forsvare for Skriftens eller den kristelige Tænknings Domstol, indlader man sig ikke — den er i al Fald overflødig —, og ligesaa lidt kommer den større eller ringere kristelige og sædelige Betydning af Uoverensstemmelsen i nogen Betragtning. Sagen løber,

[1]) Dog er det, som bekjendt, ikke sjældent at se evang.-protest. Teologer ad fuldkommen romersk-katolsk Tankevej at stile til Maalet. Endnu i 1858 hedder det i Vilmar's „Theologie der Thatsachen“ S. 77: „At gjøre sine egne Tanker i deres Uvished, Halvhed og Umodenhed gjældende overfor den augsb. Konfessions Fasthed og Ro, er det Samme som at rette sit tomme og barnagtige Mundsvejr imod Guds Aande (!) for at vise den en anden Vej.“ — Hos de virkelige Katoliker vilde dog slige Forsøg hos deres Efterabere paa at gjøre reformatoriske Bekjendelser til „Guds Organer“ næppe fremkalde Andet end medynksomt Smil.

efter denne Opfattelse af Kirke og kirkeligt Embede, tilbage til et simpelt Retsspørgsmaal, som hviler paa sin faste Retsgrund; den hele Fremgangsmaade bevæger sig, saaledes begrænset, med fuld Sikkerhed og almenfattelig Lovmæssighed [1]). Kirken kunde strække sine Fordringer

---

[1]) Den engelske Statskirke har endnu i A. 1864 givet Verden et glimrende Exempel paa stokjuridisk Afgjørelse, efter Symbolbogstavet, af endel teologiske Meninger, som vare fremsatte i kirkelige „Essays" af Williams og Wilson. Det blev ved Paadømmelsen fra først af slaaet fast: at Dommerne ikke kunde gaa ind paa nogensomhelst Undersøgelse af, hvorvidt de paaklagede Artikler stemme overens med Skriften eller ikke. Det hedder i Domsakten, afsagt af den øverste Domstol, Dronningens privy council (som bestaar af 4 verdslige og 3 gejstlige Dommere): „Denne Domstol har ingen Kompetence eller Myndighed til at afgjøre Tro'sspørgsmaal eller til at bestemme, hvad der i et eller andet Punkt skal være den engelske Kirkes Lære. Dens Pligt strækker sig kun til Overvejelse af det, der lovlig maa betragtes som den engelske Kirkes Lære efter den sande og lovlige Opfattelse af dens Artikler og Formularer. Denne sidste saavelsom den simple grammatiske Mening af de Sætninger, som skulle støde an imod den, maa konstateres. Der maa gives Lærepunkter, over hvilke Kirken ikke har opstillet nogen bestemt Regel, navnlig mange Punkter angaaende den religiøse Spekulation og Granskning, over hvilke Kirken ikke vilde afgive nogen Dom; disse kunne forhandles frit. Vi tør ikke tillægge Kirken nogen Lære, som ikke er udtrykkelig og nøje optagen i dens Bekjendelser eller umiddelbar indbefattet deri." (N. evang. Kirchenz. 1864. Nr. 7.) At Dommen (8de Febr.) lød paa Frifindelse, er i kirkelig Henseende ligegyldigt; thi efter Præmisser som de foranstaaende kunde Sandheder, grundede i Skriften og den evang. Kirkes Grundprinciper, ligesaa vel være blevne fordømte. — Den indiske Reformer Keschub Chunder Sen, som paa sin evropæiske Rejse i A. 1870 ogsaa gjæstede England, udtalte i sin Afskedstale: at „den engelske Kristendom forekom ham at have et sektagtigt Præg, ikke at have Vidde og Bredde nok; — om det evige Livs Vande ere af saa ringe Kvantitet, at man, for at holde dem dybe nok, maa gjøre Kanalerne, gjennem hvilke de blive førte, saa snævre som muligt?" — han fandt „Husene for

endnu langt videre, opstille hvilkesomhelst andre Fordringer, og den vilde beholde samme Ret imod dem, der gik ind paa samme og derefter befandtes som Overtrædere af indgangen Forpligtelse. Kirken kunde f. Ex. gjøre Sætningen om den apostolske Bekjendelse som Herrens eget Ord til symbolsk Artikel, eller den kunde opstille Coelibatet som Lov for sine Gejstlige, og Ingen vilde have Ret til at beklage sig, om han skulde findes brøstholden — hist overfor en Tro'slov, her overfor en Livslov.

Imod denne hele Betragtningsmaade vil der være Lidet at indvende, saafremt man kan glemme eller overse, at der her handles om noget ganske Andet, noget langt Større og Højere end om et personligt Mellemværende, et simpelt Retsforhold imellem enkelt gejstlig Mand og Kirken. Men Spørgsmaalet er ikke derom: hvilket Maal af Ret der kan tilkomme det gejstlige Individ overfor Kirken, eller hvad Kirken fra sin Side skal agtes at være sine Tjenere skyldig, hvilken Frihed den maa lade dem uforment for ikke at træde dem for nær. Men derom er der Spørgsmaal: hvad Kirken som evangelisk-protestantisk Tro'ssamfund skylder sig selv, hvilken Frihed i Ordets Forkyndelse Kirken er forpligtet til at holde ved Magt, for ikke at komme i Strid med sine øverste Grundsætninger og arbejde sit eget Formaal imod; — derom er der Spørgsmaal: om Kirken kan foreskrive en ubetinget og ubegrænset Samstemning med Menneskeord, uden at fraskrive sig Karakteren af kristeligt, paa

Legemet temmelig snævre, men dem for Sjælen endnu snævrere" (Protest. Kirchenz. 1870. N. 43). Hvor sundt et Øje hos denne Indier!

Guds Ord hvilende, Kirkesamfund, — derom: om det ikke er dyb Selvnedværdigelse og Nedværdigelse af evangelisk Læreembede, naar Kirken stiller sig hen som rent Rets-Institut med juridisk Kontrakts-Forhold til Regel for Fordring og Forpligtelse, om det ikke er den lige Vej til Hykleri, Tvetvungethed og alt skrømtet Væsen istedetfor til fri Virksomhed i Ordets Tjeneste med Aandens Vaaben. Det er en kirkelig Heroisme, som vi ikke kunne nægte en vis Beundring, naar Fénélon, — efterat det var lykket hans Fjender at udvirke en pavelig Fordømmelsesdom over en Bog (maximes des Saints), hvis Indhold er begejstret, paa Udsagn af de berømteste Kirkefædre støttet, Beskrivelse af den rene, uegennyttige Kjærlighed til Gud, — stiller sig paa Prædikestolen med fuldendt Resignation frem som Selvanklager — Biskoppen overfor sit eget Stift —, ikkun med det ene Ønske, at Vildfarelsen, hvori han uvitterlig skal have gjort sig skyldig, ikke maa smitte Hjorden: „Han havde overgivet sin Samvittighed til Kirken; den havde afsagt sin Dom; han tro'de at høre Guds egen Stemme og underkastede sig Dommen“ [1]). Det er det samme Samvittigheds-Offer, der er blevet bragt af de Biskopper, som paa Vatikanerkonciliet havde rejst sig som Bekæmpere af Ufejlbarhedsdogmet, og senere have bøjet sig. Som gode Katoliker maa de vide at finde deres Retfærdiggjørelse. — Men den personlige Selvopgivelse, den aandelige Selvtilintetgjørelse overfor Kirkens Myndighed, som efter det romerske System er Troens rette Prøvesten, — og hvis Højdepunkt er givet i den jesuitiske Maxime: „som et dødt Legeme (quasi

---

[1]) Lamartine: Fénelon (s. N. Tidsskr. f. udenl. teol Litt. 1856. S. 451). Herzog: Fénelon (sammest. 1870. S. 131—167).

cadaver) at lade sig føre overalt omkring og behandle efter de kirkelige Foresattes Godtykke“ [1]), — indtager ikke denne Plads i Evangeliets eller den paa Evangeliet hvilende Kirkes Tro's- og Sædelære. Hvor slaaende et Modstykke er ikke Luther i Worms: den personlige Selvhævdelse som Gudsordets Vidne! Med en Lærerstand, som fandt sin højeste Lov i Kirkens Magtsprog, vilde den evangelisk-protestantiske Kirke gaa tilgrunde indenfra. Naar vi læse om en Forhandling A. 1532 (i Schweinfurth) imellem de evangeliske Stænder og Katolikerne, hvor der fra katolsk Side blev nedlagt den Paastand, at Protestanterne ved mundtlig og skriftlig Forhandling af Tro'ssager skulde være bundne til den augsburgske Konfession, hvorimod de Evangeliske stillede den Erklæring: „at de ikke kunde tilstede, at deres Lære og Guds Ord skulde indskrænkes og forringes, og deres Prædikanter bindes til ikke at prædike Andet end efter Konfessionens Bogstav, saa at de ikke skulde kunne frit og fuldstændigt lære imod alle Vildfarelser, Misbrug og Synder“ [2]), — da erkjender Enhver heri den rene Efterklang af Reformationens Kald og Gjenopvækkelse til evangelisk Frihed. Halvhundrede Aar derefter fornemmes en Klang af ganske anden Tone, naar Konkordieformelens Forfattere erklære: at de „hverken i dette Skrift eller i nogetsomhelst andet tænke at afvige en Haarsbred fra den augsburgske Konfession“. Ogsaa i denne Henseende staar Brødremenigheden, fordi den er mere en Livskirke end en

---

[1]) Jordan: Jesuiterne og Jesuitismen (Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1840. S. 485). Jacobi: Jesuiterne (sammest. 1864. S. 519—565).
[2]) Seckendorf, hist. Lutheranismi. III. 24.

Lærekirke, som tro Bevarer af det evangeliske Frihedsprincip, der i de protestantiske Hovedkirker tidlig blev tabt af Syne[1]).

VI.

Men det tvingende System, hvorefter det kirkelige Liv først da skal være betrygget i Sundhed og Fred, naar Udlægning og Udvikling af Evangeliets Lære er bunden til uforrykkelige Normer, stillet under Lovens Bogstav og Dommens Strænghed, — dette System, som er dybt begrundet i den katolske Kirkes Væsen, og som der ikke savner de fornødne Midler til fuldstændig Gjennemførelse, mangler derimod i den protestantiske Kirke baade sin Grund og sine Betingelser.

Det symbolske Tvangssystem er ikke nødvendigt. Thi den formentlige Nødvendighed er grundet i den Forestilling, at Formaalet, hvortil den evangelisk-protestantiske Kirke stræber hen, er det samme som i den romersk-katolske: Ensformighed i Opfattelse og Fremstilling af Læren. Men, skulde denne Forestilling om det kirkelige Fuldkommenheds-Maal være den rette, saa er der ikke Sandhed i Kirkens Bekjendelse: at den hylder Guds Ord i den hellige Skrift som „eneste Dommer, Regel og Rette-

---

[1]) I Spidsen for Synodeforhandlingerne af 1848 staar følgende Erklæring: „Brødrekirken bekjender sig til den augsb. Konfessions 21 Artikler, uden at binde Samvittighedens Frihed eller erkjende en anden Norm end alene den hellige Skrift. Overhovedet vil den ikke erklære Form og Udtryksmaade i de enkelte Artikler, som høre Fortiden til, for ufejlbar, men den forbeholder sig den rette evangeliske Frihed at prøve den efter Skriften; heller ikke vil den bestemme, hvad Skriften har ladet ubestemt, eller stride om Hemmeligheder, som ere uigjennemtrængelige for den menneskelige Tænkning“. Schröder: Zinzendorf u. Herrnhut, S. 328.

snor, hvorefter alle Lærdomme skulle og maa prøves"; thi Guds Ord i Skriften fører ikke, kan ikke føre til Ensformighed i Evangelielærens Fremstilling. Men den evangelisk-protestantiske Kirke har et højere Formaal for Øje end at lægge sine Medlemmer en skoleret Bekjendelse paa Læberne, — det samme Formaal, hvortil Skriften viser hen: kristelig Tro's-Enhed, kristeligt Tro's-Samliv i Fredens Baand. Og da Troen, den kristelige Tro, vistnok har sit Udtryk i en vis Retning i Udvikling af Læren, i en vis Hovedsum af evangeliske Grundlærdomme, men derimod ikke falder sammen med Forestillings- og Læreform, saa kan Enhed i Troen bevares i mangen Forskjellighed af Læreformer; — Skriftens eget Exempel lyser sin Fred over forskjellige Retninger og Former, viser, at og hvorledes de kunne mødes i samme Tro'spunkt. Derimod kan sandt, og sundt kristeligt Tro'sliv ikke trives paa noget Sted, hvor Aandens Liv ikke bevæger sig med Frihed, og allermindst vilde det derfor være Vej til Tro'slivets Fremme, dersom Kirken vilde afskære dem, der skulde være Troens Oplivere i Menighederne, den frie Bevægelse ved at binde dem til Bekjendelsens Begrebs- og Ordformer. Kunde det tænkes, at en saadan Forvexling af Enhed i Tro og Enshed i Læreform nogensinde blev almindelig i de protestantiske Kirker, da vil det kirkelige Liv atter være skruet tilbage til det samme Punkt, der for tre hundrede Aar siden fremkaldte det store Kirkebrud, den reformatoriske Frihedskamp.

Men et saadant System er det ej engang muligt at gjennemføre paa evangelisk-protestantisk Kirkegrund; de fornødne Løftestænger mangle her. I den katolske Kirke er der god Mening i at henvise de Troende til det kirkelige Bekjendelsesord; thi, skulde der i samme

findes nogen Ufuldstændighed eller nogen Ubestemthed og Flertydighed, saa er Midlet tilstede til at raade Bod derpaa. Den samme Kilde, som har ydet de Tro'slove og Læreregler, der allerede haves, er fremdeles rindende i Kirken i usvækket Fylde og Renhed; Kirken, d. v. s. dens øverste Hoved og Styrer, øser deraf, eller ud af egen ufejlbar Indsigt, til Fuldstændiggjørelse og Opklaring, saa ofte som det gjøres behov, og den uforgængelige Myndighed er saaledes tilstede, som er i Stand til paa ethvert Punkt og til enhver Tid at klare Sagen til de Troendes Tarv og gjøre Ende paa al Uvished og Strid. Hvor ganske anderledes i de protestantiske Kirker! De oprindelige Bekjendelsesskrifter — her nærmest tænkt paa den augsburgske Konfession — ere meget langt fra at give eller at ville give et fuldført Læresystem. Ved mange Lærestykker er det ikke kommet videre end til en let Skizzering, til enkeltstaaende Antydninger, som trænge snart til nærmere Forklaring, snart til Berigtigelse eller yderligere Udvikling, og som kunne forklares paa forskjellig Maade, føres fremad i forskjellig Retning[1]). Konfessionens sidste Ord er Tilbud: „at ville, dersom der skulde savnes Noget, med Guds Hjælp give yderligere Forklaring efter Skriften". En saadan Forklaring, Udfyldning og Udvikling er nu senere paafulgt i Konkordieformelen; men dette

[1]) Betragtet som historisk Led i Rækken af officielle Kirkeskrifter har L. Ranke givet en træffende Betegnelse og Vurdering: „Jeg tør ikke sige, at den augsb. Konf. dogmatisk fastslaar det rene Skriftindhold; den er kun en Tilbageførelse af det i den latinske Kirke udviklede System til Overensstemmelse med Skriften, eller en Opfattelse af Skriften i den latinske Kirkes oprindelige Aand . . . vor Bekjendelse er den reneste, ægtest kristelige Manifestation, som kommer Kilden nærmest." Deutsche Gesch. im Zeitalter der Reform. III. 244 f.

Skrift falder ind i Partikampens Tid, er fremgaaet under lidenskabelige indre Stridigheder, selv behersket af enkelt teologisk Retning: den strænge Lutheranisme, i Modsætning til den friere melanchthonske. Og i samme Retning er det dogmatiske Udfyldnings- og Udviklings-Arbejde fremdeles blevet fortsat i det 17de Hundredaars ortodoxe Dogmatik, i altid snævrere Spor, altid skarpere Udelukkelse baade til den ene og den anden Side. Det er denne Masse af højst forskjelligartede Skrifter — forskjellige efter Indhold, Form og kirkelig Hjemmel —, der sammenfattes som Enhed, naar det i protestantiske Landskirker gjælder en Forfølgelse for Ortodoxiens Domstol. Men hvilken Modsigelse, Sagen endogsaa blot betragtet fra kirkelig Legitimitets Standpunkt! — i Særdeleshed der, hvor den kirkelige Bekjendelse er kirkeretlig indskrænket til de oprindelige Reformations-Skrifter. Der bliver krævet fuld Overensstemmelse med den officielle Kirkelære, med Henvisning til de som Norm godkjendte Bekjendelsesskrifter. Men det viser sig, at disse, enestaaende for sig, ere utilstrækkelige til at give Regler, hvorefter der kan dømmes med fornøden Bestemthed. Man søger altsaa en Udvidelse af de kirkelige Lærenormer; man kalder ikke blot de forskjellige Privatskrifter af Reformatorerne til Hjælp, men det hele Apparat af dogmatiske Værker med den senere Lutheranismes skolastiske Præg, hundrede Aar og derover efter Reformationen, som om det er selvforstaaeligt, at der her haves avtentisk Fortolkning af Det, der er ladet ubebestemt i den kirkelige Bekjendelse; — hvor uvilkaarlig mindes man ikke her om Forholdet imellem Talmudister og Moselov! Det maa tilstaas, at den protestantiske Lærefrihed, under Forhold af saa principløs Natur, overfor en Procedure saa stridende imod alle Retsregler, er stillet

under mislige Vilkaar, — saameget misligere end i den katolske Kirke, som den elastiske Vilkaarlighed er farligere end den principrette Indsnævring. Men det tør ikke overses — og mindst burde det overses i det stræng positive Kirkesystem —, at de kirkelige Bekjendelser ere, ret forstaaede og anvendte, Værn ikke alene imod vilde, udsvævende eller Kirkelæren modstridende Retninger, men ogsaa imod ensidig Retlærigheds-ivers Indgreb i den evangelisk-protestantiske Lærefrihed[1]). Denne Frihed skal i den kirkelige Bekjendelse ikke alene have sin fornødne Begrænsning, men ogsaa sin, ikke mindre fornødne, Betryggelse. Det er en fuldberettiget Fordring, at Grænsen, saaledes som den er given ved den oprindelige Bekjendelse, skal respekteres, at enhver fri Bevægelse, enhver Mangfoldighed i Behandling af Læren, som ligger indenfor den her afstukne Grænse, maa gjælde som berettiget; — der er fuld Ret til at vise andre Avtoriteter, senere Teorier og Systemer, tilbage, hvorsomhelst saadanne blive paaberaabte imod den kirkelige Lærefrihed[2]).

---

[1]) „Der gives Aander i Kirken, som havde Lyst til at gjøre et Symbol ud af enhver kirkelig Folkeforestilling, Skolemening eller subjektiv Bibeludlægning; imod disse finder Kirkens Medlem sig netop beskyttet ved den kirkelige Bekjendelse, og betragtede fra dette Synspunkt ere de sande kirkelige Symboler langt snarere Værn end Skranker for den individuel frie kristelige Overbevisning.“ J. P. Lange, kr. Dogmatik I. 640.

[2]) „Naar teologiske Fagmænd og Gejstlige skulle paa Embeds Vegne dømme om det Forhold, hvori en vis Behandling og Forkyndelse af Kristendommen staar til den givne Kirkegrund, saa er der megen Sandsynlighed for, at de, selv med den bedste Vilje, ikke ville være i Stand til at frigjøre sig for en ensidig doktrinær Maalestok, og begrunde deres Dom ved Deduktioner og Slutningsrækker, som ofte i saare ringe Grad berøre Kirkens

Imedens derfor paa Katolicismens Enemærker det kirkelige Magtsprog under alle Omstændigheder dog kan føre til Fred, enhver opkommen Tvivl eller Lærestrid kan finde sin endelige Afgjørelse, imod hvis Gyldighed ingen troende Katolik kan rejse Indsigelse, idet de modsigende Røster enten maa forstumme eller drage sig tilbage i Skjul, saa bliver Virkningen i den protestantiske Kirke den modsatte. Modsigelses-Aanden bliver ægget, just i Bevidstheden om det Principstridige i Afgjørelsen, om det Utilstrækkelige i Avtoriteten, der tilkaldes for at øve det kirkelige Voldgifts-Kald. Der optændes en Ild af lidet hellig Natur, som fortærer Kræfterne, udtørrer Sjælene og er ødelæggende for ethvert fromt og frugtbart Menighedsliv. Stiger da omsider Forargelsen og Forvirringen indtil den Grad, at den endogsaa synes at true den offentlige Fred og Rolighed, vil den borgerlige Øvrighedsmagt, som fremfor Alt vil have Ro i Huset, skride ind med sit afgjørende Ord til endelig Afslutning. Dette plejer, som Historien lærer — men, som sædvanlig, kun lærer, for at det atter skal glemmes, — at være den ydmygende Udgang, naar teologisk Nidkjærhed gjør Forsøg paa at rejse katolske

---

og Menighedslivets sande Interesse . . . En Samling af kyndige og for Kirkens Vel nidkjære Menighedsrepræsentanter — saadanne, som Melanchthon kalder „velskikkede Lægmænd paa Grund af Ærbarhed i Sæder, Anseelse og Kundskab“ — vilde, støttede ved fornøden gejstlig Vejledning, være den rette kirkelige Jury, der i enkelte forekommende Tilfælde havde at afgjøre: om Friheden i Undersøgelse og Udtalelse ligger inden- eller udenfor Grænselinjen, som det er i den fælles Tro's- og Livsinteresse at se overholdt baade til Frihedens Beskjærmelse og til Afværgelse af, hvad der stiller sig fjendtligt imod Kirkens Grundlove og Grundretning.“ Min: Om den Grundtvigianske Præstefrihed. 1864 S. 16—17.

Retlærigheds-Tribunaler i den protestantiske Kirke! — i den samme Kirke, som bærer sit Navn efter den højtidelige Erklæring, hvorved Stænderne i Speyer 1529 nedlagde Protest imod Afgjørelsen efter Stemmeflerhed i „de Ting, som angaa Guds Ære, vor Sjælefred og Saligheds Sag.“ — „Der gives en Ortodoxi, om hvilken man maa sige, at den er en Vederstyggelighed for Herren. Det er de Ortodoxe, som aldeles ikke kunne existere uden at forstyrre Andre, — ligesom Ilden, der kun er til, idet den fortærer“ [1]).

VII.

Men, naar den kirkelige Bekjendelse viser sig saa lidet i Stand til at opfylde sin Bestemmelse netop der, hvor dens Avtoritet skulde paakaldes til Brug og Nytte, opløser da ikke Forholdet imellem Kirke og Bekjendelse sig i Virkeligheden i et lidetsigende Skin? Kirken staar der med sin særlige Bekjendelse, støtter sig officielt til den og skyder sig ind under den. Men i Virkeligheden vover Kirken ikke at antage, at Kirkens Medlemmer, ej engang det store Flertal af samme, vedkjende sig Bekjendelsen i alle dens Dele som fuldtro og fyldestgjørende Udtryk af den fælles Tro. „Der gives vanskelig nu nogen Religionslærer, som ubetinget vilde underskrive enhver Forestillingsmaade i de symbolske Bøger“ [2]). Og hvorledes, med

---

[1]) Kahnis: Zeugniss gegen Hengstenberg. S. 66.

[2]) A. S. Ørsted: Jurid. Tidsskr. XII. 1. S. 259. Og en tysk Teolog (Kahnis: Luth. Dogm. III, IX. 1868) „udbeder sig, at der maa nævnes ham et dogmatisk Værk af en luthersk Teolog i Nutiden, som stemmer i alle Punkter med det ortodoxe Lærebegreb.“

hvilket Syn paa sin Fortid og sin Fremtid vilde vel en evangelisk-protestantisk Kirke kunne berolige sig ved den Tanke, at den igjennem tre Hundredaar og derover skulde have levet sit Liv med saa ringe Bevidsthed om sit Kald og sin Opgave og saa ringe en kristelig Livserfaring, — skulde have efterladt saa ringe Gransknings- og aandelig Livsfrugt, at Slægten endnu bestandig skal finde sig standset indenfor den selvsamme Grænse, ved de selvsamme Punkter, som have betegnet Tankens og Selverfaringens Ydergrænse for Reformationens Mænd, endnu bestandig skal finde endelig Afgjørelse og fuld Tilfredsstillelse ved de Skriftudlægninger eller Følgeslutninger, der have gjort hine Mænd og deres Samtid Fyldest[1])? — Kirken lader ikke af med at forpligte sine Lærere til at forkynde Ordet i Overensstemmelse med dens Bekjendelse. Men i Virkeligheden vover atter Kirken ikke at lade det blive fuld Alvor med Forpligtelsen; den vover ikke at føre Tilsynet med Lærervirksomheden

[1]) Selv Forfægtere af stræng kirkelig Positivitet, for saavidt som der er bevaret nogen Agtelse for den evangeliske Kirkes Frihedslov, ere betænkte paa at holde en Fremtids-Udvikling aaben. „Vi betragte" — siger den preussiske Retslærde Dr. Stahl — „vor Kirkes Bekjendelse, fornemmelig den solenne officielle fra Augsburg, som skriftmæssig Sandhed, fremtraadt i en Tid af høj Oplysning og godtgjort ved Frugter for Livet. Men vi udelukke ikke dermed den Mulighed, at en Granskning i Skriften, der staar paa samme Tro'sgrund som denne Bekjendelse og er ledet af Pietetens og Beskedenhedens Aand, kan fremstille Meget endnu klarere, dybere, renere, friere for Øjeblikkets Ensidighed, med større apostolsk Fylde. I Særdeleshed maa vi skjelne imellem saadanne Lærdomme, for hvilke der netop var givet Reformationens Tidsalder særlig Erkjendelse og særligt Kald, og saadanne, for hvis Vedkommende dette ikke er Tilfældet i lige Grad. — Vi holde fast ved vor Bekjendelse som en hellig Gave af den guddommelige Naade, men vi ville ikke derfor tillukke os for fremtidige Gaver af den guddommelige Naade".

med den Strænghed, hvortil den unægtelig vilde være retlig beføjet: at forfølge enhver hvilkensomhelst Afvigelse fra nogen Del af Bekjendelsens Indhold som Brud paa kirkelig Embedspligt. Og vistnok —, i hvor ulidelig en Selvmodsigelse vil ikke en evangelisk-protestantisk Kirke hilde sig selv, som i sin Bekjendelse ser menneskeligt Værk, trængende til Fuldkommengjørelse, men som til samme Tid barikaderer Vejen for den frie Granskning i det guddommelige Ord: hvorledes uden netop ved Frihed i Tankens og Ordets Brug skal det Fuldkomnere blive opnaaeligt?

Saa mislig altsaa er Stillingen imellem den evangeliske Protestantismes Princip, hvilket ingen Kirke med evangelisk Mærke og protestantisk Navn kan fornægte, og den kirkelige Retspraxis, som efterhaanden har faaet Indgang! Aabenbar er der her ingen anden Udvej at finde, end ved at søge hen til Adskillelsen, — som har sin Hjemmel i Skriften, — af Aand og Bogstav, af væsentligt Indhold og uvæsentlig Form. Det maa nu villig indrømmes, at denne Adskillelse ikke kan findes skikket til at tilfredsstille dem, der søge Garantier for Lærens og Livets kristelige Renhed i justerede Former, og atter Garantierne for disse i kirkelig Censur og Rettergang. Thi megen Selvraadighed og megen Troløshed fra Lærerens Side og stor Vilkaarlighed fra Kirkebestyrelsens Side, snart i den ene, snart i den anden Retning, vil unægtelig kunne søge og finde Skjul under denne bekvemme Adskillelse! Og dog — hvad anden Vej skal der overhovedet kunne tænkes at staa aaben? hvad anden Regel kan der gives for Behandling og Bedømmelse af det aandelige Ord overhovedet, end at gaa tilværks med aandelig Sans og Takt? — af det Kirkelige end at gaa frem paa kirkelig Vis? En Kirke, som i

Granskning af det aabenbarede Ord søger at lade sig føre og lede ved Skriftens Aand til, igjennem og formedelst dens Ord at komme til fuld Forstaaelse af dens Indhold, hvad anden Lov skulde den kjende og erkjende til at fortolke og anvende sin Bekjendelse, end at lade dens Aand tyde dens Ord og Bogstav? Og hvorsomhelst vi vende os hen, — er det ikke den højeste og sidste Opgave for al Virksomhed i Livet at holde Grænselinjen fast imellem det indre, blivende Væsen og den ydre, skiftende Form? bedømme vi ikke enhver Virksomheds Sandhed og Ægthed, efter som vi tro at finde denne Grænse truffen med større eller mindre Sikkerhed, bevaret med større eller mindre Fasthed?

Kristeligt betragtede — og hvilken anden Betragtning end den kristelige skulde vel her være den rette? — staa de protestantiske Bekjendelsesskrifter ikke blot som historisk Vidnesbyrd om, hvorledes de reformatoriske Prædikanter „have foredraget Læren efter den hellige Skrift og Guds rene Ord“, (Fortale til augsb. Konf.), men ogsaa som levende, storstilede Mindesmærker, i hvilke det evangeliske Reformationsværk har udpræget sin besjælende Aand, sine ledende Grundtanker og Grundsætninger. Det er derfor ikke muligt, at de kunne komme til Anvendelse efter deres sande Bestemmelse uden der, hvor der rører sig noget af det samme aandelige Liv, der har givet disse Skrifter Tilværelse og givet Kræfter til den hele Kamp for Evangelielærens Renhed, for Guds Ords Ret og Samvittighedernes Frihed; — og kun der alene blive de anvendte efter denne Bestemmelse, hvor de fremfor Alt tjene til at bevare, fornye og forynge dette samme Liv i evangelisk Aande-

lighed og Frihed. I dette Livs Tjeneste, men ogsaa kun der, ville Bekjendelsesskrifterne være det rette og tjenlige Vaaben og Værge til at fortsætte den reformatoriske Kamp for at tilbagevise og udelukke enhver uevangelisk, kirkefjendtlig Retning. Der er Synsmaader, Lærdomme, Virksomheder, der gaa i en Retning, som Kirken til alle Tider maa ønske og stræbe at holde borte fra sine Enemærker. Men der gives Forskjelligheder i Lære og kirkeligt Liv af anden Art, som ikke træde Evangeliets og det evangeliske Kirkelivs Grundlov og Grundlære i Vejen; her kan Kirken, om den forstaar sit eget Bedste, kun søge Hjælp ved, efter Luthers Ord, at „lade Aanderne tørne imod hverandre“ [1]).

---

[1]) Denne Opfattelse af de kirkelige Bekjendelsesskrifter er bleven gjort gjældende i reformatorisk Aand af Overkirkeraadet i Baden i en Besvarelse (af 17 Aug. 1864, efter Beraadslagning med Generalsynodal-Udvalget) af et Andragende fra 122 Gejstlige, der gik ud paa at faa' Prof. Schenkel i Hejdelberg, som Forf. af Bogen „Das Charakterbild Jesu“, fjærnet fra Embedet som Bestyrer af Præsteseminariet. Derom har der været og vil der være forskjellig Mening, hvorvidt den rette Anvendelse af de udtalte Grundsætninger paa det enkelte foreliggende Tilfælde er truffet; men dette er i denne Sammenhæng det underordnede Spørgsmaal. Det er selve Principerne for evangelisk-kirkelig Bestyrelse der gjøre det anførte Aktstykke til et Blad i Kirkens nyeste Historie af stor Betydning. Det hedder i samme:

„Bekjendelsesskrifterne ere ikke i den Betydning Tro'slov i vor evang. Kirke, at der ikke skulde behøves Andet end at paavise en Ikke-Overensstemmelse med dem for at gjøre en Tjener i Kirken hans Berettigelse i samme stridig. Meget mere skulle og bør Sætningerne i Bekjendelsesskrifterne prøves ved fri Granskning i Skriften og søge Bekræftelse i Resultaterne af denne Granskning.“ — „Vi ære enhver teologisk Undersøgelse, som er Frugt af sandhedselskende og alvorlig Granskning, ganske afset fra, om vi kunne tiltræde den eller ikke, og vi erkjende os utvivlsom kaldede som evangelisk Kirkeøvrighed til at haandhæve Lands-

Aanden, hvori, og Maaden, hvorpaa Bekjendelsens Myndighed bliver bragt i Anvendelse overfor kirkelige Lærebevægelser, giver en sikker Maalestok for, hvor vidt et Kirkesamfund har bragt det i Udvikling „til Mands Modenhed, til Kristi Fyldes voxne Alder“ (Efes. 4, 13). „Det er

---

kirkens Tjenere i usvækket Frihed af en saadan Granskning og af Offentliggjørelse i Skrift af saadanne Resultater. Denne Frihed i Granskning og Lære have Reformatorerne, trængte af deres Samvittighed, tiltaget sig selv i Modsætning til den middalderlige Kirkes Forbud; og ligesom saaledes denne Frihed har betinget Grundlægningen for vor evang. Kirke, saaledes vedbliver den bestandig at være Betingelse for dens Opretholdelse og Sundhed.“ — „Nutildags vilde ethvert Forsøg i den evang. Kirke paa at sætte Skranker for den videnskabelige Gransknings og Læres Frihed ved Symboler eller lignende Midler strande paa Umuligheden af at gjennemføre samme. Kirkens Betryggelse mod Vantroen ligger ikke i en Lov angaaende Troen og Læren, selv om den kun søgtes gjennemført ved moralsk Tvang, men i den faste Fortrøstning til Sandhedens Magt i den Verden, hvor Kristus har historisk slaaet Rødder og hvor han regerer, — i en Fortrøstning, som er aldeles uadskillelig fra en Tro paa Kristus, der er sig selv klar.“ — „Det gjør i vore Dage ikke noget Afbræk i Tiltroen til den gejstlige Stand og dens Anseelse, naar dens Medlemmer ikke alle lære overensstemmende om de høje Ting, paa hvis Forstaaelse man ret vel véd, at Kristenheden vil have længe endnu at arbejde; men derimod lide begge paa det Føleligste derunder, saa snart Kirkens Tjenere træde op imod Aandens frie Bevægelse, særlig med Tvangsmidler og fornyet Paakaldelse af Domstolene. Dette saarer den nuværende Slægt netop i dens inderste Følelse; og hvor uklar denne Følelse end ofte er angaaende sig selv, saa har den dog i Sandhed sin Rod dybt i Kristendommen.“ — Mærkelig i Sandhed er Forholdet af Aand og Tone i dette Aktstykke af det sydtyske Overkirkeraad og et ganske lignende (i den Sydow'ske Sag) af det nordtyske (i Berlin), som falder en halv Snes Aar senere (Sommeren 1873): hist en storslaaet principiel Frejdighed og Sikkerhed, her en smaastilet, ængstelig Kryben hen imod Maalet gjennem forskjellige Vendinger og Bugtninger.

den høje Tid til offentlig og officielt at udtale det: at vi, — hvad enten det er skriftlig eller mundtlig, ved Ed eller ved Løfte, at vi bekjende os eller for Læreembedets Skyld forpligte os til Reformationens Kildeskrifter, — ikke forpligte os til at overlevere Systemet af de videnskabelige Opfattelser, Bevisførelser, Udviklinger og Stridsformler, med hvilke Reformatorernes Bekjendelse først er fremtraadt, saa at det sextende Hundredaars Teologi skulde være og blive vor". Det er en Udtalelse i en officiel Erklæring af K. J. Nitzsch[1]), — en Mand om hvem det er sagt efter hans Død af hans Biograf W. Beyschlag (S. 276): at „intet Navn i det evangeliske Tyskland kom i Aarene 40 hans nær i teologisk-kristelig Anseelse og udelt ærefrygtsfuld Tillid", og som blev sine teologisk-kirkelige Grundsætninger tro indtil Enden († 1868).

Hver Gang altsaa en kirkelig Bekjendelse maa lade sig bruge i modsat Retning — lige meget, om i teologiserende

[1]) Se Beyschlag's Biografi S. 224 f. Den nærmere Udvikling er given i den selvsamme Erklæring: „En religiøs Læresubstants og de ydre Former, der udvikle sig af den, ere Begreber, hvis Forskjellighed paatrænger sig den umiddelbare Følelse . . . Den, som undgaar eller henstiller som aabne Spørgsmaal Begreberne: tre guddommelige Personer, Gud Fader, Gud Søn o. s. v., — den som kritiserer den saakaldte anselmske Teori om den vikarierende Fyldestgjørelse, eller Begrebet om to Naturer i Kristus, der tjene som Forudsætning for Reformatorernes Teologi, ... den, som i andre lignende Tilfælde øver Kritiken og søger eller bruger andre Læreformer paa Skriftens og Videnskabens Grund, — han er i sin protestantiske Ret. Hvo som derimod fornægter det reale Indhold af nogen af disse Lærdomme om Treenigheden, om Kristi Guddom, om hans forløsende Lidelse og Død, til Gunst for herskende almindelige Ideer, og anvender selve Læreembedet til at skaffe disse Fornægtelser Indgang, samt offentlig haaner Kirkens Lære, han udelukker sig selv af den protestantiske Kirkebekjendelse, og viser sig, mildest talt, endnu umoden til Opfyldelse af sine Kaldspligter."

Juristers eller i juristiserende Teologers Hænder — som kuende, dræbende Lovbogstav imod evangelisk Frihed i Ord eller Gjerning, træder Kristi Kirke frem i sin dybe Fornedrelses-Skikkelse, med ydmygende Mærke om det Fald, der har bragt den ind under Magter og Myndigheder af denne Verden; — Luther har til Betegnelse af denne verdslige Omgangsmaade med det Aandelige en udtryksfuld Lignelse: om Æselet, der griber i Harpen. Men saa vidt er det kirkelige Liv, uagtet al Skrøbelighed og Brøst, skredet frem, at en Helligbrøde af denne Art har sin uudeblivelige Fordømmelsesdom i Følge med sig[1]). Den

[1]) Det nyeste Exempel i denne Retning (A. 1858) er givet i et tysk-protestantisk Land: Mecklenburg, (et Land, hvorom det er blevet sagt etsteds, at man gjør vel i ret ofte at stille det hen for sin Tanke, nemlig for at skjønne paa den lykkelige Lod ikke at være Borger i samme), ved Prof. Baumgarten's Afsættelse fra det teologiske Læreembede i Rostock. Den konsistoriale Censur, hvorpaa Regeringen, ledet af den meget formaaende Generalsuperintendent Kliefoth, har støttet Afsættelsesdekretet — der er affattet af to Teologer, Wiggers og Krabbe, og en Jurist Mejer —, staar ikke tilbage for lignende Aktstykker fra Abraham Calov's Tidsalder: samme Finhed i at udspore kjætterske Sætninger eller mistænkelige Spirer til saadanne baade af Det, der er sagt, og af Det, der ikke er sagt, — samme Opfindsomhed i at udlede farlige Følger ikke alene for Kirkens „rene Lære", men ogsaa for den saliggjørende Tro og for Statens Vel, — samme Selvbehagelighed ved Forvaltning af det inkvisitoriske Embede. Alene den moderne Fraseologi, i lige Maal svangret med Dialektik og Salvelse, minder om Tidsafstanden. — Iblandt de mange Indsigelser imod den kirkelig-politiske Magthandling har det en særlig Interesse at se den teologiske Frihedskrænkelse paatalt af en juridisk Kirkeretslærer (A. v. Scheurl i Erlangen): „Ret Lærefrihed er, ikke mindre end ret Bevarelse af ren Lære, Livsfornødenhed for den evangeliske Kirke, hvis Foryngelse i vore Dage ikke vilde have været mulig uden lovbeskyttet Lærefrihed. Og kun i samme Forhold virke Lærere paa Ungdommen, ja paa Samtiden overhovedet, som der er urokket Tro paa, at de lære ud af fri Overbevisning."

evangeliske Frihedsaand, gjenfødt ved Reformationen, kan blive bøjet under Magtens Tryk, men kun for at samle sin fulde Spændkraft. Det er ikke blot Farisæere i Jødedommen, som gaa ud paa at gjøre Tankeremmene af deres Renlærighed brede og Sømmene af deres Bekjendelsestroskab store (Math. 23, 5), — og det er ikke blot de jødiske Skriftlærde, Herrens Ord gjælder: om „de svare Byrder, vanskelige at bære, som de binde og lægge paa Menneskenes Skuldre“ (Matth. 23, 4)[1]. Men i den evangeliske Kirke er Ingen dømt til at være aandelig Lastdrager; den har Frihedsapostelens Ord (Gal. 5, 1): „Staar fast i Friheden, hvormed Kristus har frigjort os, og lader Eder ikke atter paalægge et Trældoms-Aag!“

[1]) v. Hofmann: Schutzschriften. I. 31. — Jvf. L. N. F. Stjer: „Den sande Bekjendelsestroskab i den evang. Kirke“. (N. Tidsskr. o. s. v. 1864 S. 1—16).

X.

Kirkefrihed og kirkelig Lov.

Ved „Kirkefrihed“ forstaa vi her ikke Kirkens Frihed: den frie Selvbevægelse, der tilkommer Kirkesamfundet som Helhed overfor det andet store Menneskesamfund, Staten — dette Forhold hører hen til en senere Betragtning; — men vi tage Ordet i Betydning af Frihed i Kirken, Anvendelse af den aandelige, religiøse Frihedslov i det synlige Kirkesamfund. Spørgsmaalet bliver da: hvilken Frihed, hvilket Maal af fri Selvbestemmelse der tilkommer den Enkelte, — saavel af dem, der selv ere Medlemmer af Kirkesamfundet, som af dem, der, henhørende til anden Bekjendelse, staa i ydre Berøring med samme.

I.

Det er den frie, af fremmed Menneskevilje uafhængige Selvbestemmelse, der giver enhver Virksomhed den personlige, sædelige Betydning. Jo højere en Plads Virksomheden indtager i Livet, af jo

finere og aandigere Natur den er, des gyldigere er Frihedens Krav, og der er ingen paalideligere Maalestok for det Punkt, der er opnaaet i Udvikling af det selvbevidste Liv, end den Styrke, hvormed Ret og Magt til fri, selvbestemt Virksomhed bliver attraaet og efterstræbt, det Mod, den Selvopofrelse, hvormed en saadan Ret, én Gang erhvervet, bliver haandhævet og forsvaret, den Nidkjærhed, Selvbeherskelse og Besindighed, hvormed den bliver benyttet. Men Forholdet, hvori Mennesket finder sig selv overfor Gud, er den inderste Rod, hvori al aandelig Virken og Stræben har sin Spire, hvorfra den drager sin Næring. Dette Forhold — det religiøse Tro'sforhold bestemmer det enkelte Menneskes Betragtning af Verden, Livet og eget Jeg; den er Styre- og Støttepunkt for den Stilling, Enhver indtager som personligt Væsen i og overfor Verden, for Retning af hans Id og Tragten, for den Modstandskraft, som den personlige Vilje formaar at sætte imod Tingene udenfra. Og den religiøse Tro, — den være indholdsrig eller fattig, dybtrodfæstet eller overfladisk, frugtbar eller gold, — er det egentlige Udbytte og Udtryk af Det, hvortil det enkelte Menneske er blevet, hvortil det personlige Jeg har bragt det under Livets Tilskikkelser og Prøvelser ad Selverfaringens, Selvanstrængelsens Vej. Den er saaledes det enkelte Menneskes inderste, særligste Ejendom; for den og dens Brug staar Enhver Gud alene og sig selv til Regnskab.

Derfor er Religionsfrihed et Navn, som kun behøver at paaberaabes, for at sympatiserende Følelser uvilkaarlig komme i Bevægelse, hvorsomhelst der er naaet et højere Punkt af menneskelig Livsudvikling. En Anke eller en Fordring, som bliver fremsat i dens Navn, har let

ved at finde Medhold og Understøttelse, og i samme Grad kan Alt, hvad der tyder paa Fortrykkelse og Tvang paa det religiøse Omraade gjøre sikker Regning paa Misbilligelse og Fordømmelse. Saa faststaaende og almindeligt er Omdømmet blevet i den kristne Verden, at der, hvor der finder eller kan synes at finde en Forgribelse af Magten Sted paa disse Enemærker, lades der Intet uforsøgt for at dække den virkelige eller tilsyneladende Uret saaledes, at Bebrejdelsen for Samvittighedstvang kan synes fjærnet. Ikkun Romerkirken staar uberørt af en saadan Bestræbelse. Dens officielle Mund vedkjender sig det oprigtigste Had til Religions-, Kultus-, Samvittighedsfrihedens Begreb og til enhver praktisk Anvendelse af Begrebet. Klarere kan Romerkirken ikke betegne sin Stilling til Kristi Evangelium[1]).

Men just i den Hellligheds-Karakter, hvormed Religionsfrihedens Lov og Fordring træder frem, kan der ligge — paa den ene Side — en naturlig Fristelse, naar man staar i de Klagendes og Fordrendes Række, til at drage Nytte af det til Medfølelse og Medvirken opfordrende

---

[1]) Ved Forhandlingerne angaaende Forliget i Passau (A. 1552) erklærede de katolske Fyrster: „at man ikke kunde forlange af dem, at de skulde tilstede deres Undersaatter Rum, Luft og Frihed for en anden Religion, til hvilken de for deres Vedkommende ikke kunde have nogen Fortrøstning"; — og Pius d. 9des Rundskrivelse af 15. Aug. 1854 bandlyser „de absurde og vildfarende Lærdomme eller snarere: Raserier om Religionsfriheden, som en Pest, der er mere at frygte end nogen anden". Samme Paves Rundskrivelse af 8de Dec. 1864 vedkjender sig Gregor den 16des træffende Betegnelse som „deliramentum": at „Samvittigheds- og Kultusfrihed er ethvert Menneskes medfødte Ret, — en Ret som bør ved Lov forkyndes og hævdes i enhver velordnet Stat". Offic. Actenstücke zum Vatik. Concil. 1869. S. 5. Jvf. F. Bungener: Den pavelige Rundskrivelse (N. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1866. S. 141.

Navn ved at strække Religions- eller Samvittighedsfrihedens Omraade ud over Rimelighedens Maal og Grænse. Og fra den anden Side — fra de Magthavendes, til hvem Fordringen stilles, af hvem Indrømmelsen skal gjøres — er det meget langt fra, at Navnet og Tingen falder sammen; der kan være den redebonneste Erkjendelse af Religionsfrihedens Ret i Navnet, og ved Siden deraf kan der blive anlagt den knappeste Maalestok, naar det gjælder om at afstikke Grænsen for en Virkelighed, der skal svare til Religionsfrihedens Navn.

Det gjælder altsaa om at haandhæve Religionsfrihedens Begreb og Ret i fuld kristelig Betydning, ved at sikre det ikke mindre imod utilbørlig Indsnævring end imod vilkaarlig, ubeføjet Udvidelse.

II.

Det religiøse Liv hører hen til det indre Livs, den ren aandelige Sfære. Umiddelbar er det hverken i Ord eller i udvortes Tilbedelse og Fromhedsgjerning, men i Tro og Andagt, at Mennesket fører sit Stilleliv i og med Gud. Og saaledes bringer Religionsfrihedens Navn nærmest til at tænke paa den fromme Sjæls uhindrede Bevægelse, paa Frihed til at tilegne sig som Ejendom og holde fast ved den Overbevisning om de hellige Ting, om Gud og hans Rige, om hvis Sandhed egen Prøvelse og Selverfaring forvisser Mennesket, og som igjennem Livsprøven er bleven uadskillelig fra hans Væsens Inderste. Men — var det saa, at Religionsfriheden ikke omfatter og ikke kræver Andet og Mere end Uantastelighed for den religiøse Tanke og Tro, saa vilde der allerede ved Forsynets Naade være givet

al fornøden Beskjærmelse imod Indgreb og Overlast. Vel gives der megen Ufrihed paa Troens Enemærker. Hvormange ere ikke de, som, istedetfor efter Apostelordet „selv at prøve og dømme“, give sig ind under Fordommes, tilvante Forestillingers, nedarvede Overleveringers Magt, eller som finde sig vel under en eller anden aandelig imponerende Overlegenhed, nøjede med at tjene som Tanke- eller Tale-Redskab for fremmed Personlighed! Mangel paa dybere religiøs Trang, paa Selvfølelse og Frimodighed eller verdslig Adspredthed og Sky for Selvanstrængelsens Møje kan bringe selv dem i en saa nedværdigende Stilling, der ere fribaarne under evangelisk-protestantisk Borgerret. Men overfor voldelig Behandling, Trusel og Tvang staar Troen, ligesom Tanken, utilgængelig og uantastelig. Sit Allerhelligste kan Mennesket holde tillukket for det skarpeste Spejderøje, og selv en Filip den Anden, kronet Storinkvisitor, kunde kun i afmægtig Harme beklage, at hans blodige Kjætterlove ikke kunde trænge ind i Sjælens usynlige Lønkammer[1]). Da Galilæi lod sig skræmme til at tilkjøbe sig Livet ved offentlig Afsværgelse, vidste Inkvisitionen fuldtvel, at han i samme Øjeblik fæstede den Sandhed end dybere i Sjælen, som han fornægtede med

---

[1]) I Nederlandene lod Statholderinden Margaretha af Parma, for at tilfredsstille Kongen, under 24. Maj 1567 udgaa en Lov, „skreven med de blodige Bogstaver fra Carl den 5tes og Filip den 2dens værste Tider“, hvori der sattes Dødsstraf for alle evangeliske Prædikanter, for Enhver, som husede dem, Enhver, som trykte kjætterske Skrifter o. s. v. Men Filip lod Loven tilbagekalde som „usømmelig, ulovlig og aldeles stridende imod Kristendommens sande Aand“, — „ikke fordi han fandt den for stræng, men for mild, idet det intetsteds deri var forbudt at dyrke Gud i Stilhed efter sin Overbevisning“. Prescott, Filip den Anden. D. Ov. II. 83—84.

Tungen[1]). Da Kostnitzer-Konciliet gav Johan Huss hen til Baal og Brand, kunde hans Dommere ikke tage fejl af Virkningen, som Martyriet vilde udøve paa Kjætteriets Tilhængere; men det var det formastelige Stivsind overfor Kirkens krænkede Majestæt, der skulde rammes. Og da Jesuiterne to Hundredaar derefter fuldførte Omvendelsesværket i det protestantiske Bøhmen, foranstaltede Autodaféer af Bibler, og ved Dragoners Hjælp dreve Mænd og Kvinder til Messen, gjorde de sig ingen Illusion om, at dette skulde være Vej til at vinde Sjælene for den katolske Tro; men de lode sig nøje med det ydre Skin, fortrøstende sig til Fremtidens Virkelighed, efterhaanden som de yngre Slægter voxede op i den paatvungne Lære, og Minderne lidt efter lidt vilde have tabt deres Bitterhed[2]). Og saaledes ogsaa, naar i lange Perioder af det protestantiske Kirkeliv Nidkjærheden for en vis Bekjendelse eller en vis Fromhedsskik, for Kirkegang og Altergang har indslaaet en lignende Vej, har gjort Det, som alene har Sandhed og Sandheds Værdi der, hvor det er Udtryk af personlig Tro,

---

[1]) Den 26. Februar 1616 blev der i Anledning af Galilæi's Skrift „om Solpletterne" meddelt Denne af Kardinal Bellarmin i hans Residents den Befaling i Pavens (Paul d. 5te's) og Inkvisitionens Navn: „at han skulde frafalde den Mening: at Solen er Verdens Midtpunkt og ubevægelig, og at Jorden bevæger sig, og at han ikke paa nogen Maade turde holde den fast, lære og forsvare den ved Ord eller Skrift; han vilde ellers blive indstævnet for det hellige Officium". — I Februar 1632 udgav Galilæi sine „Dialoger om de to Verdenssystemer" til Forsvar for det Kopernikanske System. Som Følge heraf blev han dømt til at afsværge den vildfarende Mening og efter Afsværgelsen henside i Inkvisitionens Fængsel. Wohlwill: Der Inquisitionsprocess des Galilæi (1870).

[2]) Krasinski: De slaviske Folks Religionshistorie (N. Tidsskr. osv. 1853. S. 583—701).

til Gjenstand for Lov og Tvang, Befaling og Forbud, Begunstigelse og Straf: da har man vel heller ikke været kortsynet nok til at daare sig med den Tanke, at det ved denne Fremfærd skulde lykkes at holde én og samme Tro's- og Fromheds-Form aandelig ved Magt; men de lydelige og øjensynlige Ytringer af Modsigelse eller Afvigelse turde ikke taales. Saalænge som den ydre Overflade bevarede den glatte Ensformighed, saalænge som Roligheden blev uforstyrret, saa' man gjærne igjennem Fingre med Symptomer, der tydede paa, hvor lidet det Indre svarede til det Ydre.

Skulde det nu være nok til at rense sig for Forsyndelse imod Religionsfrihedens aandelige Grundlov, at den anvendte Tvang — være sig umiddelbar eller middelbar — højmodig indskrænker sig til det synlig eller hørlig Fremtrædende, uden Fordring paa at ville trænge ransagende og dømmende ind i det Indre: saa vilde Tro'stvang, Samvittighedstvang forsvinde af Registret over menneskelige Forsyndelser. Men hvor ofte bliver ikke dog i Virkeligheden Troens og Samvittighedens Ret voldtagen, hvor Ingen vil have Ord derfor. Thi vel kan det indre Liv og dets ydre Fremtræden holdes ud fra hinanden som tvende forskjellige Sider; men begge Sider høre til det fuldstændige Menneskeliv. Efter en Naturlov ligesom den, hvorefter Træets indre Saft omsætter sig i Blomst og Frugt, omsætter Tanken sig i Ord og Gjerning; og omvendt er Tankens frie Meddelelse, den indbyrdes Udvexling uundværlig til Tankelivets Udvikling og Fuldmodenhed. At lænkebinde Ordet, forfølge Handlingen, som er Tankens Tolk og dens Frugt, er derfor i Sandhed at forkue og forkrøble Tanken. Men alt dette gjælder i højeste Maal om

det religiøse Tankeliv, om Tro'slivet; og derfor er det Krænkelse af Samvittighedens Ret, der bliver øvet Tro's-tvang, hvorsomhelst Livet bliver saaledes halveret og lemlæstet, at Ord og Handling stilles imod Troen, og der bliver bragt en ufrivillig Modsætning ind imellem det Ydre og det Indre.

„Den kristelige Frihed", siger Luther[1]), „bliver brudt ved to Ting: naar man byder, tvinger og driver til at gjøre, hvad ikke er paabudt eller paalagt af Gud, eller naar man forbyder, formener og hindrer, hvad ikke er forbudt eller forment af Gud". Luther havde følt det hele Tryk af det bydende eller forbydende Kirkedømme. Som Munk i Erfurt havde han været nær ved at segne under Byrden af den klosterlige Disciplins Strænghed, og som Evangeliets Lærer i Wittenberg havde han set enhver Paatale af kirkelige Misbrug, enhver Appel til Guds Ord i Skriften afskaaren ved Kirkens Magtsprog. Ud af eget Livs Erfaring har derfor Luther her klart og fuldstændigt tegnet Tvangens Omraade paa de religiøse Enemærker, og i den samme Tegning er Religionsfrihedens Begreb givet: paa én Gang ubeskaaret og rettelig begrænset. Men med Tro'sfrihedens Begreb i denne Udstrækning for Øje: Ret til at handle, hvor intet Forbud kan paavises i Guds Ord eller grundet i samme, Ret til at undlade, hvad der ikke er paabudt med rene Ord eller efter den klare Mening i det guddommelige Ord —: hvilket Brud vilde det ikke være paa historisk Sandhed, om vi vilde tillægge de protestantiske Kirker den Ære at have staaet som Hjemsteder og Værn for evangelisk Frihed

---

[1]) Walch. XX. 248.

overfor den katolske Kirkes Tvangslov! Som om Tvangen alene skulde have sit Mærke i Vold og Forfølgelse, Bandlysning og Baal, ikke skulde være i Væsen den samme, om den end træder lempeligere og forsigtigere, ad Omveje frem: nødende eller endogsaa blot fristende til at dølge egen Overbevisning eller til at handle imod den. Hvor omhyggelig har ikke selv Inkvisitionen i Kirkens højeste Velmagts-Tid søgt at fjærne Skinnet af Tvangens Yderlighed fra Kirken! Thi den kirkelige Myndighed er ikke gaaet videre end til at afsige Kjætterdommen; den overgiver derefter de Skyldige til den verdslige Øvrighed, og anbefaler dem med blodtørstig Skinhellighed til Mildhed og Skaansel. Det er kun ifølge stiltiende Overenskomst, at den blodige Slutningsscene følger.

En vis Tvangsmetode anvendt paa Kirkens Enemærker med Maadehold, indskrænket til skaansommere, indirekt virkende Midler, har Frugter til Følge, som anbefale sig for enhver regerende Myndighed: tilsyneladende Tro'senighed, uforstyrret Roligheds-Tilstand, eller, om denne skulde lide nogen Forstyrrelse, Lethed ved at dæmpe Bevægelsen. For disse Fordele har heller ikke den protestantiske Gejstlighed været ufølsom; den er derved bleven fritagen for megen Møje og Besvær; og Historien vidner næppe heller derom, at kirkelige Frihedsbestræbelser, Forsøg paa at holde Forholdsregler af tvingende Natur udenfor det kirkelige Liv skulde have mødt ringere Modstand, eller i al Fald at de skulde have fundet større Understøttelse hos gejstlig end hos verdslig Øvrighed.

Øves der saaledes ikke, — naar der ses hen til Princip og til Virkning, — Tvang paa Kirkens Enemærker, naar en enkelt Konfession er stillet som herskende i Modsætning

til de øvrige, saa at disse ere — om ikke udelukte fra kirkelige Rettigheder, dog henviste til det knappeste Undermaal af samme[1]? — eller naar en bestemt kirkelig Bekjendelse er gjort til Betingelse for Rettigheder, uden hvilke det borgerlige Liv mangler sin Fuldstændighed, og naar Overgang til en anden Bekjendelse medfører Tabet af disse, ja endogsaa af Ophold i Fædrelandet[2]) — eller naar Lovens Tvang selv griber ind i det religiøse Familieliv med Forskrift om den Religionslære, hvori Forældre (af forskjellig Tro'sbekjendelse eller afvigende fra den herskende) skulle lade deres Børn opdrage og undervise?[3]) — eller

[1]) Saaledes som det ved Kongeloven var gjort Danmarks enevældige Konger til Pligt: „vældelig at haandhæve og beskjærme den kristelige Tro og Bekjendelse efter den Form og Maade, som den ren og uforfalsket er bleven foresat og forestillet i den augsburgske Konfession, imod alle Kjættere, Sværmere og Gudsbespottere", — og i danske Lov opstillet som Grundregel: „at i den danske Konges Riger og Lande alene tilstedes den Religion, som kommer overens med de vedtagne Symboler".

[1]) I Sverig er indtil A. 1860 Frafald fra den lutherske Lære blevet straffet med Landsforvisning og Fortabelse af borgerlige Rettigheder, saaledes som det ved Regeringsforandringen i 1772 er med stor politisk Uforbeholdenhed motiveret derved: at Enighed i Religionen og den rette Gudstjeneste er den kraftigste Grundvold for „et lofligt, samdrägtigt og alwarligt regimente" (!). Først i det fornævnte Aar er det lykket at faa' den skæmmende Plet paa den nordiske Kirke nogenlunde udvisket. Ved Lov af 23 Oktober 1860 er det bestemt (med visse Indskrænkninger og Undtagelser): at „Forskjel i Tro'sbekjendelse ikke skal medføre Forskjel i borgerlige Rettigheder eller Forpligtelser", og uforment, imod behørig Anmeldelse, i 18 Aars Alderen at træde over i et fremmed, i Riget tilladt Religionssamfund.

[3]) Den nuværende preussiske Regering har vedkjendt sig den Grundsætning: at Dissidenter — Forældre, som ikke slutte sig til Statskirkens Bekjendelse — bør være løste fra Forpligtelsen at lade deres Børn deltage i Religionsundervisningen i de offentlige Skoler. Herimod er der rejst den voldsomste Storm: „Hvad

naar Sammenkomster til indbyrdes Opbyggelse udenfor de kirkelig anordnede ere blevne behandlede som borgerlige Forbrydelser? — eller naar Deltagelse i ren kirkelige Handlinger (Altergang og Kirkegang) er bleven fremtvungen: tidligere ved Mulktering og Fængselstraf, senere ved at stilles som Betingelse for Indtrædelse i et eller andet Livsforhold (f. Ex. Ægteskab betinget ved Bevis for Altergang)[1]. I alle disse Tilfælde bliver der „paabudt eller forbudt, hvad der ikke er paabudt eller forbudt i Guds Ords Lov" — hvor skulde vel Bud eller Forbud her lade sig paavise? — og i dem alle bliver den kristelige Frihedsret krænket, som

---

er det for en Stat, der tør tvinge til at lære et Alfabet og ikke bekymrer sig om den evige Frelse (?). som holder tilbage med Guds evige Sandhed, naar de Enkeltes Forblindelse forsmaar den?" Evang. Kirchenz. 1859 n. 24.

[1]) Den svenske Kirkelov indeholder — eller har indtil for kort Tid siden indeholdt — den Bestemmelse: at „Ingen maa troloves, som ikke kan Luthers Katekismus og deltager i den hellige Nadvere". I Henhold hertil finder (eller fandt) der Overhøringer Sted, inden Lysning til Ægteskab foregaar, og Vielse er paa sine Steder bleven nægtet paa Grund af Altergangs-Forsømmelse. — Ogsaa i forskjellige tyske Lande er der gjort Forøg med Indførelse af en saakaldet „Brautexamen", for at benytte Vielsesmomentet som Middel til kirkelig Kontrol (Vilmar: Theologie der Thatsachen S. 85 f.). — Særlig synes i Baden Præsternes Giftermaal at blive behandlet som Gjenstand for kirkelig Lovgivning: for at hjælpe de unge Gejstlige til „Hustruer, som ere fastgrundede i Troen og ikke paa nogen Maade træde i Vejen for Mandens kristelige Liv". Det er til den Ende ved Reskript af Overkirkeraadet (5 Dec. 1869) paalagt Dekanaterne „ved enhver enkelt Giftermaals-Ansøgning (?) omhyggelig at undersøge og prøve de her antydede Forhold, — ikke at lade sig nøje med det foreskrevne Sædeligheds-Bevis, men ved umiddelbar Forhandling med Brudens Sjælesørger at forvisse sig om, at den attraaede Forbindelse giver Haab om velsignelsesrige Indtryk for Menigheden" o. s. v. Allgem. Kirchenz. 1860. N. 12. Uden Tvivl have dog de seneste Aar bragt Forandring i disse Forhold.

tilkommer Enhver især. Der arbejdes paa at fremkalde Ord eller Handling, som har Fromheds Skin, men kun har religiøs Betydning der, hvor Ord og Handling udgaar af Overbevisning og Sjælens Drift, — og der arbejdes paa at tilbagetvinge Ord og Handling, hvortil den personlige Overbevisning driver og tilskynder, og hvorved der først vilde komme Enhed tilveje imellem det indre og det ydre Liv.

III.

Først hvor indre Tro'sliv og ydre Kirkeliv er saaledes agtet og godkjendt i deres Uadskillelighed, at der er Frihed for den Enkelte til at lade Ord og Gjerning vidne om Troen efter Sjælens Tilskyndelse, — bliver Kristendommen i Sandhed erkjendt som „Frihedens fuldkomne Lov“ (Jak. 1, 25); først der staar Ordet ved Magt: „hvor Kristi Aand er, der er Frihed“ (2 Kor. 3, 17). Det følger imidlertid af de historisk givne Forhold, at en fuld Gjennemførelse af Frihedens Lov ikke kan søges i Kirkens Fødselstid, hvor det maatte blive Pligt, efter Apostelens Exempel og Formaning (1 Kor. 8, 9—13), for de Stærkere i Troen at give Afkald paa Friheden for at tjene de Svagere. Den jødiske Religionslov stod som svag „Afskygning af de tilkommende Goder“, som tilsløret „Forbillede indtil den tilkommende Tid“ (Hebr. 9, 9. 10, 1), idet Fromhedslivet der er knyttet til en byrdefuld Række af paabudte Skikke og Ceremonier, som uden Vanskelighed kunne løses fra et tilsvarende indre Liv. Det var altsaa Frihed i den negative Retning, Udfrielse fra foreskrevne Gudfrygtighedsformer i Ord og Gjerning, som det fra først af gjaldt om at forhverve Kristi Menighed; det gjaldt Nedbrydning af

de stærke Mure, der vare opførte om et ydre Fromhedsvæsen. Herrens Ord ere rettede imod de lange Bønner, den hele farisæiske Øjetjeneste, sammensat af Almisser og Faster, imod den mekaniske Gudsdyrkelse med Mund og Læber, og Frihedens Apostel minder overfor dem, der vilde have Lovens Myndighed ført paa ny tilbage, atter og atter derom, at en truende og skræmmende Fromhedslov: „Rør ikke! smag ikke! tag ikke derpaa“, fører kun til „skrømtet Dyrkelse og Ydmyghed“, ikke viser den rette Vej for Kristi Disciple, som med ham ere „afdøde fra Verdens Børneværk“ (Kol. 2, 20—23). Men derimod var der ikke Anledning til at paatale og hævde Friheden i positiv Retning: Frihed til at bekjende Troen i Ord og Gjerning uden Forbeholdenhed og Sky. Ivrerne for Moseloven havde ikke længere Magten, og de hedenske Øvrigheder forekom det at være en ligegyldig Ting, om der lærtes saaledes eller anderledes om de guddommelige Ting, om Tilbedelsen skete paa den ene eller den anden Maade. Det var først senere at Forfølgelses-Aanden vaagnede, at ikke blot Vægring ved at ofre til Afguderne, kaste Virak til Offerilden, men ogsaa Deltagelse i de Kristnes Forsamlinger og hellige Skikke blev Vej til Martyriet. I dette blodige Spor fulgte Hierarki og Inkvisition efter; — det kristne Folk skulde se en kirkelig Tvangsmagt rejse sig ud af dets eget Skjød, mere trykkende end den hedenske havde været. De kristne Menigheder fandt sig i Midalderen ikke blot omsno'de af et altid tættere Net af Fromheds-Regler, Bud og Forbud, saa at det ved ethvert Skridt atter lød: „Rør ikke! smag ikke! tag ikke derpaa!“, men enhver Ytring af kristelig Friheds-Aand blev betragtet som kirkeligt Oprør; selv Brugen af den hellige Skrift og Fordringen af Nadver-Kalken kunde

saaledes bringe Forfølgelse indtil Døden. Forgjæves var der fra Tid til anden blevet stampet imod Brodden; Hierarkiets Befæstning trodsede de enkeltstaaende Angreb. Omsider var Tidens Fylde der til at sprænge den kirkelige Lænke. Det var, som om de tidligere spredte og forgjæves udgydte Kræfter samlede sig i Luthers, den anden Frihedsapostels, store Personlighed. Luthers Ord[1]): „Frie, frie, frie ville og skulle vi være i Alt, hvad der ligger udenfor Skriften!“ klinge som Feltraab i Frihedskampen paa Liv og Død, og i Luthers Skrifter især fra det første Tiaar, den egentlige Kampperiode, er Troens og Samvittighedens Frihed det staaende Tema: „Troen vil være frivillig og unødet, og antages uden Tvang“; — „det er usømmeligt at regere Samvittighederne for Gud ved menneskelige Bestemmelser og lang Sædvane“; — „i Aanden og Samvittigheden ere vi de allerfrieste fra al Trældom; der tro vi Ingen, fortrøste os til Ingen, frygte Ingen uden Kristus alene“; — „af Tvangsbud kommer alt Spilfægteri, et ydre Væsen, et Abespil, der kun gjør Skinhellige og Hyklere; thi der er intet Hjærtelag, ingen Tro og Kjærlighed“[2]). I Aaret før Affattelse og Overlevering af den augsburgske Bekjendelse, paa Rigsdagen i Speyer 1529, maatte Hierarkiets Magt — udvortes endnu stedse den samme, for hvilken Konger og Kejsere havde maattet bøje sig i Støvet — erkjende en stærkere Magt over sig: den frie, fra Overtro og Fordom udløste Selvbevidstheds Magt. Det var denne Selvbevidsthed, der udtalte sig i de evangeliske Stænders Protest: at „i Ting, som angaa Guds Ord, vor Sjælefred og Salig-

[1]) I Stridsskrift mod Henrik den 8de, Walch. XIX. 333.
[2]) Walch. VI. 975. X. 1797. XX. 20. 24.

heds Sag, maa Enhver selv gjøre Regnskab for Gud, saa at Ingen kan undskylde sig med Andres, Fleres eller Færres, Afgjørelse og Beslutning". Rejsning af dette ren aandelige Friheds-Banner, med Apostelordet (Rom. 14, 23) til Indskrift: „Alt hvad som ikke er af Tro, er Synd" — hvilken Omvæltning varsler den ikke i den hele religiøse Tankegang! Med hvilke nye Kræfter, i hvilke nye Retninger skulde man ikke vente at se Fromhedslivet udfolde sig efter dette Tidspunkt som fuldt og ægte kristeligt Frihedsliv!

Dog kom det ikke saaledes; — den nærmeste Høst blev ikke Udsæden lig. Frihedslivets Historie er paa ethvert Omraade af Livet den samme; det har de samme Kriser at gjennemgaa, de samme Fjender at værge sig imod. Thi det avler og fostrer sine farligste Efterstræbere i eget Skjød: Misforstaaelser og Misbrug, der komme tilsyne snart i Overspænding og æventyrlig Udsvævelse, snart i Udbrud af vilde Kræfter, der synes ligesom at ville prøve, hvorvidt der kan gaa's i de uvante Frihedsspor. Disse Udvæxter skyde saameget lettere frem, som det tidligere Tvangsherredømme sædvanligvis er blevet opretholdt indtil Mulighedens yderste Grænse, saa at Frihedstilstanden ikke har været forberedet ved gradvis modnende Foranstaltning, men maa erobres ved pludselig Kraftanstrængelse. Men, idet saaledes Overgangen fra Ufriheds- til Friheds-Tilstand ikke blot er Overgang fra Fred og Stilhed til Uro og Strid, men ogsaa aabner Spillerum for allehaande Regelløsheder og Overgreb, bliver den nærmeste Virkning Tilbageskrækning af alle dem, der godmodig have ventet sig fuldmoden Høst af de fortræffeligste Frugter, uden at fornøden Tilberedelse

af Jordbunden er gaaet forud, — have gjort Regning paa en normal Anvendelse af Frihedens Gode med fuld Selvbeherskelse og Selvbegrænsning. En Kamp opstaar da imellem dem, der holde fast ved Fortrøstning til Frihedens egen opdragende, rensende og udviklende Magt, dens Evne og Kraft til at bringe det Vildfarende eller Overspændte lidt efter lidt tilbage i de rette Spor, — og dem, der lade sig skræmme ved Udsigten til vedvarende Foruroligelser og Forulempelser. De kirkelige Enemærker ere ikke de, hvor denne Krisis indtræder senest, eller hvor den bliver lettest gjennemstridt. Karikaturer af det Hellige høre til de mest frastødende og besværende, og Yderligheder i det religiøse Liv gribe kun altfor let med forstyrrende Magt ind ogsaa i andre Forhold. Paa de kirkelige Enemærker ville tilmed Mange mene, at Friheden ikke har det Værd og den Vigtighed, ikke fortjener den Kamp og Opofrelse som der, hvor det gjælder den frie Brug af Kræfterne i det borgerlige Livs Forhold til Opnaaelse af haandgribelige Goder. Saaledes kan det Sælsomme ske, at Menneskene just der, hvor Friheden alleregentligst har hjemme og allermindst burde savnes, finde sig lettest tilrette med en Ufriheds-Tilstand, lade Vedtægtens og Lovens Myndighed træde i Stedet for Samvittighedens prøvende og selvbesluttende Virksomhed.

Ogsaa det reformatoriske Frihedsprincip fik sit første Grundstød ved de truende og farlige Udvæxter, som tidlig hæftede sig ved samme. I de vilde Udløbere, hvortil Gjendøber-Partiet hørte, blev ikke alene det hele midalderlige mystisk-ekstatiske Sektvæsen fornyet, med Vragen af det ydre Ord og af Ordets Tjeneste, med Paastande om overnaturlige Naadevirkninger, profetiske Visioner og Engleaabenbarelser, men Tegnet var her givet til Storm-

løb imod al borgerlig Orden. Den ideale Stat, som Anabaptisterne vilde oprette, forkyndte Løsning fra alle Samfundsbaand, Ophævelse af enhver Lovbegrænsning, enhver Lydighedspligt. Til yderligere Kommentar over denne Friheds-Teori tjente Bondekrigen med alle dens Rædsler; selv Luther fandt sine Friheds-Grundsætninger her stillede paa en svær Anfægtelses-Prøve. Hvor naturligt, naar den voldsomme Bølgegang der, hvor der hidtil havde været stillestaaende Vande, vakte almindelig Uro og Ængstelse! Der var ingen Udvej at øjne af disse krampagtige Bevægelser, hvor sværmerske Aander fore frem i alle Retninger og reve Skarer af Enfoldige og Ubefæstede med sig, ingen Ende paa disse Stridigheder, hvor Enhver mente at have lige Ret til at gjøre sin Mening gjældende, og Partierne skruede hverandre op i Stridens Hede til altid videre og videre gaaende Paastande. Ogsaa syntes man, efterat der allerede var vundet saa Meget ved Udrensning af den papistiske Surdej i Lære og Gudsdyrkelse, at burde være tilfreds ved blot at faa dette Udbytte af Reformationen sikret. Hertil kom det idelig gjentagne Paasagn fra romersk Side, at der for Protestanterne ikke gaves nogen faststaaende Sandhed, men at det var overladt til Enhvers Godtykke, hvad og hvorledes han vilde lære; ja i officielle Forhandlinger imellem begge Kirker blev det ofte fremsat som Betingelse, inden der turde gaa's noget Skridt videre, at Protestanterne skulde vedkjende sig ikke blot en vis Bekjendelse, den augsburgske, men tillige en bestemt Forstaaelse af de enkelte Artikler i samme (jvf. S. 470). Saaledes maatte Forholdene baade udenfra og indenfra synes at tale for Uundværligheden af en stærk Regerings-Vilje i Kirkens indre Liv. Man mente

at kunne med god Anstand bøje sig under en saadan, naar blot det hierarkiske Stempel blev undgaaet, — og dette syntes opnaaet, idet Magtsproget her udgik fra verdslig Øvrighed, Landsherrer og deres Kabinetter. Selv om Stemmen, der dikterede Befaling, Trusel og Straffedom, kom fra teologiske Fakulteter eller Gejstlige, til hvem Magthaverne for Tiden laante Øre, — var ikke dog et Skin bevaret af Kirkens Frihed? Thi der stod intet Anatema, ingen Bandstraale bagved Trusel og Straf!

Saaledes er Reformationen kommen til at staa som hurtig forsvindende Lyspunkt af religiøs Frihed imellem en Fortid og en Eftertid, hvor Troens Anliggender — hist under Pave og Biskopper, her under Fyrster, Ministerier og Konsistorier — ere blevne behandlede som simpel Gjenstand for bydende og tvingende Magt. For den lutherske Kirkes Vedkommende søgte og fandt man Beroligelse deri, at Lutherdommens sande Præg jo nødvendig maatte være bevaret, saalænge den officielle Kirkebekjendelse blev overholdt skarpt i hvert enkelt Punkt af Læren, vel endogsaa yderligere skærpet ved Indarbejdelsen i et dogmatisk System, der netop betegnede Lutheranismen i stræng Modsætning til Melanchthons mildere Retning. Under den overvættes Iver for Lærebegrebets Renhed var der kun ét Punkt — men netop Hovedpunktet —, der blev overset: i hvilket Forhold et ortodox Tvangssystem, saaledes som det efterhaanden voxede frem med juridisk-kirkelig Retsmagt, staar til Aanden, hvoraf Reformationsværket er udgaaet og baaret frem, til de ledende Grundsætninger, som Luther selv har stillet i Spidsen for sit store Værk, — ja, hvor aabenlyst et System, der stiller en kirkelig

Avtoritet som øverste Dommer i Tro'ssager, selv bryder Staven over Reformatorernes Befrielsesværk; thi for denne Betragtning bliver den kirkelige Stordaad hverken Mere eller Mindre end Oprør imod den lovlige Kirkemagt. Man oversaa' tillige, hvor øjensynligt Kirken ad denne Vej arbejder sit aandelige Formaal imod. Thi det religiøse Tvangsvæsen fører mange Grader længere bort end den aabne Fornægtelse fra det Liv i Troens Sandhed, som Kirken skal arbejde paa at grundlægge og opbygge; det gjør, som Luther siger, „kun Skinhellige og Hyklere“ [1]).

Hvad der derfor end kan siges imod vor Tid i kirkelig Henseende, i hvor skarp en Modsætning end baade de herskende Interesser og den herskende Interesseløshed stiller den til Reformations-Tidsalderen: — ét Punkt er der dog, hvori vi ere komne nærmere til den end den kirkelig forroste Fortid; der er én Ære, som ikke skal fratages den nyeste Tid: at Religionsfrihedens Princip mere

---

[1]) I Brochmann's Dedikation af sin Huspostille til Kristian d. 4de læses der: „Fra den første Regeringstiltrædelse har Du arbejdet derhen, at alle Dine Undersaatter tænke og tale éns om Gud og de guddommelige Ting. Og det har Du gjort med saadan Fremgang, at De, der afvige i religiøse Meninger, nu vanke landflygtige om langt borte fra de Majestæten undergivne Lande og Riger. En saadan Lykke forstaa kun De ret at skjønne paa, som af Erfaring have lært, hvilken bestandig Pest og Fordærvelse en blandet Religion er (!)“. — Af H. Rørdam's „Kbh.'s Universitets Historie“ kan det erfares, indtil hvilken Yderlighed Biskopper og Universitetslærere just under Kristian den 4des Regering — for en stor Del ansporede af Kongen selv — vare sysselsatte med at befæste „en saadan Lykke“. „Saa villig man end dengang var med at fornye Minderne fra Reformationens Dage, saa lidet tilbøjelig var man til at indrømme Plads for det Krav paa Samvittighedsfrihed, der jo havde været en af de vigtigste Løftestænger for Reformationen“. III. 312—313.

og mere kæmper sig fremad til Sejr — i naturlig Forbindelse med Frihedsprincipets sejrrige Fremgang paa det borgerlige Livs Omraade[1]). Det er nu ikke længere enkelte Personligheder, saaledes som i Reformationstiden, der maa bryde Isen. En Folkestemning er vaagnet. Det er en Erkjendelse, hvori religiøs Retsbevidsthed og kristelig Frihedsfølelse mere og mere bringer de forskjelligste Retninger i Protestantismens Lande til at mødes: at Tro og Tvang ikke gaar sammen. Vistnok følger det endnu ikke, at Erkjendelsen overalt skulde have givet sig Udtryk i tilsvarende Skridt fremad i kristeligt Tro's- og Fromheds-Liv; men der er med den nedbrudt den principielle Hindring, som hidtil, i den protestantiske Verden ikke mindre end i den katolske, har stillet sig i Vejen for ethvert Fremskridt i Aand og Sandhed, fordi der, hvorsomhelst Tvangsbuddet raader i Menneskets helligste Anliggender, „ikke er“ — som Luther siger — „noget Hjærtelag, nogen Tro eller Kjærlighed“. Den ypperste Sejr er vunden, da den første protestantiske Kirke aabnedes i 1870 i selve Rom, samtidig med at den pavelige Residents fortrængtes af den italienske Kongeresidents.

IV.

Dog er Kampen endnu bestandig staaende, — og Religionsfrihedens Princip trænger, som ethvert stort Livsprincip, til at udvikles under Kamp. Det trænger dertil: først for under Modsigelse og ved Modsigelse at vinde fuld, utvivlsom Godkjendelse, der-

[1]) Bluntschli: Den religiøse Bekjendelsesfriheds Retshistorie. 1867. (N. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1868. S. 153—187).

næst for ved beføjet Indsigelse at blive advaret imod Vildspor, vejledet til rettelig begrundet og begrænset Anvendelse.

Thi Religionsfrihedens Princip kan blive erkjendt i sin ideale Almindelighed. Det møder ikke let Modsigelse, at det i sig selv er en ligesaa naturlig og hellig Ret for den Enkelte, som det er grundet i den religiøse Sandheds Interesse, at det bør være Enhver frit og uforment at lægge sin Tro for Dagen i Ord og Gjerning. Men, saa længe som vi befinde os under den stridende Kirkes mislige Forhold, stiller der sig Betænkeligheder imod Principets Indførelse i Livet, som man ikke kan frakjende Vægt og Gyldighed. Almindelig, ubetinget Ytringsfrihed paa Troens Omraade er en skjøn og ophøjet Tanke; men den har en anden, ligesaa skjøn og ophøjet, Tanke til Forudsætning: en vis Grundenighed i religiøs Sindsretning og Stemning. Hvor denne er tilstede, hvor indbyrdes Modsætninger udgaa fra og mødes i fælles religiøs Grundstemning, der bør den personlige Synsmaade og Tro'soverbevisning, den positive Bekjendelsesform kunne tage imod Indsigelser og Bestridelser, rettede imod den, med ærlig Bestræbelse for at prøve med Upartiskhed og Billighed. Men, saa længe som ikke blot den ene Religion og Kirke, den ene Konfession og teologiske Skole staar i aabent Fjendtlighedsforhold til den anden, men en ligefrem irreligiøs, gudfornægtende Aandsretning rejser sig imod al religiøs Tro, bekæmper den som aandløs eller blind fanatisk Overtro, hvorledes skal det kunne stilles som Fordring til en kristelig Kirke: at indrømme enhver Bekjendelse — lige meget om af nok saa bekræftende eller nok saa benægtende Natur — at træde frit og uhindret op i Ord og Gjerning? Kan denne Fordring stilles, denne

Forpligtelse indrømmes, uden at højere Pligtforhold derved blive krænkede?

„Hvad er vel Tolerance“ — saaledes lyder endnu stedse Indsigelsen imod Religionsfrihedens Princip[1]) — „Andet end Foster af Vantro og religiøs Ligegyldighed! Mon den inderste Bevæggrund er nogen anden end lønlig Tvivl om Aabenbaringen, og dermed Tvivl om sikker og bindende religiøs Sandhed? I hin Tidsalder, der selv plejede at betegne sig som Oplysningens og Filosofiens Tid, have vi set den religiøse Tolerance anprises som Kardinaldyd over alle Dyder: — ikke nok, at Enhver skulde kunne leve i fuld Frihed efter sin Tro, men enhver Tro skulde have Krav paa lige Godkjendelse og lige Agtelse. Efter denne Dydslære maatte den stærkeste Dadel ramme den Tanke, at nogen religiøs Overbevisning turde gjøre Fordring paa udelukkende Sandhed og Berettigelse. Men den kristelige Tolerance har sin Begrænsning i den af Gud aabenbarede Sandhed; den tør ikke fritage for Troskab og Nidkjærhed overfor denne Sandhed. Det kommer saaledes an paa at forene Troskaben imod den guddommelige Sandhed med Omsorg for Næstens religiøse Tilstand. Og der bliver da her med god Grund skjelnet imellem den personlige Religionsfrihed, som tilkommer den Enkelte, og Frihed til religiøs Forening. Ved den sidste Fordring bliver der allerede gaaet ud over det, som er fornødent for den indre personlige Udvikling; Omraadet af det offentlige Liv bliver her betraadt, og en ubetinget Fri-

---

[1]) „Om kirkelig Tolerance“. Af Overkirkeraad Dr. Stahl (to Foredrag: paa den evangeliske Kirkedag i Berlin 1853 og i den evangeliske Forening sammest. 1855).

hed til en saadan Forening kan ikke fordres med Paaberaabelse af kristelig Tolerance. Ligesaa lidt som der kan stilles nogen Fordring til den kristelige Tolerance til Gunst for Bekjendelser af ren ateistisk eller materialistisk eller deistisk, al positiv Aabenbaring benægtende, Natur, ligesaa lidt kan der for de forskjellige kristelige Konfessioner og Sekter fordres som Ret en garanteret Frihed til offentlig Religionsøvelse; det maa bero paa nærmere kristelig Vurdering af den enkelte Konfession eller paa en allerede tilstedeværende historisk Berettigelse eller endelig paa dens providentielle Betydning, hvorvidt der findes Grund til at gaa saa vidt i offentlig Godkjendelse og Indrømmelse. Thi Protestantismen kan ikke erkjende de evangeliske Sekter som Brødre i Kristus, men kun de bestemte Medlemmer af saadanne Sekter efter deres personlige Stilling, — ikke saameget fordi, som snarere uagtet de høre til denne eller hin Sekt". Og denne Betragtning fører endnu et Skridt videre. Det indrømmes: „at, naar Staten i nyere Tid har ved nogle Politiforanstaltninger indtil en vis Grad lagt Baand paa Affald fra Frelsen i Kristus, har det sagtens her som overalt ikke manglet paa menneskelige Fejlgreb. Men i Virkeligheden har den havt Kjærlighedens Ret paa sin Side. Den rette Kjærlighed er ikke lunken, skyr ingen Møje og Efterforskning angaaende Beskaffenhed og Storhed af Affaldet; den er heller ikke bange for at hedde stræng og intolerant. Den kristelige Menighed skal ikke spare sin Tugt overfor de Frafaldne, visselig ikke imod Kjærligheden, men netop for Kjærlighedens Skyld [1])" o. s. v.

Dette er altsaa Kjærnepunktet i den Betragtning,

---

[1]) Af Evang. Kirchenz. 1859 N. 24.

der selv fra protestantisk Side bliver i det nittende Hundredaar stillet imod Grundsætningen om almindelig Ret til fri Bekjendelse og Religionsøvelse: hvor der er Ligegyldighed for kristelig Sandhed eller dog Tvivl om, i hvilken Bekjendelse denne er at søge, der koster det naturligvis Intet at yde alle Partier lige Godkjendelse, tilstaa dem samme Ret; men det er derfor ikke uden Grund, at Beredvillighed i denne Retning vækker Mistanke om lunken eller vaklende, skeptisk Stemning i kirkelig Henseende; hvor man derimod er klar for sig selv angaaende den rene Lære og den skriftmæssige Bekjendelse, og ikke tilbøjelig til at lade Sandt og Falskt staa lige, der skal det findes Ret og Pligt at holde Smitten ude, uden at man tør vige tilbage af Frygt for de ildeklingende Skræmmenavne af Intolerance og Illiberalitet.

Ogsaa her er Stillingen for den katolske Bekjendelses Vedkommende misundelsesværdig klar; det strænge Udelukkelses- eller det skarpe Afgrænsnings-System behøver her intet Forsvar. Men for katolske Regeringer, der ikke tælle Katoliker alene — end sige troende Katoliker — som Undersaatter og Borgere, bliver det vanskeligt at optage Grundsætninger som de af den officielle (ufejlbare) Kirkemund senest udtalte om religiøs Samvittigheds- og Kultusfrihed (s. ovenf. S. 488) som Regeringsmaximer. Den østerrigske Regering var allerede tidligere ved Forholdenes Magt ført til Brud paa Konkordatet med den pavelige Stol (af 1855), og dermed ført til at bryde med Katolicismens Grundlov. De kirkelige Frihedsvilkaar, — Modsætning til den tidligere Forkuelsestilstand, — som ere tilsagte Protestanterne i Østerrig i Udkastet til „Forfatning for den evang. Kirke af augsburgsk og helvetisk Konfession“

(1866), hvis Bestemmelser i de følgende Aar mere og mere ere komne til Virkelighed, indeholde de bestemteste Brud med Grundlaget for det pavelige Konkordat[1]). I Frankrig er Religionsfriheden hjemlet ved Lov; men det bliver i Ultramontanismens Organer stadig fremstillet som retmæssig Følge af, at det langt overvejende Flertal af Borgerne bekjender sig til den katolske Religion, naar Protestantismen bliver fortrædiget, dens Virksomhed hæmmet, naar religiøse Forsamlinger blive adspredte med Magt, Skoler blive lukkede, Udbredelse af Bibler og Andagtsskrifter forbydes, — Alt under Paaskud af, at den rette religiøse Frihed kræver Beskærmelse mod enhver Art af Proselytisme. Imidlertid er den reformerte Kirke i Frankrig lovmæssig godkjendt med sin Tro'slære og sine særlige Institutioner; og naar Protestanterne her ikke hidtil have formaaet at hævde deres kirkelige Rettigheder, maa det for Fjærnerestaaende synes, som det har mindre sin Grund i Trykket udenfra end i Partispaltningen, der her som overalt er Protestantismens farligste Fjende[2]). Om Riget, hvor Czaren er Autokrat i det Aandelige som i det Borgerlige, kan der her ikke være Tale. Selv Protestanten fristes til at beklage Afmagten af det pavelige Ord, saa ofte som Paven løfter sin Stemme imod den himmelraabende Vold,

---

[1]) De kirkelige Reformbevægelser i Østerrig i de seneste Aar fremtvang til Gunst for de ikke katolske Tro'sbekjendere en Række af Regerings-Bestemmelser, hvilke — som unægtelige Indgreb i Konkordatet — bleve af Pavestolen fordømte som „forkastelige og afskyelige", og erklærede for „Nullitet, i Evighed ugyldige". Konkordatets officielle Ophævelse (31 Juli 1870) er bleven den første Frugt af det vatikanske Konciliums Dekreter.

[2]) E. Pressensé: Den fransk-protestantiske Kirkes nuværende Tilstand. (N. Tidsskr. o. s. v. 1870. S. 404—458.

hvormed romerske Katoliker under det russiske Scepter tvinges og drives over i den „ortodoxe“ Kirkes Død. Og fra Kejser Nikolaus's Tid af (1830) har den barbariske Kirkestat i Østen overbudt den romerske i Vesten i systematisk Forfølgelse af den protestantiske Befolkning i de østersøiske Provinser.

I protestantiske Kirkesamfund skulde det synes, som om ethvert Forsvar er overflødigt for Religionsfrihedens Princip, paa hvilket selve Protestantismens Tilværelse og dens Ret til at være beror. Her gjøres i al Fald nogen Kløgt behov, — saaledes som den Stahl'ske Deduktion giver Prøve paa, — for med nogenlunde Anstand at nægte fremmed Bekjendelse, hvad der bliver krævet som Ret for eget Vedkommende.

Det er nu sikkert nok, at Tolerancen mangen Gang gaar under falsk Flag, kun altfor ofte røber et saadant Udspring og øves paa en saadan Maade, at den kan intet mindre end gjælde som kristelig Dyd — næppe heller selv gjør Fordring paa det kristelige Mærke. Dette maa ligesaa vist indrømmes, som at Mangel paa det tolerante Sindelag tit ikke tør tilregnes efter stræng Dom, endogsaa til en vis Grad kan findes undskyldelig hos den enkelte Personlighed, hvor et religiøst Udelukkelses-System har, halv ubevidst, tilvundet sig Magt over Tanke og det hele aandelige Liv. I det paulinske Ord: „Hvor Kristi Aand er, der er Frihed“, ligger ikke alene dette: at Kristi Sag og hans Evangelium kun tjenes og fremmes ved fri Forkyndelse, fri Bekjendelse og Meddelelse, men ogsaa dette: at al Frihedsfordring og Frihedserkjendelse ikkun der har kristelig Karakter, Ret til

at træde frem i Kristi Navn, hvor der til Grund for den ligger ren og oprigtig, bevidst og indsigtsfuld Nidkjærhed for Kristus og hans Kirke. Preusserkongens Maxime: „at i hans Stater kunde Enhver blive salig efter sin Façon" afgav vistnok til sin Tid Skjold imod eǹ snæverhjærtet, efter Udelukkelse og Forfølgelse higende, Rettroenhedsiver; men dette Skjold vilde — hvad allerede fremgaar af det Cyniske i Udtrykket, — have vedkjendt sig ethvert andet Mærke heller end Korset[1]). Hvor nær ligger her ikke Anvendelsen af Ordet til Menigheden i Laodicea: „Efterdi du er lunken, hverken kold eller varm, vil jeg udspy dig af min Mund" (Apokalypsen 3, 16). Der er en anden Frihedsiver — den sekteriske —, som smigrer sig med den stille Tanke: at ubunden Bekjendelsesfrihed vil føre til Opløsning af det synlige Kirkesamfund, og som dertil knytter det beskedne

---

[1]) Forsøger man paa at omsætte denne Frase i Regeringshandlings Form, da kommer man til en Lovbestemmelse, hvorved den fremvoxende Slægt gives til Pris for enhver religiøs eller irreligiøs Paavirkning lige meget hvilken. Dette er sket i Danmark ved Forordn. af 5te Avgust 1871, hvorefter al Religionsundervisning i de lærde Skoler ophører med 3dje Klasse, idet „Skolens Rektorer bemyndiges til at fritage de konfirmerede Disciple i 3dje Klasse for Deltagelse i Religionsundervisningen". Med andre Ord: fra det 14de til det 19de Aar — i den Alder, da Ynglings-Karakteren begynder at udvikle sig — kunne Disciplene i de lærde Skoler voxe frem som unge Hedninge, uden den mindste Meddelelse af evangelisk Kristendom i nytestamentlig Aand, grundlæggende, varmende, historisk oplysende. Skulde Fremtids-Frugten her vise sig i en Slægt, som er afmægtig til at bære, hvad der maa bæres, afmægtig til at kæmpe for, hvad der ikke vindes uden Kamp, vil man ikke kunne være tvivlraadig, hvor en Hovedgrund til Afmagten maa søges. — Et Minde om den mindeværdige Regerings-Anordning findes i en fortrinlig Afhandling af Adjunkt Th. Hansen i Sorø. (Kalkar's teol. Tidsskr. 1874. S. 641.)

Haab: at ved en saadan Opløsningsproces „de virkelige Kristne“ — d. v. s. de, for hvem en vis bestemt Tro's-, Lære- eller Daabsform gjælder som udelukkende Kristeligheds-Privilegium — skulle blive udskilte fra dem, der gjælde for de Selvudvalgte som blotte Navnekristne, og Kristendommen saaledes skal blive udelukkende overladt til dem, der i egne Øjne have gyldigt Krav derpaa, — det ægte Rodskud, der skal skyde frem til at afløse den forraadnede Kirkestamme! Hvad Del skulde vel en saadan Frihedsiver, hvor ufordulgt Egoisme, hovmodig Selvtilfredshed er Sjælen, have i sand kristelig Frihedsaand? [1]). Kristus siger selv: „Jeg er sagtmodig og ydmyg af Hjærtet!“ (Matth. 11, 29); Evangelistens Betegnelse af den sande Kristus-Bekjendelse passer ikke til dem, der „kives og raabe, og hvis Røst høres paa Gaderne“ (Matth. 12, 19), og Apostelen, som ogsaa „anser sig at have Guds Aand“ (1 Kor. 7, 40), stiller sig ikke frem som Den, der „allerede har naaet det eller allerede er fuldkommengjort, men som Den, der tragter derefter, om han kan naa' det“ (Fil. 3, 12).

---

[1]) „Hvor hel forskjellig vilde ikke en Adskillelse, som Hjærtekjenderen foretog i vor Kristenhed, være fra den, ud over hvilken saa Mange nuomstunder i deres lidenskabelige Partikampe ikke formaa at løfte deres Blik! Adskillelsens Linje vilde blive dragen midt igjennem enhver enkelt af Konfessionerne, hvis indbyrdes Modsætning forekommer saa Mange som det Vigtigste: igjennem den Skare, der fremstiller sig selv som ivrige Forkæmpere for den ene gamle Tro's uovergaaede Bekjendelse, og visselig ogsaa igjennem det store Antal, der nu kun altfor ofte bliver betegnet af Disse som én Masse af Frafaldne eller i al Fald af Vildfarne, og af hvilke sikkert Mange, med velvillig Stræben efter Sandhed, vilde, til Beskæmmelse for mange foregivne Bekjendere, erholde det Vidnesbyrd, at de ere af Sandheden og paa Vejen til Guds Rige“. Köstlin: Irvingianismen og Protestantismen (N. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1858. S. 409—410).

Men om alt Saadant er der her ikke Spørgsmaal: ikke om Tænkemaade og Sindelag, hvori Tolerancen maa være grundet for at fortjene Navn af kristelig. Spørgsmaalet er af ren objektiv kirkelig Natur: i hvilket indbyrdes Forhold Kristi Evangeliums Lov stiller dem til hverandre, der ere mere eller mindre afvigende i Opfattelsen af Aabenbaringsindholdet, bekjende det samme Kristi Navn, som Navnet paa den ene Herre og Frelser, i hvilket Forhold de forskjellige Bekjendelser maa stille sig til hverandre, for at Kristi Kirke, som indeslutter dem alle, skal kunne voxe og udvikles som hans aandelige Legeme? — Svaret beror her ikke paa det mere eller mindre kristelige Sindelag hos de Bekjendende, men paa de uforanderlige Betingelser, som ere givne i Menneskelivet for aandelig og kirkelig Udvikling, for Frugt og Velsignelse af aandelig og kirkelig Virksomhed. Og ad hvilken anden Vej skal der vel kunne arbejdes fremad til kristelig Sandheds Sejr, end denne: at afvigende Synsmaader og deres Grunde træde frit og uhindret frem i deres Forskjellighed, forsøge sig i aandelig Styrke og Skarphed imod hverandre? Ad hvilken anden Vej skal det Falske i Lære eller Liv kunne finde sin Gjendrivelse, det Vrange eller Skjæve sin Berigtigelse, det Dunkle kunne blive opklaret, det Fremspirende, Skrøbelige og Ubefæstede udviklet og styrket? Ad hvilken anden Vej skal den enkelte Bekjendelse kunne blive bragt ud af den formastelige Tro paa egen udelukkende Kristelighed, blive bragt til at vige Dommerens og Herskerens Højsæde, og i Ydmyghed erkjende sin Trang, fælles med alle andre kristne Samfund, til at stræbe frem imod det kristelige Sandheds- og Gudfrygtigheds-Maal? — hvorledes, uden ved fri og mang-

foldig indbyrdes Paavirkning: af de indbyrdes modstræbende Retninger ikke mindre end af de indbyrdes samstræbende? Derimod, ved at lægge Baand paa den frie kirkelige Virksomhed, hvad opnaa's og hvad kan derved opnaa's Andet, end Forkrøbling af det kristelige Livs naturlige Væxt? Det, som trænger til Rettelse eller Udvikling og Befæstelse, bliver henstaaende som det er; det udvortes Svagere bliver undertrykket eller drevet frem til usandt eller hykkelsk Væsen; Det, der finder sig stillet som det Overmægtige og Herskende, bliver styrket i Indbildningen om egen Uforbedrelighed.

Hvad der gjælder om enhver af de mange Enkeltheder, af hvilke Kirken for Tiden bestaar, gjælder ogsaa om Kirken som Helhed. Det Mangedelte kan alene blive bragt nærmere til Enheds-Maalet ved fri indbyrdes Paavirkning af kristelige Forskjelligheder og delvise Modsætninger. Naar det centrale Enhedspunkt staar fast, da kan man vistnok med Smerte være Vidne til al den Forvildelse og Forstyrrelse, der mangen Gang bliver anrettet ved Frihedens Misbrug paa Kirkelivets Enemærker; der kan vel endogsaa nu og da paakomme en Fristelse, hvor Forførelsens Magt synes overmægtig, til at lade tvingende eller hæmmende Midler komme Sandheden til Hjælp; men her at bukke under for Fristelsen er og bliver Forsyndelse imod Aandens Lov og Ret, og Mistro til den kristelige Sandheds Magt.

V.

Men al Undersøgelse om og al Omtale af kristelig Frihed gaar for os ud fra Kristi Navn; thi baade den frigjørende Lov og den frigjørende Kraft maa søges i

Kristi Aand og Lære. Det er da selvforstaaeligt, at der ikke kan blive Tale om Ligestilling af de mest forskjelligartede Bekjendelser: kristelige og ikke-kristelige, Aabenbaring-troende og Aabenbaring-benægtende, religiøse og irreligiøse. Dissenter-Navnet er en Benævnelse af den allerstørste Ubestemthed, fælles for enhver kirkelig Afvigelse. Det kan betegne Afvigelse i enkelte, flere eller færre, Lærepunkter fra en bestemt Landskirkes Konfession, men det kan ogsaa betegne Afvigelse fra de kristelige Hovedlærdomme, fra al Aabenbaringstro, ja endogsaa fra det fælles og væsentligste Grundlag for den almindelige religiøse Tro. Hvorledes skulde det da være tænkeligt, at det skulde ligge i et kristeligt Samfunds Karakter eller stemme med dets Tarv at stille sig i samme Forhold til Bekjendelser af saa grundforskjellig Natur? For saavidt vistnok maa den kristelige Frihedslov gjælde for Alle uden Undtagelse, at den ikke alene ikke tilsteder nogen Forholdsregel af tvingende Natur, men heller ikke taaler noget Indgreb i den naturlige Ret til fri Bekjendelse og Gudsdyrkelse, være sig for den Enkelte eller Flere i Forening. Men ud over denne Grænse kan ingen kristen Kirke finde det forsvarligt at gaa. Overfor det aabenbar Ukristelige eller Modkristelige — t. Ex. Mormonismen — er Kristenheden ikke stillet anderledes, end den paa Aposteltiden stod overfor Hedenskab og Jødedom: — aandelig bekæmpende med Ønske og Haab om at kunne virke gjendrivende, omvendende og vindende paa Modstanderne. Anderledes forholder det sig derimod med de forskjellige kristelige Bekjendelser. Den frie Virksomhed og indbyrdes Meddelelse maa her kunne komme hvert enkelt Kristensamfund mere eller mindre

tilgode, og det er derfor i det paagjældende Kirkesamfunds egen velforstaaede Interesse, jo mere Kristi Frihedslov kan komme til Anvendelse. Ogsaa her kan imidlertid Forholdet til Kristus og hans Evangelium være et nærmere og et fjærnere, og det kan hel vel bestaa med det kristelige Frihedsprincip, naar en Landskirke lægger dette forskjellige Forhold til Grund ved Udvidelse eller Begrænsning af den religiøse Virksomhed inden dens Enemærker. Det er ikke Krænkelse af Religionsfrihedens Ret, men nødtvunget Selvforsvar, naar en protestantisk Landskirke ikke stiller den romersk-katolske Bekjendelse, — som bærer baade aabenbar og lønlig Angrebskrig i sit Skjold, — paa lige Fod med enhver evangelisk-protestantisk.

Men fremdeles — naar det gjælder om at føre Religionsfrihedens Princip fra Tankeverdenen ind i Livet, maa det ikke lades ude af Betragtning, hvilken Historie der her ligger bagved, hvor stor en Afstand der hidtil har holdt Tanken om almindelig religiøs Frihed borte fra enhver Anvendelse i Virkeligheden. Et Udelukkelses-System som det, der i 300 Aar er blevet fulgt i de protestantiske Lande, særlig af luthersk Bekjendelse, — fra Kirkens Side ikke mindre end fra Statens: fra Statens som lovlig Behersker, fra Kirkens som mægtig ved Statsmagtens Beskyttelse —: har ikke kunnet have anden Eftervirkning end Forrykkelse af den religiøse Tankegang, en Umyndigheds-Tilstand, hvad de almindeligste kirkelige Grundbegreber angaar. Hvor mange ere vel De, der hidtil have bekymret sig om at gjøre sig selv Rede for, hvad de tro og hvorfor de tro saaledes og ikke anderledes, eller der have skjænket den kirkelige Bekjendelse, hvortil de udvortes høre, og dens Forhold til andre Kirkers Bekjendelse, nogen

alvorlig Opmærksomhed! En Følelse af det Unaturlige i den tidligere Umyndiggjørelse synes at være i Begreb med at vaagne; men der gaar, ved Siden af denne Følelse, en lønlig Bevidsthed om Usikkerhed paa de kirkelige Enemærker, en Frygt for selv at tage bestemt Fodfæste og bestemt Sigte, — og, hvor dette Skridt bliver vovet, hvor stor viser ikke som oftest Afstanden sig imellem Viljen og Evnen, Iveren og Indsigten! Under saadanne Forhold af famlende, raadvild Usikkerhed hos den store Flerhed i Menighederne, kan det ikke være vel betænkt med ét Slag at lade ethvert Baand, enhver Indskrænkning falde. Thi det er: at aabne Døre og Porte for kirkelige Partigængere, sværmerske eller underfundige Aander, for erobringsyge Kirker, hvor Proselytvæsenet bliver drevet som en Profession; — det er: at give de aandelig Ubevæbnede og Værgeløse hen som det lette Bytte for Besnæring og Forførelse. Naar en Kirke ikke tør give sig selv det Vidnesbyrd, at dens Opdragelse er gaaet ud paa at føre dens Børn frem til „fuldvoxen Manddomsalder", vilde det kun være at føje en ny Uret til den tidligere, om disse skulde paa én Gang blive stillede paa den farligste Prøve: at „omtumles og omdrives af enhver Lærdoms Vind ved Menneskenes Bedrag, ved Snuhed i Forførelsens Kunstgreb" (Efes. 4, 14). Den fulde Frihedsstand maa vistnok holdes for Øje som Endemaal; men for at føre hen imod dette Maal uden altfor mange og store Offere, tør Begyndelsen ikke gjøres med at lade enhver Foranstaltning til Værn og Betryggelse falde bort. Det kan saaledes, for at anføre Exempel, ikke være at varetage Menighedernes eller Kirkens Tarv under Overgangen fra kirkelig Ufriheds til Frihedens Vilkaar, naar det lades Mormonprædikanterne uforment at

drive deres Ødelæggelsesværk for Sjæl og Legeme, eller naar der ikke gjøres, hvad der paa nogen Maade kan gjøres for at hindre Jesuiterne fra at kjøbe Børn til den katolske Døbefont eller til deres aandsdræbende Dresseringsanstalter.

Men nærmere endnu og mere paatrængende end Frihedsbegrænsningen udadtil, i Landskirkens Stilling til afvigende Kirker eller Partier, er Spørgsmaalet om den rette Begrænsning af Friheden, der tilkommer Kirkens egne Medlemmer i den personlige Stilling til Samfundet. Det kirkelige Samfund maa, som ethvert Samfund, bygges ved Lov; — „Gud er ikke Forvirringens, men Ordenens Gud" (1 Kor. 14, 33. 40). Det vilde være et Navn uden Sandhed og Livsvirkelighed, dersom Kirkesamfundet ikke havde en lovgivende og ordnende Magt og Ret til at kræve Efterlevelse af sine Love og Anordninger af dem, der ville agtes som dens Medlemmer og have Del i dens Goder. Dette er den Betragtning, som Samfunds-Interessen gjør gjældende. Overfor den træde de enkelte Samfundsmedlemmer frem med den individuelle Frihedsfordring, grundet i Tro's- og Samvittighedsforholdet, saaledes som dette er helliget ved Evangeliet og paany fredlyst ved det kirkelige Renselsesværk i Evangeliets Aand. Hvor og hvorledes skal nu Grænsen her søges imellem Samfundets og Individets Ret? Hvorledes skal det kirkelige Samfund kunne opretholdes uden at træde de Enkeltes Frihedsret for nær? og hvorledes skal der kunne ske de Enkeltes Fordringer Fyldest, uden at Samfundet bliver sprængt? Eller skulde der maatte indrømmes en Selvmodsigelse i Begrebet af protestantisk Kirke-

samfund, fordi her den øverste Grundlov er den, at den Enkeltes Samvittighedsfrihed skal bevares ukrænket?

Der kan ikke gives sikrere Spor, end ved at søge tilbage til den protestantiske Kirkes historiske Udspring. Hvad de evangeliske Stænder i Speyer 1529, betrængte af Romerkirkens Trusel og Tvang, nedlagde højtidelig Indsigelse imod, var: Afgjørelse ved Menneskers Beslutning og Magtsprog fra hvilkensomhelst Side „i Det, som angaar Guds Ære, vor Sjælefred og Saligheds-Sag“. Der er her givet et klart og bestemt Udtryk for Religionsfrihedens Lov, for den evangeliske Friheds-Fordring i Protestantismens rette Betydning. Men i selve Frihedsloven, i den Udstrækning, der her er krævet for den, ligger tillige Begrænsningen; thi af Det, hvori den Enkelte ikke tør lade sig betage sin Frihed, følger ogsaa Det, hvori han er forpligtet til at bøje sig under Samfundsviljen. Til yderligere Vejledning tjener den augsburgske Bekjendelse, naar det hedder i dens 26de Artikel: „Evangeliet gjør det til Pligt, at drive i vore Menigheder paa Læren om Naaden og Retfærdiggjørelsen ved Tro; men denne kan ikke rettelig fattes, naar man mener at skulle fortjene Naaden ved Iagttagelse af selvvalgte Skikke; dette altsaa er vor Lære, at vi ved Iagttagelse af menneskelige Vedtægter ikke kunne fortjene Naaden eller blive retfærdiggjorte, og derfor maa saadan Iagttagelse ikke antages for en nødvendig Gudsdyrkelse“, — og i den 15de Artikel: „Angaaende de hellige Skikke lære vi, at de Skikke bør beholdes, som kunne beholdes uden Synd, og som ere nyttige til Rolighed og god Orden i Kirken, saasom visse festlige Tider, Festdage og deslige. Dog paamindes Folket angaaende

saadanne Ting, at Samvittighederne ikke maa bebyrdes, som om en saadan Gudsdyrkelse skulde være nødvendig til Salighed".

Saa klar og bestemt er Modsætningen bragt til Bevidsthed og til Udtryk ved Reformationsværkets Begyndelse. Det, der hist er sammenfattet som vedkommende „Guds Ære, vor Sjælefred og Saligheds Sag", har her sin nærmere Forklaring: det er det Tro's- og Fortrøstnings-Forhold, hvori vi ved Kristus vide os til Guds Naade, vide os retfærdiggjorte uden al Gjernings Fortjeneste ved Troen paa Faderen formedelst Sønnen. Her, paa denne Grund og dens Enemærker, staar den Enkelte selvstændig, selvberettiget overfor Kirkesamfundet. Det er den protestantiske Kristens Herlighed, at hans Forhold til Kristus ikke er betinget, ikke først skal bringes tilveje ved og formedelst Kirken [1]); han befinder sig her paa uforrykkelig Retsgrund; det er hans Pligt at holde denne fast, og skulde her „Fleres eller Færres Afgjørelse og Beslutning" forsøge at træde op imod den Ret, der har sin Hjemmel i Kristi Lov og er Forudsætning for evangelisk Tro og Tro'sliv, saa gjælder Loven „at adlyde Gud mere end Menneskene" (Apg. 5, 29). Men Grænsen er dragen paa det Bestemteste imellem den evangeliske Grundlov og hvad dertil hører, og „menneskelige Vedtægter og selvvalgte Skikke", „hvis Iagttagelse ikke tør agtes som nødvendig Gudsdyrkelse" eller som en saadan,

---

1) Efter Schleiermacher's træffende Betegnelse af Modsætningen imellem den evangeliske og den romerske Kirke: „Den Enkeltes Forhold til Kirken afhængigt af hans Forhold til Kristus, og omvendt: den Enkeltes Forhold til Kristus afhængigt af hans Forhold til Kirken". Christl. Glaube. I. S. 145.

hvorved „man skulde mene at fortjene Naaden“, men som vel „ere nyttige til Rolighed og god Orden i Kirken“. Her maa de enkelte Viljer, de individuelle Skjøn være Samfundsviljen underordnede. Det er den samme Adskillelse, som er gjort af Luther (s. S. 493): ud over Det, der er paabudt eller forbudt i det guddommelige Ord, tør kristelig Frihedslov ikke paaberaabes imod kristelig Øvrigheds Ordning. Vistnok bør kirkelig Skik og Livsorden søges rettet efter ret kristelig Lov og Regel, og Lejligheden bør staa fri og aaben for enhver Enkelt til at arbejde for den Ordning, der synes ham bedst stemmende med denne Lov. Men alt Saadant staar dog i fjærnere Forhold til Tro'slivet, og der tør altsaa ikke ivres derfor, ikke lægges Vægt derpaa, som om den ene eller den anden Ordning hørte til „nødvendig Gudsdyrkelse“ eller til „Salighedens Sag“. Her indtræder Regelen som øverste Lov: at „Alt bør ske sømmeligt og i Orden“ (1 Kor. 14, 40), — altsaa ikke efter de Enkeltes Godtykke og Smag, men efter kirkelig Vedtægt og Anordning. En evangelisk-protestantisk Kirke, som med sin Bekjendelse[1]) „ikke antager det fornødent, at menneskelige Vedtægter eller Ceremonier, indstiftede af Mennesker, overalt ere lige“, vil vistnok ikke kunne have Betænkelighed ved at lade et Raaderum staa aabent for de enkelte Menigheder med Hensyn til Lære-, Kultus- og Livsformer. Men Intet vilde dog være vilkaarligere og mere ubeføjet, end om det ved saadan Lejlighed skulde være nok for de Enkelte at løfte Raab over Besværing af Samvittigheden, at skyde sig ind under den kristelige Frihedslov og erklære sig af Sam-

[1]) Augsb. Konf. 7de Art.

vittighedshensyn ude af Stand til at underordne sig kirkelig Lov og Orden, uden fyldestgjørende Bevis for, at denne Lov og Orden havde Guds Ord imod sig. Det er fuldkommen Misforstaaelse af det rette Protestant-Privilegium, naar dette bliver sat i ubetinget Ret og Beføjelse til paa det kirkelige Omraade at protestere imod enhver anden Vilje end sin egen. En sygelig Samvittigheds-Pirrelighed med Hensyn til ydre Kirkeliv kan til sine Tider let udvikle sig i Protestantismen; men Kirken kan ikke give efter for den, uden dermed at pleje en farlig Spire til Selvopløsning. „Selvindbildskhed", siger Luther[1]), „er Hovedet for alle Partier og Sekter, Uenighed og Kjætteri. Intet er uledeligere og skadeligere for den kristelige Tro og for Kirken end denne Selvindbildskhed; den kan ikke lade det fare, den maa følge sin egen Vis, træde ud af det fælles Spor for at gjøre sin egen Indretning, hvori den har Velbehag ved sig selv".

VI.

Kirkefrihedens eller Frikirkelighedens Ret, opfattet fra ren individuelt Standpunkt, har hos os fundet sin Gjennemførelse med større Ensidigheds-Konsekvents end i nogen anden protestantisk Landskirke i Evropa. Saaledes som Fordringerne her ere anlagte, tyde de aabenbar hen paa amerikansk Forbillede, og det grundtvigianske Frihedsbanner higer bestandig videre fremad[2]).

---

[1]) Walch. XII. 49.

[2]) Jvf. H. N. Clausen: De kirkelige Individer og det kirkelige Samfund. 1867.

Intet ligger os da nærmere end at undergive den stærke Fordring paa større og altid større Frihed paa Kirkens Enemærker en alvorlig Prøvelse. — Hvorvidt er en kirkelig Frihedsiver, saaledes som den her træder frem, grundet i sundt og sikkert Syn paa Kristendommens og Kristi Kirkes Tarv? Tør vi glæde os ved Det, der hidtil er vundet ad denne Vej, og ønske Lykke til Det, der fremdeles tilstræbes? Eller befinde vi os paa en farlig Skraaplan, som opfordrer til at anlægge en Hemsko, førend den rivende Fart gjør Modstanden frugtesløs?

1. Frihed er Kirkens Livselement; thi det er utænkeligt, at kristelig Tro'sfrugt skal kunne trives og modnes, hvor Aandeu ikke rører sig frit og udfolder sig indenfra. Men dog er det ikke Tro hos hver Enkelt, der er det højeste og egentlige Endemaal for Kirken eller for den Hellige Aand, der lever og virker i Kirken, men Troen og Tro'slivet, som skal samle og forene de Enkelte, til Ét i Kristus. Kristi Ord — det opfordrende som det forjættende — gjælder den ene Hjord, de Troende som Enhed; Apostlenes Paamindelse vender sig til Kristi ene Legeme, hvor de Enkelte gjøre Tjeneste som Lemmer, undergivne det ene styrende Hoved.

Samfundets Idé, — som omfatter de Troende i deres Utallighed og i al deres Forskjellighed, — er saaledes paa én Gang Midtpunktet, hvorhen alle enkelte Kræfter skulle stræbe i Forening, og Udgangspunktet, hvorfra den aandelige Kraft, klaret og renset ved indbyrdes Paavirken og Samvirken, vender i fulde og rene Strømme tilbage til Alle og hver Enkelt især. Hvor Formaalet, hvortil der arbejdes hen, er Brugbarhed til visse Sysler, følgelig er afpasset og beregnet efter den Enkeltes oprindelige Anlæg

og Evne, der kan den Enkelte være sig selv nok; ved Selvagtpaagivenhed, ved omhyggelig Pleje af det oprindelig Givne, ved utrættelig vedholdende Øvelse vil det tilstræbte Maal kunne naa's. Anderledes derimod hvor det gjælder Udvikling og Udformning af det Grundvæsentlige i Mennesket. Her vil hver Enkelt, overladt til sig selv, kun give et mangelfuldt, skarpkantet Brudstykke: i rigere Flersidighed, fuldere Harmoni kommer det Menneskelige først tilsyne ved de Enkeltes Samliv med forskjelligartede Individer, hvor det Ejendommelige ikke gaar tabt af sig selv, men bliver beriget og befrugtet ved gjensidig aandelig Berøring. Men dybest i Menneskeväsenets Grund ligger Tro's-Spiren. Gudsbevidstheden, Forholdet, hvori Mennesket finder sig overfor sin Gud som Verdensskaber og Verdensdommer, er og bliver den sidste Bestemmelsesgrund for Menneskets Stilling til Verden og til sig selv, for den hele Retning af Livet og dets Virksomhed. Men for hvilke Skjævheder er ikke den religiøse Livsudvikling udsat! Hvor sælsomme æventyrlige Fostere af Fromhedsdriften har ikke Eneboer- og Klosterlivet, Mystikens og Teosofiens Grublerier, Sekternes og Partiernes Udskejelser at fremvise! Den religiøse Sygdomshistorie i sin vidunderlige Mangfoldighed er advarende Vidne om Følgerne af Isolering paa det religiøse Omraade, den alvorligste Prædiken om Uundværligheden af kristeligt Samfundsliv og Samfundsvirksomhed[1]).

---

[1]) Sandt og smukt minder en katolsk Forfatter om Betydningen af det kirkelige Samfundsliv overfor Individualitetslivet: „Lader os ikke forlade vore særlige Kirker, fordi de ere mangelfulde, eller lader os i det Mindste ikke gjøre det før Tiden“. „Selv med deres Fejl ere de uendelig meget bedre end Udskillelsen i Indivi-

Men hvorledes skal det kirkelige Sundhedsliv kunne skilles fra den kristelige Livstilstand hos den hele Mangfoldighed af Lemmer, som Samfundslegemet omslutter? Styrken til at modstaa Indvirkning af Rystelser og Omvæltninger udenfra, til at arbejde sig ud af skjæve Retninger, til at forfølge Vejen, som imellem misvisende Spor fører hen imod den almindelige Kirkes Enhed i evangelisk Tro og Kjærlighedsliv — beror til enhver Tid paa de Kræfter, Kirken gjemmer i sit Skjød som tjenlige Redskaber. Grundigere kan derfor Kirkens Livskraft ikke svækkes, mere indenfra kunne de Rødder ikke overskæres, der skulle give Kraft til Fremvæxt, end ved den ængstelige Omhu for at afstikke Spor og Grænser for den frie Tankemeddelelse angaaende Tro'sgjenstande, ved den skarpe Paapassenhed, hvorsomhelst der menes at være gaaet udenfor Sporet eller udover Grænsen. Men ligesaa vist er der en fordringsfuld Pukken og Raaben paa Frihed, som har lidet eller intet at gjøre med Frihedsloven i Kristi Kirke: — hvor eget Godtykke trænger Hensynet til det kirkelige Samfunds Trang og Tarv tilbage, hvor Jeg'et — være sig i Skikkelse af enkelt Person eller af tæt sammensluttet Parti — stiller Enkeltviljen i Samfundsviljens Sted, fordi dette Jeg, langt fra at erkjende sig som Led af en Helhed med Behov at fremhjælpes og styrkes ved Kræfternes Flerhed og Forskjellighed, betragter sig som Midtpunktet, hvor Aanden og Livet er sammentrængt, og hvorfra Livsaaren gaar ud.

---

dualismen eller Dannelsen af nye Sekter. Lader os blive i vore Kirker, — ikke som i fuldfærdige Bygninger, ved hvilke det ikke er tilladt at røre, men som i Bygninger under Opførelse." Pater Hyacinthe (Abbé Loison), to Taler (1873) S. 29.

Skal altsaa Kirkelivet kunne kaldes i Sandhed frit d. v. s. i Stand til igjennem al mødende Hindring og Modstand at arbejde sig fremad som virkelig Del af den ene almindelige Kirke, kræves der paa én Gang Frihed for hver Enkelt, svarende til Tankens og Troens Frihed, i Ord og Gjerning, og Begrænsning af denne Frihed efter den højere Lov, der er given i Kirkens Væsen som Samfund af Kristne. Visselig kan det her mangen Gang være vanskeligt at træffe den rette Linje mellem Samfundet og de Enkeltes Ret. Men der kan paavises Forhold, hvor Forsyndelsen fra den ene eller den anden Side ligger klar for Dagen: enten som Krænkelse, hvori Kirken gjør sig skyldig, af de Enkeltes gode Ret, eller som Misagtelse fra de Enkeltes Side af Kirkens højere Samfundskrav.

Det kirkelige Samfund er ikke en Sammenhobning af Individer, som tilfældig have fundet sig sammen. Det kirkelige Liv er et Samliv. Virksomheden er ikke en Anvendelse af de Enkeltes Kræfter efter hver Enkelts Lejlighed og Godtbefindende, men en Samvirken, anlagt, ordnet og ledet for at der kan arbejdes ved forskjellige Kræfter, fra forskjellige Punkter, i forskjellige Retninger til ét og samme Maal: Fuldkommengjørelse af kristeligt Tro'sliv. For at dette Arbejde kan blive fremmet med nogenlunde Sikkerhed, paa nogenlunde ligelig Maade, ere visse stedlige Afgrænsninger uundværlige, Inddelinger af det hele Samfunds-Omraade, beregnede paa de aandelige Kræfter, der haves til Raadighed. Dette er Betydningen af det kirkelige Sogneforhold. Ikkun ved dette er det muligt at opnaa', at det kristelige Livs Pleje paa intet Sted fattes eller bliver aldeles forsømt; og kun inden de snævrere Grænser kan det personlige Samliv danne og

udvikle sig imellem Sjælehyrde og Menighed, og Evangeliet blive ført ind i Huse og Familier efter Livets forskjellige Trang og Tarv. Fra Kirkens Grundlægning af ved Apostlene er der arbejdet paa denne Udorganisering af Samfundet, sigtende til Kræfternes ligelige Fordeling, og denne Trang, grundet i Kirkelivets Væsen, har alle efterfølgende Tiders Vidnesbyrd for sig. Men Sogneforbindelsens Velsignelse forudsætter en vis Grad af kristelig Samstemning imellem Præst og Menighed, og beror derpaa. Hvor denne Samstemning mangler, vil det forenende Baand kunne blive en trykkende Lænke, ganske imod Hensigten. Det er derfor i den evang.-protestantiske Aand, hvorsomhelst den eller de Enkelte mene først at kunne finde sand religiøs Tilfredsstillelse udenfor eget Sogn, ikke at lægge Hindring i Vejen, men at lade det være frit og uforment for Enhver i saadant Tilfælde „at forlade sin egen Forsamling“ (Hebr. 10, 25). Saaledes betragtet, maa Friheden til at hæve Sogneforbindelsen for eget Vedkommende og til at indtræde i en ny Forbindelse gjælde som en i Sandhed kirkelig Foranstaltning, ikkun at der til samme Tid Intet bliver forsømt for at styrke og befæste Sogneforbindelsen og derved formindske den gyldige Trang til at unddrage sig samme: paa den ene Side ved at gjøre Tilsynet med den præstelige Embedsgjerning saa alvorligt og virksomt som muligt, paa den anden Side ved at sikre Menigheden lovbestemt Medvirken ved Valget af Sognets Præst og ved at anvise Gjenstande for en Fælles-Virksomhed i Menigheden, — det naturlige Middel til at oplive Erkjendelse af og Sans for den praktiske Betydning af Sognemenighedslivet. Mangen Gang og paa mange Steder kan den planmæssige og lovordnede Virksomhed, som

Kirken tilbyder, vise sig utilstrækkelig, — hvad enten Grunden er at søge hos Præsten eller i Sogneforhold af særegen Vanskelighed, — og det er i saadanne Tilfælde lige meget i den enkelte Menigheds og i det hele Samfunds Interesse at søge Benyttelse af de frie Kræfter, som kunne tilbyde sig, for at faa' Brøsten afhjulpen.

Men en ensidig Individualitets-Interesse gaar langt videre. For den er ikke Sognebaandet i bindende Skikkelse, men selve Sogneafgrænsningen af det Onde; der ses i den kun vilkaarlig og unaturlig Indskrænkning af den frie Livsbevægelse. Efter denne Betragtning skulde i den frie Kirke ingen Præst være anvist til at virke for bestemt Menighed, inden visse Grænser; men Kirkelandet skulde være udlagt som stor Fællesmark, hvor Enhver havde Berettigelse og Opfordring til at udstrø den aandelige Sæd hvorsomhelst, sætte sin Plov i Jorden og gjøre sin Indhøstning paa det ene Sted saavelsom paa det andet. Denne absolute Kirkefriheds-Fordring finder nu en Hovedhindring i den hele kirkelige Organisation, og det gjælder følgelig om i denne Friheds Navn at arbejde paa, — saavidt som Tid og Lejlighed tilsteder det, — at berøve den bestaaende Kirkeinddeling virkelig Betydning. Dette sker i samme Forhold som det lykkes at faa' det gejstlige Kald betragtet som almindeligt Missionskald. Ifølge denne Betragtning bør den Gejstlige ufortrøden lægge an paa som Vandrepræst at strække sin Virksomhed, saavidt det er gjørligt, ud over egen Sognegrænse til andre Enemærker, nærmere eller fjærnere, eller arbejde paa at drage dem, der efter den kirkelige Sognedeling ere viste hen til andre Kirker, over til sin egen.

Naar denne Betragtning tænkes gjennemført i en Lands-

kirke, ruller der sig et Billede op for Fantasien, som — det lader sig ikke nægte — har en blændende Side. Alt er her Liv og Bevægelse: stærke Opvækkelser, Frembrud af hidtil slumrende Livsaander, brændende Iver for at lægge Gjenfødelsens Frugter for Dagen. I Stedet for beskikkede Sjælesørgere, hver for sin Hjord, frie Forkyndere af Ordet, som have Marken uden afstukne Grænser liggende aaben for sig, og kunne opslaa deres Pauluner, hvorsomhelst der synes at være Trang til Sædemænd eller Høstfolk; i Stedet for faste Menigheder, henviste hver til sin Sognekirke, fritdannede Grupper, større eller mindre, der samles for en Tid om en Personlighed, som véd at tiltrække sig Opmærksomhed, vække Tillid og Yndest, indtil de muligvis, efter kortere eller længere Tid, ville gruppere sig anderledes, — Alt efter et vist Valgslægtskabs Lov: Tiltrækning og Frastødning, Samling og Opløsning. Kan det ikke synes, som om der paa denne kirkelige Frihedsager først er aabnet den fulde Lejlighed for Ordets Forkyndelse til at bestaa sin Prøve, godtgjøre sin Magt til at gribe og fængsle Sjælene?

Men Spørgsmaalet er her: om ikke Prøven kommer mindre til at gjælde Ordets Forkyndelse end dets Forkyndere, — og atter her ikke saa meget det indre Person-Forhold til Guds Ord som det ydre til dets Tilhørere, disses individuelle Sans og Smag. For de glimrende, henrivende eller de vindende, bevægende Gaver vil der vistnok være en vid og frugtbar Mark. Men, som Apostelen erindrer (1 Kor. 14), det er ikke disse Gaver, hvortil Kirken tør sætte sin Lid, og det kan ikke være en Kirke til Anbefaling, om den fristes til fortrinsvis at benytte disse Gaver i Ordets Tjeneste.

Det lader sig forstaa, at, naar et kirkeligt Parti først er bragt saa vidt, at det udelukkende ser i sine Medlemmer Repræsentationen for den sande Kristenhed [1]), det da maa betragte Opløsning af kirkelige Foranstaltninger, beregnede paa at fordele Arbejdet, som nødvendig Betingelse for Sundhed og Fremgang i kirkeligt Liv, efterdi de formentlig rette Kirkerepræsentanter først saaledes ville kunne blive i Stand til at tumle sig i fuld Frihed og Ubundethed. Udenfor den snævre Kreds af disse bliver der kun forudsat aandelig Uklarhed, Afmægtighed til at vække og nære kirkeligt Liv; i al Virksomhed, som bevæger sig i andre Former, skal der kunne paavises en Misvisning, som fører bort fra saliggjørende Sandhed. Hvorledes skulde man med denne stolte Bevidsthed om at have Kaldsbrev paa det eneste sunde kristelige Arbejde kunne finde sig i nogen menneskelig Kirkeordens Begrænsning!

Men vi staa her foran en religiøs Selvophøjelse, som hører til de smitsomme Onder i afsluttede kirkelige Partikredse. Kun i det store Samfundsliv er der Lægedom at finde mod det religiøse Hovmods Anfægtelser. Med sundt Øje for kristeligt Liv som Kirkens Endemaal kan ingen ædruelig Tanke fatte, at Vejen dertil skulde være Opløsning i kirkelige Partikler, Tilbageskruelse af en tusindaarig Kirke med dens hele Orga-

---

[1]) „Grundtvigianerne ere de Kristne, saaledes som de have bevaret sig igjennem Tiden som Jordens Salt og Surdej, de Kristne i det 19de Hundredaar her i Danmark“. — „Der findes og fandtes i væsentlig Betydning Grundtvigianere, saa længe der har været Kristendom, netop fordi det intet Partivæsen er, men er Sandheden, Lyset og Livet, som under en historisk betinget Form er kommet tilsyne“. Christiani: Grundtvigianismen (1862) S. 6—7. D. Kirketid. 1862. Nr. 47.

nisme i en embryonisk Tilstand, fuld af Sammenstød og Forviklinger; Vejen er tværtimod Styrkning af Samfundsvirksomheden ved at søge den mere og mere renset for, hvad der besværer og hemmer den frie Samstræben af forskjelligartede Kræfter til det samme Maal[1]).

2. Unægtelig er det en lidet lovende Udsigt til en Fremtidskirke, hvor den hele Mangfoldighed af kristelige Afskygninger tænkes at skulle omfattes af én Fællestro, naar den kirkelige Statistik stiller os for Øje det uoverskuelige Antal af Samfund, som alle kalde sig efter Kristus, alle staa stift, hvert paa sit Ejendommelige som det ægte Kristelige og alle — om ikke fordømme hverandre, dog bekæmpe hverandres sande Kristeligheds-Karakter. Vi maa her bøje os for Kjendsgjerningen, som den foreligger; vi forstaa, at Kristi Evangeliums Indhold maa, saalænge som den menneskelige Erkjendelse er „stykkevis — dunkel som gjennem et Glas“, stille sig forskjelligt for Menneskenes Slægter, og at den forskjellige Opfattelse maa søge sit Udtryk i forskjellige Bekjendelser, forskjellige

[1]) „Skulle de gamle og de nye Tider knyttes sammen, og den fra Fædrene modtagne kristelige og kirkelige Overlevering fortsættes, om og under andre Samfundsformer, da kan dette kun ske der, hvor det kirkelige Embede træder i stadig og sammenhængende Forbindelse med Kirkefolket, altsaa i Sognemenighederne.“ — „Præsteembedet virker langt sikrere og mere sammenhængende i den afsluttede kommunale Kreds, og Den, der betjener det indenfor denne, faar langt lettere Øje for, hvorledes det staar sig med de Enkeltes aandelige Trang, eftersom denne i det virkelige Liv altid staar i Vexelvirkning med de timelige Livsforhold, der ere dem givne. Den kommunale Sognemenighed maa derfor altid blive Grundvolden i enhver Kirkeorden, om vi end villig indrømme, at Ingen i Menigheden skal være stavnsbunden i den.“ Paludan-Müller: Evang. Præstegjerning. 1870. S. IX. 298 f.

Kirkedannelser. Vi kunne heller ikke se rettere, end at enhver af de forskjellige Kirker maa ville have sin Bekjendelse som særligt Kjendingsmærke holdt i Agt og Ære, navnlig at enhver Kirke maa kræve sin Bekjendelse lagt til Grund ved Ordets offentlige Forkyndelse, i Modsætning til de Retninger i Lære og Liv, der i den kirkelige Bekjendelse blive betegnede — om ikke som ukristelige, dog som vrange og forkastelige. Men én Lov maa være gjældende for Alt, hvad der kalder sig efter Kristus: at de særlige Kirkesamfund ikke tør træde Tanken, Haabet om den ene, almindelige Kristi-Kirke i Vejen. En Kirke, som stiller sig tvingende indadtil, forkjætrende udadtil — i den Mening at den fulde og rene Sandhed allerede er dens udelukkende Besiddelse —, fornægter i Gjerning Tro paa en kirkelig Fuldendelsestilstand, som skal afløse den søgende, den splittede og stridende Kirkes Modstand[1]). Jvf. S. 367—71.

Men den ensidige Individualitets-Interesse gaar ogsaa her langt videre. Det præstelige Jeg's ubetingede og ubegrænsede Frihed skal her være øverste Lov. Enhver Forpligtelse, som overtages ifølge kirkelig Samfundslov, og stiller en vis Grænse for den præstelige Lærefrihed overfor Menigheden, skal som saadan agtes uforenelig med den evangeliske Frihedslov.

Der skal her, paastaas der, øves en Tvang, hvorved det hellige Ord bliver vanhelliget, den Enkeltes Ret krænket paa det Føleligste, det præstelige Embede nedværdiget. Den kristelige Frihedslov skal da først være fyldestgjort, naar

---

[1]) „Enhver Moral, som fører til et hedensk eller kristeligt Hovmod, saa at man holder sig for privilegeret, er den lige Vej til Slethed". Niebuhr (O. Mejer: Erinnerungen an N. 1867. S. 88.)

Præsten staar ligesaa fri som Menigheden: Menigheden ubunden ved Sognegrænser, Præsten ubunden ved kirkelig Lov og Forskrift. I al sin præstelige Gjerning, i Ordets Forkyndelse og Udførelsen af de hellige Handlinger, skal Præsten udelukkende være forpligtet til at følge egen Tro og Overbevisning om det Nye Testaments Kristendom. Uden denne „Præstefrihed skal der savnes den første Betingelse for Præstens Virksomhed og Indflydelse, at han staar for Folk som en ærlig Mand, der i Alt, hvad han siger og gjør som Præst, aflægger et Vidnesbyrd om, hvad Hjærtets Overbevisning og ikke Præstekjolen lægger ham paa Tungen“ [1]). Denne Paamindelse vilde være gjort med nogen Ret, dersom gejstlig Mand i evangelisk-protestantiske Landskirker, navnlig da í vor Kirke, var bunden ved Embedsed til at lære efter, altsaa ogsaa finde Sandhed i enhver af Bekjendelsens Lærebestemmelser fra den første til den sidste og indtil den mindste Enkelthed. Vel hører man nu og da gejstlige Mænd ønske sig i fuld Trøstighed til Lykke med, at deres personlige Tro'ssystem fuldkomment, i Et og

---

[1]) D. Kirketid. 1856. N. 4. Jvf. Grundtvig (sammest. 1855. N. 49) „Der er aabenbar kun to Maader, hvorpaa Øvrigheden kan afvæbne de uigjendrivelige Indvendinger imod den „officielle Kristendom“ enten ved at nedbryde den Statskirke, der var den officielle Kristendoms Værksted, eller ved at give Statskirken saa fri en Indretning, at der ikke mere i den kan være Tale om officiel Kristendom, hvilket da sker, naar Loven ej mer kjender til faa eller mange symbolske Bøger eller befalede Alterbøger, og naar Staten kun edfæster sine Præster paa deres egen Tro og Overbevisning om det „Nye Testaments Kristendom“.“ — Sammest. 1856. N. 4: „At frigjøre Præsterne saavel med Hensyn til Lærdommen som med Hensyn til Udførelsen af de kirkelige Handlinger, det er det, Præstestandens Ære kræver.“

Alt, falder sammen med Bekjendelsens Bogstav. Men det tør være tilladt at tvivle, om de Vedkommende ere fuldt bekjendte med Bekjendelserne efter Indhold og Form, eller om de ere ganske nøjeregnende med, hvad der ligger i en saadan Erklæring; — overfor den staar Erklæringen af en afdød ærværdig Gejstlig (Ehrenberg i Berlin): at han i sin lange Embedstid ikke har kjendt nogen Gejstlig eller Teolog, for saavidt som der var givet offentlig Lejlighed til at kjende hans teologiske System, uden at dette ved tilbørlig Prøvelse befandtes i et eller flere Punkter afvigende fra Bekjendelsens Ord og Ordenes naturlige Mening. Vistnok maa det, selv efter denne Forudsætning, kaldes haard og ubeføjet Tale, naar Folkekirken bliver fremstillet som „en Tvangsindretning", den kristelige Sjælepleje og offentlige Gudsdyrkelse som „et flovt og forargeligt Skuespil", og Folkekirkens Præster som „Skuespillere, lænkebundne Fritænkere og kjøbte Sandhedsvidner, paa éngang de latterligste og sørgeligste Figurer" [1]). Men, al Overdrivelse fraregnet, vilde der blive nedtrykkende Sandhed nok tilbage, dersom Præstestillingen virkelig var saaledes, som det her er forudsat. Men nu have vi fra den selvsamme Pen, hvorfra den trøstesløse Beskrivelse er udgaaet, ogsaa den trøstelige Erklæring: at „vi ikke ere edfæstede paa den augsburgske Konfession med alle sine Tødler og Kjætterdomme, men kun paa dens og de andre symbolske Bøgers forudsat bibelske Lærdom" [2]). Men hvor er da den

---

[1]) Grundtvig: Dansk Kirketidende 1855 N. 49.

[2]) Grundtvig: Lidt mere om Alterbogs-Daaben, S. 27—28, jvf. ovenfor S. 377 Anm. Jvf. Bunsen (Leben III. S. 346): „Ingen samvittighedsfuld og lærd Teolog kan underskrive den augsb. Bekjendelse bogstavelig; han véd, at den indeholder Vildfarelser

kirkelige Nødstand at søge? Hvad Grund er der til det hjærteskærende Nødskrig? Der haves her en Gjendrivelse, som i det Mindste for de Vedkommende tør gjælde som avtentisk, af den ovenanførte Forudsætning. Det bliver her slaaet fast som Kjendsgjerning: at vor Kirke ikke stiller anden Betingelse til sine Gejstlige end den, der kan bestaa med den evangelisk-protestantiske Kirkes Aand og Grundsætninger. Med hvad Ret da paasige en evangelisk Kirkebestyrelse, at den skulde omgaa's med en aandelig Forpligtelse paa plump kjødelig Vis? Med hvad Ret fremstille et evangelisk Præsteskab som spændt i et Samvittighedsaag saa trykkende og kuende, at der kun skulde være Valg imellem en fuldkommen Nedværdigelse af det præstelige Embede og en voldsom Sprængning af ethvert kirkeligt Pligtforhold? — Men ved at overspringe samtlige Vilkaar, der høre Timeligheden til, og i Fantasien flytte sig ind i en idealsk Kirketilstand, rammer man ikke den nærværende Virkeligheds Tarv og Fornødenhed. Saalænge som Kirken har at stride sig frem igjennem Syndighedens Indflydelser af mangfoldig Art, saalænge som den maa hjælpe sig med Redskaber for sin Virksomhed, som ere udsatte for ved Forkyndelse og Anvendelse af det guddommelige Ord at fejle selv og føre Andre paa Vildspor, tør Kirken ikke kaste Vrag paa Betryggelsesmidler, som med al Mangelfuldhed dog kunne tjene til at afværge det større Onde. I Stedet for at undergrave dette Pligtforhold og derved give Menighederne til Pris endogsaa for aabenbar Løgn

(ikke som Bekjendelse, men som Tro'sregel); men man kan holde den i Ære som dén første historiske Bekjendelse, og antage den i det væsentlige Punkt om Retfærdiggjørelsen. Dog er kun Bibelen Tro'sregel og Samvittigheden Dommer."

og Bedrag, for Jesuitisme og sekterisk Ophidsning, er der langt snarere Opfordring til at styrke den Opfattelse i evangelisk-protestantisk Aand af den kirkelige „Edfæstelse“, der i de foranførte Ord, — for Adskillige maaske noget uventet fra denne Side, — bliver erklæret for den ene sande og gyldige[1]). (S. ovenf. 462—64. 475.)

3. I et evangelisk Kirkesamfund gjælder Reglen: at „det ikke er fornødent, at menneskelige Vedtægter eller Ceremonier, indstiftede af Mennesker, allevegne ere lige“[2]). Ganske vist kan der altsaa ikke blot tilstedes Forskjellighed i Maaden, hvorpaa kirkelige Handlinger og Forhold ere ordnede, men det er i Kirkens Aand her at lade Rum for Friheden ved at drage Grænsen imellem et faststaaende og et bevægeligt Element, for at modarbejde ikke alene den trættende, sløvende Virkning af en stereotyp Ensformighed, men ogsaa den fordomsfulde Vægt, der saa let bliver lagt paa enkelt Ord eller enkelt Skik. Der er saaledes god kirkelig Grund til at skjelne foreskrevne og frie Bestanddele i de liturgiske Formularer, faste og frie Psalmer, forskjellige Aarrækker af kirkelige Perikoper i bestemt Følge o. s. v. Men med en saadan Frihed, kirkelig anordnet og fælles for Alle, finder atter den ensidige Individualitets-Interesse sig lidet tilfredsstillet. Det er ogsaa her det Særegne, Det som paa synlig eller hørlig Maade kan tjene til at adskille de Enkelte eller det enkelte Parti fra Samfundets øvrige Medlemmer, hvorpaa Hovedvægten bliver lagt. Naar der altsaa ved en kirkelig Samfundsforanstalt-

---

[1]) Jvf. H. N. Clausen: Om den grundtvigianske Præstefrihed (1864). S. 11—19.

[2]) Augsb. Konf. Art. 7.

ning kommer en ny Ordning i Stand for Gudstjeneste, Bøn og Sang eller udvortes Kirkeliv, ligger det i Separatismens Væsen at gjøre Anstrængelser for at opnaa en Undtagelse fra det Anordnede, — for saa vidt som ikke den egenraadige Vilje foretrækker at handle paa egen Haand i Stedet for at underhandle. Det skal atter her blive fornummet som „Besværing af Samvittighederne“ eller som Afbræk i Andagten, dersom det i denne eller hin enkelte Kirke ikke skulde være tilladt at bede eller synge anderledes, med andre Ord eller med andre Toner eller Tonefald, end i Landets øvrige Kirker![1])

---

[1]) I Norge (upaatvivlelig ogsaa i Sverrig) er Enhed af Psalmebog og Psalmesang ved Menighedsgudstjenesten bevaret. Kirkestyrelsen har der ikke villet gaa ind paa Forslag om at overlade det til de enkelte Menigheder at vælge imellem forskjellige Psalmesamlinger: „Man kunde jo, ved at fortsætte paa denne Vis, faa' næsten ligesaa mange Psalmesamlinger som der var Præster og Menigheder“; — saaledes er Opfattelsen i Norge (D. Tidsskr. f. Kirke- og Folkeliv 1870. S. 494). — Hvor ganske anderledes i Danmark! Her har Kirkestyrelsen ikke fundet Betænkelighed ved at indrømme denne Valgfrihed. Indtil 50 forskjellige Psalmebøger (under Navn af „Tillæg til Psalmebogen“) bruges i Kirkerne omkring i Landet. I den kirkelige Kommission (1869) fremlagdes og anbefaledes med stor Stemmeflerhed et Forslag til „en almindelig Foranstaltning, hvorved det tillades at benytte selvvalgte Psalmebogstillæg ved den offentlige Gudstjeneste“, under Iagttagelse af visse nærmere Bestemmelser. Man er saaledes paa bedste Vej til at udslette Forskjellen imellem „den offentlige Gudstjeneste“ og gudstjenstlige Privatforsamlinger; den Tid kan ses imøde, da man maa være forsynet med et ubestemmeligt Antal Psalmebøger for at kunne tage Del i Gudstjenesten i Landets forskjellige Kirker. Det er den grundtvigianske Kirkefriheds-Teori, anvendt paa bestemt Tilfælde: „Skulde det være Meningen at bringe et avtoriseret Tillæg i Stand og saa dermed om mulig ved Magtsprog kvæle de nu brugelige Tillæg og hindre, at flere kom frem, da vilde det i mine Tanker være en For-

Og dog kunne Forholdene i et kirkeligt Samfund være i den Grad forkvaklede, at selv Friheder, der blive opnaaede paa saa uregelmæssig Maade, — halv tillistede, halv tiltrodsede, — ikke ubetinget tør vrages. Lovgivningsarbejdet kan for Kirkens Vedkommende saa lidt som paa noget andet Livsomraade taale lang Tids Hvilestand. Hvad der i den offentlige Gudstjenestes eller i det kirkelige Livs Former bærer stærke Spor af det Forældede, maa i Tidernes Løb søges ændret for ikke at komme ud af det rette Forhold til den fremskridende religiøse Dannelse og Smag. Den har ogsaa her sin Ret, som ikke krænkes i Længden uden at hævne sig. Naar nu et kirkeligt Samfund er ved Tidernes Ugunst blevet bragt i en saadan Stilling, at det er ude af Stand til at sætte det forønskede Ændringsarbejde i Gang ad kirkelovlig Vej, eller ude af Stand til at skaffe sine Bestemmelser angaaende ydre Skik og Orden Indgang til Efterlevelse, ude af Stand til at bryde egenraadige Partiindflydelsers og Partiindsigelsers Magt; naar der saaledes kun er Valg imellem Stillestaaen, hvor der er Trang til Fremskridt, — og Blottelse af Kirkemyndighedens Afmagt ved frugtesløse Bestræbelser: da kan Kirken maaske finde sin Regning ved at føre sig Selvraadigheden til Nytte, der bryder Vejen, som Enhver bedst véd og forstaar det. Men visselig er det en ydmygende Tilstaaelse om Afmægtighed, Kirkesamfundet aflægger ved at maatte se igjennem Fingre med en selvtiltagen og regelløs Frihed. Intet giver en klarere Forestilling om det Anarkiske i vore hjemlige Kirkeforhold, der skyldes den grundtvigianske

raadelse mod Psalmesangen og dermed mod den danske Kirke; . . . den danske Menighed vilde ikke taale det, og kunde ikke taale det (!)“ C. J. Brandt: D. Kirketid. 1870. N. 50.

Frihedsteori, end at der, saasnart Noget sættes i Bevægelse fra Kirkestyrelsens Side, kan opstaa Frygt for, at et nyt Agitations-Stof dermed er bragt ind i Verden.

Vi stille endnu engang vor Kirkes evangeliske Friheds-Symbolum: Frihed i Det, som angaar „Guds Ære, vor Sjælefred og Saligheds-Sag“ frem for vor Tanke.

„Alle Tegn maatte skuffe“ — skriver en Mand, som staar de store Kirkebrydninger nærmere end vi[1]) —, „eller den Tid er ikke mere fjærn, der vil stille de protestantiske Folk, den hele evangeliske Menighed, vor hele protestantiske Kultur paa hede Livsprøver, — paa den Prøve: om de, naar Verdensstyrerens Haand vil kalde dem i de rensende Flammer af store Verdensskæbner, ville gaa lutrede ud deraf eller gaa under i dem“. Paa en saadan Tid, da der lyder over til os fra den romerske Kirkelejr hoverende Stemmer om snarlig Tilbageførelse af det Frafaldne til Lydighed under den ene saliggjørende Moderkirke, og da disse Stemmer blive støttede ikke alene ved Jesuiter-Korpsets Operationer, som lade sig forfølge Skridt for Skridt, men ogsaa ved fanatisk Fornyelse af den gamle Kirkekiv imellem dem, som man skulde vente at finde staaende Ryg mod Ryg overfor den fælles Angriber, og ved saa mange Bestræbelser indenfor Protestantismens egne Enemærker for at rokke dens aandelige Grundstøtter og bane Katolicismen Veje og Stier, — paa en saadan Tid har det evangelisk-protestantiske Frihedskald sine store Opgaver. Fremfor Alt gjælder det om Forening af Kræfterne, om at styrke Samfundsbevidstheden og kirkeligt Sammenhold; men

[1]) Gelzers protest. Monatsblätter, Juli 1859.

de særlige Parti-Interesser, de egoistiske Frihedsbestræbelser tjene kun til at adsplitte og svække Kirkelivet indenfra. Saa Meget er vist, at der kan ivres drabelig for Sognefrihed, Præstefrihed, Psalmefrihed og lignende Friheder, der kan ødes mange Ord og mange Kræfter paa dem, uden at der derved er vundet Noget til Betryggelse af den evangeliske Frihed, for hvilken Kirkens Martyrer have ofret og Kirkens Gjenfødere vovet Liv og Blod, og til hvis Forsvar Slægten snart kan blive kaldet paa ny.

XI.

Almindeligt Præstedømme og præsteligt Embede.

I.

Apostelen Peder betegner de Kristne som „en udvalgt Slægt, et kongeligt Præstedømme, et helligt Folk“ (1 Ped. 2, 9), og i Aabenbaringens Bog (1, 6) hedder det: Kristus „har gjort os til Konger og Præster for Gud og Faderen“. Indholdsrigere og mere træffende Ord gives der ikke til at betegne den ejendommelige Stilling af det kristelige Samfundsliv, Modsætningen af den nye Pagts Vilkaar til den gamle Pagts, end sige til Hedenskabets religiøse Liv. I den hele forkristelige Verden hviler nemlig Troen paa Forsoningens Mulighed og Forvisningen om dens Fuldbyrdelse paa den Forudsætning, at der er aabnet Vej til Syndsforladelse og Gjenvindelse af den guddommelige Naade ved et indviet, med højere Indsigter og højere Kræfter udrustet, Mellemled imellem Menneskene og Guddommen. Hos Præstestanden er der Oplysning at hente, naar der er Frygt for at have paadraget sig de himmelske Magters Ugunst, vakt deres Vrede: Oplysning om Det, der er forsyndet, og om

Det, der maa gjøres for at afvende de fortjente Straffedomme, — og det er Præsterne, der alene ere i Stand til at bringe Midlerne til Forsoningsværket i Anvendelse, i Stand til at give Vished om den lykkelig gjenoprettede Forligelse. Det kristne Folk derimod er selv „et kongeligt Præstedømme". Det menneskelige forsonende og forbedende Mellemled er faldet bort. Enhver Kristen har, ifølge den Stilling, hvori den ene Herre og Frelser har sat sig til sin Menighed, og hvori han har bragt Menigheden til Guds forbarmende Naade, selv Del i den præstelige Gjerning; for egen Synds Vedkommende har den Enkelte selv Forsoningsmidlet i Hænde.

De anførte Skriftord kunde imidlertid synes at staa alene for sig uden Tilhold i den øvrige Skrift; ikkun endnu et Ord af en anden Apostel nærmer sig til disse: naar Paulus (Rom 12, 1) opfordrer Brødrene til — i Stedet for at vende sig til nogen offerbærende Mellemmand — selv „at fremstille deres Legemer som levende, helligt, Gud velbehageligt Offer til aandelig Gudsdyrkelse". Men Tanken selv, afklædt den billedlige Form: — det kristelige Liv som frimodigt Barnlighedsforhold overfor den himmelske Faders Naade og som indbyrdes Ligheds-Forhold overfor Herren — kommer os imøde i det hele Nye Testament; den er den umiddelbare Følgeslutning og Anvendelse af Kristi Frelsesværk. Denne Tanke er indeholdt i Henvisningen til den sande Gudsdyrkelse: ikke bunden til Tempelskik eller indviet Sted, men „i Aand og Sandhed" (Joh. 4, 21. 23), i Henvisningen til Kristi Selvhengivelse i Døden til „Løsepenge for Mange" (Matth. 20, 28), i Jesu Ord (Matth. 23, 8): „Én er Eders Fører, Kristus; men I ere alle Brødre". Den har sin videre

Udførelse i den paulinske Lære om Retfærdiggjørelse ved Troen alene, hvorved vi have „Frimodigheds Aand“, „Fred med Gud ved Jesus Kristus“, „Adgang til Naaden“ (Rom. 5, 1—2. 8, 15); — og med særligt Hensyn til den jødiske Offerlære og Ofringskultus er den udført i Hebræerbrevets Fremstilling af Kristus som den sande Ypperstepræst, af det sande og evige Offer, som er bragt af ham til Syndernes Forsoning, som har ufortabelig Kraft for enhver Troende og saaledes har gjort Ende paa al Forsoningstjeneste, der behøver at gjentages fra Tid til Tid. Naar altsaa de Kristne, saa mange som bære dette Navn i den sande Betydning, have fri og uhindret Adgang til Sønnen og ved ham til Faderen og hans Naade, saa er, efter Apostelens Ord, et præsteligt Folk traadt i Stedet for en præstelig Stand. I dette Folk kan ikke den Ene være henvist til at søge sin Frelse hos den Anden, formedelst hans Mellemtjeneste; Nøglen til Himmeriges Rige er given til alle Troende og til enhver især.

II.

Til at betegne denne kristelige Friheds- og Ligheds-Stilling har Benævnelsen „almindeligt Præstedømme“ tidlig faaet Indgang i Kirken: „Mon ikke ogsaa Lægmænd ere Præster? — thi Enhver lever ved sin Tro; men, naar du har Præstens Ret hos dig selv, hvor du nødvendig maa have den, saa bør Præstens Ret nødvendigvis ogsaa medføre Præstens Forpligtelse“. — „Alle Retfærdige have præstelig Stand“ [1]). Dette er Røster fra Kirkens tidlige

[1]) Tertullian, de exhortat. castit. 7. Irenæus, IV. 20.

Frihedstid (fra 2det Hundredaar). Efterat den hierarkiske Idé var kommen til raadende Magt i det kirkelige Liv, vilde Ord som disse have lydt som Indbegreb af alt Kjætteri; thi det blev nu Troens første Artikel: at der ikke er givet Adgang til Kristus og til Frelsen ved ham uden igjennem Kirken og formedelst den. Til Bestyrkelse af denne Tro maatte Kløften imellem Gejstlighed og Lægstand gjøres saa bred og saa dyb som muligt.

Dette Kjætteri kom ved Reformationen atter til Sandheds Magt og Ære. Den bibelske og gammelkirkelige Sætning blev atter dragen frem med fuldt Eftertryk i sin hele Vidde; og intet Under! thi med den ene Lære om det almindelige Præstedømme var Hierarkiets Bygning undergravet fra Grunden af med hele dens Trolddomsmagt. Fremfor Alle har Luther grebet denne Lære og udviklet dens Frugtbarhed. „Der kan drages Nogle frem ud af Menigheden, som ere Embedsmænd og Tjenere, satte til at prædike og uddele Sakramenterne i Menigheden; men vi ere Alle Præster for Gud, naar vi ere Kristne; thi, efterdi vi ere grundlagte paa Stenen, som er Ypperstepræst for Gud, saa have vi ogsaa Alt, hvad han har. Derfor saa' jeg meget gjærne, at Ordet „Præst“ blev ligesaa almindeligt, som at man kalder os Kristne; thi Præster og døbte Kristne er det Selvsamme“. — „Du hedder ikke Præst derfor, fordi du bærer en Kappe eller en lang Kjole, men fordi du tør træde frem for Gud. Men nu er det Kristus alene, og ham alene maa det være, der ved sit eget Præstedømme fører os til Gud og meddeler os det; enhver døbt Kristen er ogsaa allerede Præst, ved Kristus selv avlet og født til Præst i Daaben“. — „Vi staa fast derpaa, at der gives ikke noget andet Guds-

Ord end det alene, som det bliver befalet alle Kristne at forkynde, at der gives ikke nogen anden Daab end den, som alle Kristne kunne give, at der ikke er nogen anden Ihukommelse af Herrens Nadvere end den, som enhver Kristen kan udføre, at der derfor heller ikke gives nogen anden Synd end den, som enhver Kristen kan binde og løse. Saa antage vi og, at der gives ikke noget andet Offer end ethvert Kristenmenneskes Legeme, at heller ikke nogen Anden kan og skal bede end den Kristne alene, og endelig at Ingen skal dømme om Læren uden den Kristne alene. Men dette er jo de præstelige og kongelige Embeder". — „Dette vort medfødte og arvelige Præstedømme ville vi holde os uforment, uformindsket og ufordunklet, ja fremdrage, udraabe og berømme det med al Ære" [1]).

Det er en Tanke, hentet ud fra Kristi Aabenbarings inderste Væsen, der her med højhjærtet Fortrøstning er ført ind i Livet som kirkelig Grundlov. Er det aandelige Kald og den aandelige Fuldmagt fælles for de Kristne, fordi grundet i det fælles Tro'sforhold, hvori de alle formedelst Kristi Ord og hans Aand staa til ham som Frelsens Bringer, til Faderen som Frelsens Kilde, hvor maa ikke da den kirkelige Livsorden blive omdannet og fornyet efter dette Forhold! Imod Anfægtelser af kirkelig Servilisme, af frygtagtig, fejg Tilbagesynken under kirkelig Avtoritetstvang er der i denne Bevidsthed givet det bedste Værn; thi den vækker og nærer den sande kristelige Selvfølelse, og dermed ogsaa den kristelige Samvittigheds-Forpligtelse. Men — hvor ofte mindes vi ikke derom! —: de højeste og dybeste, for Livet indholdsrigeste og frugtbareste Sand-

---

[1]) Walch. IX. 714 f. V. 1501 f. X. 1859. XIX. 1585.

heder ere ogsaa de, der ere mest udsatte for at misforstaas og forvanskes og ved Forvanskningen at bringe Skjævhed ind i den hele Livsretning. Reformatorerne have meget snart maattet gjøre denne Erfaring; og saaledes lyder der ogsaa her, ved Siden af de højtgaaende Erklæringer om Kristenfolkets Adel og Værdighed, Toner af ganske anden Klang. Allerede i A. 1520 skriver Luther [1]): „Vi erkjende, at Lægstanden desværre er bleven gal og forstyrret af heftig Forskrækkelse over den opgaaende Sandhed, som saaledes kaster den sin stærke Glans i Øjnene, at det flimrer dem grønt og gult for Øjnene, og de ikke selv vide, hvad de se, høre eller tale“. Ikke længe derefter (A. 1524) maatte Luther se sig vist tilrette angaaende Forstaaelsen af flere Steder i Skriften af en Skomager i Orlamunde, der paaberaabte sig Ret til fri Bibelfortolkning, medens Pøbelen sammesteds forfulgte Reformatoren med Stenkast og Skjældsord ud af Byen [2]). Saa tidlig skulde Reformatorerne opleve Synet af Bibelordet i selvkaldede, vankundige, folke-ophidsende og -forvirrende Prædikanters Hænder forvendt til det farlige Vaaben, hvormed enhver Vranglære, ethvert Fantasispil, ethvert frækt og formasteligt Brud paa guddommelige og menneskelige Love lod sig forsvare. Bondekrigens Rædsler, Gjendøbernes Udsvævelser, separatistisk Ubændighed og Trods maatte paanøde Overbevisning om, hvor stærkt dette, med saa kjæk Fortrøstning fremsatte, Begreb om „det almindelige Præstedømme“ er trængende til Begrænsning.

Ved den Mangel paa Klaring, hvori Ordet er blevet

---

[1]) Walch. XV. 1742.

[2]) F. Raumer: Gesch. Europas seit dem Ende des 15. Jarh. I. S. 371. Walch. XV. 1439 ff.

staaende hen, — erkjendt i Teorien, uden at være kommet til praktisk Anvendelse, — er det blevet Kilde til mangen Forlegenhed og Forstyrrelse i det kirkelige Liv. Der indtræder nu og da særegne Bevægelses-Tider i det kirkelige Menighedsliv, hvor der vaagner en Trang, rører sig et Liv, som — med mere eller mindre Grund — ikke mener at finde Tilfredsstillelse i Det, der bydes af de beskikkede Prædikere og Sjælesørgere og overhovedet af den gjældende kirkelige Livsorden. De religiøse Krav kunne mangen Gang blive fordringsfulde fra Menighedernes Side, mangen Gang kaste sig i en enkelt ensidig Retning; og det Upaaklagelige, selv det Opbyggelige, naar det ikke „kildrer de Hørendes Øren“ (2 Tim. 4, 3), vil da være udsat for at blive vraget som mat og koldt, uden Aandens vækkende Liv og Kraft. Til saadanne Tider vil Tanken trænge sig frem om et præsteligt Kald, en præstelig Bemyndigelse, fælles for Alle. I de Kræfter, der hvile ubrugte i Menighedens Skjød, synes det simple og tilstrækkelige Middel at være givet til at udfylde alle Savn, bøde paa alle Brøst. Og det kommer her til Syne, hvor stor en Mangel paa Udformning der trykker Menighedslivet — særlig i Kirkerne af luthersk Konfession —, hvor lidet der er tænkt paa Anvendelse af saadanne ukaldede, fritvirkende Kræfter [1].

---

[1]) „Den romerske Kirke hverken føjer sig efter Sværmeriet eller lyser Band over det: men det bruger det i sin Tjeneste. — Det vilde være let at nævne Tilfælde, i hvilke Hundredtusinder af Hjærter, der ved den regelmæssig ansatte Gejstligheds Egenkjærlighed, Ladhed og Fejghed vare blevne fjærnede fra Kirken, ere blevne førte tilbage ved Tiggermunkenes Iver“. — „For saaledes sindede Mænd er der ingen Plads indenfor Skranken af den kirkelige Anstalt (ɔ: den biskoppelige Kirke). Man siger ham, at han, naar han vil vedblive at være i Samfund med

Overladte til sig selv, raadvilde, hvorhen de skulle vende sig, ville selv brugbare Kræfter og dertil besjælede af den bedste Vilje, blive forledte til at søge ind paa Spor, hvor de ikke kunne undgaa at overgribe sig selv. Det vægtige Apostelord: „Ikke Mange af Eder blive Lærere, vidende, at vi faa' større Ansvar" (Jak. 3, 1) bliver skudt tilside; i Stedet for en stille, mindre iøjnefaldende men sikrere lønnende, Virksomhed til kristelig Fromheds, Kjærligheds, Fredsommeligheds Fremme frister Lærerkaldet, hvor de Mange samle sig om den Ene, — mangen Gang kun en dristig, højtmælende Partifører. Her vil da Sammenstød vanskelig kunne undgaa's, og lidt efter lidt vil den almindelige Forestilling om en fælles præstelig Karakter og Beføjelse antage en udfordrende Form. Den vil vende sig som Angrebsvaaben imod det præstelige Embede, dets særegne Betydning i og for det kirkelige Liv. Der spørges: om ikke Herren selv valgte sine Tjenere, sit Ords Forkyndere ud af Folkets Skare, „Ulærde og Lægmænd" (Apg. 4, 13)? om Paulus ikke advarer imod „menneskelig Visdoms tillærte Ord", og imod dem stiller „Ord lærte af Aanden" (1 Kor. 2, 13), — om ikke enhver troende Forkynder af Ordet tør tilegne sig Del i Herrens Forjættelse til Apostlene: at „det skal gives dem i Forkyndelsens Time, hvad de skulle tale," at „Faderens Aand vil tale i dem" (Matth. 10, 19—20)? Der spørges: om det er stemmende med Skriftens Anvisning, naar der kræves Kundskab om mangehaande Ting, Dannelse i mange forskjellige Retninger til Ordets For-

---

Kirken, maa vedblive at være Tilhører; men, naar han er besluttet paa at ville være Lærer, maa han sige Kirken Farvel". Macaulay: Den rom. kat. Kirke (Nyt Tidsskr. o. s. v. 1872. S. 103. 106. 108.

valtning, eller om det ikke er den højere Beaandelse, hvorpaa det alene kommer an, der ligesaa lidt opnaa's ved lærde Studier, som den lader sig prøve efter menneskelig Regel? og om det at oprette et særligt Embede for Guds Ord og Betjening er Andet end at hemme Ordet i dets frie Gang, lægge det ind under menneskeligt Formynderskab? Der spørges endelig: om ikke Erfaring lærer, at Ordet mangen Gang udgaar med større Fynd og til rigere Frugt af Menigmands Mund end fra den tillærte, velstuderte og ordinerte Mand, at Tilhørere trænge sig til de gudelige Forsamlinger, hvor Ordet forkyndes af Lægmænd, medens Kirkerne staa forladte? og om der da behøves andet Bevis for Vejen, der maa indslaa's, saafremt det er Kirken alvorligt om at gjøre at arbejde til sand og levende Opbyggelse af Menigheden?

Alt dette — og meget mere end dette — lader sig sige med tilsyneladende god Konsekvents, naar man tager Fodfæste udelukkende i det lutherske Ord: at „der gives ikke noget andet Guds-Ord end det alene, som bliver befalet alle Kristne at forkynde, — ikke nogen anden Daab end den, som alle Kristne kunne give, — ikke nogen anden Ihukommelse af Herrens Nadvere end den, som enhver Kristen kan udføre, — ikke nogen anden Synd end den, som enhver Kristen kan binde og løse“. Synes ikke den menneskelige Personlighed med al andetsteds henhørende Gave, al andetstedsfra hentet Dygtighed at maatte blive forsvindende der, hvor det gjælder Udførelse af den hellige Gjerning? hvad synes frommere, end at overlade det til Ordet selv og til Aanden, fra hvem Ordet stammer, at udruste og dygtiggjøre sin Forkynder? Men, hvor bestikkende og vildledende denne Tale føres om Aandens

Værk i Mennesket, som skal foregaa uafhængigt af menneskelig Kundskab og Erfarings Frugt, — derom har Ingen udtalt sig skarpere end Luther: „Vi skulle ikke lade os føre vild, fordi Nogle gjøre sig til af Aanden; . . . godt nok med Aanden! (Geist hin, Geist her!); jeg har ogsaa været i Aanden, har ogsaa set Aander, og jeg véd vel, hvorledes Aanden alene gjør Alt; men alligevel vilde jeg have skudt langt fra Maalet (wäre allen Büschen zu fern gewesen), dersom Sprogene ikke havde hjulpet mig og gjort mig vis og sikker paa Vejen". —„ Derfra komme alle store og gruelige Vildfarelser, Afguderier og sekteriske Indbildninger, at Alt har skullet gjælde som indgivet af den Hellige Aand, hvad der er faldet enhver Nar ind, hvad han har drømt eller fundet for godt. Saaledes har Enhver holdt sine Tanker for den Hellige Aand og dens Aabenbaringer" [1]).

III.

Hvad kan og skal Guds Ord være for det kristelige Menighedsliv? Dette er det første Spørgsmaal, som fører til det andet: Hvad kræver det kristelige Livs ret forstaaede Tarv af Ordets Forkyndere? Besvarelse af disse Spørgsmaal vil lede til den rette Begrænsning af „det almindelige Præstedømme", den rette Stilling af dette til „det præstelige Embede".

Dersom nemlig religiøs Opvækkelse, Opvarming, Opildning var Endemaalet for Brugen af det hellige Ord i Menighederne, da vilde Alt være givet med Aandens Glød og Talekraften, hvori den udaander sin Varme. Hvor det

[1]) Walch. X. 553. VII. 2167.

gjælder om at vække det Døde eller Dvalebundne til Live, bryde Forstokkelsens Skal ved det opskrækkende, Samvittighederne gjennemrystende Ord, eller ogsaa om at oplue Viljen til et eller andet med Selvopofrelse eller Fare forbundet Fromhedsværk, der er Aandsprædikanten paa rette Sted. Just saaledes som Ordet vælder frem af en stærkbevæget Sjæl, i Umiddelbarhedens hele naturlige Fyrighed, ubekymret om Form og Orden, om Maal og Grænse, kan det udøve en henrivende Magt. Naar uoverskuelige Skarer ved Peter af Amiens's Flammetale ligesom gjennemzittres af en elektrisk Strøm, og med Udraabet: „Gud vil det!“ indvie sig til den hellige Kamp for at vriste Herrens Grav ud af de Vantroes Hænder, eller naar metodistiske Lægprædikanter formaa i den træge Masse, hvori Livet synes delt imellem dyrisk Slid og dyrisk Nydelse, at oppuste den svageste Gnist, indtil den slaar ud i Lue i de stærkeste Ytringer af Sønderknuselse og Bodsiver: saa godtgjør her den religiøse Beaandelse sit Opvækkelseskald paa gribende Maade; — „han prædiker som en Løve“, var en Almuesmands Ytring om Georg Whitefield, en af Metodismens Stiftere[1]). Virkningen af en saadan Begejstringsmagt tør ikke agtes ringe; den kan til sine Tider, under særegne Forhold være af den største Betydning.

Men ved Opvækkelsens Navn er dog endnu altid kun betegnet det første Skridt: en religiøs Overgangstilstand, og en i sig selv tvetydig Tilstand, en

[1]) Jvf. A. Listov: om Brødrene Wesley og Metodisterne, i dansk Maanedsskr. 1855. 2 B. — Om John Wesley hedder det (S. 235): „Hans Tales rystende Kraft, idet han vakte Syndernes Erkjendelse hos Tilhørerne, fremkaldte hos flere af disse en saadan pludselig og overvældende Sindsbevægelse, at denne ogsaa angreb Legemet, saa de udbrøde i Stønnen og Skrig, stundum faldt til Jorden under Konvulsioner.“

højst usikker Overgang. Naar man nutildags læser eller hører Beretninger om og Beskrivelser af det religiøse Livs Tilstand, hvor „Opvækkelse, Opvakthed“ er det staaende Ord, hvorom Beretning og Beskrivelse drejer sig, faa'r man en levende Fornemmelse af Nødvendigheden af engang at komme et Skridt ud over den taagede Atmosfære. Thi selv om man, — hvad ikke altid er let, naar de indre Livsrørelser, tværtimod deres Natur, stilles frem til Beskuelse og kritisk Prøvelse, — formaar at holde Tanken om det Usande, det blot Tilsyneladende, det Skrømtede borte: — Opvækkelsen kan være stærk, levende, fyrig, men derhos uklar og famlende, og den kan derfor slaa over i ganske forskjellige Retninger. Det, der afløser Søvnen eller den søvnlignende Tilstand, er ikke altid et Liv, som fører til alvorlig Selvprøvelse, og igjennem bodfærdig Ydmyghed modner til gudhengiven Tro og stillevirkende Gudfrygtighed. Mangen Gang blive onde Aander vakte til Liv med de gode: Selvbedaarelser, der forblinde Mennesket angaaende den virkelige Sjælstilstand ved fromme Opblusninger, fromme Ord, fromme Øvelser, vel endogsaa Lidenskaber, som svøbe sig i hellige Klædebon, for saa meget tryggere og virksommere at kunne drive et forfængeligt Skinværk. Den nylig Opvakte synes mangen Gang ulige mere at hige efter at stille sig frem som Opvækker for Andre, som „Vejleder for Blinde, Lys for dem, der sidde i Mørke, Tugtemester for Daarer, Lærer for Umyndige“, end at være betænkt paa ret at „lære sig selv, hvad han lærer Andre“ (Rom. 2, 19—21)[1].

---

[1]) „Opvækkelsen er af en blot foreløbig og forberedende Natur, og har i alle Maader Mærket af det Utilforladelige, Ubefæstede og

De Nordamerikanske Fristater have i den senere Tid (siden 1857) været Skueplads for en religiøs Fremtoning, der fra én Side bliver skildret som epokegjørende, som den mærkeligste siden Apostlenes Dage: en almindelig Opvækkelse (the great revival). Der læstes i offentlige Blade og i private Breve Beretning om, hvorledes de vidtudstrakte Lande vare fra Ende til anden omspændte med et Net af Bedeforsamlinger og Andagtsforeninger, som ikke kunde finde Rum i de største Lokaler, og der beskreves i de mest exalterede Udtryk de store Virkninger, som pludselig og synlig fremgik af disse Masseopvækkelser eller — som de heller kaldes — Omvendelser, medens dog andre Penne udtalte sig anderledes om det mistænkelige Fænomen. Et Sidestykke hertil har det evropæiske Fastland oplevet nogle Aar senere. I Waisenhuset i Elberfeld, — hvor det hørte til Stiftelsens Livsorden at holde stadige „Bønner med Ungdommen om Udgydelsen af den Hellige Aand“, — tro'de man (i A. 1861) at have utvivlsomme Symptomer paa, at Bønnen var gaaet i Opfyldelse. Begivenheden blev fra én Side hilset med de største Forventninger, fra en anden Side undergiven alvorlig Undersøgelse, indtil Bestyrelsen offentlig afgav den Erklæring som Udbytte af Undersøgelsen: at „Flertallet af de af Krampetilfælde betagne Børn har anstillet sig saaledes paa Skrømt, medens en anden Del var ved Synet bleven greben af sympatetisk

---

Usikre, der kan slaa ud til begge Sider, kan gaa over i en kristelig Karakterdannelse, der da udvikler sig i Stilhed i Kirkesamfundet, — thi „Siloams Vande ere stilrindende Vande“ —, men ogsaa i Sværmeri og hovmodigt, separatistisk Væsen“. Martensen: Den d. Folkekirkes Forfatnings-Spørgsmaal. 1867. S. 68.

Skræk og Medfølelse“ [1]). Ganske vist — Guds Aands Veje ere usporlige: om Tid og Sted og Maade gjælder ingen Beregning; men, hvor det Krampagtige — være sig aandeligt eller legemligt — melder sig som Tegn paa Aandens Tilstedeværelse, der er Mistænksomhed i højeste Maal paa rette Sted. Der gives i det menneskelige Aandsliv epidemiske Sygeligheder, hvor Smitten til sine Tider forplanter sig med ustandselige Skridt. Den smittende Magt er her Vidnesbyrd om det aandelige Livs Afhængighed af Legemligheden, og at ville udlede slige Fremtoninger af den guddommelige Aands Indvirkning paa den menneskelige er i Virkeligheden Indstrejfen paa materialistisk Grund. — Iblandt de Optrin af formentlige Aandsopvækkelser, som Nutiden har at fremvise, er der en kirkelig Praxis af nyere Oprindelse, der indtager en betydelig Plads: — „organiserede Fællesbønner om Aandens Udgydelse“. I Skotland har der dannet sig et Selskab med dette Formaal, og paa Fastlandet er Tanken optagen, om end kun ufuldstændig bragt i Udførelse, af „den evangeliske Alliance“. Det skotske Program, som udstedes hvert Aar, indeholder Opfordring til den hele Kristenhed at forene sig i Fællesbøn i alle Lande paa 8 forud opgivne Dage, i de selvsamme Timer — sex Timer daglig (7—10 Form., 8—11 Aften). I bestemt Følgeorden har hver Dags Bedeakt sin bestemt opgivne Gjenstand: „Aandens Udgydelse

[1]) Man behøver ikke at være Kritiker af Profession, naar man bliver mistænksom ved at læse hos en Brevskriver iblandt andet Mere: „Ogsaa de smaa Børn synes at føle en levende Trang til Frelse ved Kristus, saa at de, istedetfor at anvende deres Fritimer til Leg og barnlige Fornøjelser, anvende dem til Bøn og Ordets Betragtning; ja Toldere og Skjøger synes nu, som paa Kristi Tider, at ville rive Himmeriges Rige til sig“ o. s. v.

over de enkelte kristne Lande,[1]) — Papismens Afskaffelse, — Evangelisering af Tyrkiet og de øvrige muhamedanske Lande, — Omvendelse af Jøderne, — den græske Kirkes Reformation i Rusland". Skulde det være for stræng en Dom, naar det er blevet udtalt etsteds: at denne „fabrikmæssige Bønsmekanisme" selv er Bevis for, med hvor stor Føje der opsendes Bøn om Aandens Udgydelse over Kristenheden? Thi der ligger ved denne Udvortesgjørelse af det Indre, denne Registrering af Bønnernes Indhold, denne Udmaaling af Tid og Time, denne „Battologi" (Matth. 6, 7) en Opfattelse af det Religiøse til Grund, hvor Fromhedens aandelige Væsen er forfejlet og Vejen banet for de farligste Misgreb under Gudsfrygtighedens Skin[2]).

Med den blotte Opvækkelse altsaa bliver man endnu staaende langt fra Maalet. Af ganske anden Fylde, af langt større Omfang, langt rigere Indhold er Navnet, hvormed Skriften betegner os Bestemmelsen af Guds Ord for Menigheden: Opbyggelsens Navn! Thi til at „opbygge" hører en forstandig, overlæggende, omskuende og sammenfattende Behandling og Anvendelse af Ordet. Grundvolden skal lægges og vel befæstes; trinvis skal der bygges paa den med prøvede og omhyggelig tildannede Materialier, saa at det Enkelte kommer paa rette Sted og i den rette Forbindelse; det Opførte skal hegnes og forsvares imod Overlast og Angreb. Eller, for at bruge et

[1]) For Aaret 1857 har Forbønnen paa den 5te Dag havt til Gjenstand: den Hellige Aands Udgydelse over Sverrig, Norge og Danmark: — „hvor" — saaledes lyde Ordene — „i det sidste Hundredaar Vildfarelse og Indifferentisme har oversvømmet Kirken". (Archives du Christianisme. 1857. N. 4.) — Skjæven i Broderens, — Bjælken i eget Øje!

[2]) Jvf. Gelzer's protest. Monatsblätter. 1860. S. 321.

andet apostolsk Billede: Legemet skal næres ved den Føde, som er tilberedet og afpasset efter den forskjellige Alder og Fordøjelsesevne; Lemmerne skulle hvert for sig øves og uddannes; de sygelige Tilstande skulle modarbejdes i Tide, førend de faa' Magt; det Svage skal ophjælpes og styrkes, de fremstræbende Kræfter udvikles enhver i sin Retning. Fra Opvækkelse til Opbyggelse er Vejen baade lang og trang; thi til Opbyggelse hører først og fornemmelig Belæring og Overbevisning: at føre og at komme til bevidst Erkjendelse og Selvtilegnelse. Mangen En kan have udmærkede Egenskaber til at være „Kirkeopvækker“ og „Kirkebevæger“ (Agitator), og mangle omtrent alle Egenskaber til at være „Kirkelærer“ og „Kirkeopbygger“. Til at være Fører ad denne Vej kræves der noget Andet og Mere end selv at være grebet af det hellige Ord, om end nok saa dybt og stærkt, — Mere end at kunne give Beretning om det Selvoplevede, egne Erfaringer og Anfægtelser og Opvækkelser, om end nok saa inderligt og gribende. Der kræves dertil Evne til at se bort fra sig selv og sit Eget, til aandelig at gaa ind i Andres Sted, at træde Andres aandelige Trang imøde, meddele ud af Ordets rige Fylde Det, som Enhver trænger til, og saaledes som Enhver trænger særlig dertil. „Enhver Skriftkyndig, oplært til Himmeriges Rige, er lig en Husfader, der fremtager af sit Forraadskammer Gammelt og Nyt“ (Matth. 13, 52)[1]).

---

[1]) „Man nøjes kun altfor let med Opvækkelsen og forsømmer Opbyggelsen. Saasnart En blot har en Følelse af Synden, en Anelse om Naaden, bliver han staaende i denne Følelseskreds og gaar strax over til at arbejde paa Andres Omvendelse. Den kyske og forsigtige Pleje af de opvakte Sjæle efter de naturlige Love for det aandelige Liv bliver forsømt. Næppe har Sjælen erfaret et Lysglimt af Naaden, førend den gaar over til ydre

Skulde det ikke herefter være indlysende — ikke alene hvor ufuldstændigt Guds Ords Forkyndelse vil opfylde sin Bestemmelse i Menigheden, men ogsaa for hvor store Misligheder Forkyndelsen vil være udsat, hvorsomhelst Lægmandsprædikenen med ensidig Opvækkelses-Karakter tiltager sig, i Kraft af det almindelige Præstedømme, en Hovedplads i det kirkelige Liv? Hvor Tanken bevæger sig inden en snæver Kreds, saaledes som den er afstukken ved eget personligt Livsløb, hvor Talen idelig anslaar de selvsamme, paa Rørelse og Sjælsrystelse beregnede Strænge, der vil det findes naturligt, om de stærke og skarpe Toner blive altid stærkere og skarpere, for at Indholdets Fattigdom, Tankernes Ensformighed kan blive erstattet ved den stigende Pathos. I tilsvarende Forhold vil Virkningen ikke blot være et uklart, begrænset og forbigaaende Følelsesliv, uden Kraft til Selvudvikling, men Virkningen vil ogsaa naturlig stige ad den samme Skala: hvor let vil ikke Opvækkelsens Uro slaa over i feberagtig Tilstand, den religiøse Lidenskabelighed, i Mangel af nærende og befrugtende Tilførsel, udarte mere og mere i sygelig sværmersk eller i voldsom fanatisk Retning! Øjevidners Beskrivelse af de amerikansk-metodistiske Forsamlinger under aaben Himmel (camp-meetings: Lejrforsamlinger) vækker Forbavselse over de Symptomer af ekstatisk Udsvævelse, hvortil den ensidig religiøse Bearbejdelse til Opvækkelse, Sønderknuselse og Bodskamp kan føre[1]). Men

Travlhed, og mangen ædel Spire kvæles paa den Maade, førend den kommer til at glæde sig ved Solen". Gelzer's protest. Monatsbl. Okt. 1860.

[1]) Af en katolsk Missionær læses følgende Beretning (Krit. Predigerbibl. XXVII. 2): „Det var et skjønt Skovparti i en roman-

ogsaa hvor det ikke kommer til saa vilde Yderligheder, — for hvilken Strøm af Urenhed staar ikke Vejen aaben, hvor

---

tisk Dal-Fordybning, hvorfra allerede langt borte den besynderligste Støjen bruste os imøde, der lød snart som Skriget ved en om sig gribende Ildebrand, snart som den tøjlesløse Jublen ved et gammelt hedensk Drikkelag, snart som de gamle Britters Slagsang i deres Krige mod Romerne, snart som Jammersuk af en utallig Menneskemasse, der ser, at Jorden vil synke ned under deres Fødder. Jeg ankom til Stedet. En stor Mængde af andægtige Metodist-Brødre og Søstre havde der forsamlet sig; flere Præster stode paa Bænkene og fremførte i markskrigersk Tone deres gejstlige Formaninger og Opmuntringer; derpaa blev der igjen sunget og skreget, og Herren besvoret om at virke Omvendelsen. Nogle sprang i Vejret, og bleve derved understøttede paa begge Sider, for at bringe Luftspringene endnu højere. Fruentimmerne bleve Hattene tagne af, naar de bleve grebne af den religiøse Ekstase, og ved deres Udbrud lignede de rasende Bakkantinder paa rædsom Maade. I de roligere Mellemrum tilhviskede Andre dem Trøstensord eller modtoge hemmelige Bekjendelser i hviskende Tone. Ved Siden af dem stode Mænd, Ynglinge og Oldinge, som sloge om sig med knyttede Hænder, fordrejede Ansigtsmusklerne og alle Ledemod, og brølede som Rasende om „den søde Jesus". De styrtede om paa Jorden som grebne af den faldende Syge, og stødte, sloge, stampede med Arme og Ben, medens Andre istemmede et modbydeligt Skrig og sang Gloria og Hallelujah". — Man kunde fristes til at tvivle om Katolikens sanddru Vidnesbyrd; men med denne Skildring kan sammenholdes Beretningen af Prof. Schaff, (Prof. i Teol. i Mercersburg i Pennsylvanien): navnlig om „den ægte amerikanske Opfindelse af en saakaldet Angest- eller Bodsbænk: et Sæde foran Prædikestolen, paa hvilken de angrende Tilhørere blive anbragte efter Prædikenen, og der endnu bearbejdede med særlige Formaninger paa den mest nerverystende Maade, indtil det nye Liv kommer til „Gjennembrud", og derpaa Følelsen af den syndsforladende Naade giver sig Luft, ofte i ligesaa lydelig Henrykkelses-Jubel, som kort iforvejen Følelsen af Synd og Skyld har ytret sig i de heftigste Veklager, Taarer, Angestsuk og ikke sjældent i konvulsiviske Trækninger." Han tilføjer: „Jeg erindrer ganske vel, hvor gunstig en Forestilling jeg, forinden min Overflytning til Amerika, havde gjort mig om en metodistisk camp-meeting.

Livskilden er plumret i sit første Udspring: hvor Det, der giver sig ud for Udlægning af det hellige Ord, er paa én Gang en overtroisk Fastklæben ved Bogstav og Tøddel, og til samme Tid en regelløs Omspringen med Ordet, hvorved et eller andet enkelt Skriftsted bliver snart revet ud af al Forbindelse og Sammenhæng, snart stillet sammen med et andet ganske uvedkommende eller stillet imod et andet ligesaa uvedkommende. Denne Omgangsmaade med Skriften — den naturlige, hvor Uvidenhed og Dristighed er parret tilsammen — er den samme overalt og til alle Tider. Ved Hjælp af den kan enhver Paastand, enhver

Ideen om en stor Forsamling i Skoven ved Maaneskin og under den blaa Fredskuppel af den stjærnebesaa'de Himmel, andægtig lyttende til det guddommelige Ords alvorlige Trusler og herlige Forjættelser, kæmpende med Herren i brændende Bøn, ligesom Jakob ved Jabok, indtil Morgenrødens Frembrud, og opfyldende den store, stille Natur, dette Guds levende Tempel, med Lovsange for den korsfæstede og opstandne Verdensfrelsers Kjærlighed mod Syndere, har noget højst Skjønt og Gribende. Jeg tvivler heller intet Øjeblik om, at der i hine opvækkende metodistiske Forsamlinger, og selv ogsaa paa Bodsbænken har fundet mange grundige Omvendelser Sted, og endnu flere overfladiske, men oprigtige Opvækkelser, som derefter trængte til videre Pleje. Men desværre blander der sig i Virkeligheden meget Menneskeligt og Urent med deri, og disse Foranstaltninger have ført til de usundeste Udbrud af den religiøse Fanatisme, og fremfor Alt næret en højst farlig Mistro til de sædvanlige Naademidler. Ofte forsømme Metodisterne paa forfærdelig Maade den hele religiøse Børneopdragelse, i den forfængelige, formastelige Forventning, at en nerverystende Bodsprædiken i en Lejrforsamling eller et Par Timer paa Angestbænken skal erstatte den møjsommelige Proces af Forældres Tugt og Pleje og regelmæssig pastoral Undervisning". Amerika, die politischen, socialen u. kirchlich-religiösen Zustände (1854), S. 128—29 (Udtog i Nyt Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1855. 294—380). Hermed kan endnu sammenholdes: „En metodistisk Camp-Meeting i Texas", i d. Maanedsskr. V. 72—77.

Anvendelse skyde et Bibelord frem til Forsvar, og det er forgjæves Arbejde, — daglig Erfaring viser det —, her at ville søge fælles Fodfæste, hvorfra Tilrettetalen, Gjendrivelse eller Overbevisning skulde være mulig. Thi det gjælder om de allerførste Grundsætninger for Forstaaelse af det religiøse Ord, og om disse er enhver Forhandling under saadanne Forhold afskaaren. —

Men — kan der indvendes — naar Lægmands-Virksomheden i Guds Ords Tjeneste saaledes skal være trængt ud af den fulde og frie Virksomheds-Stilling i Kirken, hvad bliver der da i Grunden tilbage af det almindelige Præstedømmes Idé? — Vi svare: endnu bestandig bliver det Ypperste og Vigtigste staaende: det at være, at turde og skulle være Præst, Nærer og Plejer af det kristelige Liv for sig selv og for sine Nærmeste, — hvad ogsaa den Gejstlige først og fornemmelig maa være, for at kunne være ret Præst for Menigheden[1]). Der behøves kun en Tanke paa Stillingen i den katolske Kirke for at fatte, hvad og hvor Meget der ligger heri. Den evangelisk-protestantiske Kristen er, ligesaavelsom den katolske, trængende til aandelig Støtte og Hjælp, som Samfundet af Medkristne kan yde, og som det først og fremmest yder igjennem det præstelige Embede; men den protestantiske Kristen kan og tør ikke, netop som evangelisk Kristen, kaste sin Sjælesorg, sin Samvittighedsbyrde over paa Kirken; han søger Hjælp hos Kirken, ikke Frelse, søger sin Hjælp i Kirken, ikke ud af Kirken.

[1]) „Familien er et lille Diøces, hvori de første Prøver paa Iver, Fromhed, biskoppelig og præstelig Klogskab aflægges.“ Quesnel, hos Vinet: Pastoralteologi, d. Overs. S. 169.

Sin aandelige Hjælp til Frelse og Salighed henter han — han selv personlig — ud af Guds Ord („Guds Ord lad dig trøste og raade!“ synger den evangeliske Psalmedigter[1]), ikke saa let den romersk-katolske). Støttet til dette Ord, har den protestantiske Kristen Kald og Beføjelse til at være Præst for sig selv: være sin egen Samvittigheds-raad og Sjælehyrde[2]), sin egen Opbygger og Trøster, — og tillige, som kristelig Husfader, til at være Præst for sine Nærmeste: Ældste og Forstander for Familie-Menigheden, som freder om de kristelige Livsspirer i deres første Opvæxt og videre Udfoldning, sammenholder og fører den huslige Kreds til Kristentro og Kristenliv ved Ord og eget Exempel. Indenfor denne Begrænsning er Virksomheden sikrest, og den er allerede her stor nok til, at der ikke, under almindelige Forhold, bør være Fristelse til at udvide den. Men vistnok staar ogsaa Udvidelse ud over egen Huskreds fri og aaben, hvor der er virkelig Trang dertil, hvor Virksomheden fra Kirkens Side erkjendes og føles at være utilstrækkelig eller ringe i sig selv. Det kan i mangt et Tidspunkt blive Pligt for det levende Medlem af Kirkesamfundet, som er sig Kald og

---

[1]) P. Hegelund, efter Prudentius.

[2]) Oversætteren af „Nitzsch's Praktische Theologie“, Overlærer, Prof. Funch har den Fortjeneste at have indført Ordet „Sjælepleje“ i vort Bogsprog istedetfor „Sjælesorg“, et af de mest tankeforvildende og imod al Sproganalogi stridende Ord, der ved Tankeløshed har fra Tysken tilsneget sig Borgerret hos os. Det tyske „Sorge“ er ikke Sorg („Trauer“), men Omhu, Pleje; det danske „Sjælesorg“ kan (ligesom „Hjærtesorg“) kun betegne „Sjælens Sorg, Sorg i Sjælen“, ikke Omsorg for Sjælen. At tale eller skrive om „fyldigere Sjælesorg“, „en mere tilfredsstillende Sjælesorg“ i Betydning af „større Omsorg for Sjælenes Vel“ er ligefrem Sprogbarbari.

Evne dertil bevidst, at træde hjælpende til —: i Tider af vantro Forstokkelse eller dorsk Ligegyldighed, med vækkende Røst, i Tider af gjærende Uro og Forvirring, for at klare og styre tilrette. Men jo mere Lægmandens Gjerning saaledes nærmer sig til Karakteren af den egentlig præstelige, des mere bestemt maa den paatrængende Nødvendighed være godtgjort, for at Gjerningen skal kunne kirkelig forsvares. Skal ikke, tværtimod Hensigten, Uroen og Forvirringen stige, er det Selvfølge, at den tilbudte Medvirken maa ønske saavidt muligt at indordne sig under den gejstlige Virksomhed; i intet Tilfælde tør den lægge an paa at stille sig imod den. Ved en saadan Afgrænsning, som er grundet i Kirkelivets Tarv, er Luther ogsaa tilsidst bleven staaende: „At en Husfader", skriver han [1]), „lærer Sine Guds Ord, er Ret og bør saa være, og Ordet er overdraget til Enhver især", hvorimod han bør afholde sig fra Uddeling af Nadver-Sakramentet; thi „dertil har han ikke Kald eller Fuldmagt".

IV.

Allerede hos Apostlene finde vi Fingerpeg til en Afgrænsning imellem Guds Ords Brug til Selvopbyggelse og huslig Andagtsøvelse og dets Udlægning og Anvendelse i Menigheds-Forsamling. Vi finde Advarsel om „ikke at blive mange Lærere, for ikke at paadrage sig større Ansvar" (Jak. 3, 1), og Regler til Iagttagelse, for at Alt kan foregaa „sømmeligt og i Orden" (1 Kor. 14, 40); og for at sikre Advarsler og Regler deres Efterfølgelse, have Apostlene

[1]) I et Brev om Huskommunion, de Wette V. 39.

draget Omsorg for at beskikke Ældste eller Tilsynsmænd (Biskopper) i de enkelte Menigheder som Forstandere (Apg. 11, 30. 14, 23. 15, 4. 20, 17. Jak. 5, 14). Til dem er Omsorgen for Renhed i Lære og Liv nærmest overdragen (Apg. 15, 6. 20, 28. Efes. 4, 11. 1 Tim. 3, 1 ff. Tit. 1, 5 ff. Hebr. 13, 7. 1 Ped. 5, 1 ff.), og Menighederne blive opfordrede til villig at følge dem og yde dem Agt og Ære (Hebr. 13, 17. 1 Tim. 5, 17).

Til Forbilledet og Anvisningen, som her er given, knytte Reformatorerne deres Lære om det præstelige Embede. Det er deres store evangeliske Værk: at have gjenoprejst dette Embede fra en Ceremoni- og Offer-Tjeneste til en Tjeneste af Guds Ord til Troens Befordring (ministerium verbi divini). „For at vi maa kunne opnaa Tro, er Embedet at lære Evangeliet og meddele Sakramenterne indstiftet", hedder det i vor Bekjendelses 5te Artikel, og i den 14de: „Angaaende den kirkelige Orden lære vi, at Ingen bør i Kirken lære offentlig eller forvalte Sakramenterne, uden han er rettelig kaldet". Fremdeles i den 28de Artikel: „Vor Lære gaar ud derpaa, at Nøgletjenesten eller Biskoppernes Magt er, ifølge Evangeliet, Magt eller Bemyndigelse fra Gud til at prædike Evangeliet, forlade og forholde Synder og forvalte Sakramenterne. — Denne Magt udøves blot ved at lære eller prædike Ordet og forvalte Sakramenterne enten til Flere samlede eller til den Enkelte, i Medfør af det gejstlige Kald". Der er i Apologien føjet den Erindring til: at „det er gavnligt, saavidt ske kan, at forherlige Præstedømmet paa enhver Maade imod sværmerske Mennesker, som indbilde sig, at den Hellige Aand bliver meddelt ikke ved Ordet, men formedelst visse egne Forberedelser, idet de sidde tavse og stille hen paa mørke

Steder, oppebiende Aandens Oplysning, saaledes som forhen Entusiasterne lærte og nu Anabaptisterne".

„**Det er gavnligt, saavidt ske kan, at forherlige Præstedømmet** imod sværmerske Mennesker". — Imellem Linjerne læse vi her om de bitre Erfaringer, Reformatorerne havde gjort: hvorledes Grundsætningen om det almindelige Præstedømme var bleven „grebet af Gjendøberne og omsat i et ukjendeligt Vrængbillede, benyttet til fanatisk Ivren imod Præsteembedets Nødvendighed og Retmæssighed, til bespottelig Brug af Guds Ord i Bedrageres og bedragne Sværmeres Mund" [1]). I samme Aand og Retning skriver Luther: „Der er for Gud og Mennesker intet højere Navn, ingen større Ære end at være Præst; det er en Person, et Embede, som egentlig forhandler med Gud, er Gud nærmest og omgaa's med idel guddommelige Ting" [2]).

I den protestantiske Kirke har det til ingen Tid manglet paa Saadanne, som, fordi de ikke have Øje for det organiske Kirkelegeme, Betingelserne for dets Sundhed og Trivsel, heller ikke erkjende Nødvendigheden af et kirkeligt Embede i dets forskjellige Delinger — saaledes Kvækerne [3]) —, eller Saadanne, som bryde Staven over den

---

[1]) S. min: Den Augsb. Konfession oversat og belyst, S. 183.

[2]) Walch, V. 1445.

[3]) Kvækerne tage ingen personlig Del i den store Missionsgjerning, efterdi, som de sige, Udygtigheden til at tale, naar Aanden ikke bevæger dem, udelukker dem fra et Embede, hvor der skal tales og bedes til bestemt Tid; derfor godkjende de ingen gejstlig Stand og have ingen lønnede Præster. Men udmærker En og Anden sig ved Talegaver, saa bliver han udnævnt til „Menighedens Tjener", dog uden Ordination eller nogen Slags Ceremoni, blot ved en Udtalelse i deres Maanedsforsamling: at det vil være Menigheden „kjært og behageligt" ofte at høre ham. De paa denne Maade Hædrede indtage en særlig Plads i Bede-

gejstlige Stand, fordi „den officielle Kirke" i dette Stykke, ligesom i hvilketsomhelst andet, staar uendelig dybt under det kristelige Ideal. Men ogsaa den platte, plebejiske Modsætning til al sværmersk Overspænding: Sky for det, der søger at løfte Tanke og Sind op over Støvet, finder sin Tilfredsstillelse i kaad Nedværdigelse af Embedet, for at røve det den Agtelse og Tiltro, som er Betingelse for Virksomheden. Til enhver Tid gjælder derfor ogsaa Reformatorernes Opfordring at „forherlige Præstedømmet", værne om dets Ret og Ære. Men Apologien føjer vel betænkt til „saavidt ske kan", d. v. s. paa den Maade, som er stemmende med Evangeliet og den evangeliske Kirkes Aand og Lære. Der ligger i denne Tilføjelse en Paamindelse af den største Betydning, — og af særlig Betydning netop for vor Tid.

Spørgsmaalet om den rette Forherligelse af det præstelige Embede kan nemlig, med Hensyn til kirkelig Sprogbrug, stilles bestemtere saaledes: i hvilken Betydning maa Embedet siges at hvile paa guddommelig Indstiftelse (de jure divino)? Thi først ved Begrebet „guddommelig Indstiftelse" bliver det evangeliske Præsteembede knyttet til selve den historiske Aabenbaring, hævet ud over menneskelig Ordnings Raaderum. Men den guddommelige Indstiftelse kan tænkes som umiddelbar eller

---

salen. Sker det derimod, at et Medlem mishager Menigheden i sine Taler, gjør sig „ukjær og ubehagelig" for Menigheden, saa bliver han anmodet af Maanedsforsamlingen om at „beherske Aanden". Enhver Sammenkomst varer to til tre Timer, og dersom Ingen har talt, gaar Menigheden stiltiende fra hinanden. Schneckenburger: Lehrbegriffe der kleineren protest. Kirchenparteien. 1863. S. 101. f.

som middelbar; det vil sige: Grunden til det kirkelige Embedes Nødvendighed og dets Myndighed kan søges enten i bestemt guddommelig Anordning eller Foranstaltning, eller ogsaa i den uadskillelige Forbindelse, hvori det staar med Aabenbaringens Væsen og Indhold.

V.

En Forherligelse, ud over Maal og Grænse, af Præsteembedet: som umiddelbar guddommelig Indstiftelse — véd kun den romerske Kirke at haandhæve (jvf. S. 198 f.). Præstedømmets underfulde Magt er her ligefrem Betingelse for Kirkens Virksomhed. Ligesom Kirken er den mysteriøse Naadesanstalt, hvorved Kristi Frelses- og Forsoningsværk først bringes til Udvikling og Frugt, saaledes er Kirkens og dens Naademidlers Virksomhed kun mulig derved, at den sker igjennem et helligt, underfuldt udrustet Organ. „Efterdi den katolske Kirke har annammet det hellige Alterens Sakrament efter Herrens Indstiftelse som synligt Offer, maa det ogsaa erkjendes, at der er i den et nyt, synligt og udvortes Præstedømme, i hvilket det gamle er overført, . . . med Magt til at consecrere, ofre og uddele hans Legem og Blod“ [1]). Til denne underfulde Magt: at bevirke Forvandling af Nadverens Elementer til Herrens Legem og Blod, kommer endnu den anden: Magt til at forlade og forholde Synder; Absolutionen er en „Domsakt, hvorved der afsiges Kjendelse af Præsten selv, ligesom af Dommeren“ [2]). Denne Udrustelse

---

[1]) Trid. Koncil. XXIII. 1.
[2]) sammest. XIV. 6.

til dobbelt underfuld Magthandling bliver meddelt Præsten ved Ordinations-Sakramentet formedelst den biskoppelige Haandspaalæggelse. Der paatrykkes herved Præsten „et Præg, som hverken kan udslettes eller borttages“ [1]), og som danner en uophævelig Skranke imellem Præst og Lægmand. Saa lidt som Lægmanden kan med allermindste Virkning udføre nogen af de egentlig præstelige Handlinger, ligesaa lidt kan Præsten, selv om Embedet er berøvet ham og han er ude af Kirkens Tjeneste, fortabe den engang meddelte underfulde Naadegave.

Her er en Realitet af den højeste Betydning, mægtig og imponerende [2]). En østerrigsk Augustinermunk, kejserlig Hofpræst i Wien, som er bleven navnkundig ved sin burleske Veltalenhed: Abraham a Sancta Clara († 1709), har i en Billedtegning af den præstelige Højhed ogsaa følgende Træk: „Præsten er i Noget at sammenligne med Gud Faders Person. Denne har født sin enbaarne Søn Jesus Kristus fra Evighed; og ligesaa føder den katolske Præst i den katolske Messetjeneste den selvsamme Gud, og gjør; at Kristus, som efter sin Guddom er allevegne, ogsaa er nærværende efter sin Menneskelighed med Legem og Sjæl i Alterens højværdige Sakrament. Saaledes er Præsten Kristi aandelige Fader“ [3]). Den retoriske Hyperbol er her ingenlunde saa enestaaende, som man kunde mene. I en officiel Kirkebog, den romerske

---

[1]) sammest. XIV. 7.

[2]) „Vare alle Konger uddøde“, skriver den franske Jesuit Jean Boucher i sine sermons (1594), „saa vilde Folkene vide at skaffe sig andre; men dersom der ikke mere var nogen Præst, maatte Jesus Kristus komme i egen Person for at skaffe nye“. (Ranke, röm. Päbste. II. 187).

[3]) S. Gelzer's protest. Monatsblätter. Okt. 1856.

Katekismus, bliver det indskærpet de Troende[1]): at „Biskopper og Præster, som Guds Tolk og Sendebud, der træde i Guds eget Sted paa Jorden, have en Gjerning større end nogen anden, der kan tænkes, hvorfor de med Ret kaldes ikke alene Engle men ogsaa Guder, fordi de iblandt os have den udødelige Guds Kraft og Guddomsmagt ihænde; thi Magten, som er forlenet dem til at frembringe og ofre Herrens Legem og Blod, overgaar menneskelig Fornuft og Tanke, end sige at Noget paa Jorden kan tænkes lige eller ligeartet dermed“.

Saa længe som Troen paa den undervirkende Præstemagt kan holdes vedlige, er Embedets guddommelige Karakter uantastelig, betrygget imod Angreb, saaledes som det er fornødent i Kirkens Interesse, og for saa vidt maa det indrømmes, at Embedets Ihændehavere ere stillede under højst gunstige Forhold. Thi Forholdet imellem Præst og Menighed hviler ikke her paa noget aandeligt Underlag; dette Forhold kan ikke søges forhøjet ved personlige Fortrin; det kan heller ikke forstyrres eller svækkes ved Mangel af disse. Det er et Forhold, som Intet har at frygte af nogen nærgaaende Kritik; thi det er grundforskjelligt fra ethvert Forhold, som ellers finder Sted imellem Mennesker indbyrdes, af personlig Agtelse, Tillid, og Hengivenhed; heller ikke er det nogen sjælelig Indvirkning, afhængig af personlige Gaver og Egenskaber, der her først og fornemmelig søges og attraa's. Selv om den Gejstlige skulde befindes i religiøs, intellektuel og sædelig Henseende som det dovne Salt, ja som en af dem, for hvis Skyld „Guds Navn bespottes iblandt Hedningene“

---

[1]) II. 7, 2.

(Rom. 2, 24), saa staar han lige fuldt paa sin Plads for Alteret som den rigt Benaadede, den store Undergjører og Offerpræst; han sidder lige fuldt i Skriftestolen som Den, der holder Binde- og Løse-Nøglen i sin Haand: ikke blot som Samvittighedernes Raad, men som deres Dommer og Behersker. Denne mellemtrædende Stilling imellem Mennesket og Frelsens Maal kan i intet Tilfælde undværes, ved intet Andet erstattes; den troende Katolik har i den, hvad Kirken lærer ham at betragte som det første Fornødne. Men hvilken Forvandling af Præstestillingen i Kristi Kirke er der ikke her foregaaet! Hvor Meget maa ikke være snildt anlagt, utrættelig forfulgt, med stærke Kræfter gjennemført! Hvilken Modstand maa der ikke være nedslaaet og lammet, førend det har kunnet bringes dertil, at et Ord, som det af Herren selv: „Én er Eders Fører, Kristus, men I ere Alle Brødre“ (Matth. 23, 8), eller et Ord som Apostelens: „Ikke at vi ere Herrer over Eders Tro, men vi ere Medarbejdere til Eders Glæde“ (2 Kor. 1, 24) har kunnet bringes i fuldkommen Forglemmelse i Kristi Kirke!

VI.

Det er øjensynlig ikke nogen let Opgave: i en Kirke med ren evangelisk-protestantisk Bekjendelse at skaffe Plads for et Præstedømme i katoliserende Tilsnit. Thi Opgaven er ingen ringere end den: at holde Vejen til Frelse aaben for enhver sand og oprigtig Kristentro, og til samme Tid at afskære Frelsesvejen, hvorsomhelst den ikke gaar igjennem biskoppelig Ordination og præstelig Mellemtjeneste. Naar ikke des mindre det Unaturlige

er blevet forsøgt: at mægle imellem de indbyrdes modstridende Spor — Kristustroens og Kirkeavtoritetens —, er det kun Bevis paa, hvor langt det er fra, at den rensede Evangelielære har i sin Tid kunnet opnaa at finde Anvendelse paa de indre Forfatningsforhold i Kirken, — en Følge af den Indflydelse, hvormed Politikens Interesser fra først af grebe forstyrrende ind i Gangen af den kirkelige Livsudvikling. I ingen Landskirke var dette i den Grad Tilfældet som i England. Den Mand, som her havde den vigtigste Andel i at organisere den nye Kirke, Ærkebiskop Thomas Cranmer († 1556) „var, i sin Egenskab som Gejstlig, fuldkommen villig til at gaa ligesaa vidt med Hensyn til Forandringer som nogen schweitzersk eller skotsk Reformator, medens han i sin Egenskab som Statsmand, ønskede at bevare den Organisation, som igjennem mange Generationer havde passet fortrinlig til de romerske Biskoppers Øjemed, og som man kunde vente vilde passe ligesaa godt til de engelske Kongers og deres Ministres Øjemed“ [1]). Den engelske Kirke er vedbleven at bære Mærkerne af den tvedelte Retning. De 39 Artikler bekjende en Dogmatik af ren calvinsk Støbning, til samme Tid som der for dens Præstedømme er bevaret Former og Foranstaltninger, som bære Hierarkismens mysteriøse Karakter. De tre Trin af det gejstlige Embede: Bispedømme, Præstedømme og Diakonat ere holdte i skarp Adskillelse: til ethvert af dem hører ikke alene en særlig Indvielse, men Ordinations- og Konfirmationshandlingen er udelukkende forbeholdt det biskoppelige Embede, og Ordinationen erholder kun kirkelig Gyldighed ved den biskoppe-

[1]) Macaulay: Englands Historie, d. Overs. I. 59.

lige Haandspaalæggelse. Vistnok savner den romerske Lære om Naadekræfternes Forplantelse gjennem en uafbrudt Række af Biskopper fra Aposteltiden af en officiel og udtrykkelig Godkjendelse; men den maa underforstaa's som nødvendig Slutsten. Thi uden denne Lære staar det som løs og uhjemlet Paastand, at Ordinationens Gyldighed er absolut betinget ved biskoppelig Ordination.

Iblandt de mange Foreninger i England med kirkelige Formaal er der en — anglo-continental society —, som arbejder hen til en nærmere Forbindelse — federal alliance — imellem den engelske Kirke og Kirkerne paa det evropæiske Fastland. Men ogsaa ved denne, i sig selv prisværdige, Bestræbelse ligger den høj-biskoppelige Successions-Teori til Grund. For de skandinaviske Kirker har det engelske Selskab ytret en særlig Deltagelse paa Grund af, at Bispenavn og Bispeembede ogsaa her er bevaret, og der er i Aarene 1863—64 gjort Skridt til en nærmere Forbindelse. Men man er fra engelsk Side stadig gaaet ud fra den Forudsætning: at de skandinaviske Kirker, i det Mindste den danske Kirke „ikke kan paavise for sin Gejstlighed Andel i Pintsegaverne“, eftersom Bisperækken er bleven brudt ved Reformationen, at der følgelig „her ikke haves noget virkeligt Præsteskab, nogen gyldig Konfirmation eller Nadvere“. Det maatte som Følge heraf gjælde om intet Mindre end „at faa' den skandinaviske Kristenhed bragt i utvivlsom Besiddelse af et biskoppelig overleveret Præstedømme“, — og dette maatte søges opnaaet ved „venskabelig Bistand“ fra den engelsk-biskoppelige Kirke. Der er nemlig blevet anvist den Udvej at lade en af de fremtidige danske Biskopper blive ordineret af en Biskop af den anglikanske Kirke, eller — hvad der vilde være

endnu simplere — at formaa en engelsk Biskop til at assistere med Haandspaalæggelse ved Indvielsen af en dansk Biskop. Af en saadan Assistents antages der at kunne fremgaa en vel „ikke kreativ, men korroborativ“ Indvirkning, og hermed vilde da det første Skridt — i højkirkeligt Kunstsprog: en „Rektificering af Bispevielsen“ — være gjort til i Fremtiden at faa' den kirkelige Legitimitets-Karakter overført paa det skandinaviske Kirkesamfund [1]). — Saa alvorligt mene de engelske Episkopalister det med den biskoppelige Succession! Den paa disse Vilkaar tilbudte „venskabelige Bistand“ er fra dansk Side ikke bleven modtagen, — og Modtagelse af den vilde være stiltiende Overgang fra evangelisk-protestantisk til romersk-katolsk Kirkegrund! — Mest betegnende for en amfibialsk Kirke-Karakter er dog de umiskjendelige Tegn, der give sig tilkjende i England (nærmest vistnok fra det „ritualistiske“ Partis Side) paa Ønske om „Gjenoptagelse i den græske Kirkes Moderskjød“ [2]). Er det ikke et indre Slægtskabsforhold, der her lønlig bærer en halvbyzantinsk Protestantisme hen imod den mest udtørrede Gren paa den kristne Kirkestamme?

Naar den engelske Kirke saaledes i Forfatningsspørgsmaalet gaar videre end nogen anden protestantisk Landskirke, — den staar ene med sit biskoppelige Højhedsbegreb, — saa giver den dog endnu for Lidet for at yde et kirkeligt Hierarki fast og sikkert Underlag; uden Tvivl vilde ogsaa Forsøg i denne Retning møde Modstand

---

[1]) Om disse ikke umærkelige Forhandlinger kan efterses: Alm. Kirketid. 1863. Nr. 6. 7. 8. 12. 1864. Nr. 2. 3. Ugeskr. f. d. danske Folkekirke. 1865. Nr. 26. 28.

[2]) S. alm. Kirketid. 1871. Nr. 7.

ikke alene i Statsforfatningen, men ogsaa, i det Mindste foreløbig, i den ren protestantiske Folkestemning [1]). Alligevel er England den Jordbund, hvor en katoliserende Kirke-Teori har lettere ved at vinde Fodfæste end i

[1]) Under de nuværende engelske Kirkeforhold har et Hyrdebrev, som den senest udnævnte Biskop i London Dr. Tait har udstedt ved sin Embeds-Tiltrædelse, en kirkehistorisk Betydning ved de Udtalelser, som deri forekomme om Præsteembedets Myndighed: „Vi leve i en Tid, da alle Overdrivelser komme frem, og jeg tager ikke i Betænkning at sige, at der er stor Fare for, at især nogle af vore unge Præster — og nogle ogsaa, der ere gamle nok til at vide det — gjøre Fordring paa præstelige Rettigheder, som baade ere fremmede for hele Aanden i vor Kirkes Lære og ikke have nogen Grund i Guds Ord. Det er min faste Tro, at der er Fare iblandt os for, at en Læremaade skal vinde Indgang, der paa én Gang vil gjøre Sakramenterne til overtroiske Tryllemidler og Præsterne selv til virkelige Despoter over Lægfolket. — Dersom en Præst saaledes prædiker for sin Menighed, at han vil have Folk til at tro, at den egentlige og regelmæssige Vej til en Synders Forligelse med Gud gaar igjennem Skriftemaal for en Præst og ved at modtage præstelig Absolution; dersom han vækker den Indbildning hos fyrige og troskyldige Folk, at de kunne ty til ham som Mellemmand imellem deres Sjæl og Gud, og han modtager dem, naar de komme at søge hans Hjælp, med al den højtidelige Tilberedelse, som er saa vel skikket til paa urigtig Maade at ophidse deres Følelse, og som vor Kirkes Lære ikke berettiger ham til — han tager dem ind i Kirkens Sakristi, tillukker Døren vel, ifører sig Ornatet, lader dem knæle foran Korset, tiltaler dem som deres aandelige Fader, forelægger dem en Række af Spørgsmaal om Synder i Gjerning, Ord og Tanker, og paalægger dem en Bod, førend han meddeler dem Absolution —; gjør Præsten dette, da vil han svige den Kirke, hvis Tjener han er, og jeg glæder mig ved, at jeg er fuldt forvisset om, at de arbejde forgjæves. Var der endog nogen Sandsynlighed for, at de skulde faa' Held med deres Forsøg paa at føre Præsteskabet ind derpaa, saa vilde deres Held blive deres egen Ødelæggelse; de vilde snart finde sig forladte med Undtagelse af et meget lille Antal i deres Menighed, og vor Kirke vilde blive en Gejstlighedskirke uden Lægfolk."

noget andet protestantisk Land[1]) Og der er her i den sidste Menneskealder dukket tvende Kirkeformer op: Puseyismen og Irvingianismen, som begge mødes i den Paastand: at et guddommelig indstiftet og guddommelig udrustet Hierarki er det eneste Middel, hvorved Kirken skal kunne reddes fra Fald. Puseyismen (se S. 223 f.) søger ligefrem Kjendemærket paa den sande Kirke i den apostolske Succession af Biskopperne: der skal hverken gives nogen sand og virksom Forvaltning af Sakramenterne eller overhovedet nogen Adgang til Frelsen, med mindre det biskoppelige Embede kan igjennem den hele Række af indviede Personer føres tilbage til selve Apostlene, saa at Naademidlernes Virksomhed er betrygget ved gejstlige Organer, indviede ved sand biskoppelig Haandspaalæggelse[2]). Irvingianernes Kirkesystem (s. sammest.) fører os ind i en

---

[1]) „Det er en ubestridelig og særdeles lærerig Kjendsgjerning", skriver Macaulay, „at de Aar, i hvilke det anglikanske Hierarki's politiske Magt var paa sit Højeste, vare netop de samme Aar, i hvilke Nationens Sædelighed stod paa det allerlaveste Trin. Gejstligheden bekæmpede Skismatikerne med saa megen Kraft, at den kun havde meget lidt Tid til at bekæmpe Lasten." Englands Historie (d. Overs.) I. S. 196 f.

[2]) I et af de puseyitiske Traktatskrifter hedder det: „Vor Herre har givet Apostlene den Hellige Aand; de have igjen lagt Hænderne paa dem, som skulde efterfølge dem; disse have atter indviet Andre, og saaledes er den hellige Naadegave bleven forplantet til vore Biskopper. Hvo som ikke paa denne Maade har modtaget Indvielsen, han har overhovedet slet ikke modtaget den, og en Kirke, som hverken kan rose sig af Biskoppernes apostolske Efterfølgelse eller staar under den tredobbelte Form af Embedet, har heller ikke den Hellige Aand; thi den Hellige Aands Gave er i Verden kun bevaret ved den apostolske Succession, og at tragte efter Samfund med Kristus ad en anden Vej er at stræbe efter det Umulige". S. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1847. S. 202 ff.

fireleddet Embedsorganisme, sammensat af: Apostle — Profeter — Evangelister — Hyrder og Lærere, den sidste Klasse atter omfattende Biskopper eller Engle, Ældste og deres Hjælpere, Diakoner og Underdiakoner[1]). Disse Embeder, ethvert med sin særegne Naadegave, — de samme, som findes anførte i Efeserbrevet (4, 11) — skulle være uundværlige til at fuldbyrde og sikre Kirkens apostolske Virksomhed; de ere gaaede tabt ved Kirkens Brøde, men ved Aandens umiddelbare Kaldelse ere de i de sidste Dage gjenoprettede paa ny, og med dem er den sande Kirke gjenoprettet, som skal forberede den nær forestaaende syn-

---

[1]) Apostlene ere „den almindelige Kirkes højeste Foresatte, Lærens Kilder og Husholdere, Meddelerne af den Hellige Aand ved Haandspaalæggelse"; Profeterne ere „de inspirerede Udtalere af Aabenbaringerne"; Evangelisterne ere „Forkyndere af Sandheden og Livet, der vinde nye Medlemmer for Menigheden, idet de bekræfte Forkyndelsen ved Tegn og Undere"; Hyrderne og Lærerne ere „Bestyrere og Vogtere af de allerede grundlagte Menigheder". — Sit Forhold til det romersk-katolske Kirkesystem betegner Irvingianismen saaledes: „Deri bestaar den sande Enhed af Regimentet og Læren, ikke at én Person mener at besidde Kristi Aand, eller anmasser sig at være Kristi Statholder og Repræsentant og Kirkens synlige Overhoved — thi denne Værdighed tilkommer intet Menneske her paa Jorden —, men deri, at et Samfund af tolv Apostle ere kaldte af den Hellige Aand, udvalgte af Herren og bemyndigede af ham alene; de repræsentere Israels tolv aandelige Stammer, og ere blevne til Et, efter Herrens Ord i Joh. 17, 11. Og Kirkens Enhed bestaar deri, at den udgjør ét Samfund med Apostlene, underkaster sig dem, modtager Lærdomme, Befalinger af dem, og er bleven til Et med dem og iblandt dem. Apostlene betragtede som en Korporation, et Kollegium, en Enhed, ere de Lovgivere og Herskere i Kirken, ved hvilke Herren bestyrer sit Embede. Deres Gjenindsættelse er den eneste Hjælp for Kirken; alt Andet vilde kun være et dybere Fald og en yderligere Forvildelse fra den rette Vej." S. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1851, 485 ff.

lige Gjenkomst af Herren. — Saa ufordulgte og mere og mere om sig gribende Tilbagebøjninger midt i det protestantiske Land finde deres Forklaring i den engelske Kirkes amfibialske Karakter, og Vejen er ved dem vel beredet for Romerkirken. Ved Pius den 9des Breve af 29. September 1850 erklæres — „i Betragtning af den katolske Kirkes" nærværende Stilling i England, det store, bestandig voxende Antal af Katoliker der og en bestandig Aftagelse af Hindringerne, som have staaet den katolske Religions Udbredelse i Vejen — Tiden at være kommen til Gjenoprettelse af det engelske Kirkeregimente" — ved Biskopper istedetfor apostolske Vikarier. Der er oprettet tolv romersk-katolske Bispedømmer, underordnede Ærkebispesædet i Westminster[1]). (Jvf. S. 224).

Naar Apologien i de foranførte Ord opfordrer til at søge Præstedømmet forherliget „saavidt ske kan", saa have vi i hine engelske Partidannelser Exempel for os paa en Forherligelse, som ikke kan ske uden ved at ombytte evangelisk Kirkegrund med romersk-katolsk. Det er derfor i sin fuldkomne Orden, naar Puseyiter og Irvingianere fra deres Side kun have haarde og fordømmende Ord om Reformationsværket: som ligesaa letsindig paabegyndt, — et uberettiget og formasteligt Indgreb i Guds Aands Førelse af Kirkelivets Udvikling —, som mislykket i sine Virkninger;

---

[1]) I England har der hævet sig en vægtfuld Stemme af stor Betydning: Statsmanden E. Gladstone, forhen Premierminister, som Advarsel imod det frie brittiske Folks Tilbagesynken i Papismens Skjød: „Rom og de nyeste Moder i Religionen". (Nyt Tidsskr. o. s. v. 1876). Skriftet er rettet imod den — i det 19de Hundredaar visselig fabelagtige — Opgaaen af Katolicismen i Pius den 9des Vatikanisme.

thi har ikke, siges der, Reformationen taget Grunden bort, som dog endnu gav Kirken et Støttepunkt, uden at den har været i Stand til at lægge en ny Grund eller at stille nogen Dæmning imod de vildt indbrusende Strømme! — Men ogsaa i de øvrige protestantiske Landskirker er en i sig selv priselig Nidkjærhed for „at forherlige Præstedømmet“ falden ind i Spor, som det ikke er muligt at forfølge med nogen Konsekvents uden at blive ført ind paa Vejen, der gaar til Rom. Naturligvis er man her langt fra at ville indrømme noget Saadant. Den højkirkelige Embeds-Teori finder fortrinsvis Tilhold og Pleje hos dem, der ville have Ord for at arbejde under Ægiden af den stræengeste Lutherdom (Ny-Lutheranisme). Unægtelig har Stillingen her sin Vanskelighed. Den lader sig kun holde ved at kalde visse almindelige Sætninger af forblommet Ubestemthed til Hjælp: om „kirkelige Institutioner“, „objektiv Kirkemyndighed“, „Præstedømmets guddommelige Fuldmagt“ o. f., som kunne lade sig bruge til at omgive det præstelige Embede med en mysteriøs Karakter overfor Menigheden. Det er en objektiv Forherligelse af Præsteembedet, som skal komme Ihændehaverne af Embedet aldeles umiddelbart, uden Hensyn til den præstelige Personlighed, til Gode. Vægten bliver følgelig ved Vurdering af Embedet ikke saa meget lagt paa Storheden af de Fordringer, Embedet stiller til dem, der overtage det, eller paa Forpligtelsen og Ansvaret, det paalægger, heller ikke paa den fromme Fortrøstning til Kirkens Herre: at hans Aand vil give Kraft og Velsignelse med Frugt, hvorsomhelst den hellige Gjerning bliver udført med Troskab og Alvor.

Men derom bliver der spurgt og derpaa lægges Hovedvægten: hvad Personen antages at blive til ved selve Indvielsesakten, hvorvidt allerede den blotte Beklædelse med Embedet fører nogen særlig Naadekraft med sig.

VII.

Det bliver saaledes Ordinationen, — den synlige Afgrænsning imellem det præstelige Embede og enhver anden Livsstilling — der staar som Udgangspunkt for enhver mysteriøs Embeds-Teori. „Om man dog ikke — spørges der —, ved Oppositions-Iveren imod det romerske Hierarki skulde være ført for vidt i den kritisk-ædruelige Retning, naar man i Ordinationsakten ikke vil se noget Andet og Mere end en højtidelig Indvielses-Handling, hvorved Embedets Overdragelse sker i Kirkens Navn, naar man ikke vil tillægge den anden Virkning end en psykologisk, religiøs-sædelig, en Besegling af det indre Kald ved den kirkelige Kaldelse, der her træder frem i hellig Symbolik med gribende og opløftende Kraft?“

Det kommer i denne Henseende vel tilpas, at Reformatorerne selv (i Apologien) have erklæret det for ubetænkeligt „at kalde Haandspaalæggelsen et Sakrament, eftersom Kirken har Bud om at ansætte Tjenere, og Gud billiger denne Tjeneste og er virksom i samme“. Det er bekjendt, i hvor svævende Ubestemthed Sakramentets Begreb i den første Tid stod for Reformatorerne. „Ingen forstandig Mand“, hedder det i Apologien, „vil stride heftigt angaaende Navnet eller Ordet“ —; ligesom ved Ordinationen, findes Navnet Sakrament i Apologien ogsaa anvendt paa Absolutionen (som Bods-Sakrament), paa Ægteskabet, ja end-

ogsaa paa Bønnen. „Bønnen kan med største Sandhed kaldes et Sakrament, saafremt Alt skal regnes til Sakramenter, der har Guds Anordning for sig, og hvortil der er knyttet Forjættelse". Reformatorerne kom imidlertid snart til Erkjendelse af Misgrebet i en flydende Udvidelse af Sakramentets Begreb, hvorved der aabenbar lagdes Grundsten til en ny hierarkisk Bygning. „Ordinations-Sakramentet", skriver Luther, „kjender Kristi Kirke ikke; det er en Opdigtning af den pavelige Kirke; thi ikke alene er der ikke paa noget Sted givet det nogen Naadesforjættelse, men det hele Nye Testament omtaler det ikke med et Ord". „Vi lægge Hænderne paa Ordets Tjenere, og gjøre tillige vor Bøn til Gud, alene for at vi derved skulle vidne, at der er Anordning af Gud i alle Kirkens Embeder" [1]).

---

[1]) Walch. II. 1972. XIX. 127. — Schmalk. Art. Jvf. Chemnitz (Exam. conc. trid. de sacr. ord. II. 414—415): „For at betegne ved Præste-Ordinationen, hvor nødvendig den særlige Naade og guddommelige Velsignelse er, og for saaledes at vække Kirken til Forbøn, bliver Haandspaalæggelsen anvendt som ydre Skik. — Præsteembedet har guddommelige Forjættelser, og derpaa støtter Bønnen sig i Ordinationen; men disse Løfter skulle ikke bindes til Haandspaalæggelses-Skikken, hvorom der hverken haves nogen Anordning af Kristus eller nogen saadan Forjættelse, som ved Daaben og Herrens Nadvere". Og fra nyeste Tid en Stemme fra en berømt Kirkeretslærer: „De evangeliske Bekjendelser opfatte Ordinationen udelukkende kun som Overdragelse af den til Kirken betroede guddommelige Befaling, og derhos med Hensyn til det bestemte Embede, og intetsteds lade de Rum for den Forestilling, at der derved skulde erhverves en ny Gave paa underfuld Maade. Ordinationen er her meget mere blot den Akt, hvorved den allerede tilstedeværende Gave bliver godkjendt og styrket, og overført i Kredsen af det retlige Kald i en Stadfæstelse fra Kirkens Side." Richter: Gesch. der evang. Kirchenverfassung in Deutschland (1851) S. 55.

Men i dette Stykke — og overhovedet i den hele Materie om Kirken — ere „Ny-Lutheranerne“ resolute Fremskridtsmænd paa deres Vis; uden mindste Betænkning slaa de her ind paa Veje, der ligesaa lidt gaa ud fra den reformatoriske Tankegang, som de føre tilbage dertil. „Hvor løs og usammenhængende“ — hedder det — „er ikke al Tale om guddommelig Indstiftelse af det præstelige Embede, dersom det ikke bliver tænkt som egentligt, umiddelbart Naademiddel-Embede, indsat som Fortsættelse af Frelserens eget Værk, mægtigt til at udføre alle hans Frelsesgjerninger! Hvor afmægtigt vilde ikke Embedet staa overfor den store Gjerning, dersom der ikke tænkes en særegen Kraft og Naade iboende de Personer, der beklædes med samme! Og naar og hvorledes skal vel en saadan Benaadelse tænkes foregaaet, — fra hvilket Øjeblik og fra hvilken Handling skal den dateres uden fra det Øjeblik, der i Kraft af den kirkelige Indvielse staar som Grænsepunkt imellem Lægmandslivet og den præstelige Stilling! Skridt for Skridt blive vi saaledes ved Tankens Konsekvents drevne til at tillægge Ordinationen en mysteriøs, benaadende Karakter“ [1]).

Ganske vist vil man nu finde sig med Nødvendighed

---

[1]) „Embedet er direkt og umiddelbart Kristi Embede, kan kun være hans paa den umiddelbareste Maade, fordi det er fra dette Embede alene at Sandheden udgaar, Vejen anvises, Lyset lyser ned i Menigheden; — Kristus staar umiddelbar bagved Embedets Udførelse, er virksom deri, og gaar selv foran“. — „Haandspaalæggelsen er en Magtforlening, en Magtudøvelse“. — „Dersom den virkelige Hellige Aand ikke bliver meddelt til dem, der forsynes med Haandspaalæggelse, saa er det hele N. Test. en eneste lang Talemaade, en Bog fuld af Skuffelser og Gøglerier (!). Og dersom denne Gave: at meddele den Hellige Aand ved Haandspaalæggelsen ikke har forplantet sig, saa er Kirkens Paaberaa-

drevet Skridt for Skridt videre frem paa Skraaplanen, saasnart dette er slaaet fast som kristeligt Sandhedspunkt: at der i Præsteembedet skal ses det kirkelige Mellemled, uden hvilket det kristne (uordinerede) Folk forgjæves søger Adgang til Naademidlernes aandelige Skatte, til Sandhedslys og Frelse i Kristus. Men Paastande, der føre til Omstyrtning af den evangelisk-protestantiske Kirkebygning, kunne ikke lade sig overføre fra det romerske System i det evangeliske Kirkeliv, med mindre der fremlægges klar og overbevisende Skriftgrund, som Reformatorerne skulle have savnet. Og hvor skulde den være at finde? Vil man beraabe sig paa Kristi Forjættelse om

---

belse af det N. Test. intet Andet end et Narrespil" (!). Vilmar: Die Theol. der Thatsachen, S. 90. 92. 61—62. I samme Forfatters, efter hans Død udgivne, „Lehrbuch der Pastoraltheologie" (1872), findes det hele klerikale System udført i yderliggaaende Træk. Til samme højkirkelige Retning høre: Kliefoth: Acht Bücher von der Kirche. Löhe: Kirche u. Amt. Münchmeyer: Das Amt. des N. T.'s; — og i evangelisk Modsætning til dem Höfling (Grundsätze evang. luth. Kirchenverfassung S. 441. s. N. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1855. S. 604): „Vor Ordinations liturgiske Akt har ikke Karakteren af et Sakrament, men simpelt hen af en kirkelig Velsignelse. Hverken Haandspaalæggelsen eller Bønnen ved samme gjør Fordring paa en særegen guddommelig effektiv Virkning. Haandspaalæggelsen er den almindelige Ritus for en kirkelig Forbøn, der sker med personlig Henvendelse; og hvad den kirkelige Forbøn angaar, forholder det sig her ikke væsentlig anderledes med den end overalt. Den kan og vil overhovedet ikke blive uden Kraft og Virkning, hvor den foretages med ret Alvor og mødes med den rette indre Disposition hos Den, for hvem den finder Sted; men den er, som ordinatorisk Forbøn, hverken i Besiddelse af et særeget mandatum, eller af en særegen promissio divina, paa Grund af hvilken vi skulde kunne tilskrive den en specifisk Kraft, en ufejlbar guddommelig effektiv Virkning.

Magten til at binde og løse (Matth. 18, 18. Joh. 20, 21—23), saa vilde det kun under den Forudsætning lade sig forsvare, naar denne Overdragelse tænkes henvendt alene og udelukkende til de tolv Apostle personlig, medens vi dog, efter Ordenes og Evangeliets Aand, maa tænke os den højtidelige Tiltale henvendt igjennem Apostlene, — i hvis Kreds Menigheden dengang var sammentrængt, og af hvilken den skulde udfolde sig, — til Kristi Menighed i hele dens Fylde og i al Fremtid. Derimod — i Apostlene at ville se Repræsentanter for en præstelig Stand i Modsætning til Menigheden, og heri at søge Bevis for den præstelige Højhed overfor Lægstanden, er en Fortolkning, som i lige Grad har Skriftordets Aand og Bogstav imod sig[1]). Det er paa den selvsamme Fiktion, at den romerske Kirke støtter den Paastand: at Kristus, da han i Nadverens Time rakte Kalken til Apostlene, skal have givet den alene i Præsternes Hænder. Selv den hierarkiske Lemlæstelse af Kristi egen Indstiftelse bliver uigjendrivelig, saafremt Apostelkredsen skal staa som Typus for en afsluttet præstelig Kaste. Vil man derimod beraabe sig paa den Maade, hvorpaa der findes omtalt en Haandspaalæggelse i Forbindelse med de aandelige Naadegaver hos de beskikkede Lærere (1 Tim. 4, 14. 2 Tim. 1, 6), saa mangler der her enhver Angivelse af den udvortes Handling som Aarsag og

[1]) „Nøglerne tilhøre Kirken, d. e. Kristi Folk, Guds Folk eller det hellige kristne Folk over den hele Verden." — „De skulle først bevise, at de have en anden Magt end den, som er Kirkens fælles Magt; men de forudsætte det, som om de allerede havde bevist det, og gaa nu videre med den opdigtede Adskillelse og Løgn". Luther, Walch. XVI. 2791. X. 1846.

af de aandelige Goder som Virkning. Men det er netop dette Forhold imellem Aarsag og Virkning, hvorom den hele Strid drejer sig.

Skriftgrunden mangler altsaa, og dermed den uundværlige Sandhedsgrund, hvor man ikke endnu er kommen saa vidt, at Kirkens Hjemmel tages for Fyldest i Stedet for Skriftens. Men dernæst: — naar denne Ordinationsmystik skrider fremad i tilsyneladende fast og grundig Slutningsgang Skridt for Skridt, hvorledes er det muligt at dølge for sig selv, at alle disse Skridt ikke føre til noget Endepunkt, saa længe man ikke vil bekvemme sig til det afgjørende Skridt: at tage Fodfæste paa romersk Kirkegrund. Uden dette sidste Skridt føre alle foregaaende kun halvvejs, — til Forestillinger, der mangle baade Grund og Afslutning. Thi nogen Grund og Forklaring maa der dog kunne gives. Det kan ikke være nok med den blotte Tanke om en vis specifisk Naadekraft, der skal følge med Ordinationen, naar der aldeles Intet kan siges om denne Benaadelses Udspring og heller Intet om, hvori den bestaar[1]). Angaaende begge Punkter véd alene

[1]) Naar det f. Ex. er bleven sagt hos os: „Uden at ville forsvare Dogmerne om det romerske Episkopat, som de have uddannet sig i den romerske Kirke, mener jeg, at Bispedømmets Betydning i den evangeliske Kirke i det Væsentlige er den samme, som hævdes det katolske Bispedømme. Her falder det Evangeliske sammen med det Katolske . . . Det vil altsaa saa langt fra være Tilfældet, at Bispedømmets Betydning i den evang. Kirke skulde svækkes derved, at det føres tilbage til det katolske Episkopat med Successionen og Naadegaverne, at dets hele kirkelige Betydning meget mere beror derpaa, at det kan ses som Et med den kat. Kirkes Episkopat, ses at være udgaaet fra Apostlenes Tjeneste, tro's at have Naadegaverne ovenfra til Tjenestens

den romerske Kirke at give Svar. Det uudslettelige Mærke, der meddeles ved Ordinationen, har her sin bestemte Kilde: den uafbrudte Række af Biskopper, som danner den hellige, magiskvirkende Kjæde fra Apostlenes Tid. Men for Protestanterne er denne Kjæde brudt med Reformationen; man kan ikke blive indleddet i den paa ny, uden ved at søge tilbage i den Kirke, hvor Kjæden bliver antaget at være bevaret i sin Helhed. Og med ikke mindre Bestemthed véd den romerske Kirke at angive Virkningens Beskaffenhed: de hemmelighedsfulde Kræfter, der skulle opløfte den ordinerte Mand over den uordinerte. Men hvor skal derimod Protestanten søge Svar paa Spørgsmaalet: hvad det da er, der skal blive ydet og forlenet med Ordinationsmysteriet? Vilde der — hvad der kunde synes at ligge den gejstlige Embedsvirksomhed nærmest — være at tænke paa en Forhøjelse af aandelige Evner, et højere Maal af Tro, Visdom, Kundskab, Profeti, Fortolkningsgave o. s. v. (1 Kor. 12), saa er man her henvist til Erfaringens Vidnesbyrd. Det blev Erfaring, der maatte godkjende Tanken om en Virkning af Ordinationen i denne Retning, — som jo i sig selv vilde være overmaade ønskelig. Skulde der derimod være at tænke paa Meddelelse af en specifisk Naadegave til den virksomme For-

Udførelse". — „Ligesom Bispedømmet hører med ind under Embedets Udførelse efter apostolsk Orden, saaledes hører Ordinationen med Bøn og Haandspaalæggelse til dets Overlevering efter apostolsk Orden. — At en udvortes Handling saaledes kan knytte Slægtens Ærefrygt til sig, og at guddommelige Naadegaver og Velsignelser, formedelst dens Oprindelse og dens Forbindelse med Kirkelivet, kunne følge den, det er her det Mysteriøse". (Provst Brasen, i evang. Ugeskr. 1854. I. 283. II. 122), — hvor er der vel her nogen Forklaring at finde, være sig om Grund eller om Virkning?

valtning af Sakramenterne eller af en umiddelbar Magt til at forholde og forlade Synder, saa er det Reformatorernes, i Evangeliet grundede, Lære: at Sakramentet har sin Kraft og Virksomhed som Kristushandling i sig selv, formedelst den indstiftende og gjennem sine Indstiftelser virkende Herre, og at det har denne Kraft i usvækket Maal, selv om det undtagelsesvis, i Nødsfald bliver udført ved uordineret Mand. Og hvad i Særdeleshed Absolutionen angaar, da er det Sandhed, hentet fra Evangeliets Inderste: at „Evangeliet er selv en almindelig Absolution, en Forjættelse, som Alle og Enhver skal tilegne sig efter Guds Bud og Befaling,“ at „Den, som tror, at Synderne forlades ham formedelst Kristus, har allerede forvist modtaget Syndernes Forladelse formedelst Kristus“, og at „i Nødstilfælde ethvert Kristenmenneske, han være Lægmand eller Præst“, har Bemyndigelse til at trøste den af Synden Beængstede med Evangeliets Absolution [1]).

Det kan saaledes umulig være den rette Vej, d. v. s. Vejen, som er anvist ved Evangeliet og ved den evangeliske Grundretning af vor Kirke, naar man arbejder paa „Præstedømmets Forherligelse“ ved Forestillinger, sammensatte af løsrevne Laanesætninger fra et grundforskjelligt Kirkesystem, om en ganske ubestemt sakramentlig, mysteriøs Beskaffenhed af Ordinationen og om et vist ubenævneligt og ubestemmeligt Noget, som derfra skal meddele sig til Embedets Ihændehavere. „Den nylutherske Betragtning af Embedets guddommelige Stiftelse gaar — om ikke med bevidst Formaal, saa dog i

[1]) Repetit. conf. de confess. Luther, Walch. XXI. 424. X. 1492. XIX. 1084.

de uafviselige Konsekventser — aldeles ud paa katolske Bestræbelser og Anløb“ [1]). Saaledes dømmes der, hvor de nylutheranske Anstrængelser blive betragtede fra Romerkirkens Synspunkt. Men, hvad enten disse „uafviselige Konsekventser“ holdes mere eller mindre fast, er der herfra lige lidt Gavn og Velsignelse at vente for det gejstlige Embedes Virksomhed; med al Anstrængelse bringes det ad denne Vej ikke videre end til matte Farver i Stedet for den magiske Glans, som hist omstraaler den præstelige Personlighed. Det kan villig indrømmes: det evangelisk-protestantiske Præsteembede kan ikke sjældent komme i saadanne Stillinger, — overfor den frækspottende Vantro, eller overfor det sekterisk-fanatiske Hovmod, hvor Vankundighed og Trods gjør utilgængelig for Belæring og overbevisende Tale —, at der kan opstaa en Fristelse til at ønske en Myndighed, som ikke skal være indskrænket til at virke ved den aandelige Overlegenhed alene, men ogsaa havde en imponerende Embeds-Avtoritet at kalde til Hjælp. Men enhver saadan Fristelse er dog af det Onde; den udspringer kun af Selvbedrag angaaende de rette, de virksomme Midler imod aandelige Sygdomme. — Menighedsforholdet, hvori Romerkirkens Klerus og en evangelisk-protestantisk Gejstlighed befinder sig, er saa grundforskjelligt, at ethvert Forsøg paa at tilvende denne endogsaa kun en svag Afskygning af den Nimbus, der hist er ligefrem Følge af Ordinationsmysteriet, her ikke vilde have anden Virkning end Fjærnelse af Menighederne og Lammelse af Virksomheden i Evangeliets Tjeneste. „Vor Kirke vilde,“

[1]) Jörg: Gesch. des Protestant. I. 400.

efter Biskoppen af Londons Varsel (S. 574), „blive en Gejstlighedskirke uden Lægfolk“ [1]).

VIII.

Saa Meget vil da være klart, at naar Apologien — for at vi skulle vende tilbage til dens Ord — opfordrer til „at forherlige Præstedømmet, saavidt ske kan, paa enhver Maade“, er det en ganske anden Vej til Forherligelse, hvorpaa der her er tænkt. Dersom denne Vej ikke lod sig angive og kjende med fuld evangelisk Sikkerhed, saa vilde der være Mening i den Tale: at Reformatorerne ikke havde gjort vel i at tage Grunden bort, hvorpaa Præstedømmet hidtil havde hvilet i Kirken; og dersom Reformatorerne ikke her stode for os som de rette evangeliske Vejvisere, saa vilde det i al Fald være forklarligt, naar deres Efterfølgere ses at famle omkring paa allehaande Vildspor.

Men Præstedømmet bliver forherliget i evangelisk Aand og Sandhed for det Første derved: naar det bliver bragt til fuld Erkjendelse, at og hvorledes Embedet og dets Gjerning staar i uadskillelig Forbindelse med den kristelige Aabenbaring efter dennes ejendommelige Væsen, — som Betingelse

---

[1]) „I de senere Aars Historie er det bedrøvelige Skuespil oplevet, at i den katolske Kirke og delvis ogsaa i den protestantiske et hovmodigt, herskesygt og stridigt Kirkedømme, som i sin Tænken og Handlen er affaldet fra Kristendommens rene, verdenovervindende Aand, har trængt sig frem i Forgrunden. Der er gjort Forsøg paa, om Aandernes Forvirring, Sindenes og Karakterernes Holdningsløshed ikke lod sig benytte til at gjenoprette i den katolske Kirke det midalderlige Præsteregimente, i den protestantiske Kirke den judaiserende Lovteologi fra det 17de Hundredaar.“ Gelzers protest. Monatsbl. Jan. 1858.

nemlig for, at Aabenbarings-Ordet kan blive i fuldt Maal Lys- og Livskilde for Menneskene. „Enhver Virkning, som Kristus virker", — siger Luther — „er sammenfattet i Ordet; i Ordet og formedelst Ordet gives der os her Alt, og uden Ordet vil han Intet give os"[1]). Men det hellige Ord er ikke — og hvorledes skulde det kunne være det? — sammensat af andre Taledele, andre Ordformer og Ordforbindelser end saadanne, som ere fælles for al menneskelig Tale. Det Højeste og det Dybeste, det Helligste og Hemmelighedsfuldeste har her sin Betegnelse ved Udtryk, som ere laante fra den synlige Verden, ved de samme Udtryk, som bruges i Hverdagslivet til at betegne legemlige Gjenstande og timelige Goder (se ovenf. S. 236—37). Det er ved Aanden, som usynlig bærer dette Ord, ved Aandens Præg, som hviler over den hele Meddelelse, at Ordet her skal blive i Stand til at gribe Tanken og løfte den op over den sædvanlige Sfære, til at fatte og tilegne sig, hvad der kun paa sindbilledlig Vis har kunnet antydes om de guddommelige Ting. Mindre end ved noget andet Ord lader Misforstaaelse og Mistydning sig her forebygge, og Misforstaaelse og Mistydning bliver her farlig som paa intet andet Sted. Hvad kan lignes ved den Sjæls-Ophidsning og Tanke-Forvirring, den Fortærelse af indre og ydre Liv, som er og bliver anrettet ved falsk Forstaaelse og Anvendelse af det hellige Ord! Mere end noget andet Ord er derfor Aabenbarings-Ordet beregnet paa de aandelige Gaver, Apostelen nævner (1 Kor. 12), og beregnet paa, at der til enhver Tid vil findes dem, der ved disse Gaver ere skikkede og beredte til at overtage det Kald, hvortil

---

[1]) Walch. XIII. 313.

Herren har kaldet sine Apostle og vedbliver at kalde sine Sendebud og Tjenere efter dem (Efes. 4, 11), og at disse Tjenere findes ligelig fordelte efter Menighedernes Tarv og Behov. Først ved den uafbrudte Fortsættelse af Apostlenes Gjerning bliver det muligt, at „Herrens sunde Ord og Lærdomme, som føre til Gudfrygtighed“, kan blive bevaret i Menighederne (1 Tim. 6, 3), at ogsaa da, naar „nogen Bitterheds-Rod skyder op“, dog ikke „Mange skulle blive smittede ved den“ (Hebr. 12, 15). „Hvorledes skulle de tro paa Den, om hvem de ikke høre? men hvorledes skulle de høre, uden der er Nogen som prædiker? men hvorledes skulle de prædike, naar de ikke blive udsendte?“ (Rom. 10, 14—15).

Dette er den guddommelige Indstiftelse af Embedet: Herrens Foranstaltning, saaledes som den er naturlig og nødvendig grundet i selve den kristelige Aabenbaring. Ved Reformationen er denne Indstiftelse stillet i fuld og klar Belysning. Embedet er „Magt eller Bemyndigelse fra Gud til at prædike Evangeliet, forlade og forholde Synder og forvalte Sakramenterne“. Saaledes i den augsb. Bekjendelse (Art. 28), og Apologien føjer til: „Ordets Tjeneste har Guds Anordning; — Kirken har Anordningen at beskikke Tjenere, og vi maa sætte den højeste Pris derpaa, at vi vide, at Gud bifalder denne Tjeneste og staar den bi.“ „De Troende vide hel vel“, skriver Luther, „at den gejstlige Stand er indsat og stiftet af Gud, — jeg mener den Stand, som har Prædikeembedet og Tjenesten ved Ordet og Sakramenterne, der giver Aanden og al Salighed, hvilken Stand Skriften i Sandhed anpriser højt“ [1]). Ved denne „Guds Anordning“ tør imidler-

[1]) Walch. X. 488.

tid den menneskelige Side: den særlige Overdragelse af Embedet, Beskikkelse af den Enkelte i den enkelte Menighed — ikke overses. „I enhver kristen Stad skal“, efter Luthers Forskrift, „ihvorvel Alle ere Præster i aandelig Forstand, En af dem, den Ældste eller den Lærdeste og Frommeste, udvælges, som skal være deres Tjener, Plejer og Vogter i Evangeliet og Sakramenterne“ [1]). Det er altsaa „kun en udvortes Forskjel — for Gud er der ingen Forskjel —, naar for Embedets Skyld En bliver kaldet af Menigheden, paa det han skal i Menighedens Sted forvalte og udføre det Embede, som de alle have“ [2]). Forholdet stiller sig saaledes: at, i Kraft af det kirkelige Embede, den dertil Kaldede er det Samme i Kristi Tjeneste for den hele Menighed („i Menighedens Sted“), som Enhver i Menigheden skal være for sig og sine Nærmeste, — at den Gjerning, der oprindelig er fælles Ret og Pligt for Alle, bliver overdragen som særlig Embedsret og Embedspligt til den Enkelte, for at den rette Forvaltning af Ord og Sakramenter kan være sikret i Samfundet, i Kirke og Skole [3]). Bemyndigelsen følger saaledes med Embedet; men Myndigheden, Kraften i Embedsvirksomheden beror paa det aandelige Forhold, hvori den Enkelte staar til Embedets Gjerning. I samme Grad som Manden lever sig ind i Ordet, hvis Tolk og Forkynder han

---

[1]) Walch. XVIII. 1578.

[2]) Walch. IX. 702.

[3]) „Der er en Forskjel imellem, at Nogen udfører en fælles Ret efter Menighedens Befaling, og at Nogen benytter sig af samme Ret i Nødstilfælde. I en Menighed, hvor Retten er fri for Enhver, skal Ingen tiltage sig den uden den hele Menigheds Vilje og Valg; men i Nødstilfælde kan Enhver, som vil, benytte sig af den.“ Luther, Walch. X. 1858.

er kaldet til at være, saa at dette Ord ikke blot lyder igjennem hans Tale, men lyser igjennem hans Liv, saa at den hele Personlighed bliver levende Vidne om Ordets opklarende og lutrende Magt, vil han ogsaa fornemme, at Guds Ord paa menneskelige Læber, hvad enten det bruges som Lovens tveæggede Sværd eller som Evangeliets husvalende Lægedom, ikke savner sin Kraft. I denne Erfaring er den højeste Forvisning given om Embedets guddommelige Indstiftelse. Naar der ud over denne Selvbevidnelse ivrig søges en Forvisning i Teorier om en mysteriøs Naademagt, hvormed Personen skulde blive forlenet ved sin Indvielse til Embedet, da er der Anvendelse for Kristi Ord: „I vide ikke, af hvilken Aand I ere" (Luk. 9, 55).

Ikke i Teorier altsaa i højkirkelig Mysterie-Stil skal Hjælpen søges. Derimod er der ad Gjerningens Vej ikke Lidet at foretage for at søge „Præstedømmet forherliget", det præstelige Embede og dets Gjerning holdt i Agt og Ære.

IX.

„For at Embederne", siger Luther[1]), „synderlig Præsteembedet skal kunne forvaltes og udføres, behøves der Mænd, som fremfor Andre ere skikkede til at forstaa og udlægge Skriften, ere kyndige i Sprogene, kunne føre Ordet o. s. v." Med andre Ord: Præsteembedet forudsætter og kræver aandelig, paa Præstens særlige Virksomhed særlig beregnet Forberedelse og Fordannelse.

---

[1]) Walch. XII. 1091.

Hvorledes maa denne Fordannelse anlægges? hvad omfatter den?

Det er betegnende for den forskjellige Stilling af Præsteembedet i de forskjellige Kirker, naar Forberedelse og Fordannelse er for de tilkommende katolske Gejstlige henlagt til klosterlige Seminarier eller i al Fald til teologiske Fakulteter, hvor Tugt og Undervisning efter jesuitisk Studieplan har Dressur til „Kadaver-Lydighed“ som Formaal, i Modsætning til den videnskabelige Frihed, hvori de øvrige sideordnede Fakulteter bevæge sig[1]), — hvorimod den teologiske Dannelse ved de protestantiske Universiteter er anlagt efter samme Plan og stillet under samme Vilkaar som enhver anden videnskabelig Fagdannelse. Reformationen blev ikke alene Gjenfødelse af Kirken og det kirkelige Liv; men det aandelige Liv overhovedet, enhver videnskabelig Syssel og Virksomhed vandt ved det store Befrielsesværk det fornødne Raaderum tilbage til selvstændig Bevægelse og Selvudvikliug. Saaledes maatte ogsaa Fordannelsen til den kirkelige Virksomhed blive anlagt paa Basis af almindelig videnskabelig Dannelse, og i den videnskabelige Grundlægning har man i Almindelighed været enig om at se Vidnesbyrd om Kirkens sande evangeliske, til Lyset søgende Karakter, og tillige Palladiet for Bevarelse af denne Karakter[2]). Men,

---

[1]) Den politiske Nødværgekamp paa Liv og Død, som i vore Dage føres imellem Tyskland (Preussen) og Pavedømmet griber derfor Sagen fra Roden, naar den ophæver de katolske Særskoler for vordende Gejstlige, og stiller treaarigt Studium ved et Universitet i Tyskland som Betingelse for Adgang til Præsteembedet (Hinschius: Die preuss. Kirchengesetze des J. 1873. S. 107. 114.

[2]) Jvf. C. Scharling: „Om det teol. Fakultet under en fremtidig Ordning af Kirkens Forhold skal forandres til et Præstesemina-

hvor der enten er ringe Sympati med det evangelisk-protestantiske Frihedsprincip og derimod stor Sympati med den juridiske Lovretning, der har gjort sig gjældende i det protestantiske Statskirkedømme, eller hvor Kilden til den præstelige Virksomheds Kraft bliver søgt mindre i aandelige Evner og i deres Udvikling end i en mysteriøs Forlening med særlige Naadegaver, der kan denne Grundlægning kun blive betragtet med Uvilje og Mistro. Der kan fra disse Sider høres Ytringer om boglige Studier, teologisk Videnskab, som mangen Gang komme de Vankundigstes Omdømme nær. Man synes at mene, at Dannelsen bør søges paa det Allernøjeste tilmaalt og tilskaaren efter den praktiske Anvendelse, som ligger lige ved Haanden, at enhver Kundskabsmeddelelse, som gaar ud over det knappe Nødtørftighedsmaal, maa agtes som uvedkommende. Det kan for denne Betragtning ikke andet end stille sig som urimelig Fordring, at vordende Menighedslærere skulle have en videnskabelig Forskole at gjennemgaa, hvor den unge Sjæl bliver ført ind i labyrintiske Skolestridigheder, fyldt med Tvivl og Skrupler og med en Masse af alskens Kundskaber, for hvilke der ikke er eller bliver Brug, som kun læres for at glemmes, og helst bør søges glemt saa snart som muligt. Ej engang med den særlige Kundskab, hvori den protestantiske Gejstlighed hidtildags har sat sin Ære overfor den katolske: Skriftlærdom, videnskabelig Fortolkning af det Nye Testament i Grundsproget, gjøres der Undtagelse; — Præsten er jo dog for Menighedens Skyld; og naar Guds Ord ikke forkyndes paa Græsk for Borgere

rium, eller gaa over i det filosofiske Fakultet.“ Teol. Tidsskr. ny Række. 1849. VI. 2. S. 205 ff. H. N. Clausen: Om teologiske Fakulteter (1874).

og Bønder, hvorfor skulde da Præsten ikke have nok i Oversættelsen i Modersmaalet?[1] — Men en kolossal Misforstaaelse ligger her til Grund. Naar Underlaget mangler fornøden Dybde og Bredde, vil Det, som opføres derpaa, nødvendigvis være vaklende og udsat for Fald; og — hvorledes skal et saadant Underlag kunne mangle ved en Virksomhed, som gaar ud paa Behandling og Ledning af det sjælelige Liv? Om nogetsteds kræves der her almindelig og flersidig Aands-Udvikling, et overskuende, frit og sikkert Blik, paa én Gang aandelig Bevægelighed, for at kunne sætte sig ind i de forskjelligste Livsforhold og Sindsstemninger, og Fasthed, for at kunne styre og lede hen imod det ene Maal. En saadan Frigjørelse, Udvidelse og Udvikling af de aandelige Kræfter er Maalet for den videnskabelige Fordannelse, og det er denne Frugt, der er blivende, hvor Grunden er vel lagt, om end Grundstenene ikke ses, om end Forraadet af Kundskaber, ved Hjælp af hvilke Dannelsen er erhvervet, lidt efter lidt svinder ind. I det kirkelige Liv skal der arbejdes af Aand paa Aand ved Aandens Magt, arbejdes paa de mest forskjelligartede Personligheder ad de forskjelligste Veje: til Angreb og Forsvar, til Gjendrivelse og Overbevisning; — hvorledes vilde ikke Ordets Tjenere være stillede overfor aandelige Brydninger, sekteriske Partier, overfor Modsigelser og Anfægtelser af mangehaande Art, — uden Dygtighed til selvstændig Fortolkning af Skriften i Grundsproget, uden Indsigt i

[1]) „Ligesom Adskillige nutildags begynde at tage Ordet „Præst" i en Betydning, hvorefter det ikke uden Grund kunde bruges som et Skjældsord, saaledes ogsaa Ordet „Lærd"; — man gjør Udtrykket for hele Sagen selv til Udtrykket kun for det Lavere eller det Uvæsentlige ved den." Zeuthen: Om den saakaldte kirkelige Anskuelse. S. 119. —

de forskjellige Konfessioners og Partiers Ejendommeligheder, uden Kundskab til Kirkens Historie, til ligeartede Fænomener, i ældre og nyere Tid, af Bevægelse og Strid? Hvorledes skal det præstelige Embede kunne haandhæve sin Plads i Menigheden, dersom det i bevægede Tider viser sig afmægtigt til at værge den sunde Lære mod Udskejelse og Forvanskning, dersom Ordets Udlægning og Anvendelse synker mere og mere ned i Linje med det almindelige Lægprædikants-Foredrag: til dagligdags, triviel Opvækkelsestale? Kan der bedre arbejdes Paastanden om det almindelige Præstedømmes Tilstrækkelighed, arbejdes al sekterisk Selvophøjelse og Selvraadighed i Hænderne, end om det skulde lykkes at faa' et Lands Gejstlighed trykket ned under Punktet af videnskabelig Dannelse?[1])

Noget ganske Andet er det, naar Anken rettes imod den enkelte Form, hvori den teologiske Fordannelse har været anlagt og bliver udført paa forskjellig Tid og Sted. Der hører egen Erfaring til for at dømme om det Vanskelige i den Opgave: paa én Gang at gjøre Videnskaben og det kirkelige Liv Fyldest, — ikke at gjøre for Meget eller for Lidet enten i den ene eller i den anden Retning. Hvad Under da, om man mangen Gang, baade i ældre og nyere Tider, har over Kundskabs-Midlerne tabt Maalet af Syne: Anvendelse af Kundskaben paa Livet til religiøs Befrugtning og Næring! om det teologiske Lærdoms Apparat er blevet for vidtløftigt og smaalig udstykket, overvældende med Masser af filologiske og historiske Enkeltheder eller af abstrakte Spekulationer og konfessionelle Stridsspørgsmaal eller af alskens formentlige Opdagelser og Nyfund!

[1]) Jvf. H. N. Clausen: „Ikke Kundskab men Folkelighed!" (Kalkar's teol. Tidsskr. 1871. S. 113—122.)

Overfor en énsidig intellektuel Dannelsesretning kan der altsaa være mangen berettiget Fordring at gjøre, baade med Hensyn til Indskrænkning i Stoffet og med Hensyn til Behandling af samme. Et befrugtende Livsstudium maa her komme Bogstudiet til Hjælp, for at Meddelelsen skal blive levende og vækkende til Liv. Men i denne Henseende kunne Ønsker anses som overflødige, hvor — saaledes som i nærværende Tid — Alt bærer hen til skyndsom og nyttig Anvendelse; — langt snarere kan der nutildags være Grund til at frygte for, at der ikke lades Tid og Ro til Kundskabsfordøjelsen, til den stille Fremvæxt til Aandens Modenhed. Kun Vankundigheden kommer til den Slutning: at det kirkelige Liv vilde være bedst tjent med, om den videnskabelige Teologi bragtes som Sonoffer for begangne Synder paa Kirkealteret. — Fremdeles noget Andet er det, naar Kirkestyrelsen lader det mangle paa praktisk Forberedelse, umiddelbar Anvisning til den præstelige Embedsgjerning i dens forskjellige Retninger og Dele. Men det vilde næppe være stemmende med de unge Teologers eller det kirkelige Embedes Tarv, saa lidt som det vilde være i den teologiske Videnskabs Tarv, om man vilde tænke paa at drage den praktiske Forberedelse indenfor Universitetsstudiernes Kreds; det vilde være at begynde paa selve Bygningen til samme Tid, som der arbejdes paa Grundlægningen dertil. Fejlen ligger dybere: den ligger deri, naar den unge Teologs Dannelse betragtes omtrent som afsluttet med Universitetsprøven, medens derimod den unge Lovkyndige eller Lægekyndige paa det samme Trin ser sig uden Afbrydelse ført over i en paafølgende praktisk Uddannelse, der slutter sig i naturlig og frugtbar Følge til den forudgaaede teoretiske.

Dette vilde altsaa være Opgaven: at tilvejebringe en Betryggelse imod, at de teologiske Kandidataar kunne blive anvendte mangen Gang uden ringeste Forbindelse med kirkeligt Kald eller teologiske Studier, — at organisere en Virksomhed, der kunde danne den umiddelbare Forskole til Embedet, som nu savnes, hvori det gjordes Kandidaterne til Pligt at tage Del, og hvorefter det tillige vilde blive muligt at skjønne, til hvilken Art af kirkelig Virksomhed Enhver især bedst egnede sig[1]). Det lange Mellemrum af Aar, der nu i Almindelighed ligger imellem Universitetslivet og Befordring til gejstligt Embede, gjør det i høj

---

[1]) Allerede for over en Menneskealder siden (i A. 1837) har det teologiske Fakultet indgivet et Andragende til den daværende Universitetsdirektion, som paaviste det Mangelfulde saavel i de bestaaende Indretninger til de teol. Kandidaters praktiske Dannelse, som i de anordnede Prøver for at erholde Vished om deres praktiske Duelighed — og androg paa en Plan til Foranstaltninger med Hensyn hertil. Paa nærmere Opfordring blev der fra Fakultetets Side foreslaaet dels en Prøve, som enhver teologisk Kandidat skulde være forpligtet til at underkaste sig, indeholdende baade en teoretisk Del (Homiletik, Pastoralteologi, Liturgik og Kirkeret) og en praktisk, dels Indretning af et Slags Mellemled imellem Pastoralseminariet og det pastorale Embede, hvorved Kandidaterne maatte finde sig opfordrede og foranledigede til at fortsætte den begyndte Dannelse med Hensyn til den fremtidige Virksomhed (der foresloges t. Ex. aarlig Indsendelse til den vedkommende Biskop af et Par holdte Prædikener og kateketiske Dispositioner). Frugten — en tarvelig Frugt! — af dette Andragende blev en kongl. Resolution af 18de Nov. 1840, hvorved der blev anordnet et etaarigt Lærekursus over den praktiske Teologi i Pastoralseminariet, med Adgang til samme ogsaa for yngre Studerende. Ved videregaaende Foranstaltninger fandtes derimod dengang overvejende Betænkeligheder. S. Selmers Universitets-Aarbog f. 1841, S. 16—25. — Ogsaa af den i A. 1868—1869 nedsatte Kirkekommission er det Mangelfulde i den nu bestaaende Indretning paapeget (Kommissions-Betænkning, S. 119—120).

Grad paatrængende, at der bringes nogen anden Garanti tilveje end den, der er tilstede i en enkelt Prøveprædiken og en enkelt Katekiseringsprøve eller ved den saakaldte Bispeexamen, som afholdes, efterat Kandidaten allerede er kaldet til Embede. Naar en ung Mand kan indstille sig med lovlig Adkomst til gejstlig Ansættelse, grundet derpaa, at han engang, for et Tiaar siden eller halvandet, er bleven befunden i Besiddelse af god eller antagelig teologisk Kundskab, hvoraf der muligvis nu kun er et eller andet enkelt Brudstykke tilbage, medens han i den lange mellemliggende Tid kan have søgt Erhverv ved Sysler, som ligge langt borte fra Kirke og kirkelig Videnskab, saa befinder Kirken sig i en virkelig Nødstand. Hvor megen Lejlighed, hvor stærk Opfordring er der ikke her til at søge „Præstedømmet forherliget“ i evangelisk-kirkelig Aand! —

Det er fremdeles en værdig Bestræbelse til det præstelige Embedes Gavn og Ære: at søge det bragt nærmere tilbage til den oprindelige Renhed, ved at frigjøre det fra de Præsteembedet uvedkommende Pligtforretninger, som ere blevne paabyrdede det i mere og mere stigende Antal. Dette er ikke at forstaa i pietistisk Mening: som om den præstelige Gjernings Karakter skulde trædes for nær, vel endogsaa profaneres derved, at den Gejstlige udvider Interesse og virksom Deltagelse ud over Grænsen af den egentlige Præstegjerning til Sysler — være sig i videnskabelig eller i national, patriotisk Retning. I den evangelisk-protestantiske Kirke tør den Gejstlige ikke betragte aandelige Interesser af denne Natur som fremmede; Grænsen lader sig ikke drage med Skarphed imellem gejstlig og ikke-gejstlig Virksomhed. Det er efter Aanden, hvori der arbejdes, at Grænselinjen bør afstikkes, og hvor Maale-

stokken hentes herfra, kan der hel vel være Enhed, uanset at Virksomheden deler sig i flere Retninger[1]). I al Fald maatte Gejstligheden være stillet endel anderledes end det nu er Tilfældet, naar Fordringen af stræng Begrænsning i den præstelige Virksomhed skulde have nogen Gyldighed. Gejstlighedens Lønningsforhold maatte ikke indeholde en ligefrem Anvisning til virksom Deltagelse i Agerdyrkning og Landhusholdning m. m. Imod de ren egoistiske Interesser kan der endogsaa være givet en velgjørende Modvægt i Deltagelse i det offentlige Livs store Anliggender[2]). Men

---

[1]) „Dersom jeg nogensinde“, skriver Schleiermacher (som Professor og Præst), „om ogsaa kun forbigaaende, kommer ind i en Virksomhed for Staten, véd jeg ikke Mere at ønske mig. Videnskab og Kirke, Stat og Husvæsen — ud over dette gives der Intet for Mennesket i Verden. Vistnok er det kun i den nyeste Tid, da Menneskene allevegne skille ad og opløse, at en saadan Forening er sjælden; tidligere var ethvert retskaffent Menneske dygtigt til Alt, og saaledes maa det atter blive, og vor hele Bestræbelse gaar ud paa, at det maa blive saaledes“. Aus S.'s Leben. II. S. 195.

[2]) I Anledning af Spørgsmaalet om gejstlig Mands Deltagelse i det politiske Liv har jeg tidligere havt Lejlighed til at udtale: „Naar den gejstlige Mand fører et Slags præsteligt Anakoretliv, et Isoleringssystem igjennem med den Strænghed, at han staar som Den, der holder sig fjærnt fra Alt, hvad der hører denne Verden til, viser dens Sysler og Interesser, dens Lyst og Bekymring tilbage som sig uvedkommende, og indskrænker sig udelukkende til det beskuende Liv og den præstelige Gjernings Kreds: da maatte man her — selv om man ikke kunde sympatisere med denne Retning, om man fandt noget sygelig Overspændt i den — kunne finde sig i en stræng og haard Bedømmelse af enhver gejstlig Mand i politisk Virksomhed. Men saaledes ere ikke Vilkaarene, under hvilke den protestantiske Gejstlige er kaldet til at virke; en saadan Begrænsning i Livsinteresse og Livsvirksomhed hører allevegne til de højst sjældne Undtagelser, ogsaa uden Tvivl hos os. Den gejstlige Mands Liv kan ikke holde sig frit for mangen Delthed, snart opad, snart

anderledes forholder det sig med den Klasse af ren borgerlige Forretninger, som efterhaanden ere blevne opdyngede omkring det præstelige Embede, og hvis punktlige Opfyldelse drives frem ved Hjælp af stræng Mulktering, — Kontrollering, Attestering og Indberetning med Hensyn til de forskjelligste Gjenstande: vedkommende Sessionsvæsen, Rangspersoner, Løsgængere, Vaccinerede, Dødfødte, Blinde, Døvstumme o. s. v. Trivielle Kontorforretninger af denne Natur, som maa antages alene af den Grund at være paalagte den gejstlige Stand, fordi det kan være bekvemmest at faa' dem besørgede ved samme, borttage ikke alene megen Tid, som kunde og burde anvendes i Menighedens Tjeneste; men de indvikle Sjælen i verdslige Forhold af den smaaligste, ofte ubehageligste Art; de kunne mangen Gang paanøde den juridisk uøvede Mand Ulemper, vel ogsaa bringe ham i skjæv Stilling til Menigheden; og hvor Driften til den aandelige Virksomhed ikke er saa meget stærkere, er der herved givet velkommen

---

nedad, snart til den ene, snart til den anden Side, ofte i temmelig divergerende Retning fra den, som det præstelige Kald anviser. Naar man nu finder saadan Delthed af den forskjelligste Art — om ikke i sin Orden, dog ikke udenfor Ordenen, saa tager det sig hel besynderligt ud at ville slaa Kors for sig, saasnart Talen kommer paa gejstlig Mands Deltagelse til visse bestemte Tider i den større politiske Virksomhed. Det er dog Fædrelandets vigtige Anliggender, som der forhandles; det er dog i ethvert Tilfælde en Skole, hvor Sjælen drages ud af Selvsygens og den private Interesses indskrænkede Kreds, hvor Synskredsen udvides, hvor mange gode Kræfter øves, hvor adskillig Kundskab til den menneskelige Sjæl og det menneskelige Liv erhverves, der ganske vel kan komme den gejstlige Virksomhed i mange Forhold til Gode". Om Bispeembedets Betydning i den evangeliske Kirke (i evang. Ugeskr. 1855. S. 357).

Undskyldning ihænde for en Deling af Tid og Kraft, mere end godt og tjenligt er, imellem gejstlig og verdslig Syssel [1]. —

Iblandt de virksomme Midler til at sikre det gejstlige Embede den Renhed og Ulastelighed, der er Betingelse for dets Anseelse og Virksomhed, hører et alvorligt og tilstrækkeligt kirkeligt Tilsyn: — ikke blot Kontrol med Embeds- og Regnskabsbøger eller med regelmæssig Tilstedeværelse i Kirke og Skole, overhovedet ikke med nogen gjort Gjerning, men ogsaa og fornemmelig Indseende med den samvittighedsfulde Troskab, den Aand og det Liv, hvormed Gjerningen gjøres. I et saadant Tilsyn ligger tillige det rette Middel fra Kirkens Side til at vække, holde i Aande, ved Raad og Daad „opildne paa ny Guds Naadegave“ (2 Tim. 1, 6). Men paa nogen saadan Virkning vil der ikke kunne tænkes, naar det kirkelige Tilsyn først bliver gjentaget paa samme Sted med Mellemrum af en lang Række af Aar; det maa være i Stand til at følge med de Enkeltes Embedsgjerning, forfølge Traaden fra det

---

[1] En læseværdig Artikel fortjener her at bringes i Erindring: „Betragtninger over den danske Gejstligheds nærværende Vilkaar og Virksomhed“, af afd. Pastor Giessing (i Mdsk. f. Litteratur VII. 319. 387). „Mit Hovedformaal“ — saaledes slutter Artiklen — „har været at vise, at den Mængde af verdslige Forretninger, der er den danske Gejstlighed paalagt — som jeg tror, i større Antal end noget andet Lands Gejstlighed —, hindrer den i, tilbørligen at røgte sit egentlige Kald, og jeg har i denne Mængde af ikke-præstelige Forretninger set Grunden til og Undskyldning for den formentlige Mangel paa Nidkjærhed, som saamange Præster skulle have gjort sig skyldige i. Jeg tror at have godtgjort, at det vil være til Statens og Standens Gavn, at disse Forretningers Antal og Omfang indskrænkes, og at de gejstlige Anliggender og deres Bestyrelse blive mindre afhængige af Ensidighed i Anskuelser og af en Interesse, som er fremmed for Standens Bestemmelse.“

ene Tilsynsbesøg til det andet. Et Tilsyn, saa stadigt og paalideligt som Menighedsforholdene kræve det, vilde ikke kunne paalægges Biskopperne, uden at det kirkelige Overtilsynsembede kom i andre Retninger til at lide derunder, navnlig den personlige Deltagelse i Bevægelser og Forhandlinger, som vil kunne være af den største Betydning til at vejlede den offentlige Mening og styre tilrette under spændte Forhold. Provsteembedet er at betragte som det egentlige kirkelige Visitatorembede. Provsten maa have nøjagtigt Kjendskab baade til Præstegjerningens Udførelse og til Menighedsforholdet i ethvert af Provstiets Sogne; naar der er tilsikret ham den fornødne præstelige Hjælp, bliver Provsten Den, hos hvem Ansvaret i alle paakommende Tilfælde tør gjøres gjældende, og ved hvem Biskoppen kan have paalidelig Underretning om, hvor- og naarsomhelst hans personlige Nærværelse kan være nødvendig [1]). Men ganske vist — selv det alvorligste og nidkjæreste Tilsyn bliver utilstrækkeligt, naar det ikke er understøttet ved Foranstaltning til at gribe ind der, hvor Tilsynsretten slipper [2]). Naar der hos de betroede kirkelige Tilsynsmænd er Forvisning om, at Menighedslivet synker i dybere og dybere Forfald paa Grund af den Gejstliges Uduelighed eller Forsømmelighed og Verdslighed, eller at der gives

---

[1]) Jvf. Forhandlingerne om „Skærpelse af det kirkelige Tilsyn“ i Kirkekommissions-Betænkningen (1868) S. 47—54.

[2]) „Ogsaa dette er tungt“, — skriver Mynster („Meddelelser om mit Levnet“, S. 244 f.) — „at man næsten intet Middel har til at befri Kirken for uværdige, forargelige Præster og Skolelærere, idet de strænge juridiske Beviser næsten stedse mangle, især ved Domstolenes Sløvhed, hvor den juridiske Kunst for saa stor en Del kun anvender sin Skarpsindighed paa at finde Udflugter for slette Subjekter“.

Exempel til Forargelse i Stedet for til Opbyggelse, eller at det gjensidige Forhold imellem Præst og Menighed — ligegyldigt, paa hvilken Side den større Del af Skylden hviler — er forstyrret, uden rimelig Udsigt til, at det kan blive gjenoprettet: da maa i alle Tilfælde det unaturlige Forhold opløses; og hvor, som først berørt, Præsten bevislig er den Skyldige, der vil den straffende Retfærdighed kun være Varetagelse af det krænkede Embedes Ret og Værdighed [1]).

Men først og sidst beror baade Agtelsen, Embedet skal nyde, og Virksomheden, som skal udgaa fra samme, derpaa, at Mændene, der beskikkes til „Hyrder for Guds Menighed", selv overtage det Tilsyn, som fra Kirkens Side altid bliver ufuldstændigt og utilstrækkeligt, — ere aarvaagne og samvittighedsfulde „til at vogte paa sig selv og paa den ganske Hjord" (Apg. 20, 28). De Kierkegaard'ske Udtalelser om den gejstlige Stand ere derfor ikke blot skjæve og misvisende, men ligefrem falsk og vildledende Tale (S. 100), fordi de tilsidst føre med Nødvendighed tilbage til den Slutning: at Kristendommen ikke er beregnet paa en menneskelig Natur, paa den syndige, til Forløsning trængende Menneskeslægt; — skulde

---

[1]) For den i Aaret 1854 nedsatte Kirkekommission var dette Spørgsmaal iblandt andre flere forelagt af Kirkeministeriet: „Om der ikke kunde findes Midler, hvorved man, uden at udsætte gejstlige Embedsmænd for Ubillighed eller utilbørlig Friheds-Indskrænkning, kunde tilvejebringe et mere virksomt Tilsyn med deres Lære og Levnet end der nu haves". Foranlediget herved, indgav Kommissionen et udførligt Forslag til Omordning af den gejstlige Retspleje ved Indførelse af Domstole, hovedsagelig sammensatte af Tillidsmænd. Den senere Kirkekommission (1868) formente derimod, at en Reform i denne Henseende rettest udsættes, „indtil den kan sættes i Forbindelse med den almindelige Omordning af Retsplejen, som for Tiden er under Overvejelse". (Betænkning, S. 55).

det være saa, at Kristendommen spænder sine Fordringer til denne Natur saa højt, som om Mennesket var et guddommeligt eller serafisk Væsen, saa bliver det en Selvfølge, at der ingensinde og intetsteds har været nogen sand Kristen at finde, end sige nogen sand kristelig Præst (jvf. S. 101). De ere tillige, i al deres Overspænding, tomme og uvirksomme Smædeord, fordi de ere udslyngede imod Standens Medlemmer tilhobe uden Forskjel og uden Undtagelse. Men, fordi der her er tegnet Sort i Sort, vilde det lige fuldt være højst beklageligt, dersom den skarpe Opfordring til præstelig Selvransagning og Selvtilsyn skulde have lydt forgjæves, dersom De, der burde føle sig trufne og dybt saarede, som de, der beklæde det hellige Embede sig selv til Beskæmmelse og Dom, ikke fornemme Saaret, fordi Pilene ere blevne kastede ud imod Alle. — Og Opfordringen til Selvtilsyn gaar langt videre. Den gejstlige Virksomhed skal være en uafbrudt aandelig Indvirkning til alle Sider paa de forskjelligste menneskelige Forhold. Men er der ikke allerede noget Misligt ved en Stilling, der paalægger som Embedskald at færdes til daglig Brug, ved enhver udenfra given Anledning, med det Hellige, at have ved enhver Lejlighed paa Læberne, hvad det religiøse Menneske helst gjemmer dybt i sit Indre? Tilvisse, der hører en ualmindelig Sundhed i Naturen dertil, en stadig Vaagen over sig selv, for her at bevare sig fri for en falsk, paatagen Præstelighed i Væsen, Mine og Tale, en uafbrudt aandelig Selvbefrugtning; det er imod Naturen, uophørlig at skulle give ud, hvor der ikke er tilsvarende Indtægt. Men hvor Meget stiller sig ikke her i Vejen for en vedvarende sund og styrkende Selvernæring! Det store Flertal af gejstlige Embedsstillinger medføre

et isoleret Liv, uden let Adgang til aandelige Næringskilder og stadig aandsforfriskende Tankeudvexling, — et Liv, der mangen Gang kommer en aandelig Fastetilstand nær. Og Stillingen fører det tillige med sig, at Præsten, selv om han ikke kan dølge for sig selv, hvor vanskeligt det er at holde Livsaanderne friske og Synskredsen nogenlunde vid, desuagtet sjælden behøver at frygte for at blive aandelig distanceret i sin nærmere Omgivelse. Det er saaledes forklarligt, om det Trykkende i Følelsen af aandelig Stillestaaen — mulig endog Tilbagegaaen — her træder mindre klart frem for Bevidstheden end i mangen anden Livsstilling. Og dog skal her det aandelige Salt være at søge, hvormed dér skal vedblive at saltes, det aandelige Lys, der skal vedblive at skinne for Menighederne (Matth. 5, 13—16)! Hvor alvorlig en Paamindelse om Selvtilsyn og Selvvækkelse ligger der ikke derfor i Apostelens Ord: „Forsøm ikke Naadegaven i Dig!“ (1 Tim. 4, 14). —

Hvad der her er fremstillet til nøjere Overvejelse, samler sig i en Hovedsum saaledes: det er uægte Glimmer, der frister, naar der arbejdes paa, med Affald fra Protestantismens Aand, at omplante det evangeliske Præstedømme i romersk-katolsk Jordbund. „Véd Protestantismen intet Bedre at stræbe til end at gjøre sig til Abe af det romerske Præstedømme, — hvortil den hist og her, forglemmende sig selv, har gjort Mine i de seneste Aar —, saa fortjener den den foragtelige Skjæbne, som mange af dens Modstandere varsle den“ [1]). For derimod at arbejde, i Evangeliets og i Reformationens Aand, paa Forherligelse

---

[1]) Gelzer's protest. Monatsbl. Juli 1859.

af det præstelige Embede, gjælder det om at oprense og udluge Jordbunden, hvori det har sin Rod, at frigjøre det fra udsugende Snyltevæxter og fra syge, ufrugtbare Skud, at frede omkring det ved betryggende Hegn. „Gejstligheden“, siger Vinet[1]), „staar tvivlraadig imellem Erindringen om sin gamle Myndighed og Følelsen af sin nuværende Stilling. Den gjenoplivede Interesse for Religionens Anliggender, som, om den end ikke endnu er trængt ned i Massen, dog har grebet et ikke ringe Antal Individer, bidrager ganske naturlig til at skaffe Gejstligheden større Indflydelse; men denne samme Interesse bidrager ogsaa til at stille Lægfolk paa lige Fod med de Gejstlige, og udsletter mere eller mindre Grænsen imellem dem. Denne Stilling bør lære os én Ting: nemlig at holde fast ved eller vende tilbage til de af Evangeliet anviste Grænser“.

---

[1]) Pastoralteologi, d. Ov. S. 88—89.

XII.

Kirkelig Gudstjeneste.

I.

Vi stille os i Tanken hen som Iagttagere ved en højtidelig Messehandling i en katolsk Hovedkirke paa en af Kirkens festlige Dage.

En blændende Glans straaler os ved Indtrædelsen imøde fra Hundreder af Lys, ordnede med symmetrisk Kunst, og navnlig ved Højalteret optaarnede i Pyramideform indtil Alterbygningens øverste Spidse. Staaleglansen bliver forhøjet ved Farvepragten fra Drapperierne, der sænke sig ned fra Søjlerækkerne, og ved Glasmaleriernes Glød i Korvinduernes Buer, og den dæmpes ved bølgende Virakskyer, der stige op fra Røgelsekarrene, som bevæges i taktmæssige Svingninger, og efterhaanden fylde Rummet under de mægtige Hvælvinger. Imellem de hvidlige Taager ses mystiske Skikkelser at bevæge sig foran Alterbordet, paa Alterets Trin og nedenfor dem: fungerende og ministrerende Personer i kirkelige Højtidsdragter af forskjelligt Stof og Tilsnit efter den forskjellige gejstlige Værdighed,

og af forskjellig Farve efter Festens forskjellige Karakter[1]). De ere i uafbrudt Virksomhed, Enhver paa sit bestemte Sted. En Række af symbolsk-talende Bevægelser og Handlinger: Knæling, Forbøjning, Bekorsning, Berygelse, Foldning, Opløftelse og Udstrækning af Hænderne til Bøn og Velsignelse, Haandtvætning, Omfavnelse afløse hverandre i rytmisk Taktgang og i afmaalte Mellemrum. Af og til høres Stemmer fra det Allerhelligste ud over Menigheden i reciterende Messetone. Men fremfor Alt er Musiken indflettet i den hellige Handling fra først til sidst; den bruser hen under Hvælvingen for ligesom at bære ud til Alle i hørligt og forstaaeligt Sprog, hvad der bliver udtalt ved Alteret i det fremmede (latinske) Tungemaal, og for at samle de forskjellige fromme Stemninger i det fælles Udtryk. At denne Bestemmelse bliver efterhaanden mere og mere forfejlet ved den kirkelige Musiks Nedsynken i verdslig, mangen Gang frivol Forfængeligheds-Stil, er en Misbrug, som ikke falder det oprindelige Kultus-Anlæg til Last, og som er saa meget vanskeligere at undskylde, som Kirken er i Besiddelse af en rig Skat af klassiske Kompositioner og ofte ogsaa af de fornødne Kræfter til deres Udførelse. Omkring Alteret ere Skarer af Andægtige sammenklyngede, som slutte sig nærmere til den hellige Handling for at følge den igjennem dens forskjellige Dele; men rundt om i det store Kirkerum ses større eller mindre Grupper eller enkelte

---

[1]) I Alter- og Messeklæder vexler den hvide Farve (ved Glædesfester: de tre store Højtider, og ved kirkelige Indvielser), den røde (ved Martyrfester), den grønne (i Kirketiderne fra Helligtrekongersdag til Faste og fra Pintse til Advent), den violette (i Advents- og i Faste-Ugerne), den sorte (Langfredag og ved Messer for Afdøde).

Personer omspredte i Sidegange eller Sidekapeller ved et eller andet Alter eller i Bedestole, knælende i stille Bøn eller sysselsatte med Breviar eller Rosenkrans i Læsning og Betragtning eller hengivende sig til en mere ubestemt Fromheds-Stemning, der finder rigelig Næring og Understøttelse i den hele festlige Omgivelse. Kun ved Klokkens Lyd, der angiver de egentlige Hovedmomenter i Messehandlingen: Fuldbyrdelsen af Forvandlingsunderet, Ofringen af Herrens Legem og Blod for Levende og Døde, Opløftelsen af Hostien til Tilbedelse — synker den hele Forsamling i Knæ, og giver under gjentagen Bekorsning sin personlige Deltagelse tilkjende. Gudstjenestens Højdepunkt er hermed naaet; lidt efter lidt opløser Forsamlingen sig. — Den græske Messekultus er i flere Dele forskjellig fra den romerske Kirkes; men Kultus-Principet og Grundformen er den samme; i hemmelighedsfulde Ceremonier og ydre Pomp staar den ikke tilbage for den romerske. Men i det Øjeblik Sjælen faar Ro til at samle sig fra Indtrykkene, der strømme ind igjennem alle Sanser, paatrænger Tanken sig: hvorledes det er muligt, her at gjenkjende en Gudstjeneste-Form i evangelisk Stil? Hvilken Omstøbning, hvilken, indtil det Inderste gaaende, Forvandling maa ikke et Menighedsliv være undergaaet, for at kunne finde sin religiøse Trang tilfredsstillet ved en Kultus med dette Fysiognomi!

Vi søge herfra hen til Søndagstjenesten i en skotsk Presbyterianerkirke: — en Søndagstjeneste; thi paa Grund af, at Søndagen er den eneste Dag, der i Skriften bliver nævnet som Helligdag („Herrens Dag“, Apok. 1, 10), erkjender det puritanske Bogstaveligheds-princip ikke nogen anden kirkelig Festdag. Kirkerne ere

rummelige, lyse, hyggelige Høresale. Paa den hensigtsmæssigste Maade ere Stole og Bænke grupperede om de tvende Pulpeter for Præsten og Forsangeren, og de øvre Kirkerum benyttede til Pladser for det størst mulige Antal Tilhørere. Der er omhyggelig sørget for al Bekvemmelighed, for Opvarmning og Gasbelysning, men ligesaa omhyggelig sørget for at holde Alt ude, der historisk eller symbolsk skulde minde om særegen kirkelig Bestemmelse end sige skulde være beregnet paa, ad sanselig-aandelige Veje at understøtte Ordets Virkning: al kirkelig Bygningsstil, al kunstnersk Udsmykning, al billedlig Fremstilling, selv Krucifixet eller det blotte Kors ikke undtaget. Her er ikke Alter, ikke Døbefont, ikke Orgel. Kommunionen holdes som Maaltid ved lange og smalle, hvidtdækkede Borde; for Døbebækkenet er der anbragt en Hylde ved Siden af Prædikestolen. Fra dette Sted udgaar Gudstjenesten i bibelsk-homiletiske Foredrag i stræng logisk Tankegang, ikke sjældent i videnskabelig Form, indfattede af udførlige, frie Bønner og Forbønner; Menigheds-Sangen — uden al musikalsk Ledsagelse — er i Reglen ikke af kristelige Psalmer, men af Davids Psalmer eller metriske Omskrivninger af enkelte Bibelafsnit. I den talrige Forsamling er der andægtig Stilhed og lyttende Opmærksomhed, men en ligesaa kjendelig Bestræbelse efter at holde sig fri fra enhver Form, der ellers bliver henregnet til kirkeligt Dekorum og synes grundet i naturlig Sømmelighedsfølelse. Det er almindeligt at gaa ind i Kirken med bedækket Hoved (i Holland plejer Hatten at beholdes paa Hovedet under Gudstjenesten); Knæling, navnlig ved Kommunionen om Alterbordet, betragtes som overtroisk Skik;

i Modsætning dertil er det almindeligt, under Bønnen at holde Hænderne paa Ryggen eller i en Lomme[1]).

Det maa tilvisse synes vanskeligt at forstaa, hvorledes to gudstjenstlige Former, saa principiel forskjellige baade i Anlæg og i Retning, kunne være fremgaaede af kristelig Rod. Det er Vidnesbyrd om, indtil hvilken Grad det kristelige Objekt er undergivet Indvirkning af den subjektive Opfattelse. Thi sikrere, mere umiddelbart og mere anskueligt end igjennem Bekjendelse og Lærefremstilling bliver det ejendommelige Væsen af de forskjellige Kirkesamfund forstaaeligt ved at betragte Anlæg og Økonomi af den offentlige Gudstjeneste. Thi Lærebygningen er Teologernes Værk, Gudstjenesten er Menighedsliv. Hvad der afspejler sig i det gudstjenstlige Liv, er Sjælens Trang til at give Tro og Andagt et ydre Udtryk, inderligt og varmt; den kirkelige Lære derimod er Tankens Opfattelse og Bearbejdelse af Læreindholdet som Grundlægning for Tro og Andagt. Men ved dette Arbejde tør det ej engang altid betragtes som Opgaven: at give det troeste, klareste og gjennemsigtigste Udtryk for den religiøse Overbevisning. Hvor megen Kunst er der ikke bleven anvendt paa at tilsløre Forskjelligheder og udjævne Modsætninger, afbryde Spidser og formilde Haardheder, naar det gjaldt om at forsvare og retfærdiggjøre Lærebegrebet imod befrygtet Angreb af kirkelige Modstandere, eller om at bringe de forskjellige Bekjendelser nærmere sammen! — og omvendt paa at skærpe, tilspidse, opskrue det, naar polemisk Interesse har drevet Værket, eller naar man har villet arbejde Tilnærmelse og Forening imod! For det guds-

[1]) S. Gemberg: die schottische Nationalkirche (1828), S. 72—155.

tjenstlige Liv er enhver saadan Bestræbelse fremmed; Kirken viser sig her i sin sande, naturlige Skikkelse: alene betænkt paa at finde de udtryksfuldeste Betegnelser i Ord og Tone for Menighedens Tro'sliv, og tillige de virksomste til at give Fromhedslivet Næring, Opsving og Styrke.

Det vilde imidlertid give et ufuldendt, ja skjævt Billede af den romersk-katolske og den evangelisk-protestantiske Gudsdyrkelse, om man vilde blive staaende ved det ovenfor givne Omrids.

Der vilde tilmed ske Romerkirkens Kultus Uret. Vistnok staar Messen i den katolske Kirke som „det egentlige Midtpunkt og Højdepunkt af den kristelige Kultus", efter Kirkens Paastand „vedligeholdt uafbrudt fra den apostolske Tid af" [1]); — men den staar ikke længere saaledes,

---

[1]) Lüft, Liturgik (rom. katolsk) II. 476 f. Det hedder her fremdeles: „I den hellige Nadveres Sakrament bliver Kristus tilbedet, og netop dette, at den kristelige Tilbedelse har erholdt et saa konkret Tilholdspunkt i det hellige Sakrament, er en væsentlig Grund til, at denne selv indtager et saa omfangsrigt Sted i den katolske Kultus og har udviklet sig til et saa intensivt Punkt af Inderlighed og Dybde. Ja, allerede Opbevarelsen af det hellige Sakrament i det katolske Gudshus og den derved bestandig i Live holdte Bevidsthed om Kristi, og i Kristus Guds, umiddelbare Nærhed og Tilstedeværelse udøver en mægtig opløftende Kraft paa den hele Stemning af den bedende og tilbedende Menighed, og giver den katolske Kultus en ejendommelig højere Indvielse. Væsentlig derved bliver den katolske Gudstjeneste noget saa Livfuldt, Højhelligt og guddommelig Ophøjet; Tempel og Alter faar derved en saa dyb Betydning, og der gaar igjennem vore Gudshuse en saa ejendommelig gribende mystisk Aande af Ærefrygt og Tilbedelse. Og ligesom endelig det katolske Tempel omslutter et Allerhelligste, og Alteret, hvor det sakramentlige Offer fuldbyrdes, saavelsom Tabernaklet med den deri boende Helligdom udgjør dets Midtpunkt, saaledes meddeler denne Midtpunktets Aand sig ogsaa til den hele Periferi af Former og Symboler i Gudstjeneste og Tempel, skaber og beaander dem, og forlener ogsaa dem den højere Indvielse, hvoraf de ere omgivne."

at den indtager hele Pladsen og udelukkende drager Fromheds-Interessen til sig. Ordets Forkyndelse i Folkenes Sprog er ikke længere, saaledes som i Tiderne før Reformationen, trængt ud af Kirken. Den katolske Kirkemagt har taget Bebrejdelsen til Hjærte: at „i mange Egne bliver der hele Aaret igjennem ikke holdt Prædiken uden i Fastetiden“ [1]), og endnu mere har den ført sig Erfaringen til Nytte om de store Fremskridt, Reformationen skyldte den frie Forkyndelse af Ordet for Menighederne. Kirken har søgt tilbage i den kirkelige Oldtids Spor, hvor de store Forbilleder i kristelig Veltalenhed komme os imøde; Basilius og Chrysostomus, Ambrosius og Augustinus. Tridentinerkonciliet har (i den 5te og 24de Session) indskærpet den evangeliske Prædiken som „nødvendig for den kristelige Stat“ og som „Biskoppens fornemste Embedsgjerning“, og der har i de to sidste Hundredaar udviklet sig paa de katolske Prædikestole, i Særdeleshed i Frankrig, en gejstlig Veltalenhed med ejendommeligt Præg. I „Ludvig den Fjortendes Hundredaar“ glimrede Bossuet, Bourdaloue og Massillon paa Prædikestolen i Louvre og Versailles [2]), og i vore Dage har Pater Lacordaire († 1861) i sin Dominikanerdragt (Ordenen havde han Mod til at forny i Frankrig efter 50 Aars Forløb) i Notre Dame henrevet Tusinder af Andægtige indtil 1851 [3]). I Jesuiternes Seminarier blive de oratoriske Talenter udsøgte og uddannede paa det Omhyggeligste, og i Roms Kirker, ligesom ogsaa paa Missionstogene omkring i Evropas Stæder, ud-

---

[1]) Apologien: de traditionibus hum.

[2]) Demogeot: Hist. de la littérature française. 1855. p. 435—459.

[3]) Montalembert: Selbstbiographie (Testament) des P. Lacordaire. 1872.

foldes der en Talekunst vel beregnet paa at røre og henrive. Foredraget bevæger sig her med studeret Virtuositet igjennem den hele Tonestige fra det jævneste Havblik til Udbrud af glødende Ekstase. Dels komme her de rigere kirkelig-historiske Traditioner, udsmykkede ved Legender, som ikke ere fremmede for de katolske Menigheder, dens Prædikanter til Nytte, og dels stemmer en yppigere, mere fantasifuld Udførelse, en varmere Sprog-Kolorit vel med den katolske Kultus-Karakter. Ogsaa Menighedssangen, som Midalderen igjennem var fortrængt i Kirkerne ved Korsangen og den kunstrette Musik, har efter Reformationen mere og mere indtaget sin Plads ved den katolske Gudstjeneste i Forbindelse med Prædikenen.

Endnu mere vilde Sandheden forrykkes, om man mente at skulle søge Karakterbilledet af evangelisk-protestantisk Gudsdyrkelse i den puritanske Anordning af Gudstjenesten. Den yderlige liturgiske Magerhed og Tørhed, grundet i en Resignation, der er lige uhistorisk og uæstetisk, er i Særdeleshed den lutherske Kirke langt fra at vedkjende sig. Vi skylde den største af Reformatorerne, „ikke blot Ordets, men ogsaa Tonens og Billedets Vurderer“[1]), skylde ikke blot hans Agtelse for Ærværdigheden, der følger med det fra Fortiden Nedarvede, men ogsaa den frie, aabne Sans, der gav ham Øje for de mangfoldige Veje, ad hvilke det Aandelige meddeler sig til Mennesket for atter at skabe sig en Mangfoldighed af Udtryk, at et liturgisk Element er blevet beholdt, at Alteret har i vore Kirker haandhævet sin Plads overfor Prædikestolen, at Psalmen har udfoldet en Rigdom som ingensinde tilforn, at Musiken ogsaa fra

[1]) S. min: den Augsb. Konfession, oversat og belyst, S. 279.

Kirkens Side er bleven erkjendt for „Guds skjønne, herlige Gave, som derfor ogsaa skal anvendes i Hans Tjeneste, der har givet og skabt den“, at Tanken om en hellig Kunst ikke er bleven os fremmed, om den end hidtil ikkun i ringe Grad har formaaet at trænge ind i det kirkelige Liv. „Jeg er ikke af den Mening“, siger Luther, „at Kunsterne skulle ved Evangeliet slaa's til Jorden og forgaa“ [1]).

Af en Mand, hvis Levnetshistorie er fuldgyldigt Bevis for den aabne, uhildede Sans, hvormed han omfattede det Kristelige i begge Kirker, begge Kirkers Lære og Kultus, vil et Vidnesbyrd, — som dog, vel at mærke, stammer fra Indtrykkene i Ungdommens Aar, her have sin Plads [2]): „Uden Spor af Intolerance fandt jeg Fortrinene ved den kat. Kultus meget forhøjede ved Sammenligning med de protest. Kirker. De for det Meste skjønne, med Kjærlighed udsmykkede Kirker, den Fantasien tiltalende Gudstjeneste, fuld af dyb, mystisk Betydning, den i Andagt bedende, knælende Menighed havde noget meget Tiltrækkende for et Opbyggelse søgende Sind. Derimod gjorde de for det Meste nøgne og smagløst opførte protest. Kirker, som i Almindelighed kun bleve aabnede én Gang i Ugen, den slæbende, dengang for mig uforstaaelige detonerende Sang, Prædikenen, som dengang forekom mig temmelig abstrakt, et meget fattigt Indtryk paa mig; navnlig gjorde Prædikenen mere Indtrykket af en Læretime end af en Andagts- og Opbyggelsestime.“

---

[1]) Walch. XXII. 22. 49, X. 1723. „Der er Intet, som Fædrene og Profeterne have søgt at forbinde saa nær med Guds Ord som Musiken.“ XIV. 410.

[2]) Sedlnitzky: Selvbiografi. S. 8 (s. ovenf. S. 401).

II.

Hvori bliver da Karakter-Ejendommeligheden at søge i den romersk-katolske og den evangelisk-protestantiske Gudstjenestes Form, og det adskillende Hovedmærke imellem begge?

Allerede for den ydre Iagttagelse, ved det blotte Øjesyn træder der en Forskjellighed frem i det hele Kultus-Anlæg, — en æstetisk Forskjellighed —, saa stor, gjennemgribende og øjensynlig, at den hele Gudstjeneste derved faar paa begge Sider et ganske forskjelligt Præg.

Der er et unægteligt Fortrin, som er fælles overalt, hvor der er en sammenhængende Historie at paavise, uden Afbrydelse, uden Standsning og nye Begyndelser forfra. De enkelte Dele samle sig her i en helstøbt Enhed; de vise som Mindesmærker tilbage paa en Fortid, medens de tillige bære synligt Vidnesbyrd om de efterhaanden foregaaede Forandringer og Udviklinger. Dette er et Fortrin, som kommer den katolske Kultus i rigt Maal til Gode. Kirkens Historie lader sig læse ud af dens Kultusformer. Vistnok — i læseligst Stil stiller det historiske Tidsrum sig frem, da Kirken traadte ud af den lidende, fortrykte, forfulgte Stilling over i den sejrrige og herskende, — da den offentlige Kultus blev det vigtige Middel til paa én Gang at stille den imponerende Kirkemagt synlig frem paa Jorden og at styrke denne Magt ved at omgive den med en hierarkisk Nimbus, — da det blev Opgave for en særegen kirkelig Kunst: ikke blot i Gudstjenesten at udfolde en mere end kongelig Pragt, men tillige at vinde det kristne

Folk ved Sammensætning af mystisk symboliserende Skikke og Formler som Indklædning af underfulde, overnaturlige Virksomheder. Hvad der i den katolske Kultus træder nærmest til Skue, er vistnok saaledes en Underliggen for den Fristelse at forvexle den aandelige Herlighed med den verdslige, en Higen efter at opnaa' aandelige Formaal ved sanselig virkende Midler. Men bagved det glimrende, sanseforlystende Ydre er der et Stof, som er rigt paa tiltrækkende Kraft og yder ejendommelig Næring for Tanke og Fantasi. Kirkens Historie overbyder i stræng Konservatisme ethvert andet Samfunds; og derfor — hvor vidt end den katolske Kultus er gaaet i bestandig mere og mere at søge Berigelse, kunstig Udformning og Udsmykning, hvor langt den end i sin oversvulmende Yppighed er kommen bort fra det oldkirkelige Mønster, saa har den dog ikke lettelig opgivet, hvad der engang er blevet ført ind og har gjort sig gjældende i det kirkelige Kultusliv. Et rigt Efterladenskab er blevet tilbage fra den ældre Kirketid: i Bønner og Hymner, i liturgiske Formler og sindbilledlige Skikke; og selv igjennem brogede Forklædninger og Forziringer vil der give sig Oldtidslevninger tilkjende for den dybere Søgende i rituelle Grundformer, i kirkelige Benævnelser, i det hele Apparat af hellige Kar og liturgisk Tilbehør[1]). Med alle sine Udvæxter, i sin vanføre og overlæssede Skikkelse staar den katolske Kultus som tusindaarigt Træ med sin mægtige Krone, der i overvættes Yppighed har skudt ud i en Mangfoldighed af Greneflетninger, golde og frugtbare imellem hverandre, ofte af æventyrlig Form, behængte med uægte Blomster og falsk Glimmer,

[1]) Jvf. min „Katolicisme og Protestantisme". S. 600 ff.

men paa alle Punkter i sin mægtige Vægtfylde vidnende om den stærke Spirekraft, om det frugtbare Jordsmon, den overordentlige Pleje og de overvættes gunstige Vilkaar. Der er en Kilde til rig aandelig Nydelse i denne Udskillelse af de oprindelige Kultus-Bestanddele fra de senere tilkomne, og i at forfølge dette Oprindelige igjennem dets forskjellige Udvoxninger eller Omdannelser[1]). Men — det maa ikke overses — det er her ikke en Interesse af religiøs, af særlig kirkelig Natur. Undersøgelsen om den evangeliske Karakter af Gudstjenesten, om Forholdet, hvori den staar til sin Bestemmelse overfor Menigheden, ligger endnu her udenfor. Interessen er her af historisk, arkæologisk Art, ligesom ved Steder og Egne, hvor en Fortid skimter igjennem Nutidslivet i Mindesmærker, der have modstaaet Tidens nedbrydende Magt.

Hvorledes staar den evangelisk-protestantiske Kultus overfor denne æstetisk-historiske Betragtning? Den reformerte Kirke har ved et dristigt Spring søgt tilbage til den oprindelige Model, given i den apostolske Kirke; men, at stille en saadan Kløft imellem apostolsk og efter-apostolsk Overlevering er det Samme som at frakjende Kirken vedvarende kristelig Frembringelseskraft, frakjende den Kald til fremdeles at uddanne og udvikle det oprindelig Givne efter Tidernes Fornødenhed; — hvorledes stemmer dette med Kristi Forjættelser om den ufortabelige Fylde af Aandens nyskabende Kræfter! til hvilken Stillestaaen vilde Kirken ikke hermed være dømt! Hos Luther var der fuld Følelse af, at den kirke-

[1]) K. Hase: Handbuch der protest. Polemik gegen die röm. kath. Kirche. 1862. (Nyt Tidsskr. osv. 1863. S. 598—713).

lige Overleverings Traad burde søges bevaret ogsaa i Anordning af den offentlige Gudstjeneste, at den kirkelige Nutid og Eftertid maatte søge Tilknytning i Fortiden. Ikke blot Anlæget af den bestaaende gudstjenstlige Orden i det Hele blev beholdt af Luther (det kirkelige Fest- og Textsystem), men ogsaa ved Revisionen af det Enkelte var der en samvittighedsfuld Bestræbelse for „ikke uden skjellig Grund at forandre i de sædvanlige Skikke, men at bevare dem for Enighedens Skyld, for saavidt som de kunne beholdes uden Synd og uden stor Ulempe“ [1]).

Hvad vilde ikke her have kunnet opnaa's og hvor mangen Skjævhed vilde ikke være undgaaet, dersom den tilstedeværende Trang til kirkelig Reform, i den ene som i den anden Retning, var i Tide og ovenfra bleven ledet og begrænset i den reformerende Iver! Men, da den kirkelige Magt, i Stedet for at stille sig i Spidsen for det almindelig og lydelig krævede Reformværk og tage Ledningen i sin Haand, forfulgte det med Buller og Bandstraaler, var det uundgaaeligt, at den reformerede Kirke maatte komme til at staa som historisk Brud med den kirkelige Samtid og igjennem denne med Fortiden; og just i den synlige Side af Reformationsværket, i Gudstjenestens Form og Maade maatte Bruddet komme tilsyne. De liturgiske Anordninger af Luther [2]) vilde vistnok intet være mindre end nye Begyndelser, Overskæring af de historiske Traade. Men den kritiske Virksomhed var engang sat i Bevægelse, og hvor forskjellig maatte ikke Dommen falde ud om, hvad og hvor Meget der kunde beholdes „uden

---

[1]) Apologien: de tradition. hum.
[2]) Von Ordnung des Gottesdiensts in der Gemeinde. 1523. Deutsche Messe u. Ordnung des Gottesdiensts. 1526. (Walch. X. S. 262—286).

Synd og stor Ulempe!“ Hvor naturligt, at det her ikke blev til et Værk af én Støbning og fast Sammenhæng! at Mærkerne af en Tilskæring efter eget Skjøn og Maal ikke kunde udeblive! Mindst kunde det undgaas, — efter den Vankundighed, som Reformationen forefandt i Menighederne hos Store og Smaa, — at Hovedvægten ved de gudstjenstlige Anordninger maatte blive lagt paa den kirkelige Undervisning, det oplysende og belærende Element i Gudstjenesten. „Den fornemste Gudsdyrkelse“ — hedder det i Apologien (Art. 16) — „er at belære i Evangeliet“. Hvad der ligger udenfor den kristelige Belæring, det Æstetiske, hvad der henhører til det Rituelle, til den gudstjenstlige Symbolik og ydre Festlighed, — forsaavidt som ikke ogsaa deri kan søges Bidrag til Belæring, — stiller sig selv for Luther og hans Medhjælpere ikke højere end som kirkelige Luxusgjenstande, der kunne taales, fordi „de ere nyttige for Børn og Enfoldige, til hvem der bør tages Hensyn“ (sammest.). „Dertil alene tjene Ceremonier“, hedder det i Konfessionen, Art. 24, „at de kunne belære de Ukyndige“. „De kirkelige Tids-Adskillelser og Afvexlinger i kirkelige Skikke tjene til at paaminde Mængden“; — „vi bifalde med taknemmeligt Sind nyttige og gamle Anordninger, i Særdeleshed naar de indeholde et pædagogisk Element, hvorved Folket og de Ukyndige kunne paa gavnlig Maade blive tilvænnede og belærte“ [1]).

Det vilde imidlertid, efter det Standpunkt, hvorpaa allerede Luther befandt sig, ikke have været urimeligt, om hans Efterkommere havde i samme Retning — under roligere og friere Forhold, efterat den polemiske Stilling

---

[1]) Apologien. Art. 16. 7.

til det romerske Kirkevæsen havde tabt sin Spænding — arbejdet Ensidigheden imod, som uvilkaarlig var kommen ind i den rituelle Betragtning og Vurdering, om de havde gjort Forsøg paa, igjen at faa' indføjet i Bygningen en og anden Sten, som Bygmestrene havde forskudt. Men den modsatte Retning er bleven forfulgt. I den dansk-norske Kirke havde man fundet Betænkelighed ved at beholde det gode bibelsk-kirkelige Navn af Biskop; de højeste kirkelige Tilsynsmænd benævnes i Kirkeordinantsen og endnu i Kristian d. 5tes Lov — hverken kirkeligt eller velklingende — „Superattendenter eller Superintendenter" („som ere de rette Bisper i Kirkerne", tilføjes der i 2 B. 17 Kap.). Historie og Sprogbrug gjorde dog snart sin Ret gjældende, og med Biskop-Navnet holdt ogsaa et enkelt Stykke af Bispeornatet sig i Brug: Bispekaaben fik Adgang som en klædelig og tillige uskyldig Prydelse; Bispehuen derimod og Bispestaven, Hyrdeembedets Symbol, forsvandt for den kritiske Mistænksomhed imod Alt, hvad der kunde minde om en foranliggende Kirketid. Det ene lille Exempel staar ganske betegnende for den hele Stilling. Hvad Andet end det Usammenhængende og Brudstykkeagtige lod der sig vente i en Kultus, hvor en smaalig vragende og tingende Kritik, ofte tilmed bestemt ved lidet kirkelige, men desmere økonomiske Hensyn, blev Regel for Det, som — formentlig uden Savn — kunde falde bort! Saaledes er selv Meget af Det, der endnu i Reformationstiden var blevet beholdt og bidrog til at give den offentlige Gudstjeneste større Fylde, Afvexling og Højtidelighed, lidt efter lidt opgivet. I den Forbindelse, hvori det var levnet, syntes det — mangen Gang ikke uden al Grund — ikke længere ret at passe ind; for det Meste manglede det vel ogsaa

paa besjælende Udførelse fra gejstlig Side; det maatte saaledes forekomme Menigheden tomt og lidet betydningsfuldt, og efterlod følgelig intet Savn, naar det umærkelig faldt bort [1]). Men hvad der af denne Art og paa denne Maade gaar tabt, bliver vanskelig vundet tilbage, — allerede af den Grund, at samtidig dermed ogsaa den kirkelig-æstetiske Sans for Betydningen af religiøs Symbolik, selv for ydre Anstand og Værdighed, taber sig mere og mere. Hvor Mange er der endnu bestandig ikke, som i fuldkommen god Tro anprise den Nødtørftigheds-Stand, hvori den protestantiske Gudsdyrkelse efterhaanden er sunken ned, som Mærke og Maal paa ædel og ægte evangelisk Enfoldhed, og mene ikke at kunne tage alvorlig nok til Gjenmæle imod Unøjsomheden, der kan savne nogen Fylde, Afvexling, æstetisk Skjønhed i vort gudstjenstlige Liv, f. Ex. savne noget synligt Skjelnemærke i vore Kirker imellem Glædesfest og Sørgefest: Jule- og Paaskefest og Langfredag eller Bods- og Bededag. Intetsteds er Mistænksomheden mere aarvaagen og lettere at sætte i Bevægelse end paa det liturgiske Omraade. Intet er almindeligere, end at selv de uskyldigste Forsøg paa at udvide Grænsen og bryde Ensformigheden, endogsaa ved ligefrem Gjenoptagelse af ældre Bestanddele af den protestantiske Liturgi eller ved at indflette det musikalske Element paa mere betydningsfuld Maade i de hellige Handlinger, fremkalde Tvivl om Oprigtigheden af det protestantiske Sindelag, eller dog

---

[1]) For vor Landskirkes Vedkommende kan her henvises til Biskop Engelstoft: Liturgiens Historie i Danmark (1840), — for de tyske Kirkers til Prof. L. Schöberlein (i Göttingen): Om den liturgiske Udformning af Menighedsgudstjenesten i den evang. Kirke (1859). N. Tidsskr. for udenl. teol. Litt. 1858. S. 313—416).

anses som betænkelige Tegn paa en ubevidst Kryptokatolicisme, som har Velbehag i det Luxuriøse, den forfængelige Øjenslyst [1]). I Sandhed, der er Meget for os at lære her. „Vi, for hvem den hele Skat af den gammelkristelige, græske og romerske Kirke, for saavidt som dens Indhold ikke modstrider Evangeliet, ligger aaben, ifølge den allerede af Reformatorerne med Visdom fulgte Grundsætning: „Alt er Eders" . . ., se det rige Material ligge for os; vi bringe det ud i Verden i videnskabelige Værker, og rose os af den herlige Skat. Men for Liturgien lade vi det ligge ubenyttet. Vor Gudstjeneste bliver staaende i sin Armod og Ensformighed, hvori den er sunken tilbage fra en tidligere større Fylde, og ovenikjøbet finde vi Behag i den Forestilling, at en saadan Nødstand er evangelisk Fuldkommenheds-Stand" [2]).

---

[1]) I Tyskland f. Ex. er Forsøget paa at give den protestantiske Gudsdyrkelse en fyldigere og højtideligere Form ved Indførelse af en ny „Kirchenbuch" i Baden i Aaret 1858 strandet paa en almindelig Agitation. Imod Optagelsen af saadanne Bestanddele i Liturgien som Syndsbekjendelse, Kollekter, Tro'sbekjendelse med dertil hørende Responsorier, Knæling ved den hellige Nadvere m. m. er der her blevet rejst den sædvanlige Indsigelse for Indsmugling af Katolicisme. Er ikke — saaledes er der spurgt — en Altertjeneste, hvor Præst og Menighed træde i Forhold til hinanden med gjensidig Tiltale og Gjensvar, en kunstig Organisme med dramatisk fremstillende Liv, som falder ud af den protestantiske og ind i den romersk-katolske Kultus-Karakter? — I den badensiske „Agendestorm" er der givet et Indblik i faa Træk af Th. Christlieb (Prof. i Bonn) i hans „Lebensskizze von Hundeshagen" (1873). S. 34 ff.

[2]) Schöberlein, anf. Skr. — Jvf. min: Katolicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus. S. 776 ff. 800 ff. — Om en banebrydende Virksomhed for den fransk-reformerte Kirkes Gudstjeneste med Hensyn til Liturgi, Musik og Billedkunst af Pastor Bersier i Paris, findes en læseværdig Artikel af Kand. E. Bohn i Kalkars teol. Tidsskr. 1876. S. 65 ff.

III.

Saa Meget om den synlige Udside, det Formelle. Men **Karakterforskjelligheden** ligger dybere: forskjelligt **Formaal for Kirketjenesten**, forskjelligt **Forhold af denne til Menighedslivet.**

Vi vende os her for den katolske Kultus's Vedkommende atter til den hellige Messe som dens Hoved- og Midtpunkt. Menigheden staar her uden selvvirksom Andel. Der er her ingen Virksomhed, som udgaar fra Menigheden, ligesaa lidt nogen, som gaar ud paa Menigheden, har dens aandelige Liv til Gjenstand; men det er en Virksomhed, som angaar Menigheden, som udføres paa dens Vegne og kommer den paa det mest Umiddelbare til Gode. Det er en Offertjeneste, som Kirken fuldbyrder ved sine indviede Tjenere, et Forsoningsoffer, der bliver bragt for Levende og Døde, Gjentagelse af Kristi blodige Offer til Syndernes Forladelse under ublodig Form. „Som Den, der har ofret sig paa Korset, er Kristus os endnu fremmed, men i Messeofferet er han vor Ejendom, vort Offer; hist er han det almindelige Offer, her er han tillige Offeret for Enhver især“. Kirken er i Stand til at bringe dette Offer i Kraft af sin mystiske Enhed med Kristus; thi „Kirken er paa livsbilledlig Maade den igjennem alle Tider tilsynekommende og virkende Kristus, og derfor gjentager og fortsætter den uafbrudt hans forsonende og forløsende Virksomhed“ [1]). Det kan derfor ogsaa siges med Tridentinerkonciliet (Sess. 22 c. 1): at „den selvsamme Kristus, som engang har ofret

[1]) Möhler: Symbolik, S. 24.

sig paa Korset, ofrer sig nu ved Præsternes Forvaltning: alene Ofringsmaaden er forskjellig". Hvorledes er nu Menigheden stillet overfor den højeste og ypperste Kultushandling? Saaledes som vi finde Sagen fremstillet hos katolske Liturgikere, skulde man mene, at Messen er beregnet paa fuld aandelig Medvirkning fra Menighedens Side, og ligesaa beregnet paa rig aandelig Tilbagevirkning paa den. „Messeofferet er", hedder det, „en uudtømmelig Kilde til den højeste kristelige Andagt, det mest omfattende Støttepunkt for kristeligt Sindelag og kristeligt Liv. — Idet vi slutte os til det i Aanden, bliver det ogsaa for os en Tilbedelses- og en Hyldings-Akt; i det bringer Mennesket sig selv som Offer til Gud med Alt, hvad det er og har; i det bringe vi ham Tak for Livets, Naturens og Naadens Gaver; i det fremstiller ligesom Naturen sig selv, igjennem Mennesket som Mellemled, for Gud, for at hylde ham og forklare sig selv" [1]). Der er en poetiserende Romantik, som hyppig — ikke mindst i senere Tid — er kommen den romerske Kirkes Dogmatik og Kultus til Hjælp, og har ydet den sin Tjeneste for at gjøre det Stive flydende, afvinde det ellers Utilgængelige tiltalende og frugtbare Sider [2]). Her foreligger det mest slaaende Exempel. Man behøver kun at gjøre sig bekjendt med Indholdet af selve Messekanon, den hele Ramme af Paakaldelser, Bønner og Indvielses-Formler, hvori Ofringsakten er indfattet, eller at gjennemgaa Tridentinerkonciliets avtentiske Forklaring om Messeofferets Bestemmelse og Kraft, for at

---

[1]) Lüft: Liturgik, II. 462—463.

[2]) En Fremstilling af den katolske Kultus i denne Belysning af religiøs Romantik er given i Staudenmaier's Geist des Christenthums. 1855. 2 D.

overtyde sig om, indtil hvilken Grad det er vilkaarlig Indlægning, naar der tales om „Støttepunkt for kristeligt Sindelag og Liv“ eller om „Tak for Livets, Naturens og Naadens Gaver“. Den første Betingelse for en saadan aandelig Medvirkning og Tilbagevirkning maatte i hvert Tilfælde være Menighedens Tilstedeværelse ved Messehandlingen; men en Menigheds-Forsamling er ej engang fornøden; en Messe, læst af Præsten uden noget Vidne, har den samme Kraft. „Vel ønsker den hellige Synode (i Trident, Sess. 22 c. 6), at der ved enhver enkelt Messe maatte være Troende tilstede“; men „de Messer, i hvilke Præsten kommunicerer alene, ere i Virkeligheden at anse som fælles, dels fordi Folket deltager i dem paa aandelig Maade, dels fordi de holdes af Kirkens offentlige Tjener — ikke for ham selv, men for alle Troende, som høre til Kristi Legeme“. Konciliet lyser derfor sit Anatema over dem, der erklære slige Ene-Messer for utilladelige.

Altsaa: den katolske Hovedgudstjeneste er en mysteriøs Akt, hvor Præsterne, Kirkens Organer, udføre den mæglende, forsoningsbringende Virksomhed; Menigheden nøjes med den passive Rolle: som modtagende, oppebiende Virkningen af det forsonende Offer. Af den ved Messen tilstedeværende Mængde bliver der derfor heller ikke krævet opmærksom Henvendelse af Sjælen til den hellige Handling, personlig Deltagelse i den. Den protestantiske Tilskuer vil tage Forargelse af Meget, der indenfor Kirkens Mure synes at tyde paa et adspredt, alt andet end andægtigt Sind; men Katoliken ser heri kun Vidnesbyrd om, at Det, Præsten udfører for Alteret som Kirkens Tjener, er fuld, utvivlsom Virkelighed, som er ganske uafhængig af personlige Stem-

ninger, men ufejlbarlig kommer alle Troende til Gode. Det er derfor overladt til enhver Tilstedeværende i Kirken under selve Messehandlingen at følge sin egen Sindsretning, søge sin egen religiøse Selvunderholdning, og, understøttet ved de andagtvækkende Midler, som Kirken tilbyder, at bringe sit aandelige Fromhedsoffer saaledes, som den øjeblikkelige Stemning indgiver det. Og saaledes betragtet, vil man i mange af de spredte Skarer, som under Messehandlingen findes grupperede og sysselsatte paa forskjellig Maade i Kirkerne, kunne finde tiltalende Billeder af en andægtig, tilbedende Kristenhed, hvor de forskjellige religiøse Stemninger, gjennem forskjellige Tankeretninger og Betragtninger, mødes i Tilbedelsens Enhed. De til egentlig Opbyggelse bestemte Andagtsøvelser, hvor Virksomheden er fordelt imellem Præst og Menighed, ere ofte henlagte til andre Tider, tildels ogsaa til andre Steder: særlig dertil indrettede Oratorier. —

Ved Reformationen er Kirkens Begreb ført tilbage til Evangeliet. Kirken er saaledes ikke et mysteriøst Institut, en undervirkende Klerus overfor Menigheden; men den er selve Menigheden, — efter Skriftens Benævnelse: „Guds Menighed, Kristi Legeme“. Og i samme Retning er den kirkelige Gudstjeneste efter Skriftens Anvisning bleven ført tilbage til Karakteren af Menighedsgudstjeneste. Deri altsaa maa **den evangeliske Grundkarakter** søges: at Gudstjenesten er anlagt og ordnet som Vexelvirkning imellem Præst og Menighed eller som Fællesvirksomhed af Præst og Menighed i Forening.

Det er en Paastand, som lige siden Reformationens Dage er bleven gjentaget af dens katolske Modstandere,

og som i vore Dage istemmes af Irvingianerne[1]): at „den offentlige Gudstjeneste kun staar tilbage i Protestantismen som indholdsløs Skygge, som matte Ord uden tilsvarende Virkelighed; der er ingen Offertjeneste, intet Offer og intet Alter". — Men hvad Andet er al kristelig Gudstilbedelse end Offertjeneste, Frembærelse af „aandelige Offere", „et Lovoffer af Læber, som bekjende Hans Navn?" (1 Ped. 2. 5. Hebr. 13, 15). „Efterat de levitiske Ofringer ere ophævede" — saaledes lærer Apologien (om Messen) —, „staa i det Nye Testament Takoffere tilbage som nye og rene Offere: Tro, Paakaldelse, Taksigelse, Bekjendelse og Evangeliets Forkyndelse; og saaledes have vi Intet imod, at Messen kaldes „det bestandige Offer", ikkun at derved forstaas den hele Messe, d. v. s. Ceremonien tilligemed Evangeliets Forkyndelse, Troen, Paakaldelsen og Taksigelsen; — denne hele indre og ydre Handling er hos Enhver, som vender sig til Gud, og i hele Kirken et virkeligt Takoffer". Men i Særdeleshed har dette i den lutherske Gudstjeneste Anvendelse paa

---

1) I Irvingianernes Mund tager denne Bebrejdelse sig noget synderligt ud; thi med Messeofferet i romersk-katolsk Betydning ville de Intet have at gjøre; ogsaa de ville i Sakramentet se „ikke et Sonoffer, men Kirkens store Lov- og Takoffer". Men bagved ligger Læren, som nærmer sig stærkt til den katolske Forvandlingslære, om Brød og Vin, som „ved Herrens Ord, udtalt af hans Tjenere, paa hemmelighedsfuld, uforstaaelig og uforklarlig Maade bliver til Kristi Legem og Blod". Hermed er den virkelige Stilling given til den romerske og til den protestantiske Kirke. S. ovenf. S. 333. „Den katolske Kirke erklærer Nadveren for et præsteligt Offer, men som Gjentagelse af det, Kristus bragte paa Korset. Irvingianerne erklære dette for en enestaaende personlig Gjerning af Kristus, der ikke kan gjentages". Jacobi: Irvingianernes Lære. 1868. (Nyt Tidsskr. o. s. v. 1869. S. 193). Jvf. Gude: Irvingianismens Betydning. S. 129 ff.

den hellige Nadvere. Sakramentets Mysterium staar ogsaa her som Gudstjenestens øverste Højdepunkt: som den hellige Kristushandling, hvor Kristus er tilstede i sin Menighed, meddelende sit Væsen, fornyende sit Samfund, stadfæstende Forsoningens Trøst; den er — ikke et Forsoningsoffer, der bliver bragt for Menigheden, men den er — atter med Apologiens Ord — „Lov- og Takoffer“ fra Menigheden „for Kristi Velgjerning og Lidelse, Gud til Ære og Pris“.

Men vistnok kan Sakramentet ikke her, paa samme Maade som i den katolske Kirke, indtage Stedet som Gudstjenestens synlige Midtpunkt, som stiller alt Andet, der foretages, i Skygge. I Offerhandlingen, saaledes som den hist foretages paa Menighedens Vegne, have Alle lige Andel; anderledes forholder det sig, hvor Handlingen er beregnet paa den personlige, legemlig-aandelige Deltagelse. For at den i Virkeligheden og med Sandhed skulde udgjøre Hovedgudstjenesten, maatte den jo i alle Tilfælde finde Sted hver Søn- og Helligdag, saaledes som det er Tilfældet i Romerkirken, og den hele Forsamling maatte blive tilstede under den sakramentlige Handling, for i det Mindste paa aandelig Vis at tage Del deri. Naar det ikke kan bringes dertil, er det endogsaa et Spørgsmaal: om det er velbetænkt at vedligeholde den Forbindelse, hvorved Kommunionen endnu bestandig i de større Kirker er knyttet til Søndagstjenesten. Hvor kristelig betydningsfuld end denne Forbindelse er, er den det dog kun under Forudsætning af den forsamlede Menigheds Tilstedeværelse og andægtige Meddeltagelse. At skride til Kirkens helligste Handling til samme Tid, som Menighedsforsamlingen er i Begreb med at opløse sig, under Op-

løsningens Uro og Støj, er i sig selv lidet sømmeligt og opbyggeligt. Og fremdeles: — er ikke, saaledes som den gudstjenstlige Helhed nu er anlagt, den egentlige Menighedsgudstjeneste at betragte som sluttet ved Meddelelse af Velsignelsen fra Prædikestolen? saa at den efterfølgende Altergudstjeneste — oprindelig beregnet paa at skulle slutte Fællesgudstjenesten med Kollekt og Velsignelse — nu kommer til alene at gjælde det, mangen Gang ringe, Antal af Altergjæster. I denne Mangel paa organisk Sammenhæng er for en stor Del Grunden at søge til det i Sandhed mærkelige Ubekjendtskab med det hele Anlæg af Gudstjenesten som sammenhørende Helhed, der røber sig i vore Menigheder. Eftersom Gudstjenesten i Almindelighed bliver betragtet som afsluttet med Prædikenen, i al Fald med Psalmeverset efter den, er det ganske naturligt, naar paa Søndage, hvor der ikke finder Kommunion Sted, Forsamlingen efter gammel Vane, med en eller anden Undtagelse, tankeløst bryder op og skilles ad paa det sædvanlige Punkt, som om Altertjenesten, hvori Menigheden netop skulde tage selvvirksom Del, var bestemt for det tomme Kirkerum. Det kan vel blive et Spørgsmaal: om det ikke vilde være lige meget i Sakramentets og i den øvrige Gudstjenestes Interesse, at henlægge Kommunionshøjtiden til særegne Tider; hvor meget bedre vilde der ikke da kunne blive sørget for en værdigere og mere andagtvækkende Udførelse af den hellige Handling! I hvert Tilfælde synes i de større Kjøbstadskirker Sømmelighed at kræve, at den forsamlede Søndags-Menighed, som ikke lader sig holde tilbage, faar Tid til at forlade Kirken, førend den sakramentlige Handling begyndes; men er ikke hermed i Virkeligheden Forbindelsen hævet med den øvrige Gudstjeneste, tværtimod den oprindelige Kultus-Idé?

IV.

Den nærmere bestemmende Lov og Regel for den evangeliske Gudstjeneste er given i Apostelens Ord: „Alt ske til Opbyggelse!“ (1 Kor. 14, 26) d. e. til Tro'slivets Fremme igjennem de forskjellige Trin af Grundlægning, Befæstelse, Opklaring, Befrugtning. Altsaa: udenfor Gudstjenestens Omraade ligger Alt, hvad der mangler opbyggende Kraft: det Magiskvirkende saavelsom det Sanseforlystende, — Det, der giver falsk Forsonings-Trøst uden at vise hen til Evangelietroens Vej, og Det, der giver forfængelig Nydelse for Øje og Øre uden Næringskraft for det indre Liv. Men paa den anden Side: for Alt, hvad der formaar at yde Bidrag til kristeligt Tro'slivs Fremme og Udvikling, er der Plads indenfor dette Omraade. Ingen enkelt Opbyggelsesform, selv om den maa erkjendes at være den fuldstændigst og paalideligst virkende, tør anvendes saa udelukkende, at Pladsen derved skulde være optagen for andre Midler til Opbyggelse, om endogsaa Virkningen her er mindre sikker og umiddelbar, kan være mere udsat for Misvisning. Thi det maa vel erindres, at den opbyggende Virksomhed ikke overalt har det samme Punkt, ikke overalt de samme Forudsætninger at gaa ud fra; det er forskjellige sjælelige Organismer, paa hvilke, forskjellige Stemninger og Forhold, under hvilke der skal virkes. Intet enkelt Middel, ingen enkelt Form, ingen enkelt Metode er derfor overalt anvendelig eller overalt tilstrækkelig; og den offentlige Gudstjeneste, som skal være fælles Opbyggelsesmiddel for Alle, kan kun blive dette i samme Grad, som de flere

forskjellige Midler, der haves til Raadighed, blive tagne i Brug.

Men uden Sammenligning er dog Ordet her det paalideligste og kraftigste Middel. Thi Ordet er den udtryksfuldeste Tolk for Alt, hvad der foregaar i det bevidste Sjæleliv: fra den første Tankespire, den første dunkle Sindsbevægelse indtil den klare modnede Viljesbeslutning, — og det er derfor ogsaa Midlet fremfor ethvert andet til stadig og frugtbar Indvirkning paa det aandelige Liv fra det første til det sidste Skridt. Og Kristendommen er fortrinsvis Ordets Religion, just fordi den er Aandens og Troens Religion: — „Troen kommer af Hørelsen, og Hørelsen af Guds Ord“ (Rom. 10, 17); og dette Ord gaar ikke i Lovs Form ud paa at udstykke Livet i bestemte Gjerninger eller Fromhedsøvelser, men det søger tilbage til det indre Liv for indenfra at befrugte det ydre Liv. Men det aabenbarede Ord godtgjør sig ogsaa derved i sin skabende Kraft, som „Liv og Aand“, at det uafladelig omsætter sig i Menneskeord, som, med al Forskjellighed i Form, have det samme Udspring, som udtale Menneskers Tanker og Betragtninger, fremkaldte ved Guds Ord, med det uudtømmelige Indhold af dette Ord til Gjenstand. I den evangeliske Gudstjeneste maa følgelig Opbyggelsesværket fornemmelig ske ved Forkyndelse, Udlægning og Anvendelse af dette Ord, — som „en Prædiken paa anden Haand, en Prædiken over en Prædiken, et Ord om et Ord“ [1]). „Hovedsagen“, siger Luther, „er den, at Ordet har sin Gang, saa at det ikke igjen bliver en Surren og Summen (ein Lören und Tönen), som det hidtil har været;

[1]) Vinet: Pastoralteologi, d. Overs. S. 200.

alt Andet maa heller falde hen end Ordet, og paa Ordet maa der drives først og sidst“ [1]). Men det gudstjenstlige Ord tør ikke være bundet til nogen enkelt, bestemt Form. Enhver Anvendelse af Gudsordet, som er frugtbar for kristeligt Liv, har sin Plads i Gudstjenesten. Det alene bør søges holdt ude, der paa mekanisk Vis blot laaner Klang eller Farve fra Guds Ord, uden at have Del i dets Væsen og Kraft. Paa samme Sted, hvor Apostelen indskærper Opbyggelse som Formaal (1 Kor. 14. 26), gaar Paamindelsen forud: „hvad bør da ske, Brødre? naar I komme sammen, da have Enhver af Eder en Psalme eller en Lære eller en Tungetale eller en Aabenbarelse eller en Udlægning“. Her er Paamindelse om en Mangfoldighed i Meddelelse og Opvækkelse, som Gudstjenesten ikke kan undvære, naar den skal blive til Opbyggelse for Alle, — Advarsel imod at gjøre nogen enkelt Meddelelses-Form gjældende med Udelukkelse af enhver anden. —

Det er en bekjendt Fortælling om Dronning Kristine af Sverrig: at hun, paa Spørgsmaalet af en gejstlig Mand (Emporagius, hendes forrige Hofpræst), hvad der dog havde kunnet bringe Gustav Adolfs Datter til at falde fra den lutherske Kirkes Lære, gav til Svar: „Det var Eders lange og trættende Prædikener, som gjorde mig kjed af den“ [2]). Der kan mangen Gang af en letfærdig Mund, som udtaler uden videre Betænkning, hvad Hjærtet lægger paa Tungen, høres Ord, som opfordre til Eftertanke og Selvpaamindelse.

Man maa have Billedet for sig, saaledes som Luther har tegnet det [3]), af det religiøse Barbari, hvori det kristne

---

[1]) Walch. X. 267.

[2]) Fryxell: Berättelser ur svenska Historien. IX. 275.

[3]) I Fortalen til den mindre Katekismus (A. 1529): „Hvilken sørgelig, elendig Nød har jeg ikke nylig erfaret, da jeg var Visi-

Folk var nedsunket ved Reformationens Tid, det utrolige Forfald af al kristelig Ungdomsundervisning, den deraf flydende grænseløse Vankundighed i Menighederne, og paa den anden Side Billedet af den vanvittige Brug, for hvilken det hellige Ord maatte være udsat, naar det, hidtil aldeles ubekjendt, blev pludselig givet et saadant Folk i Hænderne, oversat i Folkets Sprog, — for at forstaa den Eftertrykkelighed og Ihærdighed, hvormed Reformatorerne atter og atter komme tilbage til Apostelens Ord: „Hvorledes skulle de tro paa Den, om hvem de ikke have hørt? men hvorledes skulle de høre, uden der er Nogen, som prædiker?" (Rom. 10, 14). Prædikenen og dens Hørelse var Vejen — saa godt som den eneste Vej — til kristelig Kundskab, Indsigt og Tro; selv i de stærkeste Ytringer i denne Retning, naar det hedder hos Luther[1]: at „den kristelige Menighed aldrig skal komme sammen, uden at Kristi Ord bliver prædiket og bedet, om end nok saa kort", — er der ingen Overdrivelse, naar hin Tids religiøse Fornødenhed holdes for Øje. Men deraf følger ikke, at der i saadanne Ord skal kunne søges en gudstjenstlig Regel, gjældende for alle Tider. Det følger ikke, — flere Hundredaar senere, — efterat det religiøse Dannelsestrin er blevet et andet og de religiøse Oplys-

tator! Hjælp kjære Gud! Hvormegen Jammer har jeg set, at den menige Mand slet Intet véd af den kristelige Lære, især i Landsbyerne, og desværre mange Præster ere uduelige og udygtige til at lære fra sig. Alle skulle de dog hedde Kristne, være døbte og nyde de hellige Sakramenter, medens de hverken kunne Fadervor eller Troens Artikler eller de ti Bud, men leve hen som sølle Kvæg eller ufornuftige Svin. Og alligevel have de nu, da Evangeliet er kommet, smukt lært sig til mesterlig at misbruge al Frihed". (Walch. X. 1—2).

[1]) Walch. X. 264.

ningskilder flere, efterat Forestillingen om Det, der hører til kristelig Opbyggelse og Befrugtning, ikke længere bliver holdt inden saa snæver en Grænse som tilforn, — at Gudstjeneste og Prædiken fremdeles kan blive stillet sammen som væsentlig Et og det Samme. Men det var ikke let at komme ud af det Spor, der fra først af var blevet indslaaet; navnlig have de danske Menigheder været i saadant Maal forsynede med Prædiken, at „næppe nogen anden protestantisk Kirke har havt flere Prædiketider end den danske; — der holdtes i Kjøbstæderne næsten hver Dag Prædiken“ [1]). Vel kunde der her være Grund til at klage over et trættende Overmaal; og naar det derhos betænkes, at Prædikenen ofte bleve trukken ud i to til tre Timer [2]), at Kirkebesøget blev overholdt som tvungen Sag, og at Prædikestolen — afset fra al anden Smagløshed [3]) —

---

[1]) Engelstoft: Liturgiens Historie, S. 118—19. Efter Tholuck (Das kirchl. Leben des 17ten Jahrh. 1861) er dette Tal dog endnu sparsomt overfor Overflødigheden i flere tyske Stæder: „i Rostock blev der aarlig holdt ikke færre end 1500 Prædikener“. (N. Tidsk. f. udenl. teol. Litt. 1862. S. 140.)

[2]) Endnu i det attende Hundredaar „var der Præster, som prækede to til tre Timer; man satte derfor ordentlig en Mulkt derpaa: 2 Rdl. for hver Gang i Kjøbenhavn, og 1 Rdl. i de andre Kjøbstæder“. (Ussing: Kirkeforfatning IV. 757). — I det protestantiske Tyskland haves mangfoldige Edikter angaaende Prædikens utilbørlige Længde, indtil tre Timer. (Evang. Kirchenz. Mai 1859).

[3]) Det er ikke først det 18de Hundredaar, der kan forsyne med Exempler paa Vanhelligelse af Prædikestolen. I A. 1605 blev der over Matth. 10, 30 prædiket om „det menneskelige Haar: dets Oprindelse, vexlende Beskaffenhed og rette Brug,“ — og i 1670 over Evangeliets Ord om Zachæus: „erat parvus statura“ om „Ordet han: Personens Beskaffenhed — om Ordet var: Livets Forgængelighed — om Ordene: ringe af Væxt: den legemlige Lidenhed.“ Tholuck, anf. Skr. (N. Tidsskr. 1862. S. 152 f.).

ikke sjældent brugtes vel saa meget til at ophidse som til at opbygge, ved at gjennemfægte teologiske Stridsspørgsmaal under Forkjætrelser og Fordømmelser i Kirkerne, saa kan der vel have ligget Mere til Grund for den svenske Dronnings Ord end den blotte Lyst til at sige Spørgeren en Ubehagelighed[1]).

Der er ikke lettelig nogen liturgisk Forfatter af dem, der i senere Aar have fundet sig foranlediget til at advare

---

[1]) Den protestantiske Prædiken har overalt væsentligt havt det samme Fysiognomi. Det kan derfor være nok her at tage nogle Træk for os af den danske Prædikeform. „I Begyndelsen af det 17de Aarhundrede havde man mest Anledning til at indskærpe Forbudet imod Skjælden og Forkjætren paa Prædikestolen . . . Det var især Bodskarakteren og symbolsk Dogmatik, man førte ind i Prædikenerne. Med den fulgte Aarhundredets smagløse Lærdom, og flere Synodalmonita vise, til hvilken Yderlighed den steg. Landemodet 1639 i Odense forbyder Præsterne at blande Latin og Græsk ind i deres Prædikener; og da, i Slutningen af det 17de Aarhundrede, franske Sæder og fransk Sprog kom i Mode, maatte Synoden i Rendsborg 1691 foreslaa Forbud baade mod Hebraisk, Græsk, Latin og franske Fraser og Ord. — Bestandig vendte man sig til Forstanden mere end til Hjærtet, saavel i den symbolske Dogmatiks som Lovens Indskærpelse. Dette maatte volde en umaadelig Kjede, og det er ikke at undre over, at den nidkjære Kristian 4 kunde gribe til et saa fortvivlet Middel, som at befale 1645, at der i hver Kirke skulde beskikkes En, der skulde under Prædiken gaa omkring med en lang Stok og vække de Sovende med et lidet Stød paa Hovedet. De paa de gamle Tavler anbragte Klokker er vist ogsaa mere bestemte til at vække af Søvn end af andægtig Fordybelse“. Engelstoft: den kirkelige Lovgivning og Praxis i Henseende til Prædiken i den danke Kirke efter Reformationen, i Teol. Tidsskr. ny Række, V. 107 f. — Klagerne over Kirkesøvnen „gaa lige fra Reformationens Begyndelse indtil det 18de Hundredaar. Brenz skriver i 1526: at der ved Eftermiddagsgudstjenesten blev fundet flere sovende end vaagne Tilhørere, og A. 1712 skriver Gerber: „allerede under Psalmen, der gaar forud for Prædiken, bliver Øjet lukket.“ Tholuck, anf. Skr. (N. Tidsskr. 1862. S. 154).

imod en vis Overvurdering af Prædikenen i den protestantiske Gudstjeneste, som har undladt at forudskikke højtidelig Erklæring om, hvor langt det ligger borte fra hans Agt og Tanke at træde Prædikenen for nær. Og Intet er naturligere end at ønske Mistydning forebygget i denne Henseende. I en Kirke, hvor der vises hen og søges hen til det aabenbarede Ord som religiøs Lys- og Livskilde, har Prædikenen sin ubestridelige Plads som „Gudstjenestens første og fornemste Stykke“ [1]). Det hellige Ord kan ikke anvendes paa grundigere, mere indtrængende og frugtbringende Maade, end hvor Prædikerens Tanke arbejder sig ind i Ordets aandelige Dybde, for atter indenfra at udvikle dets Indhold i de forskjellige Retninger, belyse det fra de forskjellige Sider, føre det ind i Livet baade som Lov og som Evangelium. Det tør vistnok gjentages med fuld Overbevisning efter Luther: „Om der et Aar igjennem blev holdt inde med Prædiken og Formaning, vilde vi blive værre end Hedningene [2]).

Men, hvor højt man end stiller Ordets offentlige Forkyndelse i det sammenhængende, udviklende Foredrag, saa er og bliver Prædikenen dog kun én Form iblandt flere. „Jeg har ofte tænkt derover,“ siger Harms (i sin Selvbiografi S. 126), „hvad det engang skal blive til med Prædikenen, særlig i den protestantiske Kirke, hvor Prædiken ikke blot er bleven Hovedbestanddelen af den offentlige Gudstjeneste, men hvor desværre det at holde Prædiken og at høre Prædiken er den hele Gudstjeneste.“ Og saa meget maa paa Forhaand staa fast: at Prædikenen ikke kan

---

[1]) Luther: Walch. X. 276.
[2]) Walch. XII. 1200.

gjøre andre Udtryks- og Meddelelsesformer overflødige, ikke kan undvære understøttende Medvirkning af disse, og at det derfor er grundet i øjensynlig Misforstaaelse, naar Prædikenen bliver fremdragen og ophøjet paa andre gudstjenstlige Formers Bekostning, naar Bibellæsning og Bøn, Psalmesang og kirkelig Tonekunst bliver agtet ringe og forsømt. Luther selv, som etsteds er gaaet saa vidt, at han siger[1]: „Præstens Embede er at prædike; naar han ikke prædiker, er han paa samme Maade Præst som et malet Menneske er Menneske“, har paa andet Sted nøjere forklaret sine Ord, og berigtiget deres Mening. Han henregner „tre forskjellige Stykker til Præstens Embede: at lære eller prædike Guds Ord, at ofre og at bede, hvilke tre Stykker ofte blive anførte i Skriften“[2]). Men maa det ikke tilstaas, — vi ville her indskrænke Betragtningen til vore egne Forhold —, at Gudstjenesten endnu bestandig er anlagt, som om Prædikenen er Et og Alt? som om der ikke er nogen Opbyggelse at vente uden Prædiken, og atter som om Opbyggelsen ikke kan forfejles, naar der blot bliver prædiket? Og ere vi ikke efterhaanden bragte dertil, at „Kirkerne ere Høresale for os, at vi gaa derind for at høre en Tale?“[3]) og for bagefter, — hvad der vanskelig lader sig undgaa, — at gjøre den hørte Tale til Gjenstand for Kritik og kritiserende Samtale? Hvor liden Omhu er der ikke skjænket den liturgiske Del af Gudstjenesten! hvor aldeles er ikke Alteret traadt i Skygge overfor Prædikestolen! Hvor mærkelig er ikke den rituelle Fattigdom, der ikke har Andet at lægge Præsten for Alteret i Munden

[1]) Walch. XIX. 138.
[2]) Walch. V. 1479 f.
[3]) Vinet: Pastoralteologi, d. Overs. S. 189.

end Dagens Evangelium, som han faa Øjeblikke efter skal gjentage fra Prædikestolen! Og er det ikke først i den seneste Tid, at man har begyndt at arbejde paa Ophjælpning af den utrolig forsømte Psalmesang? værger man sig ikke endnu bestandig med en vis rigoristisk Sky imod enhver liturgisk Udvidelse ud over den simpleste Menighedssang? Er det ikke, som om der søges en vis abstrakt Tilfredsstillelse i at holde Haanden over en gudstjenstlig Ensformighed, der ikke vil have nogen synlig Forskjel gjort imellem Herrens Dødsdag og hans Opstandelseshøjtid?[1]) Overalt træder, i Prædikenens Interesse, den ofrende, bedende, tilbedende Menighed tilbage for den Oplysning og Opbyggelse søgende. Det er Ordet fra Prædikestolen, der alene skal træffe den rette Dur- eller Mol-Tone og fremkalde den tilsvarende Stemning, uden nogensomhelst Understøttelse, være sig ved festlige Antifonier og Vexelsang, eller ved Musikens gribende Magt eller nogen Symbolik i Kirkens Ydre. Men kan det miskjendes, hvor stærkt Kirken ved denne hele gudstjenstlige Anordning nærmer sig til Skolens Karakter? Og mon det ikke er naturligt, om denne Karakter umærkelig meddeler sig ogsaa til Prædikenen med et skolemæssigt, belærende Præg? „Alt prædiker", siger Ullmann, „ogsaa Bønner og Psalmer

[1]) Jvf. Engelstoft: Liturgiens Historie, S. 86. 90: „Ikke engang Vexelsang, som den gamle Kultus havde saavel i Højtidssekventserne som i enkelte andre Sange paa Dansk, blev beholdt. — Ordinantsen foreskrev en Aftengudstjeneste i Kjøbstæderne paa de tre store Helligaftener, og tillod den ogsaa at holdes Aftenen før de andre Helligdage. Men selv i denne Henseende har den senere Tid opgivet, hvad der forhen bidrog til at forherlige Festerne. Den oprindelige Karakterforskjellighed, som de forskjellige Tjenester havde i Reformationens Tid, udslettedes."

prædike; i Stedet for at Bønnen skulde bede, Psalmen skulde synge, istemme de ogsaa Prædiketonen“.

Hermed staar den ene Betænkelighed i nøjeste Forbindelse, som overvejer enhver anden: i hvilken Grad Gudstjenesten er given hen til Prædikantens Personlighed. Kirkens Midler til Opbyggelse blive saa godt som afhængige af enkelt Mands Evne og Vilje. „Det er Formaalet“, skriver Luther[1]), „hvorpaa alle Prædikener og den hele himmelske Lære skal rettes: at Troen bliver forøget, Forjættelsen om Guds Naade bliver priset og indplantet i Menneskenes Hjærter, og at dermed Taalmod og alle Troens Frugter maa mere og mere forøges“. Saa højt er Formaalet stillet! I Prædikenen skal Menneskeordet være Gudsordets rene Gjenklang; som dettes Tolk skal det blive i Stand til at fremme kristeligt Opbyggelsesværk i Menigheden. Men hvad er ikke her forudsat! — intet Mindre end at det guddommelige Ord skal formaa at bryde sig Vej og give sig Form igjennem den menneskelige Tænkning, blive den beaandende Magt for Individets Tanke og Tale, — intet Mindre end en inderlig Sammensmeltning af det ovenfra Givne og det indenfra Tilegnende, og atter af Gaven til at forme og meddele det Tilegnede, det Tænkte og Følte paa indtrængende, livvækkende Maade. Men den kristelige Prædikens Historie har sin stærk menneskelige Side; den er Afspejling af de religiøse Tidsaander i al deres Forskjellighed, med alle sælsomme Vexlinger, voldsomme Spring og bratte Omslag fra Yderlighed til Yderlighed, fra Koturnens Paradegang til Sokkens Plathed, der ligesom synes at lægge an paa at forsøge, hvad der alt

[1]) Walch. II. 324.

lader sig udtale fra det hellige Sted; — og de Tilhørere ere, paa den anden Side, ikke faa, som, fordi de selv bringe saa Lidet med sig til Kirken, forlange fremfor Alt at finde Underholdning fra Prædikestolen, uden at regne det nøje med Maaden, hvorpaa Underholdningen bydes. Naar Prædikenens Historie indeslutter Vidnesbyrd om den kristelige Livsaands reneste og højeste Opsving, saa bevarer den ogsaa Minder om dens største Forvildelser, dens dybeste Forfald; har Prædikenen godtgjort sig som det ypperste Opbyggelsesmiddel, saa har der ogsaa været Tider, hvor den har ydet et ukristeligt Nedrivningsarbejde eller aandelige Ophidselser og Udskejelser sin virksomme Tjeneste. Og hvorsomhelst nu Ordets Forkynder selv staar aandelig udenfor Ordet — og hvor eller naar har dette hørt til Sjældenhederne? —, hvor Ordet igjennem hans Mund kun har Klangen som „lydende Malm og klingende Bjælde“, eller hvor Præstens eget Liv og Exempel staar som gjendrivende, afkræftende Modsætning til Ordet, der forkyndes: — hvad bliver der vel der tilbage af opbyggende Kraft i en Gudstjeneste, som Intet har at byde til Erstatning for Ordet, der — saaledes som det her bliver prædiket — er tomt og vender tomt tilbage! — Og fremdeles: den kirkelige Veltalenhed er ikke Ét med Skjøntalenhed; der kan endogsaa mangle meget af Det, der paa andet Sted, ved anden Lejlighed bliver krævet af et veltalende Foredrag. Men altid maa der dog være en Gave til at tale vel; der maa, foruden den sikre aandelige Besiddelse, være Evne til at gjøre Besiddelsen frugtbar for Andre, en Aands-Livlighed og Friskhed til at tale opvækkende og indtrængende, en Bevægelighed i Sjælen til at kunne meddele det Ene paa forskjellig Vis, til at kunne træde de Hørende

imøde og drage dem til sig, alt efter Forholdenes og Stemningernes forskjellige Fornødenhed. Paulus kunde ikke tale til Jøder som til Grækere, ikke til de Skrøbelige som til de Stærke, ikke til de Kjødeligsindede som til de Aandeligsindede; han „lempede sin Røst“ (Gal. 4, 20), for at vinde baade dem under Loven og dem udenfor Loven (1 Kor. 9, 20—21), havde Mælk at byde til Nogle, fast Føde til Andre (1 Kor. 3, 2). Men hvilken Tro'ssikkerhed og Aandsbøjelighed hører der ikke til, for at gaa ind paa en saadan Lempning uden Mén for Lærens Renhed! hvor let danner der sig ikke en stiv, faststaaende, eller en kunstlet, usand Maner i Ordets Behandling, hvorved selv det bedste Stof bliver uskikket til Opbyggelse! Og selv der, hvor Prædikenen baade fra Indholdets og fra Formens Side tilfredsstiller det billige Krav, vil dens Indhold være beregnet paa, — da den hverken kan eller skal bestandig blive staaende ved det Kristelige i ren Almindelighed, — at skulle føre Tilhørerne ind i en vis Kreds af Tanker og Betragtninger over Tro'ssandhederne eller deres praktiske Anvendelse, lede dem i bestemte Tankespor til bestemt Maal. Tilhørerkredsen bliver her betragtet som en ligeartet Enhed, den kristelige Fornødenhed og Sindsretning som én hos Alle. Medens En møder med sin Glæde og Tak, En med sin Smerte og Sorg, En med sin Tvivl, En med sin Kamp, maa Prædikenen forudsætte indtil en vis Grad en Ligestemthed: — ikke blot en Villighed til at lade sig lede, men en sympatiserende Modtagelighed for Betragtning og Behandling af Ordet i en vis bestemt Retning. Hvor stor er ikke Vanskeligheden, her at blive Noget for Alle! Hvor Modtageligheden mangler, — ikke fordi Stemningen mangler, men fordi Sind og Tanke gaar

i anden Retning —, eller hvor det mangler Talen paa en særegen Kraft, som kræves for at drage den halv modstræbende Tanke med sig og holde den fast: — vil ikke der, uden Prædikantens eller Tilhørernes Skyld, Virkningen af Ordet blive forfejlet? — Dette er Grunde — ikke imod Prædikenen, men imod Prædikenens Eneraadighed i Gudstjenesten[1]). „Det egentlige Sæde for Ulemperne er ubestridelig at søge deri: at vor Gudstjeneste er aldeles overvejende Prædiken-Gudstjeneste. Gudstjenester uden Foredrag i Prædikenform vilde nutildags være en stor Velgjerning.“ [2])

En særegen Vægt faa' endnu disse Grunde under religiøse og kirkelige Spændings-Forhold, — en Vægt altsaa, som det, under det kirkelige Livs nærværende Forhold navnlig hos os, falder os let at veje. Thi en Gudstjeneste, som er anlagt paa, at Opbyggelsen skal udgaa fra Prædikenen alene, vil nogenlunde være i Stand til at opfylde sin Bestemmelse i Tider, da religiøse Modsætninger og indbyrdes Afvigelser ikke endnu ere komne til fuld bevidst Udvikling, eller hvor Følelsen for kirkeligt Broderskab og Sammenhold er stærk nok til at holde den separatistiske Drift indenfor en vis Grænse. Men hvorledes skal der kunne være Haab om fælles Opbyggelse, virket ved Forkyndelse af Ordet, naar det er kommet saa vidt, at det Kristelige ikke finder Indgang, uden hvor det er tilberedt efter en vis dogmatisk Model, naar der indenfor Kirkemurene bliver øvet en lydhør Kritik, og hvor der findes ringere Øre for Ordet til Selv-

---

[1]) Jvf. Bähr: Den protest. Gudstjeneste betragtet fra Menighedens Standpunkt (1850), s. Tidsskr. for udenl. teol. Litt. 1851. S. 37 —93. Schöberlein, ovenf. anf. Skrift.

[2]) R. Rothe: Theol. Ethik V. 467.

opbyggelse end for Stikord og Mundheld, der i visse Kredse gjælde som Bevis for eller imod Prædikantens kirkelige Partistilling? I saadanne Tider, — vi leve selv midt i dem, — hvor det gjælder for den religiøse og kirkelige Partikularisme og Separatisme om at bruge Ordet i sin Tjeneste, for at det Særegne, — Jegets eller Partiets særlige Mærke, — kan blive stillet frem som det sande, vel endog det ene Kristelige, paatrænger den Bevidsthed sig med mere end almindelig Styrke: at en Gudstjeneste, som er beregnet paa at udrette Alt ved Prædikenens Hjælp, mangler et forsonende Fælles-Element. Eller hvorledes skal det kunne undgaas, at det samme Ord, der tiltaler den Ene, støder den Anden bort, at Det, som opbygger hist, her fremkalder Mislyd og Forstemning?

Ogsaa fra anden Side betragtet, vil det Mislige vise sig ved det Spor, som den protestantiske Gudstjeneste har mere og mere arbejdet sig ind i. Naar Prædikenen gjælder som den eneste gudstjenstlige Form, der skal være virksom til Andagt og Opbyggelse, da bliver det tillige nødvendigt, netop i Prædikenens Interesse — med Hensyn lige meget til Prædikant og til Tilhørere —, at der holdes sparsommeligt til Maade med Ordets Forkyndelse i Prædikeform. Men heraf bliver det atter naturlig Følge, at Gudstjenesten, som Kirken tilbyder, bliver tilskaaren med nøjeregnende Knaphed. Rum Tid endnu efter Reformationen hørte daglige Bedetimer Morgen og Aften (Ottesang og Aftensang) til den protestantiske Gudstjenesteordning, ogsaa hos os[1]), — i alle Byer nemlig, hvor der fandtes Latinskoler, som kunde udføre Sangen, — ligesom

[1]) Engelstoft: Liturgiens Historie, S. 88 f.

ogsaa hyppige Ugedagsprædikener. De sidste ere Tid efter anden faldne bort, af god og gyldig Grund: „eftersom mangfoldige aarlige Prædikener, ihvor gode og gudelige de ere, af Faa eller Ingen besøges, saa at det store Arbejde ej tjener til Andet end at forøge Præsternes Byrde, eller og at Præster og Studenter vænne sig til at behandle Guds Ord løseligt“ [1]). Men hvilket Misforhold er der ikke ved saadan Reduktion mere og mere opstaaet, naar vor Gudstjeneste stilles overfor den katolske! „Gud er for Protestanterne en Søndagsgud“ — skriver Perthes —, „for Katolikerne en Familiegud, til hvem de henvende sig som faderlig Ven, paa Søgnedage og i alle Livets Forhold“. Ikke alene staa her Kirker og Kapeller aabne Dagen igjennem som Fristeder, hvor Enhver kan søge ind til stille Andagt med sin Bøn, sin Klage, sin Tak, hvor den Fattige kan for en Stund ombytte sin huslige Kummerlighed med festlig stemmende Omgivelse; men Kirken kommer de Søgende imøde med daglige Andagts- og Bedetimer hver Morgen og Aften (Matutine og Vesper); hvorimod de protestantiske Kirker staa i Reglen tillukte, utilgængelige og tavse i de fem eller sex Dage af syv. De, som søge Adgang, finde sig henviste til de fastsatte Søndagstimer — en besynderlig Forestilling om Beskaffenheden af den religiøse Trang! Ogsaa her — hvilken Rigdom og Rundhed paa den ene Side, hvilken Fattigdom og Karrighed paa den anden! Den katolske Kirke er Moderen, tilgængelig til hver Tid for sine Børn, deltagende i deres Nød og Trang, rig paa husvalende, oprejsende Bistand, medens den protestantiske Kirke holder sig i fornem Afstand, bevilger kun

[1]) Reskr. af Kristian 6, 1. Maj 1739. S. Engelstoft: sammest. S. 120.

Foretræde i enkelte Timer, og da mindre for at lade de Fromme komme til Orde med Det, der ligger dem paa Sinde, end for at forkynde, hvad den har at sige dem. Men med denne tilbagetrukne Stilling maa Kirken, især i Opvækkelsens urolige Tider, se vel til, at den ikke tager Skade for Hjemgjæld. Eller kan Kirken, som, uden at sænse de mangfoldig forøgede Krav, vil blive staaende ved Det, som det efterhaanden mere og mere indsnævrede Regulativ foreskriver, have Føje til at beklage sig, dersom de Utilfredsstillede vende sig andetsteds hen, hvor der tilbydes rigeligere Næring? Nøjsomhed er en skjøn Dyd, kun ikke hvor det gjælder Udmaaling af de milde Gaver, man selv yder og byder.

V.

Men det er langt fra, at der overalt er Hvile og Uvirksomhed i denne Retning. Det vilde i Sandhed ogsaa være besynderligt, om de forskjellig-farvede religiøse Opvækkelser og kirkelige Bevægelser ikke ogsaa skulde forsøge sig i Udvidelser paa Kultuslivets Omraade, — i Særdeleshed i det, ogsaa i kirkelig Henseende, mere opfindsomme Tyskland. Men vel kan der — efter den Lyst, som røber sig paa flere Steder, til uformærkt at flytte Grænsemærkerne imellem den evangeliske og den romerske Kirke (se S. 333 f. 388 f.) — være Opfordring til at betragte disse liturgiske Udvidelsesforsøg med nogen Kritik.

Hvor man saaledes mener, at Sakramentet er langt fra at være kommen til sin Ret ved den lutherske Betragtning af Herrens Indstiftelse som ligeartet og ligevirkende med Herrens Ord (se S. 310—313), hvor man derimod med

Nylutheranismen søger at forherlige Sakramentet som „Kreaturmysterium“, idet en guddommelig Frelsesvirkning af særlig Art skal være bunden til Legemligheden (s. S. 334 f. 340 f.): der kan der selvfølgelig kun findes ringe Tilfredsstillelse ved en Kultusform, hvor Kommunionen er Højdepunktet, — som Meddelelse og Nydelse til Pant paa Syndernes Forladelse. Thi Kommunionen er — som en romersk-katolsk Forfatter[1]) rigtig bemærker — „en begrænset Akt for den Modtagende, og egner sig for saavidt ikke til Gjenstand for Tilbedelse“. Der er derfor i det protestantiske Tyskland gjort forskjellige Tilløb til at søge Gudstjenesten omstøbt i sakramentlig Offertjenestes Form. I det Mindste, ytres der, burde — efterdi enhver Gudstjeneste er ufuldstændig uden sakramentlig Handling — Præsten hver Søndag meddele sig selv Sakramentet; men det rette Punkt skal dog først være naaet, naar der bliver organiseret en mysterisk, sakramentlig Offertjeneste som Gudstjenestens Hjærte og Midtpunkt; — hvorved da det præstelige Embede af sig selv vilde indtræde paa ny i ofrende Funktion. En bestemt liturgisk Form for denne Tanke synes dog ikke endnu at være funden. Rimeligvis er der ogsaa en Fornemmelse af, at det Katoliserende i Læren vilde, ved at omsættes i synlig, liturgisk Skikkelse, først ret vække Anstød og Modsigelse. I England er dog dette Skridt foretaget i meget bestemte Former. Den romaniserende Retning i den engelske Kirke (Puseyismen), hvis gradvis stigende Udbredelse hører til Nutidens mest foruroligende Kirketegn, har fra A. 1866—67 faaet sin Udløber paa Kultuslivets Omraade i Ritualismen. Den gaar ud paa intet Mindre

[1]) Jörg: Gesch. des Protest. I. 510.

end at omstøbe Kirker, gudstjenstlige Personer og Handlinger i romersk-katolsk Form ved Optagelse af de mest ejendommelige Udsmykninger, Dragter og Optog. Nadver-Sakramentet holdes som Messetjeneste med Opløftelse af Patena og Kalk under Knæling og Svingning af Røgelsekar. Tumultuariske Optrin, som forefaldt i forskjellige Kirker ved disse Scener, foranledigede Nedsættelse af en Kommission til Undersøgelse af Sagen fra den statskirkelige Berettigelses Side. Den verdslige Domstols-Kjendelse maatte falde ud imod Tilladeligheden af de indførte Nyheder; men den æggende Virkning af en saadan Dom vil ikke udeblive.

Der haves en Agende „for evangeliske Menigheder i den lutherske Kirke" af den for ikke længe siden afdøde tyske Præst Löhe, som ogsaa indeholder bl. A. Psalmer til Forherligelse af den hellige Jomfru. Fra flere Sider bliver fremdeles Anordning af en „Bøns-Tugt (Gebetszucht)" efter Anvisning af et protestantisk Breviar ivrig anbefalet: „Den evangeliske Præst skal, ligesom i den romerske Kirke, daglig holde sex bestemte Bedetimer (Horæ): Matutina, Laudes, pro pace, Meditatio, Vesper, Completorium, sammensatte af bestemte Bøns-Afsnit" [1]). Nemlig: „en Menighedsbøn svarer ikke til sit Navn, naar den ikke er en regelmæssig Bøn, naar den ikke er bunden til offentlige Tegn, tilgængelige og forstaaelige for den hele Menighed, ogsaa for de Uopdragne, Svagtroende og Vantro; . . . men dette sker, naar Præsterne gaa foran. — Det saliggjørende Evangeliums Kraft er lagt paa deres Hoved, givet i deres Hjærter og i deres Hænder; de ere Bærere for Bønnens Kraft i Menigheden, for den Bønskraft,

---

[1]) Evang. Kirchenz. Sept. 1858.

som bevæger Himmel og Jord (!); de ere Bedere for Menigheden og med Menigheden"[1]). Endogsaa til Processioner og Valfarter bliver der kastet længselsfulde Blikke: „Det er ikke vor lutherske Kirkes Aand, men en fremmed fjendtlig Aand, der har skilt den ved disse, og bragt den, i puritansk Nøgenhed og Armod. Det er et Stykke af den katolske Kirkes Herlighed og en Grund til dens indre Magt (!), at den med sine Gudstjenester og Fester bryder igjennem Kirkens Mure, bærer det Hellige ud i Livet, ved sine himmelske Sange bringer Jordens Støj til at tie, ikke undslaar sig ved at opslaa Alteret paa Gaden"[2]).

Det er slibrige Veje, der her anbefales, hvor Foden træder med usikre Trin. Der kan ikke være ret Tro paa en Kultus-Experimentering med Udvæxter, som ikke ere fremskudte indenfra, men kunstig paasatte udenfra. Men det vilde lige fuldt være Uret at overse den lønlige Utilfredsstillelse, som giver sig tilkjende i denne Famlen om i alle Spor, eller at skyde et alvorligt Spørgsmaal tilside: om der ikke er forsømt Adskilligt, som kunde gjøres i fuld Overensstemmelse med det evangelisk-protestantiske Kultusprincip, og hvorved der vilde blive taget større Hensyn til Forskjelligheden af aandelige Tilstande og Stemninger.

Skulde der ikke i denne Retning være Adskilligt at indhente?

Der trænges først — thi Intet ligger nærmere — til en Udvidelse paa selve Prædikenens Omraade. Det var grundet i historisk-kirkelig Pietetsfølelse, naar Luthers

[1]) Vilmar: Kirchliches u. Vermischtes (1858), S. 132.
[2]) Evang. Kirchenz. Juli 1856.

Reformation optog det gamle Textsystem til uforandret Bibeholdelse eller — som det hedder i den augsburgske Konfessions 26de Artikel: „Fordelingen af Skriftens Afsnit til Oplæsning ved Messen og de fornemste Fester". Men Pietets-Motivet slaar ikke til for at gjøre det forklarligt, at den samme Anordning er bleven beholdt uforandret i over trehundrede Aar, og Prædikenen derved forbleven indskrænket Aar ud Aar ind til det selvsamme snævre, aarlig tilbagevendende Udvalg af Bibelafsnit. Luther har, som bekjendt, ikke givet det System af Texter, han indtil videre beholdt, noget synderlig fordelagtigt Skudsmaal. Han skriver saaledes: „Det er endnu ikke Tid til, at man heri begynder paa noget Nyt, efterdi man ikke læser noget Ukristeligt. De Stykker af S. Pauli Breve læses sjældent, hvori Troen læres, men for det Meste de, som foreholde udvortes Tugt og Formaning, saa at man vel kan mærke, at Den, der har ordnet dem saaledes, har været meget ulærd, og holdt altfor meget paa Gjerningerne; . . . saaledes har han ogsaa gjort med Evangelierne, hvem det nu kan have været, der har ordnet disse Lektioner. Imidlertid kan den almindelige Prædiken erstatte denne Mangel; men iøvrigt, naar Messen i Fremtiden skulde blive holdt i Modersmaalet (paa Tysk), maatte det ogsaa her bringes dertil (hvortil Kristus maatte give sin Naade), at begge Dele, Epistler og Evangelier, blive læste udaf de bedste og fornemste Steder i Skriften."[1]) Man finder, ogsaa hos os,

[1]) Walch. X. 2754. — „Dersom de gamle Prædiketexter", siger Thomander, „aldrig havde været samlede og det nu i vore Dage faldt Nogen ind at komme frem med dem som et Forslag, der gjorde Fordring paa ikke at være aldeles ueffent, saa vilde Forslagsstilleren uden videre blive affærdiget som en højst uduelig og fremfusende Æventyrer i Menigheden. Som Sagerne nu

Luthers Avtoritet mangen Gang paaberaabt som Orakel; men her, hvor det gjælder om at fortsætte Arbejdet, holder man sig i halvfjerde hundrede Aar bestandig til Ordene: „Det er endnu ikke Tid.“ Og dog er der her et Tilfælde, hvor kun det Bedste er godt nok. I de fleste lutherske Landskirker har man ogsaa, allerede for længere Tid siden, været betænkt paa en Udvidelse[1]), for at ikke saa mange af de vigtigste og frugtbareste Afsnit af Jesu Taler og Apostlenes Breve fremdeles skulle være udelukte fra at danne Grundlag for Prædikenen[2]); der er her stillet én eller to Rækker af nye Textafsnit ved Siden af den gamle, saa at den samme Text først hvert andet eller tredje Aar vender tilbage. Ogsaa i Sverrig er der truffet Regeringsforanstaltninger, ifølge Andragende fra Rigsstænderne, til at tilvejebringe en Udvidelse af det gamle Perikopesystem ved to nye fuldstændige Aargange af Højmesse- og Aftensangs-Texter[3]). Hos os gjentager Gudstjenesten endnu bestandig Aar ud og Aar ind sin Trædemøllegang i

staa, gjælde derimod disse ilde valgte Texter saa meget, at de hidtil have udgjort en uovervindelig Hindring for Menigheden for at faa', efter dens uomstridelige Ret, hele sit Nye Testament foredraget og udlagt i nogen grundet Orden ved de offentlige Gudstjenester“. De kyrkliga frågorna. S. 94.

[1]) E. Ranke: „Krit. Zusammenstellung der in der evang. Kirche Deutschlands eingeführten neuen Perikopenkreise“ 1850. — Der Fortbestand des herkömmlichen Perikopenkreises von geschichtlichem u. praktisch-theologischem Standpunkt. 1859.

[2]) Jvf. Engelstoft: Liturgiens Hist S. 186: „Naar vi se Hovedsteder for Treenigheden, Kristi Guddom og Retfærdiggjørelsen ved Troen forbigaaede, maa vi vistnok forundre os over, at Lutheranerne ikke gjorde en Forandring. Luther var virkelig ogsaa betænkt derpaa“ o. s. v.

[3]) Forslaget af den af Regeringen dertil udnævnte Komité fra 1850 findes meddelt i Tidsskr. f. uden teol. Litt. 1852. 389 ff.

denne „Ruin af et midalderligt, katolsk tænkt Perikopesystem“ [1]). Et Forslag, indeholdende en fuldstændig Række af Texter, findes i „Mynsters Udkast til Alterbog og Ritual“ (1839), og det hører ikke til de mindst talende Bidrag til vor Liturgis ubevægelige Stillestaaen, at over tredive Aar have kunnet gaa hen, uden at der er gjort noget Skridt fra nogen Side til at søge dette Forslag bragt i Virksomhed. Det maa synes saa meget vanskeligere at forklare, naar det betænkes, at dengang „næsten alle Gejstlige, som have erklæret sig over Sagen, have ønsket nogen Forandring i de nu anordnede Texter, og tillige at Antallet af Texterne maatte forøges, paa det at Menighederne kunne vorde fortrolige med en større Del af den hellige Skrift, og at Prædikanterne ikke skulle udtømmes ved Aar efter Aar at prædike over de samme Texter“ [2]). Det vil heller ikke være let at nævne noget Forslag, som mere øjensynlig er i Gudstjenestens, i Menighedernes og Præsternes Interesse, og som mindre tilsteder nogen antagelig Modgrund. Der er næppe noget Tilfælde, hvor Overleverings-Avtoriteten, — naar henses til Beskaffenheden af det Overleverede, — spiller en mere utilfredsstillende Rolle som Modgrund imod den liturgiske Udvidelse. Er det ikke virkeligt, — en gammel Kirkelærer har allerede advarende erindret derom, — som om Herren ikke havde

[1]) W. Beyschlag: Biogr. af K. J. Nitzsch. 1872. S. 211.

[2]) Mynster: Bemærkninger til Udkastet. S. 4. — Dog undlod Grundtvig ikke at erklære: at „ikke en eneste dygtig Præst i Danmark vil give sin Stemme til en saadan Vexeldrift (!) med Præster“, — samt at „den nye Indretning, hvor den traadte i Kraft, maatte virke som Død og Opløsning baade paa Præst og Menighed (!)“. Frisprog mod Biskop Mynsters Forslag (1839) S. 94. 99.

sagt: „Jeg er Sandheden“, men som om han havde sagt: „Jeg er Sædvanen“ [1]). —

Der er dernæst Trang til Udvidelse af Ordets Brug ud over den officielle Forkyndelse. Selv om Misforholdet var langt ringere, end det er imellem den bestandig stigende Sognebefolkning og det fra Arilds Tid givne Antal af Sognepræster, og selv om disse vare alle besjælede af samme Nidkjærhed i Aanden, — i begge Henseender vil der af en aarvaagen og dygtig Kirkestyrelse kunne bødes paa Meget —, ville dog de faa Kræfter ikke være i Stand til at gjøre de Manges aandelige Krav og Fornødenhed Fyldest. Der maa kunne gjøres Regning paa frivillige Kræfter til at udfylde og hjælpe efter. Sagen har imidlertid sin Vanskelighed. Thi det lutherske Kirkeliv har fra Begyndelsen af været anlagt paa at lægge Virksomheden, dens Møje og Ansvar helt og udelt i Gejstlighedens Hænder. Menigheden har man helst ladet staa udenfor som Tilskuer og Tilhører, nøjet med hvad der bødes den. Den naturlige Følge: Interesseløshed for og Ubekjendtskab med de kirkelige Forhold og Anliggender hos Ikke-Gejstlige er ikke udebleven, og endnu bestandig falder det vanskeligt at bringe det til Erkjendelse, hvor Meget de reformerte Kirker i denne Henseende have forud for de lutherske. Sagen har ogsaa sin betænkelige Side. For at faa' Hedningemassen i Kristenfolkets Midte nogenlunde bearbejdet, kommer man til at nøjes med Redskaber, som kunne være meget brugbare til atter og atter at

---

[1]) Den lige modsatte Tanke — Sædvanen over Sandheden — er kommen til Orde i et Udbrud af Grundtvig: „For kristelige Præster er det en ganske anden Sag (!) at finde sig bunden til Texterne fra Arilds Tid“. Frisprog. S. 95.

gjentage Raabet: „Vaagn op, du som sover! staa op fra de Døde! og Kristus skal lyse for dig“ (Efes. 5, 14), men hvis aandelige Rækkeevne ikke gaar synderlig videre (jvf. S. 558). Alligevel ere saadanne Vækker-Røster højst fornødne, og det maa paaskjønnes, naar frivillige Kræfter finde sig sammen til den møjefulde Gjerning. Kun er et dobbelt Ønske her velberettiget: at „den indre Missionsvirksomhed“ tilholdes at søge den stedlige Sognegejstligheds broderlige Medvirken og at ordne sig ind under Kirkestyrelsens Anvisning, — og at de Gejstlige maa forstaa at holde Missionærens og Sognepræstens Stilling og Gjerning ud fra hinanden. I det stærke Opvækkelsessprog kan den gejstlige Mand finde sig i at staa tilbage fra Lægprædikanten; men til den kristelige Opbyggelses Gjerning bør han vide at hævde sin Overlegenhed; hertil hører ogsaa dette: at han ikke lader sig friste til at skrue sig op i Opvækkelsens ensformige, ofte hule Pathos (jvf. S. 556 f.)[1].

Der er fremdeles Trang til en Udvidelse ud over den egentlige Prædiken-Gudstjeneste. Der trænges til en gudstjenstlig Form, hvis Virksomhed er i ringere Grad betinget, end det er Tilfældet med Prædikenen, ved den enkelte Mands Personlighed som Teolog og som Ordets Forkynder og Meddeler. I denne uafviselige Trang har den liturgiske Gudstjeneste sin Grund, saaledes som den har fundet Indgang i flere tysk-lutherske Lande i de

[1] „Den aandelige Forslugenhed, som mange Præster selv have fremkaldt hos deres Tilhørere, virker igjen tilbage paa Præsterne, der nu nødes til at overbyde sig selv i de platteste Udtryk og krasseste Billeder, medens Tankeindholdet tiltager i Tomhed; — man hører i vore Kirker saa megen Lægmandsprædiken fra selve Prædikestolene“. Martensen: Den d. Folkekirkes Forfatnings-Spørgsmaal. 1867. S. 65. f.

senere Aar: sammensat af Bøn, Bibellæsning, Kor- og Menighedssang[1]). Det er ikke let at se, hvad der med Føje skulde være at indvende imod en saadan Udvidelse af den gudstjenstlige Form, forudsat at der ikke derved gjøres nogetsomhelst Indgreb i Prædikenens Stilling, — med mindre det skal tages for gyldigt, at Det, som hidtil ikke er blevet anset som nødvendigt, skal fremdeles anses som unødvendigt og overflødigt[2]). Det er her ikke Meningen, paa nogen Maade at overvurdere denne Form af Bigudstjenester. Man kan erkjende dens Ufuldstændighed, den blandede Beskaffenhed af Virkningen, hvor religiøse og æstetiske Elementer saaledes ere ubestemt forbundne. Men ogsaa naar man blot vil betragte den som foreløbig virkende Opbyggelsesmiddel, nærmest beregnet paa dem, der ikke endnu ere beredte til at modtage den fastere evangeliske Føde, som Middel til efterhaanden at drage dem,

---

1) Armknecht: Die Haupt- u. Neben-Gottesdienste der evang. luth. Kirche (1853), se N. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1854. 384. Schöberlein i anf. Skrift: „Om Bigudstjenester" (sammest. 1859. 348—363).

2) „Hvorledes skulle vi raade Bod paa, hvad der fattes os?.. Der fattes vor Liturgi Noget, som under andre Omstændigheder vilde være en Ufuldkommenhed, nemlig: mere Ubestemthed, en Sammensmeltning af de forskjellige religiøse Forestillinger ..... Prædiken knytter sig til Kultus, men er ikke selv Kultus. Det er med Grund at Harms (Pastoralteologie II. S. 72) foreslaar Timer, som ere helligede til Kultus uden Prædiken. Hensigten er hermed ikke at nedsætte Prædikenen, men at hæve Gudstjenesten". Vinet: Pastoralteologi, d. Overs. S. 189. — Det har sin Betydning, naar to Mænd som Harms og Vinet — den Ene tysk-luthersk, den Anden fransk-reformert Gejstlig —, der begge have som Faa forstaaet at bruge Ordet og som Faa havt Lejligked til at erfare dets Virkninger, ere enige i at anbefale en Udvidelse af den offentlige Gudstjeneste ud over Prædikenens Form.

der befinde sig ligesom paa Tempeltærskelen, indenfor selve Helligdommen, — ogsaa da indtager den sin fuldberettigede Plads. Kirken stiller sig netop saaledes som den omhyggelige Fostermoder, betænkt paa at komme ogsaa de Svagere til Hjælp. Med hvad Grund og Ret kan Kirken, helst i Tider som de nuværende, indskrænke sig til den ene gudstjenstlige Form overfor den blandede Mængde af Troende, Tvivlende og Nægtende, af Varme, Lunkne og Kolde med et skarpt: enten Saaledes eller Intet? Og i hvert Tilfælde: — hvorledes skal Kirken blive i Stand til at træde ud af sin afsluttede Søndagsstilling, blive friere tilgængelig og i Stand til at komme de Søgende rigeligere imøde, end ved at tage saadanne gudstjenstlige Former til Hjælp, der ikke i den Grad som Prædikenen lægge Beslag paa de Gejstliges Tid og aandelige Kræfter? — Men det maa her vel erindres, at hvad der ad denne Vej skal kunne udrettes, kun vil være opnaaeligt under Forudsætning af en rigere Udstyrelse, i Særdeleshed med musikalske Midler, for ikke at efterlade et altfor stort Savn af det frie Taleord. Hvor det Festlige altsaa bliver tilmaalt med mistroisk Sind, med knap og vrangvillig Haand, der vil Virkningen nødvendig forfejles[1]). Den liturgiske Gudstjeneste vil selvfølgelig være indskrænket til de større Kirker; men den vil her kunne tjene til at gjenoplive Sansen for den stærk forsømte æstetiske Side af Gudstjenesten, tjene til For-

---

[1]) Det fortjener Opmærksomhed, hvorledes Schleiermacher i senere Aar har følt sig greben af Brødremenighedens Gudstjeneste i Barby, navnlig af „de herlige Langfredags-Gudstjenester, Oplæsning af Lidelseshistorien, afbrudt med skjøn, betydningsfuld Musik og nogle faa Psalmevers, uden al Tale, ikkun tilsidst i Kristi Dødstime en styrkende Bøn, hvilende i den store Forsoningstanke". Aus S.'s Leben. II. S. 22. Jvf. S. 400 Anm.

højelse af det Kirkefestlige i dets forskjellige Udtryk. Vækkelse af denne Sans vilde tilmed af sig selv komme vore nødlidende Kirkebygninger til Gode. Efterat Kirkerne ere blevne skilte ved deres Tiender, satte ud af Stand til Selvvedligeholdelse og tingede i Kost — ofte i Fattigmandskost — hos Tiendens Ejere, er frastødende Nøgenhed og isnende Kulde her bleven det almindelige Mærke, — et sørgeligt Modstykke til Livets Yppighed udenfor og til Katolikernes Gudshuse, der bære Vidnesbyrd om den fromme Drift til at udsmykke og forherlige Helligdommen med det Bedste, der haves.

Men ulige nærmere end en saadan Udvidelse ud over den, efterhaanden altid mere indsnævrede, Grænse ligger dog for den protestantiske Gudsdyrkelse den størst mulige Agtpaagivenhed og Omhu for det egentlige Kirkeord: for Ordet, saaledes som Kirken selv anordner det til Brug, sætter det i Forbindelse med de hellige Handlinger, og stiller det ved Siden af selve det guddommelige Ord. Det er visselig i sig selv et stort Spørgsmaal: om Kirken, ved saaledes at binde de hellige Handlinger til et formuleret Ord fra Begyndelse til Ende, iagttager den rette Stilling imellem Guds Ord og Menneskeord, og om den ved saadan Ordtvang varetager det Helliges rette Tarv, om ikke ogsaa i dette Stykke det evangeliske Princip for den lutherske Gudstjenestes Vedkommende er sandest at søge i Brødremenigheden. „De liturgiske Indretninger“ — hedder det i Synodalakterne 1848 — „maa aldrig blive til døde Bogstaver og udarte i et tørt, koldt Formvæsen; det hører til Brødrekirkens Klenodier, at den har og beholder Frihed til efter Omstændigheder og Fornødenheder at ændre og forbedre i sin gudstjenstlige Form. For saavidt muligt

at vække Deltagelse i vore skjønne Gudstjenester, kommer Meget an derpaa, at de ikke blive behandlede mekanisk" [1]). (Luthers „ein Lören und Tönen) [2]). Paa den anden Side kan det med stor Ret gjøres gjældende, at Formulering af det liturgiske Ord giver Betryggelse mod det Slette, Smagløse, Forargelige — af den Art, hvorfor man vil være udsat i samme Grad som alskens excentriske Retninger drive deres Spil. Det være altsaa indrømmet, at det, for Tiden i det Mindste, kan anses som velbetænkt, naar der selv i det indledende og bedende Ord, der staar i løsere Forhold til selve den hellige Handling som ydre Indfatning, Intet er overladt til den Gejstliges Frihed. Men med Berettigelsen til at lægge ham dette Ord fra det første til det sidste i Munden følger da ogsaa Forpligtelsen til at drage Omsorg for, at der er ren og fuldtonende evangelisk Gjenklang i det kirkelige Ord, at Det, der bliver stillet hen som ufravigelig Form, kan staa uden Anstød for det sunde kristelige Omdømme.

---

[1]) Schröder: Zinzendorf u. Herrnhut. S. 330.

[2]) Angaaende Spørgsmaalet om Ordets Frihed ved de hellige Handlinger s. mit Skrift: „Under hvilken Form maa den reviderede Liturgi ønskes indført i vore Menigheder og anvendt i vore Kirker?" 1841. Jeg har i dette lille Skrift forsøgt en Besvarelse af Spørgsmaalet: om der er tilstrækkelig Grund til at binde Præsten som Liturg saa strængt, at han gjøres til Oplæser af foreskrevne Formularer ved de kirkelige Handlinger fra Begyndelse til Ende, eller om det ikke vilde være tilraadeligt at indskrænke den kirkelige Ordforskrift til de væsentlige Dele, hvori Handlingens Betydning er udtrykt, og i de øvrige Dele, det indledende, bedende, formanende Ord, at nøjes med at meddele Anvisning og Vejledning. Naar jeg ser fremad til en Tid, — der maa komme lidt tidligere eller lidt senere, — da det ikke længere bliver muligt at holde de gamle Formularer urørte ved Magt, skulde det undre mig, om man ikke med Nødvendighed vil blive ført ind paa dette Spor.

Betragtningen maa ogsaa her blive indskrænket til vore egne Forhold. De give rigeligt Stof til alvorlig Eftertanke, og de friste næppe til Sammenligning med den liturgiske Virksomhed i andre Landskirker.

Vor liturgiske Stilling er følgende. Efter en lang Række af Anker, Ønsker og Forslag, af Forhandlinger og Stridsskrifter, — deres Historie drager sig fra forrige Hundredaar over i dette —, angaaende Beskaffenheden af det kirkelige Ord ved de hellige Handlinger, blev det i Aaret 1837 ved kgl. Reskript af 22de Juli overdraget til afdøde Biskop Mynster at udarbejde „et Forslag til Forandringer i Ritualet og Alterbogen". Det udarbejdede Udkast blev derefter tilstillet samtlige Biskopper og det teologiske Fakultet til Betænkning, ligesom det ogsaa blev overladt til Hine at meddele Udkastet til de Gejstlige eller til andre Mænd, hvis Mening det kunde være ønskeligt at erfare. I Aaret 1839 blev derefter en Kommission udnævnt af Regeringen for paany at gjennemgaa Udkastet med Hensyn til de afgivne Betænkninger, og det saaledes reviderede Udkast blev i Aaret 1841 indgivet til Erhvervelse af kongelig (Kristian den 8des) Approbation. Men denne paafulgte ikke. Den samme Regering, som havde sat Sagen i Bevægelse, lod den atter falde, — man nødes til at tro det: skræmmet ved Parti-Indflydelser[1]), saaledes som de

[1]) I Mynsters „Meddelelser om mit Levnet" (S. 268 f.) findes der Bemærkninger om det Agitationsværk, som ved denne Lejlighed var i Bevægelse „over hele Landet, ikke blot i Gejstligheden, men ogsaa i Almuen". Det blev forklaret for Folket: at „det behagede Biskop M. at faa' den lutherske Barnedaab afskaffet", — at der efter den foreslaaede Formular „ingen Daabspagt oprettes med Barnet". Saaledes Grundtvig: Frisprog mod Mynsters Forslag (1839). S. 26. 24.

næppe ere mulige uden der, hvor det mangler det kirkelige Liv paa al den Holdning og Fasthed, som en Forfatnings-Organisme giver, — og „uden at nogen eneste Stemme fra den Gejstligheds Side, der havde fremkaldt den, søgte paany at sætte den i Bevægelse“ [1]). Saaledes forsvandt det lovende, paa saa officiel Maade indledede og med saa stor Anstrængelse udførte, Arbejde uden at efterlade Spor. — I Aaret 1834 havde Kongen (Frederik den 6te) spurgt Biskop Mynster: „om han ansaa' et nyt Ritual som fornødent“, og Denne havde givet til Svar: „at det gamle (fra Aar 1685) ikke engang var at erholde, at man ikke kunde lade det trykke paany, da saare Meget ved senere Anordninger var forandret, Meget ved Praxis var bortfaldet, og Meget var af den Beskaffenhed, at det altfor meget stødte

---

[1]) Mynster. (sammest. S. 280). Han tilføjer: „Man har ingen Grund til at beklage sig over, at Sagen er bleven henlagt, naar endog Gejstligheden har tabt Interessen derfor“. — Derimod udkom der 35 Aar senere (1874) „Forslag til en paany gjennemset Alterbog“ af P. A. Fenger. Forordet, som ledsager dette Forslag, har den Mærkelighed, at det Mynsterske Udkast ikke bliver omtalt med noget Ord. Det er ovenfor paavist, hvor omhyggeligt Alt var iagttaget for at forberede Afløsning af den gamle Alterbog med en nyrevideret „forordnet“ Alterbog. I det Fengerske Forslag er det Grundtvigs Personlighed, som træder i Stedet for den bemyndigende Kirkestyrelse; der bliver omstændelig gjort Rede for, hvilken Andel der skyldes ham i Arbejdet. Men det følger af det grundtvigske Syn paa det Kirkelige, at der ikke tør tænkes paa nogen „forordnet“ Brug. Kun „Tilladelse skal kunne gives til, at den paany gjennemsete Alterbog bliver tagen i Brug, hvor Præst og Menighed frit forene sig om at begjære det“ (S. 26). Herefter kan der være Udsigt til, at der i de danske Landskirker kan komme forskjellige Alterbøger i Brug ved Siden af de forskjellige Psalmebøger. Spørgsmaalet bliver kun, om der kan ventes en Kirkestyrelse, som vil give „Tilladelse“ til, at den individualistiske Kirkefrihed gjør Skridtet fuldt ud.

den nuværende Tænkemaade og Smag"[1]). Den først paaberaabte Grund gjælder ikke længere. Thi Ritualet af 1685 er senere udgivet i Trykken, — og det ikke, som man kunde mene, som historisk Monument; men det figurerer endnu den Dag idag som virkelig gjældende Kirkelov, ret som Intet var „ved Praxis bortfaldet", Intet forældet, uforeneligt med „Nutidens Tænkemaade og Smag". Der indeholdes i samme iblandt Andet en læseværdig Anvisning (i 6te Kapitel) „om de Besatte og dennem, som i en eller anden Maade plages af Djævelen eller hans onde Redskab"[2]). I den nye Psalmebog af 1857 findes ligeledes

---

[1]) Sammest. S. 256.

[2]) „Præsterne skulle i nogle Medicorum Overværelse nogle Gange komme tilsammen hos den Anfægtede, og vel med hinanden overveje, om den Svaghed kan være naturlig eller ej, hvis ikke, om det da maaske maatte være et Satans Gjøglespil —, eller om saadan En vel kan eragtes at være legemlig besat af Djævelen, saa at han enten hersker og regerer i det ganske Legeme og alle dets Lemmer, samt Sind, Fornuft og alle Sjælens Egenskaber, eller og at han ikkun har bemægtiget sig en eller anden særdeles Lem paa Legemet, som han selv bo'r udi og lader sig fornemmelig se udi". Saaledes lyder endnu i vore Dage den danske Kirkes Lov! — I A. 1862 fandt der i Landemode-Salen i Aalborg en ganske mærkelig Forhandling Sted i Anledning af den jyske Almues Tilbøjelighed til at tro paa Trolddomskunster og give sig af med saakaldte Troldmænd, — hvorved Biskop Kierkegaard udtalte sig i følgende Ord: „Pastor N. N. kaldte et saadant Forhold Overtro; men det kom an paa, hvilket Standpunkt man indtog. Vore Fædre vidste det bedre, naar de sagde, at der virkelig gives Mennesker, som stræbe efter at gjøre sig til den Ondes bevidste Redskaber. Den dæmoniske Indflydelse kommer til Gjennembrud paa mange Maader. Indlader En sig virkelig med det Dæmoniske, saa øver han Trolddom, og saa maa En ikke uden Videre erklæres for Løgner, der sigter en Anden derfor, under Paaskud af, at det Hele er Overtro". Den noget forblommede Tale vakte endel Opsigt og Indsigelse i Pressen, hvorved Biskoppen foranledigedes til Forsøg paa at

de gamle Kirkebønner optagne uden nogensomhelst Forandring, og Alterbogens liturgiske Formularer ere de Gejstlige fremdeles (ifølge den uophævede Kancelliskrivelse af 1828) tilpligtede „nøje at følge, uden nogen Udeladelse og uden noget Tillæg."

Men hvor egen er dog ikke her Stillingen overfor lovbefalet Kirkeskik og Kirkeord! — Thi der findes i Ritualet foreskrevet gudstjenstlige Former, som Ingen i Menigheden iagttager, og kirkelige Formularer, som Præsten ikke kan bruge. For dem, der ville gaa til Alters, foreskriver Ritualet: at de skulle „indstille sig for Præsten i Skriftestolen, og, saasom for Guds eget Ansigt, sætte sig med Ærbødighed ned paa Knæ for Herrens Tjener, medens de gjøre deres Skriftemaal" [1]). Og for Præsten foreskriver det: „Efterat han har hørt en Synders Bekjendelse og derhos fornummet en hjærtelig

---

klare for sig, — næppe tilfredsstillende undtagen i ét Punkt: at „hans Betragtningsmaade stemmer med vort Kirkeritual". Her omtales virkelig: „Den, som ved Forgift eller anden Trolddom er bragt i den Tilstand" o. s. v. og fremdeles: „Dersom den Anfægtede har indgaaet en særdeles Pagt med Satan og i saa Maade godvillig forbundet sig til hans Tjeneste" o. s. v. — Hvad kan man ikke lade sig byde, Slægt efter Slægt, paa kirkeligt Omraade!

[1]) Ritualet gaar dog her videre, end det er hjemlet i den Augsb. Konf. Her hedder det nemlig i Art. 25: „Herrens Legeme plejer ikke at bydes uden til dem, der forud ere prøvede og have modtaget Absolution". Det er altsaa ikke nogen Kirkepligt: at skulle lægge Vejen til Herrens Alter igjennem Skriftestolen. Luthers Mening i denne Sag er saaledes udtrykt: „Dem, som, forud vel forberedte i Troen og Kristi Lære, ville skrifte for Gud alene og tage Sakramentet, skal man ikke tvinge yderligere; thi Enhver tager det paa sin Samvittighed, som St. Paulus siger (1 Kor. 11, 28): Ethvert Menneske prøve sig selv!" (Erl.-Udg. XXIII. S. 90).

Fortrydelse over Synden samt en inderlig Længsel efter Guds Naade, med et kristeligt og alvorligt Forsæt til en sand Bedring" at sige til Enhver især: „Efterdi I af Hjærtet angre og fortryde Eders Synder . . ., love derhos ved Guds Naade at beflitte Eder paa et bedre og skikkeligere Liv herefter, da, paa Guds og mit Embeds Vegne, efter den Magt, som er givet mig her ovenfra til at forlade Synder paa Jorden, tilsiger jeg Eder alle Eders Synders Forladelse". Men Præsten har ikke „hørt og fornummet" noget af Det, som her er foreskrevet og forudsat[1]), kan følgelig heller ikke efterkomme, hvad der er foreskrevet for hans Vedkommende: „at tilsige alle Synders Forladelse, — ikke ynskendis eller med nogen Vilkor (om han gjør en sand Poenitense), men med en vis og fast Slutning" [2]). Men hvilken Kirkescene fra det 17de Hundredaar: Præsten først omgiven af Skriftebørn, knælende „saasom for Guds eget Ansigt", derefter, med tilpasset Mine og Betoning, til-

[1]) I det Mynster'ske Udkast er Formularen saaledes forandret: „Saavist som I af Hjærtet angre Eders Synder, og i en oprigtig Tro henfly til Guds Barmhjærtighed i Kristus Jesus, tilsiger jeg" o. s. v.

[2]) Pastor Dr. H. C. Rørdam, som i en Række af Aar havde med stor Alvor arbejdet paa at bringe Præst og Menighed ud af den sælsomme Stilling imellem Kirkeritualets ubetingede Forskrift paa den ene Side og de faktisk forandrede Forholds Magt paa den anden, indbragte, som Medlem af den kirkelige Kommission i 1868—69, et motiveret Andragende og Forslag desangaaende. Det var dog en Selvfølge, at en Kommission, som manglede al Karakter af kirkelig Repræsentation, ikke kunde gaa videre end til, med Erkjendelse af „Forslagets Berettigelse og Vigtighed" at „anbefale det til Ministeriets særlige Opmærksomhed". Det Samme var Tilfældet med et andet Forslag fra samme Haand „om Revision af Kirkeritualet". — Saaledes ser Folkekirken i Danmark sig, i Mangel af et repræsentativt Kirkeorgan, ude af Stand til at komme noget Skridt videre i Udvikling.

sigende dem — „efter Magten, givet her ovenfra til at forlade Synder paa Jorden“ — deres Synders Forladelse! Man skulde engang prøve paa at flytte denne Scene ind i det 19de Hundredaar! Balle, den lutheransk-ortodoxe, derfor ogsaa anti-hierarkiske Biskop, har allerede i det 18de Hundredaar betegnet den med sit fyndige Ord: „Tilsigelse af Syndsforladelse under Haandspaalæggelse er Pavedom, ikke Kristelighed“. — Alterbogen foreskriver endvidere Præsten i de højtideligste Øjeblikke at udsige, hvad der ikke kan Andet end bringe enhver eftertænksom Kristen til at studse. Den lader Præsten udtale over det spæde Barn ved Døbefonten: „Gud haver forladt Dig alle Dine Synder“ [1]); — og den lader Præsten for Alteret forsikre Kommunikanterne: at, „naar I saa tro disse Kristi Ord („at J. Kr. er der selv tilstede med sit Legem og Blod i Sakramentet efter Ordets Lydelse“, og „at J. Kr. skjænker Eder sit Legem og Blod til en Stadfæstelse paa alle Eders Synders Forladelse“) og gjøre efter denne hans Befaling, saa ere I ret prøvede, som Paulus siger“ [2]). — Ligesaa er det ved Ritualet paa-

[1]) I Roskilde Præstekonvents „Forslag til en Revision af Kirkebønnerne og den liturgiske Del af Psalmebogen“ (1865) findes der til disse Ord af Daabsritualet føjet den Anmærkning: „Maaske tydeligere: „al din Synd““. Hvor overvættes forsigtig: ikke „rigtigere, sandere“, men „tydeligere“, og end ydermere „maaske tydeligere“ (!).

[2]) Apostelen skriver (i 1 Kor. 11, 27—28): „Hvo som æder Brødet eller drikker Herrens Kalk uværdig, vil være skyldig i Herrens Legem og Blod; men et Menneske prøve sig selv! da æde han af Brødet og drikke han af Kalken!“ — Hvor beklageligt er det ikke, at der skal udtales noget kirkeligt Ord, der ligefrem forstyrrer den rette Forestilling om, hvad der hører til at „prøve sig selv“, for at kunne være „værdig“ til at nærme sig til Herrens

lagt Præsterne —, som ved Embedets Tiltrædelse have overtaget den Forpligtelse „at forrette og uddele de tvende højværdige Sakramenter aldeles efter Kristi egen Indstiftelses-Maade", — at indskyde ved Uddeling af Brød og Vin i Sakramentet Ordet „sande" (Legem og Blod), — et Indskud, som først er blevet foreskrevet ved Ritualet af 1685, og hvormed „den danske (og norske) Kirke nu, saavidt bekjendt, staar ene" [1]). Men „i det højtidelige Øjeblik, da

---

Bord! Men aabenbar misledende er den Udtydning, der her bliver given af Apostelens Ord: som om der ikke skulde høre Videre til Selvprøvelsen end dette: at tro, at Kristus er selv tilstede med sit Legem og Blod i Sakramentet til Stadfæstelse paa Syndernes Forladelse — og at gaa til Alters. — Paa en Tid, da den religiøse Ømfindtlighed ofte gaar til saadan Yderlighed, at der klages over Besværing af Samvittighederne, ogsaa hvor det alene gjælder om Efterlevelse af en eller anden Forskrift henhørende til det ydre Liv, vilde det ikke være urimeligt, om der føltes alvorlig Samvittigheds-Bekymring ved at skulle fra det helligste Sted svække den indholdsvære Betydning af Apostelordet og bestyrke Menigheden i en Selvberoligelse, der ikke lader sig kristelig forsvare. Herom forlyder dog Intet. — I Mynsters Udkast er der i det Mindste tilvejebragt et tilbørligt Forhold imellem Forsætning og Eftersætning: „Dersom I forud have prøvet Eder selv, som Paulus siger, og nu ere komne frem for Herren med et ret kristeligt Sind og Forlængsel, da kunne I værdeligen annamme" o. s. v. Den utilbørlige Brug af Apostelordet, der er gjort i den kirkelige Formular, har imidlertid fundet — vel ikke sit Forsvar (som ikke kan føres), men sin Forsvarer: „Den lille Forandring fra „saa" til „og" viser en stor Forandring i Opfattelsen af Vilkaaret for Naaden, og det er i Grunden et Forsøg paa at liste Loven ind i Naadens Husholdning (!)... og den Prøve, som bliver føjet til Troen (NB. af Apostelen) og fastholdt (af Apostelen) foruden Troen, den er vort Eget (!), og kan derved netop fremkalde det Modsatte af, hvad vi som Vorherres Gjæster trænge til: Oprejsning" osv. Christiani: Haandbog ved Lejlighedstaler i Folkekirken. 1863. S. 7.

[1]) Engelstoft: Liturgiens Historie, S. 276. — Ved Kong Kristian den 3djes Kirke-Ordinants blev foreskrevet: at „naar

Sakramentet rækkes, skal Ingen opfordres til at tænke paa Stridighederne med de reformerte Kirker, men til at tænke paa sine Synder og paa den Forsoning, der er stiftet, og paa sin Forening med Herren, og takke Gud for hans usigelige Naade"[1]. — Den nye Psalmebog af 1857 indeholder endelig „aarlige Kirkebønner, som læses af Prædikestolen paa bestemte Tider". Men disse Kirkebønner læses ikke fra Prædikestolen, og de vilde, dersom de læstes saaledes som de her ere foreskrevne, være til alt Andet end til Menighedens Opbyggelse[2].

I Ét og Alt gjælder saaledes endnu, hvad der, for snart en Menneskealder siden, er udtalt af Mynster: „Adspørge

---

Præsten udstykker Brødet og Kalken, da skal han Intet sige til dem, som berettes". Ved Kong Kristian d. 4des Reskript af 2. Maj 1646 blev det befalet Biskopperne, at Præsterne ved Uddelingen skulde sige: „Det er Kristi Legeme, det er Kristi Blod". Atter blev det ved det af Kong Kristian d. 5te under 25. Juli 1685 approberede Kirkeritual foreskrevet, at der skulde siges: „Dett er Jesu sande Legeme, sande Blod". Mynster: Oplysninger ang. Udkastet til Alterbog og Ritual (1840) S. 11. I det Mynsterske Udkast findes det senere indskudte Ord udeladt og med Udkastet maa jævnføres Forf.'s Ytringer i „Oplysninger" o. s. v. S. 49: „Hvad jeg benægter, er: at man i Sakramentets højeste og helligste Moment, ved Uddelingen selv, har Ret til at sige Andet, end hvad Kristus har sagt; derover er det, jeg klager: at Tjenerne sætte deres egne Ord i Stedet for Herrens; de ere forpligtede til at uddele de højværdige Sakramenter efter Kristi egen Indstiftelse".

1) Mynster: Oplysninger o. s. v. S. 51

2) I den anordnede Nytaarsdagsbøn er t. Ex. Følgende at læse: „Lad ham (Kristus) kysse os med sin Munds Kys som vort Hjærtes Brudgom, til at finde derhos, hvor sød Du er, o kjære Fader! . . . Dertil lad os, o naadige Fader! altid beholde og betænke det rette Jesu-Navn i ret omskaarne Hjærter og Bryster, som den allerypperste Ædelsten og Perle, en ret Paradises evige Rose, og det himmelske Manna med al god og behagelig Smag og Lugt!"

vi den store Mængde af dannede, forstandige og fromme Kristne, som vi i det Mindste i Hovedstaden hver Søndag se at fylde vore Kirker, da vil der sikkert iblandt disse kun være saare Faa, som ikke skulde ønske en Forandring især i de Dele af Ritualet, hvormed de ere blevne nøjere bekjendte: nemlig ved Barnedaab, Kommunion og Brudevielse" [1]). Naar en liturgisk Ubevægelighed drives saa vidt, at det foreskrevne Kirkeord ved de hellige Handlinger staar i uafviselig Strid — ikke med en eller anden Tidssmag, et eller andet Partihensyn, men dels med en Kirkelivs-Virkelighed, for hvilken ethvert Magtsprog tilsidst maa falde til Føje, dels med den højeste Myndighed af den hellige Skrift: hvorledes skulde dette være Vej til at indgyde Agtelse for den kirkelige Lovgivning? Og endnu mere: hvorledes Vej til at vinde dem for Deltagelse i de hellige Handlinger, der mene, at evangelisk Gudsdyrkelse ikke bør forudsætte eller kræve Forsagelse af al Kritik. „Det er saa langt fra, at den absolute Stabilitet betegner et Fortrin, at den tværtimod vidner om Mangel paa sund, frisk Livskraft. Sand Opretholdelse er ikke mulig under Tidernes vexlende Gang, med mindre den ledsages af en indre Udvikling, hvorimod den absolute Stabilitet gjør Sjælene fremmede for Sagens egentlige Kjærne, til samme Tid som den holder den ydre Form fast" [2]).

Men — hvor mistrøstende det end lyder — er det først en Gang kommet dertil i et Kirkesamfund, at ikke Samfundsviljen, men Enkeltviljen er den styrende Magt, — og dertil er det kommet i den danske Folkekirke,

---

[1]) Oplysninger o. s. v. S. 6.
[2]) Schöberlein, anf. Skr. i Nyt Tiddskr. o. s. v. 1859. S.. 316.

— saa vil der næppe kunne nævnes nogen Reform, selv ikke den uskyldigste eller den mest paatrængende, som kan agtes tilraadelig, naar henses til de let forudseelige Følger. Det Gamle, selv om det er forældet og forrustet, kan holde sig ved Magt ved Alderens Ærværdighed, — en Grund, som har sin Gyldighed der, hvor Grunde af anden Art, hentede fra Sagens egen Beskaffenhed, have ondt ved at finde Indgang. Men i det Øjeblik, at der røres ved det Gamle for at opnaa en eller anden Ændring, den være nok saa lempelig og synes nok saa ønskelig, saa vil der, — naar den styrende Myndighed ikke tiltror sig Kraft til at bestemme: saaledes, ikke anderledes! — kun bringes en Forskjellighed til Veje, hvor der hidtil dog endnu var Enhed. De enkelte Viljer ville føle sig kaldede til at vælge og dømme efter Individernes Smag og Behag. I vore Landsbymenigheder er Kirkesangen nutildags saa forskjellig, som Følge af det overvættes store Antal af saakaldte Psalmebogstillæg, at der kan være Brug for et lille Bibliotek af Psalmebøger og Koralbøger, om Nogen skulde have Lyst og Lejlighed til at lære det gudstjenstlige Liv at kjende omkring i Landet.

Men unægtelig befinder et Kirkesamfund, som maa være bange for at røre ved og rette paa mangelfulde gudstjenstlige Former, sig i en lidet ønskelig Stilling.

XIII.

Kirkelig Samfundsorden.

I.

Den højeste, mest ideale Forening er ved Kristendommen tilvejebragt i den menneskelige Verden: Kirken er, efter sin Idé, Samfund i Ordets reneste og fuldeste Betydning.

Thi det er her ikke nok, at Menneskene finde sig sammen, at de finde sig vel ved at være sammen, fordi en Deling af Arbejdet bliver mulig ved det forøgede Maal af Kræfter, og saaledes de mange forskjelligartede, fælles og særlige, Interesser kunne blive fremmede, — fordi den Enkelte trænger til Andres Medhjælp og Understøttelse, baade legemlig og aandelig, for at kunne arbejde med Virkning til det foresatte Maal. Det er her heller ikke nok, at der er en styrende Vilje, en ordnende Lov, som Alle underkaste sig, fordi Alle erkjende, at Samarbejden uden Sammenstød og Forstyrrelse kun bliver mulig ved fælles Lydighed under Loven og en Magt med Myndighed. Dette kan være tilstrækkeligt til at begrunde Foreninger og Samfund, hvor Virksomheden har sit

bestemt afgrænsede Maal: Erhvervelse af timelige Goder eller Opnaaelse af visse Færdigheder eller Kundskaber, eller overhovedet Sikring af Friheden til at udvikle, øve og anvende Kræfterne indenfor et bestemt Omraade. Vistnok er det ogsaa her intet mindre end ligegyldigt, om Loven og Befalingen finder Lydighed og Efterlevelse med villigt eller modstræbende Sind, med Tillid eller Mistro, med Tankeløshed eller forstandig Eftertanke; men Samfundsordenen er her tilfredsstillet, naar det Anordnede bliver uvægerlig og punktlig efterkommet, selv om Grunden dertil, Rigtigheden deraf ikke bliver indset eller erkjendt.

I Kirkesamfundet derimod er ikke alene en Samvirken forudsat, men tillige og fornemmelig en Samstemning. Denne Samstemning er Tro paa Kristus som Vejen, Sandheden og Livet, som Forsoner, Frelser og Saliggjører. Og Det, som her er Forudsætning, er tillige Virksomhedens Gjenstand. Troens, Tro'slivets Renhed, Sundhed og Frugtbarhed er det ene, udelukkende Maal for den kirkelige Virksomhed. Kristus alene er derfor her Hoved og Herre, Lovgiver og Dommer, og Lydigheden imod den himmelske Herre har alene Værd og Betydning, for saavidt som den udspringer af Troens Oprigtighed. Uden Tro er Lydigheden kun Øjetjeneste, Dyrkelse med Læber eller Hænder (Matth. 7, 21 ff. 15, 8). „Alt, hvad som ikke er af Tro, er Synd“ (Rom. 14, 23). De menneskelige Myndigheder kunne derfor i det kirkelige Liv kun være styrende i Kristi Navn, som hans Tjenere. I Alt, hvad der umiddelbar vedkommer Tro'sforholdet, kunne de kun betingelsesvis gjøre Fordring paa Lydighed: for saavidt nemlig som Overensstemmelsen af Anordning og Foran-

staltning med Kristi øverste, eneraadende Lov lader sig godtgjøre. Modsætningen imellem Bydende og Lydende opløser sig her — paa Troens Omraade — i Forholdet imellem Ledende og Efterfølgende, imellem dem, der have Kald og Bemyndigelse — grundet i Aabenbaringsordet selv — til at udlægge det lovgivende Ord og anvende det paa Forholdene i Livet, og dem, der i Erkjendelse af Trang til Vejledning ere villige til at følge efter. Ikke det at fremtvinge en Bekjendelse eller Efterlevelse kan her nogensinde blive Formaalet — al tvungen eller skrømtet Lydighed er ukristelig og ukirkelig —, men at virke en Overbevisning, som af sig selv fører til Bekjendelse og Efterlevelse. Det er kun i saadanne Forhold, som ligge i Yderrandene af det kirkelige Omraade og kun løselig berøre de kirkelige Interesser, at der kan kræves Efterlevelse uden Frygt for at træde Troens Ret for nær; og selv her er det i en kirkelig Styrelses Aand: ikke at undlade Noget for at bane Vej for en Efterlevelse af Loven ad Overbevisningens og Frivillighedens Vej. — Men endelig: naar Betydning og Kraft af den kirkelige Virksomhed og Foranstaltning beror derpaa, at den bæres og støttes af en almindelig Samstemning, at de, som høre Kirken til, ogsaa vedkjende sig Virksomheden og tage Del deri, saa maa ogsaa den kirkelige Virksomhed fremfor nogen bære Præg af Samfundsvirksomhed. Ikke alene maa den forudsættes at være fremgaaet af en kristelig Tro's- og Livsretning, der kan antages at være fælles for det store Flertal af Kirkens Medlemmer; men den kirkelige Karakter er saa meget renere og fuldstændigere tilstede i Virksomheden som en almindelig personlig Deltagelse har fundet Sted ved samme. Vistnok kan Deltagelsen være meget forskjellig i Art og Grad: mere umid-

delbar eller middelbar, mere aktiv eller passiv, simpel Tilegnelse eller virksom Selvforarbejdelse; men det maa være Kirkesamfundets Ønske og Bestræbelse at give Meddelagtigheden den størst mulige Udstrækning. Fuldkommen Mangel paa medvirkende Deltagelse er Ukirkelighedens Mærke, hvad enten nu Skylden er at søge paa den ene eller paa den anden Side.

Men — jo mere man gjør sig Tanken klar, hvad der her er Betingelse og Forudsætning: Samstemning i Tro, — hvad der her er Øjemed og Formaal: Sandhed i Tro, maa det da ikke synes at blive klart i samme Grad: at det er en stor Usandhed, bevidst eller ubevidst, der skjuler sig under Benævnelsen „kirkeligt Samfund“ — Ordet taget i virkelig religiøs Betydning? — Saaledes lyder en Indsigelse, der har Vægt, fordi tilsyneladende Aanden her fører Sag imod Formen.

Thi det religiøse Menneske bærer sin Tro i eget Bryst, det personlige Forhold til sin Gud, sin Skaber og Frelser, som et Allerhelligste, tilgængeligt alene for Jeget selv. Men i Kirkesamfundet ser en Mangfoldighed sig, al Forskjellighed uagtet, betragtet og behandlet som Enhed: — en Enhed altsaa af indbildte eller skrømtede Tro'sfæller! I Kirken er en fælles Tro'sform sat i Stedet for de Enkeltes aandelige Tilegnelse af Tro'sindholdet, en fælles Gudstjenesteform i Stedet for hver Enkelts Dyrkelse i Sjælens stille Dyb, en ydre Livsform i Stedet for personligt Fromhedsliv. Men et religiøst Skinvæsen — og er det vel her Andet? — bærer kun Spirer til Ondt i sit Skjød; — og viser ikke Historien, hvorledes hykkelsk eller selvbedragen Løntjeneste, intolerant Hovmod, hierarkisk Tro'stvang, Samvittighedernes Undertrykkelse, religiøs For-

følgelse har været uadskillelig fra ethvert ydre Kirkedømme? Men hvortil gjør man ikke da Kristus, naar man knytter hans Navn til al denne Usandhed og dens giftige Frugt! — lader ham — i Stedet for at kalde til sig og til Aandens Samfund de Enkelte, saa mange som føle sig mødige og besværede, trængende til Hvile, hungrende og tørstende efter Retfærdighed, — lægge Baand paa det Aandeligste, Fineste og Frieste! Og Kristendommen, der lærer at tilbede Gud som Aand og Aandernes Fader, og lyser Fred over det aandelige Samfund med Kristus som de sande Troendes Hoved og Herre, skal se sig dragen ned i Linje med de formfulde Religioner, hvor fremkunstlet Skin af Enhed træder i Frihedens Sted!

Der foreligger her et Spørgsmaal af den største praktiske Betydning. Thi, er det virkelig saa, at Kristeligheds-Karakteren er alene at søge hos de Enkelte hver for sig, at der fra Kirken kun udgaar en forkvaklende Indflydelse paa det sande kristelige Liv ved at skrue det ud af den naturlige Udviklingsgang ind i konventionelle Former, saa er det kun ved Misforstaaelse, at der har dannet sig et Samfund i Kristi Navn, og al Bestræbelse for at faa' slige Baand løste, for at de Enkelte kunne blive givne tilbage til sig selv, maa da erkjendes at være Gjerning i Kristi retforstaaede Tjeneste.

Men, hvor sandt og sikkert det end er, at Tro og Tro'sliv har sin Rod i ethvert Menneskes eget Indre og der maa søge sin rette Næring, saa er det ikke mindre sandt og sikkert, at der kræves Røgt og Pleje udenfra, fra menneskeligt Samliv og Samvirken til den sunde Fremvæxt og Udvikling til Frugt. Den samme Trang og Drift, som fører Menneskene sammen, hvorsomhelst det

gjælder Opnaaelse af aandelige Goder, Fremme af ideelle Fællesformaal — Kundskab, Oplysning, Dannelse —, er virksom ogsaa paa det religiøse Omraade, og intetsteds virksommere end netop her, ikke blot for at modtage, men ogsaa for indbyrdes at meddele og yde. Intetsteds trænger Bevidstheden sig stærkere frem om den Enkeltes Begrænsning, om Nødvendigheden af at søge en Fuldstændiggjørelse af hver Enkelts Anlæg, Gaver og Kræfter ved Sammenslutning, hvor Enhver medbringer sine Spørgsmaal og Tvivl, sine Fornødenheder og Savn, sine Anskuelser og Formeninger om, hvor og hvorledes Tilfredsstillelse af disse kan være at søge og finde. Der er Trang til Udvexling af disse Tanker og Følelser, der gribe Sjælen med uafviselig Magt, for at erfare, hvorvidt de hos Andre antage ligedan Skikkelse og udøve ligedan Virkning. Der er Trang til at føre det Hemmelighedsfulde, og i al sin Hemmelighedsfuldhed saa stærk og saa veldædig Virkende fra Andagtens og Bønnens stille Time ud i Livet, og i Forening med Ligestemte at arbejde i det Religiøses Tjeneste. Og naar egen Erfaring vidner, hvad Historien lærer igjennem alle Tider: hvor mange Farer der true just den inderlige, stærkt bevægede Fromhedsstemning, hvor mange Afveje der lokke for at drage Mennesket uformærket videre mod den ene eller den anden fordærvelige Yderlighed, — saa sandes det mere og mere, at det er hverken Verdensflugten og Eneboerlivet eller det afsluttede Liv i en snæver Partikreds, men alene det store, rige Samfundsliv, hvor aandelige Modsætninger bryde sig neutraliserende mod hinanden, der har Midler til at bevare mod de Besværinger, der ere de farligste af alle, selv for fromme, opadsøgende Sjæle (jvf. S. 524 f.).

Denne Trang og Drift til religiøst Samliv i Ord og Gjerning — skulde den kunne tænkes at blive modarbejdet af Kristendommen? finder den ikke netop der sin rette Pleje? — Kristus nøjedes ikke med at opsøge og udsøge enkelte Udvalgte til sin umiddelbare Medhjælp; han vendte sit Ord med Lov og med Forjættelse til Folkets Helhed. i Forudsætning af Alles Længsel og Trang, fælles Evne til at modtage og anvende. Hvad Kristus forkyndte, var ikke nogen spekulativ eller mystisk Abstraktion, som førte bort fra Vexelvirkning med Menneskelivet, men et Guds-Ord, hvis Indklædning er hentet fra den levende Virkelighed eller fra historisk Grund, og hvis Indhold omfatter og gaar ind i det menneskelige Liv og dets forskjellige Forhold, men hvor tillige den rette og fulde Udfoldning og Anvendelse først bliver sikret ved Samvirken af forskjellige Aander og Aandsgaver. Den kristelige Kjærlighedslov tilsteder mindst af Alt en Afslutning i grublende Eneboerliv; den knytter det enkelte Menneske til den hele Tilværelse, og i alle Forhold kræver og tilstræber den en Formæling af Aand og Legemlighed [1]).

Men til fuldere Besvarelse af Spørgmaalet ledes vi ved den hellige Skrift, naar Samfundet af Kristi Bekjendere bliver stillet sammen med Samfundslivet i andre Forhold, og enkelte Træk blive overførte derfra. Det er den høje Lærevisdom, som tager selv det fjærnere Beslægtede til Hjælp, for at de religiøse Livs- og Virksomhedsformer ikke skulle blive henstaaende uden fyldigt Indhold og med usikker Anvendelse. Kristi Menighed bliver

---

[1]) Jvf. Martensen: „Guds Rige og den Enkelte: Socialisme og Individualisme“ (Kr. Ethik S. 257—300).

fremstillet som et Broderskab (Matth. 23, 8. 1 Ped. 2, 17. 5, 9) eller som Kristi Husstand (1 Tim. 3, 15. Hebr. 3, 6. 10, 21. 1 Ped. 4, 17), dens Medlemmer som Tyendet paa forskjellige Trin, som Husforvaltere og Tjenere (Matth. 20, 1. 21, 33. 40. Luk. 12, 36. 42 ff. 16, 1. Joh. 13, 16. Efes. 2, 19. 1 Kor. 4, 1. Tit. 1, 7. 1 Ped. 4, 10). Men nærmest maatte det dog ligge at tage Sammenligningspunkter fra det store Menneskesamfund, Staten. Kristus selv stiller det af ham stiftede Samfund frem som Riget, sig selv som Konge i dette Rige (Matth. 18, 23. 22, 2. Luk. 19, 12), og hans Apostle have forfulgt det billedlige Udtryk videre: Kristi Bekjendere ere alle „Medborgere“ (Efes. 2, 19), delagtige i samme Borgerret og Borgerpligt; Virksomheden i Kristi Tjeneste fremstilles som en Virksomhed i Statens Tjeneste (Apg. 23, 1. Fil. 1, 27), hvor Borgeren underordner sit personlige Vel under det almene Vel. Endogsaa i sin hinsidige Fuldendelse bliver Herrens Menighed lignet ved Jerusalem, den himmelske Stad, nedstegen fra Himlen (Aab. 21, 2), og ligesaa taler Paulus om „Borgerretten“, hvori de Hellige skulle delagtiggjøres i Himlen (Fil. 3, 20). Men med fuld Styrke bliver, paa den anden Side, det væsentlige Forskjelligheds-moment fremhævet, betonet og lagt paa Sinde. Huset nemlig, hvor Tjenergjerningen bliver anvist Enhver især, er „Guds Hus“ (1 Tim. 3, 15. Hebr. 10, 21. 1 Ped. 4, 17), hvor Loven og Lydigheden er en anden end i den menneskelige Husstand; — og Kristi Rige er „ikke af denne Verden“ (Joh. 18, 36). Det er „Guds Rige“, som ogsaa er „inden i Mennesket“ (Luk. 17, 21), og ved den hele Beskrivelse af dette Rige, af dets Virksomhed og af Vilkaarene for Optagelse i samme bliver det rykket ud af

Ligestilling med verdsligt Rige og Regimente. Men ingen Betegnelse er fyldig og indholdsrig som den af „Kristi Legeme“ (Rom. 12, 5. 1 Kor. 12, 27). Organismen er fuldstændig Modsætning til det Ensartede: Organismens Væsen er Mangfoldighed, hvor det Enkelte, ethvert i sin Art og paa sit Sted, er uundværligt til Enheden af det Hele. Saaledes ere i det kirkelige Samfund alle Enkelte, Enhver for sig, Lemmer af Legemet: ulige i Form og Brug, i Anseelse og Styrke, men alle nødvendige til Legemets Fuldstændighed, alle virksomt tjenende, adlydende det ene Hoved, og alle saaledes udfyldende hverandre, saaledes indbyrdes forbundne, at, „naar ét Lem lider, alle Lemmer lide med, naar ét Lem holdes i Ære, alle Lemmer dele dets Glæde“ (1 Kor. 12, 26).

II.

Men hvor let sker det ikke ved at forfølge denne Fremstilling af Kirken som et Rige med Herre og Undersaatter, Borgere og Borgerret, Lov og Lydighed imod Loven, at den indre Forskjellighed bliver overset over den ydre Lighed! Kirkesamfundet kommer da til at staa som ligeartet med Statssamfundet, og det vil da vanskelig kunne undgaas, at Stillingen bliver en fjendtlig, en Kamp fra begge Sider om den øverste Magt. Statsmagten kræver uindskrænket og ubetinget Underkastelse under sin Lov; men Kirken stiller imod den sit Symbolum: „Det bør at adlyde Gud mere end Menneskene“ (Apg. 5, 29). Stilles nu Gjenstand og Formaal for Statsloven og Kirkeloven som det samme, Lydighedens Omraade som det samme, saa vil Modsætningen kun kunne løses ved et Enten-Eller,

og Brydningen maa føre, — alt efter som de stærkere eller ved ydre Forhold mere begunstigede Kræfter findes paa Kirkens eller paa Statens Side, — enten til en Kirkestat eller til en Statskirke.

Hvor der er Tro paa Kirken som et guddommelig indstiftet Aabenbaringsorakel, igjennem hvilket ufejlbar Sandhed, Guds egen Vilje og Lov vedbliver at meddele sig paa umiddelbar Vis, hvor der er Tro paa Præstedømmet som en Institution, der ved den kirkelige Indvielse bliver forlenet med underfulde Naadekræfter, der staar Kirken som den højeste tænkelige Herskermagt i Verden. Hvorledes skulde der kunne tænkes bedre sørget for Anordning og Styrelse af de menneskelige Ting, end ved at lægge dem ind under Kirkens øverste Myndighed? Hvilken menneskelig Magt skulde ikke være villig til at vige og bøje sig for den guddommelige Viljesaabenbaring? ikke erkjende Trang og Forpligtelse til at modtage sin Besegling og Stadfæstelse ovenfra? Maatte ikke enhver Underkjendelse af Kirkens Paalæg og Dom, enhver egenraadig Selvtægt staa som formasteligt Brud paa den ubetingede religiøse Lydighedspligt? Dette er Pavedømmets Teori fra Gregor den Syvendes, Innocents den Tredjes, Bonifacius den Ottendes Tid: om de tvende Sværd, det gejstlige og det verdslige, begge overgivne af Gud til Petrus og hans Efterfølgere, som atter have betroet det sidste i Fyrsternes Haand, men ikke anderledes, end at de skulle føre det som Lensmænd af den romerske Stol. Selv de voldsomste Magthandlinger som at løse Undersaatter fra Troskabseden imod Landsherren, naar denne nægter Kirken Lydighed, eller at erklære Borgere, som gjøre fælles Sag med den mod Kirken gjenstridige Fyrste, ved Interdikt stillede udenfor

den ene saliggjørende Kirkes Samfund og berøvede Naademidlernes Brug, er fra Katolicismens Standpunkt fuldberettiget Anvendelse af denne Teori. Vistnok ere de Tider for længe siden forbi, da der kunde tænkes paa en Magtudøvelse efter Kirkelovens hele Strænghed, saaledes som Systemet har sit officielle Udtryk i „Nadverbullen“ (s. S. 409 f.). Den kirkelige Politik kan se igjennem Fingre med mangen Lovløshed, kan give efter for Tidernes Ugunst i mange Stykker: men sin gode Ret kan Kirken ikke opgive uden at bryde med sig selv. Udløst af Forholdenes tvingende Magt, vilde Kirken i det nittende Hundredaar gaa frem imod Kjætteriet og Alt, hvad der umiddelbart eller middelbart gaar Haand i Haand med det, ligesom den er gaaet frem i det tolvte og trettende. Det er ikke mange Aar siden, at katolske Regeringer (eller protestantiske paa katolske Undersaatters Vegne) endnu lode sig finde villige til at oprette Overenskomster (Konkordater) med den pavelige Stol, hvorved der ikke blot ordnedes ren kirkelige Gjenstande, men ogsaa Ungdommens Undervisning, Ægteskabforhold (blandede Ægteskaber) m. m., og hvor de Rettigheder, der tillagdes Kirken, bleve udledte af „guddommelig Ret“, de derimod, der tillagdes Statsmagten, bleve begrundede ved „Samtykke af den hellige Stol med Hensyn til Tidsomstændigheder“, eller som Indrømmelse og „Bevis paa særegen Velvilje“ fra Pavens Side[1]). Kon-

[1]) I Konkordatet af 25de Sept. 1855 imellem Rom og Østerrig lyde af de 36 Artikler de to første saaledes: 1. „Den romersk-kat. Kirke vil blive opretholdt med alle Adkomster og Forrettigheder, som den skal nyde efter Guds Anordning og Kirkelovens Bestemmelse. 2. Da den romerske Pave, efter guddommelig Lov, har Æres- saavelsom Jurisdiktions-Primatet i den hele Kirke, saa skal den gjensidige Forbindelse imellem

sekventsen er her i alle Tilfælde bevaret, — Staten staar her principmæssig endnu bestandig som Kirkestat.

Det lader sig heller ikke nægte, at den selvstændige Kirkestilling, som det fransk-katolske Bispedømme har indtaget under Kongedømmet, efter den gallikanske Kirkes Maximer, synes mere og mere at tilhøre en forsvunden Fortid;[1]) Jesuiternes Indflydelse gjennem Skriftestol og Skoler fra den laveste til den højeste er kjendelig at spore i synlige Frugter i Landene nær og fjærn,[2]) —

Biskopperne, Gejstligheden, Folket og den hellige Stol i gejstlige Ting og kirkelige Anliggender ikke være undergiven en Nødvendighed til at anholde om Landsfyrstens Bevilling, men være fuldkommen fri." — Fremdeles Art. 5: „Den hele Undervisning af den kat. Ungdom skal i alle Skoler være svarende til den kat. Religions Lære, og Biskopperne skulle, i Kraft af deres Hyrdeembede, lede den religiøse Opdragelse i alle Læreanstalter. 8. Alle Lærere i de kat. Folkeskoler skulle være undergivne det kirkelige Opsyn. 10. Da alle kirkelige Retssager og i Særdeleshed de, som angaa Troen, Sakramenterne, de gejstlige Forretninger, ene og alene høre for den kirkelige Domstol, saa skal den kirkelige Dommer i dem, navnlig angaaende Ægteskabssager og Ægteskabshindringer, dømme efter Kirkens Anordninger." — Det maa tilstaas, at der her er gjort ryddeligt for Jesuit-Virksomheden. — Et Konkordat af endnu nyere Datum (28. Juni 1859) angaaende den kat. Kirkes Retsforhold i Baden strandede, efter allerede at være ratificeret af den storhertugelige Regering, paa Stænderkamrenes bestemte Nægtelse af dets Godkjendelse som Lov. Den historisk interessante Notevexling desangaaende imellem det badenske Udenrigsministerium og den pavelige Statssekretær Kard. Antonelli er meddelt i Gelzer's protest. Monatsbl. 1860, Nov.

[1]) Jvf. E. Schebel: Ultramontanismen (D. Maanedsskrift 1868. I. S. 53. 129). — H. Schmid: Den tysk-kat. Kirkes Historie fra Midten af det 18de Hundredaar til Nutiden, 1873—74 (N. Tidsskr. o. s. v. 1874, S. 670).

[2]) Om Katolicismens Fremskridt i England s. S. 577. — I Preussen er Antallet af Klostre opgivet til 700 (deriblandt 13 Jesuiterklostre) med en Befolkning af 6000 Munke og Nonner,

synligst i den Magt, hvormed Dogmet om den pavelige Ufejlbarhed har ladet sig trodse igjennem i Vatikaner-Konciliet. Saa stærk har Romerkirkens tusindarmede Magt været indtil den sidste Tid, at den franske Kejsermagt ikke har troet at burde bryde med den. Det er først det mærkværdige Sammentræf i den politiske og den kirkelige Verden, der synes at give Udsigt til en forandret Stilling, en fremtidig Emancipation af Staten af Hierarkiets Baand: paa den ene Side den italienske Kongeresidentses Oprettelse i Rom, paa den anden Side Pavekirkens aabne Krigserklæring til alle Nutidens Statssystemer ved Sanktionering af den pavelige Syllabus's midalderlige Grundsætninger (s. S. 414—16. 488). Den østerrigske Regerings Ophævelse af det kirkelige Konkordat (s. S. 509 f.) staar som den første Virkning af en, med Blindhed slagen, Kirkepolitik, som ikke vil erkjende Afstanden imellem Midalderens og Nutidens Oplysningspunkt. De videre Følger maa oppebies. Men fra kristeligt Standpunkt maa dog saa Meget antages at blive mere og mere indlysende: at en Kirke, hvis Attraa staar til at optræde som den Mægtigste iblandt Jordens Mægtige, har brudt med Evangeliet. Kristi Lov er her overført paa uvedkommende Enemærker, og de Midler, som ved denne Overflytning nødvendig maa tages i Brug, høre ikke Kristus til; — hans Rige er „ikke af denne Verden". —

Dette Forhold imellem Kirke og Stat har ved Refor-

---

og Oprettelsen af det langt overvejende Flertal skyldes de sidste Tiaar (N. evang. Kirchenz. 1869. N. 25). — I Nordamerika er det første Bispesæde oprettet af Pius d. 6te A. 1789 i Baltimore, og endnu i A. 1800 talte denne Biskop kun 100 Præster under sig med 50,000 katolske Menighedsmedlemmer. Nu tælles der 45 Biskopper, 2317 katolske Gejstlige, 3795 Kirker og en katolsk Befolkning af 5 Millioner. (Alm. Kirketid. 1869, N. 24.)

mationen undergaaet den grundigste Forandring. Paa intet Punkt er Reformationsværket fuldstændigere gjennemført end med Hensyn til Kirkens Opgivelse af Magt over det Verdslige, til Statens Frigjørelse fra Kirkens Formynderskab. En Tvivl ligger nær: om ikke Nidkjærheden, hvormed Fyrster og Magthavere ilede med at stille sig i Spidsen for Reformationen, hos de Allerfleste skyldes for en god Del den sikre Udsigt til at blive Arving af al den Rigdom og Magt, hvoraf Fromhed og Ufromhed havde sat Kirken i Besiddelse. I det Mindste har Omgangsmaaden med de til kirkelig Brug henlagte Midler megen Lighed med Skifteforretningen i et Dødsbo. Hvor snart og hvor slaaende blev ikke Ordet til Sandhed: „Hvo sig selv ophøjer, skal fornedres!“[1]). Men Fornedrelsen til Tjener-Vilkaaret traf ikke alene dem, der hidtil havde spillet Herrernes Rolle, men den traf Kirken selv og igjennem den Evangeliet. Kirken blev Statskirke: stillet under Statens Værgemaal; og Beskyttelsen maatte den tilkjøbe sig ved at synke ned til Redskab for Politikens Planer og Idrætter. Saa fuldstændigt tog Statsmagten Gjengjæld for den tilføjede Overlast. Det kom snart dertil, at Lov og Regel for de kirkelige Anliggenders Ordning og Styrelse ikke blev søgt i Evangeliet eller i Kirkens aandelige evangeliske Væsen og Formaal, men i Statens formentlige Interesse, der som oftest var Kirken uvedkommende. Melanchthon havde med stor Forstrøstning — og i Reformationens første Tider ikke uden Grund — vist

---

[1]) Et Billede af den Fortryktheds-Stilling, som Reformationen bragte over den engelske Gejstlighed, er givet i slaaende Træk af Macaulay: Englands Hist., d. Overs. I. 351—356.

hen til „de gudfrygtige og ypperlige Konger og Fyrster, der yde Kirkerne Hjælp og bevare Evangeliets Lys", og „som Kirkens ypperste Medlemmer skulle paase, at Kirkens Domme komme rettelig til Udførelse"[1]). Men allerede Luther opløfter bitre Klagemaal over „de verdslige Herrer, der ville lære og mestre Kristus, hvorledes han skal føre sin Kirke og sit aandelige Regimente, ville regere aandelig over Sjælene, føre det gejstlige Regimente og regere Prædikestol og Kirke"[2]).

Naar Filip den Anden skriver[3]): „Jeg har stedse været fast besluttet paa at leve og dø i den katolske Tro, og jeg kan heller ikke tillade mine Undersaatter Andet; men hvorledes dette skal kunne ske, uden at Overtræderne af Loven straffes, indser jeg ikke", eller naar Ferdinand den Anden erklærer: at „han heller vil leve i Landflygtighed og tigge fra Dør til Dør, end taale Kjætteriet i sine Stater"[4]), saa kan man forbavses over dette Spring fra Monarkens personlige Tro'ssikkerhed og Tro'siver til den formentlige Ret over Undersaatternes Tro; men De, som brugte Herskermagten i denne Udstrækning, tænkte og handlede som den romerske Kirkes lydigste Sønner, gjennemtrængte af dens Aand og i Kraft af den af Kirkens Overhoved meddelte Fuldmagt. Naar Ludvig den Fjortende, efter en Række af de grusomste Forfølgelser. hvori Dragoner spillede Hovedrollen som Missionærer, ved

[1]) Repetit. conf. om den verdslige Øvrighed. — Corpus reformat. IV. p. 569.

[2]) Walch. V. 1249 f. VII. 1744. X. 451. 457. 428.

[3]) Prescott, Filip 2.'s Historie. 2 B, 8 Kap.

[4]) Krasinski: De slaviske Folks Religionshistorie (N. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1853. S. 687). — Czerwenka: Jesuiterne i Bøhmen (sammest. 1871. S. 664—715).

Tilbagekaldelsen af det Nantiske Tolerance-Edikt (22. Oktober 1685) befalede: at de protestantiske Kirker skulde nedrives, de protestantiske Præster rømme Landet, de protestantiske Skoler lukkes, og protestantiske Forældres Børn døbes i katolske Kirker og opdrages i den katolske Religion, saa maa det betænkes, at Kongen, der saaledes rasede imod sit eget Land, var dengang rykket frem til en Alder, hvori „den allerkristeligste Konges“ betyngede Samvittighed vel kunde have Grund til at søge Forligelse med Kirken ved en glimrende Bedrift: „den skjønneste Udøvelse af Regeringsmagten“, som Bossuet kalder den[1]). Men, naar Henrik den Ottendes protestantiske Teologer lærte: „at den første Øvrighedsperson burde, som Repræsentant for Statssamfundet, udøve Magten til at løse og binde,“ „at Kong Henrik var Vogteren og Hyrden, som den Hellige Aand havde beskikket og om hvem Paulus havde talt“, og naar Kongen, ifølge denne Teori, „tiltog sig dogmatisk at bestemme, hvilke Læresætninger der kunde anses for ortodoxe og hvilke der vare kjætterske, naar han affattede og foreskrev Tro'sbekjendelser og gav Folket Undervisning i Religion, naar han bekjendtgjorde, at al Jurisdiktionsmyndighed, den gejstlige som den verdslige,

---

[1]) „Mod Himlen opstige vor Jubel!“ — det er fremdeles Bossuet's Ord — „og lader os til Ære for denne nye Constantin, denne nye Theodosius, denne nye Marcian, denne nye Carl den Store udsige Det, som de sexhundrede og tredive Kirkefædre fordum udtalte paa Synden i Chalcedon: „Du har befæstet Troen, du har udryddet Kjætterne; det er et Værk, der er din Regering værdigt, det er dens rette Særkjende. Ved din Bistand er Kjætteriet forsvundet. Gud alene har kunnet udrette dette Vidunder““. Peyrat: Bossuet som kirkelig Personlighed. (Nyt Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1858. S. 499.) Roquette: Ørkenens Kirke i Frankrig (sammest. 1870. S. 369—403).

havde sit Udspring fra ham"[1]), — da staar Kirke-Despotiet her i sin Nøgenhed; det politiske Magtsprog træder her uden Blusel i Stedet for et religiøs-kirkeligt Retskrav.

Og dog — naar der ses bort fra det Voldsomme og Barske i den hele Optræden, vil Situationen befindes ikke i noget Væsentligt at være en anden end den, der gjentager sig i de selvsamme Hovedtræk i de lutherske Landskirkers Historie. I Kirkebilledet, som denne Historie stiller os for Øje, er det ikke mindre vanskeligt end i det forreformatoriske Hierarki at gjenkjende en evangelisk-apostolsk Kirke, hvilende paa positiv Aabenbarings Grund. Hvorledes skal Kristi Kirke gjenkjendes der, hvor en Fyrstes eller en Ministers eller en Hofprædikants individuelle Anskuelse eller Stemning, en Hoftone eller Hofintrigue kan blive bestemmende for Udviklingsgangen af Lære eller Kultus! Hvorledes kan man uden bitter Ydmygelse være Vidne til den Magt, hvormed de verdslige Indflydelser gribe ind i det indre Kirkeliv, se, hvorledes Udtalelser af et regerende Hoved i den ene eller den anden Retning, der give Hentydning til en forestaaende Forandring i Regerings-Systemet, kunne blive epokegjørende, betegne synlige Omsving i den kirkelige Verden![2]) „Det

---

[1]) Macaulay's Englands Historie, d. Overs. I. 59—60. Merle d'Aubigné: Henrik den Ottende og Pavedømmet (N. Tidsskr. o. s. v. 1869. S. 386—482).

[2]) For at anføre et eneste Exempel fra den nyeste Tid og fra den tyske Protestantismes Hovedstat. Kong Wilhelm's Tronbestigelse 1858 blev intimeret ved et kirkeligt Manifest af 8de November, hvori udtales blandt Andet: „Der maa i begge Kirker trædes alvorligt op imod de Bestræbelser, som sigte til at gjøre Religionen til Skjul for politiske Tendentser. I den evangeliske Kirke har — det lader sig ikke nægte — en Ortodoxi sat sig fast, som ikke er forenelig med dens Grundanskuelse og har

er en naragtig Ting", skriver Luther, „naar man befaler, at man skal tro Kirken, Fædrene, Koncilierne, omendskjønt der ikke er noget Guds-Ord at paavise; . . . men langt mere naragtigt er det, naar man siger: Konger, Fyrster, Mængden tro'r saa eller saa. Vi ere ikke døbte paa Konger eller paa Fyrster eller paa Mængden, men paa Kristus og Gud selv, og vi hedde heller ikke Konger eller Fyrster eller Mængde, men vi hedde Kristne." [1])

Det er endnu bestandig noget Mindre, skjønt heller ikke dette er lidet: at det lutherske Kirkeliv har, fra den

---

Hykleri umiddelbar i sit Følge. Denne Ortodoxi er traadt hindrende i Vejen for den evangeliske Union i dens velsignelsesrige Virksomhed, og vi have været nær ved at se den falde fra hinanden . . . Alt Hykleri og Skinhellighed, kort alt Kirkevæsen som Middel til egoistiske Formaal maa, hvor det er muligt, afmaskeres. Den sande Religiøsitet viser sig i det hele menneskelige Liv; det maa altid haves for Øje, og vel adskilles fra ydre Fagter og Ceremonier". (Allg. Kirchenz. Dec. 1858). Der er med disse Ord bebudet en forandret Stilling af Regeringen til det kirkelige System, som under den kongelige Forgænger (Frederik Vilhem d. 4de, „Romantikeren paa Tronen") havde ved Regeringens Begunstigelse været det herskende. For saavidt som dette System lod sig træffende betegne som „en modern Ortodoxisme, hvortil den virkelige Ortodoxi forholder sig som ægte gammel Vin til et nyt kemisk Fabrikat, der aldrig har set en Vinstok", var der al Grund til at hilse med Glæde en bebudet Forandring i RegeringensKirkestyrelses-System. Men hvor nedslaaende er det ikke ligefuldt at se en Landskirke uden al Selvstyrelse, given til Pris for den vexlende Stemning af politiske Magthavere, at iagttage, med hvilken Vægt et Fyrsteord formaar at veje i de kirkelige Partiers Vægtskaal! Hvor hul og troløs er ikke Grunden, der her skal bære en kirkelig Virksomhed, skal betrygge Kirken Holdning, Ro og uforstyrret Fremvæxt! — „En Konge kan aldrig ustraffet være Teolog; thi han bliver enten Ekko eller Forfører af sine Tjenere, sine Hofteologer, og han staar i Fare for at blive Offer for politiske Partier, som saa let svøbe sig i teologisk Klædebon." Bunsen (Leben. III. S. 398).

[1]) Walch. X. 453.

politiske Fortrykkelses Tid i Reformationens Hundredaar og senere, beholdt mange Spor tilbage af nærgaaende Indgreb og Forurettelse, som nu, selv med den bedste Vilje, ikke lade sig udslette[1]). Det Større og Vigtigere er

---

[1]) Om den danske Gejstligheds Stilling i Reformations-Hundredaaret siger en af vore Historieskrivere: „Ikke uden Deltagelse, og tildels ikke uden Uvilje, kan man betragte de Vilkaarligheder, Forurettelser, Fortrykkelser og selv Fornedrelser, som den reformerede Gejstlighed nu ofte maatte taale, især Præsterne paa Adelens Godser, hvilke lidet formaaende Biskopper kun svagt vare i Stand til at beskytte i deres Rettigheder.“ L. Engelstoft (Mdskr. f. Litt. I. 466).

Endnu mindre strakte den gejstlige Indflydelse til for at forsvare Kirkerne imod de gridske Greb efter deres Indtægter. Disse bleve, fra Christian d. 4des Tid af, mere og mere Gjenstand dels for Bortforleninger dels for Salg og derefter for Spekulation i Handel og Vandel, indtil der i det 18de Hundredaar (fra 1743 til 1786) berammedes offentlige Auktioner over Kirkernes Tiender, hvorved Biskopperne maatte assistere, — „uden Tvivl det eneste Exempel paa Kirkesalg i Kristenheden“. C. Engelstoft: Om Beskikkelsen af Kirkens Tjenere i den danske Kirke fra Reform. til vore Tider (Teol. Tidsskr. VI. 2. S. 96). „Kirkesalget“ — tilføjes her — „berøvede for stedse Menigheden dens naturlige Interesse for dens Sognekirke, da den blev en privat Kjøbers Ejendom; Tienden skulde ydes, og stedse i tiltagende Værdi, for at berige en Anden. — Det var en stor offentlig Formue, der gik tabt ved Kirkernes Salg. Vare de blevne usolgte, vilde Kirkerne ikke alene have kunnet holde Skridt med Tiderne og komme hinanden til Hjælp, men ogsaa givet betydelige Overskud, der kunde have tjent beslægtede Statsøjemed. Nu blev Kirkernes Vedligeholdelse forsømt; paa nogle Steder forfaldt de paa det Skrækkeligste“ (sammest. S. 97—99).

Et andet interessant Exempel frembyder Præstegaardenes Indløsnings Historie. „Kong Fredrik d. 3dje havde laant en anselig Kapital af de Fattiges Kasse, som især tilhørte Tugthuset i Kjøbenhavn. For at faa' denne ind paa en god Maade, gjorde Biskop Svane det Forslag, at Kongen skjænkede alle Præstegaardene paa Landet i Danmark til Tugthuset, paa den Maade, at hver da levende Præst maatte kjøbe sin Præstegaard, og saa igjen lade sig den betale af sin Eftermand. Men, da Præste-

dette: at der næppe er nogen Side af den kirkelige Lovgivning, hvori den evangeliske Kirke ikke er bleven kastet ud af det kirkelige Spor, fordi Loven har maattet lade sig tildanne efter ganske fremmedartede Hensyn. Hvor øjensynligt har ikke Interessen for kun at forebygge Alt, hvad der paa nogen Maade kunde synes at true med at bryde det borgerlige Livs Stilhed og uforstyrrede Gang, fortrængt den evangelisk-kirkelige Frihedslov saavel ved de forskjellige Bekjendelsers og religiøse Partiers Stilling til hverandre indbyrdes, som ved de Gejstliges Stilling til den kirkelige Bekjendelse og Menighedernes Stilling til de kirkelige Handlinger (jvf. S. 482—84. 494 f.). Men af størst Betydning endnu for et Samfund, der maa søge sin Styrke i de aandelige Kræfter, er dette: at den Aand af kristelig Tro's-Selvstændighed og Frimodighed, som var Sjælen i Reformationens Værk, og uden hvilken den fornyede Kirke kun fører et skrantende Liv, vanskelig kan ventes bevaret der, hvor Kirkens Anliggender ikke blive styrede i samme Aand.

Protestanterne pleje at søge en Oprejsning og Sjæletrøst i de mørke Skildringer af Skin- og Tvangs-Livet under det pavelige Hierarki, — og med Ret. Men det Spørgsmaal stiller sig dog meget naturligt: om en kirkelig Livstilstand er synderlig at foretrække, hvor en Landsherre

---

gaardenes første projekterede Pris var temmelig høj: fra 850 til 150 Slettedaler, alt som den kunde vurderes til: fra 500 Slettedaler til under 300, saa var der ikke mange Præster, som just skjøttede om at kjøbe. Ved Forordn. 19. Jan. 1664 blev derimod alle Præstegaardenes Pris for de dalevende Præster nedsat til 100 Rd., og dog maatte Præsterne lade sig den betale af deres Eftermænd indtil 500 Slettedaler, og — saa gik det bedre". — Ussing: Kirkeforfatningen i de danske Stater. III. 2. S. 672. Jvf. J. Møller: Svanes Levnet i Hist. Kalender. I. S. 282 f.

i virkelig alvorlig Mening indtager sin Plads som Kirkens Hoved og „øverste Biskop“ (Cæsareopapisme), hvor kirkelige Anliggender vedkommende Lære, Gudsdyrkelse, Menighedsliv finde deres Afgjørelse som politiske Kabinets-Spørgsmaal. „Jeg har ofte“, siger Spener[1]), „priset nogle Kirker, som ere under Herredømme af anden Religion, og som, hvad det Ydre angaar, blive behandlede temmelig haardt, lykkeligere end de, der have havt Øvrighed fra deres egen Side“. Og det kan ikke nægtes, med Lutherdommens trehundredaarige Kirkeforfatnings-Historie for Øje, — de reformerte Landskirker ere i Almindelighed anderledes stillede —, at en Frihedskamp næppe nogensinde har bragt kummerligere Udbytte, hvad angaar den ydre Virksomheds Vilkaar. Thi Kirkestat og Statskirke ere lige krøblingeagtige Uting; Kirken er ligesaa ilde tjent med at være politisk Tjener som med at være politisk Herre. „Satan bliver ved at være Satan“, siger Luther paa sin Vis: „under Paven indblandede han Kirken i Staten, og i vor Tid vil han blande Staten ind i Kirken“[2]). Men begge Misfostre have deres Udspring i én og samme Forestilling: om den væsentlige Ensartethed af Stat og Kirke. Gaar man, med Kardinal Bellarmin, ud derfra: at Kirken er, efter Væsen og Natur, „ligesaa synlig som det franske Kongerige eller den venetianske Republik“, saa bliver der ligesaa lidt noget Modsigende deri, at Kirken udstrækker sin styrende Magt over Staten, som deri, at Kirken bliver lagt ind under Statsmagtens Herredømme. Begge staa som lige berettigede

[1]) Theol. Bedenken. III. S. 411 f.
[2]) Luther's Briefe. de Wette. V. S. 596. Jvf. Spener: Letzte Bed. III. S. 92.

Bejlere til Herskermagten; det kommer an paa, hvis Operationer der føres af den dygtigste Haand og under de gunstigste Stjærner, om det (efter Spener) skal føre til Papocæsari eller til Cæsareopapi[1]).

III.

Det er saaledes en vægtfuld Sandhed, der er indskærpet i vor Kirkebekjendelse (i 28de Artikel): at „den kirkelige og den borgerlige Magt ikke tør sammenblandes“; og naar der mindes om, at der „af denne Sammenblanding er opstaaet heftige Krige og Bevægelser“, ligger der tillige Advarsel om alt det — om end ublodige — Onde, al den Ufred og indre Forstyrrelse, al den dybe Fordærvelse, Fremtiden vilde berede, saafremt Overmagten blev benyttet til at lade Kirken føle Trykket af den verdslige Jernhaand. Vistnok — hvad den nærmere Fortid stillede Reformatorerne for Øje, var herskesyge Overgreb fra Kirkemagtens Side i det borgerlige og politiske Livs Anliggender, og det hedder derfor videre: „Den kirkelige Magt skal ikke gribe ind i fremmed Kald, ikke tiltage sig Magt over de verdslige Regeringer, ikke ophæve Øvrighedernes Love, ikke løse fra lovlig Lydigheds-Pligt, ikke hindre Rettergang angaaende borgerlige Ordninger eller Kontrakter, ikke foreskrive Øvrighederne Love angaaende Statsforfatningen.“ Men i de allerstærkeste Ord bliver det

---

[1]) Den danske Folkethingssal er et af de Steder, hvor der ikke er fabuleret mindst om Kirkens Væsen og Forhold til Staten. Oberst Tscherning har sammenfattet sin Teori angaaende dette Forhold i det Ord: „Kongen er Kirken“ — „Kongen er Kirkens Pave“. Folkethingstid. 1862. S. 3209.

tillige udtalt, navnlig af Luther, at de onde Kirketider fra Konstantinernes og de byzantinske Kejseres Dage vare i Begreb med at vende tilbage. Paa Forudfølelse har det ikke manglet af den bitre Frugt, som den højhjærtede Kamp for Troens Frihed skulde bringe![1])

Men hvorledes skal da denne Sammenblanding kunne undgaas? — hvorved ikke alene Kræfterne paa begge Sider fortæres i indbyrdes Rivning, men tillige Livet baade i Kirke og i Stat bliver ført ud i skjæve, falske og fordærvelige Retninger.

Paa én Maade af tvende synes Maalet at maatte tilstræbes. Enten kunde Statssamfundet tænkes i lange Tiders Løb at udvikle sit Væsen, udvide sin Virksomhed, løfte sin hele Væren til et Højdepunkt af saa ideal Renhed, at Afstanden imellem den og Kirken blev i aandelig Henseende forsvindende; — Kirken synes da at maatte af sig selv gaa ind under og op i Staten. Eller ogsaa, —

---

[1]) „Nu vender Bladet sig om. De verdslige Herrer ville føre det gejstlige Regimente, regere Prædikestol og Kirke, saa at jeg skal prædike Det, som Fyrsterne gjærne høre . . . Saa at jeg næsten ikke véd, hvad man skal gjøre. Thi paa begge Sider vender Djævelen op og ned paa Alt. Enten vil Paven regere med begge Sværd, eller Fyrster, Adelsmænd, Borgere og Bønder ville mestre deres Præster og ogsaa have begge Sværd". (Walch. VII. 1744). „Hvor verdsligt Regimente fordrister sig til at give Love for Sjælen, der griber det Gud ind i hans Regimente, og forfører og fordærver kun Sjælene. Dette ville vi gjøre saa klart, at man skal tage og føle derpaa, paa det at vore Junkere, Fyrster og Biskopper skulle se, hvad de ere for Narre, naar de ville tvinge Folk med deres Love og Bud til at tro saaledes eller anderledes". „Gud den Almægtige har gjort vore Fyrster gale, saa at de mene, de kunne gjøre og befale deres Undersaatter, hvad de ville; — derhos formaste de sig at sætte sig paa Guds Stol, mestre Samvittighederne og Troen, og føre den Hellige Aand i Skole efter deres forrykte Hjærne" (X. 452. 428).

saafremt Forskjelligheden med Hensyn baade til Maal og til Midler tænkes uophævelig, fordi den er grundet i begge Samfunds ejendommelige Væsen, — vil den indbyrdes Fred og den sunde og fuldstændige Udvikling af Stat saavelsom Kirke kræve fuldkommen indbyrdes Uafhængighed i Bestaaen og Virksomhed.

I første Tilfælde gaar man ud derfra, at Adskiltheden imellem Stat og Kirke er forbigaaende, alene grundet i den mangelfulde Udvikling af Virkeligheden. Saalænge nemlig som Statens Begreb holdes paa saa lavt et Standpunkt, at Formaalet ikke bliver stillet højere end at haandhæve Tugt og Orden, værne om den almene Sikkerhed, betrygge Ejendomsretten, den Enkeltes Ret og Frihed til Selvbevægelse og Selvvirksomhed inden bestemte Grænser, med ét Ord: saalænge som Staten bliver opfattet som Politistat og intet Videre, bliver Ideernes Verden, det hele Omraade for ideelle Formaal endnu staaende som tomt Rum. Dette Rum kræver med uafviselig Nødvendighed sin Udfyldning, og det er Kirken alene, som kan yde den, kan vise og lede den higende Menneskeaand hen til Kilderne, hvor aandelig Tilfredsstillelse kan findes. Til Kirken søger Sjælen hen med sine Længsler og Anelser, sine Ønsker og Forhaabninger, sine Bestræbelser og Idrætter, opretholdt ved Tro paa det evige Livs Goder og understøttet ved den fælles Trang, der samler Menneskene til Arbejde i disse Goders Tjeneste. Ved denne indskrænkede Betragtning af Samfundets Væsen er ogsaa vor kirkelige Bekjendelse bleven staaende, naar det hedder (i samme Artikel): „Øvrighederne beskjærme ikke Sjælene, men Legemerne og de legemlige Ting imod aabenbare Forurettelser, og de tvinge Menneskene ved Sværdet og legemlige Straffe til at iagttage

borgerlig Retfærdighed og Fred". Men med Haandhævelse af „borgerlig Retfærdighed og Fred" er Statens Formaal langt fra at være udtømt, og ligesaa lidt er Statsmagtens Virksomhed indskrænket til „tvingende" Midler. En højere Opfattelse skinner ogsaa frem i Reformatorernes Skrifter, idet de med den hellige Skrift føre Stat og borgerligt Samfund tilbage til guddommeligt Grundlag, „der maa holdes højt i Agt og Ære, og erkjendes som Guds store Velgjerninger paa Jorden" [1]). De borgerlige Ordninger blive i Konfessionen betegnede fra religiøs Side, som „Guds Ordninger"; — „Evangeliet", hedder det i Apologien, „byder at adlyde Staten ikke formedelst Straffen alene, men ogsaa for Samvittighedens Skyld, som guddommelig Ordning". I et andet Kirkeskrift af Melanchthon (repetitio confessionis) udvikles det, hvorledes „Guds Visdom, Retfærdighed og Godhed imod det menneskelige Kjøn fremlyser i Styrelsen ved lovlig Øvrighed", og hos Luther finde vi Husstand, verdslig Øvrighed og Kirke stillede sammen som „tre Hierarkier, ordnede af Gud", ethvert med sin særegne Indvielse og sin hellige Karakter [2]).

Der er hermed vist Vej til en anden, en høj og ædel Anskuelse af Statssamfundet, dets Væsen og Bestemmelse: hvad der er indstiftet — ikke efter menneskeligt Godtykke, men efter guddommelig Vilje, kan heller ikke have sit Maal afstukket ved menneskelig Lov; hvor Staten bliver opfattet efter sin sande Side, der er Menneskenes Vilje lagt ind under Guds Vilje. Og forfølges denne Tanke videre, vil efterhaanden ikke nogen Side af sand menneskelig Aandsudvikling, intet Befordringsmiddel for samme blive liggende

[1]) Augsb. Konf. Art. 28.
[2]) Walch. XVI. 2818.

udenfor Statens Omraade; ingen aandelig Interesse vil der savne sin Pleje. Men ved enhver Foranstaltning, som bliver truffen for Oplysning og Almendannelse, for Sædelighed, Videnskabelighed og Kunst, sker der et Overgangstrin fra Retsstatens til Humanitetsstatens Karakter, og med ethvert saadant Skridt blive Statens Enemærker rykkede nærmere hen til Kirkens. Men vil det da ikke omsider komme dertil, at Stat og Kirke dække hinanden, at Kirken maa erkjendes at gaa ind under Staten som det store Menneskesamfund, der omslutter Menneskelivets Interesser i udelt Enhed?

Denne Betragtning af Forholdet imellem Kirke og Stat og alle dristige Konsekventser af samme har modtaget en blændende Udvikling af en, ved Tankerigdom og kristelig Frisindethed udmærket, Teolog i Nutiden, R. Rothe, Prof. i Heidelberg († 1867), — ikke alene i et tidligere Skrift: „Die Anfänge der christl. Kirche“, 1837, men ogsaa i Hovedværket: „Theologische Ethik“, i anden Udgave først fuldendt fra Pressen efter hans Død (1867—1871). Ganske vist er der kun alt for megen beklagelig Sandhed i den Bemærkning: „at man tit og ofte maa blive vár, hvor mange ogsaa blandt de kristelig levende Samtidige der maa gjøre Vold paa sig selv for at finde i det kirkelige Liv den Tilfredsstillelse, som de for Samvittighedens Skyld mene at skulle søge i Kirken, og hvor hyppig det ikke des mindre er en blot kunstig Illusion, naar de mene her at finde Tilfredsstillelsen, de søge“ [1]). Men Grunden til en saadan Ikke-Tilfredsstillelse maa det i alle Tilfælde ligge nærmest at søge i Kirkeforholdenes, det kirkelige Livs, til Forbedring og Udvikling trængende, Tilstand. Forf. derimod søger

---

[1]) Theol. Ethik. V. 403.

den alene og udelukkende i Kirkens og Kirkelivets ejendommelige Væsen. „Er Kirken den væsentlige Form, i hvilken Kristendommen har sin Existents, da staar det i vore Dage — man maa særlig tilstaa det[1]) — beklageligt til med Kristendommen, og det ikke fra igaar af, og der er ingen Udsigt til, at det vil blive bedre. Men Kristendommen — det er dette, der maa erkjendes — vil, netop ifølge sit inderste Væsen, ud over Kirken; den vil intet Ringere, end have Totalorganismen af det menneskelige Liv d. v. s. Staten til sin Organisme. Kristendommen gaar væsentlig ud paa at verdsliggjøre sig mere og mere, at afføre sig den kirkelige Form, som den har maattet anlægge sig ved sin Indtrædelse i Verden, og iføre sig den almindelig menneskelige, den i sig selv sædelige Livsskikkelse. Derfor er det ligefrem at afskære Kristendommen alle Veje for dens i det Store gaaende Virksomhed, naar man egensindig holder fast derved, at den væsentlig skal være Kirke“[2]). — Saaledes skulde Tidspunktet kunne imødeses, da man vilde „lade sig nøje med Det, man er og har som Statsborger, uden desforuden at lade sig indskrive i en Kirke som Himmelborger[3]).

Fra kristeligt Tro's-Standpunkt kan den her antydede Løsning af Spørgsmaalet om Kirkens Fremtid kun mødes med bestemt Indsigelse. Derfor nemlig vil Trangen til denne „Indskrivning“ ikke kunne tænkes fyldestgjort ved nogensomhelst yderligere Fuldkommengjørelse i Statens Foranstaltninger til Oplysning og Humanisering,

---

[1]) Jvf. Baumstark: Forholdet imellem Kirke og Stat. 1871. (N. Tidsskr. osv. 1874. S. 227 ff.)
[2]) Theol. Ethik. V. 397—98 jvf. 420.
[3]) Strauss: Christl. Glaubenslehre. II. 617.

fordi det religiøse Liv bestaar i noget Mere end Opdyrkning af Sjælens Evner, er noget derfra væsentlig Forskjelligt.

Den stærke, ydmyge Syndserkjendelse er den første, umiddelbare Virkning overalt, hvor Kristendommen faar Magt, og med den dybe Syndsbevidsthed vækkes den stærke Trang til Forvisning om syndforbarmende Naade. Denne Forvisning formaar alene Kristendommen at bringe, fordi Evangeliet er Guds Selvaabenbarelse som den evige Faderlighed, den alforbarmende Kjærlighed overfor sin Skabning. Hvor sent Visheden derom er bleven Menneskets Ejendom, lærer Religionshistorien, og hvor vanskeligt det er, selv for den troende Kristen at holde denne Vished fast og levende overfor Tanken om den hellige og retfærdige Gud, siger Enhvers egen Bevidsthed. Skulde det være tænkeligt, at Mennesket nogensinde formaaede at undvære denne Forvisning eller den stadige Fornyelse af Visheden, som Evangeliet giver, saa maatte Menneskets Naturforhold til Gud være blevet et andet; men paa intet Punkt af Udvikling paa Tankens og Viljens Omraade bliver Mennesket i Stand til, fortrøstende sig til egen Viden eller egen Dyd, at stille sig overfor Guds Dom. Hvorledes lader det sig da tænke, at der skulde være sat Tidsgrænse for et Samfund og en Samfundsvirksomhed, som, hvilende paa Evangeliet, ikke har noget andet Formaal end at bringe Evangelietroen til altid sandere Liv, til usvigelig Fasthed og Frugtbarhed!

Men skulde det da ikke synes saa meget mere vel betænkt i begges, Kirkens og Statens, Interesse at arbejde paa at faa' den mislige Forbindelse mellem dem hævet: Kirken stillet i fuld Uafhængighed af Staten? Først da vilde den bestandig levende Frygt

for præstelig Indblanding i de verdslige Anliggender kunne være bortmanet, og dermed Fristelsen være bortfalden for Staten til at lægge an paa at føre sig Kirkens aandelige Indflydelse til Nytte efter egennyttige Beregninger, — og først da vilde Kirken fra sin Side ikke alene være betrygget imod Overgreb af den Stærkeres Magt, men ogsaa imod enhver Mistanke, som om den fandt sin Regning ved at bære Tjenerskikkelse for timelig Fordels Skyld.

Herefter skulde der altsaa fra Kirkens Side gives Afkald paa enhver Beskjærmelse eller Understøttelse af Staten for det kirkelige Livs Fornødenheder, og Staten skulde til Gjengjæld frasige sig enhversomhelst Indflydelse paa Kirkens Gjøren og Laden, paa Menighedsforholdene af enhver Art, Besættelse og Forvaltning af kirkelige Embeder o. s. v. Kirken skulde med den fuldstændige Selvforsørgelses-Byrde tilkjøbe sig den fuldstændige Selvbestyrelses-Ret. Selv der, hvor samtlige Borgere af Statssamfundet ere Medlemmer af det selvsamme Kirkesamfund, skulde Forvaltning og Bestyrelse i begge Samfund holdes aldeles adskilt, foregaa igjennem forskjellige Organer. Det kirkelige Friheds- og Selvstændigheds-Ideal vilde her være bragt til historisk Virkelighed. Det nordamerikanske Kirkevæsen er organiseret efter dette Princip[1]) — fri

[1]) „Præsidenten og Gouvernørerne, Kongressen i Washington og de lovgivende Forsamlinger i de enkelte Stater have som saadanne Intet at gjøre med Kirkerne, og det er i Konstitutionen udtrykkelig forbudt dem at blande sig i deres Anliggender. Kirken nyder vistnok overalt Statslovens Beskyttelse for sin Ejendom, men den forvalter sine Anliggender aldeles selvstændig, og maa derfor ogsaa sørge for alle sine Fornødenheder ved frivillige Bidrag. Staten gjør Intet for Opførelse af Kirker, for Præsternes Lønning, Stiftelse af teol. Seminarier eller Understøttelse af fattige Studenter til Uddannelse for det gejstlige Embede. Da

Kirke i fri Stat —, eller rettere: ubetinget Kirkefrihed er nødvendig Betingelse for fredelig Samboen af Borgere i et Land, hvor der daglig landsættes paa Kysterne 1000 Indvandrere, som høre til alle forskjellige Religionspartier eller til ingen af dem alle. Og selv i Evropa har vor Tid formaaet at opstille et storstilet Exempel i denne Retning. Allerede i Løbet af de sidste 30 Aar havde Patronats-Rettens Udøvelse i Skotland fremkaldt hyppig gjentagne Klager; denne Besættelse af gejstlige Embeder syntes uforenelig med den Menighederne naturlig tilkommende Ret. Som mæglende Forslag blev det forsøgt at stille Menighederne tilfreds ved Indrømmelse af et Veto ved Præsteembedernes Besættelse i den mest ubetingede Form. Men Forslaget herom kunde ikke trænge igjennem i Parlamentet, og omsider paafulgte i A. 1846 en Udtrædelse af Statskirken. Der forekastedes denne, at den sammenblandede Kirken med Verden, fornægtede Kristus som Overhoved og berøvede Folket dets kristelige Rettigheder og Friheder. Et Antal af 125 Gejstlige og 77 Ældste, de Fleste efterfulgte af Menigheder, lagde Grunden til „den frie Kirke i Skotland", der selv overtog den hele kirkelige Styrelse. Ved frivillige Bidrag og Indsamlinger er der tilvejebragt Pengemidler til at opføre over 700 Kirker og Præsteboliger, til at lønne ligesaa mange Præster, til at oprette et teologisk Kollegium med 9 Professorer og to Skolelærer-Seminarier, bygge over 1000 Skoler. Det samlede Beløb, som fra Aar

---

Staten ikke bekjender sig til nogen bestemt Religion, gives der naturligvis ingen Daabs-, Konfirmations-, Kommunions-Tvang; Fromheden er overladt til enhver Enkelts fri Vilje, og Kirken har blot sædelige Midler til at gjøre sin Indflydelse paa Verden gjældende". Schaff: Amerika (1854) S. 56. 61.

1843 indtil 1851 er indkommet til Anvendelse for den frie Kirke, udgjør over 44 Millioner Kroner (2,476,000 Pd. St.). Antallet af Medlemmer anslaas fra 700,000 indtil en Million, omtrent Tredjedelen af Skotlands Indbyggere[1]), — i alle Tilfælde en storartet Virkelighed, som til enhver Tid vilde være et Fænomen af Betydenhed, men i vor Tid tillige staar, overfor de materielle Interessers overvejende Magt, som trøstefuldt, oprejsende Tegn[2]).

Ogsaa Wadtlandet har været Skueplads for langvarige og heftige Bevægelser, tildels her fremkaldte ved dogmatiske Modsætninger; men det var dog ogsaa her hensynsløs Behandling fra Statsmagtens Side, som i 1845—1849 grundlagde og fuldbragte Udtrædelsen af Nationalkirken og Dannelsen af „en fri evangelisk Kirke", som staar i fuld Adskilthed fra Staten. Mænd som Gaussen og Merle d'Aubigné have her været Hovedstøtter for det frikirkelige Samfund[3]). Antallet af Kirker angives til 42, af Præster

[1]) Köstlin: die schottische Kirche (1852). S. 353—394. Hanna: Memoirer om Th. Chalmers. (N. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1854. S. 338).

[2]) Ogsaa fra de nordamerikanske Fristater kommer et lignende Exempel os imøde: „Man maa forundre sig over den Mængde af Kirker, Præster, Kollegier, teol. Seminarier og velgjørende Stiftelser, som alle blive grundlagte og vedligeholdte ved frivillige Gaver. I Berlin gives der næppe 40 Kirker for en Befolkning af 450,000 Indbyggere (i Kjøbenhavn og Forstæder 12 Sognekirker til en Befolkning af 160,000 Indbygere af protestantisk Bekjendelse). I Ny-York kommer der paa 700,000 Indbyggere maaske 5 til 600, hvoriblandt nogle meget store og kostbare Kirker, og i mange Landstæder i Amerika, i det Mindste i den østlige Del, i Gjennemsnit én Kirke paa 1000 Personer." Schaff: Amerika. S. 62.

[3]) P. Scharling: Kirkespaltningen i Genf i dette Aarhundredes Begyndelse (Ugebl. for den d. Folkekirke. 1868. Nr. 20—25). Al. Hansen: De kirkelige Forhold i Wadtlandet (Kalkar's teol. Tidsskr. 1873. S. 149.)

til 50. Som Følge af Pengemidlernes Utilstrækkelighed maa en Frikirke dog i det lille Land have en vanskelig Kamp at bestaa for sin Tilværelse.

Men, skulde dette virkelig være den rette og naturlige Løsning af Forholdet? Skulde det overhovedet kunne kaldes en Løsning? — ikke snarere et Brud, en Sprængning af Baandet imellem to Samfund, der dog staa hinanden aandelig nær, hvor Spændingen alene skyldes Mangel paa ret Forstaaelse og ret Vurdering fra begge Sider? [1]) Men paa saadan Mangel bør der kunne raades Bod, uden at der skrides til det sidste, yderligste Middel.

Eller skulde Preusserkongens politiske System virkelig gjælde for ægte Statsvisdom, hvorefter kristelig Tro eller Tro'sfornægtelse blev uden al Betydning for den styrende Magt? — den Tanke ligger nødvendig til Grund for Ønsket om at hæve det gjensidige Forhold imellem Stat og Kirke. Men ogsaa Statsmændene pleje at lade det gjælde, at Staternes sikrêste Grundlag er at søge i Borgernes religiøse Sindelag, at dette Sindelag er Kilden, hvorfra den rene, uegennyttige Pligtopfyldelse, de højere Borgerdyder, det til Opofrelser villige Fædrelandssind har sit Udspring; thi „ikke formedelst Straffen alene, men ogsaa for Samvittighedens Skyld byder Evangeliet at adlyde Staten som guddommelig Ordning“ (Apol.) [2]). Hvorledes skal da Staten

---

[1]) Jvf. C. Engelstoft: Om de sachsiske Reformatorers Grundsætninger m. H. t. Kirkens Adskillelse fra Staten. N. teol. Tidsskr. I. S. 189—290.

[2]) „Jo mere den ægte Skikkelse af Jesu Værk træder frem, renset fra ulykkelige Tiders Misdannelser, des mere trænger Blomsten af dets Humanitet ind i Samfundets Grundlag. Mange, som tro'de at være dets Fjender, have arbejdet paa dets Grund, og, efterat de have set, hvorledes Stifteren saavel som hans Lære har

kunne stille sig ligegyldig derved, om dens Borgere ere Gudsbekjendere eller Gudsfornægtere, eller — naar det dog ikke kan være Meningen, at alle Religioner skulle slaas i Hartkorn — om deres Bekjendelse gaar paa Kristus eller Moses eller Muhamed[1]), eller endelig om den kristelige Bekjendelse hjemler fri Adgang til den guddommelige Aabenbarings Kilder eller den stiller Kirken i Skriftens Sted, fordrer Underkastelse under Kirkeordet og Præstedømmets Udlægning af dette Ord, — om Menighederne ere henviste til evangelisk dannede Præster eller til Klerke, Jesuiter eller Poper![2]) Det er ikke uden Føje, naar det absolute Monarki, den uindskrænket raadende Enevilje føler

---

lidt og er bleven mishandlet af Præsteskabet til det Yderste, synes enhver Udvikling af Sansen for det Gode og Skjønne og ethvert Fremskridt i Filosofien at give nye Løsninger angaaende Synspunktet og Værdien af hans Værk." Joh. v. Müller. I. S. 460 f.

[1]) Selv i Nord-Amerika er Adskillelsen imellem Stat og Kirke ikke gjennemført med fuld Konsekvents. „Staten erkjender officielt Kristendommen indtil en vis Grad, idet Kongressen udnævner Kapellaner for sig selv, for Armeen og Flaaden, mest biskoppelige og presbyterianske, vel ogsaa metodistiske, og aabner enhver af sine Sessioner med Bøn; ogsaa holdes en Søndags-Gudstjeneste i Senatssalen. Ligesaa indeholde Konstitutionerne i de enkelte Stater strænge Love imod Blasfemi, imod Søndagens Vanhelligelse" o. s. v. Schaff, S. 60. Dette Emne er gjort til Gjenstand for en udførlig og omhyggelig Undersøgelse af den belgiske Forfatter Laveley: De l'avenir des peuples catholiques (oversat i Kalkars teol. Tidsskr. 1876. S. 214.

[2]) „Man sammenligne Danmark med Portugal!... Man sammenligne Edinburg med Florents! ... Man sammenligne Englands Historie med Spaniens Historie i det sidste Hundredaar! ... Det er vor faste Overbevisning, at Norden fremfor Alt har den sædelige Virkning af den protestantiske Reformation at takke for sine store Fremskridt og sin rige Udvikling, og at Forfaldet i de sydlige Lande af Evropa i det Hele maa tilskrives den store katolske Reaktion". Macaulay: Den rom.-kat. Kirke (N. Tidsskr. o. s. v. 1872. S. 113—114.

sig sympatisk hendraget til den Kristendomsform, som er bragt i System i den romerske Kirke, og mener at have en fast Støtte i det pavelige Kirkesystem. Ved ethvert Symptom af opvaagnende Folkeaand bringes uvilkaarlig den politiske Absolutisme til at søge Hjælp i den gejstlige Absolutisme; den begunstiger ufortrøden Præsteværldens Magt, uanset den Fare, den bereder sin Fremtid ved at udklække Slangen i eget Skjød, ved at lade Jesuitmoralens Gift indpodes i de opvoxende Slægter. Det er stolte Ord, der udgik af den store Napoleons Mund i Anledning af Forhandlingerne om Konkordatet med Pius den 7de i 1801: „Jeg trænger ikke til Rom. Jeg agter at handle efter egen Vilje. Jeg trænger ikke til Paven. Naar Henrik den 8de, som ikke havde Tiendedelen af min Magt, har kunnet forandre Religionen i sit Land og har kunnet trænge igjennem, vil jeg langt snarere komme til Maalet. Ved at forandre Religionen i Frankrig, vil jeg tillige forandre Religionen i næsten hele Evropa, overalt hvorhen Indflydelsen af min Magt strækker sig“ [1]). Tanken studser et Øjeblik ved Udsigten til den Omvæltning i de kirkelige Forhold, hvortil Magten synes at have ligget i den ene Mands Haand. Men den mægtige Hersker betænkte sig, og han har selv skriftet sine Tankers Gang og Endepunkt [2]): „Dersom jeg havde plantet det protestantiske Banner, vilde man have tjent mig vel med større Beredvillighed. — Men hvad vilde jeg have vundet ved at proklamere Protestantismen? Skabt i Frankrig to omtrent lige Partier, medens det var min Vilje, at der ingen Partier skulde være! Jeg vilde

---

[1]) Mémoires du Card. Consalvi. I. S. 387 ff. II. S. 378 ff. (N. Tidsskr. o. s. v. 1869. S. 596.

[2]) Mémorial de St. Hélène. V. 325—27.

have ført Religionsstridighedernes Raseri tilbage, medens Tidsalderens Indsigt og min Vilje havde til Formaal at bringe dem til at forsvinde. Med Katolicismen naa'de jeg mine store Resultater langt sikrere: i det Indre opslugte det store Antal det lille; udadtil bevarede Katolicismen mig Paven, og jeg mistvivlede ikke om tilsidst, sent eller snart, at faa' den styrende Magt over Paven. Fra dette Øjeblik af — hvilken Indflydelse! hvilken Løftestang i den øvrige Verdens Øjne!“ — Derimod har Kejseren udtalt sig uforbeholdent og uden Tvivl med fuldeste Føje om det i sin Tid Forsømte ved en kongelig Forgængers Letfærdighed: „Frants den 1ste var virkelig i den Stilling at kunne antage Protestantismen lige i Begyndelsen og at opkaste sig til Fører i hele Evropa; ... han vilde derved have sparet Frankrig for dets græsselige religiøse Konvulsioner. Ulykkeligvis forstod Frants den 1ste Intet af Sagen; — han var kun en Turnér-Helt, en Salon-Ridder, en stor Dværg“ [1]). Saa nær er Slægtskabet, saa stærk Sympatiens Magt imellem Stat og Kirke og begges Interesser. Og et Statssystem, som søger sin Styrke i Folkeaandens Oplivelse og Udvikling, i dens Dygtiggjørelse til at medvirke til Ordning og Styrelse af det offentlige Livs store Anliggender efter Sandhed og højere Retfærdighed, skulde kunne miskjende den Støtte og Hjælp, der staar det aaben i en Kirke, som fører Evangeliets oplysende, frigjørende Aand fra Ungdomsalderen af ind i Livet, — i et Kirkeliv, hvor Grundloven er den: at den personlige Overbevisning, det personlige Tro'sforhold er for hver Enkelt Vej til Sjælens Frelse og Livets Fornyelse! [2]). Men, naar Staten saaledes, i egen velforstaaet

[1]) Mémorial de St. Hélène. V. 327—28.

[2]) „De puritansksindede Amerikanere se i Katolicismen en kirkelig Despotisme, som konsekvent maatte føre til en politisk Despot-

Interesse, rækker sin betryggende og understøttende Haand til den kristelige Bekjendelse, som alene giver Kristi Evangelium, hans Lære og Lov Ret til at lyde frit og komme til fri Anvendelse, hvor skulde da vel Kirken fra sin Side søge Grund til at vise denne Haand tilbage?

For at stille Spørgsmaalet skarpere: skulde vel Kirken, uden at svigte sin Bestemmelse som Kristendommens Organ, endogsaa kunne tænke paa at drage sig ud af Forbindelse med Staten? Statssamfundet, den store folkelige Skueplads, hvor det indre Liv, Tankens og Viljens Liv træder udformet frem, handlende og indgribende i folkeopdragende og dannende, lovgivende, dømmende, styrende Virksomhed, skulde være stillet udenfor Kirkens Indvirkning! Kristendommen skulde vedblivende agtes og bekjendes som Verdensreligion, til samme Tid som den, i Stedet for at forsøge sin Kraft paa denne Verdens modstræbende Magter, hvor der er Noget at overvinde, drager sig ud af Kampen, indskrænker sin Opgave til at paavirke de forudstemte Sjæle, som ere let modtagelige for Lovens Alvor eller trængende til Evangeliets Trøst! Og skulde Kirken maaske undse sig ved den Tilstaaelse, at den trænger til Hjælp, for at dens Virksomhed kan være fast og stadig, være sikret ved organiske Foranstaltninger imod vexlende Stemninger

---

isme, til Omstyrtelse af den republikanske Frihed. Det katolske Spørgsmaal bliver derfor allerede opfattet som et politisk Spørgsmaal, og en Religionskrig imellem Katoliker og Protestanter er, om end usandsynlig, dog ingen absolut Umulighed". Schaff, sammest. — „Efterat Katolicismen er gjenindført i Frankrig, befinder denne begavede Nation sig i en uopløst Dualisme, idet den i den verdslige Sfære har Friheden, men Ufriheden i den religiøse, en Dualisme, der næppe har været eller vil kunne blive heldbringende". Martensen: den kr. Ethik. S. 46.

og Partibevægelser eller ydre uforudseelige Forhold? Selv ved en Kirke som den skotske Frikirke kan det ikke overses, hvormeget særegne, spændende — men forbigaaende — Oppositionsforhold have bidraget til at løfte den kirkelige Almenaand op til Højdepunktet af højhjærtet Opofrelse; men hvor misligt er det dog at bygge paa uforandret Vedvaren af en saadan Aand! „Staterne ere Kirkens Herberger (hospitia)“ [1]), hvor det kirkelige Liv alene finder det fornødne Ly. Man viser advarende hen til det protestantiske Kirkelivs Fortid; — kun med alt for stor Ret, og det er langt fra, at Nutidens Tegn skulde være af mere beroligende Art. Men, skal Fremtiden bringe nogen Frugt af fremskridende Indsigt og Oplysning ogsaa paa det kirkelige Omraade — og hvo kan opgive denne Tro! —, saa maa den først og fremmest komme Forholdet imellem Stat og Kirke til Gode. Kirken yder fuldt Vederlag, om end i aandelig Mønt; men det er Selvfølge — og det er denne Erkjendelse, hvortil Fremtiden skulde hjælpe os —, at dette Vederlag kun kan blive ydet i ren Værdi og fuldt Maal, under Forudsætning af, at Kirkens Kræfter ikke blive voldelig hemmede eller misbrugte i fremmed Tjeneste [2]). En kristelig Stat hører endnu, og vil endnu længe høre, til de skjønne Fantasibilleder; men dog er det heller ikke en

---

1) Repetit. conf. om den verdsl. Øvrighed.

2) „For alle Statsborgere er det aabenbar af den største Vigtighed, at de, derved at de høre til Staten, finde sig, uden Medvirken fra deres Side, i Skjødet af et vel indrettet kirkeligt Institut, som af sig selv kommer dem imøde med sin kristelig opdragende Indvirkning, og uopfordret ledsager dem bestandig dermed. Men Staten maa det, saa vist som det er dens Vilje at være kristelig, være i højeste Grad magtpaaliggende at besidde en saadan Anstalt paa sine Enemærker.“ R. Rothe: Theol. Ethik. V. S. 429 f.

Titel uden alt Indhold eller al Sandhed; — der behøves kun et sammenlignende Blik paa Folkenes Oplysnings- og Sædeligheds-Vilkaar i Stater af kristelig Bekjendelse (selv i saadanne, som staa udenfor de evangeliske Konfessioner: Czar-Riget, den græske eller den pyrenæiske Halvø), overfor Islams eller Buddhaismens Lande. Ogsaa Kirken tør vi kalde med Kristennavnet, omendskjønt baade Lære og Liv er langt fra at bære den kristelige Karakter i Renhed, naar den holder Guds Ord frit og lydeligt ved Magt, og ved dets Hjælp stræber at komme evangelisk Sandheds- og Helligheds-Maal altid nærmere; og med samme Ret tør Staten kaldes kristelig, naar den, uagtet alle Statslivets og Folkelivets Brud paa Kristi Lov baade udad- og indadtil, dog umiskjendelig stræber at gjennemtrænge Lovgivning, Retspleje, Folkeundervisning med Evangeliets Aand og Grundsætninger. Men, hvor dette Maal holdes for Øje, der vil det ufejlbarlig blive mere og mere erkjendt, at Staten kortsynet arbejder sig selv imod, hvorsomhelst der lægges Baand paa Kirkens Virksomhed, paa Guds Ords frie, uhindrede Løb, at det er simpel Statsvisdom at værne og frede om Kirkens Selvbevægelse og Selvudvikling[1]).

Saaledes altsaa stiller Forholdet sig som det naturlige og rette: at der gives og bevares en organisk Forbindelse imellem Kirke og Stat, hvorved Kirkens

---

[1]) „Stat og Kirke maa holdes ud fra hinanden, for at gribe harmonisk ind i hinanden. Og de holdes da paa den rette Maade ud fra hinanden, naar Staten som Stat ikke foretager sig noget Kirkeligt, Kirken som Kirke ikke noget Statsligt. Foreningen vil da danne sig saaledes, at Staten bruger sin Magt, hvor der behøves Magt ogsaa i Kirkens Sfære, at Kirken træder frem med Indvielse, hvor der kræves Indvielse ogsaa i Statens Sfære". J. P. Lange: kr. Dogm. II. 1218.

Virksomhed bliver forsynet af Staten med de fornødne timelige Midler, og dens Frihed betrygget med Hensyn til Ordning og Styrelse af dens indre Anliggender[1]), medens der fra Statens Side er forbeholdt Tilsyn med denne Selvstyrelse og Myndighed til at hæve Forbindelsen, dersom den skulde blive anvendt paa en Maade, som lod befrygte skadelige Virkninger for Statslivet[2]).

---

[1]) Ogsaa Schaff erkjender (S. 59): at den nordamerikanske Adskillelse af Stat og Kirke „ingenlunde kan forsvares som den ideale Tilstand, der tværtimod kræver en Gjennemtrængelse (efter Lignelsen om Surdeigen) og Forklarelse af alle Forhold i det individuelle og nationale Liv".

[2]) Jvf. H. W. J. Thiersch: „Om den kristelige Stat" (N. Tidsskr. osv. 1875. S. 565). Det lader sig tænke — for at anføre enkelt Exempel —, at det nu heftigt, paa sine Steder med næsten fanatisk Lidenskabelighed, omstridte Spørgsmaal om Ægteskabets Fornyelse for fraskilte Ægtefolk vil kunne føre til Ophævelse af det ønskelige Forhold imellem Stat og Kirke. Dersom nemlig den Paastand skulde formaa at trænge igjennem som sejrende: at der i Kristi Ord i Matth. 5, 32 og 19, 9 er indeholdt et Lovbud til ubetinget bogstavelig Efterlevelse (uanset at Bjærgprædikenens hele Form ikke tilsteder bogstavelig Udtydning, og at de anførte Ord saa aldeles savne Lovordets Fuldstændighed, at Hustruens Ret til at forskyde Manden er forbigaaet med Tavshed), dersom det saaledes skulde blive slaaet fast, at enhver Ægteskabsfornyelse, hvor det forrige Ægteskab ikke er hævet paa Grund af bevist Ægteskabsbrud, er stridende imod Kristi Lov, er faktisk Ægteskabsbrud og følgelig maa have Udelukkelse af Kristi Kirke til Følge: saa vilde det blive Statsstyrelsens Sag at tage under Overvejelse, hvorledes den maatte stille sig til en Kirke, som ikke gjør Begyndelsen med at paasé Ægteskabets Indgaaelse i kristelig Renhed og Hellighed, men med at erklære Ægteskabet, ogsaa hvor det er indgaaet og ført i Urenhed og Vanhellighed, for uopløseligt, og som ved denne hensynsløse Fordring vilde efter al Sandsynlighed føre til de vildeste Brud paa Tugt og Sædelighed, og i alle Tilfælde gribe forstyrrende ind i Familie- og Arve-Forhold.

IV.

Men, hvor det nu ved gunstig Udvikling af Forholdene har føjet sig saa, at Statspolitiet drager sin Haand, som hidtil har hvilet tung og trykkende paa det lutherske Kirkeliv, tilbage, og der udenfra ikke længere bliver stillet nogen Hindring i Vejen for, at Kirkesamfundet kan arbejde frit — indenfor den Tilsynsret, der tilkommer Statsmagten — paa sin organiske Selvdannelse, staar Spørgsmaalet tilbage: om der fra Kirkens Side, fra Menigheder og Gejstlighed, vil kunne ventes Enighed angaaende Vej og Spor, som Kirken bør indslaa.

Man kunde maaske mene, at Vejen historisk turde være tilstrækkelig anvist ved den reformerte Kirkes Exempel. I de evangelisk-lutherske Lande havde Reformationsværkets Fremgang fra første Færd væsentlig beroet paa Fyrsternes og Statsøvrighedens velvillig ydede og formaaende Understøttelse, og denne Afhængighedsstilling maatte meget naturlig blive bestemmende for det kirkelige Forfatningsanliggende. Det fulgte ligesom nødvendigt af Tingenes historiske Udvikling, at den beskyttende Stilling gik over til at blive en styrende. Kirkemagten gled af sig selv over i Landsherrens Hænder, hvor efterhaanden en monarkisk-bureaukratisk Kirkeforvaltning kom til Udøvelse igjennem kollegiale Myndigheder: Konsistorier og Overkonsistorier, Kancellier og Ministerier. Først længe efter at den nye Kirkeordning stod der som fuldbyrdet Kjendsgjerning, satte den teoretiske Skarpsindighed sig i Bevægelse for at undersøge og fremstille, fra hvilket Synspunkt og efter hvilken Opfatning af Forholdene den forandrede Stilling af Kirken til Staten lod sig forsvare og retfærdiggjøre, — Under-

søgelser, som aabenbar burde være gaaede forud for den historiske Virkelighed. Men, imedens den kirkelige Udviklingsproces her blev standset saa brat, som Følge af den Stærkeres Mellemkomst, kom Reformationens Grundsætninger i Henseende til Kirkens Forfatning og Livsformer andetsteds til uhindret Udvikling. Calvins praktisk-religiøse, organiserende Aand, understøttet ved den republikanske Forfatnings Frihed, blev i Genf Skaber af en Kirkeforfatnings-Form, som i sine væsentlige Træk blev Model for de reformerte Menigheder i Frankrig, Skotland, Nederlandene og Tyskland[1]). Den enkelte Menighed har sit styrende Organ i et Presbyterium, bestaaende af Præsten i Forening med Ældste og Diakoner, ligesom Menigheden udøver Ret til at kalde sin Præst og Sjælehyrde. Den højere Kirkestyrelse og Kirkelovgivningen forvaltes ved Synoder i opadstigende Linje: Klasse-Synoder, Provinsialsynoder, Generalsynoden, der ere sammensatte efter samme Princip af Gejstlige og valgte Ældste. Statsmagten indtager overfor denne Kirkeforfatning blot en kontrollerende og sanktionerende Stilling. Man kunde altsaa mene, at der her var givet et Forbillede: ikke til ligefrem Efterligning, — thi den konfessionelle Ejendommelighed maa og bør udpræge sig i Forfatningens Anlæg og Former —, men vel til Betegnelse af Retningen, som maatte følges, af Grundformen, der iøvrigt kunde behandles med al Selvstændighed, for at faa' den erkjendte Mangel afhjulpet, en sømmelig Stilling tilvejebragt for de lutherske Landskirker overfor Statsmagten og et Værn imod uberettigede Ind-

---

[1]) K. Braune: Die Reformation u. die drei Reformatoren. 1873. (N. Tidsskr. o. s. v. 1874. S. 422).

flydelsers Magt. Saa meget mere synes Exemplet her at fortjene prøvende Opmærksomhed, som det vankelig kan miskjendes, at den større Livs-Energi, den fyldigere flersidige Samvirken, der ogsaa gjør stærk i Kamp for Evangelium og evangelisk Kirke, maa for en stor Del søge sin Grund i det selvstændige Kirkeliv, det organiserede Menigheds-forhold. Med nogen Agtpaagivenhed paa den sælsomme Nidkjærhed, hvormed der fra saa mange Sider bliver ar-bejdet paa at stille Luthersk og Calvinsk i det Kristeliges Sted og at stille de tvende kirkelige Retninger i skarp og skærende Modsætning til hinanden, vil man imidlertid let forstaa, at Forventningen her maa nedstemmes betydeligt. Hvor den e n e Kirke gjør Fordring paa at staa som den, der udelukkende er benaadet med den rene Lære og det rette Sakrament, gaar det ikke vel an at indrømme d e n a n d e n noget Fortrin af Betydenhed i Henseende til Anlæg og Ordning af Kirke l i v e t, som dog maa gjælde noget ved Siden af Kirke l æ r e n. De ret skarpsynede Lutheranere pleje at søge Trøst under Kviden af det holdningsløse Kirkevæsen, hvorunder de lide, i Tanken om, hvor vel det sømmer sig for Kirken med den rene Lære at overlade Kirkestyrelsen til Kristus, som vil vide at beskjærme sine rette Troende. Hvor der synes at være al Grund til at indrømme de reformerte Kirker at være et Skridt forud, have de altsaa et ganske andet Syn. Kirkeforfatningen skal nemlig blot staa som Mindesmærke om den verdslige, verdenskloge og herskesyge Aand, der har besjælet Calvin. Ved den skulle politiske Interesser blive nærede i de refor-merte Menigheder, og hvor let kunde da ikke dette „ukirke-lige og ulutherske“ Spor blive slagen Vej til ogsaa at føre

„den rene Kirke" ind i Verdslighedens, det politiske Livs Urenhed og Uro!

Men i alle Tilfælde, — selv om den reformerte Kirkeforfatnings Form bliver vraget —, skulde der dog ikke i det Mindste derom kunne ventes Enighed: at der er en paatrængende Nødvendighed for omsider at faa' det lutherske Kirkeliv bragt ud af en Stilling, hvori det er udsat for at blive kastet hid og did som Bold for de forskjelligste, mangen Gang alt Andet end kirkelige, Indflydelser? „At Kirken ikke skal være given til Pris for enhver Svingning i det politiske Liv, for enhver tilfældig Tidsstrømning, eller endog blive gjort til Vehikel for politiske Tendentser, men at den maa føre sit særlige Liv paa Grundlaget, der er givet, i Fromhed og Ærbarhed: det er en Ret for Kirken og en Velsignelse for Staten"[1]). Der gives ikke mange Arbejder, der ere mere bedrøvelige — næst efter selv at have gjennemlevet den — end at gjennemgaa en luthersk Landskirkes Historie til saadanne Tider, hvor der er blevet sat Kræfter i Bevægelse, er blevet gjort alvorlig Anstrængelse for at faa' en eller anden Mangel afhjulpen, som har været længe og almindelig følt, og faa' bragt en mere tilfredsstillende Tilstand tilveje. Hvad der i Begyndelsen kan være blevet hilset med Paaskjønnelse og under lovende Udsigter, bliver snart grebet af kirkelig-teologiske Partiførere, benyttet til Agitationer, Demonstrationer og Protester. I Mangel af lovordnede kirkelige Organer, ja selv af ledende Principer for Behandling og Afgjørelse af kirkelige Sager, sker der gjærne fra Kirkestyrelsens Side nu ét nu et andet velment Forsøg paa at tale tilrette, stille tilfreds, gjøre

[1]) Richter: Gesch. der Kirchenverfassung, S. 254 f.

Indrømmelser. Men den usikker vaklende Gang forstærker kun Oppositionens Mod og Modstand, og omsider ser man Sagen opgiven, uden andet Resultat end Ophidselse i Menighederne. Kirken har vitterlig godtgjort sin Afmagt overfor Partiernes Selvraadighed, og efterlader til Fremtiden kun et nedslaaende og afskrækkende Exempel. Det er naturligt, at de større protestantiske Stater her maa vise og bane Vej for de mindre; ere i hine Opgaverne større og Vanskelighederne større, saa staa ogsaa Kræfterne i Forhold dertil. I Preussen var der, i Anledning af Reformationsjubilæet i A. 1817, bebudet ved kongelig Anordning en Udløsning af den evangeliske Kirke, som i Tidernes Løb var mere og mere bleven dragen ind under Staten, ved en fuldstændig Kirkeforfatning: i Menighederne Presbyterier, i Stifterne Kredssynoder, i Provinserne Provinsialsynoder, for hele Landet en Generalsynode. Men den nye Organisation slæbte sig møjsommeligt fremad, i ganske smaa Skridt paa de lavere Trin. Først i 1846 kom en Generalsynode i Stand, som ikke bragte nogetsomhelst Udbytte af Betydenhed (jvf. S. 180 f.). Uvejrs-Aaret 1848 syntes omsider at maatte fremskynde Udviklingsgangen. Thi det blev en af Følgerne af den indtraadte Forandring i Statsformen, at Landsherren ikke længere blev i Stand til af egen Magtfuldkommenhed at træffe Foranstaltninger for Kirken. En Omdannelse af Kirkens Forhold maatte altsaa synes uafviselig nødvendig, hvorved Kirkens Ret til Forvaltning af egne Anliggender blev til Virkelighed, — ikkun med Underordnelse under Statens Lovgivning. Men, hvor lidt det end manglede paa Indrømmelser og Godkjendelser af Kirkens Ret til selvstændig Tilværelse, lader dog en Virkelighed svarende til Teorien endnu bestandig vente paa

sig. Men det er intet mindre end tillidvækkende Varsler for Gjenopreisning af den kirkelige Organisme, saalænge den preussiske Stat, som overvejende Militærstat, ikke har set sig i Stand til at indfrie sin Forpligtelse mod Kirken: at lade den, ved højtideligt Kongeord tilsagte, Erstatning for de i Statskassen i Aaret 1810 og følgende Aar inddragne kirkelige Godser og Midler, blive den evangeliske Kirke til Del [1]).

Men unægtelig hører der dog til et sundt og vel ordnet Kirkeliv ikke blot Frihed til at lære og prædike, til at tale og skrive, men ogsaa en Mulighed til at faa' en kirkelig Handlings-Virksomhed ført ad lovordnet Vej til sit Maal [2]). Selv herom vil der dog hos en luthersk Gejstlig-

---

[1]) Jvf. H. Gerlach: „Den evangeliske Kirkes Dotationsfordringer og dens Nødstand i Kongeriget Preussen." (Nyt Tidsskr. o. s. v. 1875. S. 477).

[2]) „Det er ikke tilstrækkeligt, at der er en evangelisk Landskirke tilstede; den maa ogsaa kunne ses og høres, og det er ingen sund Tilstand, naar Spørgsmaal, som om det borgerlige Ægteskab, om Forholdet af Dissentere til de kirkelige Institutioner, til Skolen o. s. v., kunne komme til Udvikling, uden at Kirken kan tage anden Del i deres Løsning end ved religiøse og formstridige Demonstrationer. Den frie Presse og de frie Foreninger føre kun til Partidannelser, naar de ere uden Ledning af organiske Fællesinstitutioner. Ikkun i ordnede, ved bindende Love sammenholdte Korporationer, af hvilke den Enkelte ikke efter Behag kan udskille sig, bliver Tankens Arbejde og Kampen imellem de forskjellige Aander i Stand til at tilvejebringe et sikkert Resultat. Her maa de til fælles Formaal forbundne Aander finde sig tilrette med hinanden; Tiden, den rolige Eftertænkning, Livets Magt, som er stærkere end al Doktrin og Teori, fælles Fare og fælles Vel maa føre selv de Ængstelige igjen i det rette Spor, og ud af al Fylde og Frihed af de individuelle Mangfoldigheder ville de evige og uforanderlige Gudstanker hæve sig frem med ny Klarhed, og tilkæmpe sig én Sejer efter den anden." V. Hoffmann: N. evang. Kirchenz. 1859, N. 24.

hed kun kunne ventes en meget betinget Enighed. Der synes allerede at høre en Uhildethed i Omdømme, som ikke tør forudsættes overalt, til at erkjende, at der er noget Brøstholdent i den lutherske Kirke, noget fra først af Forfejlet, som trænger til en efterhjælpende Haand[1]). Snarere synes man tilbøjelig til at ville have denne Kirkens Hjælpeløshed, hvorsomhelst det gjælder Handling, betragtet som en ædel Egenskab: som Bevis paa from Resignation, der med fuld Tryghed overlader Kirkens Styrelse til den styrende Herre i Himlen, derhos som Opfordring til at samle alle Kræfter i ublandet, af enhver Livs-Interesse uforstyrret, Nidkjærhed for Lærens Renhed. Det er vistnok saa, at „Ny-Lutheranerne“ finde sig lidet opbyggede eller tilfredsstillede ved den oprindelige lutherske Kirkelære om Kirkens Væsen, for saavidt som den ikke gaar ud over det — i deres Øjne fattige — Begreb af Kirken som de Troendes Samfund eller Menighed (s. ovenf. S. 578). De mene, at her er et Punkt, hvor der maa gaas meget videre, graves meget dybere. Men det er bestandig Lære, og alene

---

[1]) „Der gaar en Ensidighed i Opfattelsen af Kirkens og Kirkeforfatningens Væsen igjennem Reformationen, saaledes som det næppe kunde undgaas i en saadan Kæmpestrid. Det er den mindre overskuende Fremhævelse blot af den indre Side af Kirken — af Troen. Den ydre Anstalt, den store Økonomi, som Gud har givet i Indstiftelsen af Naademidlerne og Embedet, og det store økumeniske og verdenshistoriske Kristenheds-Samfund træder paa en Maade i Baggrunden. — Denne Ensidighed har endnu ført til en anden. Det er: at man alene betragter Prædiken og Sakrament som Embedet i den nye Pagt, fordi det kun er disse, der virke Tro i Sjælen, hvorimod den hele Styrelse af den synlige Kirke staar som Noget udenfor Embedet, som man enten henviser til Menigheden eller til Landsherren, eller hvormed man slet ikke véd Besked.“ Stahl: Die luth. Kirche u. die Union, S. 274—275.

Læren, hvorpaa der bliver tænkt: Læren om Kirken og Præsteembedets mysteriske Natur. Derimod høre de med Ligegyldighed eller med en vis Utaalmodighed tale og forhandle om en Udvidelse paa Kirkelivets, Virksomhedens, Handlingens Omraade. Der synes ligesom at være en Sky for at lade sig drage ned fra Lærestolens ophøjede Stade til Anliggender, hvor det ikke kan undgaas at komme i Berøring med Livet; for disse Anliggender synes der ikke at kunne afvindes de højtstemte Aander nogen Interesse, og Formaningen gaar fra denne Side stadig ud derpaa: dog at nøjes med Det, der haves, og i stille Ydmyghed at oppebie Aandens Gjennembruds-Time, da alt Det, der nu savnes, skal komme tilveje af sig selv. „Alle disse Ting, Kirketjeneste og Kirketugt o. s. v. ville indfinde sig i tilbørlig Orden, og lade sig endogsaa paabyde, men kun da og kun der, naar og hvor Vidnesbyrdets og Bønnens Aand er bleven vakt ved Vidnesbyrd og Aand. Førend den kolde og uddøde Krop af vore Kirketjenere og Kirkelemmer igjen bliver gjennemaandet og lidt efter lidt gjennemvarmet af den Ild, som udstrømmer fra Tjenere og Lemmer, der ere vendte tilbage til Troen, lade disse sig hverken indrette eller indføre eller paabyde“ [1]). Den samme Tankegang er hos os ved Landemods-Forhandlingerne i vor Folkekirke om Kirkeforfatnings-Spørgsmaalet kommen til Ytring i en Række af sententiøse Vendinger: „Forvandling fra Død til Liv er en Frugt af Herrens Aand, ikke af Synoder“. — „Det Nødvendige er Opvækkelse af Livet, men dette sker ikke ad Forfatningsvejen.“ — „Det er som om Pintsetiden ej endnu er kommen, den skulle vi oppebie.“

---

[1]) Vilmar: Kirchliches und Vermischtes, S. 255.

— „Hvad der spirer og vaagner, skal hegnes og plejes men næppe ved et Kirkeraad." — „Kirkenød er tilstede, men Spørgsmaalet er, om den lader sig afhjælpe ved et Kirkeraad." — „Den, som tro'r, haster ikke" o. s. v.[1]. Virkelig ser det ud, som om der af en Smule kirkelig Regel, Orden og Lovlighed i Regelløshedens og Uordenens Sted skulde være de værste Følger at befrygte for Troens Sag og et kristeligt Livs Udvikling[2]).

Men synderligere og sørgeligere er dog ingen Misforstaaelse end en kirkelig Nidkjærhed, som mener at skulle holde Tænkningens og Handlingens Sfære ret skarpt ud fra hinanden. Er man her udsat for at se Livet udstykket efter Regler og Former, saa er Faren ikke ringere hist, ved en tør, skematiserende Behandling af Læreindholdet. Hvor det religiøse Udgangs- og Endepunkt er tabt af Syne, bliver Forkrøblingen lige vis under begge forskjellige Former. Men i deres Sandhed har det læreudviklende og det kirkeordnende Arbejde lige Del i den kristelige Tanke, og begge ere sammenhørende Ytringer af det kristelige Liv, som skal finde sit Udtryk ved dem.

---

[1]) S. Forhandling i Landsthinget, ang. Dannelse af et Kirkeraad, udg. af mig, S. IV.

[2]) „Om end den kirkelige Forfatning og Samfundsorden ikke har samme Betydning som Læren eller Gudsdyrkelsen, ligesom Legemet ikke har samme Vigtighed som Sjælen, kan den dog ingenlunde betragtes som noget blot Udvortes, Verdsligt og Borgerligt, hvorover den verdslige Magt uden Videre kan raade . . . Uden Forfatning, uden en bestemt Samfundsorden vilde Kirken med sin Lære og Gudsdyrkelse saa at sige svæve i Luften." Martensen: Den d. Folkekirkes Forfatnings-Spørgsmaal. 1867, S. 18. 19.

V.

To Retninger, som staa skarpt imod hinanden, — saa skarpt nu som nogensinde, ere her i lige Grad Hindring for en kirkelig Ordning i den evangeliske Protestantismes Aand.

Den stærke Friheds- og Ligheds-Strømning, som nutildags har sin svulmende Flodtid, har intetsteds lettere ved at finde Indgang end paa de kirkelige Enemærker. Her, hvor al Forskjellighed, al Delthed og Adskilthed er af senere Oprindelse — ogsaa den imellem Præstestand og Lægstand —, hvor enhver Ordning har til Formaal, at Det, der er bestemt for Alle, maa komme Alle ligeligt til Gode, synes ingen anden Betragtning naturlig og vel grundet end den, der fører den senere opstaaede Tohed tilbage til den oprindelige Enhed, indordner Præstestanden i Menighedens Helhed, hvoraf den er udgaaet. En demokratisk Forfatningsform, med lige Adkomst og Berettigelse for alle Kirkens Medlemmer, gejstlige eller ikke-gejstlige, kan saaledes synes at være den eneste, der fuldt svarer til Kirkesamfundets egentlige Væsen. Det behøver næppe at siges, at ogsaa alle de mange Afskygninger fra ligegyldig og interesseløs til fjendtlig Stemning imod Kristendom og Kirke søge for Anstands Skyld ind under denne Fane.

Overfor denne staar en Retning med det positiveste Kirkeligheds-Mærke, som lægger det hele Tyngdepunkt i det præstelige Embede, i dette søger Principet for den kirkelige Forfatning. Saafremt Præsteembedet er „forordnet og indstiftet af Kristus selv“, har „sine Fuldmagter og sin Anseelse umiddelbar ifølge hans

guddommelige Indstiftelse"; — saafremt Embedet er i den Betydning „det Første, at dette begrunder Menigheden", hvorimod „Menigheden ikke er tænkelig uden Embedet, der er sat over den": saa er „dette guddommelig indstiftede Embede ikke blot Læreembede og sakramentligt Embede, men ligesaa væsentligt kirkeregimentligt Embede". „Det ene udelte Embede udfolder sin Virksomhed, ligesom Straalerne fra et Centrum". „Embedet bliver altid Midtpunktet, hvori al Kirkeregering er forenet". Vel bliver det en Opgave for Præsteembedet: „at drage Menigheden frem til Selvstændighed og Medvirkning, men uden at derved tabes i den Fuldmagt og Styremyndighed, som oprindelig tilkommer Embedet". Den „frie Medvirkning", som skal tilkomme Menigheden, maa derfor være indskrænket til „frit Samtykke eller fri Nægtelse af Samtykke" overfor Beslutninger af det gejstlige Kirkeregimente; iøvrigt skal den blot yde hjælpende Haandsrækning, hvor en saadan behøves [1]). — Denne Betragtning har principielt hjemme i den romerske Kirke — ifølge Tridentiner-Konciliet (Sess. 23, 4) „ere Biskopperne, som ere traadte i Apostlenes Sted, satte af den Hellige Aand til at styre Guds Kirke" —; men den er lyst i Kuld og Kjøn af dem, der ville have Ord for at være de allertroeste

[1]) De foranførte Ytringer ere hentede fra Stahl: die luth. Kirche u. die Union, S. 276—279. 284—285. — I endnu stærkere Træk har hos os Provst Brasen givet Omridset af en kirkelig Forfatning, bygget paa klerikalsk Princip: „En Kirkeforfatning kan ikke være kirkelig i Ordets rette Forstand . . ., naar den egentlige Kirkemagt, den indre kirkelige Styrelse ikke kommer til at hvile i Bispedømmet." — „Styrelsen af alle Kirkens indre Anliggender bør nedlægges paa det Punkt af Kirkens Organisme, hvor den hvilede, da Staten tiltrak sig Kirkens hele Styrelse, nemlig i Bispedømmet." — „Kirkens og Menighedernes højeste og helligste

Mærkesmænd for Lutherdommen (Gnesiolutheranere). Imod Konsekventsen lader der sig heller ikke indvende Noget, naar først den Grundtanke er slaaet fast: at Kirkesamfundet, i Kraft af Herrens egen Anordning, er en oprindelig Tohed, sammensat af Gejstlige og Lægfolk, Ordinerte og Uordinerte (jvf. S. 578, 581)[1]). Allerede i Reformations-Hundredaaret var man alvorlig betænkt paa at søge et luthersk Hierarki reorganiseret: „at faa' en Generalsuperintendent udnævnt for alle lutherske Kirker i Tyskland, til hvem det bestandige Opsyn over Rettroenheden skulde overdrages under visse nærmere Bestemmelser og Indskrænkninger, og som skulde have — vel ikke den afgjørende Magt i alle Stridigheder, men Ret til at anstille den første Undersøgelse og foreløbige Indledning.“[2]) — Til Fornyelse af slige Forslag er Tiden forbi, og den vil ikke lettelig vende tilbage. Men et gejstligt Kirkeregimente i Virkeligheden kan paavises til mange Tider i det evang.-lutherske Kirkelivs Historie; det kan under gunstige Forhold danne sig uden Vanskelighed, og blive meget besværende.

Her, som overalt ellers, faar den ene Yderlighed Næring og Styrke fra og formedelst den anden. Men, saa vist som

---

Anliggender ere repræsenterede i Biskoppens Person og Gjerning; skulde det da ikke være en fuldkommen berettiget Paastand, at al Forfatningsdannelse og Reorganisation af den kirkelige Forfatning bør udgaa fra Bispedømmet?“ — „Menigheden er ikke henvist til absolut Uvirksomhed eller Passivitet, fordi der ikke er Menighedsraad. I vigtigere Sager, som Menighederne kunne antages at ville skjænke almindelig Interesse, vil nemlig ofte intet Andet være fornødent (!), end at samtlige Familiefædre indbydes til et Møde, ved hvilket den almindelige Stemning kan give sig tilkjende.“ Evang. Ugeskr. 1855. I. 310. 317. II. 168.

[1]) Jörg: Gesch. des Protestantismus, S. 174.

[2]) Raumer: Gesch. Europas seit dem Ende des 15. Jahrhunderts. III. 282.

der her ligger Sandhed, der ikke tør overses, paa den ene Side saa vel som paa den anden, saa vist er det, at det rette Spor kun kan være truffet der, hvor der tilstræbes Forening af det Sande paa begge Sider.

Naar det siges med Sandhed, at Kristi Kirke oprindelig og i sig selv er ikke en Tohed, men en udelt Enhed, efterdi Kristus og hans Ord staar i samme Forhold til alle troende Bekjendere, saa maa det siges med samme Sandhed, at Toheden er med Nødvendighed gaaet frem af Enheden: — det gejstlige Embede har maattet udskille sig i og ud af Menigheden ifølge den kristelige Aabenbarings inderste Væsen, som Embede til det hellige Ords og de hellige Handlingers Forvaltning og Anvendelse (s. ovenf. S. 588—592).

Men kan der da, — naar der handles om Betryggelse af Livs og Læres Udvikling i kristeligt Spor, i Kristi Aand, — tænkes større Selvmodsigelse end ikke at ville søge Anvisning og Vejledning fortrinsvis hos dem, der ere særlig kaldede og særlig forberedte og dannede til at indleve sig i det hellige Ord og i Ordets Aand? Der spørges her ikke om Kristelighed i Sind og Levnet — den beror visselig paa ganske andre Betingelser; men der spørges om kristelig Indsigt, som med sikkert Blik véd at holde ud fra hinanden, hvad der stadig sammenblandes og forvexles: den ene, uforanderlige og uforgængelige Kristendomskjærne og de mange, mere eller mindre tilsvarende Former, véd ved Hjælp af disse Former at føre Samfundstro og Samfundsliv hen imod det kristelige Sandhedsideal og at imødegaa vildledende, fornægtende eller sværmerske, Aandsretninger paa virksom Maade. Masseregimentet hviler allevegne og til alle Tider paa den samme Selvbedaarelse, idet det virker ved

det blotte Antal af Stemmer; og just paa Kirkens Omraade er Fristelsen stor til at lade Stemmetællingen gjælde, fordi Ukyndigheden og Udygtigheden her har lettere ved at dølge sig end andetsteds. Men paa den anden Side — hvor sælsomt bliver ikke Kristendommen og dens Stilling til Menneskene miskjendt, naar man mener at skulle søge den levende Deltagelse og Indsigt i Kirkens Ve og Vel udelukkende bunden til teologisk Fagdannelse eller gejstligt Embede! — som om de kirkelige Anliggender ikke skulde i særlig Grad være menneskelige Fællesanliggender, ikke skulde være i Stand til at samle mange alvorlige Sjæles Tanke og Hu som forenende Midtpunkt! Stærkere Vidnesbyrd kan der ikke føres imod Romerkirkens kristelige Karakter, end at den gjør alt Kirken Vedkommende til udelukkende Særanliggende for Klerus, principmæssigt holder den hele Menighed fjærnt fra enhver selvvirksom Andel i de kirkelige Anliggender. Men for en lignende Anklage stiller en protestantisk Kirke sig blot, naar den anlægger sin offentlige Livsorden, som om det var den om at gjøre — tværtimod dens sande Interesse — at holde Menigheden udenfor og fremmed for de kirkelige Forhandlinger. Er det en stor Misforstaaelse at mene, at Indsigten, som teologiske og kirkehistoriske Studier eller gejstlig Erfaring giver, skulde kunne undværes ved den kirkelige Styrelse, saa er Misforstaaelsen af de kirkelige Hovedopgavers Væsen ikke ringere, — grundet i Forvexling af Kirken med teologisk Læreanstalt, af Tro og Tro'sliv med dogmatisk Lærdom —, om man vilde tvivle derom, at der kan findes Deltagelse i samme af højeste Værd og Vigtighed, hvor der findes, ved Siden af almindelig Aandsdannelse, alvorlig og oprigtig Sans for det Kristelige og

Kirkelige[1]). Den Indflydelse, som udgaar herfra, danner, fordi den er mere henvendt til det praktisk-religiøse Livs Tarv, en velgjørende Modvægt mod en mere doktrinær, strængere traditionel og konfessionel Betragning af de kirkelige Forhold, som naturlig følger af det særlige Fagstudium og den særlige Embedsvirksomhed[2]).

De kirkelige Forfatnings- og Forvaltningsformer kunne og maa lempes efter de til forskjellig Tid givne historiske Forhold. Men Principet af Selvstyrelse under Form af ligelig Samvirken af Menigheds-Lærere og -Ledere og Menigheden selv — Toheden, udgaaet af Enheden,

---

[1]) Jvf. Richter: Gesch. der evang. Kirchenverfassung S. 61: „Tanken om en gejstlig Stand, regerende de jure divino, er endnu fremmed for Bekjendelserne og for Reformatorerne. Men paa den anden Side kan og skal det ikke nægtes, at overalt, hvor Kirken skal handle som saadan, ere Læreembedets Bærere væsentlig kaldede til Medvirkning; at ville benægte dette er lige saa meget en Vildfarelse, som det er at lægge Afgjørelsen alene i Lærestandens Hænder. Men Forskjellen er den: at en saadan Medvirkning, saavelsom de Gejstliges Kald til Virksomhed i Kirkeregeringen overhovedet, ikke finder sin Berettigelse i et guddommeligt Standsprivilegium, men at der deri alene kommer en Lov for menneskelig Ordning til Fuldbyrdelse, hvorefter alt Regimente skal bæres ved den højeste Indsigt og Erfaring. Det forstod sig altsaa af sig selv, at, efterdi Embedet udgjør Midtpunktet i alt kirkeligt Liv, Embedets Bærere maatte finde en fortrinlig Plads." Jvf. Høfling: Grundsätze evang. luth. Kirchenverfassung, S. 155.

[2]) „Man vænner sig i de gejstlige Forsamlinger let til at lægge for megen Vægt paa Smaating og til at disputere sig varm om blotte Ord. Korporationsaanden er mere ejendommelig for disse Forsamlinger end for alle andre, og den klerikale Aand, et ganske besynderligt Fænomen, finder her i samme Grad mere Næring, som Spørgsmaalene, der forhandles, staa mindre i umiddelbar og alvorlig Forbindelse med Religionen." Vinet: Pastoralteologi, d. Overs. S. 344.

— lader sig paavise baade i Apostelkirken og i den ved Reformationen gjenfødte Kirke.

Apostelhistorien beretter (i 15de Kapitel) om et Spørgsmaal, som tidlig maatte opstaa, som kastede Uro og Splid ind i Menighederne, og hvis Afgjørelse blev bestemmende for det kristelige Liv ikke blot den Gang, men for alle tilkommende Tider. Det var Spørgsmaalet angaaende Forholdet, hvori Kristi Bekjendere skulde betragte sig til Mose Lov: om Mose Lov, som Loven given af Gud, fremdeles stod i usvækket Gyldighed, saa at de Kristne skulde være dens Bud og Forskrifter undergivne, eller om Kristus saaledes var „Lovens Ende“, Endepunktet, hvortil Loven sigtede hen med sin strænge Tugt og sin opdragende Myndighed, at Troen paa Kristus og Indgangen i det nye Liv formedelst Troen frigjorde fra Moselovens byrdefulde Aag? Om dette kristelige Livsspørgsmaal forhandle Paulus og Barnabas med Petrus, Jakobus og de Ældste; og under hvilken Form bliver der berettet os om denne Forhandling og dens Afslutning? „Apostlene og de Ældste besluttede med al Menigheden at udvælge Mænd og sende dem, — og de skreve saaledes: „Apostlene og de Ældste og Brødrene hilse““ o. s. v. — Ganske vist har det sin Mislighed at ville overføre Former fra den oprindelige Kirketid til Kirkens senere Tilstande. Paa den ene Side er al Ligestilling udelukket ved Apostlenes Personlighed; de Mænd, der vare udkaarede af Herren selv og af Aanden udrustede til at grundlægge hans Menighed, staa udenfor Sammenligning med senere Tiders Forstandere og Lærere; men paa den anden Side: — hvorledes man end vil dømme om det nuværende Menighedsliv i det Hele, maa der dog nuomstunder i Menighedernes Midte kunne gjøres Regning paa

ganske anden kristelig Modenhed, Indsigt til at tage Del i de fælles kirkelige Anliggender end i Kirkens Fødselstid, da det Kristelige endnu stod i usikkert Dæmringslys imellem uovervundne Levninger af hedensk Vantro og jødisk Fordomsfuldhed. Hertil kommer den store Afstand i alle udvortes Vilkaar, de udvidede, sammensatte og forviklede Kirke-Forhold. Men desuagtet maa dog Grundform og Grundregel for den forvaltende, lovgivende og styrende Myndighed i Kirken kunne findes i Apostelkirkens Forbillede. Og hvorledes ere da vel Apostlene her fremtraadte? Ikke som Menighedernes Herrer, — selv ikke her, hvor det gjaldt Beslutning af afgjørende Betydning for det kristelige Liv. Apostlene ere Ordførerne, klarende og ledende den almindelige Mening; men „al Menigheden" og „Brødrene" ere stillede sammen med Apostlene og de Ældste som meddeltagende i Forhandling og Beslutning. Med saa stor Sandhed kunde Apostlene skrive: „Ikke at vi ville herske over Eders Tro, — ikke som myndige Herrer over Menighederne, men vi arbejde med til Eders Glæde, som Mønstre for Hjorden" [1]). Men tidlig er dette, af Apostlene anviste, Spor blevet forladt. Gejstligheden har ikke hvilet, førend den har faaet „Menigheden" og „Brødrene" trængte ud af enhver Plads, der levnede nogen, om end nok saa middelbar, Andel i den kirkelige Styrelse. I den romerske Kirke vilde et kirkeligt Organ, sammensat af Gejstlige og Lægmænd, staa ligefrem som naturstridig Sammenblanding af Guddommeligt og Menneskeligt; thi „Nogle tilkommer det at forestaa og at lære, Andre ligesaa

---

[1]) 2 Kor. 1, 24. 1 Ped. 5, 3.

at adlyde og være underdanige"[1]). Men i denne Modsætning have vi kun ét Bevis mere paa Affald fra den sande, oprindelige Kirke.

Det er forgjæves at ville søge de fornødne Træk, der skulde afslutte sig til en organisk Kirkeforfatning, ud af vore Reformatorers Skrifter. Opgaven af Kirkevæsenets Ordning maa foreligge praktisk, førend det kan ventes, at de almindelige Anskuelser og Grundsætninger blive bragte til Klarhed og bestemt Anvendelse paa de givne historiske Forhold. Men denne Opgave forelaa ikke før de sachsiske Reformatorer. Tværtimod førte de kirkelig-politiske Begivenheder bort fra den nærmere Syslen med Kirkelivets Udformning, og det er tilmed let forklarligt, — under de Bevægelser, der bragte Reformationsværket i hel forskjellig Stilling, snart til Øvrighedsmagten og snart til de separatistiske Partier —, at Spørgsmaalene om Kirkens ydre og indre Forhold ikke stillede sig til forskjellige Tider ens for Reformatorerne, navnlig ikke for Luther[2]). Men ét Punkt maatte staa urokkelig fast, fordi det var grundet i Reformationens inderste Væsen, betragtet baade fra den positive, evangeliske, og fra den protesterende, anti-hierarkiske, Side: Udelukkelse af ensidig præstelig Kirkestyrelse. Kirken er Kristi Menighed; Præste-

---

[1]) Rom. Katek. I. 10. 25.

[2]) „Det af Mange foretagne Forsøg: at eftervise i Luthers Anskuelse en bestemt, i Tidernes Løb fremskridende Omdannelse (i hans Tanker om Kirkeforfatningen) kan heller ikke her lykkes; thi Forskjellen imellem tidligere og senere Tid bestaar kun i et Mere og Mindre, og er i det Hele temmelig vaklende; ogsaa i den selvsamme Epoke frembyder der sig baade tidligere og senere, alt eftersom Stemning og Omstændigheder vexle, Ytringer, der med lige Bestemthed gaa i tvende forskjellige Retninger." Köstlin: Luthers Lehre von der Kirche. S. 185 f.

dømmet er udgaaet af Menigheden, grundet i Menigheds-livets kristelige Fornødenhed; dets Stilling i Kirken kan altsaa ikke danne en Modsætning, men en Forskjellighed stræbende til Enhed, kan ikke være herskende og bydende, men anvisende og ledende. „Eftersom det ikke altid er klart, hvilke Meninger der ere bespottelige eller ugudelige, bør en Kjendelse angaaende Læren gaa forud; denne tilkommer ikke Øvrigheden alene, men Kirken, d. e. ikke blot Presbyterne, men ogsaa Lægmænd, som ere skikkede til at dømme; thi en saadan Enevælde (tyrannis) maa ikke blive oprejst i Kirken, at Lægfolk skulde samtykke i og ubetinget bifalde Alt, hvad Biskopperne beslutte". — „I Stridigheder angaaende Læren skulle Biskopperne ikke dømme alene, men der skal udvælges dertil skikkede Mænd af hele Kirkens Legeme" [1]). Fremdeles: „Det staar ikke til Præsten alene at tage Beslutning om Exkommunikation uden et Udvalg af Dommere eller uden Tilkaldelse af ansete Mænd i Menigheden: thi disse Domme kaldes Kirkens Domme, og derfor maa Flere have Del deri. Enevælde er en Fjende af Kirken; derfor maa ethvert Skin af Enevælde undgaas i Kirkens Domme". Og videre: „Det er nødvendigt, at der i Kirken er nogle duelige Styrere i Henseende til Lære og Anordning, at der afsiges Dom angaaende Ægteskabs-Stridigheder og Skilsmisser, at den i Evangeliet foreskrevne Exkommunikation bliver haandhævet . . . Dersom der nu findes lærde og veløvede Mænd i Kollegierne, er det simplest at tage disse Dommere derfra; men der maa dertil føjes nogle

[1]) Melanchthons Betænkning, indeholdende Betragtninger over Kirkeforfatningen (1537), i Corp. reform. III. 468—469. 472.

ansete, lærde og ærbare Lægfolk"[1]). Altsaa: at „Kirkeembede og Kirkeregimente ikke ere identiske, at ikke blot De, der beklæde det kirkelige Embede, men ogsaa Lægmændene, Menighederne ere kaldede til at tage Del i Kirkestyrelsen, det er uimodsigelige, uigjenkaldelige reformatoriske Grundsætninger"[2]).

Men til en Organisation af det kirkelige Liv i den her angivne Retning er det ikke kommet i de lutherske Landskirker. De Antydninger, der her ere givne til en virksom Meddeltagelse af Menighederne gjennem valgte Ombud i Styrelsen af de kirkelige Anliggender, ere ikke blevne udviklede; ja, saa langt har man mere og mere tabt den reformatoriske Grundtanke af Syne, at ej engang de tarvelige Begyndelser til en Menigheds-Virksomhed, som Reformationen havde ført med sig, ere blevne bevarede. „Jeg ser ikke", — har allerede Spener bemærket[3]) —, „paa hvilken Maade vi, hvorledes vi endog besmykke det, kunne forsvare, at vi have udelukket den tredje Stand fra alle de Pligter, som tilhøre den efter guddommelig Ordning og den første Kirkes Exempel; der opstaar deraf større Ulempe, end der med faa Ord lader sig sige". En ensidig Strømning har i de lutherske Kirker trængt Menighedslivet i Skygge for et overvejende Lære- og System-Liv. Den har tidlig faaet Magt, og den har uhindret beholdt den, indtil der i den seneste Tid — det maa gjentages her: i øjensynlig Forbindelse med Frihedsbestræbelserne i det borgerlige Liv

[1]) Melanchthon: Om Afhjælpning af Misbrug i Kirken (1541) i Corp. reform. IV. 547—548.

[2]) Höfling: Grundsätze evang. luth. Kirchenverfassung. S. 161.

[3]) Theol. Bedenken. III. 412.

— er vaagnet en Bevidsthed om Menighedernes kristelige Betydning og Ret[1]). Men, har det indtil nu kunnet siges med Sandhed: at „selv den besindigste Bestræbelse for at drage Menighederne frem til kristelig Virksomhed og derved at raade Bod paa en Uret, som af Kirken er bleven følt saa smertelig og saa ofte beklaget dybt af dens Venner, endogsaa bliver betegnet som statsfarligt Foretagende" [2]), saa er det tværtimod — eller vel rettere: netop derfor — at befrygte, at den nærmeste Fremtid vil faa' et Kirkebillede at fremvise med ganske modsatte Træk. Mistro imod enhver nok saa vel begrundet Overlegenhed, Uvilje til at erkjende egen Trang til at oplyses og vejledes ere Hovedtræk i Demokratismens aandelige Fysiognomi, og mange Tidstegn tyde derpaa, at den protestantiske Gejstlighed vil faa' en haard Stand overfor plebejisk Raahed og Frivolitet. Det vil ogsaa her blive Fædrenes Forsyndelse, der hjemsøges paa fjærne Led. —

I Kristian den Femtes Lov (2 B. 9 K.) handles der

---

[1]) Endogsaa Stahl (anf. Skr. S. 318) istemmer her Speners Klage: „Den lutherske Kirke har kun utilstrækkelig uddannet Menigheds-Elementet. Vistnok har Menigheden her den væsentligste Ret som alene følger ubetinget af det almindelige Præstedømme: Ret til at afværge, tilbagevise. Men det mangler den paa Ret til Medvirkning, til egen Virksomhed, hvortil den troende Menighed ligeledes skal drages frem. Og om endog den stille Modtagelse af Ordet altid bør blive et Træk i den lutherske Menighed, og det er at ønske, at al urolig Travlhed saavelsom Tanken om at anse sig selv som bestandig Ophav og øverste Herre i den kirkelige Tilstand maa blive holdt borte fra den, saa er dog en større Medvirkning af Menigheden og en stærkere Bevidsthed af Menighedsforpligtelsen, navnlig til Bidrag, Opofrelse og Arbejde for Kirken, en uafviselig Fordring. For nærværende Tid er der i den lutherske Kirke kun gjort Lidet for at gjøre den Fyldest."

[2]) Richter, anf. Skr. S. 255.

endnu om Præsternes „Medhjælperes Embede“ i Forbindelse med Præsternes. Disse „Medhjælpere og Bistandere“ skulle i hvert Sogn tilforordnes Præsten af „nogle af de gudfrygtigste, oprigtigste, ivrigste og bedste Sognemænd“. Den, som hertil udvælges, skal edelig „love og tilsige, at han med al Troskab vil forestaa dette sit kristelige Embede og af yderste Magt og Formue søge og fordre (fremme) Guds Ære samt Kirkens og de Fattiges Gavn og Bedste, Præsten i Kirkens Disciplin at gjøre tilbørlig Bistand“; — og i Overensstemmelse hermed findes Embedets Pligter nærmere angivne. Der var her bevarèt en Tanke fra Reformationstiden, og ved den lagt Grunden til en kirkelig Menighedsvirksomhed, som ved stadig og omhyggelig Pleje maatte efterhaanden have kunnet udvikle sig til noget Mere. Men den hele Institution er hos os ikke alene forsvunden af Livet, men saa aldeles trængt ud af Erindringen, at den nye Indretning af Menighedsraad har savnet ethvert historisk Tilknytningspunkt[1]). Efterat der ikke længere er nogen

[1]) Hvorledes dette „kristelige Embede“ er blevet betragtet og hvortil det er blevet anset brugbart ovenfra, er ved forskjellige Lejligheder kommet for Dagen. Kancelliskrivelse af 17de Febr. 1787 paalægger: „at, naar Medhjælperne i Danmark aflægge Ed, skal der af Præsten foreholdes dem, at de for Rigtigheden af General-Registrene samt de maanedlige Af- og Tilgangs-Lister til Extraskattens Svarelse bør staa til Ansvar under samme Forbindtlighed, som deres aflagte Ed i Henseende til deres øvrige Forretninger paalægger dem“. — Ifølge Forordn. af 29. Okt. 1794 § 19 skulle Præstens Medhjælpere . . . „staa til Ansvar for, at de Bøder, som falde efter Vedtægter om Hegnet, Gjærder, Grøfter og Ledde samt Hjord, og som tilhøre Sognets Fattige, ikke anvendes til anden Brug“. At en saadan kirkelig (!) Institution maatte forfalde, er intet Under, og dermed er der, saaledes som Forholdet dengang var blevet, vist Intet tabt.

Kirkeformue at forvalte til Anvendelse for Kirkebygning og Gudstjeneste, Skoler og Fattigpleje, er ogsaa den nærmest liggende Gjenstand tagen bort, hvormed det var lettest at gjøre Begyndelsen til en kirkelig Fællesvirksomhed. Saa meget større er Fortjenesten, naar der hos os atter er gjort et alvorligt Skridt til paa ny at sammenknytte Traaden, som er bristet ved lange Tiders Forsømmelse[1]).

---

[1]) Den i A. 1854 udnævnte Kirkekommission havde enstemmig „erkjendt det for nødvendigt, at Menighedsraad, som første Led af en kirkelig Organisation, bliver kaldt til Live uden Ophold og ved en almindelig Foranstaltning“. En saadan Foranstaltning kom dog ikke til Live; hvad der ad Frivillighedens Vej skete for Oprettelse af Menighedsraad, var i det Hele ubetydeligt, og mange gejstlige Stemmer have endog senere rejst sig imod Betimeligheden af en Foranstaltning, som dengang blev erklæret for nødvendig og uopsættelig. — I Rigsdags-Sessionen 1860 fremlagde Kultusminister Monrad et Lovudkast ang. „Oprettelse af frivillige Menighedsraad“, hvis „Hovedformaal skal være at arbejde for, at Menigheden kan bære sit kristne Navn med Ære, saa at en sand Kjærligheds-Aand i den kan faa' Raaderum . . ., at de Syge besøges, at de uden Skyld Forarmede understøttes af den frivillige Godgjørenhed, at de Fader- og Moderløse finde et kristeligt Hjem, at de af Verden Forskudte og Forladte finde en Støtte til Oprejsning“ (§ 13). Kun „hvis det af Præsten anses for ønskeligt, skulle Menighedsraadets Medlemmer hver i sin Kreds understøtte ham i hans Sjælesørger-Virksomhed“ (§ 14). Men i Folkethinget var Misstemningen imod Lovudkastet saa almindelig, at det ej engang naa'de anden Behandling. — Dersom det virkelig er saa, at det kristelige Liv skulde være sunket til et saadant Nulpunkt i vore Menigheder, at der ikke lader sig vække Interesse hos enkelte Mænd for at overtage en Virksomhed i evangelisk Kjærligheds Tjeneste, — saa er deri givet det stærkeste Bevis for Nødvendigheden af, om end nok saa sent, at søge en anden Vej indslaaet end den, der fører til at sammentrænge al Virksomhed i Præstens Person og at vente al Frugt og Velsignelse derfra. — Ogsaa Kirkekommissionen i Norge, som er bleven nedsat ved Begyndelsen af 1859, har i 1862 afgivet motiveret Forslag om „Menighedsraad og Med-

Af størst Betydning for Menighederne maatte dog Medvirkningen være ved Kaldelsen af de Mænd der skulde overtage Prædike- og Sjælehyrde-Gjerningen i deres Midte; — en Ret, som, ifølge Luthers Betragtning af Forholdet, ikke kan gjøres Menigheden stridig![1]). I den danske Kirke forholdtes ogsaa dermed saaledes (ifølge Ribe-Artikler af 1542): at Præsten valgtes af Menigheden med Provstens Raad og Samtykke ved syv Valgmænd „af de ældste og mest agtede Sognemænd"; paa Kongens Vegne blev Valget kontrolleret og stadfæstet af Lensmanden. Allerede før Enevoldsmagtens Tid havde imidlertid denne Valgret tabt det Meste af sin Betydning, især som Følge af Aristokratiets Overmagt, eftersom de adelige Sognebeboere selvforstaaelig betragtedes som „de bedste Mænd", og saaledes indtraadte paa Menighedens Vegne som Valgmænd.

---

hjælpere". Om det er bragt videre end til Forslag, vides ikke. — I den kirkelige Kommission af 1868 blev det af det overvejende Flertal anset for rettest „at udskyde Spørgsmaalet om Dannelsen af Menighedsraad og disses Virksomhed, indtil Kirken selv igjennem sit Organ vil have Lejlighed til at udtale sig desangaaende". (Bet. S. 8.)

1) „Ingen Biskop skal indsætte Nogen uden Menighedens Valg, Vilje og Kaldelse, men han skal stadfæste Den, som er valgt og kaldet af Menigheden. Gjør han det ikke, saa skal han være stadfæstet ved Menighedens Kaldelse. Thi hverken Titus eller Timotheus eller Paulus har nogensinde indsat en Præst uden Menighedens Udvælgelse og Kaldelse ... Ogsaa læse vi i Apg. 6, 3. 6, at Apostlene selv, i et meget ringere Embede, ikke maatte indsætte Personer til Diakoner uden Menighedens Vidende og Vilje; men Menigheden valgte og kaldte de syv Diakoner, og Apostlene stadfæstede dem. Naar det nu ikke tilkom Apostlene af egen Myndighed at besætte et saadant Embede, som alene angik Uddeling af timelig Næring, hvorledes skulde de da have været dristige nok til af egen Myndighed at paalægge Nogen det højeste Embede at prædike, uden Menighedens Vidende, Vilje og Kaldelse?" Walch. X. 1804—5.

Aaret 1660 maatte medføre Anvendelse af Souverænitets-Principet paa Kaldsretten: den blev delt imellem Kongen og Kirke-Patroner ifølge kongelig Benaadning. For Menigheden levner Kristian den Femtes Lov (2—3—2) alene Ret til, „saafremt Tid og Sted dette i nogen Maade tilsteder", at høre den beskikkede Præst inden Ordinationen, og derefter indgive Supplikation paa behørige Steder, ifald den finder Noget at sige paa hans Liv og Levnet eller Gaver. Det er den Slags Rettigheder, som ikke ere beregnede paa at komme til Udførelse, og det er i saadanne Tilfælde bedst, at ogsaa Skinnet falder bort. Men unægteligt er dog Udøvelse af denne Menighedsret naturlig grundet i det særegne Personligheds-Forhold imellem Præst og Menighed. Ganske vist er det her let at optælle mere end én Slags Misbrug, der kaste Skygge paa Udøvelsen af denne Ret. Men, hvor Principet er ubestrideligt, beviser Misbrugen intet Videre end Nødvendigheden af tilbørlig Begrænsning. Ved en saadan Begrænsning, — hvorved Menigheden er indskrænket til Valg imellem bestemte, af Regeringen stillede Kandidater, — bør der i alle Tilfælde kunne opnaa's Sikkerhed for, at Valget ikke falder paa en Uduelig eller Uværdig. Iøvrigt tør der her, om ellers nogetsteds, være Grund til at fortrøste sig til den opdragende Kraft, der ligger i den frie Selvbestemmelsesret. Thi den samvittighedsløse eller letsindige Brug falder straffende tilbage paa Brugerne[1]).

---

[1]) S. Engelstoft: Om Beskikkelse af Kirkens Tjenere o.s.v. Teol. Tidsskr. V. S. 145—224. — I Overensstemmelse med Forslag af Flertallet i den kirkelige Kommission (1868) forelagde Kultusminister Hall for Rigsdagen 1870 Udkast til Lov ang. Menighedernes Medvirkning ved Præstekalds Besættelse; men Re-

VI.

Fra de almindelige Betragtninger vende vi os til vore egne Forhold for at forsøge en Anvendelse: — hvor, paa hvilket Punkt og med hvilke Udsigter staar den danske Folkekirke i den Udviklingsproces, som er standset til ubodelig Skade for det evangelisk-lutherske Kirkeliv? — En Gjenoptagelse af den afbrudte Udvikling kan ikke opsættes, dersom et folkekirkeligt Samfundsliv ikke skal gaa sin Opløsning imøde og give Plads for Nydannelser i ganske anden Retning.

Den danske Kirke befinder sig i den betydningsfuldeste, i alle kirkelige Forhold mest indgribende Overgangstilstand, som har fundet Sted efter Reformationen. Ifølge Kongeloven stod Kongen som „det ypperste og højeste Hoved her paa Jorden over alle menneskelige Love, der ingen anden Hoved og Dommer kjender over sig, enten i gejstlige eller i verdslige Sager, uden Gud alene“. Ifølge Kongeloven tilkom der ham den „højeste Magt over Kleresiet fra den Laveste til den Højeste, Magt til at beskikke og anordne al Kirke- og Gudstjeneste, Møder, Sammenkomster og Forsamlinger om Religionssager, naar han det raadeligt eragter, — til at byde og forbyde“. Kongeloven er vegen for „Danmarks Riges Grundlov“. Ifølge den er „den lovgivende Magt hos Kongen og Rigsdagen i Forening, den udøvende Magt hos Kongen, den dømmende Magt hos Domstolene“. Den saaledes fordelte Lovgivningsmagt omfatter ogsaa „den evangelisk-lutherske Kirke“, der

---

gerings-Udkastet gav — som det var at vente — kun Anledning til yderligere Fordringer i demokratisk Retning.

er „den danske Folkekirke, og understøttes som saadan af Staten". Men Rigsdagen, som deler den kirkelovgivende Magt med Kongen, skal ikke — saaledes som Kongen — høre til den evangelisk-lutherske Kirke; „Ingen kan, paa Grund af sin Tro'sbekjendelse, berøves Adgang til den fulde Nydelse af borgerlige og politiske Rettigheder". Rigsdagen staar følgelig, som saadan, udenfor al konfessionel, ja kristelig Interesse. Fremdeles: „den udøvende Magt er hos Kongen". Men „Kongen er ansvarsfri; Ministrene ere ansvarlige for Regeringens Førelse"; Kultusministeren altsaa — en vexlende Personlighed — bærer Ansvaret for Kirkeregeringens Førelse; men angaaende Kultusministeren er der ej engang nogen Grundlovsbestemmelse, saaledes som der er for Kongen: at han „skal høre til den evangelisk-lutherske Religion". Saaledes staar den danske Folkekirke overfor den lovgivende og den udøvende Magt! Men Grundloven forudsætter, at Folkekirken ikke tør blive henstaaende i en kirkelig ubetrygget og voldgiven Stilling; den bestemmer: „Folkekirkens Forfatning ordnes ved Lov". Overgangen fra kongelig Enevoldsmagt til konstitutionelt Kongedømme var tillige Overgang fra én Bekjendelses udelukkende Herredømme til lige Berettigelse for alle Konfessioner saavelsom for hvilketsomhelst Samfund, hvori Borgere maatte „forene sig for at dyrke Gud paa den Maade, der stemmer med deres Overbevisning". Det maatte være indlysende, at et Tidspunkt, der var ligesaa indgribende i de kirkelige som i de statslige Grundforhold, gjorde det ligesaa nødvendigt for Kirken som for Staten at opnaa en lovfast og lovordnet Stilling, — at Kirken ved at blive henstaaende i lovløs, uordnet Tilstand eller med forældede, mere eller mindre ubrugelige Former, vilde være ude af

Stand til at haandhæve ved ordnede Kræfter sit ejendommelige Væsen og sin kristelige Ret: overfor Statsmagten og dens politiske Korporationer, overfor de velorganiserede Kirker og Sekter, som ikke lade Friheden ubenyttet til at prøve Kræfter med den, og overfor de febrilske Bevægelser, som indenfra tære paa Kirkelegemets Kraft.

Katastrofen i 1848—1849 maatte altsaa medføre den stærkeste Opfordring til omsider at søge tilvejebragt, hvad der i de trehundrede Aar efter Reformationen ikke havde været opnaaet: en Ligevægts-Stilling imellem Kirke og Stat, hvor enhver for sig, i betrygget, uanfægtet Frihed, kunde virke til gjensidig Velsignelse, — og tillige en Ligevægts-Stilling imellem Menighed og Gejstlighed ved Varetagelse af de fælles Interesser. Hvad Spener klager (III. 1681): „Jeg har ofte tænkt mig, at en meget stor og væsentlig Aarsag til den hele Kristenheds Fordærvelse er et søge deri, at de to første Stænder (Oberstände) enten hver for sig drage al gejstlig Magt til sig, eller dog, hvor det skal gaa bedst til, dele paa en Maade imellem sig, hvad der tilkommer den hele Kirke, og hvor de Undergivne ikke burde være fortrængte fra deres Rettigheder“, — havde der den Gang været Anledning og Lejlighed til at faa' raadet Bod paa. Vare den Gang Menighedernes Repræsentanter blevne indorganiserede med i den kirkelige Forvaltning og Styrelse, synes der at være grundet Haab om, at der vilde have dannet sig et gjensidigt Tillidsforhold, hvorimod der ved Forlængelse af den gamle Tingenes Tilstand vedligeholdes en gjensidig Misstemning, der kun avler ondartet Frygt for det kirkelige Samliv.

Der skete imidlertid den Gang intet af Det, som kunde have været at ønske, vel ogsaa være haabet. Det

tør ikke overses, at, saa betimeligt som hint Tidspunkt var i én Henseende: indtrængende opfordrende til Handling, saa ubetimeligt var det i en anden. Sindene vare delte imellem den ydre Krigsfare og den indre Gjæring. Interessen for det konstitutionelle Statsliv lagde Beslag paa alle Kræfter; og saa fjærnt som de kirkelige Anliggender — en naturlig Følge af det hele Fortidsliv — stode selv for dem, der i andre Retninger befandt sig paa de højere Punkter af politisk Dannelse, kunde der ikke ventes det rette Syn for, hvor Meget der manglede i Ordning af de offentlige Sager, saa længe som Folkekirken stod hen i uordnet Tilstand, hvor uudtømmelig en Kilde der vedblev at staa aaben fra denne Kant til Ophidselse, Splid og Forstyrrelse af den farligste Art.

Men efter 1848 er der hengaaet en lang Række af Aar, uden at der er foretaget noget Skridt til — efter Grundlovens Bestemmelse — at „ordne Folkekirkens Forfatning ved Lov". Ganske vist er ingen Forfatningsform i Stand til at skabe Liv, men vel formaar den at yde de levende Kræfter Støttepunkter og Hjælpemidler, som ikke kunne undværes, og paa den anden Side formaar den at afgive fornøden Dæmning imod alskens forvirret og forvirrende Skinliv. Hvorledes skal det være muligt at trænge igjennem med nogen Foranstaltning til det kirkelige Samfunds Tarv, ja hvorledes skal der være Mod og Drift til at arbejde fremad, hvor der ikke kan gjøres Regning paa Forhandling ved forfatningsmæssige kirkelige Organer og Afgjørelse efter Grunde og Overvejelse af Sagkyndige, men hvor enhver Sag, der rejses, kan blive Løsen for regelløse Partibevægelser, og ustyrlige Minoriteter blive i Stand til at lægge det tyngende Lod i Vægtskaalen?

Hen imod denne Tilstand af uberegnelige Tilfældigheders Indflydelse er den danske Folkekirke bleven bragt Skridt for Skridt i denne Periode af en organiserende Virksomhed, som dog ikke har bragt nogen Frugt for Folkekirken. Det har ikke været muligt at holde al indre Livsbevægelse ude fra Kirken to—tre Tiaar igjennem, og Rigsdagen — den konfessionsløse Rigsdag — er saaledes ved Forholdenes Magt bleven ført til midlertidig at staa som lovgivende Magt i kirkelige Anliggender. I Folkethingssalen har man ikke tøvet med at slaa den anomale Udøvelse af Magten fast som Retsprincip. End ydermere er det udfundet, at Grundlovens § 75 (tidligere 80) ikke skal indeholde nogen Bestemmelse om Forfatning (repræsentativ) af Folkekirken ved Lov, men alene dette: at Bestemmelser, som vedrøre Folkekirken, skulle gives i Lovs Form, ikke tør træde frem som Regeringsforanstaltninger. — Den grundtvigianske Frihedsteori har under disse tilbagegaaende Bevægelser ydet fortrinlig Tjeneste og godtgjort sin Bøjelighed til praktisk Brug og Nytte. Ifølge det grundtvigianske Kirkebegreb har Folkekirken Intet at gjøre med den sande, „den hellige almindelige Kirke“; den er hverken Mere eller Mindre end „en borgerlig Indretning“ (man tænke sig: en borgerlig Indretning med Sakramenter!) [1]). Denne Opfattelse yder de Paagjældende Fordelen af den allerfrieste Kirkestilling. De ønske paa ingen Maade at gjøre Brug af Friheden, der staar dem aaben, til at træde ud af Folkekirken for at arbejde aldeles ubundet paa egen Haand; de

---

[1]) Jvf. F. V. Andersen: Om den Grundtvigske Paastand: at Folkekirken er en borgerlig Indretning. 1868.

ønske tværtimod vedblivende at have Adgang til alle Goder, som Kirkesamfundet har at byde sine Medlemmer. De erklære sig villige til at holde sig Folkekirkens Love og Bestemmelser efterrettelige, — med det Forbehold naturligvis, som deres individuelle Frihedslov kræver og hjemler. De ønske fremdeles at kunne ofre Folkekirken deres Kræfter, naturligvis i den Forudsætning, at den vil lade sig finde villig til en Omstøbning: — Opløsning af det ene Samfund i en Mangfoldighed af frie selvdannede Smaamenigheder med frie selvvalgte Præster [1]. Saa gjennemgribende en Omvæltning forlange de dog ikke iværksat med ét Slag. De ere nøjede med en ringe Begyndelse, — naturligvis med Sikkerhed for en ustandset Fremgang ad den begyndte Vej; og for at opnaa' denne Sikkerhed — paalideligt Flertal i Folkethinget — have de ikke fundet Betænkelighed ved — under stadig Selvbetegnelse som „de Udvalgte", „de Troende", „de Kirkelige" — at slutte sig sammen med Saadanne, som kun ere bekjendte for at staa i Fornægtelses-Forhold til Kirke og til Kristentro.

Nogen Beroligelse kan der være at hente fra den Kjendsgjerning: at vi ikke staa alene i denne Sag. Vidt og bredt er der i den seneste Tid vaagnet Erkjendelse og Følelse af den Hjælpeløsheds-Tilstand, hvori de protestantiske Kirker af luthersk Bekjendelse befinde sig paa det evropæiske Fastland, og man er overalt der paa det Alvorligste betænkt paa at bringe det kirkelige Samfund i selvstændigere Stilling overfor Statsmagten. Det maa være overladt til Enhver, hvem vort kirkelige Liv og dets Fremtid ligger paa Hjærte, at dømme om, hvorvidt den neden-

[1] H. N. Clausen: Om den Grundtvigske Præstefrihed. 1864.

staaende Opfordring[1]), henvendt til den preussiske Kirkes Venner, er anvendelig paa Folkekirkens Stilling i Danmark: „Vil Kirken, den i Verden indplantede, synlige Kirke være fri for fremmed Aag, for Bureaukratiets Formynderskab eller parlamentarisk Overmagt, saa maa den ikke sky Arbejdet og Forpligtelsen, der bliver krævet ved Indførelse af en Menigheds-Repræsentation. Øvrigheden er villig til at hjælpe Menighederne til den Stilling og Godkjendelse i Kirken, som tilkommer dem. Hvorvidt Sagen skal lykkes, beror fornemmelig paa Villighed, Udholdenhed og Troskab fra den gejstlige Stands Side. Den træffer ogsaa Ansvarets Byrde. Det er ikke Ret at vente paa Pintseundere og imidlertid at lægge Hænderne i Skjødet, men at saa' og plante og virke, medens det er Dag, og at bede Herren om Velsignelse dertil. Ogsaa i denne Sag vil kun den frejdige, uforsagte Tro kaste alle Vanskeligheder og Betænkeligheder over Ende og bringe Sejren hjem". Og til den gejstlige Mands Ord være her endnu føjet et Ord af Kirkeretslæreren[2]): „Med den stærkere Opvækkelse af Aanderne ere ogsaa Vanskelighederne voxede. Alligevel vil det med Guds Hjælp lykkes at overvinde dem, naar vi kun først og fornemmelig overvinde os selv, naar vi gjøre os fri for forudfattede Meningers Ufejlbarhed og fra den ulidelige Sædvane at overføre politiske Sympatier og Antipatier paa Kirkens Omraade, og naar vi søge det Raad, hvortil vi trænge, ikke hos det syttende Hundredaars Dogmatikere eller i de konstitutionelle Charter, men i vor Histories Aar-

---

[1]) Af Generalsuperintendent V. Hoffmann. N. evang. Kirchenz. 1859. Nr. 24.

[2]) Prof. i Lovkyndighed (Overkirkeraad) L. Richter: Gesch. der evang. Kirchenverf. S. 255.

bøger, hvor Aarsagerne til Kirkelegemets Brøst findes optegnede, men ogsaa Midlerne til deres Helbredelse."

Der er i Ordet, der lyder til os udenfra, paapeget en dobbelt Betingelse, som altid og allevegne maa være tilstede, for at det skal kunne lykkes at bringe Kirkesamfundets Orden paa Fode: en Regering, som med Bestemthed og Kraft vil være behjælpelig til „Indførelse af en Menigheds-Repræsentation", og en almindelig Bestræbelse for at holde „politiske Sympatier og Antipatier" ude fra Forhandling om det kirkelige Samfundslivs Krav og Tarv. Men efter Det, der i den seneste Tid (1867—1868) er foregaaet for vore Øjne, er det umiskjendeligt, at Udsigterne for den danske Folkekirke stille sig saa ildevarslende som ingensinde.

Det var ingen ringe Overraskelse, Ministeriet Frijs beredede det danske Folk med den Erklæring gjennem dets Hoved og Ordfører: at „det stod klart for Samme, at Det, der for en frodig og lykkelig Udvikling af det danske Folks indre Liv er det Væsentligste, er en besindig, fremadgaaende, reformerende Udvikling paa det kirkelige og religiøse Gebet" (Landsthingstid. 1868. S. 2732). Men som det første Skridt ad „den besindige, fremadgaaende Udviklings" Vej valgte Ministeriet et Lovforslag i øjensynlig samfundsopløsende Retning: hvorefter enhver Minoritet af „tyve Familiefædre eller Enker med Husstand" skal, under visse nærmere Betingelser, være berettiget til at danne en Menighed — ikke udenfor, men i selve Folkekirken — om en med kongelig Stadfæstelse selvvalgt Præst. Et privat Forslag af samme Indhold havde været under Forhandling i den foregaaende Rigsdags-Session, men var dengang blevet standset ved Landsthingets

Modstand, og snarere blevet fraraadet end understøttet af den daværende Kultusminister. Men af det bondevenlige Frihedsparti og det grundtvigske Kirkeparti blev Lovforslaget hilset som vistnok „uskyldigt“ og i sin Uskyldighed utilstrækkeligt, men dog som lige velment og velkomment; — og dette Forslag blev nu grebet af Ministeriet og fremlagt i Folkethinget, forsynet med Regeringsstemplet. „Vedtagelsen af dette Lovudkast“ skulde nu, efter Statsraadspræsidentens Udtalelse (Landsthingstid. S. 2897) være at anse som „et stort Gode“; det var nu blevet Ministeriets „Overbevisning: at den Vej, det er slaaet ind paa, er af den største Betydning for vor indre Udvikling“ (Folkethingstid. S. 3157); og da denne Overbevisning mødte stærk og begrundet Modsigelse i Landsthinget, afgaves den Erklæring: at det „vilde være den aldeles uundgaaelige Følge (af vedvarende Modstand fra Thingets Side) at Ministeriet traadte af“. Der føjedes til: „Det er en saa bestemt Vægt, som Ministeriet og navnlig jeg lægger paa dette Spørgsmaal, at jeg ikke vilde paatage mig Ansvaret for en Udsættelse af denne Sag anden Gang“ (Landsthingstid. S. 2733). Under dette — ufattelige — Regerings-Tryk blev Loven dreven igjennem, — i misfosterlig Skikkelse, i hvilken den næppe vil findes brugbar uden paa saadanne Steder, hvor den mindst burde være det: hvor religiøs Partiaand har naa't en højere Grad af Energi end almindeligt.

En dansk Regering har saaledes, — det er Hovedpunktet, der ikke vil blive uden bitre Eftervirkninger — gjort det grundtvigske Frikirkeligheds-Princip til sit. En ydre Anstand var bevaret, saa længe som Ministeriet paa sin vovelige Vej havde Biskop Kierkegaard at støtte sig til. Men denne Støtte svigtede snart, uden

at blive erstattet, og i det nuværende Folkethings Flertal kan der være Støttepunkt at søge i Adskilligt og for Adskilligt, kun ikke i eller for Noget, som vedrører Religion og Kirke. Derimod forenede de sex af Rigets Biskopper (den syvende var Kierkegaard) sig om en „Fællesudtalelse", dengang det endnu var Tid at tale, for at „nedlægge en Indsigelse, fralægge sig enhver Medansvarlighed, ogsaa Tavshedens, i hvad der nu, ved Hjælp af den borgerlige Lovgivningsmyndighed, tilsigtes indført", og „offentlig udtale et Vidnesbyrd imod et Foretagende, hvorved vi ikke kunne skjønne, at den danske Folkekirke, det danske Folk og Danmarks Riges Grundlov sker Ret og Skjel". I officiellere og vægtfuldere Form, end det her er sket, kan, efter den forhaanden værende Kirketilstand, en Stemme ikke udgaa fra Folkekirken: fra dens øverste, højstbetroede Tilsynsmænd. Regeringen har imidlertid, efter dens Ord og Handling at dømme, ladet den kirkelige Stemme aldeles uænset. Dog er der en Avtoritet, grundet i Forholdenes Natur, hvorpaa al Regering tilsidst hviler, — et Tillidsforhold, som ikke kan rokkes, uden at Grunden hules, som bærer al Styrelse af menneskelige Anliggender; og mindst kan denne Tiltro til oplysende, vejledende Indsigt undværes ved den kirkelige Styrelse; den erstattes ikke ved indbildt Selvklogskab paa den ene Side, ved Magtsprog uden Indsigt paa den anden. Den giftige Tale, der i Folkethingssalen er strømmet ud over Kirke og Gejstlighed, høj og lav, bliver ikke vanskelig at forklare af den Indvirkning, Exemplet ovenfra maatte udøve paa Folkestemningen [1]).

---

[1]) H.N.Clausen: De kirkelige Individer og det kirkelige Samfund. 1867.

I A. 1868 blev der endelig fra Regeringens Side foretaget et Skridt, som under andre Forhold kunde synes noget lovende: der udnævntes atter en Kommission af en Snes Medlemmer til Drøftelse og Affattelse af Forslag angaaende paatrængende kirkelige Spørgsmaal, forelagte af Regeringen, deriblandt navnlig angaaende Folkekirkens retlige Forhold til Staten og Statsmagten. Men, selv om der ved Kommissionens Sammensætning var gaaet frem mere efter Hensyn til Kirken og dens Tarv end til Rigsdagen, var det øjensynligt, at Kommissionsforhandlingernes Tid var omme. Tolv Aar vare forløbne, siden den kirkelige Kommission af 1854 havde afsluttet sine Forhandlinger og Andragender, uden at der havde været nogen Frugt at spore under noget af de i Mellemtiden vexlende Kirkeministerier. Saa meget bedre var Mellemtiden derimod bleven benyttet af Rigsdagen. „Den bevidste Folkemagt“ i Folkethinget, — som havde opnaa't en Slags Organisation, i det Mindste en betydelig numerisk Styrke ved Sammenslutning af extreme grundtvigianske Frihedsmænd med, selv uforbeholden kirkefjendtlige, Bondevenner, — var i den lange Tid af kirkelig Ledeløshed kommen til at betragte sig, mangen Gang halv uforsætlig, som lovgivende Myndighed ogsaa i kirkelige Anliggender, og den havde fundet Behag i en Udvidelse af Magten, som Forholdene spillede den i Hænderne. Den bismarckske Maxime: hvor Magten er, der er ogsaa Retten — havde ikke undladt at slaa Rødder, og det blev allerede opstillet som Grundsætning af Folkethingets Ledere: at det først og fremmest gjaldt om at hævde for Rigsdagen den samme kirkelovgivende Myndighed, hvoraf den hidtil havde været i Besiddelse, ubeskaaret i dens fulde Udstrækning.

Under saadanne Forhold maatte det være klart for Enhver, at Kommissionsforhandlinger, — som savnede enhver kirkelig Karakter af Kompetents, alene bares ved Grundenes Vægt, — kun da kunde vente at faa' nogen Betydning for det kirkelige Liv, naar de støttedes af en Regering, der erkjendte det som uomgængelig Nødvendighed at vove en Dyst med Folkethinget for at faa' den selvtiltagne Magt ført tilbage inden den rette Grænse. Paa Landsthingets understøttende Medvirkning turde der her gjøres Regning.

Det havde upaatvivleligt været principrigtigt, om der ikke var blevet stillet den nævnte Kommission Andet til Forhandling end Forslag til Ordning af et kirkerepræsentativt Organ for Folkekirken, — det først og sidst Fornødne —, hvem det da maatte paaligge at tilvejebringe den videre Udformning af de kirkelige Forhold. Virkelig var ogsaa hint Forslag om Dannelse af et kirkeligt Organ, tiltraadt af 15 Stemmer mod 4, stillet i Spidsen af Kommissionens Forslag. Men samtidig med Afslutningen af Kirkekommissionens Forhandlinger (Foraaret 1870), afløstes det Frijs'ske Ministerium af det Holstein-Holsteinborgske. Den tiltrædende Kultusminister (Hall) mente, i Overenstemmelse med tidligere Udtalelser, at Vejen for det kirkelige Hovedforslag vilde bedst banes ved, at Begyndelsen gjordes med at forelægge to Lovforslag, som Folkethinget havde ytret den største Lyst til at faa' under sine Hænder: om Gejstlighedens Lønning og om Menighedernes Medvirken ved Besættelse af de gejstlige Embeder. Disse to Lovforslag, — ligelydende med Flertalsforslagene i den kirkelige Kommission, — bleve altsaa forelagte for Rigsdags-Sessionen i Efteraaret 1870.

Det var herved forudsat, at den øjensynlige Imøde-

kommen af Rigsdagens ytrede Ønsker skulde fremkalde en lignende Imødekommen fra dens Side mod Regeringens Lovforslag. Der var dog i sig selv Intet, der kunde synes at berettige til denne Antagelse, og det viste sig snart, at Folkethingets langt overvejende Flerhed, i Bevidsthed om Massernes Overvægt, ikke var tilsinds at ænse enten Kommissionens eller Regeringens Forslag, men vilde tage Sagen i egne Hænder og søge Kirkeforholdene omstøbte efter eget Hoved.

I Sandhed — en trøstesløs Stilling for et Kirkesamfund, en Folkekirke. Og Tanken om en Selvforskyldelse lader sig her ikke vise tilbage. Det er ikke sagt, at et eller andet bestemt Sted eller et eller andet bestemt Tidspunkt skal kunne paavises, hvor Skylden skulde være at søge; men kun ved en almindelig Mangel paa Erkjendelse af de uundværlige Betingelser for Bevarelse af hvilkensomhelst Samfundsorden under Forhold af den mest kritiske Natur, — kun ved en almindelig Mangel paa Fremsyn for den skjæve Gang, der nødvendig maatte blive Følgen, naar der ikke i Tide blev truffet forebyggende Forholdsregler, — bliver det forklarligt, at det grundlovmæssige Tilsagn: „Folkekirkens Forfatning ordnes ved Lov“ ikke er blevet Foreningspunkt for Kirkens Venner til forenet og alvorlig Anstrængelse for at hjælpe Kirken til dens Ret. Først da Tiaar er hengaaet unyttet efter Tiaar, have Modstanderne faaet Dristighed til at slaa Grundlovens kirkelige Bestemmelse hen som et Ord af tvivlsom Natur, uden praktisk Betydning.

Folkekirken i Danmark synes saaledes for Tiden at være stillet imellem et dobbelt, lige uheldsvangert Valg. Skal der søges Udvikling i en eller anden Retning

af de kirkelige Forhold — og hvor haardt maa en saadan Udvikling ikke tiltrænges efter en tohundredaarig Stillestaaen under Enevældens Tryk! — saa maa Kirken bekvemme sig til at søge hen til en politisk Lovgivningsmagt. Føler Kirken naturlig Sky for at give sig hen under en menigmandig Halvdannelse, — selv det lette Bytte for uberegnelige Indflydelser af beregnende Ledere, — saa vil den stagnerende Folkekirke ikke kunne undgaa mere og mere at komme i Strid med den paa alle andre Punkter ustandselige Fremskriden i Oplysning og Dannelse[1]).

Den hjælpende Haand ligger her udenfor menneskelig Synskreds. Den kan kun søges i en af disse aandelige Omsvingninger, hvor Virkningen fornemmes, uden at Udspring eller Retning lader sig angive (Joh. 3, 8). Men, inden den beskikkede Tid er der, — hvor Meget kan der ikke være lagt øde, hvor Meget forstyrret eller forkrøblet, som ikke lader sig paany bringe paa Fode eller i Orden!

---

[1]) Jvf. H. Martensen: Den danske Folkekirkes Forfatnings-Spørgsmaal. 1867.

XIV.

Den evangeliske Kirkes Fremtid.

I.

Kirkens Fremtid! Hvo drister sig til at løse den store Gaade?

Vi sidde — midt i Kristenheden — bestormede af Kristus-Fornægtelser saa hensynsløse, Frafald saa kolossale, som ingen Fortid har at opvise, af Spaltninger og Kløfter saa gabende og dybe, af Modsætninger og Modsigelser saa skarpe og uforligelige, at de synes at udelukke enhver kristelig Fremtids-Udsigt til Forstaaelse og Fred. Vi høre os omsurrede af Røster, der i skingrende Jubel udhyle Ligsang over Kristendom og Kristentro.

En tysk Filosof har endnu i den seneste Tid langt overfløjet Feuerbach, Strausz og Konsorter. E. v. Hartmann er Forfatter af „Philosophie des Unbewussten“ (1869), — en betegnende Titel! Det selvbevidste Liv er nemlig idel Fortærelse, kun Kilde til evig Ulyksalighed; Bevidstløshed er altsaa det sidste Livs- og Verdensformaal: for Menneskeheden Nedsynken i Tilintetgjørelse, for Universet Opslug-

ning i Intethedens bundløse Svælg. Vi have her Nihilismen i sin hele Skrækkelighed flyttet over fra Buddha-Læren til den tyske Spekulation, — og den praktiske Anvendelse paa Kristendommen er gjort af samme Forfatter i et senere Skrift om „Kristendommens Selvopløsning (Selbstzersetzung) og Fremtidens Religion“ (1874).

Den romersk-katolske Kirke nemlig skal — med sit paa menneskelig Aandsforkuelse beregnede Hierarki og sin overrige Ceremonitjeneste — ikke være en usund Udvæxt paa Kristi Legeme, men den rene harmoniske Udvikling af Kristendommens Grundidé. Reformationens Forløbere og dens Forkæmpere have kun undergravet Kristendommens Grundlag, medens de have daaret sig selv med at ville restituere dens oprindelige Skikkelse. Dette var forfængelig Indbildning, først fordi det er grundvildfarende at søge en Identitet af Kristi og Pauli, principielt forskjellige, Lærdomme, men dernæst fordi Uægtheden af Evangelierne er utvetydigt godtgjort ved den tübingske Kritik, — for ikke at tale om, at Jesus var Talsmand for Moseloven indtil den sidste Tøddel, i alt Væsentligt samstemmende med sin Tids Jødedom. Vor Tids Protestantisme giver saaledes Billedet af en uddød, afbleget Kristendomslære og Kristentro, den sidste Fortvivlelseskamp imod den moderne Kulturs Ideer. Hvad der forberedes i den gjærende Tidsalders Skjød er en ny Religion, Pan-Monoteisme (!): en broget Sammenstykning af gamle asiatiske Elementer med den moderne Spekulations Ideer, indtil det Hele synker ned i Havet af den uendelige Intethed.

En hollandsk Teolog, v. Oosterzee, Professor ved Universitetet i Utrecht, har underkastet det Hartmannske

antikristelige Skrift en alvorlig Prøvelse. Han slutter denne Prøvelse med følgende Klageraab: „Er det ikke til at græde over, naar man hører slige Røster ikke fra Daarekister, men fra de højeste Sfærer af Videnskaben, og, hvad der er endnu værre, hører, at der tiljubles dem Bifald“ [1]). Dog har dette „sidste Manifest af den filosofiske Vantro“ paa den hollandske Teolog efterladt en Virkning, lige modsat den tilsigtede. Han hilser det som „Profeti om en bedre Fremtid“, som beroligende Tegn paa, at Yderlighedens Grænse er nær ved at blive naa't, at Tiden til Omslag ikke kan være fjærn: „Mellem Opfordringen: jag efter Tilintetgjørelse! og: grib det evige Liv! kan Valget ikke være tvivlsomt“ [2]).

Heller ikke disse Blade skulle ende i forsagt, elegisk Klynken. Evangeliet lyder for Nutids-Slægten, som det har lydt for de fremfarne Slægter: syndsforladende, oprejsende, trøstende; Kristus byder, nu som altid, Hvile og Fred til alle Mødige og Besværede. Skulde da Menneskeslægten være forvandlet: ikke længere staa som Skabningen, der tumles om imellem Frygt og Haab, omspændt af ængstende Tvivl, trængende til Troens Stadfæstelse ovenfra? Saa være da bortmanede fra disse Blade de huløjede, svindsottige Spøgelsebilleder, udklækkede af Fornægtelsens Overspænding! Vi søge hen til Lysbilleder om en kristelig Fremtid med større Frihed, større Fylde og Modenhed!

Disse Lysbilleder ere hverken saa faa i Antal eller af saa ringe Betydning, at de ikke skulde kunne dristig stilles

---

[1]) I Skriftet „Zum Kampf und Frieden“. 1875. S. N. Tidsskr osv. 1876. S. 175.
[2]) Smstds. S. 189. 191.

op imod de mørke Billeder, der stilles frem for os. I et Skrift: „Kritik des modernen Zeitbewusstseins“ (1869)[1]) har Wolfgang Menzel tegnet Nutidens aandelige Fysiognomi som „et Slags Drukkenskab, hvori Menneskeheden mener sig frigjort fra alle tilvante Baand, Forpligtelser og Hensyn, og indbilder sig at have begyndt en ny Æra og at være kommen nær hen til det sidste Maal for Menneskeheden paa Jorden“. I denne Signatur har „Bibelhad“, „Kristushad“, „Geniuskultus“ sin egen Rubrik, illustreret ved en Række af Kjendsgjerninger. Det er et Billede, udkastet og gjennemført af den sorteste Hypokondri, den trøstesløseste Pessimisme —, der opfordrer til at fremdrage, hvad der stiller sig som Vidnesbyrd om pecifik kristelig Tro og Tro'sliv: den talløse Række af Foreninger, hvormed vor Tids evangeliske Kirke synes at ville kappes med den romersk-katolske (det er her frivillige Bidrag, der erstatte de Kilder, der hist tilflyde fra Kirkernes og Klostrenes Rigdomme): Bibel- og Traktatselskaber[2]) (Uddeling af den hellige Skrift og Skrifter af gudeligt Indhold i Forbindelse med Udlægning af Bibelen), — Missions-Selskaber, (indre Missions Bekæmpelse af Hedenskabet i Kristenhedens Midte og ydre Missions Kristus-Forkyndelse i Hedningelandene[3]), — Gustav-Adolfs-Foreninger (Understøttelse af betrængte evang. Menigheder ved Opførelse af Kirker

---

[1]) S. N. Tidsskr. o. s. v. 1871. S. 173—209.

[2]) Det brittiske Bibelselskab har oplevet sit 60aarige Jubilæum, og kunde se tilbage paa en Uddeling af Biblen, oversat i 145 Sprog i et Antal af 28 Millioner Exemplarer.

[3]) Det engelsk-kirkelige Missions-Selskabs Virksomhed er i bestandig Stigen, der angives over 5000 Missionærer foruden Skolelærere og Kateketer.

og Skoler[1]), — **Diakonisse-Anstalter** (Uddannelse af frivillige Sygeplejersker), — **Redningsanstalter og Børnehjem** for forældreløse eller fortabte og forsømte Børn, — **Redningshuse** for faldne Kvinder, løsladte Fanger osv.

Ved Vurdering af alle disse Fromheds- og Kjærligheds-Foranstaltninger tør det naturligvis ikke overses, at Slutningen fra det ydre til det indre Tro'sliv er ikke mindre usikker paa evangelisk-protestantisk end paa romersk-katolsk Grund; — det lader sig ikke nægte, at hvor Aanden, der driver Værket, har Lejlighed til at træde frem, træder Uklarhed angaaende Formaalet, Snæverhjærtethed i Synsmaade kun altfor ofte frem. Men saa Meget staar i alle Tilfælde uimodsigelig fast, at Bestræbelser i disse mangfoldige Retninger ere intet mindre end Tegn paa hensygnende Kristelighed, at de tværtimod maa hilses som Bevis paa, at der overfor en systematisk Bekæmpelse og Mistænkeliggjørelse af kristelig Tro staar en uforgængelig Kristendoms-Kraft, som kun ønsker og søger at ytre sin Oprigtighed og Nidkjærhed. Just fra denne Side set, ere disse Tidstegn saa glædelige. Det kan ikke nægtes, at der i det evangeliske, særlig det lutherske, Kirkesamfund er Tilbøjelighed til at lægge overvættes Vægt paa Læren, paa formentlig Renhed og Korrekthed af dogmatiske Udtalelser. Læreformer, Skolemeninger, Partiretninger have her til alle Tider spillet en uforholdsmæssig Rolle. Mod denne Ensidighed, der har været og er til ubodelig Skade for broderlig Sammenslutning, hvor der kunde og burde være virket med forenede Kræfter, er den naturlige og sikre

---

[1]) Stiftet i A. 1832, — den aarlige Indtægt hidtil stegen indtil 260,000 Kr.

Modvægt given i enhver Retning, hvor der vises hen til Livet som Prøve paa Troens Ægthed.

Altsaa: hvad tør der af Kirkens Nutid ventes for dens Fremtid?

II.

For evangelisk-protestantiske Kristne er det nærmeste Udgangspunkt for denne Betragtning givet i Reformationen. Allerede nu viser det sig, hvor nær og nøje de forskjellige Hovedretninger i det kirkelige Liv staa i Forbindelse med den forskjellige Opfattelse og Vurdering af det kirkelige Gjenfødelsesværk; og saaledes synes da, saavidt vor Indsigt rækker, Kirkens Fremtid nærmest at ville blive bestemt derved: hvilken Betragtning af Reformationens kirkelige Væsen og Betydning der vil blive den gjældende og herskende.

Men Reformationsværket bliver ikke rettelig forstaaet uden at ses i Forbindelse med Kirkens forudgaaede Historie. Den kirkelige Oldtid drager endnu bestandig, ogsaa uden de paasatte Farver, hvormed en from Fantasidigtning har villet smykke den (jvf. S. 354—357), Øjet til sig som Guldalderen af det kristelige Samfundsliv. Evangeliet staar i de første Hundredaar, under den vedvarende Kamp med Jødedom og Hedenskab og begges Efterlevninger, som aandelig sejrende Verdensmagt, paa èn Gang opklarende og sædelig gjenfødende. Rigdommen af Evangeliets Læreindhold findes vel allerede udviklet i forskjellige Retninger, bragt til Udtryk i forskjellige Former; men de forskjellige Læretyper staa endnu fredelig ved Siden af hverandre; over dem alle staar den samme Bekjendelse og

det samme Haab, den samme Kjærlighedslov og det samme Kjærlighedsliv. Det var endnu en Tid, da Kirkens Fædre i deres Forsvarskamp for Kristendommen kunde beraabe sig paa: „at Kristus nu vel tier, men har sit Forsvar i sine ægte Bekjenderes Liv“ [1]), — da de, omringede af Avindsmænd med onde Øjne, kunde paa Menighedens Vegne opfordre Verden til at overbevise sig baade om Martyriets heroiske og om Evangelielivets milde Dyder. „Det er vitterligt“, skriver Justinus Martyr [2]), „at vi ikke vige fra Bekjendelsen, naar vi rammes af Sværdet, nagles til Korset, overgives til de vilde Dyr, til Lænker og Baal og alle andre Pinsler“; og hvor tillidsfuldt opfordrer ikke Lactantius [3]) til Livets Tro'sprøve: „Giv mig en Mand, som er vredagtig, bagtalersk, ryggesløs, — ved Guds Ord skal jeg gjøre ham mild som et Lam; giv mig en Mand, som er begjærlig, pengegrisk, karrig, — jeg skal give ham tilbage som gavmild; giv mig en Mand, som frygter Død og Smerte, — snart skal han hverken agte Korset eller den gloende Tyr“. Men den lysende Tid strækker sig ikke igjennem mange Slægtfølger. Kirken fik Magt over Staten, og Skolen fik Magt over Kirken. I disse to følgerige Overgreb ligger Nøglen til Kirkelivets Udartning. Kristi Kirke blev paa den ene Side en verdslig Regeringsmagt, paa den anden Side en dogmatisk Læreanstalt, — men i den dobbelte Egenskab udrustet som Hierarki, med Fordring paa ubetinget og uindskrænket Myndighed. Dens Regeringsbefalinger saavel som dens Tro'sartikler traadte frem med selvsamme Ufejlbarheds-

[1]) Origenes, mod Celsus. I. 2.
[2]) Samtale med Tryphon c. 110.
[3]) institut. div. III. 26.

Karakter. Som Evangeliet blev i Midalderen forvandlet til et dødt og dræbende Formelvæsen, til kirkelig Tvangslov, der i Kristi Navn beherskede og dømte Stater og Samvittigheder, saaledes blev Livet til Trældom under Kirkelovens Bogstav; i Kristi Navn blev lidt efter lidt det Frie bundet, det Mangfoldige ensformigt, det Levende kvalt. Evangelisk Tro og Tro'sliv drager sig tilbage i Sjælenes Fristed, og kommer derfra kun delvis til Syne i enkelte Personligheder eller enkelte Partier, som vove at skyde sig ind under Evangeliets Frihedslov, men derfor blive udstødte af Kirkens Fred som Oprørere i Kristi Stat og som Gjenstand for Forfølgelse ved Ild og Sværd. Først efter femten Hundredaar er den evangeliske Frihedsaand modnet til at byde Kirkens Undertrykkere Spidsen i aaben Kamp. Hvad der stod som Øjemærke for det kirkelige Befrielsesværk, var simpelthen dette: at give Kirken tilbage til sig selv, udløst af Hierarkiets og dermed baade af Politiregimentets og Skoledogmatikens Magt, at gjenopvække og fremelske kristelig Tro og Tro'sliv ved det rene Evangelium, ved Guds Ords fritvirkende Kraft. Og virkelig lyser for en Tid, — saa længe som Kirken endnu staar der i højhjærtet Fortrøstning støttet til Evangeliets egen Sandhedsmagt, — et Gjenskin af Aposteltiden atter for os: i tro'sbeaandet Energi, i saa mange Frembringelser af ægte evangelisk Aand og Kraft (s. S. 212).

Saaledes staar Reformationen til sin Fortid. Hvorledes staar den for den historiske Betragtning til Nutid og Eftertid? i hvilket Maal har den bragt den forønskede Frugt? og hvorvidt kan den reformerede Kirke siges at bære Spiren til Fremtiden i sit Skjød?

For enhver overskuende Betragtning skiller Reforma-

tionsværket sig ud i to Perioder, der, udvortes sete, danne en Modsætning som Lys- og Skyggeside, som Sejr og som Nederlag.

I den første Halvdel af Reformationens Hundredaar, selv indtil henimod Slutningen af Tridentiner-Konciliet (1563), syntes mange Tegn at tyde paa en forestaaende almindelig Evangelisering af en overvejende Del af Evropa. Ud over Tysklands Grænser: i Skandinavien, Nederlandene, England, Polen, selv i Frankrig viste Jordbunden sig vel forberedet til at modtage den renere Sæd; i de østerrigske Arvelande fandt den evangeliske Prædiken Indgang og Fodfæste; selv hinsides Alperne og Pyrenæerne blev den paa mange Steder hilset med Glæde og Haab [1]. — Inden Udgangen af Hundredaaret — hvor forandret staar ikke Scenen! Protestantismens Historie er nu en sammenhængeude Række af Tilbagetog paa alle Punkter, af gradvis Indskrænkning og Fortrykkelse, indtil der i det syttende Hundredaar bliver kæmpet for Tilværelsen; og naar der igjennem den trediveaarige Kamp vandtes Ret til at bestaa for Protestanterne paa de stærkt beskaarne Enemærker, der levnedes dem, da var det — for menneskelige Øjne at dømme — ikke egne Kræfter, der bragte Frelsen. Den skyldtes de politiske Interessers Overvægt over de religiøse, skyldtes saa unaturlige Kombinationer, som at det katolske Frankrig ved Richelieu støttede Gustav Adolf's Vaaben og det katolske Østerrig fandt iversyge Modstandere i den romerske Stol og Spaniens Regering. [2])

Det er — det maa tilstaas — ingen glimrende

---

[1]) L. Ranke: Gesch. der Päbste. II. S. 5—19.
[2]) Sammest. S. 458 ff. 551 ff.

Udgang af et ligesaa tro'smodigt som forjættelsesfuldt Opsving; og naar Reformationen saaledes, geografisk betragtet, som aandeligt Udfrielsesværk staar for os som et kun for en ringe Del lykket Forsøg, saa maa den ogsaa erkjendes — og vil i den kommende Tid end mere blive erkjendt — som ufuldstændig, hvad Lære angaar, og som ufuldført i Henseende til kirkeligt Liv.

Og ogsaa her er Grunden til den ydre Livshistorie at søge i den indre Livsbeskaffenhed; det er netop det indre Mangelfulde og Ufuldendte, der giver Nøglen til at forstaa Gangen, som den ydre Historie har taget. Naar vi forbavses ved at se det lykkes for Jesuiterne at drage det Halve af Reformationens Fødeland fra den evangeliske Tro tilbage til Romerkirken, maa det betænkes, at det var en Tid, da den evangeliske Kirke havde omdannet sig til et dogmesofistisk Læreinstitut, hvor Gnesiolutheranere og Philippister, Episkopalister og Puritanere, Arminianere og Gomarister stode væbnede til Tænderne mod hinanden, da Menigheder fra Prædikestole og Skriftestole inddroges i og æggedes ved uforstaaede Stridsspørgsmaal uden Ende, da Antipatien imellem de to protestantiske Konfessioner var opildnet til et dødeligt Had, der over det indbyrdes Fjendskab lod dem glemme den fælles Fjende[1]). Naar det kun er i de republikanske Stater

[1]) Til Skildring af den trøstesløse Tilstand, hvori Lægfolket af de lavere Klasser indtil Midten af det 17de Hundredaar befandt sig, da „Prædikestolene, i Stedet for at yde nærende Brød, gave Kontroversprædikenernes Tidsler og Torne til Bedste, og de to eller tre Konfessioner laa udenfor i Kamp med hinanden som paa Valpladsen", haves der et Kobberstik fra A. 1624, forestillende en Kirke, hvor Prædikestolen er tom, Alter og Kirke-

(Schweitz og Nederlandene) og i Frankrig, hvor Folket havde fra først af under Forfølgelse fra Regeringens Side maattet tilegne sig den evangeliske Sandhed, at vi træffe den heltemodige Modstandskraft i evangelisk Tro'sfriheds Forsvar, da maa det erindres, i hvor misligt et Forhold den lutherske Reformation var fra Begyndelsen af bleven sat til den verdslige Magt, Fyrstemagten, som havde hjulpet den frem, endogsaa drevet den frem, og var bleven betalt med kirkelige Godser og klosterlige Klenodier; ved den samme Herskermagt maatte Kirken nu, efter som de politiske Interesser krævede det, se sig standset, forkuet, forfulgt.

Overfor Uformuenheden til Selvforsvar hos den reformerede Kirke har Romerkirken under Paver som Paul den 4de, Pius den 5te, Gregor den 13de, Sixtus den 5te, Gregor den 15de udfoldet en beundringsværdig Dygtighed til at samle sine Kræfter, berede sine Vaaben, lede sine Angreb, forfølge sine Sejre. Ved opstaaede Tvistigheder paabyder den de stridende Partier (Jesuiter og Dominikanere) Tavshed, for at Kræfterne ikke skulle

---

stole tildækkede, — lige overfor en knælende Hyrde med foldede Hænder og vemodigt Blik mod Himlen, medens Faarene løbe forvildede om. Derunder Verset:

„Ach! Herr Gott! ein elends Wesen!
Wir können wedr schreib'n noch lesen.
Seyn ungelehrt, einfältig Leut,
Verstehen nicht den grossen Streit,
So all Lehrer täglich treiben
In dem Predigen und Schreiben,
Werden im Glauben nur verirrt;
Mancher gar Epikurisch wird,
Oder lebt so hinein in den Tag,
Dasz er gar nichts mehr glauben mag."

Tholuck: Lebenszeugen der luth. Kirche. 441 f.

splittes. Den skrider ikke blot tvingende og skræmmende frem med Censur og Inkvisition, med Band og Baal; men den udfolder en missionerende Virksomhed i videste Omfang, med stræng kirkeligt Præg. Ved Propaganda-Kollegiet organiserer den den ydre Mission, der planter den romerske Kirkes Banner i alle Verdensdele, og til samme Tid grundes der storartede Instituter til at ophjælpe det kirkelige Liv indenfra og nedenfra: Reform af de klosterlige Statuter og den kirkelige Disciplin, Kollegier til Uddannelse til præstelig Gjerning, Stiftelser til Ungdommens og Almuens Undervisning, til Fattig- og Syge-Pleje o. s. v.[1]).

Men hvorledes staa vi da overfor dette Reformationsværk? Vi ere vante til at se op til det med ubetinget Beundring som til det aandelige Storværk i Kristenheden, der under Forsynets øjensynlige Styrelse har skullet blive Udgangspunkt for Kirkens Gjenfødelse i Troens Frihed og Sandhed. — Men, hæfte vi Øjet paa det unægtelige og nedslaaende Misforhold imellem Begyndelse og Fortsættelse i ydre saavelsom indre Vilkaar, mon vi da ikke snarere fristes til i mismodig Stemning at give den paradoxe Paastand Ret: at Reformationen maa betragtes som et i sin Grundretning forfejlet Værk, et forvovent Indgreb i Herrens Førelse af Kirken, som derfor ogsaa er blevet det kirkelige Liv til ubodelig Skade og vil blive det til endnu større, dersom det dybe Kirkesaar ikke atter bliver helet.

Det bliver fra dette Synspunkt villig indrømmet, hvad der kan tjene Reformationens nidkjære Mænd til Und-

---

[1]) Ranke. I. 283 ff. 354 ff. 423 ff. II. 454 ff.

skyldning: Mængden af kirkelige Misbrug i Lære og i Kultus, Voldsomheden af Kirkeregimentets Tvang og Undertrykkelse, — og det bliver ligesaa villig indrømmet, at der i mange Stykker er vundet ved Reformationen for Renhed i Lære, Gudsdyrkelse og religiøs-sædeligt Liv. Men disse Misbrug, paastaas der, kunde og vilde være afhjulpne, disse Fordele kunde og vilde være opnaaede uden det ligesaa letsindige som voldsomme Brud, hvorved Avtoritets-Grunden er underhulet, som Kirkebygningen ikke kan undvære, hvorved de hellige Traade ere overskaarne, der historisk knytte Kirkesamfundet til dets guddommelige Hoved. I Stedet for en kirkelig Overlevering, et nedarvet, uforanderlig faststaaende, ubedrageligt Kirkeord, henvises det kristne Folk til et Guds-Ord i Skriften, for selv derfra at hente sin aandelige Livsnæring, som det bedst kan og vil, — og i Stedet for at være henvist til et ufejlbart Læreembede, en Klerus, beklædt med rige Benaadnings-Gaver, bliver Menigheden dragen frem som selvseende, selvprøvende, selvvirkende i sin Salighedssag. Hvorledes har det kunnet være Andet, end at indbildsk Selvklogskab, ustyrlig Selvraadighed, Splid og Spaltning er blevet Protestantismens Mærke, at der er bragt Forvildelse og Forvirring ind i alle Menighedsforhold, og enhver Udsigt til lysere Fremtid staar afspærret for Kirken! — Man agte dog paa vore Dages Historie og dens Belæring! Under Uvejrsstormene, der have gjennemrystet de evropæiske Forhold, er der én Magt, som er forbleven urokket og er bleven Støttepunkt for Meget, der har ravet og truet med Fald. Usvækket ved alle Stød, trygt hvilende i sig selv, i Fastheden af sin indre Organisme, — hvor

mægtig imponerende staar ikke Romerkirken![1]) i hvilken Modsætning til den ængstelige Stilling, hvori de protestantiske Landskirker, i Særdeleshed de af luthersk Konfession, ses at svaje for Vind og Vove: den lette Bold for alle aandelige Kastevinde, deres Skjæbne indflettet i alle det politiske Livs Omskiftninger og Forviklinger! Fra alle Sider lyder nu Raabet om Hjælp og Redning imod den truende Oversvømmelse af subjektive Indflydelser og individuelle Læremeninger, af Sekter og Partier, der kun ville høre sig selv, egen Visdom og egne Love. Man raader til at stramme Baandene — og hvortil? til Bekjendelser, hvori Kirken selv ikke tør se Mere end Ord af menneskeligt Udspring. Man vil støtte den gejstlige Myndighed — og hvorved? ved kirkeretlige Teorier, der mangle alt Underlag, og i hvert Tilfælde blive magtløse overfor det grund- og bundløse Princip: at det skal være den enkelte Kristens Ret og Pligt selv at søge sin Tro's Grund og dens Befæstelse i det hellige Ord. Hvor klart kommer ikke Erkjendelsen her til Syne i Gjerning af det Vildspor, hvorpaa man er kommen ind, — af Trangen, der føles, til at søge tilbage til det Punkt, hvorfra Reformationen gik ud! Men til det afgjørende Skridt, der bryder med For-

---

[1]) Pius den 6tes og Pius den 7des Historie — de to Paver i fransk Fangenskab — har leveret Bevis (yderligere stadfæstet i vore Dage) for, at det ikke er verdslige Vaaben, der ere bestemte til at besejre en Magt, som har sin Rod og Støtte i Folkenes Tro, lige meget om Troen er Overtro, der staar som uforklarlig for de Udenforstaaende. Hverken den revolutionære Terrorisme eller Napoleons jordiske Almagt formaaede at udrette Noget overfor Pavestolens simple, men ubøjelige Politik. — Et anskueligt Billede af de forskjellige Optrin i den mærkelige Styrkeprøve er givet i Mémoires du Cardinal Consalvi. 1866.

tidens skjæbnesvangre Vildfarelse, have kun Faa Mod og Mandshjærte; — og dog er det ikke i Lære og Teori, men i den faktiske Gjenoprettelse af Kirkedømme og Kirkeembede som objektiv Magt med guddommelig Myndighed, for hvilken Tvivl og Indsigelse forstummer, at der alene bliver Fred og Frelse at finde. Traditionen maa, som det levende Kirkeord, atter indtræde i sin Ret som ufejlbar Tolk for det mangetydige, tvivlsomme Skriftord; Gejstligheden maa atter indtræde i sin mysteriske Karakter: som det benaadede Organ til Forvaltning af Naademidlerne med de hemmelighedsfuldt frelsende Kræfter.

III.

Det er ikke, saaledes som tidligere, alene hos de fødte Modstandere af vor Kirke, at vi maa søge en fordomsfuld Miskjendelse af Reformation og Protestantisme og den hele, herfra udgaaende kirkelige Retning; — og netop dette giver Sagen en Betydning for Nutiden som for ingen tidligere Tid. Den bliver fostret i den protestantiske Kirkes eget Skjød; den har efterhaanden arbejdet sig frem til Fasthed og Konsekvents, og den har — i udviklet Form som Puseyisme og Irvingianisme (jvf. S. 223 f. 332 f. 575 f.) — allerede fravundet Kirken ikke faa og ikke lidet energiske Talsmænd for det romerske eller et med dette ligeartet, romaniserende Kirkesystem. Og hvad der i England har kunnet udfolde sig til en formaaende, proselytivrig Magt, arbejder lønligt i Spireform paa mange andre Punkter i den protestantiske Verden. Vi have i det Foregaaende (S. 226 f. 271. 280 f.

348. 467) maattet fæste Opmærksomheden paa forskjellige mærkelige Symptomer af en vidt udbredt, mere eller mindre planmæssig og bevidst, Bestræbelse efter at underskyde den protestantiske Kirke Støtter og Stræbepiller, laante fra den romerske Kirkebygning, hvor de alene have det fornødne Grundlag. Det er om denne Bestræbelse, at en Forfatter, som man her ikke kan frakjende en vis Dommer-Kompetents, udtaler sig med bitter Ironi: „Jeg begriber meget vel, hvorledes man kan være Rationalist eller Subjektivist; jeg begriber saa temmelig, hvorledes man kan blive Pietist eller Unionist; jeg begriber til Nød, hvorledes man kan vegetere som Gammellutheraner; jeg begriber endnu lettere, hvorledes man kan gaa over til Sværmerkirken; men jeg begriber aldeles ikke, hvorledes man for Alvor kan holde mere end 24 Timer ud i den nylutheranske Modsigelse imellem Det, man skal, og Det, man har“ [1]).

Skulde nu denne Aandsretning tænkes at træde ud af den taagede Ubestemthed, den tilslørede Form, hvori den endnu tildels holdes tilbage, og skulde den i klar, utilsløret Skikkelse være i Stand til at vinde Tilhængere flere og flere paa vore egne Enemærker, hvor skjæbnesvanger en Fremtid kan der ikke da forestaa! — Det er til Haabet om en fortsat Selvsvækkelse af Protestantismen indenfra, at Profeteringen støtter sig: at „de for mere end tre Hundredaar siden forvildede Stjærner ville, før Udløbet af det fjerde, vende tilbage i deres rette Bane“ [2]). Bøhmen — Johan Huss's Fædreland, den blodige Skue-

---

[1]) Jörg: Gesch. d. Protest. I. VII, f.

[2]) Den schlesiske Fyrstbiskop Diepenbrock's Ord til den pavelige Nuntius i Wien (Protest. Monatsbl. 1857. April).

plads for Ziska's og Prokopius's Kamp imod Pavemagten, hvor Reformationens Sæd fremfor nogetsteds fandt Jordbunden forud forberedet — staar som tragisk Exempel paa, hvorledes Magten, understøttet ved jesuitisk Snedighed, er i Stand til at udslette Sporene af det evangeliske Frihedsværk[1]). Skulde det vel kunne anses som Umulighed, at Det, der den Gang blev gjennemført i det enkelte Land, kunde lidt efter lidt fuldbringes i det Mindste delvis i andre protestantiske Lande? Det mangler imellem disse paa ethvert indbyrdes Forbund; Jesuit-Politiken synes derhos at kunne gjøre Regning paa formaaende Forbundsfæller — i det Mindste i Grundretning og indtil et vist Punkt — indenfor Protestantismens egne Grænser, og kirkelig Forfatningsløshed, blindtstormende Opløsningsiver, konfessionel Fanatisme, indbyrdes Partihad kommer denne Politik mægtig

1) „Der gives maaske intet Sted, hvor de religiøse Anskuelsers Indflydelse paa den nationale Udvikling og denne Udviklings Tilbagevirkning paa de religiøse Anskuelser er fremtraadt paa en saa slaaende Maade som i Bøhmens Historie; intetsteds have Fordelene ved den religiøse Frihed og de sørgelige Følger af dens Undertrykkelse været saa iøjnefaldende. — Under Ferdinand den 2dens Regering blev hele den bøhmiske Nation fuldkommen forandret og omstøbt. Man vil næppe i Historien kunne finde et Exempel paa, at et Folk i Løbet af omtrent 15 Aar er blevet saa aldeles forvandlet. I Aaret 1620 var hele Bøhmen protestantisk med Undtagelse af enkelte Adelsmænd og enkelte Munke. Ved Ferdinand den 2dens Død (1637) var det, i det Mindste tilsyneladende, fuldkommen katolsk ... Bøhmerne havde været en tapper, ubetvingelig, virksom og for Ære begejstret Nation; men de tabte snart alt Mod, al Nationalbevidsthed og al Foretagelsesaand. Deres Tapperhed laa begravet paa det hvide Bjærg". Krasinsky: De slaviske Folks Religionshistorie. N. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1853. S. 583. 692 f. Czerwenka: Jesuiterne i Bøhmen. sammest. 1871. S. 664—715.

til Hjælp. Den kirkelige Katastrofe blev den Gang fuldbragt — det er sandt — ved en særegen Samvirken af Sværdets og Forførelsens Magt. Men det samme Facit kan komme ud ved forskjellige Faktorer; — og hvor skulde der vel nu, i den tro'slunkne, til kirkelig Opløsning stundende Tid, kunne ventes en Modstandskraft saa fast grundet og saa energisk som den Gang i det strængtprøvede Bøhmerfolk? Dersom det skulde lykkes de utrættelige Bestræbelser for at ophidse Evangelietroens lutherske og calvinske Bekjendere imod hinanden som kirkelige Antipoder, og at bringe Fjendtligheds-Aanden fra de teologiske Skoler ind i Folk og Menigheder; dersom det skulde lykkes de katoliserende Forestillinger om Sakramenternes magiske Virkning og om Ordinationens naadeforlenende Kraft at fæste Rod og derved yderligere svække den gejstlige Indflydelse paa den oplyste, selvtænkende Del af Menighederne; dersom det skulde lykkes Systemformlernes og Lærebogstavens Tvang at faa' Magt med Reformationens aandelige Arvelod: evangelisk Aandsfrihed og Tro'sfrejdighed, eller dersom det skulde komme dertil, — ren Karikatur af det protestantiske Princip! — at det individuelle Godtykke blev øverste Lov for Gjøren og Laden i Samfundsviljens Sted, — hvor indbydende og lovende en Operationsmark vilde der ikke da kunne aabne sig for jesuitisk Taktik, i det nittende som i det syttende Hundredaar! I det protestantiske Norden kan dette for Øjeblikket synes at være en Fremmanen af Spøgelser ved højlys Dag. Men anderledes er Stillingen der, hvor protestantiske Befolkninger leve under en Landsherre af romersk-katolsk Bekjendelse, der maa betragte det som sin højeste Kirkepligt: ved alle Midler at føre de kjætterske Undersaatter tilbage

til den ene saliggjørende Kirke, eller der, hvor Befolkningen under protestantisk Landsherre er sammensat af Katoliker og Protestanter i omtrent lige Tal[1]). Og hvor usammenhængende end de forskjellige protestantiske Landskirker staa overfor hverandre, — de udgjøre dog ét Kirkelegeme; „dersom ét Lem lider, lide alle Lemmer med" (1 Kor. 12, 26); og mindst tør vi give os hen til den Tro, at Protestantismen skulde kunne lide vel i de skandinaviske Lande, dersom den led ilde, blev betrængt og underkuet i Reformationens Fødeland.

Vi skulle derfor ikke for let skyde den Tanke bort: at Fædrenes Synder kunne komme over Børnene i fjærne Led, at de kunne være dømte til at udsone Letsindigheden, hvormed Hine have bortsolgt eller bortspillet Tro's- og Bekjendelsesfrihedens hellige Arvelod, at megen Elendighed kan blive bragt over Jorden ved en kirkelig Tvangsmagts Fornyelse, ved Gjenopvækkelse af Fanatisme og Religionshad til grumt Raseri[2]). Men selv i Timer af mismodig

---

[1]) I Baiern, hvor Befolkningen tæller omtrent 3 Millioner Katoliker og 1 Mill. 300,000 Protestanter, ere de kirkelige Anliggender for begge Konfessioners Vedkommende underlagte en Minister, som sædvanlig tilhører den rom.-kat. Konfession, og det protestantiske Overkonsistorium besættes ved Udnævnelse af den rom. katolske Konge. Saaledes er den protestantiske Kirketilstand garanteret!

[2]) „Der gaar en katolsk Luftning gjennem Verden. I Nordamerika bliver Kirken repræsenteret ved 47 Ærkebiskopper og Biskopper, og indtager med sine 6 Millioner en imponerende Stilling. I England, som for 50 Aar siden næppe talte 50,000 Katoliker, lever der nu mere end 2 Millioner, under Styrelse af 12 Kirkefyrster; Omvendelserne der ere meget talrige. Tilnærmelsen af den russisk-græske og den romerske Kirke antager altid større Dimensioner, og finder selv i de højeste Kredse af den russiske Hovedstad ingen Modstand. I Frankrig

Stemning kunne vi dog umulig give den Tanke Rum: at Evangeliet ikke skulde i Nødens og Farens Tid, ligesom i de fremfarne Dage, give Mod og Kraft til at bringe de tungeste Ofre, gjennemkæmpe de sværeste Kampe for de Goder, som, just naar de angribes, formaa at tænde den reneste og varigste Begejstrings Liv i Menneskenes Bryst. Naar Hierarkiet, i sin allerstærkeste Befæstning og i Tider af almindelig Vankundighed og Raahed, ikke har været i Stand til at besværge Aanderne, som have rejst sig imod det, hvorledes skulde det være tænkeligt, at denne Magt skulde beholde Sejren, efterat Evangeliet har havt Tid til at gjennemtrænge Folkene og vække Trangen og Berettigelsen til Selvopbyggelse ved Aabenbaringsordet til fuld Bevidsthed, — og i Tider, da Oplysning, Tænksomhed, borgerligt Friheds- og Selvstændigheds-Liv mere og mere bliver fælles Besiddelse! Et tilvundet Kirketyranni vilde i det nittende eller tyvende Hundredaar have ganske andre Modstandskræfter at betvinge, end det har havt i det niende og tiende; det vilde være nødsaget til at tynge paa sine Undergivne med ganske anden Jernhaand, og det vilde derved ufejlbarlig fremskynde sit Fald og Kirkelivets Forløsning.

IV.

I større Skarphed kan en historisk Modsætning ikke træde frem end imellem hin Fordømmelse og Forhaanelse

---

staar Præsteskabet fastsluttet og kamprustet; hvor der for 60 Aar siden ikke fandtes nogen eneste Ordenssøster, ere nu 60,000 saadanne i Virksomhed. I Holland ere Katolikerne forenede til kraftfuld Virksomhed". Neue evang. Kirchenz. 1862. Nr. 10.

af Reformationsværket og den ubetingede Lovprisning, som fra en anden Side bliver ydet det samme Værk i Ord og i Gjerning.

Det er her ikke saa meget Aanden, som har sat sit Stempel paa det kirkelige Gjenfødelsesværk, som Udbyttet, de reelle Frugter, hvortil Arbejdet har ført, der er Gjenstand for ubetinget Anprisning og Hylding. Vistnok følger man med Deltagelse og Glæde den aandelige Udviklingshistorie i Reformatorernes Liv og Virksomhed: den stærke kristelige Samvittighedsvækkelse overfor den bespottelige Misbrug af det Hellige, det apostolske Tro's-Standpunkt, som, fra først af indtaget overfor Kirkedømmets Magt, arbejder sig klarere og fastere ud igjennem Tvivl og Sjælekamp, indtil Højdepunktet er naaet, hvor Evangelietroen staar i ubetvingelig, sejersikker Storhed. Dog er det ikke egentlig denne Side, hvorved man i Særdeleshed dvæler, og det er ikke Tilegnelse af den reformatoriske Tro's-Aand, saa frejdig, frugtbar og fremadstræbende, hvorpaa Ønske og Bestræbelse især gaar ud. Det er derimod den, som det antages, fuldstændig tilendebragte Udrensning af Læren, den for alle Tider fuldendte Opførelse af Lærebygningen i dens Helhed og dens enkelte Dele, den uforstyrrelige Besiddelse af en Kristendomslære i pletfri Renhed, hvorved man her bliver staaende. For at lægge det fuldtro lutherske Sindelag for Dagen i Gjerning, tager man urokkelig Hvile i denne Læreform, og man samler al sin Kraft og Omhu for at bevare og værge den uforandret i alle Stykker og Punkter.

Dog gjælder denne Hvilestand og denne Kampstilling med en væsentlig Indskrænkning og en ikke mindre væsentlig Udvidelse.

Indskrænkningen er den: at Lovprisningen af den

rene Lære gjælder alene den lutherske eller sachsiske Reformation. Den schweitzerske og calvinske giver man gjærne til Pris; helst ynder man at bruge den som Folie for Lutherdommen; thi man er tilbøjelig til ikke at se Andet i den end blot og bar eller kunstig tilsløret Negation, uden positiv-kristelig Kjærne. Og Udvidelsen er den: at den lutherske Reformation udstrækkes for Lærens Vedkommende til det hele Læreværk, der strækker sig igjennem det syttende Hundredaar, som avtentisk Gjennemførelse og Udvikling (jvf. S. 473 f.). Ligesom der har været én Textform i det Nye Testament, der til sin Tid gjaldt som den ene sande og ægte („den vedtagne Text: textus receptus"), hvorfra Ingen vovede at afvige ved Oversættelse eller Udlægning af Skriften, indtil Kritiken blev ført til et Punkt, hvor Dækket ikke længere kunde holdes for Øjnene: saaledes skal der her haves den ene korrekte Udvikling af Kristi og Apostlenes Lære uden al Misvisning. Der kan pudses og files ved de enkelte Stykker; der kan hist og her gives en anden Vending, en eller anden Tilsætning; der kan opfindes et eller andet Kunstudtryk, og det Gamle kan delvis blive klædet i nye Ordformer. Men i alt Væsentligt skal Udviklingsarbejdet ved Lærestoffet være endelig afsluttet; samtlige Resultater af Skriftfortolkning og af Granskning over Skriftindholdet skulle være uforanderlig slaaede fast[1]). Kirkens Kristelighed skal følgelig bero derpaa, at der forebygges enhver hvilkensomhelst Afvigelse fra det Overleverede til Højre eller til Venstre, enhver Videregaaen ud over den én Gang afstukne

[1]) „De, som ikke tillægge Lutherdommen nogen Evne til Selvudvikling, udstede den en Dødsattest." Kahnis: Luth. Dogm. III. S. IX.

Linje. Af den „rene“ Lære, trolig forkyndt i Menighederne efter denne Skoleregel, forventes Fremblomstringen af et tilsvarende Kirkeliv i kristelig Renhed, og saaledes hvilende paa usvigelig Grund skal Kirken uden Frygt kunne gaa Fremtidens Anfægtelser imøde (jvf. S. 68).

Upaatvivlelig er der Noget i Nutidens aandelige Vilkaar, som giver denne Retning et ikke ringe Støttepunkt. Vor Tid er de voldsomme Rystelsers og Brydningers Tid: den historiske Sammenhængs-Følge brydes paa mange Punkter, det Nye afløses af det Nyere, ikke i jævne Overgange, men springvis, — og den er Extremernes Tid: da de mest frastødende Skikkelser trænge sig frem paa de aandelige Enemærker: som intellektuel Materialisme, religiøs Ateisme, sædelig Libertinisme, politisk Jakobinisme. Under saadanne Tidsforhold bringes man instinktmæssig til at gribe efter ethvert aandeligt Holdepunkt. Men Kirkeskibet forekommer Mange at drive om paa de oprørte Vande uden tilstrækkeligt Kompas og paalideligt Ror, saalænge det kun har Skriftens flertydige Ord eller Bekjendelsernes korte Antydninger at styre Kurs efter. Først det dogmatiske Skolesystem afstikker Ortodoxi-Reglen med fuld Bestemthed og gjør det muligt at styre aldeles efter Stregen. Selv i den romerske Kirke er der ladet større Frihed tilbage end i den protestantiske Kirke under Skoledogmatismens strænge Tugt.

Om nu virkelig denne Retning skulde komme til Roret i det 19de Hundredaars Kirkeliv som i det 17de, eller om det, ved et aandeligt Omslag, skulde vise sig, efter et Ord af Nitzsch: at, „hvor de rettroende Præster blive saa let og saa hurtig færdige som nutildags, kan der være Grund til at befrygte, at vi, naar der kommer onde Tider,

ville faa' ligesaa mange vantro Præster", — hvo tør her indlade sig paa nogen Forudsigelse? Men det er altid en Mulighed imellem andre Muligheder, — forudsat at Tidsaands-Vinden endnu en Stund bliver staaende i samme Hjørne —, at den evangelisk-protestantiske Kirke kan gaa Prøvelsen af en skarp Kirkecensur, et skarpt Kirkeregimente imøde.

Hvilke Fremtids-Vilkaar vilde, under denne Forudsætning, forestaa?

Der vilde, naar der blev gjort fuld Alvor med at holde strængt over den ortodoxe Lærenorm, kunne ventes en energisk Optræden imod alle katolske Omvendelsesforsøg, og ikke mindre et alvorligt Øje henvendt paa de katoliserende Tendentser, paa de maskerede Bestræbelser for uformærket at rykke det protestantiske Banner, uden at slippe det af Hænderne, nærmere og nærmere hen til den katolske Kirkelejr. Imod de Farer, der kunne true fra denne Side, vilde der altsaa kunne ventes ønskelig Betryggelse, — men for hvilken Pris!

Thi først vilde Kirken gaa en Kamp imøde med sin egen Fortids Historie. Virkeligheden, der nu skulde paatvinges det kirkelige Liv, vilde ikke kunne undslaa sig for at lade sig prøve i Henhold til de Kjendsgjerninger, under hvilke Reformationsværket er foregaaet. Men Reformationen er ikke udgaaet fra Tanke om eller Plan til nogen gjennemgribende Prøvelse og Rensning af Kirkelæren, i den Hensigt at føre denne i alle dens Dele til dogmatisk Afslutning; men den er Nødraab, paa det kirkelige Livs Vegne, imod den Sjælefordærvelse og den Aandsundertrykkelse, som systematisk blev dreven i den midalderlige Kirke. Reformatorerne ere derfor blevne

staaende ved de Lærestykker, som nærmest og øjensynligst dannede Grundlaget for den kirkelige Livsforfalskning, ved de Kultusformer og Foranstaltninger, i hvilke denne Forfalskning traadte frem til størst Forargelse og fandt rigeligst Næring. Reformationen er fremdeles foregaaet under fjendtlig Anfægtelse og Udfordring fra den ene Side, under Ophidselser og Partistorme paa den anden, hvor det maatte blive ligesaa vanskeligt at naa' hen paa ethvert Punkt til den kristelige Sandhedslinje, som ikke paa et eller andet Punkt at blive trængt ud over denne Linje. Ukaldede Personer have meldt sig som Deltagere i Arbejdet; de have hist standset Værket før Tiden i dets bedste Gang, og her drevet det ud i skjæve Retninger til den ene eller den anden Side. Og den Kateder-Virksomhed, man vil have gjort gjældende som Fortsættelse og Fuldførelse af Reformatorernes Gjerning (i den sidste Del af det 16de og den første Del af det 17de Hundredaar), falder i en Tid, da den rene evangeliske Aand var for længe siden vegen bort fra Reformationsværket, da Kristendommen blev dreven dels som Polemik dels som Politik. — Det er Produktet af disse forskjelligartede gjærende Elementer, man her vil have betragtet ikke som Grundlag, hvorpaa der skal bygges videre i det Spor, der af Reformatorerne er blevet anvist og beredet deres Efterfølgere, ikke som paaskjønnelsesværdige Bidrag til det fælles Arbejde, men som fuldfærdigt, uforbedreligt Aandsværk. Man stiller sig, som om man stod foran en anden Aabenbarings-Akt, som om Forjættelsen om Guds Aands Gjerning i hans Kirke skal her have havt sin endelige Opfyldelse, der udelukker al videre Førelse til kristeligt Sandhedsmaal. Men „det vilde være imod al Analogi af

guddommelig Verdensregering, — saavidt som vi formaa at tyde den i Historien —, om man vilde vente, at Reformationens mægtige Tanker, forberedte igjennem Hundreder af Aar, skulde være komne til fuld Modenhed og organisk Afslutning i nogle Tiaar af det sextende Hundredaar" [1]).

Og Kirken vilde fremdeles gaa en Kamp imøde med Reformationens eget Princip. Reformationsværket er Fornyelse af Grundsætningen, som gjør Kirken til Kristi Kirke: „at Kirken ikke har Magt til at stadfæste Tro'sartikler eller Evangelier og hellig Skrift som en Dommer og Overherre, men at den selv bliver stadfæstet ved Evangeliet og den hellige Skrift som Dommer og Overherre" [2]). Reformationen har gjort Brug af Frihedens Lov, saaledes som den har sin Hjemmel i selve det aabenbarede Ord, til at trænge den kirkelige Avtoritet tilbage fra den Plads, den har tiltaget sig, — en Avtoritet, som havde tusindaarig Hævd, og som i ethvert Tilfælde havde et fuldt udviklet, sammenhængende Tro's-System til Underlag. Og denne Kamp skulde være bestaaet med alle sine Offere, blodige og ublodige, Sejren skulde være tilkæmpet med uforgængelig Ære og Herlighed, for at — en nydannet, efterreformatorisk Kirkemyndighed skal indtage den forreformatoriske Kirkemagts Sted, én Bogstavlov afløse en anden! Det vilde være Nedværdigelse af Reformationsværket til et Optrin, som efter mange og store Ophævelser tilsidst ender i en byzantinsk Ynkelighed!

Af en saadan Strid med egen Historie og egen Grund-

---

[1]) Gelzers protest. Monatsbl. Jan. 1858, s. N. Tidsskr. f. udenl. teol. Litt. 1858. S. 5.
[2]) Luther, Walch. XIX. 1190.

lov vilde der endelig ikke kunne andet end udvikle sig en Strid med evangelisk Friheds-Aand og Friheds-Liv, som stærkere nu end nogensinde før er paa Veje til at vaagne til Selvbevidsthed om sin gode Ret, og som umiskjendelig ligger til Grund selv for Udskejelser, der give rig Anledning til Beklagelse. Teologerne vise kun, at de staa udenfor dette Liv, dersom de kunne give sig hen til den selvbehagelige Tanke, at det skal kunne lykkes en kirkelig Skoledogmatik at beherske Kirkelivet i Fremtiden, som det har kunnet lykkes i Fortiden; og de vise ydermere hvor meget de undervurdere dette Livs Magt og Betydning, dersom de kunne miskjende, at Intet vil fremme selv de videstgaaende, de kirkestormende Frihedsbestræbelser mere end Forsøg paa at gjenoprette et kirkelig uniformerende Tvangssystem. Overfor dette vil enhver Frihedsretning staa med sikker Forvisning om Sejr. Thi stillet imellem de tvende Yderligheder, blev Valget her imellem en Forstening, der kun fører til Død, og en Opløsning, hvor der altid bliver Liv tilbage, — og med Livet, selv det uroligste, ogsaa Haab. Skulde Valget her kunne være tvivlsomt, hvorsomhelst Kristus virkelig er bleven Aandernes Befrier? Biskoppen af London har havt god Føje til sin Advarsel (se S. 574 Anm): at der kan blive indslaaet kirkelige Veje, som let kunne føre til „en Kirke, der vil blive en Gejstlighedskirke uden Menighed“.

Det skal hermed ikke nægtes, at det ved kunstige Midlers Hjælp vil kunne lykkes endnu en Tidlang at holde en Slags Forligs-Tilstand i Live. De teologiske Skoler ere — næppe uden Føje — komne i Ry for, ikke mindst at have bragt en kunstfærdig Brug af Ordet i Skrift og Tale til Fuldkommenhed, og ikke mindst at forstaa sig paa

at bringe denne Ordkunst i Anvendelse (jvf. S. 176 Anm.) Men der kan allerede nu spørges: om ikke denne Kunstfærdighed i at lade skimte igjennem tilsløret Tale, hvad der ikke tør siges frit og aabent, denne Finhed i at holde sig Udvej eller Tilbagetog aaben bag flertydige eller snildt begrænsede og betingede Udtryk og Vendinger, hvorved Tanken tilsidst bliver staaende hen i taaget Ubestemthed, bliver let og ofte dyrket og øvet paa Bekostning af teologiske Fortrin af vel saa stort Værd og Betydning: af evangelisk Sanddruheds og Oprigtigheds Dyder[1]). Det er disse Dyder, der kaste en apostolsk Efterglans over Reformationstiden, og det er fra dem, at Protestantismen skal hente Styrke i Prøvelsens Tider, ikke fra en Ord-tællende og Ord-vejende Talekunst. Men hvad vi dog vel fornemmelig ønske og haabe af Fremtiden — særlig af Kirkens Fremtid —, er renere, alvorligere Sandhedsfølelse og Sandhedsinteresse, dybere Trang og modnere Evne til at holde Virkelighed og Skin, indre Væsen og ydre Form, Sandhed og Sædvane ud fra hinanden. „Naar, allerede i det ydre Liv, Magtens Haand og Haandens Magt ikke bygger alene, saa bygge disse i Viden-

---

[1]) „Vor hele aandelige og sædelige Sfære er smittet af en Miasma af indre Usandhed, som ikke kan skjule sig for noget skarpere seende Øje i utallige Sammenstød imellem Stilling og Overbevisning, ydre Embede og indre Kald. Derfor gives der nuomtide ingen højere, mere paatrængende Opgave end Vækkelse af Sandhedsfølelsen, Skærpelse af Samvittigheden for dens højere Krav. Historie og daglig Erfaring lærer, at Institutioner og Systemer, fra hvilke det skabende Livs Aande og Aandens Vidnesbyrd har for længe siden trukket sig tilbage, undertiden endnu holde sig vedlige en Tidlang, saa længe ikke højere Overbevisninger og livskraftigere Organisationer træde i deres Sted". Gelzers protest. Monatsblätter. Jan. 1865.

skab og Kirke aldeles ikke; her virker, skaber og bygger alene Aandens Magt, men kun den fuldkraftige, uindskrænkede, sig selv bevidste Aands"[1]). Men jo mere vi tør haabe, at Livet bæres hen imod Tider, da der i alle Forhold vil kræves frie, selvbevidste Kræfter, des alvorligere træder Spørgsmaalet frem: hvorledes Kirken skulde kunne haandhæve sig i en Stilling, hvor Tradition og Avtoritet gjorde Fordring paa en Myndighed, som lige forgjæves søger Retfærdiggjørelse i Evangeliet og i Reformationens Grundbekjendelse? Maatte ikke Kirken ved Nødvendighedens Magt blive dreven ud af denne Stilling over i en anden, hvor der var fornøden Samstemning at finde imellem det kirkelige Princip og det kirkelige Liv? Men en saadan Stilling kan kun søges ad én Vej af tvende. Den ene fører tilbage til den romerske Kirkes systematisk-formelle Konsekvents; den anden fører fremad til fastere og følgerigtigere Udvikling af den evangeliske Protestantismes Grundsætninger og til fastere og følgerigtigere Anvendelse af disse Grundsætninger paa Lære og Liv. „Den, som vilde sige, at Reformationen har været den sidste Fuldendelse af Kristendommen, at den evangeliske Kirke alene kun indeholder Sandhed, og at der ud over den ikke er nogen Stigning mulig, tilintetgjør dermed vor Kirke"[2]).

V.

Det er Modsætninger i Opfattelse og Bedømmelse af Reformationsværkets Betydning og Værd, vi hidtil have betragtet. Men der gives et imellem dem liggende Midtspor.

[1]) Hundeshagen: Der deutsche Protest. S. 289.
[2]) Schleiermacher: Christl. Sitte. S. 384.

Iblandt den evangelisk-lutherske Kirkes Prydelser kunne ikke Mange stilles ved Siden af Philip Jakob Spener[1]), fra hvem den pietistiske, den til kristelig Livsfromhed tilbageførende Retning udgik i det syttende Hundredaar, i Modsætning til den udelukkende Nidkjærhed for et ortodoxt Formelvæsen. Tro'sfrejdighedens og Bønnens, Gudfrygtighedens og Kristenkjærlighedens Aand har paatrykt denne Mands Liv sit skjønneste Præg. I hans Skrifter („theologische Bedenken", en rig Skat af Erfaringer og Iagttagelser, Paamindelser og Advarsler for Teologer, Præster og Kristne af alle Stænder) have Mændene, som den Gang indtoge Luthers og Melanchthons Lærestole, opsporet Kjætterier i hundredvis (se S. 96 Anm.)[2]); thi som ægte Efterfølger af Reformatorerne stræbte Spener ud over Luthers Ord videre frem i hans Aand og Fodspor. Men, hvor der søges Udtalelser om kirkelige Forhold og Anliggender ud af et fromttroende Inderste med apostolsk-reformatorisk Frimodighed, Frihed for Fordom og Menneskemyndighed, der give de Spenerske Skrifter rigt og ægte Udbytte.

Der findes her Ytringer om Reformationsværket og den reformerede Kirke, som vidne om et Skarpsyn, et Frisind og en Uforbeholdenhed, som hører til Sjældenhederne hos teologiske Ordførere til alle Tider. „Jeg

---

[1]) Født 1635 i Rappolsweiler i Elsas — Præst i Frankfurt — Overhofpræst i Dresden — Provst i Berlin. † 1705. S. Hossbach: Ph. J. Spener u. seine Zeit. 2 Bde. (1828).

[2]) Spener kunde vel have Grund til at ligne den større Del af sin Tids Teologer med „Kløer i Kirkens aabne Saar: der kommer saa lidt nogen Lindring af det Onde fra dem, at det tværtimod træder langt heftigere frem, naar det bliver givet saadanne Læger i Hænderne". Cons. lat. III. 821.

kan — skriver Spener — ikke vel modsige det: at Kristendommen hos os Evangeliske ikke saameget er forfaldet, som at den aldrig er bleven tilstrækkelig rejst paa Fode. Efterat Hovedvildfarelserne i Læren vare blevne afskaffede og der var opnaaet Renhed i denne, ere vi desværre for tidlig blevne staaende stille, i Stedet for at man skulde være gaaet fremad og være betænkt paa, hvorledes Alt skulde blive indrettet i Kirken i Forhold til alle Stænder saaledes, at Sandhederne, som for Bogstavens Vedkommende vare blevne reddede fra de forrige Vildfarelser, ogsaa ved den Hellige Aands Kraft kunde blive bragte ind i Hjærterne og disse blive beredede til at modtage dem. Af denne Aarsag befrygter jeg, at det hidtil har manglet os paa den Velsignelse, som vi trænge til fra Gud, fordi man i Almindelighed har ladet sig nøje med Bogstaven og villet afspise Gud selv dermed, uden at man lærte at tilbede ham i Aand og Sandhed, ja i Almindelighed véd Lidet derom, hvori Saadant bestaar. Og efterhaanden som vor Teologi igjen begyndte at blive ført bort fra den bibelske Enfoldhed, hvortil den kjære Luther arbejdede paa at bringe den, til den gamle Skolastik, har alt Det, der ud af Skriften og efter dens Anvisning ud af Erfaring er af gudfrygtige Mænd blevet bevidnet om det indre Væsen og Værk af den Hellige Aand i de Troende, maattet udraabes som Entusiasteri, jo mindre Folk ere dygtige til disse salige Virkninger og derfor i Almindelighed spotte over, hvad de ikke forstaa". — „Jeg har aldrig været af den Mening, og er det heller ikke endnu, at Luthers Reformation skulde være bragt til sin Fuldstændighed, som det havde været at ønske, . . . men jeg erkjender villig, at Værket er gaaet for tidlig i

Staa. Visselig takker jeg den store Gud ogsaa for den uudsigelige Velgjerning, som i denne Reformation er bleven Kirken til Del, idet allerede Dette er noget Stort: at komme saa vidt, naar det ikke er tilladt at komme videre. Jeg holder derfor de Guds Redskaber, som han har brugt i denne Sag og udrustet med den Naade, der var nødvendig til Gjerningen, som han ved dem vilde have udrettet til den Tid, og som han virkelig har drevet dertil, i skyldig Ære, og jeg holder dem Det tilgode, som de ikke have kunnet udrette, uden at driste mig til at dømme dem derfor, efterdi jeg ikke saa nøje véd, hvorpaa det har manglet i saa Henseende, og hvad der kan have staaet i Vejen for de kjære Mænd ud over det, som vi nu se. Jeg ærer det guddommelige, hellige Forsyn, som bringer sit Værk i Stand paa forskjellig Vis og har bestemt for én Tid denne, for en anden en ånden og større Naade; men jeg tror vistnok, at der ved Reformationen langt fra er gjort Alt, hvad der har skullet gjøres, og paa hvis Fortsættelse Efterkommerne, som billigt er, have været og endnu ere pligtige at arbejde. — Man er bleven staaende med Bygningen, da endnu blot Grunden er bleven lagt. Derfor forlanger jeg vistnok, at Sagen ikke blot skal bringes i den Stand, hvori den har staaet til Luthers Tid, men at ogsaa Det, som den Gang er blevet staaende tilbage, skal blive erstattet. Ihvorvel jeg ikke vil nægte, naar jeg sammenligner de Teologers Skrifter, som have levet den Gang, med den største Del nutildags, at jeg finder, at der har været en større og kraftigere Aand hos dem, som ikke vel lader mig tvivle derom, at de fromme Mænd vilde ved Guds Velsignelse

have udrettet meget Mere“ [1]). Det Spenerske Længselssuk fra det syttende Hundredaar efter en fyldigere, dybere gaaende Fortsættelse af Reformationsværket — ikke i nedbrydende, men i renere evangelisk Opbyggelses-Retning — lyder igjen i det nittende fra beslægtede Aander: „Ak! maatte snart den Time være nær, da Gud vilde opvække en Mand, der var i Stand til at bringe vor Kristustro — som Visdommen, der har lagt Grunden til det sande og højeste Liv — ind i Hjærterne, og ud af hvem Kristi hellige Skikkelse fremlyste med den stærkeste Mindelse til Samvittighederne, endnu renere og klarere end selv hos de store Mænd i den katolske Kirke og vore Reformatorer, — en Mand, der tillige beslægtet, som Luther, med den hele Slægt, iblandt hvilken han fremtraadte, forstod, frejdig og rig i Aanden, at forene den jordiske Viden og de naturlige Kræfter i vor Tid med sit Arbejde i Guds Riges Tjeneste, — en Mand, hvis Stemme kunde lyde som en Basun ind i den hele Kristenheds Lejr, og forkynde de Manges Længsel og Suk, som skue ud efter den rette Frihed og

---

[1]) Theol. Bedenken. III. 824. 179. — Blandt Nutidens Teologer har næppe Nogen staaet Spener nærmere end Rudolf Stier, — ligesom Hin en trofast Bekjender, staaende paa Bibelgrund, ikke paa enkelt Kirkekonfessions Grund, — den evangeliske Kirkeunions utrættelige Forkæmper († 1862). Hans Betragtning af Reformationsværket er den samme som Speners: „Naar Luther udtalte imod den utaalmodige Trængen paa Ordning af Kirketugt og Sjælepleje: „jeg har ikke de rette Folk dertil“, saa har denne Tro'ssvaghed hos den Stærktroende bragt os umaadelig Skade. Hvad er Kirkedannelsen ved Reformationen bleven Andet end et Tilløb, et ufuldbaaret, ikke udført Værk, — en Mangel fra Begyndelsen af paa Prædikenens Gjennemførelse til det evangeliske Kristenfolks Omvendelse og Liv!“ Stier's Leben (1868) II. S. 413.

det blivende Liv, til den fælles Gjerning, som lægger Beslag paa Livet med overlegen Magt!" [1]).

Efter denne Opfattelse og Vurdering — hvor ægte evangelisk: hvor billig paa én Gang og hvor fri og højsindet! — staar Reformationen vistnok som det historiske Gjennembrud af Kirkens Trang og Kirkens Evne til Selvudrensning og Selvudvikling. Reformationsværket er — til nærmere Betegnelse af Retning og Vej — Tilbageførelse af Menigheden til Evangeliets Livskilde: Guds Ord i den hellige Skrift, Tilbageførelse til Livskjærnen i Evangeliet: Guds Naadesaabenbarelse i Kristus og Menneskenes Adgang til ham og til hans Naadesværk i troende Selvhengivelse. Reformationen er Fredlysning over Troens Helligdom, over Tro'sfrihedens uantastelige Ret; den er Aandens Sejr over Bogstavens og Ceremoniens Magt, Kristenhedens Frigjørelse i Kristi Navn fra Præstedømmets og Munkevæsenets trykkende Aag, Indvielse af Kirken til Hjemsted for den rene Kristuslære, for den frie Tanke og det frie Ord, der søger Kristi Sandhed til hans Forherligelse og til Sjælens Lys, til Opbyggelse og Fred. Her er Reformationsværkets uforgængelige Værd at søge, dets guddommelige Side, dets ren evangeliske Karakter. Grundretningen er anvist ved højhjærtet Tro'sgjerning; Grundloven er fra Guds eget Ord ført ind i Livet: „Vi skulle", skriver Luther, „uanset alle Menneskers Gjerninger, Lære, Gloser, kun have Agt paa den rene Skrift, og, skjelnende iblandt alle hellige Lærdomme, alene optage Det, der stemmer med Skriften; men

---

[1]) de le Roi: Stefan Schultz (1871) S. 237 f.

hvad der er deres (Menneskenes) Eget, uden Skrift, skulle vi agte og lade staa hen som Mennesketing" [1]). — Men anderledes maa Svaret blive, naar der spørges: om den i Aandens Opløftelse forudgrebne Frihed, den ædleste og højeste af alle, er virkelig bleven opretholdt og bragt i fuld Anvendelse, om Guds Ord, „uanset alle Menneskers Gjerninger, Lære, Gloser", er i Virkeligheden blevet det raadende og dømmende i Kirken, om der har været uafbrudt og uhindret Bestræbelse for at bringe dette Ords Lov til altid renere og fuldere Udtryk i alle Dele af kirkelig Lære, i alle Forhold af kirkeligt Liv. Spørge vi saaledes, da træder Reformationsværket frem i sin menneskelige Skrøbelighed; det kan da ikke staa anderledes for den uhildede Dom end som „Bygningen, hvortil blot Grunden er lagt", eller som „en foreløbig Nød-Bygning, et Bygningsstillads snarere end en Bygning, opført dels i svær Betrykkelse dels i stor Afmattelse, — i det Haab, at det skulde være forbeholdt for bedre kommende Dage at naa' det Maal, der havde foresvævet Reformationstidsalderens Begejstring" [2]). Det første Skridt er den Gang blevet gjort: vistnok et stort og følgerigt Skridt, men dog kun ét Skridt, bestemt til at efterfølges af flere. Men den frimodige, frygtløse Gang, — den Gang, hvortil Tro'strang og Tro'ssikkerhed alene giver Styrke, — er tidlig bleven standset; ikke faa Skridt er der endogsaa gjort tilbage. De, som ivrigst have bejlet til Hædersnavnet af Luthers Efterfølgere, have valgt det Lettere: at klamre sig fast ved Luther-Ordet, udmejsle det altid finere og skarpere. Men den rette Efterfølgelse,

---

[1]) Walch. XI. 434.
[2]) Gelzers protest. Monatsblätter, anf. St..

den vanskeligere og den alene frugtbare, bliver den: i Luthers Aand at føre Kirkens Lære og Liv altid nærmere og inderligere sammen med Ordet, hvori han selv alene saa' og søgte sin og Kirkens „Dommer og Overherre“.

Med jo stærkere Alvor og Eftertanke nu Blikket fæster sig ved denne Side: ved det menneskelig Ufuldførte i det sextende Hundredaars kirkelige Rensningsværk, des stærkere og alvorligere trænger Tanken sig frem: **hvorledes** en Videreførelse skal blive mulig? **hvorfra** Hjælpen skal komme? **hvilket** Spor der skal søges og indslaa's? „Hvorledes“, spørger Schelling, „skal Protestantismen reddes, dersom man tager den for noget Afsluttet, ikke søger dens Betydning i Fremtiden?“ [1]).

I et indholdsrigt Skrift „Om Kirkens Fremtid (1847) har Filosofen C. H. Weisse (i Leipzig) udviklet sine Anskuelser om det store Æmne. „Saalænge en Kirke“ — (hedder det S. 449. 465) — „i de offentlige Bekjendelser knytter Frelsen, som skal opnaa's ved dens Samfund, til Betingelsen af en dogmatisk Antagelse, som ingenlunde falder sammen med den sande Tro paa Frelsen, saa længe kan Staten ikke erkjende en saadan Kirke for den ene, sande og almindelige Kirke. Naar den ikke, saaledes som den midalderlige Stat, vil gjøre sig medskyldig i samme Snæverhjærtethed, kan den ikke begunstige eller fremme den paa Bekostning af andre Religionssamfund, der lære eller forjætte en Frelse under andre Betingelser. Allermindst kan den organisk sammenflette sin egen Tilværelse med Kirkens, saaledes som den kan sammenflette den med et Kirkesamfunds, der i Lære og Forfatning er virkelig altomfattende, uden at ude-

---

1) Aus Schellings Leben. (1870). III. S. 182.

lukke Noget fra sig. Staten gjør fuldkommen Ret i, ikke at behandle nogen af de sig selv saaledes benævnende Kirker som „Kirke“, men at behandle dem alle som „Religionssamfund“. Der udtrykkes derved som Kjendsgjerning det Forhold, hvori Kirken maa stille Staten overfor sig derved, at dens Lærebegreb og den deri udtalte kirkelige Selvbevidsthed bliver staaende tilbage for den Skikkelse, som den sande Frelsesbevidsthed har vundet i vor Tidsalder. Det Rette vil ikke kunne findes uden i en Kirke, som, staaende urokket fast paa Grundvolden, der er lagt for alle Tider, dog giver Rum for den frie Udvikling baade af Lære og af Kultus indenfor den Kreds, der er omgrænset ved denne Grundvold. Men dette gjælder kun om den evangeliske Fælleskirke, frigjort fra Aaget af de konfessionelle Fraktioner og trængt igjennem til klar Bevidsthed af dens store Principer.“

I Henhold hertil bliver fremdeles den Tanke fremsat: at „Kirken, — for omsider at indfri det Ord, som den i Reformationens Tidsalder har givet sig selv og den hele Kristenhed, for at godtgjøre ved en dristig, afgjørende Gjerning den Uafhængighed af alle Menneskebestemmelser, hvorpaa den gjør Fordring, og utvetydig at hylde Guds Ord i den hellige Skrift, som den erkjender for eneste Regel og Rettesnor for sin Tro, for endelig at yde Troen, hvad der tilkommer den, idet den behøver nye Former og Redskaber til sit Foryngelsesværk, og ikke vil se sin Frihed begrænset ved overleverede Former, — bør tragte efter at danne en ny Tro'sregel“ [1]). Det er Tanken med

---

[1]) S. 259—261. Som en saadan bliver følgende foreslaaet: „Jeg tror paa den himmelske Fader, denne Verdens almægtige Skaber,

denne „af den apostolske uafhængige, men i beslægtet Aand udkastede Tro'sregel“: at „bane Vej for en kirkelig Læreudvikling, som lidt efter lidt skal føre ud over de konfessionelle Afvigelser og betage Grundene dertil deres Gyldighed“. — Dette „evangeliske Symbol“ har den Bestemmelse: i samme Betydning som de gammelkirkelige Symboler, men med endnu større Sandhed, at fremstille sig „for den kristelige Kirkes Nutid og Fremtid som Bekjendelse af den almindelige Kristenhed“. Til den Ende maa „dets Indhold være et saadant, som i alle sine Bestemmelser ikke i Virkelighed bliver nægtet eller kan blive nægtet af nogetsomhelst af de Partier, der endnu bevare en kristelig Bekjendelse“; og tillige maa det, „med den udtrykkelige Bevidsthed om kirkelig Berettigelse, gjøre en ny Læredannelse mulig, hvori Kristendommens positive Læreindhold finder sig forsonet med Aanden i vor Tidsalders Dannelse“ [1]).

Den her fremsatte Tanke frembyder sig naturligt, og kan ved første Øjekast have noget Tiltalende. Naar den evangeliske Kirke ser i sine Bekjendelsesskrifter menneskeligt Værk, modtageligt for Forbedring, saa kan Tanken om Gjennemsyn til Berigtigelse eller til nærmere Begrundelse, Udvikling, Fuldkommengjørelse i Formen umulig vises tilbage som i sig selv ubeføjet. Om Lærens Ren-

som Menneskens Søn har forkyndt mig. Jeg tror paa Menneskens Søn, ved hvem den himmelske Fader har indsat og kaldet mig og alle mine Brødre til sine Børn. Jeg tror paa Himmeriges Rige, i hvilket den himmelske Fader ved sin Hellige Aand vil forene alle sine Børn, — som ere blevne forløste fra Syndens Fordærvelse ved Menneskens Søns Lidelse og gjensidig tilgivende Kjærlighed og opstandne med Menneskens Søn, — til evigt Liv og saligt Samfund“.

[1]) Sammest. S. 268. 281—82.

hed — d. v. s. dens Samstemmen med Guds Ord i Skriften „uanset Menneskers Lære og Gloser“ — maa den evangeliske Kirke til enhver Tid bekjende med Apostelen (Fil. 3, 12): „Ikke at jeg allerede har grebet det eller allerede er fuldkommengjort, men jeg higer derefter, om jeg maa kunne gribe det.“ Hvor stærkt har ikke en skolastisk Dogmatisme, af gammelt og af nyt Datum, forgrebet sig paa den bibelske Tre-Enhed, den kristelige Læres Hovedsum, paa Frelserens Personlighed og Forsoningens Mysterium! — eller paa Herrens hellige Indstiftelser, som i Skriften ikke ere gjorte til Gjenstand for dogmatisk Analyse! Hvor svagt og famlende er ikke det Bidrag, som vor Bekjendelse yder til at klare Forholdet imellem den menneskelige Frihedsevne og den almægtige Naadevilje! Hvor magtesløst det Magtsprog, hvormed den vil have de store eskatologiske Spørgsmaal nedslaaede: om Forholdet imellem hinsidigt og dennesidigt Liv, imellem Døden og Dommen! Naar nu Kirken hverken vil eller kan give den Tanke Rum, at mere end tre Hundredaar skulle være henlevede uden Fremskridt i kristelig Indsigt og Tilegnelse, tør den heller ikke fraskrive sig Evne til at føre dette Arbejde et Skridt, større eller mindre, videre fremad. Kirken vilde saaledes, i Bevidsthed om sin Efterfølgelse i Gjerning af Reformatorernes Exempel, finde sig i en mere selvfyldestgjørende Stilling; i det kirkelige Liv vilde der komme større Sandhed, Tillidsfuldhed og Aabenhed, og Selvmodsigelser som de, der endnu bestandig forekomme ved uevangelisk Anvendelse af Bekjendelsernes Bogstav, vilde lettere kunne ventes forebyggede. Men, skulde Arbejdet — saaledes som det ovenfor er forudsat og ønsket — afsluttes med en ny kirkelig Tro'sbekjendelse, da vil man have ondt ved at

indrømme Tanken om en saadan Foranstaltning nogen betydelig Plads i sine kirkelige Fremtidsforhaabninger. Der behøves blot en Erindring om, hvilket Røre der har været at kæmpe imod, selv hvor det ikke har gjældt om Videre end Forandring af Psalmebog eller Lærebog eller Forandring i Ritual og Alterbog, for at skrækkes tilbage fra en kritisk Revision af selve Bekjendelsen. Der er stor Sandhed i det Ord af Spener: „Skal der være Tale om Læren, saa vil der trænges til en Reformation — ikke ved at opstille nye Tro'sartikler, men ved at lægge Tøjle paa Dem, der have taget sig Magt til at lave Tro'sartikler, uden at Kirken nogensinde har indvilliget deri"[1]). Paa Reformens Vej at ville gjøre Begyndelse med Ordformulering, er ikke det Spor, Evangeliet anviser, og i alle Tilfælde er Intet vissere, end at Affattelse af og Overenskomst angaaende kirkelige Tro'sbekjendelser hører til de Foretagender, der ligge udenfor menneskelig Beregningsevne. De maa ligesom fuldbringe sig selv; thi de ere betingede ved Sammenstød af indre og ydre Forhold af ganske særegen Natur; de ere kun mulige der, hvor et

---

[1]) Theol. Bed. III. 181. Han tilføjer til nærmere Forklaring: „Det er nogen Tid siden, at nogle Lærere, saasnart der opstod en eller anden Kontrovers i Kirken, have tiltaget sig Magten til, ikke alene uopholdelig at afgjøre den, men ogsaa at afgjøre den saaledes, at, hvo som ikke holder sig til denne Afgjørelse, ikke mere skulde regnes i Tallet af de ren Evangeliske og Ortodoxe, — saaledes som de bedrøvelige Kollisioner af hele Universiteter imod hinanden have bevist næsten fra Begyndelsen af dette (det 17de) Hundredaar indtil nu. Desaarsag kan det ikke fejle, naar man tager alt Saadant sammen, at der ikke lettelig har været nogen Tid, hvor der jo paa det dyrebare Fundament er, ved Siden af Guld, Sølv og Ædelstene, ogsaa bygget Træ, Hø og Straa; og hvor der bliver talt om saadan gjennemgaaende Renhed, maa Retten dertil afdisputeres den."

mægtigt aandeligt Opsving griber den almindelige Stemning, fører den i en ren evangelisk Hovedretning, med Forbehold af kristelig Tankes og Bekjendelses Frihed overfor det hidtil Vedtagne og Gjældende. Til disse Forhold hører først og fornemmelig Tilstedeværelse af kristelige Personligheder, der staa som de store Midtpunkter i det kirkelige Liv, hos hvem den dannende Evne bliver understøttet ved almindelig Godkjendelse af overlegen kristelig Indsigt, hvis Kald til at føre Ordet i Menighedens Navn har godtgjort sig paa utvivlsom Maade. Men en saadan frivillig Selvunderordning under enkelt Personlighed er mindst at vente af en individualistisk Ustyrligheds-Aand, naar man ikke, som Irvingianerne (tør man maaske føje „Grundtvigianerne“ til?) vil nøjes med selvskabte Apostle eller give sig til Pris for bedragerske Foregøglinger. Der er her intet Andet at gjøre end i Stilhed og Ydmyghed at oppebie Time og Tid. „Skal en ny Luther fremstaa“, — saaledes har en grundig og kristeligsindet Historieskriver (Luden) spurgt, — „for at føre Reformationsværket tilbage til det Punkt, hvorfra man har fjærnet sig mere og mere, og derfra videre frem i den Linje, som for Reformatorerne tidlig har forbøjet sig under Indblandinger dels af verdslige Interesser dels af Parti-Lidenskaber? Eller skal, — hvad der synes rimeligere, efter den Gang, som det offentlige Liv mere og mere er i Begreb med at tage, — Stødet til at fortsætte en Reformation udgaa ikke fra enkelt Mand, ikke fra gejstlig Mand eller Teolog, men fra Menighederne som Udtryk af Menighedslivets Trang, der er trængt i Skygge under teologiske Stridigheder og gejstlig Dogmatisme?“

Det, der her er angivet som „det Rimelige“, staar

tillige for menneskelige Øjne som det ene Ønskelige, for at Kirkesagen skal komme i sin rette Gænge. I det sextende Hundredaar kunde det kirkelige Frihedsbanner alene blive plantet og Frihedskampen gjennemført under Ledning af gejstlige Mænd, hvor Dygtigheden alene var at finde, og for at Frihedskæmperne ikke skulde blive kvalte af den hierarkiske Hydra, maatte den verdslige Magt gjøre deres Sag til sin. I begge Henseender skræmme Sporene tilbage. Det saaledes paabegyndte Værk har af sig selv maattet glide mere og mere over i Teologernes Hænder og under disse Hænder mere og mere forvandles fra Kirkesag til Skolesag, og Teologerne have mere og mere, til Demoralisering af det kirkelige Liv, maattet synke ned i den nedværdigende Stilling som Hofteologer og Fyrstetjenere. Saaledes som Livet i det nittende Hundredaar er i Begreb med at udvikle sig i folkestyrende (demokratisk) Retning i alle store og fælles Forhold, maa en ganske anden Vej synes anvist for det kirkelige Reformværk. En Sag, som angaar de fælles aandelige Interesser, vilde nuomstunder ikke kunne grundigere misanbefale sig end ved at skyde sig ind under og blive tagen under Armene af verdslige Magthavere, og dens evangeliske Karakter vilde være maadelig godtgjort, dersom den ikke formaaede at gjøre sig gjældende som Menighedsanliggende. Den bevidste Menighedstrang er til enhver Tid den sidste Dommer over Kirkelivets Behov, og jo sandere og stærkere denne Trang er, des Mindre udrettes der ved Tvang eller ved foreskrivende, dikterende Myndighed[1]).

---

[1]) „I den hele Kristenhed trænges der til en anden Reformation, som, støttet paa det 16de Hundredaars herlige Bevægelse, men

VI.

Hvad der her er løselig antydet, finder sin Stadfæstelse i de halvfjerdehundrede Aar af Protestantismens Historie, der ligge bag os.

De, som staa fast i den Formening: at den ægte Lutherdom og den ægte Kristendom falde sammen, — saaledes nemlig, at der haves i den lutherske Kirke, og i den alene, den rette Udstøbning af Kristi Lære og Indstiftelser, og som følgelig søge Betryggelse for Kristi Kirkes Fremtid i den Tanke: at det af Luther paabegyndte og af hans fuldtro Bekjendere fortsatte Reformværk maa blive bevaret i uforstyrret Renhed, og omsider fremstaa som den sejrende Kirke, hvori de øvrige Bekjendelser blive indoptagne, — ville ikke kunne undslaa sig for at prøve paa Løsning af et gaadefuldt Forhold.

Kristendommen nemlig staar, som det himmelbaarne Udtryk af de evige Mysterier, ophøjet over ethvert særligt Nationalitetsmærke: som Guds Aabenbaring til Menneskeverdenen finder den Indgangen aaben hos Menneskene uden Forskjel, hvorsomhelst der er vaagnet religiøs Trang og er Modtagelighed tilstede for religiøs Indvirkning. Lutherdommen bærer det umiskjendelige Mærke af den enkelte Nationalitet, hvorfra den er udgaaet, ved hvis Hjælp den er fostret og bragt til Udvikling. Hvorledes er det da tænkeligt, at der her skulde være en dobbelt Form som lige sandt og gyldigt Udtryk for den oprindelige Enhed?

---

styret ved den retforstaaede Bibels øverste Avtoritet, finder sit Midtpunkt i Kristus, hans Person og hans Evangelium. (Bunsen. Leben. III. S. 561).

I Luthers Personlighed — det maa indrømmes — var den germaniske Nationaltypus given saa fyldig og saa flersidig, som den sjælden findes. Det barnlige Ydmygheds-Sind er her forenet med Mandens Fasthed og Tro'smod, den mystisk-religiøse Grundtone med Klarhed i Tanke, Ord og Handling, Djærvheden med den kvikkeste Humor, den centraliserende Hensøgen til og Hvilen i Troens Midtpunkt med det frie Blik paa den rige Mangfoldighed i den ydre Omkreds, den rette Vurdering af Videnskab og Kunst, Kundskab og Lærdom. Luther staar saaledes for os som en Personlighed, i hvem den nordiske Djærvhed, — mangen Gang dreven ud over det Sømmelige, — var forbunden med den sydtyske Naivitet og Bonhomie. Hvad der mangler i denne Personlighed, er den gjennemgaaende harmoniske Sammensmeltning. I Stedet for den aandelige Ligevægt træder, til forskjelligt Tidspunkt, under forskjellige Forhold, snart den ene snart den anden af disse Egenskaber saa stærkt overvejende frem, at de andre vige tilbage, som ikke tilhørende den samme Personlighed. Det har derfor ikke kunnet falde vanskeligt for Reformationens Modstandere eller tvivlsomme Tilhængere, ud af Luthers Skrifter at bringe en Sammenstilling af Udtalelser, Domme og Slutninger tilveje, der føre til et næppe kjendeligt Vrængbillede af den store Kirkefaders Væsen og Virksomhed. Og ligesaa lidt har det kunnet falde vanskeligt for Mændene af den extreme lutherske Skole at paavise større eller mindre Hjemmel, Paastande og Læreudviklinger af skarp ensidig Exklusivitet i Luthers Skrifter.

Hos disse Mænd — Dogmatikerne i den sidste Del af det sextende og det syttende Hundredaar, som have ført

det sachsiske Reformationsværk til doktrinær Afslutning — findes Tyskheds-Karakteren i al den skarpe Positivitet. Det er det ejendommelige Mærke ved denne National-Karakter: at Alt, enhver mødende Livsopgave stiller sig for den først og sidst som Gjenstand for intellektuel Betragtning, Vurdering og Behandling. Den tyske Intellektualisme hviler ikke, førend Tanken har bemægtiget sig sin Gjenstand saaledes, at den mener at kunne konstruere dens Indhold ved den rene Tankes Kraft. Ved dette Tankebygnings-Arbejde bliver den tilsvarende Virkelighed saavidt muligt skudt til Side; og er Systematiseringen først bragt til Ende, tilstedes ingen Indsigelse; — der vilde blot derved bringes Forstyrrelse ind i det én Gang fuldfærdige Tankeværk. Selv i den politiske Verden, hvor Kjendsgjerningerne skulde synes vanskeligere at ignorere eller at haandtere efter Godtbefindende, have Tyskhedens Naboer rig Lejlighed til at lære at kjende Uforrykkeligheden af den tyske Idealisme i de æventyrlige Strejftog ind paa de internationale Forhold. Men ulige friere Raaderum har den tyske Konstruktionsevne i den religiøse Sfære. Her har den systematiserende Aand kunnet arbejde uforstyrret. Uden stort at ænse Menneskelivets Behov har den tysk-protestantiske Dogmatisme stillet sig det Formaal: at faa' det kristelige Læreindhold omstøbt til et kunstfuldt, mangeleddet Begrebssystem, saa vel udformet og omskanset, at det, naar Dogmatikens Forudsætninger først ere slaaede fast, bliver saare vanskeligt at angribe. „Den tyske Reformation“ — det er en tysk Dogmatikers Ord[1]) — „har, med alle Svagheder,

[1]) Rich. Rothe: Stille Stunden (1872) S. 258.

den store Styrke, at den er den ejendommelig tyske (Luther den helstøbte, ægte Tysker). Derfor har den tyskprotestantiske Verden ogsaa altid et instinktivt Hang til Lutherdommen; og hvor indlysende Fortrin end den reformerte Protestantisme er i Besiddelse af, er den dog altid bleven ved at være fremmed for den tyske Befolkning, naar undtages de vestligste Yderegne."

I denne Skikkelse er det store kristelige Beaandelses- og Befrielsesværk, — forsøgt og forberedet under Blod og Taarer i Hundredaarene før Reformationen, paabegyndt med Heltemod og med Sejr i det sextende, — blevet fortsat af de enkelte evangelisksindede Efterfølgere af Reformatorerne, der have arbejdet og kæmpet ligesom de, „ikke i Forsagtheds-Aand, men i Krafts- og Besindigheds Aand" (2 Tim. 1, 7); i denne Skikkelse er det kommet til Efterverdenen, ogsaa kommet til Folkene, der staa de germaniske Slægter aandelig nærmest og paa mange Maader ere paavirkede af dem. Overalt staar den evangelisk-protestantiske Kirke, ikke mindst den lutherske, beklædet med den tunge, uhandlelige Rustning, der hindrer — vel ikke al Bøjning og Bevægelse inden et afstukket Maal, men den frie Rørelse ud over dette Maal i fremadskridende Retning. Ganske vist, den folkelige Forkyndelse af Tro'ssandhederne for Menigheden, der har fri Raadighed over Formen, behøver ikke at lade sig føre fra de aabne Farvande ind imellem Skjærene; den teologiske Frisindethed, — som mindst i Reformationens Fødeland nogensinde har manglet eller vil mangle sine Mærkesmænd, — har det altid i sin Magt, med Iagttagelse af nogen Varsomhed, at strække og udvide Baandene indtil en vis Grad. Men altid staa de der dog — for at laane et

træffende Ord af Bengel[1]) — disse „Bomme til at standse den guddommelige Sandhed, som om man vilde befale Solen, fordi man om Sommeren kan læse allerede Kl. 4, at den ikke skal gaa længere frem: — man har allerede mere end nok af Lys!“

Disse „Bomme“ ere ligesaa mange Hindringer for det evangeliske Kirkelivs Fremgang til Sejr; thi det hele, bestandig stigende Tal af dem, der ere i Besiddelse af virkelig Dannelse — i den rette Betydning af Ordet —, af dem, der vide at skjelne imellem det Mysteriøse, Overfornuftige og det menneskelig Selvlavede, bliver ved dem holdt ude fra det Kirkelige som ved en uoverstigelig Kløft[2]). Og ikke mindre er her Hindringer rejst for en Udvidelse af den evangeliske Kirkes Grund, hvis snævre Grænser i Sandhed maa vække Forbavselse. Luthers og Melanchthons Lære i den oprindelige Simpelhed kunde vinde Fodfæste og slaa Rod hinsides Rhinen, Alper og Pyrenæer; men i Konkordieformelen og de dortrechtske Synodaldekreter er der beredet Kristi Lære en Skikkelse, der forudsætter germanisk Fordøjelsesevne. Hos de varmblodige romanske Folkeslag

[1]) Burk: J. A. Bengels Leben u. Wirken. S. 239.

[2]) „Den lønligste Sjælelidelse, den største sædelige Fare i Nutiden er den for de Fleste uforsonede Spænding af to Dannelsestrin, to Verdensanskuelser, som begge hvile paa uovervindelige Grundlag: den ene paa den religiøse Samvittighed, den anden paa Agtelse for historisk Sandhed. Saa længe som Forsoningen af vor religiøse og vor videnskabelige Kultur ikke er funden for et Flertal og gjennemført i alle Livskredse, vil vor Tid hensygne i en indre Modsigelse som en lønlig Skade, der truer snart den sædelige snart den aandelige Udvikling med Vanførhed og Forkrøbling“. Gelzers protest. Monatsbl. Febr. 1863.

vil Evangelielæren i denne Form umulig nogensinde finde Indgang.

Macaulay har i sine „essays“ tegnet den protestantiske Kirkes Historie i store Træk: „De to Menneskealderes Historie efter Reformationen er en Historie om, hvorledes Protestantismen, der havde Nordevropa inde, kæmpede med Katolicismen, der havde Sydevropa inde, om de omtvistede Lande, som laa midt imellem dem. Halvtredsindstyve Aar efter Indtrædelsen af den lutherske Spaltning formaaede Katolicismen knap at holde Stand ved Kysterne af Middelhavet. Hundrede Aar efter Spaltningen kunde Protestantismen knap holde Stand ved Østersøens Kyster. Gaa vi endnu et halvt Hundredaar fremad, saa finde vi den romerske Kirke sejrende og herskende i Frankrig og Belgien, i Bajern og Bøhmen, i Østerrig, Polen og Ungarn. Heller ikke var Protestantismen i Løbet af tohundrede Aar i Stand til at tilbagevinde nogensomhelst Del af, hvad den den Gang havde mistet“. — Macaulay slutter det tragiske Tilbagesyn med denne Betragtning: „Det er sikkerlig værd at lægge Mærke til, at hverken den moralske Revolution i det attende eller den moralske Modrevolution i det nittende Hundredaar kan siges i synlig Grad at have udvidet Protestantismens Magtomraade. Det er Kjendsgjerning, at ingen kristelig Nation, som ikke inden Udgangen af det sextende Hundredaar havde antaget Reformationens Grundsætninger, overhovedet nogensinde har antaget dem. Katolske Folkeslag ere efter den Tid blevne vantro og ere atter blevne katolske; men ikke et eneste er blevet protestantisk“ [1]).

---

[1]) S. Nyt Tidsskr. o. s. v. 1872. S. 98 f. 122. 124.

. Det er højttalende Kjendsgjerninger, Historien her tilraaber os; dog synes de langt fra at være tagne til Hjærte, som de fortjene. Men hvad de godtgjøre, træffer ikke de reformatoriske Grundtanker, men den Form og Maade, hvorpaa disse af dem, der have siddet paa Reformatorernes Stol, ere blevne førte ud i Livet, — eller rettere: førte bort fra Livet.

Saa dyb og vægtfuld Sandhed er der i Speners Ord: „at Kristendommen hos os Evangeliske ikke saa meget er forfaldet, som at den aldrig er bleven tilstrækkelig rejst paa Fode", „at Værket er gaaet i Staa", — eller, maatte man vel snarere sige: at det tidlig er blevet ført i skjævt Spor. Tilstanden, hvori den evangelisk-protestantiske Kirke befinder sig, — som Følge af den bestandig fortsatte Misvisning i skjæv Retning sunken ned fra sin tidligere Højde, har en sanddru og veltalende Pen tegnet saaledes: „Den indre Glød, som, fremkvældende af det fromme Sinds Dybder, skabte Reformationen, har man ladet forstene, som Lavaen ved Vulkanens Fod. Frihedens og Fromhedens Aand, den utrættelige Søgen efter Sandhed har man skræmmet inden snævre Mure af kirkelige Former og kirkelig Bekjendelse. Dersom vor Kirke var, hvad den skulde være, saa vilde et Skuespil som det romerske Koncilium (1870) være Ende paa Romanismen. Alle Oprigtige og Fromme vilde vende sig bort fra den døde Form til den levende Aand, lade de Døde begrave deres Døde. Men, fordi ogsaa vor Kirke, som er født ud af Aandens Strøm, har villet tvinge denne Aand ind i forgængelige Former, og har forvexlet disse snævre og fattige Former med Aanden, derfor har den mistet sin Sejersmagt"[1]).

[1]) Gelzers protest. Monatsblätter. 1870. Marts.

Hvorledes denne Sejersmagt skal vindes tilbage? — Dertil bliver der ringe Udsigt, saalænge som vi lade Reformationsværket henstaa i den ufuldførte Skikkelse, hvori det er kommet til os. Den germaniske Aand, som har den uforgængelige Ære at have fostret Reformationens Fædre, har ogsaa Fordring paa den — mere tvivlsomme — Fortjeneste at have tilvejebragt den „Lærebygning i reneste Stil", hvori man har ment at skulle søge Reformationsværkets endelige Afslutning og Fuldførelse. Den tyske Nationalfølelse er derhos tilbøjelig til at søge al Sandhed og al Fortræffelighed af enhver Art indenfor Tyskhedens Begreb, — og Tysklands Teologer ville næppe lade sig betage Æren at betragtes som fødte Værger for den ortodoxe Lutherdoms Palladium.

Det er saaledes ikke fra den tyske Teologi eller dens Efterklang udenfor Tysklands Grænser eller overhovedet fra det af den tyske Teologi beherskede kirkelige Liv, at en Fremtids-Blomstring af det evangeliske Kirkeliv tør ventes. Men igjennem de Omvæltninger, der i vore Dage gjennemryste Samfundene, selv igjennem den grænseløse Forvirring i Tanke og Begreb, der driver Sjælene til vanvittig Fornægtelse, som vækker Gru og Rædsel, — er det ikke dog, som om der fremglimter et lysende Spor, ad hvilket Forsynet kan tænkes at ville føre Evangeliets og Menneskehedens Sag fremad paa Jorden?

Hvad der lige siden Luthers Dage har været atter og atter ventet, atter og atter forudsagt, men altid med skuffet Forventning og Forudsigelse, er paa én Gang blevet til Virkelighed — ved den sælsomste Sammenslyngning af Begivenheder —: det bratte Fald af den politisk

Pavemagt, Kristenhedens vitterlige Forfalskning af Kristi Riges Væsen. Det æventyrlige Fald, — Pavestolens verdslige Magt svunden ind fra en Stat til det vatikanske Palads og et lille Kvarter hinsides Tiberen, — foregik for vore Øjne som ligefrem Følge af politiske Forhold, saa naturligt og forudseeligt, at Faldet i al sin Æventyrlighed blev lidet ænset overfor de samtidige Utroligheder. Heller ikke kan der endnu være nogen Tanke om at ville beregne og udmaale Følgerne, som kunne strække sig ud i ubestemmelige Tidsmaal. At alle Kræfter blive opbudte, alle Midler anvendte, over hvilke Jesuiterne have Raadighed, for at opretholde Pavestolens kirkelige Højhed, er en Selvfølge. I den dybt rodfæstede Folkeovertro har Pavedømmet sin fabelagtige, men troeste Støtte, og hos en Gejstlighed, hvor ubetinget Lydighed mod Avtoriteten gjælder som højeste Lov, og hvis hele Stilling hviler paa samme Grundlag som Pavedømmet, tør intet Omslag, ingen Opgivelse af personlig Fordomsfuldhed ventes.

Men, dersom Tidens Fylde omsider skulde være kommen for Sydtyskland og Østerrig, for Italien og den pyrenæiske Halvø, dersom en Gjenfødelse af den højsindede franske Nation tør imødeses — paa den maa Alle haabe —: da vil en folkelig Grundlægning paa Evangeliets Klippe tidligere eller senere næppe kunne tænkes at mangle. Mulig tør saaledes en Tid ses imøde, da de romanske Landemærker ville staa aabne for Evangeliet, og saa lidt som vi tør tvivle derom, at Herren til rette Tid vil ved sit Naadekald vække evangeliske Forkyndere, saa lidt tør vi tvivle derom, at Forkyndelsen — ikke af den officielle „rene Dogmatik“, men

af det rene Evangelium — vil godtgjøre sin vindende, lutrende, gjenfødende Kraft[1]).

Skulde der saaledes, i det nittende eller tyvende Hundredaar, turde ventes en virkelig, gjennemgribende Fortsættelse i større Stil — i Lære, Kultus og kirkeligt Liv — af det i det sextende paabegyndte Reformationsværk, da maa det hilses som en vel forstaaet, forberedende Gjerning overalt, hvorsomhelst der arbejdes — i al Stilhed, men trofast — paa at føre tilbage til Evangelietroens og Evangelielivets rene Kilder.

I den Opvækkelse af de aandelige Kræfter, der gik forud for Reformationens Hundredaar, havde Kristendommen ingen Del. Humanismen, den humanistiske Periodes Vrangside, er en materialistisk Grundretning, en i al sin Forfinelse frivol Nydelsessyge; bortvendt fra det religiøse Livs Alvor, kunde den i Kristi Evangelium ikke se Andet end en Fjende og Forstyrrer af den sunde Livsnydelse (s. S. 6—8). Ikke des mindre staar denne hele Tid for den dybere gaaende historiske Betragtning som indføjet ved Forsynets styrende Haand til at være et væsentligt Led i

---

[1]) Profetiske Ord i denne Retning har den forhenværende franske Karmelitermunk Pater Hyacinthe — efter sin Udtrædelse af Ordenen: Abbé Loison — udtalt i et Opraab til de romerskkatolske Biskopper (25. December 1870): „Frankrig kan ikke undvære Kristendommen, men det kan ikke modtage den i de undertrykkende og forvanskede Former, i hvilke man klæder den. Derfor ere Franskmændene mere end de andre latinske Racer nødsagede til at forblive uden Religion og følgelig uden en forbindende Sædelære, henstaaende imellem en dobbelt Fjende: Ultramontanismen og Vantroen". „Men for Fremtiden gjælder det om at vide: om ikke det 19de Hundredaar skal opleve en katolsk Reformation, som det 16de har havt en protestantisk."

Reformationshistorien. Humanismen vakte Aanderne til Bevidsthed om Tænkningens Ret, brød Hierarkiets og Skolastikens — i forskjellig Form, men lige trykkende og tyngende — Baand, hævdede i Gjerning den frie Meddelelse af det Tænkte og den frie Tilegnelse af det Meddelte. Skulde ikke et lignende Forhold kunne tænkes at indtræde imellem Nytidsaanden og den kirkelige Fremtidsudvikling? Hvor fjendtligt end denne Aand igjennem saa mange Munde og Penne, som den kalder frem paa Scenen, træder op imod Kristendommen, udæskende til Kamp paa Liv og Død, er og bliver dog Frihed i Tanke, Tale og Skrift den første Betingelse for al virkelig Aandsudvikling til Erkjendelse af kristelig Sandhed. Der behøves kun et af disse Omslag i Tidsaanden, hvis Udspring hører til det ligesaa Usporlige som Vindens Omdrejning fra et Himmelhjørne til det lige modsatte, for at Benægtelsen skal gaa over til Bekræftelse. I det Negative, det tomme Rum er intet Hvilepunkt at finde, og til Hvile trænger Menneskesjælen; i overmodig trodsende Stilling kan den en Tid lang forsøge at dølge den indre lønlige Trang; men denne er uudslettelig i Menneskenaturen, og den vil — tidligere eller senere — gjøre sin krænkede Ret gjældende. Men Ét er givet som vist og sikkert: Palliativernes Tid er forbi; ved dem er der ikke længere Noget at opnaa'. Alt trænger paa en Opgjørelse fra Grunden af angaaende Forholdet af den ydre og den indre Aabenbaring, Evangelium og Humanitet, Tro og Videnskab, Kirke og Stat, Kirkesamfund og Individer. Det var en underfuld, klarende, fredløftende og fyldestgjørende Magt, der laa gjemt i det simple Evangelieord, som det fremdroges af Luther, Melanchthon og Calvin. Skal Kampen

nu tænkes at føre til Udsoning, Benægtelsen nu tænkes at blive vendt til Bekræftelse af Kristendommen som aandelig Lys- og Livskilde, saa vil en Udskillelse af det Kristelige og det Kirkelige, det Evangeliske og det Konfessionelle være aldeles fornøden. „Ser jag rätt, Herre, eller drömmer jag, när jag tycker mig skönja vid randen af den nuvarande verldsålderns himmel en strimma såsom af en ny morgonrodnad, bebådande för din församling på jorden en ny klarare dag? Det kastar sig hit och dit häftiga vindar; man kallar dem otrosvindar (Vantro's-Vinde), och jag tror, att de till en stor del så äro. Men mellan dessa vindkast tycker jag mig ibland förnimma den förebådande flägten (bebudende Luftning) af en frisk, svalkande morgonvind. Då är mig så, som om jag kände, huru det förut lagt sig någonting tryckande och hämmande öfver din församlings vingårdar, och att det behöfdes en Paulus eller Luther för att rensa det bort. Skall en sådan man komma? Är det en flägt af hans ande, som jag spörjer med morgonvinden? — Du vet det, Herre, og hvad jag vet, är det, att, när han behöfves, skall han ock af dig varda oss sänd" [1]).

Naar vor Tid har set en 84aarig Olding — efter at have beklædt Embede som Kirkefyrste i Pavekirken og derefter viet et 30aarigt Eneboerliv til Grunden og Grublen over Kirkens Udviklingshistorie og Kirkepartiernes Læreformer — ende sine Dage ikke i den lutherske, ikke i den reformerte, men i den evangeliske Kirkes Skjød, skulle vi da ikke heri søge et smukt Billede paa Kirkens

[1]) Disse profetiske Ord udgjøre Slutningen af et Skrift (af Pontus Wikner): „Tankar och Frågor inför Menniskones Son" 1872, som er gjennemaandet af selvstændig Tanke- og Tro's-Tilegnelse, af positiv Kristus-Tro i den inderligste Form.

Fremtid overfor de mange mørke og ildevarslende Tegn? „Jeg maatte erkjende", — det er Oldingens Ord [1]), — „ogsaa med Blikket paa de forskjellige Afvigelser i de enkelte Afdelinger i den evang. Kirke, at den i Kristendommens Grundlærdomme har bevaret en stor Overensstemmelse med den apostolske Kirke og Aabenbaringsordet."

Johannes-Apostelens Personlighed er bleven staaende i Kirken som „Repræsentant for det evangeliske Sjæleliv i dets hele Inderlighed og Selvfordybelse" [2]). De Modsætninger, hvis Spor drage sig igjennem de andre Apostelskrifter, og som der blive bekæmpede med Evangeliets sejrrige Vaaben, ere her overvundne; og man har sindrigt betegnet Forholdet imellem de tre Hovedapostle saaledes: at „Petrus er Katolicismens Repræsentant, Paulus Protestantismens, Johannes Repræsentant for den ideale Kirke, hvor den store Modsætning vil blive opløst i Harmoni" [3]). I Johannes-Billedet er der saaledes stillet os Fremtidskirkens Ideal for Øje. „Selv om Johannes, hvor Apostlene blive optalte, ikke altid var nævnet som den tredje, vilde han dog ved sig selv, ved sit Liv som ved sine Skrifter, være den tredje Apostel: Fremtidens, den sidste Tids Apostel, hvor Kristendommen bliver Gjenstand for almindelig Erkjendelse, hvor den ikke længere vil være det snævre, forskruede, kummerlige Værk af de hidtilværende dogmatiske Skoler, endnu mindre nødtørftig indesluttet i fattige, Lyset skyende Formler, ligesaa lidt tilskaaret til en Privat-Kristendom, men hvor den først vil

---

[1]) Sedlnitzky: Selbstbiographie. 1872. S. 144 (jvf. S. 401.) Nyt Tidsskr. o. s. v. 1873. S. 254.

[2]) Min: Johannes-Evangeliet fortolket. S. 6.

[3]) Schaff: Gesch. der apostol. Kirche. S. 415.

være i Sandhed offentlig Religion, — ikke som Statsreligion, ikke som Højkirke, men som Menneskeslægtens Religion, hvor denne tillige omfatter den højeste Videnskab. — Skulde jeg i vor Tid bygge en Kirke, vilde jeg indvie den til den hellige Johannes. Men tidligere eller senere vil der blive bygget en Kirke, som forener de tre Apostelfyrster, efterdi den sidste Potents ikke ophæver den tidligere, men optager den forklarende i sig. Dette vilde da være det sande Pantheon for den kristelige Kirkes Historie" [1]). — Og hvor glædeligt er det ikke at kunne til disse Røster føje en tredje: fra en Katolik, ikke romersk Katolik, men Katolik i Ordets højere Betydning: „Fremtidens Kirke, — som det ikke er nok at ønske, men som man ogsaa maa forberede, — vil hverken blive katolsk eller protestantisk i den indskrænkede Mening, hvori man har taget de tvende Ord. Den vil blive, hvad Menneskers Læber endnu ikke ere i Stand til at udsige, fordi Menneskenes Hjærter endnu ikke ere værdige til at føle det: — „et nyt Navn, som Ingen kjender uden Den, som annammer det" (Apok. 2, 17) [2]).

Tro paa Menneskehedens Fremtid som Et med Evangeliekirkens Fremtid savner sin Grund uden den troende Forvisning: at Sønnen, den enbaarne af Faderen, er kommen til Verden for at bringe Menneskeheden den fuldbaarne Sandhed, og ved den føre til evig Forløsning og Frelse. Men denne Tro har atter sin Rod og Grund i den kristelige Tro paa Gud-Fader-

1) Schelling: Philosophie der Offenbarung. II. S. 328. 332.
2) P. Hyacinthe (Abbé Loison): To Taler (1873) S. 9.

ligheden, saaledes som Luther beskriver os den[1]): „Hvo der ikke kjender ham som den kjærlige, naadige Fader, han kjender ham ikke ret, véd ikke heller, hvorledes han skal tjene og dyrke ham".

Men, har alt Værende sin sidste Grund i et Skaberbliv, hvor den almægtige Vilje er den alkjærlige og hellige Vilje, saa kan denne Vilje kun have Menneskeverdenens Helliggjørelse og Frelse til sidste og endeligt Formaal. Skabningen, som er udrustet med Tænke- og Selvbestemmelses-Evne, maa kunne misbruge den jordiske Levetid til at storme imod sin Tilværelses Maal; — den menneskelige Selvbedaarelse, Selvforvildelse, Selvnedværdigelse, Selvødelæggelse maa kunne naa' den yderste Grænse; — menneskelige Enkeltvæsener og menneskelige Slægter maa kunne leve Aarene hen, som om det gjaldt om at rase imod sig selv og hverandre, at paaføre sig selv og hverandre usigelig Vaande og Lidelse. Men hvorledes skulde Tro paa en Forsynsvilje, „af hvilken, ved hvilken, til hvilken Alt er" (Rom. 11, 36), være paa nogen Maade forenelig med Virkeligheden af Skabninger, der skulde være udstyrede med Evne til at rive sig løs i excentriske Baner fra den skabende, almægtige Naadeviljes Veje, — med Magt til at bringe Forstyrrelse ind i den guddommelige Verdensorden! I denne Verdensøkonomi, — for Menneskene, den gudbilledlige Skabning, guddommelig Opdragelses-, Optugtelses-Anstalt, — maa alle Tilskikkelser tilsidst være beregnede paa Frelsens Maal. Der gives lempelige, mildt virkende, men ogsaa brændende, indtil Marv og Ben skærende Tugtemidler, hvis Kval for Legem som for Sjæl intet Menneske kan udholde, for hvilken selv

[1]) Walch. VIII. 793. 801.

den egenraadigste, gjenstridigste, mest forhærdede Vilje maa bøje sig i Ydmyghed. Origenes's Ord: „Intet er uhelbredeligt for sin Skaber“ er simpel Anvendelse af Herrens Ord (Matth. 19, 26): „For Menneskene er det umuligt, men Alt er muligt for Gud.“

For denne Tro er Kristi Kirkes Fremtid klar og uforrykkelig. Den er her stillet ind under den altstyrende Faderligheds Haand, „af hvilken Ingen kan vriste den ud“ (Joh. 10, 29) [1]. Men vistnok — i samme Forhold som Troen retter sig paa Endemaalet for Forsynets Kirkestyrelse, er det Selvfølge, at Alt, hvad der hører hen til de forgængelige Former: enkelt Lands- og Folkekirke, enkelt Kirkebekjendelse og Kirkeskik, taber i Betydning overfor Det, der er givet som Troens højeste Slutningspunkt: Tiden, da „Sønnen, efter at have lagt alle Fjender under sine Fødder, skal overgive Riget til Gud og Faderen, for at Faderen skal være Alt i Alle“ (1 Kor. 15, 24. 25. 28).

---

[1]) „Det er netop en kristelig Tanke, at Kristus selv er Verdens Frelser, ikke blot som det enkelte timelige Individ, men som præexisterende og postexisterende ikke blot udenfor, men i Verden; den hele mangfoldige brogede Verdensudvikling sigter til ham, samles og forklares i ham som i et Midtpunkt.“ M. J. Monrad: Tankeretninger. S. 101.

Henvisning
til
omtalte Personer og Gjenstande.

Indhold.

Trykfejl.

Side.	Lin.	Staar.	Læs.
32.	3 f. n. Noten.	Om de Afsindige.	Om det Afsindige.
382.	7 f. n. Note 3.	virkelig adskilte.	kirkelig adskilte.
496.	16 f. n. Note 1.	Forøg.	Forsøg.

mellem Forf. og den grundtvigianske Anskuelse. Dette Sidste træder især frem ved et heelt nyt Afsnit, det femte (S. 184 f.), „Kirkelig Overlevering (Tradition)“ efter et Universitetsprogram fra Aaret 1870; Forf. giver en velmotiveret Fremstilling af det romerske Traditionsbegreb, idet han med Rette betoner „at Traditionen er Hovedhjørnestenen i den romerske Kirkebygning“ (S. 191 f.); i Modsætning hertil opstilles, „at den protestantiske Kirke lyser Fred over kirkelige Overleveringer, ældre og nyere“, som angaae Gudstjenesten eller anden kristelig Livsorden, naar de ikke have Guds Ord mod sig og iøvrigt kunne agtes tjenlige til Opbyggelse og Bevarelse af kirkelig Sømmelighed“ (S. 210). Fra dette Stade fældes der naturligviis den Dom om Grundtvigianismens Traditionsbegreb, „at den i Beviisførelse og Slutningsform er fuldkommen ligeartet med den, der tjener til Grundlag for Romerkirkens Bygning: fra indbildt Nødvendighed til Virkelighed“. Et andet nyt Afsnit, det sjette, er kommen til med Overskrift: Guds Ord og Ordets Udlægning. Man finder her mange af de Tanker, han tidligere har udtalt i sin: „Det nye Testamentes Hermeneutik, Kbh. 1840“. Forf. giver en klar Kritik over den allegoriserende Fortolkningsmaade, fra hvilken den, der er bragt til Anvendelse i de filosofiske Skoler, synes at være forskjellig, skjøndt Hovedretningen er den samme. Han mener, at den vilkaarlige Behandling, Skriftfortolkningen har været udsat for, er begrundet i et falsk Inspirationsbegreb, og medens det attende Aarhundredes Plathed har ladet „Skriftsordets Indhold falde indenfor den almindelige Menneskeforstands Raaderum — paa hvilket Paulus i Heidelberg er det mest slaaende Exempel, som omstøbte alle underfulde Fortællinger i Herrens Liv til de simpleste Verdensbegivenheder — saa bliver Skriftordet for den moderne spekulative Theologi forflygtiget til „Udtryk for den religiøse Idee i sig selv“. „Skriftfortolkningens Hverv blev det nu at adskille Ideen fra det historiske Svøb“ (S. 254). Naar det i den romerske Kirke er fastslaaet ved Tridentiner-Conciliet, „at det tilkommer Kirken at dømme om den sande Mening og Fortolkning af de hellige Skrifter“, og den ved Kirken forstaaer Hierarkiet og dets øverste Spidse, saa har Protestantismen anseet det for tilstrækkeligt at erklære, at „Skriften er sin egen Fortolker“. Forf. kan maaske fra sit Stade have Føie til at drage tilfelts imod den grundtvigianske Paastand, at det apostolske Symbolum skal betragtes som Nøgle til Skriftens rette Forstaaelse og Udlægning; men der indeholdes dog deri den Sandhed, som Provst Paludan-Müller har givet en bestemtere Skikkelse og Form, og som Forf. er selv ikke kommen ud over, at hvad han kalder „den hellige Skrifts Selvbelysnings- og Selvudlægningsevne“ forudsætter „den christne Samfunds-Tro“; hans stærke, oftere

gjentagne Opponeren mod Paludan-Müller synes derfor mindre motiveret, aldenstund den blotte Fastholden ved „at Skriften er istand til at fortolke sig selv“ dog ikke giver noget Værn imod Vilkaarligheden, og det gamle dogmatiske Skriftprincip, løsrevet fra Kirkens Tro, indeholder en stor Svaghed og Uklarhed. Den evangeliske Kirkes Historie giver fuldgyldige Vidnesbyrd herom.

I det syvende Afsnit „Ord og Sakrament“ har Forf. for det Første faaet Plads til at underkaste den grundtvigske Kirketheori om at Daabspagten d. e. Forsagelsen og Troesbekjendelsen hører uadskillelig til Daaben en udførlig Kritik og for det Andet at tilføie en lignende udførlig Indsigelse imod Antagelsen af, at vi i Nadverordene saaledes som de lyde i vor Kirke have Herrens Munds-Ord, som ere fulgte med Menigheden lige indtil denne Dag; og endelig at tage Gudes Skrift om den hellige Nadvere og Paludan-Müllers Udvikling i en ingenlunde blid Behandling. Forf. er ikke synderlig tilfreds med Domprovst Gudes Fremstilling i hans Bog: Den hellige Nadvere, i hvilken han finder Ord „nok saa meget af romaniserende som af evangelisk-protestantik Klang“ og „en uhyre dristig, vel endog æventyrlig Opfattelse af Naademidlet“. Han slutter sin Kritik med at anføre Martensens Ord i hans Bog om Katholicisme og Protestantisme: „En ensidig Betoning af Sakramenterne er altid et Særkjende for de katholiserede Retninger.“

Ogsaa i det ottende Afsnit: Kirken og Kirkerne er foruden adskillige til nyere Yttringer hentydende Anmærkninger en ny 8de Afdeling føiet til, i hvilken der navnlig fremhæves, hvorledes alt Haab om Kirkernes Sammensmeltning er tilintetgjort fra den romersk-katholske Kirkes Side ved den Stilling, Pius IX ledet af Jesuiterne har indtaget ved Syllabus af 8 Dec. 1864 og det vatikanske Concilies Udtalelser.

Læseren vil af ovenstaaende Meddelelse see, at Forfatteren har udvidet sit Værk med stadig Agtpaagivenhed paa hvad der fremkom i det kirkelige Liv siden den første Udgave; gjennemgaaende er en Ivren imod en skolastisk Fortørren af den christelige Troessandhed ved dogmatisk Spidsfindighed, imod den romerske Kirke og alle romaniserende Tendentser. Hvor meget sandt end Forf. udtaler og hvor megen Anledning til nærmere Drøftelse og Overveielse det rige Indhold giver, saa er der dog, efter Anm.s Mening, noget Utilfredsstillende i det Stade, Forfatteren indtager ogsaa i denne Bog, idet han havde en langt rigere Gave til med skarpe Træk og en spids Pen at afmale virkelige eller formeentlige Misvisninger og Udskeielser end til at anvise den rette Vei og føre Læseren ind i det rigtige Spor; derfor udhæves mere Afvigelserne mod den sande Midte end Correctivet for disse.“

G. E. C. Gad.

H